

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ "ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ НАН УКРАЇНИ"**

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ І ПРОГНОЗАХ:

**20 років діяльності Інституту
економіки та прогнозування
НАН України**

Монографія

Київ – 2018

**УДК 338(477):[167+338.27]:33(091)“451*20”:061.1ДУІЕПрНАНУ
Е 45**

Рецензенти:

чл.-кор. НАН України Даниленко А.І. (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);

д.е.н. Прокопа І.В. (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);

д.е.н. Молдаван Л.В. (ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" – Київ);

д.е.н. Тарасевич В.М. (Національна металургійна академія України – Дніпро).

Затверджено до друку Постановою Вченої ради ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" від 26 грудня 2017 р.

**ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ І ПРОГНОЗАХ:
20 років діяльності Інституту економіки та прогнозування НАН
України** : монографія / відп. ред. – акад. НАН України В.М. Геєць;
Е 45 редколегія: В.М. Геєць (голова), А.А. Грищенко, В.В. Небрат, І.І. Ба-
жал (відповідальний секретар) / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та
прогнозув. НАН України". – К., 2018. – 568 с.

ISBN 978-966-02-8705-1

Видання присвячене історії створення та діяльності головного академічного осередку розвитку економічних досліджень у незалежній Україні – ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". У монографії розглядаються найголовніші моменти у постановці та вирішенні теоретико-методологічних і науково-практичних проблем, як вони поставали в ході трансформації суспільства та економіки України упродовж першого двадцятиліття діяльності інституту, що відповідає початковому періоду формування держави, її економічної стратегії, системи державного управління, державних фінансів, механізмів регулювання та, зрештою, моделі економічного розвитку. Окремі розділи присвячені аналізу напрямів та результатів наукової діяльності установи; представлено наукових шкіл, які сформовано в інституті; розкриттю внеску окремих вчених у розвиток економічної науки; підготовці наукових кадрів та видавничій діяльності Інституту економіки та прогнозування.

Книгу адресовано вченим-економістам, які займаються розробленням наукового забезпечення економічних реформ та макропрогнозуванням, фахівцям у галузі теорії та історії суспільних трансформацій, викладачам, аспірантам і студентам економічних спеціальностей вищих закладів освіти, всім, хто цікавиться історією української науки та її перспективами.

ISBN 978-966-02-8705-1

УДК 338(477):[167+338.27]:33(091)“451*20”:061.1ДУІЕПрНАНУ

© Національна академія наук України, 2018
© ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", 2018

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STATE ENTERPRISE "INSTITUTE FOR ECONOMICS AND
FORECASTING OF NAS OF UKRAINE"**

ECONOMY OF UKRAINE IN RESEARCH AND FORECASTS:

**20 years of activities of the Institute
for Economics and Forecasting of the
National Academy of Sciences of Ukraine**

Monographic edition

Kyiv – 2018

Reviewers:

Corr. NAS of Ukraine A. Danylenko,

Doctor of Economics I. Prokopa,

Doctor of Economics L. Moldavan,

Doctor of Economics V. Tarasevych

*Approved for publication by the Decree of the Academic Council of the
State Enterprise "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine"
December 26, 2017*

Heyets V. (Ed.). (2018). ECONOMY OF UKRAINE IN RESEARCH AND FORECASTS: 20 years of activities of the Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine. Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Kyiv.

The publication is devoted to the history of the creation and activities of the main academic center for the development of economic research in the independent Ukraine – the State Enterprise "Institute for Economics and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine". The monograph considers the most important moments in the formulation and solution of theoretical and methodological and scientific-practical problems as they arose in the course of the transformation of Ukrainian society and economy during the first twenty years of the Institute's activities, which corresponds to the initial period of formation of the Ukrainian state, its economic strategy, the system of state administration, state finance, regulation mechanisms and, ultimately, its model of economic development. The publication's sections provide analysis of the guidelines and results of the Institute's scientific activities; presentation of scientific schools formed at the institute; the contributions of individual scholars to the development of economic science; training of researchers and publication activities.

The book is intended for economists who are involved in the development of scientific support for economic reforms and macro forecasting, experts in the field of theory and history of social transformations, teachers, graduate students and students of economic specialties of higher educational institutions, and all those interested in the history of Ukrainian science and its prospects.

~ЗМІСТ~

ПЕРЕДМОВА.....	9
Розділ 1. НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ	43
Економічна теорія як спосіб мислення і практичного перетворення дійсності (<i>Гриценко А.А.</i>)	45
Історико-економічне підгрунття суспільних перетворень (<i>Небрат В.В.</i>).....	70
З історії розвитку інструментальних методів аналізу та макроекономічного прогнозування (<i>Скрипниченко М.І.</i>).....	90
Структурна динаміка економіки (<i>Бобух І.М.</i>)	106
Дослідження ринків: від формування до міжнародної інтеграції (<i>Осташко Т.О.</i>)	121
Інноваційна політика та розвиток високих технологій (<i>Єгоров І.Ю., Бажал Ю.М.</i>)	140
Наукове забезпечення розбудови системи державних фінансів у незалежній Україні (<i>Луїна І.О.</i>)	151
Фінансово-кредитне регулювання макро- і мікроекономіки (<i>Зимовець В.В., Шелудько Н.М.</i>)	167
Відродження вітчизняної промисловості: формування політики і шляхи реалізації (<i>Дейнеко Л.В., Шелудько Е.І.</i>).....	189
Модернізація виробничої інфраструктури: виклики, пріоритети, шляхи реалізації (<i>Никифорок О.І., Кудрицька Н.В.</i>)	205
Дослідження теорії та практики взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку в Україні (<i>Бородіна О.М., Прокопа І.В.</i>)	215
Проблеми земельної реформи і розвитку аграрного виробництва (<i>Шубравська О.В.</i>).....	238
Актуальні аспекти регулювання соціально-трудової сфери та розвитку її потенціалу (<i>Близнюк В.В.</i>)	254
Осмислення соціальної та соціокультурної динаміки українського суспільства (<i>Балакірева О.М.</i>)	266

Розділ 2. НАУКОВІ ШКОЛИ	301
Наукова школа моделювання та макроекономічного прогнозування (лідер – акад. НАН України В.М. Геєць)	303
Українська наукова школа глобалістики (лідер – акад. НАН України О.Г. Білорус)	328
Українська наукова школа фінансово-монетарного регулювання економіки (лідер – чл.-кор. НАН України А.І. Даниленко)	345
Логіко-історична школа інституціонально-економічних досліджень (лідер – чл.-кор. НАН України А.А. Гриценко)	366
Наукова школа аграрних перетворень і сільського розвитку (лідер – чл.-кор. НАН України О.М. Бородіна)	377
Розділ 3. PERSONALIA.....	391
Директор-організатор Інституту – академік Валерій Михайлович Геєць	393
Член-кореспондент НАН України Володимир Іванович Голіков	398
Член-кореспондент НАН України Борис Євгенович Кваснюк.....	406
Наукові співробітники – доктори наук (біобібліографічні довідки).....	413
Розділ 4. КУЗНЯ НАУКОВИХ КАДРІВ	497
Підготовка кадрів вищої кваліфікації в аспірантурі та магістратурі Інституту	499
Спеціалізовані вчені ради Д 26.239.01 та Д 26.239.02	501
Розділ 5. ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ	517
Журнал "Економіка і прогнозування"	519
Журнал "Економічна теорія"	524
Журнал "Український соціум"	528
Збірник наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України"	533
Журнал "Вісник Інституту економіки та прогнозування"	540
Бібліографія основних видань інституту	544

~ CONTENTS ~

PREFACE	9
Section 1. SCIENTIFIC RESEARCH: GUIDELINES AND STRUCTURAL SUBDIVISIONS.....	43
Economic theory as a way of thinking and practical transformation of reality (<i>Hrytsenko A.</i>)	45
Historical and economic grounds for social transformations (<i>Nebrat V.</i>)	70
From the history of the development of instrumental methods of analysis and macroeconomic forecasting (<i>Skrypnychenko M.</i>)	90
The structural dynamics of the economy (<i>Bobukh I.</i>)	106
Market research: from emergence to international integration (<i>Ostashko T.</i>)	121
Innovation policy and development of high technologies (<i>Yegorov I., Bazhal Iu.</i>)	140
Scientific support for the development of the system of public finance in the independent Ukraine (<i>Lunina I.</i>)	151
Financial and credit regulation of macroeconomics and microeconomics (<i>Zymovets V., Sheludko N.</i>)	167
The revival of domestic industry: the emergence of policies and ways of implementation (<i>Deineko L., Sheludko E.</i>)	189
Modernization of industrial infrastructure: challenges, priorities, ways of realization (<i>Nykyforuk O., Kudrytska N.</i>)	205
Research on the theory and practice of the interrelated agrarian and rural development in Ukraine (<i>Borodina O., Prokopa I.</i>)	215
Problems of land reform and development of agricultural production (<i>Shubravska O.</i>)	238
Urgent aspects of the regulation of social and labor sphere and development of its potential (<i>Blyzniuk V.</i>)	254
Understanding the social and socio-cultural dynamics of Ukrainian society (<i>Balakireva O.</i>)	266

Section 2. SCIENTIFIC SCHOOLS	301
Scientific School of Modeling and Macroeconomic Forecasting (Leader – Academician of NAS of Ukraine V. Heyets)	303
Ukrainian Scientific School of Globalistics (Leader – Academician of NAS of Ukraine O. Bilorus)	328
Ukrainian Scientific School of Financial and Monetary Regulation (Leader – Corresponding Member of NAS of Ukraine A. Danylenko)	345
Logic-Historical School of Institutional and Economic Research (Leader – Corresponding Member of NAS of Ukraine A. Hrytsenko)	366
Scientific School of Agrarian Transformation and Rural Development (Leader – Corresponding Member of NAS of Ukraine O. Borodina)	377
Section 3. PERSONALIA	391
Director, Organizer of the Institute – Academician Valeriy Mykhailovych Heyets	393
Corresponding Member of NAS of Ukraine Volodymyr Ivanovych Holikov	398
Corresponding Member of NAS of Ukraine Borys Yevhenovych Kvasnyuk	406
Scientific Staff: Doctors of Sciences (bibliographic references)	413
Section 4. A BREEDING GROUND FOR SCIENTISTS	497
Training of high-skilled personnel at the Institute’s Post-Graduate and Magistracy Departments	499
Specialized Academic Councils D 26.239.01 and D 26.239.02	501
Section 5. PUBLICATION ACTIVITIES	517
Journal "Economy and Forecasting"	519
Journal "Economic Theory"	524
Journal "Ukrainian Society"	528
Collection of scientific works "History of the National Economy and Economic Thought of Ukraine"	533
"Bulletin of the Institute for Economics and Forecasting"	540
Bibliography of the Institute’s main publication sources	544

~ПЕРЕДМОВА~

Створеному за часів незалежності України Інституту економіки та прогнозування НАН України виповнилося 20 років. Настав час, щоб співробітники Інституту, з якими ми організовували і забезпечували його діяльність протягом усіх цих років, поділилися досвідом і оцінили як здобутки, так і невдачі, що бажано враховувати в планах на майбутнє. Інститут поповнився молодими кадрами, які сьогодні вже стали лідерами нових наукових напрямів досліджень. Саме тому на етапі зміни поколінь, що вже в основному відбулася, Вчена рада ухвалила рішення підготувати видання, де ґрунтовно викласти отримані результати за науковими напрямами, що розвиваються в Інституті, й водночас показати, як формувалися наукові школи та відобразити історію становлення й діяльності Інституту. Також, на мою думку як першого директора і, в тому числі, директора-організатора Інституту, важливо оцінити не тільки і не стільки здобутки Інституту, а й зупинитись на деяких справді ключових датах і результатах, які є показовими у сенсі становлення наукового колективу Інституту і підвищення його конкурентоспроможності.

Початок розвитку досліджень у системі Національної академії наук України з проблем економічного прогнозування на рівні окремої наукової установи було покладено передусім дисертаційними дослідженнями. Ці роботи активізувалися у 70-ті роки ХХ ст. і були викликані науковим інтересом учених-економістів до змін у механізмах і способах функціонування економіки колишнього СРСР унаслідок реформ, відлік яких ведеться з 1965 р. – часу, з яким пов'язані суттєві зміни у підходах щодо методів та форм господарювання в умовах планово-розподільчої системи. Зокрема, вже у 1969 р. Ю.І.Саєнко захистив в Інституті економіки АН України дисертацію, здійснивши розробки, пов'язані з прогнозуванням суспільного розвитку і соціально-культурного будівництва. Це засвідчило про принципові зміни у проведенні досліджень щодо сфери не тільки економіки, а й соціально-економічної політики, що, власне, було

досить нехарактерним напрямом у дореформенні часи. Винятком стали хіба що дискусії, які відбувалися в колишньому СРСР у часи формування ідеології централізованого планування, під час яких як ключове обговорювалося питання "план чи прогноз?".

Упродовж 70-х років ХХ ст. у Інституті економіки АН України – ключовій науково-дослідній установі щодо проведення фундаментальних досліджень у сфері економіки в системі АН України – було захищено ряд дисертацій, де, зокрема, викладено результати наукових досліджень із проблем прогнозування науково-технічного прогресу та інновацій, прогнозування розвитку окремих народногосподарських комплексів і – що особливо важливо – макроекономічного прогнозування для економіки України, що, як виявилось, знадобилося у майбутньому, оскільки економіка України розглядалася як своєрідний макроекономічний об'єкт, для якого характерна відкритість. Це зумовлювало суттєве вивчення й експортно-імпоротної діяльності, що було надзвичайно важливим для обґрунтування макроекономічної політики вже в умовах незалежності. Власне і ці, і виконані в інших науково-дослідних установах України дослідження стали базою для розгортання досліджень у значно більших масштабах у спеціально сформованому вже в часи незалежної України Інституті економічного прогнозування НАН України. Організація наукової діяльності цього Інституту стала можливою саме завдяки тому, що ще в 70–80-ті роки ХХ ст., унаслідок реформ 60-х років, вчені-економісти змінили свої підходи до проведення досліджень, основний зміст яких був пов'язаний з певною ідеологією щодо політики лібералізації у сфері економіки. Особливо це стосувалося використання механізмів госпрозрахункової діяльності суб'єктів господарювання, що розширювало, особливо на перших етапах реформ, їх права у частині і поточних, і перспективних планів виробничої діяльності та формування і використання фінансових ресурсів як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні підприємств, промислових об'єднань та міністерств, відомств і навіть органів влади союзних республік. Тим самим учергове об'єктивно активізувалася дискусія щодо розширення горизонтів планування економіки на засадах використання досягнень науково-технічного прогресу, що суттєво розши-

рювало варіантність, а, значить, і невизначеність поглядів на майбутні перспективи НТП, а отже, і всієї економіки. Відповідно ухвалювати виважені рішення в нових умовах без використання результатів прогнозних варіантів можливих змін як у сфері економіки, так і в соціальній сфері стало неможливим. Не перебільшуючи значення змін, які відбувалися у планово-розподільчій системі СРСР під час реформ 1965 р., у реальності все ж таки було дано поштовх до розробки варіантних (прогнозного характеру) оцінок на майбутнє як у короткостроковому періоді, так і на більш віддалену перспективу, зокрема, на період 20 років, згідно із завданнями, які випливали із вимог до розроблення Програми науково-технічного прогресу. В останні десятиліття ХХ ст. вона почала розроблятися ще в колишньому СРСР як спроба відреагувати на науково-технічну революцію, що відбувалась у високорозвинених країнах у другій половині ХХ ст.

Зміни трансформаційного характеру, які розпочалися в 90-ті роки ХХ ст. у суспільному і соціально-економічному житті України, завдяки реформам, що були започатковані відповідно до пануючої ідеології формування ринкових відносин, поставили на порядок денний необхідність проведення, в тому числі й на державному рівні, досліджень фундаментального та практичного характеру, оскільки багатоваріантність перспектив у соціально-економічному житті країни, завдяки також і змінам політичного характеру, суттєво зросла із урахуванням екзогенного впливу на розвиток передусім економіки.

Глибокі трансформаційні зміни в суспільному, економічному і соціальному житті України особливо загострили проблему майбутньої невизначеності щодо наслідків багатьох прийнятих рішень і тих, які приймаються, оскільки, як правило, їхній ефект не виявляється упродовж досить тривалого періоду часу. Власне передбачення майбутнього за допомогою методів прогнозування підвищує ефективність процесу прийняття рішень насамперед для уряду, який використовує результати прогнозних передбачень, що знижують ступінь невизначеності в макроекономічній політиці і прогнозуванні щодо її наслідків шляхом урахування очікуваних сподівань. Це у свою чергу дозволяє вносити корективи у саму політику.

Переді мною як директором постало завдання – сформувати Інститут економічного прогнозування за новим зразком, – який би поєднував, з одного боку, академічність проведення досліджень, в основу яких покладено насамперед фундаментальність проблем, а з іншого – вихід на практику, пропонуючи також і відповіді на виклики часу, пов’язані із трансформацією як політико-економічної системи країни, так і суспільного життя на ринкових засадах. Тобто доводити розробки фундаментального характеру до практичних рекомендацій, при цьому не втрачаючи академічності при підготовці монографій, підручників, статей.

Запит на прогнози і прогнозування у період трансформаційних змін та формування нової політики для економічної моделі й відповідного суспільного устрою в 90-ті роки ХХ ст. став реакцією на вимоги часу, а не результатом окремих реформ, як у 60-ті роки, коли політичні дискусії "план чи прогноз?" у роки становлення директивної системи планування закінчилися становленням планово-розподільчої системи і відмовою від широкого використання прогнозування в практиці управління на користь планування. Реакцією на інтелектуальні дискусії 60-х років щодо необхідності прогностичних розробок, пов’язаних із реформаторством тих часів з урахуванням змін 80-х, коли ключовим викликом виявилася науково-технічна революція, що відбувалася на Заході, стала орієнтація на постійні розробки програм науково-технічного прогресу і відповідне розширення досліджень прогностного характеру. По суті це був другий етап актуалізації ролі і значення прогнозування у практиці планування та управління. Широке використання прогностичних розробок як у науковій сфері, так і в практиці управління, особливо на макроекономічному рівні у сучасному просторі й часі, коли розпочалося формування ринкової економіки, потребувало обґрунтування прогнозів вже не тільки і не стільки щодо перспектив винятково НТП, а й щодо нових горизонтів майбутнього економічного і політичного прогресу в кількісному та якісному вимірах на короткий та довгий періоди часу, на які б орієнтувалася не тільки інтелектуальна спільнота і вище керівництво держави, а й уся система управління, в тому числі й у приватному секторі економіки.

В основу ідеї формування Інституту прогнозування НАН України була покладена ідеологія досліджень щодо формування сукупності поглядів та уявлень про майбутнє. При цьому прогнозування розглядається як одна із функцій управління, з реалізацією якої шляхом наукового обґрунтування пов'язано бачення розвитку подій на майбутнє та зменшується його невизначеність у результаті пізнання закономірностей і детермінант, що їх формують. Трансформаційні зміни в економіці, що почалися в Україні, спричинювали не тільки короткостроковий ефект в частині переходу до ринкових стосунків, а й довгостроковий – змінюючи суспільний і державний устрій і спрямовуючи розвиток країни невідомим досі шляхом. Відсутність власного національного досвіду спричинила те, що в реальності процеси трансформації призвели до нагромадження і в суспільстві, і в державі, і в економіці довгострокових проблем з періодичною нестійкістю ринків, яка їм органічно властива. Вони посилювали інші проблеми в розвитку суспільства та держави і зумовлювали збільшення похибок у прогнозах щодо майбутнього економіки. Водночас відповідна математична модель для прогнозування, особливо кількісних характеристик, що реалізується при застосуванні сучасних ІТ-технологій, сприймалася як така, що не дозволить передбачити довгострокові зміни з необхідною точністю. Тому для розробки економіко-математичних моделей для прогнозування ми послуговувалися динамічними рядами економічних показників досить складного характеру, розуміючи що для забезпечення досягнення критеріїв достатності у прогнозуванні змін у сфері економіки одночасно необхідно досліджувати процеси трансформацій і в суспільстві, і в державі, які мають більшу, так звану довгострокову, пам'ять і відповідно впливають на стан справ в економіці, викликаючи як колективний оптимізм, так і колективний песимізм (це вже із сфери поведінкових підходів до стану справ в економіці). У сукупності нам необхідно було не тільки проводити дослідження, які виходили далеко за межі традиційного на той час розуміння прогнозів та їхньої ролі в системі управління економікою, а й вивчати широке коло проблем у суспільному та економічному житті.

У 90-ті роки ХХ ст. система управління всіх рівнів більше не могла здійснювати ефективне керівництво процесами змін без прогнозів системного характеру, тому їх існування вже було не примхою влади чи окремих вчених, а вимогою часу. У прогнозах виникла об'єктивна потреба, тому з особистої ініціативи прем'єр-міністра України В.П.Пустовойтенка й на основі пропозиції Національної академії наук України та Міністерства у справах науки і технологій, яку підтримало Міністерство економіки України, 19 липня 1997 р. було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України № 772 "Про утворення Інституту економічного прогнозування".

Далі постановою Президії Національної академії наук України від 05.09.1997 р. № 298 було затверджено основні напрями наукової діяльності Інституту, до яких включалися:

- системне моделювання та прогнозування економічного розвитку;
- макроекономічне прогнозування;
- прогнозування інституційних змін та розвитку нових форм господарювання;
- технологічне прогнозування;
- інноваційна політика;
- прогнозування ринкової інфраструктури;
- фінансове прогнозування.

Економіка країни на той час перебувала у стані, малопередбачуваному за наслідками реформ, прогнозування же результативне, коли спирається на інформаційну базу, а саме останньої для нової економічної системи явно бракувало, оскільки більшість рішень, що приймали тоді, не передбачали врахування попередньої інформації, адже результатом переважної кількості (якщо не всіх) процесів на той час були незрозумілі наслідки об'єктивного і суб'єктивного характеру – як якісні, так і кількісні, оскільки економіка перебувала під тиском політичних процесів у суспільстві як політично не структурованому, так і політично невмотивованому. Навіть на сьогодні, після понад 25-річного періоду незалежності України і формування ринкових відносин, до 27% населення при опитуваннях вважає за доцільне віддати перевагу плановим методам госпо-

дарювання на основі повного державного обліку та контролю. Масовими тоді були явища тіньової діяльності як результат дій бюрократії, котра, як стало зрозуміло з часом, була мотивована не на отримання ефективних результатів від проведення реформ у сфері економіки, а передусім на задоволення особистих інтересів, і це мало далекосяжні наслідки, що, як виявилось, багато в чому і досі впливають на стан справ у країні.

У результаті прийнятих рішень щодо організації діяльності Інституту економічного прогнозування в 1997 р. було сформовано сім наукових відділів за такими напрямками діяльності: інституційних змін і розвитку форм господарювання; моделювання економічного розвитку; економічного зростання та структурних змін в економіці; секторальних прогнозів та аналізу кон'юнктури ринків; технологічного прогнозування; фінансового прогнозування; моделювання та короткострокового прогнозування. Відповідно за зазначеною науковою спеціалізацією розгорнулася дослідницька діяльність, поклавши початок дослідженням прогностичного характеру, пов'язаним із процесами трансформаційних змін в економіці України та їх можливими наслідками. Ці дослідження були орієнтовані на більш глибоке розкриття змісту економічної політики не тільки для прийняття поточних рішень, а й для досягнення результатів у довгостроковій перспективі. Власне останнє суттєво вплинуло на розширення напрямів діяльності Інституту, адже того вимагали завдання, які ми отримували від урядів України.

Із самого початку організації досліджень в Інституті стало зрозуміло, що успішне забезпечення діяльності наукової установи в системі Національної академії наук України, де мають поєднуватися фундаментальність і значущість результатів із їх використанням у поточній практиці управління в умовах докорінної зміни суспільного устрою, принципової зміни ролі держави і дедалі більшої мотивованості економічних суб'єктів до діяльності на засадах особистої ініціативи і відповідальності за здійснювану діяльність, мало спиратися на дослідження, які дозволяли отримувати результати передусім теоретичного характеру за широким спектром проблем. Зокрема, рух у напрямі формування ринкових стосунків розглядався у парадигмі трансформаційних змін як рух у напрямі торжества

ринку, що уявлявся як "весілля". Разом із тим предметна сутність ринку за своєю моделлю розумілась в наукових колах як багатогранна і така, що не тільки безперервно змінюється, а й періодично переживає кризи, внаслідок яких суттєво змінюється роль держави. Крім того, за умов перехідного періоду модель ринкової економіки, за нашими тогочасними спостереженнями, мала своєрідні форми, розвиток яких вимагав теоретичних досліджень, перш за все в національному просторі, враховуючи також зміни у глобальному вимірі, оскільки й українське суспільство, й українська економіка ставали дедалі відкритішими. Саме тому ми досить швидко прийшли до формування наукового підрозділу, де зосереджувалися б роботи винятково теоретичного характеру, основними завданнями яких, з одного боку, був пошук відповідей на запитання, пов'язані з майбутнім змістом капіталістичного устрою, з урахуванням історичного досвіду, а з іншого – забезпечення так званої практичної функції політичної економії. Це стало завданням відділу економічної теорії. А разом із тим поставило нові завдання перед відділом економічної історії, який досліджував минуле у пошуках відповідей на сучасні проблеми. Особливість взаємопов'язаності суспільних і економічних трансформацій за умов принципових змін, що відбувалися, змусила наш колектив, якому було поставлено завдання розробляти прогностичні оцінки щодо політики змін на майбутнє згідно із затвердженими напрямами, звернутися до досліджень трансформацій, які відбувалися в суспільстві та державі одночасно. Адже без оцінок їхнього впливу на економіку виконати таке завдання було би неможливо. Саме це й зумовило формування ще одного структурного підрозділу, який став займатися власне моніторинговим дослідженням широкого спектра проблем суспільних трансформацій, які насамперед впливали на стан справ в економіці, особливо щодо необхідності її модернізації.

Досить швидко виникла необхідність розширити напрями досліджень, пов'язані з економікою праці, оскільки за ринкових умов проблема зайнятості стає не тільки ключовою макроекономічною проблемою: інституціоналізація ринку праці потребує його оцінки на перспективу, оскільки формування кваліфікованого ресурсу праці та його використання в умовах відкритості ставлять нові проблемні

питання, без урахування яких у прогнозних оцінках майбутнього стану економіки просто неможливо обійтися. При цьому інституціоналізацію ми розглядаємо як процес перетворення, упорядкування і формалізації економічних та соціальних зв'язків і відносин в економіці праці та управлінні ринком праці шляхом визначення та закріплення норм та правил як механізму подолання недосконалості ринку. Таким чином, життя спонукало нас проводити дослідження за напрямом, що виник уже в процесі нашої діяльності. Події кінця 2004 р. – початку 2005 р. загострили низку суперечностей соціально-економічного розвитку країни, сформували запит на виявлення точок напруження (наявних та потенційних), необхідність осмислення взаємодії соціальних, економічних та політичних процесів в українському суспільстві, в результаті яких населення, в тому числі й кваліфіковане, працездатного віку, почало покидати український ринок праці. А це вже загрожує втратою майбутнього потенціалу економічного зростання.

У соціальній реальності поширювалися викривлені форми соціальної практики, нелегітимна поведінка представників різних верств, деформовані форми громадської свідомості, що потребувало не лише фіксації, а й розуміння чинників нових соціокультурних феноменів, які стали суттєво впливати не тільки на поведінку на ринку праці, а й на стан економіки загалом. Наші дослідження показали, що основними причинами поглиблення та розширення тіньового сектора в перехідній економіці є не тільки кризовий стан доходів населення, який стимулює розповсюдження відповідних життєвих стратегій адаптації та призводить до несформованості ринку праці, а й нераціональний правовий режим (суперечливість, відсутність механізмів здійснення, панування неформальних норм над формальними тощо) та соціокультурні фактори (правовий нігілізм, патерналістські настрої, господарська ментальність, маскулінізм, значна дистанція між владою і населенням; інституційна несформованість, деградація трудової мотивації, цінностей та етики трудової активності).

У низці наших публікацій та доповідних на цю тему постійно наголошувалось на безальтернативності для України інновативно-інноваційного модернізаційного проекту, який має здійснюватися

за цілеспрямованої взаємодії суспільства, держави й економіки, а усвідомлення глобальних викликів сформувало розуміння, що адекватна відповідь на них пов'язана з глобальною корекцією ціннісних засад діяльності людини та дотриманням узгоджених глобальних принципів економічної поведінки, які вже стали предметом міжнародних угод. У цьому контексті зроблено висновок щодо низького рівня модернізаційного потенціалу соціального капіталу в Україні, який полягає не стільки в його дефіциті, скільки у слабкості суспільного ефекту. Наявні ціннісні орієнтації та норми обумовлюють використання ресурсу соціального капіталу таким чином, що він слабо працює, з одного боку, на соціальну інтеграцію суспільства загалом, а з іншого – на модернізацію у сфері економіки. Саме тому було започатковано соціально-економічний моніторинг поведінки населення для визначення динаміки соціально-економічних оцінок та очікувань, у тому числі щодо структури доходів, оцінки обсягів тіньових доходів тощо. Це допомогло нам адекватно оцінювати ефективність застосованих механізмів гармонізації соціальної політики з проявами ринкової економіки в сучасних умовах трансформації українського суспільства, обґрунтовувати доцільність коригування заходів державної політики з урахуванням особливостей соціокультурної детермінації економічних процесів в Україні, без яких використання винятково досвіду діяльності ринкових моделей економік зарубіжних країн малоефективне.

У відповідь на нові виклики слабо керованих процесів множинної трансформації та реформування в поле наукових пошуків колективу інституту були включені прояви та чинники міграційних процесів (внутрішні, зовнішні); соціокультурні аспекти реінтеграції внутрішньо переміщених осіб, протестна поведінка, формування громадської активності та суб'єктності людського капіталу.

Практичним результатом наших досліджень у цьому напрямі стало розроблення пропозицій і практичних рекомендацій щодо використання соціокультурних параметрів як додаткового ресурсу модернізації української економіки. Зокрема, йдеться про посилення консолідуючого ефекту соціального капіталу в українському суспільстві, використання таких культурних вимірів, як довгострокова орієнтація й уникання невизначеності, виховання низької дистанції

~~~~~
влади та індивідуалізму, модерної толерантності, ідеологічної підтримки капіталізму, а також про окремі практичні заходи в межах української освітньої реформи.

Дослідження культурних та соціальних чинників у їхньому взаємозв'язку та взаємообумовленості привело нас до визначення та конкретизації в рамках дослідження надзвичайно широкого за обсягом поняття "соціокультурний підхід" як інтегрованої єдності зазначених складових. Спираючись на таке розуміння сутності соціокультурного підходу, ми виходимо у своїх дослідженнях з необхідності врахувати існування феномена динамічної зміни економічної свідомості різних груп населення; домінуючий вплив на економічну поведінку соціально-економічних установок і уявлень членів суспільства (у т.ч. споживчих орієнтацій); ціннісні орієнтації (зокрема щодо праці); стан економічної культури (зокрема підприємницької культури); функціонування інституту довіри/недовіри; укоріненість (традиційність) відносин різних суб'єктів ринку праці, а також трансформації престижності різних видів та умов праці. Такі нетрадиційні дослідження в інституті економічної спеціалізації значно розширили погляди на перспективи економіки України і процеси її модернізації, що дає можливість сформувати нашу позицію щодо спрямування змісту реформ, оскільки трансформаційні зміни в економіці, які не враховували означені вище проблемні питання і шляхи їх розв'язання, досить швидко викликали ряд нових, хоча й очікуваних нами, змін негативного характеру. Зокрема, вже у перші роки змін почалася деіндустріалізація економіки, особливо ж її промислового сектора. Прогнози, які почали розроблятися згідно із тематикою за цим напрямом, викликали необхідність досліджень у новому для нас напрямі щодо проблем промислової політики на базі прогнозів технологічного характеру і відповідної інноваційної політики, зорієнтованих на розроблення інституалізації економічної науки та практики управління в науково-технічній сфері для забезпечення практичної функції економічних досліджень за зазначеними напрямками. Ця проблема особливо активізувалася у практиці управління в ЄС і його країнах, і Україна не могла не шукати відповідь на виклики часу. Саме тому ми почали розвивати відповідні напрями дослі-

джень і формувати окремі структурні підрозділи з питань інноваційної політики, економіки та організації високих технологій, промислової політики.

За часів трансформації економіки України у період двадцятирічної діяльності Інституту як ключові постали проблеми, без урахування стану і розвитку яких здійснити розроблення прогнозів розвитку економіки неможливо. Це стосується і аграрного сектора економіки України, перш за все тому, що світові запаси чорноземів в Україні дозволяють їй перебувати в числі лідерів аграрних видів діяльності. Крім того, сільські території і населення, яке на них проживає, є однією з важливих складових просторової організації економіки й суспільного життя. Власне тому вже через декілька років почали досліджувати нові для нас напрями, пов'язані з економікою і політикою аграрних перетворень та розвитком форм і методів господарювання в агропромислову комплексі.

Новим для нас науковим напрямом, без якого ми не могли б забезпечити повноцінну діяльність щодо прогнозування розвитку економіки України, стали проблеми розвитку виробничої інфраструктури, оскільки географічне положення України дає їй нові можливості інтеграції в адекватні строки для перспектив розвитку її економіки за умов безповоротності глобалізації економічного життя.

Фінансове прогнозування у рамках затверджених ще на початку формування Інституту напрямів досліджень теж зазнало суттєвих трансформацій і, враховуючи важливу роль фінансів і грошово-кредитної та валютної політики, включає сьогодні і державні фінанси, і фінанси реального сектора, і грошово-кредитні відносини. Підсумовуючи, можна стверджувати, що двадцять років у Інституті активно відбувалися процеси розвитку, реструктуризації і формування нових напрямів, що дозволило забезпечувати широкий спектр досліджень вже не тільки щодо проблем прогнозного характеру, а й, що особливо важливо, здійснювати повномасштабні дослідження з проблемних питань економічної науки та економічної політики.

Відповідно до таких змін у наукових напрямках досліджень та тематиці Інститут, згідно із Постановою Президії НАН України від

06 липня 2005 р. № 139, було переіменовано у Державну установу "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Формування Інституту та його паралельної структурної модернізації, охарактеризованої вище, відбувалося одночасно із науковими пошуками, завдяки чому фактично вже через два роки після заснування – в 1999 р. – були отримані перші досить важливі результати. Зокрема, за результатами проведених досліджень стосовно процесів, які характеризували трансформацію моделі економіки України щодо змісту ідеології, існуючих суперечностей та очікуваних перспектив із можливими наслідками, успіхів реформ щодо їх проведення та недоліків, було показано можливе формування інституційних змін, через які в Україні закладалася модель олігархічного капіталізму. Це означає, що вже на початковому етапі реформ інституційні трансформації були несприятливими і ставили під сумнів успішність цих реформ, особливо з погляду оцінки забезпечення модернізації економіки та досягнення стабільного економічного зростання. Опрацювання інституційних проблем у той час дали дослідницькому колективу можливість охарактеризувати і здійснити відповідні прогностичні оцінки на майбутнє щодо можливих наслідків розвитку олігархічної моделі економіки України. Потрібно зауважити, що цей прогноз попереджувального характеру справдився, як і ряд інших. Науковці попереджали та орієнтували, наукову спільноту в тому числі, що попереду – велика робота і щодо розробок теоретичного характеру, і щодо політичної діяльності задля того, щоб нова модель в економіці України набула у майбутньому саме сприятливих рис. У реальності економіка набула інших, а саме – олігархічних – ознак, а застереження щодо упередження негативних наслідків таких змін, напрацьоване на основі досліджень в Інституті, не було враховане. Адже необхідним було формування інститутів, які були би глибоко вживленими як в економічне, так і в суспільне життя, де держава передусім забезпечує право власності завдяки верховенству права. Тож досягти успіху не вдалося навіть після 25 років, а тому процеси модернізації економіки і стабільного економічного зростання були відкладені на довгострокову перспективу, незважаючи на сплески в динаміці економічного зростання в окремі періоди незалежності. Вони стали результатом дії

переважно екзогенних чинників, а не реформ ендегенного характеру, які б забезпечили стабільний економічний розвиток, високу конкурентну спроможність на засадах технологічної модернізації, перш за все у промисловому секторі з фінансовою системою, що підтримує експортно орієнтовані виробництва.

У перші ж роки діяльності Інституту його працівники, хоча на той час ще в досить скромних масштабах, орієнтувалися на дослідження, які за результатами мали фундаментальний характер і, як виявилось, – довгострокові наслідки для реальної економічної політики. Зазначене вище по суті характеризує один із найважливіших напрямів проведення досліджень в Інституті стосовно інституційних трансформацій як економіки України, так і суспільного життя, а також прогностичних оцінок якісного характеру щодо наслідків змін, які реалізувалися. У результаті досліджень за цим напрямом зроблено висновки і попередження про загрози і виклики з урахуванням змісту і характеру змін у інституційній архітектоніці загалом щодо необхідності забезпечення динаміки економічних перетворень і досягнення стабільного економічного зростання. Науковий колектив, який зосередився на напрямках фундаментальних досліджень, розумів необхідність розробок теоретичного характеру, оскільки трансформаційні процеси в інституціоналізації економічного життя новітнього характеру в Україні відбуваються в суспільстві за новою для нас моделлю ринкової економіки, що вимагає дотримання законів демократії і свободи. Поряд із тим реформи в нашій країні відбуваються одночасно із загальноцивілізаційними інституційними змінами, з одного боку, і формуванням мережевого простору з особливою ієрархією – з іншого, що у свою чергу формує нову інституційну архітектоніку економічних систем. При цьому співвідношення ієрархії і мереж ми кваліфікували як основну структурно-організаційну проблему ХХІ століття. Наш висновок у цій частині досліджень за напрямом інституціональної трансформації глобального і національного полягає в тому, що доля суспільства залежатиме від того, чи зможе воно ієрархізувати мережі, утримати загальнолюдські цінності як пануючий пріоритет і сформувати відповідні інститути, або ж мережа без ієрархії затягне суспільство у загальний хаос, оскільки у трансформаціях такого роду

ключову роль відіграватиме феноменологія взаємодії і розвитку суспільства, держави і економіки за все тим же інституційним напрямом досліджень.

Особливо наголошуємо, що методологія феноменології, за якою формувалися напрями і структура Інституту, передбачала пошуки на кожному етапі досліджень шляхів виявлення, розкриття та розв'язання глибинного характеру суперечностей між можливим майбутнім розвитком економіки на ринкових засадах, державою як природно існуючим інститутом і трансформацією суспільства людей, які під тиском технократичних змін і штучного інтелекту можуть навіть втратити людську ідентичність. За існування проблеми неупередженого виявлення та опису цих феноменів на порядку денному постало завдання розвитку досліджень саме на феноменологічній основі, що поклало початок систематизуючій діяльності Інституту і забезпеченню відповідно до такого філософського підходу та за допомогою прогнозування значення і змісту таких взаємопов'язаних феноменів, як суспільство, держава й економіка. На нашу думку, вирішення завдань, пов'язаних з їхнім розвитком і взаємодією, було і залишається для нас предметом досліджень згідно з нашою спеціалізацією, саме це доводить, що досягнення цілей розвитку можливе і з'являється надія на мобілізацію людини, яка одночасно є членом суспільства, громадянином держави і суб'єктом економіки саме на моральній основі, оскільки моральна поведінка є своєрідною базою взаємодії і розвитку, якої, як виявилось у процесі трансформаційних змін, досягти далеко не просто. Предметно феноменологія застосована нами не тільки в інституційному напрямі досліджень, які проводяться в Інституті, а й у інших, про які йтиметься далі. Навіть трансформація структури Інституту в подальшому відбувалася саме згідно з таким підходом. Такий підхід – це, по суті, звернення до первісного досвіду, коли моральність поведінки в умовах демократії виступає своєрідним додатком взаємодії і розвитку, коли соціальний підхід розвивається в рамках економізованого підходу в організації взаємодії природи, суспільства і держави, а інколи і дедалі частіше приходить йому на зміну. Ідучи таким шляхом, ми спробували відійти від спеціалізації, що склалася в окремих галузях

знань, таких як суспільствознавство, державоєднання, економіка, вважаючи, що настає епоха їхньої інтеграції. Власне це і було нашим прагненням і з ним ми рухаємося в майбутнє.

Крім того, щоб забезпечити продовження української наукової традиції історико-економічних досліджень, ми вважали необхідною складовою структури Інституту економіки та прогнозування відділ економічної історії, оскільки в умовах, коли перед економічною наукою постали завдання опрацювання стратегії трансформаційних перетворень в Україні, лише економісти-історики змогли запропонувати дискурс з приводу переходу від однієї моделі економічної системи до іншої. Вітчизняні вчені-економісти були фахівцями з теорії і практики адміністративно-планової економіки, західні – з питань функціонування ринкової (змішаної) системи, але ніхто не мав готових відповідей на питання про те, як перейти від плану до ринку. Складність цього завдання (вироблення наукової концепції трансформаційної економіки) посилювалася інверсивним характером перетворень, адже розвинені країни пройшли шлях еволюції від стихійного ринку до регульованої економіки, яка забезпечує поєднання переваг приватної ініціативи, конкуренції, з одного боку, та можливостей, які відкриває економічне прогнозування та державне регулювання – з іншого. Натомість Україні слід було би від централізованої економіки з директивним плануванням перейти до ринкової, створити відповідну систему інституційного та фінансового забезпечення, "запустити" механізми приватизації, капіталотворення, інвестування, конкуренції, продукування інновацій на основі приватної ініціативи та особистісної відповідальності.

Вивчення та узагальнення історичного досвіду економічних реформ і суспільних трансформацій, змісту та механізмів інституційних змін має значний евристичний потенціал у контексті соціально-ринкового вибору України та обґрунтування шляхів і засобів його втілення. Зміна економічної моделі передбачає цілісний комплекс перетворень, які можуть бути успішними лише за умови відповідності трансформації держави, економіки й суспільства за спрямуванням і динамікою. Тому розроблення та обґрунтування стратегії соціально-ринкових перетворень вимагало осмислення вітчизняних і світових здобутків та невдач на цьому шляху.

Важливою детермінантою ефективності реформ і економічної політики держави загалом є врахування соціокультурних чинників розвитку господарства та феномена, за визначенням П.Девіда, так званої "попередньої траєкторії", що визначає можливості вибору варіантів теперішньої і майбутньої спадщини інститутів, сформованих у минулому. Тому економічна історія становить основу не лише теоретичних узагальнень, а й прогностичних оцінок щодо реалістичності програм перетворень та їхньої суспільної ефективності.

Тривалий час вітчизняна економічна наука розвивалася у відриві, з одного боку, від світової науки, а з іншого – від власних національних інтелектуальних та ментально-господарських традицій. Тому для Інституту було важливо відновити втрачений пласт інтелектуальної спадщини української економічної думки і разом із тим долучитися до здобутків світової науки як арсеналу ідей для вирішення актуальних завдань побудови модерної конкурентоспроможної національної економіки.

Подолання провінціалізації української академічної науки передбачає відмову від сліпого наслідування чужих зразків – чи то західних, чи північних, чи східних. Натомість історико-економічні дослідження та ідентифікація національної моделі економічного розвитку, виявлення тенденцій і загроз деформації базових інститутів економіки, розкриття закономірностей суспільних перетворень становлять наукове підґрунтя успішності реформ і геополітичної перспективи української нації, держави та економіки.

Ще одним із напрямів сучасності у забезпеченні розвитку економіки, держави та суспільства значною мірою є глобальна фінансіалізація багатьох сфер життя, насамперед економічного. Фінансіалізація – це процес, коли у результаті трансформації фінансовий капітал почав дедалі більше відокремлюватися від реального сектора економіки, розростаючись у своїх масштабах за рахунок фінансових інновацій, що були спрямовані на сприяння економічному зростанню, яке суттєво загальмувалося із середини 70-х років, перш за все у високорозвинених країнах. Це означало, що фінансіалізація є глобальним феноменом, завдяки якому розширюється вплив фінансових інструментів на стан справ в економіці, що супроводжувався, з одного боку, підтримкою економічного зростання, а з іншо-

го – злиттям грошових влад із владою держави, а, відповідно, і політичною владою, в результаті чого втрачається можливість ефективної регуляторної діяльності держави, через що і розширюється база для фінансових криз, оскільки з часом починають діяти зворотні процеси, які призводять до втрати потенціалу позитивного впливу фінансових інновацій на економічний розвиток і накопичення, навпаки, спостерігається негативний вплив. Слід зазначити, що Інститут постійно відслідковує вплив зовнішніх факторів на формування фінансових ресурсів розвитку економіки України, оскільки економіка України є малою і надвідкритою. Ці процеси виявилися суттєвими, в тому числі для розвитку фінансової і грошово-кредитної сфери України, яка мала трансформуватися відповідно до вимог, необхідних для функціонування економіки на ринкових засадах. Виклики і загрози глобального характеру у сфері фінансів, у тому числі для української економіки та її фінансової сфери, провокували фінансові кризи в Україні, з одного боку, а з іншого – виникала нагальна необхідність створення сучасної фінансової сфери, яка забезпечила б функціонування економіки України на ринкових засадах та необхідні стосунки із зовнішнім світом. Це спонукало нас уже на початковому етапі діяльності Інституту розпочати дослідження, пов'язані з фінансовими аспектами економічної політики, оскільки було зрозуміло, що українська наука і практика не мали суттєвого досвіду не тільки щодо розв'язання фінансових проблем, а й забезпечення розробок, які б допомогли проводити перспективну політику щодо економічної діяльності з використанням фінансових механізмів, особливо з урахуванням можливості застосування фінансових інновацій у світовій практиці та їхніх наслідків для стабільності та розвитку економіки України.

Розпочаті дослідження того періоду дозволили вже в 1999 р. отримати досить важливі для поточної і перспективної економічної політики результати, використання яких могло би сприяти трансформаційним змінам, даючи змогу подолати виклики і загрози, які на той час уже сформувалися у фінансовій сфері країни як загалом, так і в її окремих ланках. Відповідно до отриманих результатів було запропоновано механізми забезпечення належного рівня фінансової безпеки, зокрема і щодо накопичення та обслуговування державних

внутрішніх і зовнішніх боргових зобов'язань. На жаль, Україна так і не уникнула загострень у фінансовій сфері, переживши за свою понад двадцятип'ятирічну історію незалежності ряд криз, і, незважаючи на попередження, і сьогодні перебуває у стані, коли в найближчі три роки починаючи з 2018 р. можна очікувати кризи, пов'язану з обслуговуванням зовнішніх боргових зобов'язань.

Незважаючи на реальний стан справ державних фінансів та негаразди у практиці фінансової політики, науковці Інституту, які проводили дослідження у сфері фінансів, продовжували їх, розширюючи свої знання і нагромаджуючи досвід, у тому числі вивчаючи практику подолання фінансових криз в інших країнах. Була сформована група експертів, які спирались на власні дослідження грошово-кредитної сфери, поряд із ключовим питанням грошово-кредитної політики досліджуючи проблему відмивання грошей. Остання – одна з ключових проблем не тільки у фінансовій сфері, а й в економіці загалом, державі та суспільстві одночасно, оскільки масштаби відмивання коштів та їх використання для досягнення політичних цілей і підтримки функціонування тіньової діяльності досягли значного рівня за розміром і можливостями дестабілізації ситуації у країні. Проведені дослідження за наслідками актуальні й на сьогодні, коли держава зрештою звернула серйозну увагу на цю проблему. У своїх публікаціях і доповідних записках щодо проблем відмивання грошей працівники Інституту не тільки розкрили сутність, а й запропонували шляхи запобігання проблемі. Зокрема були розкриті нерозв'язані у фінансовій сфері питання щодо технічного формування "брудних" грошей, способів і методів їх легалізації ("відмивання"). Відповідно були викладені й основи формування системи протидії і попередження легалізації грошей в Україні, у тому числі шляхом нормативно-правового забезпечення та зародження організаційної складової у цій сфері. Практично, попри розробки, здійснені в Інституті на початку 2000-х років, активні практичні кроки у боротьбі з "відмиванням" грошей розпочалися тільки в період з 2015 р. (тобто рекомендації чекали 15 років!). Крім того, Інститут запропонував складові політики, яку бажано здійснити в Україні щодо стимулювання повернення (репатріації) вітчизняних капіталів, що є суттєвим фінансо-

вим ресурсом для здійснення модернізації економіки України, але практичних кроків у цьому напрямі здійснено ще замало.

Враховуючи, що у світовій практиці фінансові інновації неодноразово, особливо у другій половині ХХ ст., зокрема з середини 70-х років, після гальмування економічного зростання у високорозвинених країнах, використовувались як інструмент підтримки та прискорення економічного зростання, причому в окремі періоди вдавалося досягти позитивних результатів, ми вважаємо, що в Україні теж, навіть в умовах транзитивних процесів, можна використати фінансово-монетарні важелі. Зокрема, у структурі складових фінансової політики ми виокремили податково-бюджетні важелі, механізми грошового та фондового ринків, а також блок питань щодо фінансів підприємств та фінансового планування на промислових підприємствах, тому що промисловість у період трансформації зазнала найбільших втрат.

Ми розглядаємо промисловість як ключовий вид діяльності для забезпечення зміни стану справ в економіці, оскільки саме від перспектив розвитку промисловості залежить місце і роль України у світовому розподілі праці і забезпеченні конкурентоспроможності економіки загалом, попри те, що досить вагомого впливу в Україні набув аграрний сектор економіки. Щодо податково-бюджетних важелів на додаток до загальновідомих і неодноразово випробуваних, відомих з теорії і практики, особливе місце в наших роботах займають питання ролі й місця місцевих бюджетів у сприянні економічному розвитку територій, оскільки в реальній економічній політиці мали змінитися підходи в напрямі децентралізації системи управління і реструктуризації просторової організації територіальних формувань. У реальності виявилось, що політичні декларації щодо децентралізації системи управління розходилися з державною фінансовою політикою, яка централізувала фінансові ресурси і тим самим обмежувала регіональні органи у можливості сприяти економічному розвитку територій, які через часті зміни управлінських кадрів зіткнулися з низьким рівнем їхньої професійної підготовки.

Науковці Інституту постійно проводили дослідження процесів трансформації місцевих бюджетів щодо змісту політики місцевих фінансів, виступали з обґрунтуванням необхідних змін, у тому чис-

лі й у засобах масової інформації. Слід зазначити, що феноменологічний підхід ми застосовували і в розробках щодо проблем бюджетної децентралізації, оскільки враховували фактори взаємодії місцевих політичних влад та особливості сприйняття населенням ініціатив держави загалом і місцевих органів влади. Окрім широкого кола проблем місцевих фінансів, Інститут здійснив дослідження, що допомогли виявити ризики і загрози безпеці сектора державних фінансів України загалом, для чого була розроблена нова концептуальна модель їхньої ідентифікації, яка давала можливість диференціювати ризики як довгострокового, так і поточного характеру.

Таким чином можна було прогнозувати загострення в перспективі й розробляти упереджувальні заходи. Серед особливих акцентуацій виокремлювалася загрозлива тенденція зростання боргової залежності та пов'язаних із цим ризиків безпеці сектора державних фінансів України. Власне в цій частині Інститут неодноразово попереджав про надмірну зовнішню боргову залежність, яка допускалася і яка в черговий раз, як очікується, загостриться в 2018–2020 рр., що ще і ще раз підтверджує залежність України від зовнішньої фінансової допомоги на тлі того, що в реальності Україна має надзвичайно великі фінансові ресурси, які акумульовані в нелегальному секторі. Необхідно на практиці скористатися можливостями їх легалізації, використовуючи рекомендації Інституту, які поки що залишаються поза увагою.

Щодо використання механізмів грошового та фондового ринків для цілей розвитку особливе значення мали розвідки щодо досвіду минулого і уроків на майбутнє, впливу іноземного капіталу на діяльність банківського сектора України, що стосується, власне, поведінки банків з іноземним капіталом та іноземними кредиторами за умов кризи та їхнього дестабілізуючого впливу на банківський сектор України, для підтримки якого нами було обґрунтовано складові політики рекапіталізації банків в Україні на випадок фінансово-економічної кризи. Остання в банківській системі України загострилася у період 2013–2016 рр., тому такі розробки мали прогностичне упередження очікуваних загострень, чого не вдалося уникнути. Крім того, ще й на сьогодні залишається можливою реальність, коли національна банківська система контролюється

іноземними фінансовими інституціями. Розуміння цієї загрози ставить для нас нові завдання: не допустити подібного сценарію розвитку подій, здійснивши в найближчі рік-два необхідні наукові дослідження, результати яких можуть бути використані для рекомендацій щодо дій упереджувального характеру.

Що стосується розв'язання проблем фінансового стану підприємств та їхньої ролі у забезпеченні економічного розвитку, то для нас було важливо виокремити пріоритети у фінансовій політиці підприємств, від яких залежить формування їхнього фінансового потенціалу, оскільки власні кошти підприємств є основним ресурсом приватних інвестицій у реальний сектор економіки. Оскільки рівень боргової залежності підприємств залишається достатньо високим, важливо було визначитися з політикою, спрямованою на фінансову стійкість підприємств та мінімізацію дії факторів, що обумовлювали їх збитковість. Для цього Інститут запропонував шляхи використання відповідного досвіду управління фінансами підприємств у зарубіжних країнах.

Важливим результатом досліджень фінансів наших підприємств стали роботи стосовно ефективності політики приватизації, зокрема в період 2002–2010 рр., оскільки, за ідеологією реформ, вважалося, що приватизація забезпечує більш ефективне господарювання підприємств. Наші дослідження засвідчили, що такі очікування прогнозного характеру багато в чому не виправдалися, оскільки більшість приватизованих підприємств того часу за результатами своєї діяльності виявилася якщо не збитковими, то принаймні менш ефективними, скоротивши при цьому свої платежі до бюджету. Тим самим були спростовані окремі ідеологеми, що зміна форм власності з державної на приватну автоматично забезпечить підвищення ефективності їхньої діяльності. Оскільки процесів приватизації в майбутньому не уникнути, в тому числі й для поповнення доходів бюджету, Інститут запропонував зміни в законі про приватизацію, публічно попередивши про те, що без таких змін очікуваного підвищення ефективності діяльності приватизованих підприємств не відбудеться. Крім того, за нашими прогнозами, в разі, якщо не будуть внесені зміни в закони, які регулюють процеси приватизації та післяприватизаційну діяльність

підприємств, бюджет, поповнившись унаслідок приватизації, у середньостроковій перспективі втратить потенційну частину доходів від зменшення ефективності розподілу і перерозподілу прибутків підприємств після приватизації.

Ще одним важливим напрямом на початковому етапі функціонування Інституту, на нашу думку мала стати діяльність, пов'язана з оцінкою ролі та перспективних напрямів і змісту науково-технічного прогресу, відповідної науково-технічної та інноваційної політики для забезпечення розвитку економіки в довгостроковому сенсі. Ми відштовхуємося від того, що українські реформи повинні мати інноваційну стратегію розвитку, перш за все всупереч саме ідеології реформ, орієнтованих лише на приватизацію, лібералізацію, дерегуляцію, макроекономічну стабільність та інші, які розглядалися як необхідні, але далеко не достатні, оскільки стосуються змін і в суспільному устрої, і в ролі держави, і в поведінці особистості, що, власне, зумовило використання феноменологічного підходу як ключової методології проведення досліджень. Саме тому розпочалися дослідження проблем суспільної та економічної трансформації відповідно до змісту техно-промислової та інноваційної платформи розвитку, що відповідало моделі реалізації українських реформ так званого "другого покоління". Останні ми розглядали як складові достатності успіху реформ. Уже на тому етапі конкретизувалася економічна і соціальна стратегія відповідно до стратегії і політики довгострокового розвитку, що була викладена нами у монографіях та наукових доповідях. Ми намагалися погодити та гармонізувати цільові орієнтири стабільного економічного зростання, інституційних перетворень, ґрунтуючись на засадах інноваційно-інвестиційної модернізації та структурно-технологічного оновлення на тлі перспектив інтеграції у світову економіку через зміну нашої участі у зовнішньоторговельних стосунках, де домінувала і продовжує домінувати продукція низьких технологічних укладів та продукція аграрного сектора. Особливо важливим було те, що трансформація у сфері економіки розглядалася нами не як річ у собі, а з одночасними змінами у суспільному устрої і відповідним формуванням нової політичної системи, що досить швидко поставила на порядок денний проблему політичної

доцільності і, таким чином, домінування політичного циклу в економічній політиці, чого в реальності не вдалося подолати ще й до сьогодні. Тому розробки останніх років спрямовані на подолання саме такої залежності.

Науковці Інституту брали до уваги також і важливість урахування та особливостей формування інституційної архітекτονіки українського суспільства ХХ ст. та нове місце і роль України у світовому геоекономічному просторі, що з часом виявилось надзвичайно важливим для України, особливо через події, які розгорнулися у 2013–2014 рр., при очікуванні можливих втрат традиційних ринків. Разом із тим ми враховували і враховуємо те, що глибока інтеграція в глобальне економічне середовище, насамперед європейське, є одним із перспективних шляхів, що теж зумовило розгортання в Інституті відповідних наукових досліджень. Таким чином було розкрито зміст української моделі у процесах глобалізації та європейської інтеграції в контексті забезпечення економічного розвитку. Виконані дослідження дозволили обґрунтувати модель включення національної економіки у процеси глобалізації із урахуванням основних економічних та позаекономічних факторів. Відповідно були розкриті причини та наслідки розповсюдження у світі процесів регіональної інтеграції, а також механізм її впливу на економічний розвиток та допустимі варіанти інтеграційної політики. На цій основі розглядалося питання впливу на євроінтеграційну політику України внутрішньої інституційної реформи Євросоюзу, реалізації його Лісабонської стратегії розвитку, а також політики розширення ЄС на схід. У цих же дослідженнях були визначені параметри перспективної моделі участі України в європейській інтеграції, можливі варіанти інтеграційної політики та її зв'язку з інструментами політики довгострокового економічного розвитку нашої країни. Згодом, після оприлюднення документів щодо умов Зони вільної торгівлі України з ЄС, підготовлених урядом у закритому режимі, на основі проведених досліджень в Інституті було здійснено розрахунки масштабів необхідної фінансової допомоги від ЄС з метою забезпечення зближення економіки України з економікою країн ЄС, успішності виконання взятих Україною зобов'язань щодо їх імплементації й забезпечення необхідної фінансової

підтримки макроекономічної стабільності в Україні. Ці результати були оприлюднені напередодні підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

У своїх дослідженнях ми прагнули максимально відокремити науку від політичних та пропагандистських заходів, але, на жаль, на цьому етапі уникнути політизації наших наукових результатів не вдалося, що викликало неабиякі дискусії, в тому числі й політичного характеру. У результаті Угода між Україною та ЄС була підписана без додаткових зобов'язань необхідного масштабу з боку ЄС, хоча дослідження, виконані вченими з країн ЄС, зокрема Австрії, вже у 2016–2017 рр. показали, що ЄС надає Україні недостатню допомогу порівняно, зокрема, з такими країнами, як Румунія, Польща. Відповідні висновки зарубіжних колег збігаються з нашими оцінками рівня необхідної допомоги ще 2013 р. Крім того, останнім часом активізувалася діяльність окремих представників уряду Литви та українського політичного істеблішменту щодо необхідності реалізації в Україні так званого "Плану Маршалла", що вчергове підкреслює доцільність такого роду допомоги і необхідну домовленість про неї ще в період підготовки проекту Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Тому в Інституті було проведено круглий стіл щодо організації "Нового Плану Маршалла" для України за участю міжнародних експертів, а за результатами дискусії ще у 2015 р. підготовлено відповідні рекомендації з висновками щодо уроків "Плану Маршалла" та можливості застосування відповідної ідеології використання фінансової допомоги для підтримки економічного відновлення в Україні.

Разом із тим сьогодні ситуація надто відрізняється від періоду підготовки Угоди між Україною та ЄС, оскільки Україна вже взяла на себе суттєві зобов'язання економічного характеру, які через обмеженість фінансових ресурсів нерідко виконати неможливо. Але це не означає, що їх не слід виконувати, особливо якщо врахувати, що таке виконання пов'язано з реалізацією в Україні політики, яка дозволяє дати відповіді на стратегічні виклики ХХІ ст. як суспільству, так і економіці України. Завдяки такій політиці, на нашу думку, імплементація Угоди між Україною та ЄС буде успіш-

ною, а тому розроблення цих проблемних питань поставлено на порядок денний.

Дослідження Інституту в цьому напрямі також дозволили обґрунтувати нашу позицію про те, що модернізаційним проектом для України має стати формування економіки знань. Спираючись на освітній та науково-технічний потенціал, Інститут аргументував зміст державної політики, в основі якої лежать економічні перетворення на засадах формування національної інноваційної системи як фундаменту інституційного забезпечення економіки знань, що базується на основних положеннях інформаціологічної економіки як нової парадигми економіки знань.

У рамках цієї парадигми Інститут на основі здійснених оцінок організаційного та інвестиційного ресурсу технологічного розвитку економік на рівні корпоративних структур та регіональному рівні запропонував сценарії технологічного розвитку та механізм інноваційної та промислово-технологічної політики України щодо відповідей на виклики глобального розвитку суспільства і економіки. У своїх висновках і рекомендаціях ми враховуємо існуючі у світі погляди на конкуренцію та конкурентоспроможність на рубежі XX–XXI ст. Задля реалістичності оцінок було проведено унікальне обстеження та оцінювання конкуренції української продукції на товарних ринках на основі анкетування близько 1000 українських підприємств, що дало можливість збагатити наукові дослідження унікальними даними і підвищити рівень обґрунтованості рекомендацій.

Для ведення досліджень, пов'язаних із розробленням проблем інноваційно-технологічного розвитку й адекватної йому інноваційної політики, нам вдалося також застосувати феноменологічний підхід взаємопов'язаного розвитку економіки та соціогуманітарного аспекту інноваційно-технологічного спектра її розвитку стосовно забезпечення реалізації управління інтелектуальним ресурсом суспільства на основі використання оцінок інтелектуальних ресурсів, оцінок інтелектуального капіталу у складі ресурсів компаній, оцінок інтелектуальної власності з її стимулюючою роллю та інтеграції науки з освітою та бізнесом як основи національної інноваційної системи.

На основі виконаних досліджень в означених напрямках, пов'язаних із забезпеченням достатніх умов для успішної модернізації економіки України на засадах її інноваційного становлення як у промисловості, так і аграрному секторі, Інститут взяв на себе основну роль у підготовці національної доповіді програмного характеру "Інноваційна Україна 2020", яка в 2015 р. отримала визнання Президії НАН України. Національна доповідь "Інноваційна Україна 2020" стала фундаментальною розробкою прогностичного характеру, актуальність якої визначається гострою необхідністю створення умов для активного використання та подальшого розвитку вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу в промисловості.

Ще одним важливим напрямом досліджень, що мали як фундаментальний, так і прикладний характер, стали дослідження, які ми розпочали на той час і за якими отримали результати, що заслуговують на увагу навіть після 15 років з часу їх отримання. Це стосується робіт, пов'язаних із формуванням не тільки ринкової економіки, існування якої в Україні було визнано на офіційному рівні 30.12.2005 р. (регламент №2117/2005), а й щодо формування та діяльності галузевих ринків. Цей напрям розробок виявився надзвичайно актуальним нині, коли Україна підписала Угоду про вільну торгівлю з ЄС та Угоду про асоціацію з ЄС, в яких було зазначено величезну кількість нових вимог щодо регулювання та функціонування окремих ринків в Україні згідно з умовами ЄС. Після оприлюднення документів напрацьовані на той період наукові результати дали Інституту змогу зайняти відповідну позицію і розкрити проблеми захисту внутрішнього ринку, а також виокремити пріоритети його розвитку, здійснити оцінки впливу Угоди про асоціацію ЄС/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України та обґрунтувати (в окремій доповіді) можливості та застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною. Усе це зорієнтувало наші дослідження у напрямі пошуку ефективних механізмів регулювання базових ринків реального сектора економіки України, що забезпечують використання переваг глобальної лібералізації на зовнішніх ринках та нівелювання ризиків торговельної лібе-

реалізації на внутрішньому ринку шляхом ефективного використання протекціоністських заходів.

У дослідженнях, пов'язаних із формуванням і розвитком окремих секторальних ринків України, особливо динамічними і результативними в Інституті стали роботи, пов'язані з трансформацією, регулюванням та ефективністю ринків енергоресурсів України. Великою мірою спрямованості на ринкові трансформації надав європейський вимір міжнародної інтеграції України і, зокрема, проблематика імплементації Другого та Третього енергетичних пакетів ЄС. Активізація секторальної європейської інтеграції України в рамках Угоди про асоціацію зумовила вибір тематики планових наукових робіт, присвячених пошуку шляхів ефективного виконання міжнародних зобов'язань України в енергетичній сфері та оцінці впливу інтеграційних факторів на зміну інституційного середовища та структури енергетичних ринків України. Основна увага присвячувалася аналізу умов та механізмів, а також оцінці наслідків гармонізації інституційної організації та регулювання енергетичних ринків у контексті європейської енергетичної інтеграції, зокрема, проблемам лібералізації торгівлі та ціноутворення з метою нормалізації економічних процесів і покращення інвестиційного клімату у цьому секторі.

Дослідження у зазначеному напрямі поєднували аналітичний і модельний інструментарій для аналізу заходів енергетичної політики в контексті завдань інформаційно-аналітичного супроводження процесу стратегічного планування. На початку 2000-х років в Україні напрям прикладних наукових досліджень виявився недостатньо розвиненим, тож уже перші результати Інституту в цій сфері привернули до себе увагу експертної спільноти. Одночасно з практичним використанням у міжнародних проектах, розроблених в Інституті, модель TIMES-Україна стала базовим програмним комплексом інформаційно-аналітичної системи для стратегічного планування та прогнозування енергетичного балансу, що створювався у рамках дослідницьких проектів НАН України.

Від самого початку дослідження з проблем розвитку енергетики проводилися в Інституті з метою забезпечення сталого та низьковуглецевого розвитку, що виявилось в реаліях сьогодення важли-

вим і перспективним, оскільки станом на кінець 2017 р. Інститут ініціював розроблення проблем державного значення, пов'язаних з низьковуглищевим розвитком економіки України, за участю ряду інших інститутів, які працюють над фундаментальними проблемами у сфері енергетики, екології, природних ресурсів та ін.

Особливе місце за результативністю зайняли дослідження, пов'язані з ризиком для сільського господарства України при запровадженні режиму вільної торгівлі з ЄС, враховуючи те, що сільське господарство для України є одним із ключових видів діяльності й у довгостроковій перспективі, а також масштаби запасів чорноземів України у глобальному вимірі. Загалом ми зважали на те, що аграрний сектор її економіки і його ресурсна база є одним із пріоритетних напрямів досліджень для Інституту, що й підтвердило економічне життя в Україні. Фактично з перших років функціонування Інституту проводилися дослідження за тематикою, що охоплювала як економіку, так і, що особливо важливо, політику аграрних перетворень, а також розвиток форм і методів господарювання в агропромисловому комплексі з оцінкою змін за наслідками відповідно до прогностичних методів як кількісного, так і якісного характеру. Особливістю цих досліджень було поєднання проблематики просторового розвитку сільських територій у взаємопов'язаних змінах щодо перспектив аграрного виробництва, коли домінують ринкові стосунки, та еволюції державної підтримки агросфери відповідно до нових форм господарювання в умовах розпаювання земель і формування ринку землі, в якому панують тіньова діяльність і тіньові схеми концентрації земельних ресурсів в агрохолдингах. Враховуючи, що за всі роки незалежності ринок землі так і не був сформований, Інститут послідовно відстоює необхідність продовження земельної реформи на шляху до повноцінного ринку землі з акцентацією на притаманних сучасності формах господарювання, які б не передбачали можливість надмірної концентрації земельних ресурсів, що загрожує руйнацією сільських територій та їх обезлюдненням. Це, з одного боку, поглиблює соціальну напруженість, а з іншого – монополізує користування земельними ресурсами та призводить до розвитку монокультурності з небезпечними агроекологічними наслідками. Враховуючи прогнози довгострокових нас-

лідків незакінченої земельної реформи в описаних напрямках, Інститут щодо розв'язання цих проблем зайняв відповідну позицію і висловлює свої погляди не тільки в наукових публікаціях і доповідях, а й виступаючи із заявами у ЗМІ.

Одними із основоположних напрямів досліджень Інституту в усі попередні роки його діяльності були і залишаються на перспективу проблеми макроекономіки, структурних змін в економіці та розроблення макроекономічних моделей для прогнозування. Серед ключових результатів, отриманих у перші роки проведення досліджень, які були опубліковані і з якими Інститут зайняв відповідні позиції з проблем макроекономіки, було формування переважно екзогенно залежної моделі економічного зростання, яка у своєму кінцевому значенні орієнтована на економічну політику "наздоганяючого розвитку". Прогнози, виконані нами на основі розроблених в Інституті макроекономічних моделей за зазначеними вище сценаріями ще на початку 2000-х років, показали, що в найближчій перспективі умови, які склалися внаслідок реформ та відповідно до змін у глобальних тенденціях на зовнішніх ринках, де українська продукція користується попитом завдяки переважно низькій питомій вазі доданої вартості, не сприяють суттєвим змінам, які б дозволили до 2020 р. вийти на рівень середньозважених показників за європейськими критеріями.

Час і життя підтвердили наші висновки того часу, оскільки у практичному сенсі нам за цей період не вдалося подолати екзогенну залежність, що склалася в перші 10 років незалежності, з орієнтацією на зовнішні ринки з продукцією низької питомої ваги доданої вартості в умовах суттєвого коливання світових цін на сировинні й енергетичні ресурси та товари низького ступеня обробки, які були основними експортними товарами України. Ці тенденції і зумовили у зазначений період спади в економіці, загострення в бюджетній сфері, девальвацію національної валюти, суттєве зниження рівня життя населення та інше, що у сукупності призвело до перетворення України в одну із найбідніших країн Європи. В економічних дослідженнях сьогодення стану та перспективи в поточній економічній політиці ще більше загострилося питання, у тому числі й теоретичного характеру, щодо розроблення теоретичних засад

ендогенізації економічного зростання для країни з економікою квазіринкового характеру, зважаючи на основні теоретичні висновки з відомої теорії ендогенного зростання, яка на сьогодні не має однозначного виміру наслідків політики ендогенізації для країн з ринками, що формуються. Саме так стоїть завдання на цьому етапі, оскільки, незважаючи на офіційне визнання України як країни з ринковою економікою – більше політичне, аніж економічне, вона, за нашими дослідженнями, є квазіринковою. До того ж наші дослідження прогностичного характеру кінця ХХ ст., оприлюднені ще у 2000 р., передбачали посилення нестабільності, зокрема, були здійснені теоретичні й практичні узагальнення стосовно забезпечення розвитку за умов нестабільності. Вихідним положенням нашої позиції стало твердження, що нестабільність – це іманентна властивість економічного розвитку, і саме тому ставилось питання про наукове визначення та використання цієї властивості для економічного розвитку, враховуючи те, що нами були виокремлені фактори, зокрема макроекономічної нестабільності, розкрита сучасна специфіка їхньої взаємодії та здійснена їх деталізація в секторальному розрізі. Відповідно здійснено розробку ряду макроекономічних моделей, використання яких дало змогу досить докладно обґрунтовувати складові економічної політики, завдяки яким можливо мінімізувати вплив нестабільності на економічне зростання та структурні зміни в економіці.

Широка тематика досліджень, які здійснював Інститут за період свого функціонування, дозволяла брати участь у підготовці та в окремих випадках забезпечувати самостійну підготовку національних доповідей із найактуальніших і масштабних проблем соціально-економічного розвитку. Зокрема, Інститут став ключовою організацією з підготовки у 2005 р. першої національної доповіді НАН України під назвою "Соціально-економічний стан України: наслідки для народу і держави", а вже в 2010 р. ми зініціювали підготовку чергової національної доповіді "Новий курс: реформа в Україні 2010–2015", де разом із колегами, яких залучили з інших інститутів НАН України, виклали відповіді на ключові проблеми соціально-економічного, соціально-політичного та культурного поступу сучасної України. На нашу думку, це був стратегічний і одночасно

практичний документ, спрямований у майбутнє, для підготовки якого використано фундаментальний феноменологічний підхід взаємодії і розвитку суспільства, держави і економіки. У національній доповіді було окреслено формування вітчизняного академічного бачення здійснення нового курсу реформ в Україні, назрілих перетворень модернізаційного характеру, конкретних завдань і механізмів їх реалізації. Добре відомо, що розвиток подій призвів до чергового спаду в економіці у період 2014–2015 рр., і тільки з 2016 р. спостерігається незначне – на рівні 2% – зростання ВВП на тлі, зокрема, спаду, за підсумком січня–листопада 2017 р., у промисловості, що іще більше актуалізує необхідність поглиблення реформ, спрямованих на піднесення у тому числі й у головному секторі економіки промисловості. Для забезпечення розвитку досліджень, спрямованих на розв’язання проблем у промисловому секторі економіки України, ми пішли шляхом формування окремого напрямку досліджень з проблем промислової політики, основним завданням якого стала підготовка матеріалів до проекту "Програми розвитку української промисловості з метою забезпечення зростання й оновлення української економіки". Паралельно такі пропозиції розробляються до проектів відповідних програм розвитку інфраструктури та аграрного сектора економіки України, зокрема: "Програма розвитку інфраструктури в Україні з метою забезпечення зростання й оновлення української економіки" та "Програма розвитку аграрного та сільського розвитку з метою забезпечення зростання та оновлення української економіки".

В Інституті поряд із передбаченнями якісного характеру для забезпечення використання сучасних технологій кількісного прогнозування розвитку економіки розроблені та, відповідно до завдань у кожний окремо взятий період часу, використовуються макроекономічні моделі. Зокрема, це інтегровані моделі прогнозування економічного розвитку, до складу яких входять дев’ять окремих розробок комплексного характеру (докладніше – у підрозділі "Наукова школа моделювання та макроекономічного прогнозування").

Крім того, розроблено окремі модельні конструкції для розв’язання окремих завдань, що виникали в ході різнопланових дослід-

джен, які проводив Інститут за двадцятирічний період (докладніше – у зазначеному вище підрозділі).

Поряд із зазначеними розробками макроекономічних моделей прогнозування в Інституті створено інформаційно-аналітичну систему на базі моделі TIMES–Україна (IAC TIMES–Україна), призначену для моделювання, прогнозування та аналізу розвитку енергетики України за великим спектром сценаріїв. Вона дозволяє інтегрувати окремі прогнози агрегованих макроекономічних показників, збудувати на їхній основі прогноз попиту на енергетичні послуги, оптимізувати структуру енергетичного балансу для задоволення перспективного попиту та оцінити соціально-економічні та екологічні наслідки від реалізації енергетичного сценарію.

Окрім базової лінійної квазідинамічної оптимізаційної моделі TIMES–Україна, до IAC також входять динамічна обчислювальна модель загальної рівноваги з розширеним енергетичним блоком (Ukrainian computable general equilibrium model, UGEM) та оптимізаційна модель електроенергетичного сектора для верифікації структури генеруючих потужностей за накладених техніко-економічних сценарних обмежень (типу WASP).

У ході розроблення досить великої кількості макроекономічних моделей, призначених для розв'язання різних завдань, результати яких використовуються для обґрунтування макроекономічної політики, в Інституті були сформовані шість баз даних, які дають змогу постійно використовувати розроблені в Інституті моделі у поточних дослідженнях.

Усе викладене поки що не дає нам підстав для задоволення. Інститут, як і вся наука в Україні, переживає не кращі часи, оскільки, незважаючи на порівняно молодий склад наукових кадрів (середній вік наукових працівників 47 років), ми їх втрачаємо, відчуваємо труднощі із забезпеченням діяльності у підготовці кадрів вищої кваліфікації через аспірантуру і докторантуру, в тому числі і враховуючи далеко не кращі практики, які пропонується увести в процес підготовки молодих учених в Україні.

На вимогу часу і враховуючи виклики для України щодо подолання проблему зв'язку з четвертою промисловою революцією, яка розпочалася в економіках багатьох країн світу, ми, незважаючи на

фінансові обмеження, з 2018 р. започатковуємо в Інституті дослідження з проблем цифрової економіки, сформувавши для цього спеціалізований структурний підрозділ.

Інститут переживає серйозні труднощі з підтримкою функціонування його матеріально-технічної бази та наукового обладнання через існуючі фінансові обмеження. Водночас перед колективом стоять нові завдання не тільки щодо виявлення недоліків, а й якнайшвидшої адаптації та здатності вирішувати завдання, які стоять перед наукою та практикою сьогодення, та реагування на виклики на майбутнє. Україна та її економіка, попри проблеми та труднощі у післятрансформаційному періоді, з якого ми все-таки виходимо, має ставати дедалі повноправнішим економічним суб'єктом у глобальному економічному просторі. А це не тільки для практики управління, а й для науки є викликом, оскільки ставить нові умови і нові завдання, розв'язання яких наукою може бути успішним тоді, коли до отриманих результатів прислухатимуться більше, – тобто ми вдало подолаємо екзогенну залежність, у тому числі й у практиці управління, що, на жаль, було домінуючим у реаліях минулого часу.

*В.М. Гесць,
академік НАН України,
директор ДУ "Інститут економіки та
прогнозування НАН України"*

~ Розділ 1 ~

**НАПРЯМИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ**

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ЯК СПОСІБ МИСЛЕННЯ І ПРАКТИЧНОГО ПЕРЕТВОРЕННЯ ДІЙСНОСТІ

Співвідношення теорії і практики афористично виражено у відомому положенні про те, що немає нічого практичнішого за добру теорію. Це слугувало дороговказом у створенні відділу економічної теорії в Інституті економічного прогнозування НАН України (далі – Відділ) наприкінці 2002 р. Створення цього Відділу було зумовлене суспільною потребою в поглибленні розуміння соціально-економічних процесів, що відбуваються в Україні, й необхідністю забезпечення науково виважених підходів до вдосконалення практики господарювання. Слід зазначити, що в Інституті економічного прогнозування існування відділу економічної теорії не є обов'язковою умовою. Але якщо орієнтуватися не на кон'юнктурні потреби, а на необхідність забезпечення фундаментальних економіко-теоретичних засад прогнозування, то такий відділ необхідний. Ця, на перший погляд, незначна обставина, яка характеризує підхід до організації наукових досліджень, може певною мірою пояснити й те, що згодом Інститут економічного прогнозування перетворився на Інститут економіки та прогнозування НАН України, ставши в Україні флагманом економічної науки.

Відділ очолив д.е.н. А.А.Гриценко. Від самого початку було розроблено концепцію та дослідницьку програму відділу й визначено основні напрями наукових досліджень. Місія відділу полягає в консолідації теоретичної думки в Україні на основі логіко-історичної методології, яка дає змогу розкрити сутність сучасних економічних процесів у їх поєднанні із зовнішніми формами прояву й у такий спосіб забезпечити адекватність підходів до практики реформування економіки. Це зумовило необхідність вирішення низки наукових, кадрових, організаційних та інших проблем.

Першочергову увагу було приділено проблемі наукових кадрів. Як наслідок, зараз у відділі працює один академік, троє членів-кореспондентів НАН України, троє докторів наук, п'ятеро кандидатів наук, четверо з яких завершують роботу над докторськими дисертаціями, один науковий працівник без наукового ступеня і двоє науково-допоміжних працівників. У докторантурі навчаються двоє докторантів, в аспірантурі – двоє аспірантів.

Пріоритетним напрямом досліджень було обрано інституціоналізм. Зростаючий динамізм суспільного розвитку підвищує значення інституційних підходів, оскільки вони зосереджують увагу на вивченні правил, норм життя і поведінки людей, їх закріпленні в певних організаційних структурах, і, отже, дають ключ до розуміння можливих просторово-часових меж соціально-економічних перетворень, способів зміни найстійкіших форм і психо-поведінкових структур, що не підлягають формальному коригуванню. Саме інституційні підходи допомагають зрозуміти, чому в Україні ті або інші перетворення призвели до того або іншого результату. Це й дало підстави виокремити інституційний напрям як пріоритетний у діяльності відділу.

Водночас це не означає ослаблення уваги або ігнорування інших підходів. Неокласичний напрям, що ґрунтується на вивченні рівноважних станів економіки, залишається базовим для пошуку оптимальних рішень. Але він має спиратися на врахування модифікуючого впливу інституційних чинників, тієї обставини, що сама рівновага всередині себе має динамічний, у певному значенні нерівноважний характер. Це неминуче дістає вияву у модифікації основоположних взаємозалежностей і моделей (наприклад, у зміні за певних умов залежності попиту й пропозиції від цін, нескоординованості динаміки виробництва й зайнятості, зниженні інфляції за істотного зростання грошової маси тощо). Це означає, що інституційні підходи є ключовими, але їх треба вивести на неокласичну проблематику і виробити на цій основі нове розуміння, що закріплюється в нових поняттях.

Важливою умовою виконання таких завдань є врахування досягнень кейнсіанських підходів, які краще за інші напрями розробили методологію аналізу нерівноважних станів, зумовлених у нашому

випадку інституційними чинниками. Отже, для виконання завдань, що стоять перед економіко-теоретичними дослідженнями в сучасних умовах, необхідно скористатися досягненнями всіх напрямів економічної думки на основі інституціональних підходів.

Спираючись на весь теоретичний арсенал світової економічної науки, Відділ мав приділити особливу увагу проблемам інституційної будови й інституційної динаміки як методологічній основі розуміння характеру, змісту, напрямів і темпів інституційних перетворень у процесі ринкової трансформації. Від цього залежать можливості застосування тих або інших прогностичних (неокласичних, кейнсіанських тощо) моделей, їх модифікації, зміни, удосконалення і т.ін. На відміну від наявних підходів таке концептуальне бачення постає не як альтернатива політико-економічним, мікро- та макро-економічним підходам, а як простір і основа їх поєднання для розв'язання проблеми теоретичного відтворення функціонування й розвитку цілісної соціально-економічної системи.

На основі такої методології було визначено конкретніші напрями наукової діяльності відділу:

- інституційна архітектоніка та закономірності трансформації економічних систем;
- людський розвиток у соціально-економічному просторі й часі;
- теорія вартості та економічної цінності;
- інститут довіри в координатах економічного простору-часу;
- економічна теорія як спосіб мислення та її інституційний потенціал;
- методологія соціально-економічного передбачення;
- парадигма грошово-кредитної політики в умовах глобалізації;
- закономірності відтворювальної динаміки та циклічного розвитку економічних систем.

Перший напрям націлений на вивчення інституційної структури суспільства та її впливу на трансформації економічних систем, з'ясування особливостей переходу від директивно-планової економіки до ринкової й далі до формування інформаційно-мережевої економіки. *Другий* концентрує увагу на людському розвитку як квінтесенції соціально-економічного прогресу, що реалізується в конкретних історичних умовах простору-часу. *Третій* напрям націлює

на з'ясування вартісних основ функціонування ринкової економічної системи, розуміння економічної цінності, без чого знання не можуть стати фундаментальними й забезпечити адекватне теоретичне відтворення дійсності. *Четвертий* виявляє базовий інститут соціально-економічної системи й дає змогу вибудовувати на цій основі всю інституційну структуру суспільства. *П'ятий* спрямований на виявлення значення теорії як способу мислення і її інституційної ролі в практиці реформування суспільства. Економічне мислення значною мірою визначає економічну поведінку і впливає на наявні в суспільстві правила й норми, що утворюють разом з іншими елементами інституційну структуру суспільства. Без суттєвих змін у способах економічного мислення, які неможливі в сучасних умовах без посилення ролі економічної теорії й інституційного закріплення цих змін, не можуть бути успішно розв'язані проблеми переходу до стійкого економічного розвитку. *Шостий* напрям ставить за мету створення ширших можливостей застосування нових теоретичних висновків і положень для оцінювання розвитку ситуації в майбутньому. У цьому випадку йдеться не про прогнози, а саме про методологію передбачень, яка хоч і ґрунтується на аналізі реальних даних, з'ясуванні тенденцій розвитку процесів, але свої висновки робить з огляду не на певну методику розрахунків, а на загальну оцінку ситуації, співвідношення фундаментальних і актуальних чинників. Якщо в прогнозуванні все залежить від моделей і методик, то для передбачень головне – наукова орієнтація, кваліфікація і здібності особистості. *Сьомий* напрям зосереджується на парадигмальних змінах грошово-кредитної політики, яка нині в Україні не є адекватною новим вимогам і потребує принципово нових рішень, які могли б відкрити інституційний простір для розвитку реальної економіки. І, нарешті, *восьмий* напрям спрямований на з'ясування закономірностей відтворювальної динаміки економічних систем, яка має циклічний характер. Він дає змогу інтегрувати вивчення різних складників соціально-економічної динаміки у цілісну теоретичну систему, що адекватно відтворює дійсність.

Зазначені напрями, з одного боку, реалізують логіко-історичну методологію інституціональних досліджень, з іншого – самі є методологічними детермінантами дослідження будь-якого соціально-

економічного процесу чи явища. Інакше кажучи, вони системно реалізуються в усіх дослідженнях, а не тільки утворюють окремий напрям. Саме таку методологію було реалізовано в розробленні науково-дослідної теми "Інституційна архітектоніка і динаміка економічних перетворень".

Інституційна архітектоніка як предмет вивчення націлює на з'ясування глибинних пластів інституційної будови соціально-економічної системи, пошук такого її образу, який відповідав би її внутрішній суті, а отже, й естетичним вимогам, законам краси. Інституційна динаміка підкреслює мінливість, здавалося б, найстійкіших структурних утворень, самої інституційної конструкції, розвиток і зміну інститутів, націлює на необхідність вивчення динаміки самої архітектоніки. Інституційною мірою цих змін є покоління, не в статистичному розумінні, а в значенні збереження й відтворення певних якостей у процесі змін, у тому значенні, в якому говорять про нові покоління машин, технологій, ідей тощо. Економічні перетворення як предмет вивчення включають як об'єктивну обумовленість і необхідність змін, так і суб'єктивну визначеність перетворювальної діяльності. Усі ці нюанси в предметі дослідження надзвичайно важливі для правильного формування методологічних принципів і підходів до вивчення сучасних економічних реалій в Україні.

У методологічному аспекті такий підхід перегукується з роботою Д.Норта "Інститути, інституційні зміни і функціонування економіки", де автор ставить завдання "знайти розуміння того, чому економічні системи впродовж тривалого періоду часу функціонують по-різному". Проте в дослідженні інституційної архітектоніки акцент зроблено на відповідності інституційної будови економічної системи її сутності, а організації розглядаються не як принципово відмінні від інститутів, на чому наполягає Д.Норт, а як організаційне втілення певних правил і норм, тобто як форма буття інститутів.

У процесі дослідження було розроблено концепцію інституційної архітектоніки як фундаментальної структури інститутів, яку становлять правила, норми, стереотипи, традиції, установи та інші соціальні утворення у їхніх співвідношеннях із сутністю та загальним естетичним планом побудови цілісної соціально-економічної

системи. Цим дослідженням започатковано новий науковий напрям вивчення структурної побудови економічної системи, розкрито предмет і методологію інституційної архітекτονіки, визначено основні її складники та практичне значення для здійснення інституційних трансформацій. Методологія економічної архітекτονіки дістала поширення й застосовується за межами авторського колективу розробників науково-дослідної теми.

Проведене дослідження показало, що в сучасних умовах на основі процесів глобалізації, посилення інтегрованості різних природних, біологічних і соціальних систем формується архітектоніка як особлива наука, предметом якої є загальні закономірності побудови цілісних систем. На основі методології інституційної архітекτονіки запропоновано новий підхід до трактування інститутів, у якому правила, норми й установи розглядаються в усіх (зокрема й в уречевлених) формах існування. Відповідно до такого трактування здійснено класифікацію інститутів на техніко-технологічні, соціально-економічні та ідеологічні. Виявлено основні закони архітекτονіки (закон рівноваги, закон усереднення або золоті середини, закон динамічного структурування або золотого перетину) і показано форми їх прояву в економіці.

Розкрито механізм інституційних змін, який включає стабільну інституційну основу, інституційні інновації, руйнацію інститутів та способи сполучення цих елементів. Показано інституційну еволюцію економічних систем і встановлено, що одиницею виміру інституційного часу є покоління (людей, техніки, технологій і т.ін.), що відображає дискретність і квантовий характер інституційних змін, які відбуваються в ритмі поколінь. Розкрито архітектоніку базових структур економічної системи, до яких віднесено інститути власності, господарювання й розподілу; виявлено типові деформації інституційного простору (інституційні ями, петлі, розриви тощо), показано посилення ролі інституційних чинників в економічній динаміці та обґрунтовано стратегічні напрями інституційного розвитку. Показано особливості інституційної архітекτονіки та соціально-економічної динаміки українського суспільства.

Орієнтування на вивчення глибинних інституційних трансформацій дало змогу створити інституційну періодизацію історичного

процесу, зрозуміти історичне місце і значення перехідних процесів в Україні в загальній логіці інституційного розвитку суспільства. Оскільки поділ суспільного розвитку на дві основні функціональні форми (директивно-планову й ринково-конкурентну) був цілком закономірним результатом нерівномірності економічного розвитку в різних частинах світового простору, а економічне змагання двох систем – основною колізією XX століття, що визначила напрями трансформації світової спільноти, то й процес їх з'єднання, так само як і його інверсійний характер, що змінює порядок перетворень, є закономірними. Тому інверсійність економічного розвитку в Україні – це всесвітньоісторичний, а не локально-регіональний феномен. Це не локальний випадок, суспільне завихрення, флуктуація, а форма здійснення загальноекономічної закономірності. І тільки так це може бути правильно пізнано теоретично.

Головне завдання економічної теорії полягає в тому, щоби виробляти способи розуміння об'єктивних економічних реалій, що дістає вияв у створенні відповідної системи економічних категорій і понять. Теоретично відтворити перехідну економіку інверсійного типу не можна, спираючись тільки на категорії ринкової й директивно-планової систем і навіть на їх різноманітні поєднання, оскільки дійсність породила такий їх сплав і такі інституційні модифікації й перетворення, що для їх теоретичного вираження потрібні нові поняття й категорії. Поняття інверсійної економіки фіксує найзагальніші перетворення, які позначаються на всіх явищах і процесах економічного життя України та полягають у зміні й оберненні природно-історичного порядку проходження і причинної обумовленості розвитку економічних подій. Природно-історичний порядок становлення ринкової економіки передбачає формування ринкових відносин разом із індустріальним розвитком – це два різні визначення (соціально-економічне й техніко-технологічне) того самого процесу.

Україна розпочала перехід до ринкової економіки тоді, коли індустріальну систему вже було сформовано відповідно до завдань директивно-планової системи із зовсім іншими інституційними умовами, принципами розміщення продуктивних сил та іншою предметно-матеріальною структурою. Це зумовило перевертання

всіх основоположних процесів: природно-історичний порядок полягає в переході від дрібної приватної власності до великої, від вільної конкуренції до олігополії й монополії та формування різноманіття ринкових структур, від вільного ціноутворення до включення в нього державного регулювання; інверсійний порядок має протилежну спрямованість – від загального одержавлення до утвердження різноманіття форм власності, від директивного планування до розвитку конкурентних відносин, від планового ціноутворення до вільного. Інший порядок розгортання економічних процесів зумовлює й інші соціально-економічні результати. Це пояснює, чому результати наших перетворень за порадами західних фахівців із ринкової економіки не просто відрізняються від очікуваних, а й значною мірою протилежні їм. Щоб оволодіти економічною реальністю, потрібно знати, за якими законами вона функціонує, теоретично відтворити її. І доки цього не зроблено, ми не зможемо оволодіти економічною реальністю.

З іншого боку, економіка України стала унікальним об'єктом для нових узагальнень загальнотеоретичного характеру. У ній актуально представлені різні минулі економічні форми, економічні патології, які дають змогу краще пізнати нормальний стан (так само як у медицині патологічна анатомія допомагає краще зрозуміти нормальну). Це об'єктивно створило умови для інтенсивного розвитку економічної науки й отримання результатів світового значення.

Дослідження інституційної архітекτονіки сучасного суспільства виявило в інституційному просторі своєрідні "чорні діри", у яких немає інституційних характеристик та інституційної інформації й тому панують невизначеність і хаос. Подальше вивчення цієї проблеми показало, що межею інституціоналізованого простору й переходу до простору неінституалізованого, вільного від інституційних обмежень, є мережа, яка відноситься до інститутів як до своєї протилежності – ієрархії. Проблема інституційної архітекτονіки, отже, набула форми співвідношення ієрархії й мережі. Тому наступне дослідження було виконано на тему "Ієрархія та мережеві структури в економічних системах".

У процесі дослідження на основі застосування методології інституційної архітекτονіки встановлено, що основною структурно-

організаційною проблемою розвитку суспільства в ХХІ ст. стає суперечність між ієрархічними і мережевими зв'язками, яка проявляється на різних рівнях у суперечності між необхідністю та свободою, упорядкованістю та спонтанністю, владністю та демократизмом, індустриальністю та інформаційністю, плановістю та ринковістю, соціально-економічною рівністю та розшаруванням, інтеграцією та фрагментацією різних складників суспільства, самоцінністю та прогресом, визначеністю та невизначеністю соціально-економічного розвитку. Показано, що інститут є формою розв'язання суперечності між ієрархією і мережею, вузловим центром мережевої структури можливостей соціально-економічного вибору. Визначено два типи (формальний і реальний) і три види (ієрархія мереж, інституалізація та заглиблення в основу) зняття суперечностей між ієрархією й мережею. Обґрунтовано існування трьох історичних типів людини (традиційний, ієрархічний, мережевий).

Нові підходи застосовано у класифікації економічних благ, серед яких виокремлено ординарні, мережеві та ієрархічні, що розрізняються за своїми фундаментальними характеристиками, формуванням попиту на них і їх пропозиції, механізмами ціноутворення і функціонування в економічній системі. Показано, що крива попиту на мережеві блага має висхідний (а не низхідний) характер, як це бачимо в попиті на ординарні блага. Навпаки, крива пропозиції має ламаний низхідний характер. Це докорінно змінює закони ціноутворення й уявлення про формування вартості.

З'ясовано форми прояву мережевої природи сучасних методів хеджування інвестиційних ризиків, що породжує тенденцію до посилення шуму в цінових каналах глобальної фінансової системи й помилкових інвестицій. Розширено логічне поле моделі Р.Коуза за допомогою трактування мережі як перед-фірми, що передують формуванню повноцінної фірми як проміжна форма: ринку відповідають середні ринкові трансакційні витрати; мережі – трансакційні витрати, які стійко нижчі за середні ринкові; фірмі – нульові трансакційні витрати.

Обґрунтовано, що в сучасному глобалізованому, значною мірою інформаційному суспільстві середовище дії суверенної монетарної влади адекватніше описується як суверенний монетарний простір,

ніж як сукупність каналів монетарної трансмісії. З огляду на це розкрито ієрархічні й мережеві організаційні форми глобального монетарного простору. Удосконалено імітаційну модель поширення процесу фінансового інфікування в мережевій структурі, якою є банківська система країни, в частині моделювання антикризових заходів центрального банку.

Логіко-історичний аналіз дав змогу дійти висновку, що ієрархія й мережа є не окремими, самостійними й незалежними одна від одної (як зазвичай вважається), а взаємообумовлюючими та взаємозалежними структурами, взаємозв'язок яких історично розвивається й набуває різних форм у глобальному й локальному інституційному просторі. Доведено, що розвиток мережевих структур не тільки відкриває небачені до того можливості прогресу (про що багато пишуть), а й створює фундаментальні ризики, веде до фрагментації й розпаду людської особистості та суспільства (чого здебільшого не помічають). Доля людства залежатиме від того, чи зможе воно ієрархізувати мережі, втримати загальнолюдські цінності як пріоритет і сформувати відповідні інститути, а чи мережа без ієрархії занурить суспільство в загальний хаос. Ці висновки було зроблено ще до того, як дестабілізувалася ситуація на Близькому Сході, в Україні й у світі загалом.

Подальші дослідження інституційної архітекτονіки відповідно до логіко-історичної методології мають бути спрямовані на з'ясування історично й логічно першого інституту, з якого розвивається вся інституційна система. Таким інститутом виявилася довіра. Тому наступне дослідження було виконано на тему "Інститут довіри в координатах економічного простору-часу". Значення довіри як культурного феномена, який має суттєве значення в економіці, на широкому історичному матеріалі показано Ф.Фукуямою в його книзі "Довіра". Метою дослідження довіри в координатах економічного простору-часу стало розкриття механізму її реалізації як базового інституту архітекτονіки економічних систем, який входить до складу всіх інституційних утворень і скріплює соціально-економічну систему. З'ясовано роль поширення недовіри у формуванні кризових явищ. Показано, що валютні резерви центральних банків не репрезентують реальні цінності, як зазвичай вважається,

а за своїм змістом є довірою до міжнародного порядку фінансових відносин, що особливо важливо враховувати у практиці центральних банків в умовах кризи і фінансової нестабільності. На відміну від поширеної практики обмеження розгляду довіри її впливами на інші економічні, фінансові та суспільні явища, уперше поставлено й вирішено проблему внутрішньої структури довіри, яка в економічній сфері розкривається через ставлення до суб'єктів та інститутів, що виражає міру впевненості у відповідності їхньої поведінки уявленням про образ їхніх дій, включених через різні форми сумісно-розділеної діяльності у процес досягнення мети, без актуалізації підстав відшкодування витрат, еквівалентності та прибутковості (дохідності). Це дало змогу побудувати науково обгрунтовану систему заходів цілеспрямованого впливу на рівень довіри та виявлення особливостей функціонування інституту довіри в господарському й монетарному просторі України. Запропоновано емпіричні індикатори для оцінювання довіри в економічній системі.

З'ясування механізму реалізації довіри як базового інституту в архітектоніці економічних систем дало змогу дослідити весь комплекс інституційних трансформацій. Тому наступну роботу було виконано на тему "Інституційні трансформації соціально-економічної системи України". Вона ґрунтується на логіко-історичній методології, що, на відміну від притаманних лібералізму функціональних підходів, поєднує: 1) розкриття логіко-історичного вектора розвитку економічних явищ і процесів; 2) урахування історичної специфіки структурних змін економічної системи за умов інверсійного типу трансформаційних процесів; 3) застосування принципів і законів архітектоніки до врівноваженої корекції інституційних трансформацій.

У цій роботі розкрито також особливості інституційних трансформацій, що виникли внаслідок поєднання інверсійного типу ринкових перетворень та глобалізації економіки і призвели до формування в Україні базової економічної деструкції, яка полягає у пристосуванні української економіки до різних фрагментів світового господарства як сировинного приладу без попереднього створення розвиненого внутрішнього ринку і відповідної інституційної архітектоніки. Показано, як базова деструкція проявляється у низці по-

хідних деформацій і розширено відтворюється в процесі економічного зростання, що неминуче закінчується глибокою кризою. Доведено, що внутрішня суперечність сумісно-розділених відносин на сучасному етапі розвитку суспільства проявляється як суперечність між глобалізацією, яка реалізується через інформаційно-технологічні та фінансово-економічні механізми, і просторовою локалізацією матеріальних і трудових ресурсів, які не можуть переміщуватися в просторі зі швидкістю інформаційних і фінансових потоків. Визначено зміст інституційних корекцій, необхідних для розв'язання наявних в економіці України суперечностей, подолання кризових явищ і переходу до стабільного розвитку.

Динамізм соціально-економічних процесів, істотні зміни впродовж короткого часу поставили проблему співвідношення оновлення і збереження системи. Ця проблема в інституційному вимірі економічної динаміки може бути представлена як "Відтворювальна динаміка економічних систем: інститути та діяльність". Саме ця тема визначила предмет наступного дослідження, у результаті якого було показано роль інститутів як форми поєднання дії об'єктивних закономірностей економічного розвитку і цілеспрямованої діяльності людей, унаслідок чого з'ясовано межу необхідності та свободи людини в економічній діяльності. Розкрито механізм інституційної обумовленості структури способів господарювання, згідно з яким формування нового правила поєднання робітника із засобами виробництва визначає спосіб і обумовлює характер господарської діяльності. З'ясовано особливості форм взаємозв'язку інститутів та економічної діяльності у відтворювальній динаміці натурально-господарських, індустріально-ринкових та інформаційно-мережевих систем.

Доведено, що основним каналом впливу глобалізації на взаємозв'язок інститутів та економічної діяльності є імпорт інститутів, який здійснюється в різних формах: імпорт товарів і послуг, які в предметній формі містять певні правила й норми їх споживання й, отже, певною мірою визначають споживчу поведінку; імпорт технологій, що безпосередньо втілюють способи виробництва, а отже, й діяльності людини; імпорт законів, технічних регламентів та інших формально зафіксованих норм; імпорт способів мислення, культур-

них та поведінкових стереотипів. Імпортовані інститути вступають у взаємодію з національними інститутами та різними формами економічної діяльності.

Показано основні наслідки впливу імпорту інститутів, які імплементуються через розпредмечування й засвоєння правил і норм, опредмечених в імпортних товарах і послугах. Головна суперечність тут виникає між інституційними й економічними наслідками. Засвоєння розвиненіших імпортованих інститутів супроводжується частковою втратою національного економічного простору. Інші наслідки має імпорт технологій, який разом із освоєнням нових інститутів розширює національний економічний простір. Найсуперечливішою й найконфліктнішою формою імпорту інститутів є імпорт законів, технічних регламентів, способів мислення й культурних та поведінкових стереотипів. У цій сфері національні інститути вступають у пряму конфронтацію з імпортованими, що породжує нестабільність і конфлікти.

Дослідження дало змогу дійти висновку, що подолання інверсійної пастки, в яку потрапила Україна внаслідок поєднання інверсійного типу ринкової трансформації з глобалізацією економіки, є неможливим виключно на основі ліберальних підходів до використання ринкових механізмів. Необхідною є також опора на інституційну силу держави для подолання базових диспропорцій, що визначають особливості соціально-економічної динаміки України. Для гармонізації взаємозв'язку інститутів та економічної діяльності у відтворювальній динаміці необхідно вибудувати інституційний комплекс, який міг би поєднати натурально-господарські, товарно-ринкові та інформаційно-мережеві відносини у здійсненні економічної діяльності суб'єктами господарювання через монетизацію, з одного боку, раціональних натурально-господарських потреб, з іншого – руху матеріальних і трудових ресурсів, необхідних для задоволення цих потреб.

Застосування логіко-історичної методології у поєднанні з інституціональними підходами до вивчення особливостей сучасних соціально-економічних процесів дало змогу виявити формування передумов для переходу до реконструктивного типу відтворювальної динаміки, у якому поєднуються просте, звужене й розширене від-

творення різних складників економічної системи і змінюється міра та критерії соціально-економічного розвитку. Розроблено концепцію реконструктивного економічного розвитку як поєднання двох внутрішньо суперечливих процесів: 1) докорінної перебудови несних конструкцій економіки і 2) відновлення власної ідентичності, самості та суб'єктності господарської системи країни, що ґрунтується на домінуванні якісних перетворень над кількісними і відкриває можливість забезпечення соціально-економічного розвитку як за умов економічного зростання, так і нульових, і навіть від'ємних темпів зростання економіки. Показано, що реконструктивний розвиток має бути 1) інтровертним (спрямованим на вирішення внутрішніх проблем країни як особливого соціоекономічного утворення); 2) інклюзивним (таким, що забезпечує включеність у зовнішнє середовище для вирішення внутрішніх завдань країни); 3) інноваційним (таким, що здійснює докорінну перебудову економіки на основі новітніх досягнень і принципів). Практичне застосування цієї концепції націлює на таку докорінну перебудову структури економіки, яка реалізує сутнісні особливості та переваги України (її самість) в усіх аспектах (географічному, геополітичному, природному, господарському, історичному, ментальному, поведінковому і т.ін.) тією мірою, якою вони впливають на економічний розвиток.

Висока кваліфікація співробітників Відділу дає змогу виконувати поставлені завдання на рівні сучасних вимог. Кожен співробітник, маючи спеціалізацію, робить свій оригінальний внесок у загальну справу. Від самого початку у відділі почали працювати і продовжують роботу зараз Т.І.Артюмова, Т.О.Кричевська, О.Л.Яременко, Ю.В.Прозоров.

О.Л.Яременко є автором першої в Україні докторської дисертації з інституціональних проблем перехідної економіки. Він привніс у дослідження відділу своє бачення особливостей використання інституціональної теорії в аналізі перехідних економічних процесів, що дало змогу сформулювати низку практичних рекомендацій щодо коригування інституційних трансформацій. Базуючись на трактуванні економічних процесів, що здійснюються завдяки певним правилам та обмеженням, яких дотримується більшість учасників господарчої системи, він показав, що економічні функції можуть

перетворюватися на інститути, набуваючи характеру безумовних та загальноприйнятих процедур. Інститути, що склалися природно й історично, оптимально зменшують невизначеність для деяких суб'єктів та системи загалом. Що більше система здатна допустити у свої економічні механізми невизначеність, не руйнуючи своїх підвалин, то більш інноваційною й адаптивною вона є. Якщо економічна діяльність виходить за межі інститутів, що склалися історично, то інститути поступово стають порожньою оболонкою, яка або сама відмирає, або залишається як певний релікт. Технологічні зміни є головною причиною інституційних криз або катастроф, оскільки виводять суб'єктів-новаторів у простір, де правил іще немає. Ціннісно-інституційна ідентичність країни є найважливішим чинником національної історичної та актуальної суб'єктності. Будь-які інституційні реформи завжди пов'язані з певною невизначеністю їх поточних та довгострокових результатів, тому держава має враховувати в політиці реформ історичний запас мінливості, пригаманений країні й народу.

Т.І.Артюмова захистила докторську дисертацію, присвячену одній із найфундаментальніших тем економічної теорії: "Логіко-історичний процес формоутворення вартості і ціни", в якій розгорнуто теоретичне розуміння глибинних основ суспільно-економічного устрою. По-новому висвітлено категорію економічної цінності, яку розкрито як інститут і економічне благо, що в процесі суспільного обміну набуває трійстої єдності перетворених економічних форм вартості, граничної корисності й ціни. Послідовний розвиток наукової гіпотези про взаємозв'язок відносин вартості й буття економічного простору-часу заклав підґрунтя ціннісної – позитивно релятивістської – методології економічного аналізу. З погляду ціннісної методології переосмислено теоретичну спадщину фундаторів економічної науки, а саме: виявлено зміст концепцій двоїстої праці А.Сміта, ціни виробництва Д.Рікардо, перетворених економічних форм К.Маркса, стандартного товару П.Сраффи та інших як джерел логіки серединного шляху – осередку інституціональної течії економічної думки в широкому розумінні (у взаємозв'язку з теорією трудової вартості й маржиналізмом), так і класичного річища політичної економії. Із позицій

методології перетворених економічних форм з'ясовано передумови загальної економічної рівноваги і сталого розвитку господарської системи за умов глобальних ринкових трансформацій інверсійного типу.

Т.О.Кричевська – один із найкваліфікованіших в Україні знавців історії, теорії та практики монетарного регулювання економіки. Вона працює над докторською дисертацією "Логіко-історичний розвиток інституту довіри у грошово-кредитній сфері". У процесі досліджень переклала й опрацювала низку фундаментальних праць із монетарної історії та теорії, серед яких: А.Андреадес, "Історія Банку Англії 1640–1903" (1909 р.); Г.Девіс, "Історія грошей від стародавніх часів до наших днів" (2002 р.); А.Мелцер, "Історія Федеральної резервної системи" у 2-х т. (2003, 2009 pp.); Р.Гетцель, "Монетарна політика Федеральної резервної системи: історія" (2008 р.); Р.Тімберлейк, "Монетарна політика США: інтелектуальна та інституційна історія" (1993); Дж.Вуд, "Історія діяльності центральних банків у Великій Британії і США" (2005); Дж.Стігліц, Б.Грінвальд, "До нової парадигми в монетарній економіці" (2003); М.Кінг "Кінець алхімії: гроші, банки і майбутнє глобальної економіки" (2016) та ін. Т.О.Кричевська є автором майже сотні публікацій, у яких розкриваються проблеми еволюції інститутів грошово-кредитного регулювання у США, Великій Британії, Німеччині, Франції та інших країнах, можливості й механізми монетарного стимулювання економіки, роль грошово-кредитної політики у збалансуванні відтворювальних процесів в Україні, модифікація й перспективи монетарної політики в контексті сучасних інституційних умов та технологічних і геополітичних процесів.

Ю.В.Прозоров із теоретичних позицій досліджує функціонування й розвиток банківської системи, проблеми концентрації банківського капіталу, особливості та ефективність функціонування структур приватного та державного банківництва, питання фондового ринку. Він має великий досвід практичної роботи в цій сфері, розуміє приховані пружини банківських трансформацій, чинники деструктивних явищ, що дає науковцю змогу давати практичні рекомендації щодо вдосконалення банківського законодавства, деякі з яких знайшли втілення у законах.

Із приходом у відділ академіка НАН України О.Г.Білоруса – фундатора й лідера української наукової школи глобалістики – інституціональні дослідження дістали новий імпульс і розширили свою проблематику. У цьому контексті важливе значення має розроблення проблем світ-системи глобалізму, методології досліджень процесів глобального відтворення, що дало змогу по-новому оцінити архітектуру світогосподарської системи, виявити суперечності й диспропорції, які визначатимуть основні колізії майбутнього. Академік О.Г.Білорус розкриває зміст еволюції світ-системи глобалізму, процесів фінансової глобалізації та неоконвергенції, формування нової фінансової цивілізації. У центрі уваги – виклики, які постали перед людством у XXI столітті та мають гострий імперативний характер. До них віднесено проблеми фінансіалізації та гіперфінансіалізації глобального відтворення, регулювання процесів формування та структурної трансформації глобального капіталу, управління світовими фінансами тощо. Подолати сучасні глобальні диспропорції, які відтворюються в розширеному вигляді, можливо, лише змінивши глобальний інституціональний порядок, що передбачає відповідне ґрунтовне теоретичне забезпечення. На це спрямовані пошукові дослідження, що ґрунтуються на здобутках школи академіка О.Г.Білоруса. Прихід у відділ О.Г.Білоруса мав не тільки наукові, а й інституційні наслідки. Від щедро ділиться з колегами своїм досвідом не тільки як вченого, котрий спілкувався і співпрацював зі знаковими фігурами XX століття, а й людини, міжнародного функціонера у науковій сфері, дипломата й політика. Цей досвід також стає інструментом поглиблення інституціональних досліджень.

З 2009 р. у відділі працює к.е.н. В.О.Корнівська, яка зараз завершує роботу над докторською дисертацією із проблем трансформації фінансових інститутів як складника становлення інформаційно-мережевої економіки. У процесі дослідження розкрито історичне підґрунтя фінансіалізації, що полягає в еволюції домінування фінансових ринків над реальними економічними процесами та первісному міжнародному характері фінансових операцій як таких. Доведено, що на відміну від ієрархічних структур, побудованих на власності та примусі, фінансові посередники історично формувалися на під-

ставах мережевих систем, головним ресурсом у яких були зв'язки. Глобальна економіка актуалізувала історичну перевагу фінансового посередництва як мережевого, що в умовах упровадження інформаційно-мережевих принципів економічної діяльності стало основою глобального домінування фінансових ринків. Обґрунтовано висновок, що інформаційний профіцит характеризує особливий стан інформаційно-мережевої економіки, який виникає унаслідок генерування та ускладнення інформації незалежно від інформаційних потреб та інтерпретаційних здібностей суб'єктів і поширюється зі сфери інновацій на весь соціоінституційний простір, що зумовлює інформаційну перенасиченість, зростання невизначеності, надмірні економічні ризики та соціальні деструкції.

Інституційна й соціально-економічна динаміка має циклічний характер. Тому розвиток економічних систем неможливо вивчати без предметного врахування цих обставин. Цією проблематикою зайнялася В.Г.Подлесна, яка підготувала докторську дисертацію на тему "Логіко-історичні підґрунтя соціально-економічних циклів". У результаті досліджень розроблено концепцію циклічності суспільного розвитку, що розкриває взаємопов'язаний вплив техніко-технологічних, господарсько-економічних, інституційних, соціальних і воєнно-політичних чинників на динаміку суспільного відтворення та визначає форми циклічного руху на всіх історичних етапах розвитку суспільства. Показано, що логіко-історичним підґрунтям соціально-економічних циклів є суперечності між техніко-технологічним, соціально-економічним та інституційним складниками відтворювальної динаміки, що зовні виражається в різних темпах їхніх змін, які призводять до періодичного виникнення криз і стрибкоподібних якісних перетворень як закономірної форми подолання суперечностей суспільного розвитку і формування внаслідок цього циклічного характеру соціально-економічної динаміки. Розроблено підхід до визначення логіко-історичної послідовності розвитку та актуалізації домінуючих форм соціально-економічних циклів, що виділені за критерієм динамізму та вирішального впливу на розвиток соціально-економічних процесів.

Прихід у відділ д.е.н. О.В.Бандури дав змогу вивести теоретичні дослідження циклічного характеру макроекономічної динаміки на

рівень економіко-математичних моделей. Вчений запропонував принципово нову загальну модель економічного циклу, що ґрунтується на врахуванні кумулятивної недосконалості ринків (СМІ-модель) і може бути застосована до будь-якої економіки. Ця модель дає змогу уникнути типових припущень (за інших рівних умов, гнучкості або негнучкості цін та зарплат, нейтральності або активності грошей тощо) та аналізувати економічну динаміку в календарному часі. Загальний характер СМІ-моделі підтверджується її успішним тестуванням на прикладі двох принципово різних економік: США з періодом тестування понад 45 років або шість реальних бізнес-циклів поспіль (з 1970 р. до 2016 р.) та України з періодом тестування понад 20 років або три цикли поспіль (з 1996 р. до 2016 р.). За низкою характеристик СМІ-модель перевершує відомі світові аналоги та відкриває нові шляхи підвищення ефективності регуляторної політики.

Важливе значення для теоретичних розробок має практичний досвід науковців, який дає змогу поєднувати теоретичні та прикладні аспекти наукових досліджень, створювати необхідне наукове підґрунтя для формування ефективної економічної політики держави. Так, к.е.н. Т.В.Бурлай прийшла у відділ, маючи досвід роботи на посаді керівника аналітичних структурних підрозділів у центральних органах виконавчої влади, що дало змогу посилити практичну спрямованість наукових досліджень і співпрацю з органами державної влади. Т.В.Бурлай працює над дослідженням проблем конвергенції України та Європейського Союзу в економічній і соціальній сферах. Вона визначила необхідні умови та охарактеризувала основні ендогенні та екзогенні ризики для забезпечення цього процесу в посткризовий період. Одним із найважливіших результатів її наукових розвідок стало обґрунтування необхідності переходу України до політики соціальної якості для досягнення соціальних цілей, визначених Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, мінімізації соціальних ризиків, які супроводжують її виконання, а також забезпечення реальної євроінтеграції нашої держави в соціальній сфері.

З огляду на складність і системність проблем, які досліджуються, Відділ залучає до роботи над важливою проблематикою відомих вчених-економістів на засадах сумісництва. Це дає змогу викорис-

товувати їхній науковий потенціал для вирішення поставлених перед Відділом завдань і забезпечити високий рівень досліджень та обґрунтованості їх результатів. На таких засадах до роботи у Відділі у 2015 р. запросили чл.-кор. НАН України В.Р.Сіденка і чл.-кор. НАН України Т.І.Єфименко.

В.Р.Сіденко є автором відомої фундаментальної двотомної праці "Глобалізація – європейська інтеграція – економічний розвиток: українська модель". Його дослідження поглиблюють розуміння інституціональних аспектів міжнародних економічних відносин і особливо євроінтеграційних процесів. Вони дають змогу побачити за зовнішніми видимими формами глибші й зовні непомітні процеси, що відіграють вирішальну роль у сучасних світогосподарських трансформаціях. Досліджуючи відтворювальну динаміку економічних систем, В.Р.Сіденко показав, що з початком нового тисячоліття світ вступив у нову епоху розвитку, пов'язану з кардинальними трансформаціями системного характеру, переходом до нового економічного світоустрою. Вони зумовлені одночасним завершенням низки довгострокових хвиль розвитку і відповідним накладанням кризових фаз, що зумовлює їхнє взаємне підсилення (ефект резонансу). Глобальні трансформаційні зміни відзначаються складною структурою, поліморфністю та багатофакторністю. Вони зумовлюють не просто оновлення капіталу в межах наявної технологічної парадигми, і не лише оновлення домінуючої технологічної парадигми. Кризові процеси пов'язані зі складними процесами оновлення самої людини як основної продуктивної сили та творця суспільно-економічної дійсності, з істотними зрушеннями у формах суспільно-економічної організації, комунікацій та переформатуванням систем суспільних цінностей.

Роботи Т.І.Єфименко, нині академіка НАН України, присвячені розкриттю інституціональних аспектів розвитку всієї фінансової системи України у світлі сучасних світових тенденцій. Її досвід керівництва державними фінансовими структурами та включеність у сучасні процеси формування практичних рішень у фінансовій сфері сприяють виваженості та значущості пропозицій щодо вдосконалення інституційних механізмів функціонування фінансової системи, дають змогу поєднувати теоретичні дослідження з практи-

кою реформування фінансових відносин. У дослідженні відтворювальної динаміки Т.І.Єфименко показала, що наявні загрози глобальної кризи, макроекономічні та фінансові дисбаланси зумовлюють необхідність подальшого посилення інституційних регуляторних складників відтворювальних механізмів стабілізації: фінансових норм і правил, рівня боргового навантаження на сектор державних фінансів, послідовної гармонізації національного та європейського законодавства. На підставі аналізу деформації у співвідношенні інтересів і витрат, що формують опортуністичну поведінку економічних агентів, розроблено та запропоновано форми, методи та інструменти досягнення компромісів у інституційному середовищі, забезпечення балансу державних та приватних інтересів.

У різні роки у Відділі працювали такі вчені.

Д.філос.н. Ю.В.Павленко (2003–2013 рр., за сумісництвом) – людина з енциклопедичними знаннями, яка майстерно володіла історико-філософською методологією. Його дослідження історичної еволюції інститутів українського суспільства, співвідношення ієрархічних і мережевих структур в інституційно-економічній історії людства, довіри в цивілізаційно-історичному вимірі були й досі залишаються історико-філософським підґрунтям теоретичних розробок Відділу.

Д.е.н. Д.П.Богиня (2004–2005 рр.) – відомий дослідник соціально-трудової проблематики, розроблення якої потім було виокремлено в самостійний відділ соціально-економічних проблем праці.

Д.е.н. В.О.Мандибуря (2004–2013 рр., за сумісництвом) зосереджував свої дослідження на інституційних аспектах соціально-трудової проблематики, проблемах власності. Він і далі працює у Відділі на громадських засадах і у 2017 р. видав монографію "Корупція: інституційна сутність та механізми подолання". У ній узагальнено світовий досвід, запропоновано системні заходи й механізми подолання корупції та розкрито специфічні умови їх реалізації в Україні.

Д.е.н. І.Й.Малий (2004–2013 рр., за сумісництвом) розробляв інституційні проблеми функціонування й розвитку системи відносин розподілу в трансформаційних економіках.

Д.е.н. І.Я.Чугунов (2002–2008 рр., за сумісництвом) почав і продовжує вже за межами Інституту економіки та прогнозування розробляти проблеми інституційної архітекτονіки бюджетної і фінансової систем загалом.

Д.е.н. Т.Є.Унковська (2007–2014 рр., за сумісництвом) займалася проблемами рівноваги в економічних системах і макромодельовання.

К.е.н. В.П.Мельник (2005–2015 рр.) має фундаментальну методологічну підготовку, є ґрунтовним дискусантом, може оцінити поточні явища й процеси з погляду їх місця в реалізації глибинних довгострокових тенденцій. Його виступи на засіданнях Відділу й публікації стосувалися широкого кола політико-економічних, інституційних і соціально-економічних проблем.

К.е.н. В.Г.Яременко (2005–2010 рр.) досліджувала інституційні деформації та проблеми раціонального вибору в мережеских структурах.

К.е.н. О.П.Петровська (2005–2010 рр.) розробляла проблему чинника капіталу в моделях економічного розвитку.

К.е.н. Т.В.Дідківська (2008–2015 рр.) займалася інституційними проблемами розвитку банківського сектора економіки.

К.е.н. Н.В.Голікова (2003–2005 рр.) досліджувала людський капітал як чинник зростання та розвитку економіки.

К.е.н. О.Г.Тимченко (2004–2006 рр.) вивчав інституційні аспекти міжнародних економічних відносин.

К.е.н. К.І.Данилова (2007–2017 рр.) займалася інституційними проблемами міжнародного обміну.

К.е.н. О.Л.Даниленко (2010–2011 рр.) працювала над питаннями світових грошей в умовах глобалізації.

К.е.н. О.Є.Чорна (2011–2017 рр.) займалася проблемами динамічного моделювання економіки.

Науково-допоміжною роботою займаються: О.І.Гайова, яка у 2002–2016 рр. виконувала функції вченого секретаря Відділу і нині опікується питаннями видання журналу "Економічна теорія"; О.В.Чернишенко – працює в Інституті з дня його заснування; Л.М.Бакланова (2003–2015 рр.) – займалася редакторською робо-

тою в журналі "Економічна теорія"; О.В.Проніна – працювала у відділі у 2013–2017 рр.

Відділ став теоретичним центром, до якого тяжіють наявні в Україні теоретичні сили. За його ініціативи було започатковано видання наукового журналу "Економічна теорія" (головний редактор – чл.-кор. НАНУ А.А.Гриценко), який виходить із вересня 2003 р. і став платформою для наукового спілкування теоретиків, сучасних дискусій із проблем економічного розвитку, вдосконалення викладання економічної теорії та освіти, добору й закріплення нових продуктивних теоретичних ідей. Відділ активно співпрацює з науковцями вищої школи, залучає їх до наукових досліджень, що проводяться в Інституті економіки та прогнозування, і підготовки наукових монографій.

За ініціативою відділу було створено Міжвідомчу координаційну раду з економічної теорії НАН України та Міністерства освіти і науки України для координування наукових досліджень у сфері економічної теорії та науково-методичного забезпечення підготовки фахівців з економічної теорії. Рада здійснила масштабну роботу з визначення пріоритетних напрямів розвитку економічної теорії, організації наукової співпраці фахівців з економічної теорії, наукових дискусій з актуальних проблем економічної теорії, сприяння використанню результатів наукових досліджень у підготовці фахівців з економічної теорії тощо.

Відділ активно співпрацює зі створеною у 2012 р. Міжнародною асоціацією інституціональних досліджень, здійснює економічний аналіз проблем господарського життя, ґрунтуючись на методології інституціональної теорії. Колектив відділу активно долучився до створення Всеукраїнської асоціації політичної економії, почесним головою якої обрано директора Інституту економіки та прогнозування НАН України академіка НАН України В.М.Гейця, а співголовою став завідувач відділу економічної теорії чл.-кор. НАН України А.А.Гриценко. Відділ веде активну роботу у Всеукраїнській асоціації політичної економії: проводить конкурси для сприяння розвитку політичної економії як фундаментальної економічної науки та освітньої дисципліни, підтримує об'єктивне висвітлення питань політичної економії в науковій, методичній

і навчальній літературі, визначає номінантів конкурсів "Найкраща монографія", "Найкраща стаття", "Найкращий підручник або навчальний посібник".

Відділ економічної теорії присвячує багато часу забезпеченню теоретико-методологічного підґрунтя розвитку прикладних економічних досліджень. Його науковці приділяють значну увагу розвитку інституціональної політичної економії, яка інтегрує досягнення політекономічного та інституціонального напрямів досліджень і відкриває нові можливості для пізнання закономірностей суспільно-економічного розвитку та їх реалізації у практиці господарювання. Співробітники відділу ведуть активну педагогічну діяльність в Інституті та вищих навчальних закладах України, впроваджуючи найновіші наукові досягнення у викладанні базових економічних дисциплін та спецкурсів.

Плідною є співпраця відділу з кафедрою економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна, з кафедрою економічної теорії, макроекономіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка, з теоретичними кафедрами Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана, з кафедрою загальної економічної теорії та економічної політики Одеського національного економічного університету, кафедрою політичної економії Національної металургійної академії України та іншими науково-педагогічними підрозділами вищих навчальних закладів України.

За період з 2003 р. до 2016 р. співробітники відділу опублікували понад 730 наукових робіт, зокрема 11 одноосібних і 46 колективних монографій¹ та розділів у них, більш ніж 420 наукових статей, із

---

¹ Серед найважливіших монографічних досліджень можна виділити: Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег. Киев: "Основа", 2005. 192 с.; Артемова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формирования. Киев: Основа, 2006. 448 с.; Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. Харьков: Форт, 2008. 928 с.; Новые вызовы для денежно-кредитной политики в современных условиях. Кн. 2: Взгляд из Украины / под ред. акад. НАНУ В.М. Гейца, чл.-корр. НАНУ А.А. Гриценко; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. Киев, 2012. 360 с.; Інститут довіри в координатах економічного простору-часу / за ред. чл.-кор. НАН України А.А. Гри-

яких понад 50 – у зарубіжних виданнях, підготували 103 науково-аналітичні записки, презентували близько 100 доповідей на наукових і науково-практичних конференціях, симпозиумах, семінарах та круглих столах.

Зараз у відділі працюють: чл.-кор. НАНУ, завідувач відділу А.А.Гриценко; академік НАНУ, г.н.с. О.Г.Білорус; академік НАНУ, г.н.с. Т.І.Єфименко; чл.-кор.НАНУ, г.н.с. В.Р.Сіденко; д.е.н., г.н.с. Т.І.Артьомова; д.е.н., пров.н.с. О.В.Бандура; д.е.н., пров.н.с. О.Л.Яременко; д.е.н, с.н.с. В.Г.Подлесна; к.е.н., с.н.с. Т.В.Бурлай; к.е.н., с.н.с. В.О.Корнівська; к.е.н., п.н.с. Т.О.Кричевська; н.с. Ю.В.Прозоров; н.с. І.М.Івасько; провідний економіст О.В.Чернищенко.

Основну увагу в подальших дослідженнях буде зосереджено на формуванні інституційної архітекτονіки інформаційно-мережевої економіки. Для поглибленого розроблення цієї проблематики наприкінці 2017 р. у Відділі створено сектор інформаційної та цифрової економіки і сектор інституціональної економіки.

ценко; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 212 с.; Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем / под ред. чл.-корр. НАН Украины А.А. Гриценко; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. Киев, 2013. 580 с.; Гриценко А.А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrucken / Германия: LAPLAMBERT Academic Publishing, 2014. 516 с.; Інституційні трансформації соціально-економічної системи України / за ред. чл.-кор. НАН України Гриценка А.А.; НАН України, ДУ "Ін-т. екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2015. 344 с.; Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму. Київ: Університет "Україна", 2016. 536 с.; Подлесная В.Г. Логико-исторические основания формирования социально-экономических циклов / НАН Украины, ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины". Киев, 2017. 444 с.

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНЕ ПІДґРУНТЯ СУСПІЛЬНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

У системі економічних наук особливе місце належить економічній історії. Академічні дослідження за цим науковим напрямом в Україні розпочалися ще в процесі організації Української академії наук та діяльності її соціально-економічного відділення з 1918 р. Біля витоків української історико-економічної науки стояли відомі вчені: М.П.Василенко, К.Г.Воблий, М.І.Туган-Барановський, С.А.Подолінський, В.Ф.Левитський та ін. Їхні фундаментальні праці¹ були написані в добу кардинальних соціальних перетворень у контексті наукового осмислення минулого задля пояснення теперішнього й передбачення майбутнього. Хоча суспільний запит на вивчення та узагальнення вітчизняної економічної історії є актуальним повсякчас, особливо важливість історико-економічних досліджень зростає у періоди суспільних трансформацій, коли необхідність вибору майбутньої моделі економіки та потреба в реалістичному обґрунтуванні відповідних заходів державної політики вимагають звернення до історичного досвіду господарського розвитку та урядових реформ.

Створення відділу економічної історії в структурі Інституту економіки та прогнозування у 2005 р., з одного боку, продовжувало

---

¹ Василенко Н.П. *Очерки по истории Западной Руси и Украины. Русская история в очерках и статьях* / под ред. М.В. Довнар-Запольского. Т. 3. Приложение. Киев: Изд. кн. маг. Н.Я. Оглоблина, 1916; Туган-Барановский М.И. *Земельная реформа: Очерк движения в пользу земельной реформы и практические выводы*. Санкт-Петербург, 1905; Туган-Барановский М.И. *Русская фабрика в прошлом и настоящем: Историко-экономическое исследование*. Т. 1: Историческое развитие русской фабрики в XIX веке. Санкт-Петербург: Тип. Л.Ф. Пантелеева, 1898; Туган-Барановский М.И. *Бумажные деньги и металл*. Пг.: Право, 1917; Подолінський С.А. *Ремесла і фабрики на Україні*. Женева: Друкарня "Робітника і громади", 1880; Левитський В.Ф. *Аграрный вопрос в России, с точки зрения основных течений в развитии современного народного хозяйства*. Харьков, 1906 та ін.

українську наукову традицію, а з іншого – підпорядковувалося виконанню нових завдань, обумовлених формуванням національної економіки та ринковою трансформацією господарської системи після здобуття Україною державної незалежності. Проведення досліджень за безпосереднім дорученням Кабінету міністрів України, як це визначено відповідною Постановою, зокрема обґрунтування напрямів та регуляторних заходів макроекономічної політики уряду, передбачає розроблення стратегічних прогнозів і програм розвитку економіки України. Відповідно, для виконання завдань, поставлених перед Інститутом, було сформовано науковий підрозділ, у якому мали бути зосереджені, по-перше, вивчення генези конкретно-історичних форм господарювання, характеру та інституційної динаміки взаємодії держави та господарського середовища; по-друге, компаративний аналіз економічних систем і моделей економічного розвитку; по-третє, узагальнення вітчизняного і світового досвіду економічних реформ та з'ясування можливостей його використання для забезпечення успішності сучасних перетворень національного господарства. З огляду на це головними напрямками наукової діяльності відділу є такі:

- системне дослідження вітчизняної економічної історії;
- вивчення здобутків історії української економічної думки в контексті трансформації господарського середовища та розвитку світової економічної науки, популяризація національної наукової спадщини;
- формування історико-економічного підґрунтя комплексного наукового забезпечення економічної політики держави.

Нове формулювання цілей і завдань академічних дослідницьких проектів у період розбудови національного господарства та ринкової трансформації економічної системи зумовило необхідність перегляду як концептуально-теоретичних засад, методики наукової роботи, так і проблематики досліджень у галузі економічної історії. Упродовж тривалого часу історія народного господарства як науковий напрям була підпорядкована ідеологічним впливам. Превальювали методологічні підходи, орієнтовані на опис та узагальнення результатів так званого "соціалістичного будівництва", динаміки

розвитку народного господарства та певних галузей економіки, що відповідало загальному спрямуванню академічних досліджень в економіці. Проте в умовах системних суспільних перетворень та зміни моделі економічного розвитку сформувалися нові запити до історико-економічної науки.

Першочерговими завданнями стали: переосмислення вітчизняного досвіду ринкових реформ так званої "першої хвилі" (друга половина XIX ст.), економічна інтерпретація історії з альтернативних методологічних та ідеологічних позицій, аналіз національної спадщини економічної думки в контексті загальноцивілізаційного поступу та з огляду на завдання структурно-технологічної та соціально-інституційної модернізації економіки. Ключовою новацією стало переорієнтування досліджень із описово-хронологічного характеру на проблемно-історичний задля виявлення причин і механізмів гальмування економічного розвитку на основі вивчення так званої "попередньої траєкторії"². Під час виконання планових науково-дослідних робіт науковому колективу довелося опановувати нову методологію історико-економічних досліджень, яка є адекватною завданням ринкової трансформації національного господарства та інституційної інтеграції України в глобалізований економічний простір.

Новизна підходів та інструментарію дослідження економічної історії, що апробуються та розвиваються в Інституті, виявляється в такому: по-перше, історико-генетичний та історико-еволюційний методи взято за основу логіко-теоретичних узагальнень; по-друге, з огляду на сучасні надбання світової економічної науки (теорію інституційних змін, кліометрію, нову економічну історію, поведінкову економіку)³ обґрунтовано визначальну роль та вдосконалено

---

² Докл. див.: David P. Technical Choice, Innovation and Economic Growth. Cambridge: Cambridge University Press, 1975; David P. Clio and the Economics of QWERTY. *American Economic Review*. 1985. Vol. 75. P. 332–337; Arthur W.B. Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-in by Historical Events. *Economic Journal*. March, 1989. Vol. 99. № 394. P. 116–131.

³ Докл. див., наприклад: Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки. Київ: Основи, 2000; Ходжсон Дж. Экономическая теория и институты: Манифест современной институциональной экономической теории. Москва, 2003; Эггертссон Т. Экономическое поведение и институты. Москва: Дело, 2001.

методологічний інструментарій інституційно-еволюційного аналізу; по-третє, здійснено важливі кроки для подолання монополії економічного детермінізму та визнання ролі ідей (а не тільки економічних інтересів) у господарському поступі, поєднання аксіологічних, когнітивних і прагматичних засад, синтезу каузального й телеологічного підходів до вивчення економічної історії.

Традиційні засади формаційного підходу до періодизації та дослідження історичного процесу соціально-економічного розвитку характеризуються однобічним і недостатнім висвітленням його ключових чинників і головних важелів. Принципи економічного детермінізму та раціональної поведінки виявили свою методологічну обмеженість щодо історико-теоретичної концептуалізації становлення, розвитку, згортання та відродження ринкових відносин як основи господарської взаємодії. Натомість інституційна методологія має високий евристичний потенціал і широкі можливості для ретроспективного аналізу процесу еволюції ринкових інститутів. Її застосування дало змогу ідентифікувати національний історико-генетичний код економічного розвитку та визначити джерела, питомі риси та соціокультурні особливості трансформації інституційної структури економіки на різних етапах вітчизняної історії. Отже, фундаментальність сучасних історико-економічних досліджень в Інституті економіки та прогнозування визначається формуванням **нового напрямку – інституційної економічної історії**, що спирається на розвиток еволюційно-генетичного підходу та інституційного інструментарію економічних досліджень⁴.

Застосування концептуальних підходів інституціональної теорії до вивчення вітчизняної економічної історії як процесу еволюції інститутів дає змогу реалізувати дослідницькі проекти, спрямовані на:

- визначення закономірностей, особливостей і тенденцій еволюції господарського середовища;

---

⁴ Небрат В.В. Інституційний аспект дослідження економічної історії. *Економічна теорія*. 2016. № 4. С. 32–42; Небрат В.В. Теоретичні основи дослідження інституційної трансформації економіки. *Економічна теорія*. 2017. № 2. С. 34–49.

– розкриття природи інституційних деформацій, пошук історичних джерел і механізмів розгортання сучасних проблем національного господарства;

– подолання стереотипів, що сформувалися в попередній період вітчизняної історії, та, відповідно, розвиток історико-економічної науки, її деміфологізацію. Саме цим розробки Інституту відрізняються від фрагментарних і розрізнених робіт з історико-економічної проблематики, які поодинокі з'являються в інших навчально-дослідницьких осередках, зокрема на економічних кафедрах вищих навчальних закладів.

Означені наукові завдання та формування суспільного запиту щодо об'єктивізації історії ставлять нові вимоги до рівня опрацювання історіографічної бази, її розширення завдяки включенню до наукового обігу нових, зокрема архівних, джерел. Фактологічне забезпечення академічних історико-економічних досліджень та обґрунтованість наукових результатів спираються на використання власних архівно-бібліотечних фондів, до яких входять зібрання, надані свого часу в розпорядження Інституту економіки АН УРСР видатними вченими-економістами П.І.Лященком та П.М.Першиним.

Вивчення співробітниками відділу архівних матеріалів з історії українських дослідницьких інституцій 1918–1920 рр. висвітлює невідомі аспекти становлення академічної науки як складника процесу державотворення та запоруки національної перспективи. Включення до наукового обігу матеріалів з історії підприємництва ХІ–ХV ст.⁵, розвитку промисловості та національного ринку на українських теренах у ХVІ–ХVІІ ст.⁶, становлення промислового виробництва та формування зовнішньоекономічних зв'язків⁷, їх історико-економічний аналіз і теоретичне узагальнення руйнують усталені

⁵ Горін Н.О. Міжнародна торгівля як чинник та складова зародження підприємництва у Київській Русі (Х–ХІІІ ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2015. Вип. 48. С. 12–26.

⁶ Небрат В.В. Формування національного підприємництва та зовнішньоторговельних зв'язків України (ХVІ–ХVІІ ст.). *Економіка України*. 2017. № 8. С. 73–85.

⁷ Боднарчук Т.Л. Вплив російської економічної політики на розвиток господарства та підприємництва України в період ринково-індустріальних перетворень. *Український соціум*. 2015. № 3. С. 74–86.

хібні стереотипи щодо прогресивної ролі російської держави в економічному поступі України, розкривають механізм інституційних деформацій господарського середовища та сприяють виявленню найсуттєвіших чинників, які на різних історичних етапах розвитку господарства України детермінували характер і спрямування економічної діяльності. Ґрунтовний аналіз інституційної динаміки суспільства під впливом ендогенних та екзогенних чинників, у єдності економічних, політичних, соціальних, духовно-ментальних аспектів і детермінант розкриває причини та механізм блокування системних суспільних перетворень у напрямі формування конкурентної економіки, громадянського суспільства та правової держави.

У результаті комплексних досліджень еволюції господарського середовища на етапах ринкових перетворень економіки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. і рубежу ХХ–ХХІ ст. виявлено низку наскрізних характеристик, які в історичному вимірі визначають залежність сучасних суспільних трансформацій в Україні від попередньої траєкторії економічного розвитку. Це, по-перше, активна державна політика як домінантний чинник економічної модернізації; по-друге, імітаційна модель запозичення прогресивних організаційно-економічних форм та інституційних норм, апробованих світовою господарською практикою, що зумовлює їх відторгнення та деформацію; по-третє, перманентне заміщення правових механізмів регулювання економіки адміністративними, а стандартних форм ділової контрактації – персональними неформальними угодами; по-четверте, відсутність конкуренції, доступу до ресурсів та вільного переливу капіталів як бар'єр інноваційного розвитку; по-п'яте, відсутність традицій та інституційних механізмів захисту власності, вибірковість правозастосування, що перешкоджає процесам нагромадження капіталу та реалізації підприємницького потенціалу; по-шосте, урядова політика заступництва щодо великого капіталу через надання преференцій, гарантій, казенних замовлень, яка призводить до фактичного перерозподілу державного бюджету і загальом національного доходу на користь фінансово-промислових та фінансово-політичних груп; по-сьоме, переорієнтація економічної діяльності на рентоотримання, експорт низькотехнологічної продукції, використання механізмів державно-приватного партнерства

для досягнення групових інтересів великого бізнесу, що зумовлено деформацією ринкового конкурентного середовища та домінуванням великого корпоративного капіталу; по-восьме, інституційна невідповідність економічних, фінансових і політичних реформ, яка є основою суперечностей соціально-економічної системи та бар'єром на шляху до її модернізації.

В Інституті економіки та прогнозування НАН України вийшла друком низка монографій, що представляють результати розроблення найактуальніших проблем економічної історії, зокрема: формування ринкової економіки, діалектики соціальних та економічних перетворень, ролі економічної науки в забезпеченні інституційних змін. Процеси трансформації господарського середовища в контексті розвитку економічної теорії та економічної ідеології висвітлено в колективній праці "Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс"⁸. Авторським колективом охарактеризовано погляди представників альтернативних економічних шкіл на механізм ринку та засоби його регулювання; досліджено генезу формування позаринкової концепції економічного розвитку; систематизовано методологічні підходи історико-економічних досліджень за їх науково-практичним значенням; розкрито основні тенденції та чинники становлення й деформації ринкового середовища в Україні на різних історичних етапах; визначено їхній вплив на народногосподарські результати. Це видання, підготовлене за результатами НДР "Формування ринкового середовища в Україні: сучасний дискурс" (IV кв. 2005 р. – III кв. 2008 р.), стало першою спробою теоретичного осмислення та узагальнення історичного процесу ринкових та антиринкових перетворень українського господарства упродовж другої половини XIX – початку XXI ст.

Логічним продовженням цієї роботи став двотомник "Еволюція ринкових інститутів в Україні" (2012), що репрезентує результати виконаної упродовж IV кв. 2008 р. – III кв. 2011 р. НДР "Історія ринкових інститутів в Україні (друга половина XIX – початок XXI ст.)". Науковцями відділу запропоновано концепцію, що поля-

---

⁸ Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс / НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2010. 760 с.

гає у визначенні найсуттєвіших чинників еволюції ринкових інститутів в Україні. Ними стали зовнішні виклики, що виявлялися в прискорювальних впливах та запозиченні формальних норм ринкової взаємодії зі світової практики, а також активна державна протекціоністська політика, що разом обумовили прискорену інституціоналізацію ринкового середовища в межах т.зв. "наздоганяльної моделі" економічного розвитку. Авторським колективом доведено, що наслідком прискореної інституціоналізації є виникнення особливих інституційних ефектів (аномії як результату суперечності між рівнем розвитку формальних і неформальних норм ділової комунікації та паліативності формальних інституційних механізмів), які обмежують ефективність ринкових інститутів⁹.

Історико-економічний аналіз та узагальнення вітчизняного досвіду суспільних перетворень, зокрема ринкових реформ другої половини XIX – початку XX ст., дали змогу обґрунтувати низку положень щодо закономірностей і обмежень системних трансформацій господарства, з'ясувати глибинні цивілізаційні, соціокультурні засади та циклічно-генетичні закономірності розвитку кризових явищ у вітчизняній економіці. На основі теоретичного висновку про взаємодію телеологічного та еволюційного складників в історії ринкових інститутів та розкриття їх співвідношення на різних етапах трансформації інституційної структури українського суспільства розвинено положення про його еволюційний розвиток як внутрішньо складний та полідетермінований процес, який включає взаємовплив власне економічних та інституційних чинників, загальноцивілізаційних закономірностей та національно-специфічних особливостей економічних систем. Зокрема на історичному матеріалі обґрунтовано взаємозв'язок ринкових інститутів та інститутів громадянського суспільства та розкрито роль політичних чинників у трансформації інституційного середовища як основи господарської взаємодії. Аргументовано, що відсутність тяглої традиції економічної свободи та відповідальності, несформованість політично-правової культури, дискретність еволюції

⁹ Еволюція ринкових інститутів в Україні : монографія: у 2-х ч. / НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. Ч. 1. 332 с.; Ч. 2 . 460 с.

ринкових механізмів саморегулювання та саморозвитку економічної системи внаслідок історично тривалого періоду панування тоталітаризму та державного монополізму пояснюють відставання України від інших постсоціалістичних країн за результатами ринково-демократичних перетворень.

Наукові результати, отримані у процесі дослідження історії ринкових інститутів в Україні, дали змогу обґрунтувати низку рекомендацій щодо вдосконалення сучасної інституційної структури національного господарства в умовах соціально-економічних перетворень. Монографію "Еволюція ринкових інститутів в Україні" було відзначено дипломом переможця Міжнародного конкурсу робіт, присвячених інституційним проблемам економічного розвитку (2013). Це піонерне дослідження дало змогу на основі застосування інституційно-еволюційного підходу виявити залежність сучасних інституційних змін від траєкторії попереднього розвитку та реалізувати у такий спосіб прогностичний потенціал історико-економічних досліджень.

Застосування інституційно-еволюційного підходу до розкриття закономірностей, особливостей та інституційних детермінант трансформації вітчизняної моделі корпоративного управління здійснено в процесі авторського дослідження г.н.с. відділу, д.е.н. Н.А.Супрун¹⁰. Його результати дають змогу досягнути перспективи розвитку корпоративного сектора та підприємництва загалом у вітчизняному інституційному середовищі. Зокрема, уперше розкрито інституційний зміст теоретичної конструкції "вітчизняна модель корпоративного управління" як біполярної структури, що характеризується конвергенцією елементів аутсайдерського та інсайдерського контролю. Цій моделі властивий внутрішній конфлікт між суспільною метою розвитку та індивідуально-приватними засобами її досягнення, що зумовлено невідповідністю номінальних і реальних прав власності внаслідок значної "розпорошеності" пасивів серед формальних власників, з одного боку, та надмірної концентрації власності в руках домінантних власників – з іншого.

---

¹⁰ Супрун Н.А. Еволюція вітчизняної моделі корпоративного управління. Київ, 2009. 270 с.

Державна політика фаворитизму, спрямована на підтримку індустриальної модернізації господарства (кінець XIX – початок XX ст.), призвела до викривлення інституційних механізмів реалізації ринкових можливостей, що, за умов несформованості конкурентного середовища, призводить до концентрації власності та влади в руках вибіркових груп впливу¹¹.

Циклічність історичного розвитку корпоративного сектора у вітчизняній економіці виявилася в тому, що на початку XXI ст. у незалежній Україні під час приватизаційного перерозподілу державної власності було відтворено інституційну асиметрію можливостей для зосередження капіталів у руках олігархічних бізнес-груп. Це призводить до вкорінення та консервації неефективних формальних і неформальних норм та істотно знижує інвестиційну привабливість корпоративного сектора економіки України¹².

Сучасні проблеми структурно-технологічної і соціально-інституційної модернізації національної економіки, підвищення ефективності державної регуляторної політики реактуалізують вивчення монополістичних тенденцій у добу ринково-індустріальних перетворень вітчизняного господарства XIX–XX ст. у сфері виявлення історичних аналогій та розроблення рекомендацій щодо врахування попереднього досвіду¹³. Отже, вивчення інституційної історії, зокрема виявлення напрямів взаємодії господарського середовища з інститутами громадянського суспільства, формує наукове підґрунтя практичних рекомендацій щодо створення демократичних механізмів контролю над державою, зміцнення інституційної довіри, що становить основу економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності національного господарства.

Комплексний характер академічних історико-економічних досліджень забезпечує їхній послідовно-систематичний розвиток у та-

---

¹¹ Супрун Н.А., Чистякова С.В. Причини та наслідки корпоратизації підприємницького середовища в Україні (кінець XVIII – початок XX ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2015. Вип. 48. С.47–68.

¹² Супрун Н.А. Рамкові умови та інституційні детермінанти розвитку корпоративного сектора національної економіки. *Український соціум*. 2016. № 3. С. 72–87.

¹³ Докл. див.: Небрат В.В., Супрун Н.А. Вітчизняна економічна наука про інституційні чинники кризових явищ у фінансовій сфері на межі XIX–XX ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2010. Вип. 43. С. 142–162.

кому напрямі: опис і систематизація фактів – історико-економічний аналіз та економіко-теоретичне узагальнення – розроблення практичних рекомендацій на основі історичного досвіду. Практична спрямованість досліджень з історії економіки та економічної думки, що проводяться в Інституті, втілюється в аналітичних і рекомендаційних матеріалах щодо вирішення актуальних проблем розвитку економіки України, які спрямовуються до вищих органів державної виконавчої влади. Зокрема на основі історико-економічного аналізу запропоновано низку теоретико-методологічних узагальнень і практичних рекомендацій із таких питань: торговельна політика як чинник економічного розвитку; конкурентні програми реформування власності в Україні; інституційна трансформація соціальної політики; механізми та соціально-економічні наслідки протекціонізму; реформування системи державного фінансового управління; досвід інтеграції до Європейського Союзу нових країн-членів та ін.

У контексті пошуку нової моделі міжнародного торговельно-економічного партнерства, викликів і можливостей, пов'язаних із включенням України в євроінтеграційні процеси, н.с. відділу, к.е.н. Т.Л.Боднарчук обґрунтувала результати впливу політики протекціонізму на розвиток вітчизняної промисловості, становлення підприємницького сектора та інтеграцію українського регіону до світового економічного простору¹⁴. Продовженням історико-економічного дослідження національного протекціонізму в контексті сучасних тенденцій розвитку міжнародних економічних відносин стало узагальнення теоретичних засад зовнішньоекономічної політики в українській економічній думці¹⁵ та аналіз нових трендів міжнародної торговельної політики в контексті вироблення нової національної стратегії інституційного протекціонізму¹⁶.

¹⁴ Боднарчук Т.Л. Протекціонізм в економічній історії України (XIX – початок XX ст.) / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2017.

¹⁵ Супрун Н.А., Боднарчук Т.Л. Еволюція концептуальних засад доктрини протекціонізму. *Економічна теорія*. 2013. №4. С. 66–77.

¹⁶ Небрат В.В. Історичний вимір трендів зовнішньоекономічної політики. *Економіка України*. 2017. № 5–6. С. 151–169; Супрун Н.А. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в контексті вимог євроінтеграційного процесу. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 4. С. 118–131.

На основі історико-економічного аналізу ролі держави в забезпеченні техніко-технологічної модернізації економіки с.н.с., к.е.н. Н.О.Горін обґрунтував контраверсійність впливу міжнародного економічного співробітництва на інституційну динаміку національного господарства в другій половині XIX – першій половині XX ст.¹⁷. Дослідження поглиблює розуміння ролі зовнішніх чинників у розвитку економіки від аграрного до індустріально-аграрного типу господарювання, розкриває форми та канали фінансового й організаційно-технологічного міжнародного співробітництва у вирішенні модернізаційних завдань суспільства загалом та економіки зокрема. Встановлено, що діяльність держави була спрямована на реалізацію моделі прискореного розвитку внаслідок виокремлення та підтримки базових галузей у контексті зміни техніко-економічних укладів, політики імпортозаміщення, залучення іноземних фахівців, технологій та капіталів для сприяння індустріалізації господарства. Проте і ринкова модернізація другої половини XIX ст., і так звана форсована (сталінська) індустріалізація у 30-х роках XX ст. відбувалися шляхом керованої адаптації здобутків більш розвинених країн, що спричинило формування та закріплення моделі наздоганяючого економічного розвитку, зменшення потенціалу інституційних механізмів самопідтримуючого зростання.

Важливим складником ретроспективного аналізу еволюції в Україні ринкового інституційного середовища є дослідження історичних аспектів відносин власності, які проводить н.с., к.е.н. К.А.Гордіца. Зокрема в цьому напрямі систематизовано теоретичні погляди на інститут власності українських вчених XIX–XX ст. у контексті світових тенденцій розвитку економічної науки; узагальнено досвід розроблення науково-практичних підходів до реформування відносин власності та особливості інституційно-правового забезпечення економічної діяльності в умовах становлення, згорання та відродження в Україні ринкової економіки. Під час під-

---

¹⁷ Горін Н.О. Етапи промислового перевороту в Україні: роль зовнішніх факторів (1840–1890-ті роки). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2009. Вип.43. С. 55–70; Горін Н.О. Інституційні механізми економічного співробітництва радянської влади з іноземним капіталом (1917–1921 рр.). *Актуальні проблеми економіки*. 2010. № 4 (106). С. 5–9.

биття підсумків інституційних змін у сфері відносин власності, що сталися в Україні за період її існування як незалежної держави, виявлено історично детерміновані інституційні ризики сучасних трансформацій власності, зумовлені особливостями національного господарсько-правового менталітету¹⁸. Визначено, що некомпенсований вплив цих ризиків обумовлює спотворення характеру та знецінення соціальних результатів економічних перетворень. Таким чином, здійснено важливий крок до пояснення причин неуспіху ринкових реформ у новітній історії України.

Комплексні дослідження ретроспективи ринкових інститутів, які проводив відділ економічної історії, доповнюються вивченням теоретичної спадщини вчених – сучасників першої хвилі ринкової трансформації вітчизняного господарства. Зокрема, помітним внеском в економічне націознавство стало видання низки монографічних досліджень з історії української економічної думки, що репрезентують інтелектуальний доробок вітчизняних вчених у контексті світового поступу економічної науки, у взаємозв'язку з актуальними проблемами формування економічних інститутів української державності та забезпечення розвитку національного господарства. Так, у монографії д.е.н. В.В.Небрат "Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX ст."¹⁹ охарактеризовано внесок А.Антоновича, М.Бунге, К.Воблого, П.Кованька, В.Навроцького, П.Мигуліна, О.Миклашевського, М.Туган-Барановського, Л.Федоровича, М.Яснопольського та ін. вчених-економістів у теоретико-методологічне та науково-практичне розроблення питань грошово-кредитної та фінансової політики держави в умовах ринкових перетворень. Це дало змогу обґрунтувати положення щодо формування в означений період самобутньої наукової школи, концептуальними засадами якої було утвердження принципів економічної доцільності та соціальної справедливості.

Завданням популяризації та освоєння наукової спадщини української економічної думки було підпорядковано видання вибраних

¹⁸ Гордіца К.А. Трансформація власності в Україні: підсумки інституційних змін. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 24–40.

¹⁹ Небрат В.В. Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX століть. Київ: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. 224 с.

праць видатних діячів українського кооперативного руху першої третини ХХ ст. – М.Туган-Барановського, П.Пожарського, С.Бородаєвського, К.Мацієвича, В.Доманицького, В.Коваля, І.Прокопів, М.Литвицького²⁰. Продовженням напряду дослідження, започаткованого в незалежній Україні д.е.н. Л.П.Горкіною, – вивчення історії, теорії та потенціалу кооперації як соціально орієнтованої ринкової форми господарювання – стала низка публікацій н.с., к.е.н. Л.В.Дідківської, присвячених узагальненню вітчизняного та світового досвіду сільськогосподарської кооперації в контексті формування складників інституційного середовища, сприятливого для її сучасного відродження та розвитку²¹.

Внесок українських вчених-економістів у формування концептуальних засад теорії підприємництва та визначення особливостей їхніх поглядів на зміст, суттєві риси, інституційно-правове забезпечення та соціальну роль підприємницької діяльності репрезентує книга с.н.с., к.е.н. О.М.Кудласевич "Українські джерела теорії підприємництва"²². Результати дослідження еволюції теорії державних фінансів в економічній думці України з урахуванням попередньої траєкторії розвитку державності, форм організації господарювання, стереотипів суспільної свідомості, домінуючих економічних інтересів та соціальних запитів представлено в монографії д.е.н. В.В.Небрат "Еволюція теорії державних фінансів в Україні"²³. Проаналізовано концептуальні джерела та суспільно-політичні детермінанти, що обумовили специфіку теоретичної побудови та практичної реалізації вітчизняної моделі фінансового забезпечення господарського розвитку.

---

²⁰ Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці / НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 776 с. (Класика вітчизн. екон. думки).

²¹ Дідківська Л.В. Українська кооперація: досвід і перспективи. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. праць. 2010. Вип. 11 (114). С. 135–143; Небрат В.В., Дідківська Л.В. Сільськогосподарська кооперація в Україні та фінансові механізми її державної підтримки в контексті зарубіжного досвіду. *Агросвіт*. 2010. № 16. С. 8–16.

²² Кудласевич О.М. Українські джерела теорії підприємництва / НАН України, ДУ "Ін-т екон. і прогнозув. НАН України". Київ, 2014. 256 с.

²³ Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні / НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2013. 584 с.

Низка публікацій співробітників відділу репрезентує здобутки української економічної думки в розробленні теоретико-методологічних засад економічної політики держави²⁴, зміст і суспільну значущість наукових новацій українських учених в обґрунтуванні економічних реформ²⁵, формування наукових засад сучасної парадигми економічного розвитку²⁶.

Підсумком багаторічних досліджень з історії української економічної думки, які проводили науковці Інституту економіки та прогнозування НАН України, стала колективна монографія "Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку"²⁷. У цій фундаментальній праці, що охоплює історичний період від ХІХ ст. до сьогодення, не лише розкрито зміну теоретичних моделей економічного розвитку суспільства в процесі переходу від індустріальної до інноваційно-інформаційної економіки, а й представлено низку оригінальних концепцій, окремих положень та новаторських ідей українських вчених, які досить довго перебували поза межами наукового дискурсу з ідеологічних та політичних причин, бо "не вписувалися" в офіційну політико-економічну парадигму.

Як показує вітчизняний досвід суспільних трансформацій другої половини ХІХ ст. та кінця ХХ – початку ХХІ ст., ринкові перетворення, незалежно від їхньої успішності, ще не забезпечують економічного зростання, а економічного розвитку й поготів. Ба більше, без розвиненого громадянського суспільства та сильної правової

---

²⁴ Сливка Т.О. Проблема структурних трансформацій у контексті наукових поглядів українських дослідників на межі ХІХ–ХХ ст. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2014. Вип. 47. С. 128–139.

²⁵ Небрат В.В. Економіко-правова концепція та реформаторські ідеї Семена Десницького. *Економічна теорія*. 2013. № 1. С. 86–97; Гордіца К.А. Формування інституційно-правового середовища ринкових реформ: вітчизняний досвід другої половини ХІХ – початку ХХ ст. *Формування ринкових відносин в Україні*: зб. наук. праць. 2011. Вип. 11. С. 35–43.

²⁶ Горін Н.О. Соціально-технологічна парадигма підприємництва. *Український соціум*. 2015. № 3 (54). С. 86–95; Петроє О.М. Передумови формування та оцінка перспектив реалізації соціального капіталу як чинника економічного розвитку. *Український соціум*. 2014. № 1 (48). С. 90–97.

²⁷ Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. 396 с.

держави ідеологема "переходу до ринку" в поєднанні з імітаційною моделлю запозичення практик ринкового господарювання та їхнього законодавчого забезпечення призводять до конфлікту з традиційними економічними інститутами, формують бар'єри господарського розвитку. Особливості формування та реалізації потенціалу соціально-економічного прогресу в контексті основних етапів розвитку продуктивних сил (послідовна зміна традиційної аграрної, індустріальної та постіндустріальної епох) і суспільно-політичних трансформацій (ринкові реформи; соціалістичні перетворення; роздержавлення, приватизація та олігархізація економіки) визначили специфіку та оригінальність концептуальних підходів до проблематики економічного розвитку у вітчизняній науці. Ринковий інструментарій господарювання та регулювання економічного розвитку ніколи не розглядався як найефективніший чи єдино можливий. У вирішенні завдань індустріалізації народного господарства, створення відповідної економічної інфраструктури, повоєнної відбудови економіки, впровадження досягнень науково-технічної революції, переходу до інноваційно-інформаційної моделі суспільного розвитку ключова роль відводилася державі та її фінансово-правовим механізмам²⁸.

Новаторство методологічних підходів, реалізованих у НДР "Еволюція концепцій економічного розвитку у вітчизняній економічній науці (кінець XIX – початок XXI ст.)" (IV кв. 2011 р. – III кв. 2014 р.), полягає насамперед у відображенні нелінійності процесу пізнання та теоретичної концептуалізації економічної еволюції суспільства в єдності її каузального й телеологічного складників через розгляд альтернативних підходів у трактуванні рушіїв, закономірностей і домінуючих тенденцій господарського поступу. Водночас застосування дослідницького інструментарію інституційно-еволюційної економіки дало змогу визначити ендегенні детермінанти зміни парадигми економічного зростання парадигмою

²⁸ Небрат В.В. Концепції "провалів" ринку та держави у галузі фінансування суспільного сектора економіки. *Наукові записки НаУКМА*. 2012. Т. 133: Економічні науки. С. 98–101; Небрат В.В., Горін Н.О. Дослідження фінансових механізмів радянської індустріалізації в українській економічній літературі. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 4 (37). С. 112–123.

сталого розвитку та розкрити взаємозалежність джерел, моделі та якості економічного зростання у вітчизняній економіці. За науково-практичними результатами досліджень проведено круглий стіл за участю представників Мережі Глобального договору ООН в Україні, органів державної влади, громадських організацій та вищих навчальних закладів "Аналіз економічної ефективності заходів КСВ: нові методичні підходи".

Базовим інституційним комплексом, що є рушієм економічного розвитку, стає підприємництво. Складність та суперечливість процесів ринкової трансформації розвитку національного господарства, зокрема становлення його підприємницького сектора, обумовили необхідність дослідження історії підприємництва в Україні. Метою виконання відповідної НДР (IV кв. 2014 – III кв. 2017 рр.) стало виявлення історичних закономірностей і національних особливостей еволюції підприємництва як інноваційної форми діяльності та чинника економічного розвитку й обґрунтування на цій основі напрямів удосконалення державної регуляторної політики у сфері підприємницької діяльності. У результаті дослідження розкрито негативний вплив асинхронності економічних, політичних та соціальних перетворень на розвиток підприємництва в Україні. Відсутність упродовж XVIII – першої половини XIX ст. та запізніле формування в процесі суспільних перетворень ліберально-ринкового спрямування другої половини XIX ст. інституційних умов для приватно-підприємницької діяльності (становлення ринку робочої сили, землі, капіталів; рівність економічних прав різних соціальних станів; захист приватної власності; розвиток ринкової інфраструктури) поєднувалися зі збереженням і відтворенням феодально-ієрархічної моделі суспільної організації. Це призвело до становлення такої моделі економічного розвитку, у якій ключова роль належить державі, а не приватногосподарській ініціативі та відповідальності.

У контексті завдань історико-економічного осмислення природи та характеру сучасних суспільних трансформацій виявлено та охарактеризовано їхню залежність від попередньої траєкторії економічного розвитку в частині визначення характеру та проявів деформації інституту підприємництва у вітчизняній економіці на різних етапах становлення та деградації ринкового середовища

під дією державного протекціонізму, іноземного капіталу, становлення та зростання впливу фінансово-промислових та фінансово-політичних груп, державного монополізму. Виявлено найсуттєвіші чинники, які на різних історичних етапах розвитку господарства України детермінували характер і спрямування підприємництва, а саме: невизначеність правових норм підприємницької діяльності; централізація та бюрократизація господарського життя; концентрація в руках держави фінансових потоків і прибуткових видів діяльності; переважання персоніфікованих форм угод над універсальними контрактами; розвиток монополістичних тенденцій, обумовлених надмірним урядовим втручанням; дисфункція інституційних механізмів капіталізації активів; залежність від іноземних інвестицій. Встановлено історичну закономірність трансформації підприємництва в Україні, що полягає у зменшенні його інноваційності, зниженні рівня економічної активності та закріпленні реактивно-адаптивної моделі підприємницької поведінки, орієнтованої на зовнішні джерела інновацій та інвестицій, перерозподіл власності та рентоотримання²⁹.

Відділ економічної історії на сьогодні є провідним осередком історико-економічних досліджень та підготовки фахівців у цій галузі науки. Він забезпечує ефективну координацію дослідницької роботи, слугує майданчиком для апробації наукових результатів і теоретичних дискусій. Розвитку комунікації між вченими та науковими колективами, підвищенню теоретичного рівня досліджень сприяє видання в Інституті фахового збірника наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України", який понад півстоліття³⁰ залишається єдиним спеціалізованим періодичним науковим виданням з економічної історії.

Свідченням консолідуючої діяльності відділу як провідного академічного наукового осередку історико-економічних досліджень є підготовка колективної монографії, присвяченої 150-річчю від дня народження видатного українського вченого і громадського діяча,

²⁹ Небрат В.В. Розвиток підприємництва в Україні: історичні детермінанти та перспективи. *Економіка та прогнозування*. 2017. № 3. С. 140–156.

³⁰ Видання започатковано Постановою Президії Академії наук УРСР "Про наукові і науково-технічні збірники" від 12 березня 1964 р. (№ 51).

співзасновника Української академії наук М.Туган-Барановського³¹. До авторського колективу увійшли провідні економісти-історики з різних науково-освітніх установ України. Виконане дослідження розкриває прогностичний потенціал та актуальність ідей М.Туган-Барановського у контексті сучасних соціально-політичних та економічних викликів, що постали перед українським суспільством.

Упродовж 2005–2017 рр. за результатами наукових досліджень, виконаних у відділі, його співробітники захистили дві докторські та вісім кандидатських дисертацій. Зокрема докторські:

Супрун Наталія Анатоліївна, "Вітчизняна модель корпоративно-го управління: інституційно-еволюційний аналіз" (2010);

Небрат Вікторія Василівна, "Еволюція теорії державних фінансів в економічній думці України" (2013);
кандидатські:

Дідківська Леся Володимирівна, "Теорія і практика сільсько-господарської кооперації в Україні у контексті її світового розвитку" (2009);

Козак Людмила Володимирівна, "Становлення та розвиток місцевих фінансів у Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст." (2010);

Корніяка Олександр Володимирович, "Інститути та механізми функціонування фондового ринку в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)" (2011);

Чистякова Світлана Валеріївна, "Роль держави у становленні корпоративних форм підприємництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)" (2012);

Гордіца Кароліна Адольфівна, "Формування ринкової концепції власності в економічній думці України кінця XIX – початку XX ст." (2013);

Горін Назар Олегович, "Вплив міжнародного економічного співробітництва на індустріальні перетворення в Україні (друга половина XIX – перша половина XX ст.)" (2013);

---

³¹ М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець (До 150-річчя від дня народження) / НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ: Наукова думка, 2015. 362 с.

Боднарчук Тетяна Леонідівна, "Вплив протекціонізму на розвиток господарства України (XIX – початок XX ст.)" (2014);

Курбет Олександра Петрівна, "Формування та еволюція теоретико-методологічних засад Київської політекономічної школи (друга половина XIX – початок XX ст.)" (2017).

Напрацювання відділу у сфері історико-економічних досліджень, вивчення інституційних закономірностей еволюції господарського середовища, узагальнення світового та вітчизняного досвіду економічних реформ, сучасного переосмислення історії української економічної думки відкривають перспективи подальших досліджень, зокрема здійснення компаративного аналізу національних моделей інституційних трансформацій та узагальнення позитивного досвіду певних країн щодо використання можливостей сучасної економічної інтеграції для досягнення цілей господарського розвитку та суспільного добробуту. З огляду на сучасні глобалізаційні процеси та суперечливі тенденції взаємодії національних економік, ТНК, міжнародних фінансових торговельно-економічних інституцій, актуалізується потреба в системному дослідженні попередньої траєкторії включення господарства України в систему міжнародних економічних зв'язків, зокрема в історичній реконструкції формування та функціонування товарних потоків і ринків, чинників конкурентоспроможності вітчизняної продукції та детермінант структури українського експорту. Вдосконалення методологічного арсеналу інституційно-еволюційного аналізу забезпечує нові можливості для реалізації евристичного та прогностичного потенціалу економічної історії як наукового підґрунтя вироблення стратегії та механізмів суспільних трансформацій.

З ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ІНСТРУМЕНТАЛЬНИХ МЕТОДІВ АНАЛІЗУ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

Надзвичайно важливим та історично ефективним інструментом економічного прогнозування є економіко-математичні моделі, які дозволяють у короткий термін здійснювати багатоваріантні розрахунки щодо оцінки перспективного розвитку, а також обґрунтовувати і коригувати теоретичні уявлення про об'єкти, генерувати та перевіряти окремі гіпотези, поглиблювати всебічний аналіз наслідків від впровадження економічної політики. Для досягнення відповідних цілей в економічній науці на початку 60-х років минулого століття виник новий напрям, що базується на використанні ідей і методів кібернетики в економічних системах (економічна кібернетика).

Упродовж другої половини минулого століття макроекономічне моделювання набуло значного розвитку насамперед завдяки науковим доробкам відомих зарубіжних вчених: В.Велфе, Р.Вінна, М.Еванса, Л.Клейна, Ф.Кушнірського, В.Леонт'єва, Г.Менк'ю, Д.Ромера, Дж.Сакса, П.Самуельсона, Я.Тінбергена, К.Холдена та інших. Відповідно в західних країнах були розроблені макромоделі, які почали широко використовуватися для аналізу розвитку національної економіки та оцінки наслідків економічної політики уряду. Зокрема, це: Уортонська та Брукінгська моделі (США), Канадська модель (Канада), а також моделі – ADAM (Данія), EMSE 2.0 (Словаччина), LIMA97 (Австрія), MODIS (Швеція), MODTRIM (Бельгія), MSG (Норвегія), W-8 (Польща), HERMES-LINK (країни ЄС). Водночас спроби деяких міжнародних фінансових організацій використовувати стандартизовані моделі ринкової економіки для

трансформаційних економік у 90-х роках ХХ ст. виявилися досить невдалими (наприклад, RMSM-модель).

Основна проблема на той час полягала у спробах безпосереднього застосування підходів, властивих розробкам моделей для розвинутої ринкової економіки, до формалізації процесів, що відбувалися у країнах із так званою транзитивною економікою, без урахування об'єктивних особливостей формування економічної моделі нового типу. Як показав досвід, у більшості випадків причинно-наслідкові факторні взаємозалежності транзитивної економіки не вдається пояснити, що потребувало проведення додаткових якісних економічних досліджень. Важлива проблема, що також ускладнює автоматичне тиражування моделей ринкової економіки, полягає у наявності надзвичайно обмежених рядів динаміки статистичних показників у країнах перехідного типу, особливо у країнах СНД. Так, в Україні, де більш достовірною слід вважати річну статистичну звітність, методологічно зіставну інформаційну базу можна отримати лише з 1996 р., а місячні та квартальні дані за великою кількістю показників, як правило, не викликають довіри і до цього часу через частий перегляд річної звітності. При оцінюванні параметрів регресії це створює серйозні перешкоди щодо дотримання вимоги адекватності економіко-математичних моделей реаліям досліджуваних економічних процесів.

В останні двадцять років країни з транзитивною економікою активізували розроблення власних прикладних макромodelей, орієнтованих на врахування національної специфіки: це Білорусь (Білоруський державний економічний університет, Білоруський державний університет), Казахстан (Казахська академія наук), Польща (Лодзинський університет), Російська Федерація (Інститут народногосподарського прогнозування, Обчислювальний центр РАН, Центральний економіко-математичний інститут РАН, Новосибірський інститут економіки та організації промислового виробництва Сибірського відділення РАН), Словаччина (Національне бюро статистики), Угорщина (Національний банк Угорщини) тощо.

В Україні дослідження у галузі макромodelювання проводилися достатньо широко з початку 70-х років ХХ ст., коли були виконані одні з перших розробок – комплекси економетричних моделей про-

гнозування та оцінки основних показників розвитку народного господарства України в складі СРСР¹. На цьому етапі провідними науковими установами у цьому напрямі стали Інститут кібернетики ім. В.М.Глушкова НАН України, Інститут економіки НАН України, Головний обчислювальний центр Держплану України, а також Інститут економіки Держплану України, де були виконані одні з перших розробок – комплекси економетричних моделей прогнозування та оцінки основних показників розвитку народного господарства України УКР-1, УКР-2, УКР-3. Саме ці науково-дослідні організації, їхні наукові керівники та провідні спеціалісти стояли біля витоків розвитку нового прикладного наукового напрямку².

У 1979–1983 рр. в Інституті економіки АН УРСР були виконані розробки, що дали можливість розпочати створення системи макроекономічних моделей аналізу і прогнозування динаміки та структури суспільного виробництва України як синтезу економетричних, оптимізаційних, балансових, нормативних, а також трендових моделей³. Їх результати використано при підготовці пропозицій до Основних напрямів економічного та соціального розвитку народного господарства України на період 1976–1990 рр.

Із здобуттям Україною державної незалежності та формуванням ринкових відносин розпочався новий етап розвитку економіко-математичних методів і моделей. Становлення ринкової економіки вимагало опрацювання як західного досвіду конструювання економіко-математичних моделей, так і особливостей формалізації транзитивних процесів національної економіки. У цьому напрямі працюють колективи багатьох науково-дослідних інститутів України,

---

¹ Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку: монографія / за ред. док. екон. наук В.В.Небрат; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. С. 316–331.

² Міхно М.К., Радзівський О.І. З історії розвитку та застосування економічної кібернетики в Україні (друга половина ХХ ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2005. Вип. 37–38.

³ Геец В.М. Система макроэкономических моделей анализа и прогнозирования динамики и структуры общественного производства союзной республики. Препр. Москва: ЦЭМИ АН СССР, 1984. 18 с.; Голиков В.І. Управління виробництвом і математичні методи. *Економіка Рад. України*. 968. № 2. С. 88–90; Методология и опыт экономико-математического прогноза основных показателей экономики республики / В.И. Голиков, В.М. Геец [и др.]; науч. ред. В.И. Голиков. Киев, 1972. 129 с.

зокрема: Інститут кібернетики ім. В.М.Глушкова НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міжнародний науково-навчальний центр інформаційних технологій і систем, Національний університет "Києво-Могилянська академія", Інститут економіки та прогнозування НАН України, Національний інститут стратегічних досліджень, Міжнародний центр перспективних досліджень, які здійснили значний внесок у вирішення проблем моделювання і прогнозування розвитку економіки України.

Проблеми ефективного прогнозування вимагають постійного і глибокого факторного аналізу та комплексного дослідження, насамперед у частині удосконалення модельного інструментарію для оцінки і прогнозування процесів розвитку макроекономічної ситуації, формування нових методологічних підходів до побудови моделей, які враховують специфіку функціонування національної економіки у трансформаційних умовах. Фундаментальні дослідження в цьому напрямі мають бути спрямовані на створення імітаційних макроекономічних моделей, які дають змогу аналізувати макроекономічні сценарії альтернативних шляхів, умов і факторів розвитку економіки країни, а також оцінювати перспективи національної економіки в цілому. Проблеми розробки адекватних макроекономічних моделей та об'єктивного прогнозування набувають величезного значення, особливо в умовах пошуку потенційних можливостей забезпечення стабільного розвитку і спрямування економічного вектора до стабільного зростання, що особливо важливо для умов економіки України, що за 25 років свого функціонування зазнала суттєвих криз, які за таку порівняно коротку історію вже неодноразово дестабілізували економіку України і призводили до її значних спадів. Відповідно до таких умов одними із основоположних напрямів економічних досліджень завжди були і залишаються на перспективу проблеми макроекономіки, розробка макроекономічних моделей і обґрунтування макроекономічної політики.

Після прийняття урядом України рішення про створення Інституту економічного прогнозування НАН України (Постанова Кабінету Міністрів України від 19 липня 1997 р. № 772) відділ економіко-математичного моделювання, який в Інституті економіки НАН України очолював В.М.Геєць, став одним із базових – на його ос-

нові і було сформовано науковий колектив новоствореного Інституту. З 1997 по 2010 рр. цей науковий підрозділ називався відділ моделювання економічного розвитку, з 2010 р. – відділ моделювання та прогнозування економічного розвитку.

Наразі керівником відділу є головний науковий співробітник з покладанням обов'язків завідувача відділом, чл.-кор. НАН України, Заслужений економіст України, д-р екон. наук, проф. М.І.Скрипниченко. Наукове керівництво основних НДР здійснює академік НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки 2002 року, д-р екон. наук, проф. В.М.Геєць.

Наукові дослідження у відділі проводились у руслі основних світових тенденцій економіко-математичного моделювання. Починаючи з 1997 і до сьогодні дослідження відділу переважно були спрямовані на розвиток статистичного напрямку, економетрики, моделювання економічних процесів та міжкраїнного економіко-математичного аналізу. Так, за статистичним напрямом проводились дослідження економічних циклів і прогнозування динаміки економічних процесів та явищ на основі методів економічної статистики, що передбачає широке використання емпіричного матеріалу і його статистичну обробку, а також розроблення великої кількості економіко-статистичних моделей. Такі моделі, екстраполяційні за своєю суттю, досить точно прогнозували перспективу в умовах стабільності, але не могли передбачити змін кардинального характеру, наприклад, настання криз. Тому при дослідженнях у відділі також застосовувались економетричні методи. Економетрика – напрям, який виник на базі математичної школи і статистичної економіки, і представляє собою синтез економічної теорії, математики і статистики. Поступово під економетрикою в широкому сенсі стали розуміти сукупність різного роду економічних досліджень, що проводяться із використанням математичних методів. Моделювання економічних процесів здійснювалось науковцями відділу шляхом побудови економіко-математичних моделей і алгоритмів (з широким використанням: виробничих функцій, моделей економічного зростання, таблиць "Витрати-випуск", методів імітаційного моделювання та ін.), проведенні розрахунків на їх основі для отримання

нової інформації про об'єкти моделювання (зокрема, сценарного прогнозування можливих шляхів їх розвитку).

У світовій економічній науці та науково-дослідних роботах відділу для підвищення наукової обґрунтованості середньо- та довгострокових прогнозів провідне місце займають міжсекторний та міжкраїнний економіко-математичний аналіз у напрямі дослідження тривалих, стійких тенденцій динаміки макроекономічних показників у розвинених країнах світу та їх порівняння з рухом цих показників у трансформаційних економіках. Акумуляція такого кількісного аналізу зосереджена у Центрі досліджень (Університет Торонто, Канада) в рамках Міжнародного проекту об'єднання національних економічних моделей при ООН (Проект LINK). Згідно з універсальною методологією об'єднання національних моделей у Проекті LINK, з 1996 р. агрегована модель розвитку економіки України, розроблена у відділі моделювання та прогнозування економічного розвитку ІЕПр НАНУ, інтегрована в систему моделей світової економіки через потоки загального експорту та імпорту товарів і послуг, а також експортно-імпортні товарні потоки України у розрізі основних узагальнених товарних груп за міжнародною стандартною торговою класифікацією *SITC (Standard International Trade Classification)*.

У відділі моделювання та прогнозування економічного розвитку ІЕПр НАНУ упродовж уже понад двох десятиріч розробляються комплексні економіко-математичні моделі, що ув'язують в єдину інтегровану систему різні сфери економіки України та слугують відповідною базою для кількісного обґрунтування параметрів економічної політики та оцінки їх впливу на динаміку розвитку⁴.

За результатами діяльності відділу розвинено сучасну концепцію макроекономічного прогнозування в частині побудови інструментарію комплексних інтегрованих моделей економічного розвитку, орієнтованих на практичну реалізацію в умовах нестабільної економічної кон'юнктури. Наукова новизна цих моделей полягає у оригінальному способі інтеграції їх складових – за структурою *централізованої інтеграції макромоделей ("зірки")*, де модель оцін-

---

⁴ Моделі ендегенного зростання економіки України / за ред. д-ра екон. наук М.І.Скрипниченко. Київ: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2007.

ки впливу та наслідків складових економічної політики є центральною, а інші приєднуються до неї як "сателітні", що дозволяє оптимізувати дотримання вимог забезпечення стійкості модельного комплексу, а саме динамічності структури лише центральної моделі, де визначаються взаємозалежності і варіанти результатів розрахунків по окремих моделях – "сателітах". Запропонований спосіб інтеграції робить можливим об'єднання різнофункціональних моделей, що розширює аналітичний "горизонт" модельних розрахунків і посилює оперативність щодо практичної реалізації всього модельного комплексу⁵.

За результатами досліджень упродовж 2005–2015 рр.:

- здійснено оцінку головних індикаторів потенціалу економічного зростання України щодо ефективності використання ресурсів та активізації кінцевого попиту в контексті переходу до переважно ендогенно орієнтованої моделі розвитку економіки України; розроблено систему факторних моделей ендогенного зростання і оцінки на їх основі потенціалу економічного зростання України у середньостроковій перспективі⁶;
- уперше запропоновано оригінальний у методичному сенсі підхід щодо застосування комбінацій гіперболічних і логарифмічних функцій у системі секторальних макромodelей та міжкраїнних моделях;
- обґрунтовано підходи щодо виявлення небезпечних економічних дисбалансів у розрізі основних макросекторів економіки (реального, бюджетного, грошово-кредитного, зовнішньоекономічного) за сучасних нестабільних умов розвитку світової та вітчизняної економіки, на базі яких з використанням розроблених економіко-математичних моделей виконано сценарне прогнозування розвитку макроекономічної ситуації та передбачено значний спад економічної динаміки та поширення кризових явищ в Україні у 2014–2015 рр. У системі моделей економічного розвитку України формалізовано специфіку взаємодії основних чин-

⁵ Скрипниченко М.І. Секторальні та міжкраїнні моделі економічного розвитку / НАН України, Ін-т економічного прогнозування. Київ: Фенікс, 2004.

⁶ Потенціал ендогенного зростання економіки України / за ред. д-ра екон. наук М.І.Скрипниченко; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2010.

ників макронестабільності та факторів формування значних розривів у макроекономічних балансах України та здійснено кількісний аналіз індикаторів ідентифікації критичних дисбалансів⁷.

За період 2000–2017 рр. відділом здійснено модельні дослідження та прогнозування соціально-економічних процесів. Зокрема, розроблено програмно-аналітичний інструментарій супроводження бюджетного процесу "Макропрогноз економіки України". Система макромоделей включає інтегровані моделі прогнозування економіки України, модель балансування реальних і фінансових потоків за секторами економіки та орієнтована на практичну реалізацію в умовах нестабільної економічної кон'юнктури. Комплексні моделі прогнозування економіки України ув'язують в єдину інтегровану систему різні сфери вітчизняної економіки та є відповідною базою для кількісного обґрунтування параметрів економічної політики й оцінки їх впливу на динаміку розвитку. Розкрито особливості міжсекторного взаємовпливу факторів розвитку в системі сумісних рівнянь через аналіз системи макроекономічних показників, що характеризують розподіл ВВП за системою національних рахунків, показники бюджетного сектора, грошові агрегати та макроскладові платіжного балансу. Обґрунтовано можливості зазначеного модельного інструментарію щодо прогнозування макропоказників розвитку економіки України, формалізовано специфіку взаємодії основних чинників макронестабільності та небезпечних економічних дисбалансів в Україні у розрізі основних макросекторів економіки (реального, бюджетного, грошово-кредитного, зовнішньоекономічного) за сучасних волатильних умов розвитку світової й вітчизняної економіки та виконано сценарне прогнозування основних макроекономічних показників України на період 2016–2020 рр.⁸.

У рамках реалізації проекту Державної податкової служби України (ДПСУ) "Розробка та впровадження модельного апарату по ви-

⁷ Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні / за ред. д-ра екон. наук М.І.Скрипниченко; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2015. 544с.

⁸ Скрипниченко М.І. Система макромоделей у програмно-аналітичному інструментарії "Макропрогноз економіки України". *Економіка і прогнозування*. 2014. № 4. С. 25–36.

значенню впливу макроекономічних показників на рівень податкових надходжень" розроблено модельний апарат для оцінки впливу податкової політики на економічні процеси в державі. При конструюванні моделі використано методи економетричного моделювання. Модель реалізовано в середовищі програмно-інструментального комплексу "Прогноз". Його розроблено за принципами сучасних технологій, він включає конструкт, який оцінює та генерує прогнози та оцінки факторів, що впливають на українську економіку. Модель використовується Державною податковою службою України у постійному режимі з 2011 р. для прогнозування динаміки основних макроекономічних показників з урахуванням очікуваних податкових змін.

Науковим колективом сконструйовано економіко-математичну модель прогнозування динаміки економічного розвитку України на макrorівні з урахуванням впливу факторів, які є визначальними на сучасному етапі – обмінного курсу гривні, рівня відсоткових ставок за кредитами, обсягу грошової маси М3, рівня середньої заробітної плати, обсягу інвестування. На базі моделі у постійному режимі розраховуються середньострокові прогнози динаміки макропоказників залежно від імовірної зміни факторів впливу (за розробленими сценаріями). Результати розрахунків використовуються на постійній основі для аналізу макродинаміки, підготовки інформації щодо Консенсус-прогнозів для Мінекономрозвитку тощо⁹.

Науковцями відділу проведено модельні дослідження впливу розвитку сфери послуг та зміни її частки у структурі ВВП на макроекономічну динаміку; здійснено економіко-математичні дослідження: а) впливу динаміки сфери послуг та зміни її частки у структурі ВВП на рівень загального макроекономічного розвитку та рівень життя населення в Україні; б) впливу видатків зведеного бюджету на освіту (як частки у ВВП) на динаміку реального ВВП та індекс людського розвитку; в) впливу обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у структурі ВВП (рівень наукоємнос-

---

⁹ Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук М.І.Скрипниченко; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012.

ті ВВП) на динаміку реального ВВП; частки видатків Зведеного бюджету України на професійно-технічну та вищу освіту – на розвиток інноваційних процесів в економіці України.

На основі економіко-математичних моделей, розроблених у середовищі PowerSim, здійснено: 1) прогнозне оцінювання обсягів доходів бюджету м. Київ на 2012–2014 рр. (замовник – Київська міська державна адміністрація. Результати досліджень були використані Головним фінансовим управлінням КМДА у рамках планування бюджету на середньостроковий період); 2) розрахунок цільових орієнтирів соціально-економічної політики для збалансування бюджету Пенсійного фонду та погашення заборгованості з виплат зарплати (замовник – Міністерство соціальної політики України).

З огляду на міжнародний досвід прогнозування змін макроекономічної кон'юнктури на основі композиційних лідируючих індикаторів у відділі розроблено та практично реалізовано методичні підходи до побудови композиційних індикаторів-передвісників (індексів-композитів) у розрізі попиту та пропозиції, а також єдиного інтегрального індексу, який виступає пояснюючою змінною в прогностичній моделі темпів квартальних змін реального ВВП (квартал до попереднього кварталу) Для визначення темпів зміни реального ВВП (сезонно згладженого) в Україні побудовані регресійні моделі, які містять індикатори-передвісники як пояснюючі змінні. Відповідні методичні рекомендації та розрахунки зміни економічної кон'юнктури передано в Міністерство економіки у 2001 р. На основі цих розробок композиційні індикатори-передвісники (індекси-композити, єдиний інтегральний індекс тощо) постійно оновлюються та щоквартально виставляються на сайті Інституту (<http://ief.org.ua/>).

У результаті дослідження фундаментальних структурних передумов стабільного розвитку економіки виявлено прояви дії універсального закону золотого перетину (ЗЗП) у структуруванні економіки країни та світової економіки загалом, а саме – у формуванні інституційної структури валового наявного доходу (ВНД), структуруванні населення за доходами, структуруванні підприємств за рівнем виробництва на одного зайнятого тощо, а також на глобальному рівні – у структуруванні країн світу за обсягом

ВВП на душу населення. На базі отриманих результатів розроблено економіко-математичну модель прогнозування динаміки ВВП, базуючись на таких структурних чинниках, як абсолютні відхилення секторних структурних складових ВНД (за кожним із інституційних секторів економіки) від гармонізованих –"золотих" пропорцій, а також зовнішніх чинників: середньозваженого індексу ВВП основних партнерів з експорту (з урахуванням їх частки в експорті України) і РЕОК.

Науковцями відділу здійснено розробку комплексної імітаційної моделі обороту ВВП, що базується на інтегрованій таблиці інституційних секторів економіки та таблиці "Витрати-випуск". Модельні розрахунки ґрунтуються на ряді екзогенних показників, що віддзеркалюють податкову, соціальну, відсоткову політику тощо: ставках оподаткування, соціальних внесках, відсоткових ставках, індексах зростання реальної заробітної плати, пенсій тощо для визначення основних трансакцій між секторами економіки. Це дає можливість послідовно обґрунтувати прогноз ВВП, починаючи зі складових первинних доходів, потім міжсекторних трансакцій (трансфертів, доходів від власності тощо), формування валового наявного доходу та кінцевого використання ВВП у розрізі інституційних секторів економіки. На другому етапі (зважаючи на обсяги кінцевого використання ВВП та враховуючи чинники впливу на структуру кінцевих інвестиційних та споживчих витрат (за ВЕД) уже можливо моделювати відповідні вектори третього квадранту прогнозних таблиць "Витрати-випуск" і визначати зміни у валовому випуску та ВВП у розрізі видів економічної діяльності. Імітаційні модельні розрахунки дають можливість виявити мультиплікативний вплив змін у внутрішньому та зовнішньому попиті на товари (послуги) окремих ВЕД на зростання виробництва, вартісну структуру та інші складові ВВП.

Окрім зазначеного було розроблено ряд модельних конструкцій, які використовуються фахівцями Інституту для здійснення аналітичних та прогнозних розрахунків¹⁰.

---

¹⁰ Детальніше див. розділ "Наукова школа моделювання та макроекономічного прогнозування".

Щорічно, починаючи з 1997 р., у рамках планових науково-дослідних тем співробітники відділу проводять прогнозно-аналітичні сценарні розрахунки динаміки основних макроекономічних показників та макроіндикаторів розвитку економіки України. Зокрема, наразі здійснено сценарне прогнозування макроекономічних показників економіки України на 2016–2020 рр. із виокремленням особливостей впливу на економічну динаміку у середньостроковій перспективі: змін у політиці формування сукупного попиту та сукупної пропозиції, балансу бюджету, платіжного балансу, пропозиції грошової маси; динаміки індексів споживчих цін, цін виробників та енергоресурсів, обмінного курсу, середньозважених відсоткових ставок за кредитами і депозитами у національній валюті тощо, а також інструментальних змінних, що характеризують: геополітичну ситуацію, міжнародні політичні відносини, світовий попит та пропозицію, міжкrajнні торговельні бар'єри, природні явища, екологічний стан та інші, які є найбільш впливовими чинниками, що формують середньострокові тренди економічного зростання в Україні¹¹.

У напрямі міжнародного співробітництва розроблена агрегована модель розвитку економіки України, основною особливістю якої є універсальна методологія об'єднання національних моделей через експортно-імпортні потоки товарів і послуг з урахуванням наявного в Інституті досвіду побудови міжкrajнних моделей для трансформаційних економік, зокрема, експериментальних моделей "*Польща – Україна*" та "*Німеччина – Росія – Україна – Швейцарія*". Ця розробка інтегрована в систему моделей світової економіки "Проект LINK" (ООН, США) і перебуває у постійному робочому стані, що дозволяє двічі на рік оновлювати середньострокові прогнози розвитку макроекономічної ситуації в Україні та забезпечувати роботу міжнародної експертної групи Проекту LINK щодо аналізу актуальних питань моделювання та прогнозування розвитку економіки світу, окремих країн та регіонів.

У напрямі застосування симульативних економіко-математичних моделей у відділі розроблено програмно-аналітичний інстру-

¹¹ Скрипниченко М.І., Яценко Г.Ю. Інструментальний аналіз розриву ВВП в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 1. С. 58–78.

ментарій сценарного прогнозування основних макроекономічних показників у складі системи інтегрованих моделей економіки України та моделі балансування потоків за секторами, а також регіональних моделей системної динаміки в рамках розробленої інформаційно-аналітичної системи супроводження бюджетного процесу в Україні. Ця розробка дозволяє розраховувати: середньострокові (на три роки) прогнози розвитку економік областей, агрегований прогноз розвитку економіки України та – на цій основі – прогнозувати доходи та витрати бюджетів областей і Зведеного бюджету України. Розроблений програмно-аналітичний інструментарій "*Макропрогноз економіки України*" використовується для макроекономічного аналізу і сценарного прогнозування розвитку економіки України на середньостроковий період у рамках підготовки регулярних випусків *Консенсус-прогнозу* Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, а також статистичних бюлетенів "*Eastern Europe Consensus Forecasts*" (Велика Британія, Лондон).

З огляду на необхідність вирішення першочергових завдань сьогодні щодо подолання кризи та ефективного розвитку вітчизняної економіки визначено умови і фактори сценаріїв прискорення економічного зростання в Україні відповідно до цільового сценарію (зростання ВВП на рівні 5% у середньому за період 2017–2020 рр.) та інвестиційно орієнтованого сценарію (зростання ВВП на рівні близько 3% у середньому за період 2017–2020 рр.). Проведено тестування наслідків впливу структурних реформ в Україні на динаміку ключових макроіндикаторів за різних сценарних умов. Розраховано оцінку та побудовано прогноз структурних змін за секторами економіки та їх підсекторами (видами економічної діяльності). Визначено ризики прогнозу та обґрунтовано заходи структурної, інноваційної, фінансової політики забезпечення економічного зростання в Україні на період до 2020 р. та державної політики у сфері зайнятості на основі втілення модернізаційних трендів забезпечення структурних зрушень в економіці на інноваційній основі.

Здійснені різнопланові розробки моделей дають можливість у реальному режимі часу вести необхідний комплекс обґрунтування економічної політики та оцінки пропозицій різних експертних груп та урядових ініціатив. Результати досліджень використовув-

вались у роботі Верховної Ради України, Адміністрації президента України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Міністерства фінансів України, НБУ, Міністерства ЖКГ України, НАН України та інших урядових установах. Власне ці розробки сьогодні є дієздатною базою, на якій Інститут економіки та прогнозування НАН України веде відповідні розрахунки при розробленні пропозицій до документів як системного, так і перспективного характеру.

Серед найважливіших розробок, що виконуються у відділі, варто виокремити проекти міжнародної співпраці. Зокрема, у рамках міжнародного проекту *LINK (UN, USA)*, який об'єднує національні економетричні моделі понад 80 країн світу, розроблено агреговану модель розвитку економіки України. Прогноз оновлюється двічі на рік (партнери – 20 країн).

Для міжнародного проекту *Eastern Europe Consensus Forecast (London, UK)* надаються щомісячні макропрогнози розвитку економіки України (партнери – 15 країн).

У рамках реалізації проекту "*Програма модернізації ДПС України-1*" науковці відділу взяли участь у розробці та супроводженні інформаційного та програмного забезпечення модельного апарату для проведення прогнозних розрахунків річних показників ВВП, індексу споживчих цін, індексу цін виробників промислової продукції на 2015–2016 рр. (наукові результати впроваджено у роботу Державної фіскальної служби України у 2011–2015 рр.).

Основні положення наукових досліджень використовуються співробітниками відділу в навчальному процесі при викладанні курсів "Макроекономічне прогнозування", "Макроекономічний аналіз", "Сучасна економічна політика України" за програмами підготовки бакалаврів і магістрів у Національному університеті "Києво-Могилянська академія".

Перспективи наукових досліджень пов'язані з розробленням таких напрямів:

- оцінка наслідків національних і глобальних змін в економічній політиці для прогнозування перспектив розвитку національної економіки в умовах переформатування системи глобального економічного регулювання та кон'юнктури світових ринків;

оцінка макроперспектив політики ендогенізації економічного зростання в Україні; побудова експериментальних міжкраїнних економіко-математичних моделей "Україна – країни ЄС"; супроводження та підтримка у робочому стані розробленої в Інституті агрегованої моделі розвитку економіки України, що інтегрована в систему моделей світової економіки "Проект LINK" (ООН, США); оновлення середньострокових прогнозів розвитку макроекономічної ситуації в Україні для забезпечення роботи міжнародної експертної групи Проекту LINK з актуальних питань моделювання та прогнозування розвитку економіки світу, окремих країн та регіонів;

– *моделювання та прогнозування змін у соціально-економічних процесах* (формування інформаційно-аналітичних систем і проблемно орієнтованих баз даних для розробки комплексних економіко-математичних моделей (економетричних, статистичних, балансових, комп'ютерних, оптимізаційних, симулятивних тощо) з актуальних завдань економічної політики у сфері макроекономіки; програмно-аналітичний інструментарій сценарного прогнозування основних макроекономічних показників та регіональні моделі системної динаміки; моделі ідентифікації небезпечних дисбалансів та моніторинг рівнів макроекономічної збалансованості за основними секторами економіки України; моделювання трендів економічного зростання в Україні та оперативне тестування ситуативних змін (ризик-факторів) макросередовища щодо оцінки їх наслідків).

Загалом виконані дослідження, розробки моделей різнопланового характеру дозволяють у режимі реального часу здійснювати необхідний комплекс розрахункового обґрунтування змісту та наслідків економічної політики та оцінки відповідних пропозицій різних експертних груп та урядових ініціатив. Власне ці розробки сьогодні є науковою базою, на якій Інститут економіки та прогнозування НАН України виконує відповідні прогнозні розрахунки як на короткострокову, так і середньо- та довгострокову перспективу.

Слід також підкреслити, що за цим напрямом економічної науки в ІЕПр НАНУ було підготовлено і захищено понад двадцять кандидатських і докторських дисертацій.

Основні результати наукових досліджень відділу відображені у монографічних виданнях інституту та статтях наукових співробітників (упродовж 1997–2017 рр. – понад 1060 публікацій загальним обсягом понад 1300 др. арк.). Наукові праці фахівців відділу з питань моделювання та прогнозування розвитку національної економіки опубліковані у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Росії, США, Угорщині тощо.

Наукові досягнення відділу впродовж усіх років були отримані завдяки плідній співпраці висококваліфікованих співробітників відділу, у якому нині працюють: акад. НАНУ В.М.Геєць; гол.н.с., чл.-кор. НАНУ М.І.Скрипниченко; гол.н.с., чл.-кор. НАНУ С.О.Кораблін; гол.н.с., д.е.н. І.В.Крючкова; пров.н.с., д.е.н. Я.А.Жаліло; пров.н.с., д.е.н. І.В.Запатріна; пров.н.с, к.е.н. С.С.Шумська; пров.н.с, к.е.н. Т.Б.Лебеда; ст.н.с., к.е.н. Л.І.Кузнєцова; ст.н.с, к.е.н. С.М.Швець; наук.с., к.е.н. В.Ю.Радзівіл; наук.с. О.Г.Білоцерківець; м.н.с. О.С.Бородіна; гол.екон. І.В.Карпова; гол.екон. Т.О.Малашенко; гол.екон. Н.В.Кошманова; пров.екон. М.П.Проніна; інж. I кат. М.В.Агафонова.

Наукові досягнення відділу були б неможливі без внеску таких його колишніх співробітників, як: гол.н.с., чл.-кор. НАНУ В.Р.Сіденко; пров.н.с., д.е.н. В.П.Александрова; гол.н.с., д.е.н. О.І.Черняк, гол.н.с., д.е.н. М.В.Кузубов; пров.н.с. к.е.н. Т.І.Приходько; пров.н.с., к.е.н. В.В.Дем'яненко; пров.н.с., к.е.н. М.П.Соколик; пров.н.с., к.е.н. Г.Б.Лебеда; ст.н.с., к.е.н. Т.П.Шинкоренко; ст.н.с., к.е.н. К.А.Бобер; ст.н.с., к.е.н. Н.І.Горшкова; ст.н.с., к.е.н. Л.Я.Снігир; н.с., к.е.н. О.В.Носова; мол.н.с. Н.М.Тіменко; мол.н.с. Т.М.Макушенко; мол.н.с., к.е.н. Б.В.Степаненко-Липовик; наук.с., к.е.н. Г.Ю.Яценко; гол.екон. О.І.Бадіна; гол.екон. Г.М.Ліхтер; гол.екон. М.П.Півень; гол.екон. О.С.Шокотько; пров.інж. В.М.Потьомкіна; пров.інж. Н.С.Булавіна; інж. II кат. Т.О.Бойко.

СТРУКТУРНА ДИНАМІКА ЕКОНОМІКИ

У другій половині 90-х років XX ст. в економіці України суттєво загострилися структурні проблеми, що сформувалися після розпаду СРСР та еволюціонували протягом перших років розбудови України як незалежної держави. З'явилися нові й посилилися старі макроекономічні дисбаланси, що негативно впливали і впливають на економічне зростання. Зокрема це і світогосподарські та національні диспропорції, що обумовлювали необхідність структурних змін у національних економічних системах, в тому числі і в економіці України на тлі падіння конкурентоспроможності її економіки, що, у свою чергу призвело до негативних наслідків щодо структурних зрушень у розвитку її провідних галузей на тлі зниження схильності до нагромадження як можливості формування фінансових ресурсів для інвестування в економіку. Важливо зауважити, що структура української економіки промисловості ще за часів планово-розподільчої системи була далека від тієї, яка була би спроможна адекватно забезпечувати задоволення як інвестиційного, так і платоспроможного попиту населення, оскільки, з одного боку, в промисловості домінував випуск продукції військового призначення, а з іншого – товари споживчого призначення випускалися за обсягом споживчих характеристик, які не задовольняли попит населення. У свою чергу в агропромисловому секторі економіки України культура землеробства була низькою за технологічним виміром. Слід зазначити, що ці проблеми постійно непокоїли українську економічну думку, що підтверджується зокрема й тим, що безперервно проводилися дослідження структурних процесів у національній економіці та структурної політики держави. Так, дослідження у сфері проблем динаміки та структури економіки були започатковані академіком АН УРСР П.І.Багрієм (1925–1981 рр.), який у 1961–1965 рр. був співробітником статистичного відділу соціаль-

но-економічного департаменту ООН, а у 1971–1976 р. – директором Інституту економіки АН УРСР. Існуюче розуміння важливості та складності забезпечення структурних змін в економіці вже незалежної України зумовило те, що з перших днів формування Інституту прогнозування НАН України було передбачено створення відділу з проблем економічного зростання та структурних змін і економіці. Цей відділ очолив чл.-кор. НАН України Б.Є.Кваснюк. Основною метою діяльності відділу стали пошук оптимальних шляхів та ефективних механізмів забезпечення економічного зростання України на основі здійснення структурних змін у національній економіці та, відповідно, обґрунтування пропозицій щодо удосконалення державної макроекономічної політики. Протягом 20 років діяльності відділу в різні роки в ньому проводили дослідження понад 40 науковців і спеціалістів, багато з яких і нині плідно працюють у наукових установах, ВНЗ, міністерствах, відомствах тощо.

Серед основних економічних проблем структурного характеру, які мали найбільший вплив на економічне зростання того часу, перебували динаміка та структура заощаджень як ключова проблема традиційної економічної моделі, що веде до зростання заощаджень, здешевлення кредиту і стимулює інвестиції та збільшення випуску. Особливої ваги це набуло наприкінці 90-х років, оскільки трансформація економічного устрою України потребувала її нового наукового переосмислення та уточнення з урахуванням викликів, які формувалися, оскільки трансформація економіки з планової на ринкову змінювала і механізми формування політики як у сфері споживання, так і, особливо, нагромадження, яке є результатом підвищення схильності до заощаджень, що було надзвичайно важливо зберегти на початковому етапі реформ. Саме тому першою темою науково-дослідних робіт у новоствореному відділі економічного зростання та структурних змін в економіці у рамках науково-дослідної роботи "Національні заощадження та їх вплив на економічне зростання" (IV кв. 1997 – III кв. 1999 рр.) стало дослідження сутності національних заощаджень та їхнього впливу на економіку країни у трансформаційний період. Результатом виконання зазначеної НДР став критичний аналіз теорії заощаджень та інвестиційного процесу, узагальнення надбань світової економічної думки

з питань ролі заощаджень у соціально-економічному розвитку, визначення на цій основі шляхів удосконалення інвестиційної та амортизаційної політики держави, які посилюють схильність до заощаджень. Отримані нові наукові висновки та узагальнення дали змогу сформулювати концепцію розвитку системи національних заощаджень України, їхніх фінансових джерел та механізмів конвертації в інвестиції у новій економічній моделі. У рамках виконання теми були розроблені й також реалізовані: концепція доходу в національних рахунках; якісні та кількісні характеристики норми і структури національних заощаджень; секторальна структура формування та використання заощаджень в Україні; шляхи оптимізації нагромадження основного капіталу та реформування амортизаційної політики; методи поліпшення методології обчислення заощаджень; прогноз основних макроекономічних показників і пропорцій України на 1999–2019 рр.

Результати цих досліджень були узагальнені у підготовленій співробітниками відділу монографії "Національні заощадження та економічне зростання" (2000 р.)¹, де було викладено концепцію розвитку системи національних заощаджень України, їх фінансових джерел та механізмів конвертації в інвестиції, фонду нагромадження валового внутрішнього продукту як головної передумови економічного зростання. У цій праці вперше в українській економічній науці було зроблено теоретичний аналіз заощаджень як економічної категорії в умовах перехідної економіки, розкрито їх реальний стан та кількісні оцінки (причому статистична база дослідження цілком ґрунтувалася на національних рахунках України, які у статистичну практику було введено в 1994 р.). Водночас співробітники відділу розробили концепцію доходу в національних рахунках, якісні та кількісні характеристики норми і структури національних заощаджень, секторальну структуру формування та використання заощаджень в Україні. На цій основі було запропоновано багатоваріантні прогнози основних макроекономічних показників і пропорцій України, визначено концептуальні засади моделювання еконо-

---

¹ Національні заощадження та економічне зростання / Ін-т економ. прогнозування. Київ: МП "Леся", 2000. 304 с.

мічного зростання та сценарні розрахунки переходу від депресії до економічного пожвавлення та піднесення, представлено прогноз (у трьох варіантах) динаміки ВВП України по фазах економічного циклу.

Ця робота отримала логічне продовження у напрямі наукового осмислення і критичного аналізу сучасної парадигми державного регулювання економіки, ролі і місця держави в економічному піднесенні, форм та інструментів реалізації державою її функцій в економічній сфері в рамках науково-дослідної роботи "Роль держави у здійсненні економічного зростання" (IV кв. 1999 – III кв. 2002 рр.). Актуальність НДР "Роль держави у здійсненні економічного зростання" була визначена необхідністю розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо створення ефективних соціально-економічних важелів державного впливу на довгостроковий економічний розвиток в умовах перехідної економіки. Відповідно завданнями роботи були такі: проаналізувати взаємозв'язок держави та економічного піднесення, розробити концепцію відновлення економічного зростання в Україні, визначити основні важелі державного впливу на економічне зростання у 1999–2002 рр., зокрема, роль інституційних перетворень, бюджетної збалансованості, грошово-кредитних та валютних інструментів, розробити модель підвищення конкурентоспроможності національної економіки, здійснити ретроспективний аналіз темпів зміни ВВП України у 1901–2000 рр. та розробити прогноз соціально-економічного розвитку на 2002–2011 рр.

У результаті виконання дослідження було отримано нові наукові висновки та узагальнення, які допомогли визначити роль держави у трансформаційній економіці з урахуванням змін у суспільному устрої, сучасну парадигму державного регулювання економіки, основні важелі державного впливу на довгостроковий економічний розвиток, а виконаний згідно з обґрунтованими сценаріями економічного розвитку на довгострокову перспективу розрахунок мав піонерний характер. Було зроблено висновок про системний характер державного регулювання економіки, де інститути держрегулювання не заміщують процеси ринкової самоорганізації, але й не виступають тільки надбудовою над ринковою стихією, особ-

ливо в умовах трансформаційних змін. Аргументовано було також і модель "випереджального розвитку" та сформульовано положення про те, що провідна роль держави в перехідній економіці визначається внутрішніми чинниками соціально-економічних перетворень, а економічне зростання буде усталеним, коли порогові значення чистих національних заощаджень досягають 7–8% ВВП. Було встановлено, що концепція експортоорієнтованого розвитку, рекомендована міжнародними економічними організаціями для перехідних економік, без її модернізації загрожує тенденцією "збіднюючого" розвитку, що, власне, незважаючи на наші висновки і рекомендації, сталося в реальності.

За підсумками досліджень було також розкрито особливу роль держави у соціальній консолідації населення за відсутності середнього класу як гаранта стабільності. З часом важливість цих висновків була підтверджена реальністю економічного і соціального життя в Україні.

За результатами виконання цієї роботи була написана й опублікована колективна монографія "Роль держави у довгостроковому економічному зростанні" (2003 р.)², яка стала спробою проаналізувати найважливіші аспекти проблеми взаємозв'язку державного управління та довгострокового економічного піднесення у ринковому і трансформаційному суспільстві. У монографії було представлено результати розроблення сучасної парадигми державного регулювання економіки, визначено основні важелі державного впливу на економічне зростання 1999–2002 рр. в Україні. Зокрема, показано роль інституційних перетворень, які, на жаль, в Україні здійснювалися і продовжують здійснюватися з суттєвим відставанням від вимог часу.

Науковцями відділу проведено ретроспективний аналіз темпів зміни ВВП у 1991–2000 рр., розроблено модель підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Також детально проаналізовано інвестиційну складову модернізаційного проекту і побудовано відтворювальну модель основних фондів (M-VIK), що

---

² Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / за ред. Б.Є. Кваснюка. Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, Харків: Форт, 2003. 424 с.

регулює зв'язки між показниками відтворення основних фондів, які прогножуються на перспективу, та віковою структурою і середніми строками їх служби у кінці прогнозованого періоду. Це дає змогу вносити в макроекономічну політику держави зміни упродовж усього перспективного періоду.

Враховуючи, що ринкові економіки, а тим більше економіки, що трансформуються, періодично охоплюють кризи, науковцями відділу була здійснена дослідницька робота щодо пошуку ефективних шляхів подолання кризових явищ в інвестиційному забезпеченні розвитку економіки, зокрема через реалізацію державної економічної політики, спрямованої на здійснення структурних перетворень. Ці дослідження отримали логічне продовження у НДР "Структурні перетворення в економіці України та їх вплив на довгострокову економічну динаміку" (IV кв. 2002 – III кв. 2005 рр.). Актуальність досліджень у рамках НДР "Структурні перетворення в економіці України та їх вплив на довгострокову економічну динаміку" зумовлена необхідністю дослідження динаміки структурних змін. Зокрема було здійснено аналіз зміни кількісних параметрів взаємовідносин між інституційними секторами та їх доходами, що відбулись в Україні на різних етапах функціонування її перехідної економіки, а також дослідженням ролі інвестицій в економічному зростанні та досвіду інвестиційної активності у нових індустріальних і постіндустріальних країнах Західної Європи та США шляхом проведення комплексного порівняльного аналізу (по 40 країнах світу за період 1980–2000 рр.). Результати цих досліджень дозволили обґрунтувати стратегію структурних змін в економіці України, яка так і не була реалізована на практиці, оскільки дослідження, виконані вже в період 2016–2017 рр., засвідчили, що структура української економіки суттєво почала відставати від тих змін, які відбулися за цей період у провідних країнах світу³.

Поряд із зазначеним вище в результаті виконання НДР "Структурні перетворення в економіці України та їх вплив на довгостро-

---

³ Див. докладніше: Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України: у 2-х частинах. *Економіка і прогнозування*. 2018. № 1. С 37–57; № 2. С. 7–28.

кову економічну динаміку" було удосконалено теоретичний і методичний підходи до аналізу, моделювання і прогнозування структурних змін; визначено відповідну систему макроекономічних показників-індикаторів; уперше досліджено макроекономічний зріз конкуренції з використанням даних Національних рахунків і міжгалузевого балансу України; розроблено пропозиції щодо оптимізації структури інвестування; здійснено порівняння показників, що характеризують процес відтворення основного капіталу в сучасній Україні, з аналогічними ретроспективними показниками розвинених країн (періоду запровадження ними інноваційної моделі розвитку). Показано наявність безпосереднього факторного зв'язку між ефективністю параметрів відтворювального руху капіталу та посиленням інтенсивно-інноваційного вектора трансформації нагромадження; розроблено сценарії відтворення основних фондів, зроблено висновки, які мали важливе практичне значення для активізації реноваційних процесів у реальному секторі економіки України; розкрито можливості податково-амортизаційних важелів державного впливу на економіку та сформульовано концептуальні засади ефективної податково-амортизаційної політики в Україні та напрями і конкретні заходи її оптимізації; вдосконалено економікоматематичні моделі та розглянуто на макрорівні два сценарії (інерційний та інноваційно-структурний) розвитку економіки, сформульовано пропозиції для економічної стратегії України на період 2006–2015 рр., яка ґрунтується на конкурентних перевагах економіки України. Для цього в ході виконання дослідження зазначеної теми вперше побудовано теоретичну основу та проведено комплексний аналіз конкурентного середовища та впливу конкуренції на економічний розвиток в Україні; визначено фактори, які негативно впливають на конкурентоспроможність економіки та потенціал її підвищення; висвітлено галузеві та територіальні проблеми реалізації конкурентних переваг; проаналізовано найбільш впливові дослідження міжнародної конкурентоспроможності країн із використанням щорічних доповідей "Глобальний звіт про конкурентоспроможність" Всесвітнього економічного форуму та "Світовий щорічник конкурентоспроможності" Міжнародного інституту менеджменту та розвитку. У монографії "Конкурентоспроможність

національної економіки" (2007 р.)⁴, підготовленої за результатами досліджень у рамках цієї НДР, з одного боку, узагальнено теоретико-методологічні погляди на конкуренцію та конкурентоспроможність на рубежі ХХ–ХХІ ст., а з іншого – комплексно досліджено макро- і мікроекономічні, галузеві, регіональні та міжнародні аспекти конкурентності вітчизняної економіки. При цьому аналіз макроекономічного зрізу конкуренції вперше подається з використанням даних Національних рахунків і міжгалузевого балансу України стосовно структури і пропорцій валової доданої вартості по країні та за видами економічної діяльності, валового випуску товарів і послуг. Уперше розроблено мікроекономічні оцінки конкуренції на товарних ринках, побудовані на основі унікального анкетування близько 1000 українських підприємств.

Разом із тим реальний стан економіки України, незважаючи на певне її піднесення, викликав суттєве занепокоєння, тому постала необхідність сформулювати нову парадигму розвитку реального сектора економіки України у ринкових умовах, що обумовило розвиток досліджень відділу за НДР "Реальний сектор економіки в структурі відтворення валового внутрішнього продукту" (IV кв. 2005 – III кв. 2008 рр.). Завданнями досліджень у рамках НДР "Реальний сектор економіки в структурі відтворення валового внутрішнього продукту" було визначено: розробити концепцію розвитку реального сектора економіки України на засадах теорії неоіндустріалізму; визначити напрями трансформації реального сектора економіки, надати пропозиції щодо його капіталізації та оновлення технологічної бази; визначити напрями раціонального розподілу інвестиційних та кредитних ресурсів у реальному секторі.

У результаті виконання НДР було розвинено категорійний апарат та методологічний інструментарій дослідження реального сектора економіки України та висвітлено його вплив на динаміку економічного зростання: запропоновано визначення та розроблено структуру реального сектора, враховуючи перелік видів економічної діяльності, що дало можливість запропонувати комплексну

---

⁴ Конкурентоспроможність національної економіки / за ред. Б.Є. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2005. 496 с.

систему оцінки сектора у відтворенні ВВП України. Було також проаналізовано еволюцію теоретичних поглядів та розкрито роль реального сектора для відтворення на індустріальному та пост-індустріальному етапах економічного розвитку та запропоновано визначення його місця і ролі в теоретичній моделі неоіндустріального розвитку ринкової економіки. Визначено особливості й закономірності структури реального сектора, пропорції взаємодії з іншими секторами; розкрито фактори впливу на розвиток реального сектора економіки України; оцінено відтворювальні пропорції за елементами виробництва, розподілу, перерозподілу та кінцевого використання товарів і послуг у контексті оцінки галузей з різним "вмістом" доданої вартості у випуску, що дало змогу виокремити сильні та слабкі сторони розвитку реального сектора. Отримані результати увійшли до фундаментальної багатоаспектної праці "Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України" (2007) у 3-х томах⁵.

Ця робота отримала логічне продовження у напрямі виявлення та класифікації основних світогосподарських диспропорцій та ризиків їхнього впливу на економіку України, розроблення методології оцінки структурних диспропорцій, визначення цілей та завдань економічного зростання в рамках науково-дослідної роботи "Світогосподарська диспропорційність та політика економічного зростання в Україні" (IV кв. 2008 – III кв. 2011 рр.). Основні результати НДР полягали у системній характеристиці світогосподарських диспропорцій у контексті нової господарської парадигми світу (посилення глобалізаційних процесів), враховуючи їхній вплив на стан національної економіки, та розробленні рекомендацій щодо формування відповідної політики економічного зростання України. В результаті дослідження було уточнено категорійний апарат і методологічний інструментарій дослідження основних світогосподарських диспропорцій; виявлено основні світогосподарські диспропорції та їх взаємозв'язок із глобалізаційними процесами, сучасною фінансово-економічною кризою; виявлено нові диспропорції відтворюваль-

---

⁵ Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: у 3-х т. Т. 1–3 / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2007.

ної структури ВВП України у контексті міжнародних порівнянь; виявлено диспропорції складових національного багатства України; визначено характер зв'язків між величинами імпорту та використуваними в економіці ресурсами з побудовою критеріїв для оцінки достовірності прогнозних значень імпорту за видами економічної діяльності; розкрито особливості територіальних диспропорцій у світогосподарському розвитку та визначено потенціал особливих зон у подоланні внутрішньої регіональної та виробничої диспропорційності; розроблено рекомендації щодо вдосконалення механізму формування та реалізації політики економічного зростання у контексті домінант інтеграції України у світову економіку. Отримані в результаті НДР наукові здобутки було опубліковано у колективній науковій доповіді "Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України" (2012)⁶ та монографії І.М.Бобух "Пропорції та перспективи формування національного багатства України" (2010)⁷.

Виявлені в процесі виконання зазначеної вище науково-дослідної роботи проблеми обумовили необхідність дослідження та оцінки нових структурних трансформацій національної економіки, які відбулися за роки незалежності, а також розроблення прогнозного сценарію необхідних подальших структурних трансформацій та механізмів регулювання структурних змін, що були здійснені у рамках НДР "Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток" (IV кв. 2011 – III кв. 2014 рр.). Головні наукові результати виконання цієї НДР полягали у системній характеристиці структурних трансформацій у контексті нової парадигми економічного зростання, враховуючи їх вплив на стан національної економіки, та розробленні рекомендацій щодо формування відповідної структурної політики з метою забезпечення економічного розвитку країни у післякризовий період. Це було важливо, оскільки в 2009–2010 рр. економіка України переживала

---

⁶ Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України: наукова доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2012. 152 с.

⁷ Бобух І.М. Пропорції та перспективи формування національного багатства України. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2010. 372 с.

глибоку кризу. Було запропоновано методологію прогнозування структурних зрушень в економіці України внаслідок інтеграційних процесів, які, як очікувалось, мали посилитися. Це дало змогу сформувати прогнозний сценарій розвитку економіки після підписання Угоди про асоціацію України з ЄС на основі узагальнення тенденцій розвитку країн "Вишеградської четвірки" після підписання ними угод про асоціацію з ЄС. За результатами виконання цієї роботи опубліковано монографію "Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації" (2013)⁸ та колективну наукову доповідь "Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток" (2015)⁹, у якій було аргументовано велику кількість ґрунтовних пропозицій, які, на жаль, не були впроваджені у практику господарювання. Зокрема Б.С.Кваснюком було показано, що, маючи стандартні показники норми валового і чистого прибутку, українська економіка функціонує на нижній межі рентабельності виробництва, не простежується зв'язок між конкуренцією та результативністю економічної діяльності, при різких змінах світової кон'юнктури можуть загостритися проблеми економічної безпеки, що викликало необхідність нормалізації пропорцій виробництва та розподілу прибутку як критичної умови формування та реалізації потенціалу конкурентоспроможності української економіки.

Вирішення поставлених у НДР завдань актуалізувало необхідність дослідження та оцінки національних і глобальних детермінант економічного зростання України в умовах турбулентності світової економіки. Це дослідження було здійснено в рамках науково-дослідної роботи "Національні та глобальні детермінанти економічного зростання України" (IV кв. 2014 – III кв. 2017 рр.). Головними результатами дослідження стало розкриття національних та глобальних детермінант економічного зростання в умовах турбулент-

---

⁸ Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації. / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2013. 536 с.

⁹ Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток / за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2015. 304 с.

ності світової економіки, а також особливостей ідентифікації та еволюції детермінант економічного зростання на основі аналізу його теорій. У ході досліджень було розвинено методологічні засади визначення складу детермінант економічного зростання для України та запропоновано структурно-логічну модель їх оцінювання. У дослідженні розкрито зміст детермінант розбудови сучасного промислового сектора, підходи до їх формування та механізми впливу на процеси індустріалізації та деіндустріалізації. Здійснено також оцінку поточного стану використання державного замовлення для активізації економічного зростання реформування інституту державного замовлення в Україні.

У ході виконання зазначеної НДР співробітники відділу долучалися до організації практичних заходів, спрямованих на полегшення доступу наукових організацій, вітчизняних підприємств малого і середнього бізнесу до фінансування інноваційних розробок шляхом участі у цільових конкурсах ЄС. Так, у травні 2017 р. співробітники відділу на базі Інституту провели семінар "Європейська програма Horizon 2020: безоплатне фінансування інновацій та виробнича кооперація з підприємствами Європи" з метою професійного інформування українських підприємців про нові можливості отримання фінансування і встановлення виробничих зв'язків з європейськими компаніями. Семінар проводився із залученням експертів із роботи з фінансовими інструментами ЄС для МСБ (у рамках Horizon 2020, COSME та інших програм). Захід сприяв поглибленню зв'язків між науковим середовищем та бізнес-структурами. Забезпечення умов участі українських підприємств у програмі COSME сприятиме зміцненню конкурентоспроможності та стійкості вітчизняного малого та середнього бізнесу. А у липні 2017 р. в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" відбувся круглий стіл на тему "Ефективність програм міжнародної технічної допомоги, які діють в Україні". Експерти, представники науково-дослідних установ, громадських організацій, ВНЗ, реального сектора та комітету з промислової політики та підприємництва Верховної Ради України обговорили поточний стан справ, поділилися власним досвідом участі у програмах міжнародної технічної допомоги (МТД), а також презентували результати досліджень. Актуальність прове-

дення заходу обумовлена тим, що ресурси міжнародних донорів є каталізатором прогресу в багатьох секторах економіки та реформах, проте поряд із цим існує багато проблемних аспектів, які й стали предметом обговорення та дискусій під час круглого столу. Зокрема обговорювалися питання: координації численних програм міжнародної допомоги в Україні, відсутності координації потоку інформації між усіма зацікавленими сторонами, що призводить до дублювання зусиль і витрачання ресурсів; проблем доступу до інформації та своєчасного розповсюдження повідомлень про нові можливості серед потенційних бенефіціарів та реципієнтів проектів; необхідності моніторингу ефективності програм МТД та підвищення прозорості для всіх, у тому числі й для широкого загалу.

Також відділ став ініціатором та організатором проведення у 2015 р. круглого столу за результатами досліджень за темою "Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток". Круглий стіл за участю міжнародних експертів, науковців, представників органів державної влади та громадських організацій було присвячено обговоренню якісних структурних змін як основи економічного розвитку України, необхідності врахування європейських орієнтирів в економічній політиці держави, напрямів подолання структурних деформацій в аграрному секторі та сільському розвитку, структурних змін фінансового сектора, які зможуть забезпечити економічний розвиток. А у 2015 р. відділ виступив співорганізатором засідання Клубу банкірів на тему "Регулятори і регулювання: ефективність реформ у фінансовому секторі", проведеного в ДУ "Інститут економіки та прогнозування України НАН України", за участі міжнародного експерта А.Кириленка, професора фінансів Imperial College Business School.

Практична спрямованість отриманих результатів досліджень відділу була втілена у численних науково-аналітичних матеріалах, підготовлених співробітниками самостійно та за дорученнями урядових структур. Лише за період 2011–2016 рр. було підготовлено понад 90 аналітичних матеріалів з пропозиціями та рекомендаціями щодо основних напрямів макроекономічної, структурної, промислової, регіональної політики, які спрямовано до державних виконавчих та законодавчих органів влади. За цей же час опубліковано

понад 500 наукових робіт за результатами наукових досліджень працівників, у тому числі 20 монографій, з яких 13 колективних та 7 індивідуальних, 288 статей, з яких 33 – у зарубіжних виданнях.

Працівники відділу і раніше, і наразі широко залучаються до надання наукових послуг за такими напрямками, як:

- експертна оцінка пропозицій органів державної влади та управління щодо заходів державної структурної, промислової, інвестиційної, науково-технічної політики, спрямованих на реформування національної економіки та стимулювання економічного зростання;
- проведення на замовлення органів виконавчої влади на договірній основі експертної оцінки макроекономічних наслідків практичної реалізації заходів економічної політики та розроблення рекомендацій щодо мінімізації можливих ризиків для економіки України на основі розробленого модельного інструментарію прогнозування секторальних зрушень;
- участь у робочих групах з питань розроблення проектів законодавчих і нормативних актів та змін до них.

У 2017 р. колектив відділу становили 10 співробітників, серед яких два доктори та п'ять кандидатів наук, середній вік співробітників – 42 роки. За 2011–2017 рр. у відділі було підготовлено три кандидати наук та два доктори наук.

Протягом 2011–2015 рр. відділом було виконано дослідницький проект "Розвиток торговельних та торговельно-політичних відносин з Європейським Союзом – Досвід країн "Вишеградської четвірки" (V4): висновки і уроки для східних партнерів" (Developing trade and trade policy relations with the European Union – Experience of V4 countries and implications / lessons for EaPs) на замовлення Дослідницького центру економічних і регіональних досліджень Угорської академії наук (Centre for Economic and Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences).

Стратегія співпраці відділу із зарубіжними науковими інституціями передбачає:

- співробітництво із зарубіжними науково-освітніми установами, передусім з країн Східної Європи, з метою проведення

спільних досліджень на актуальну проблематику державної структурної політики, використання позитивного досвіду зарубіжних країн у проведенні структурних трансформацій та стимулювання економічного зростання;

- участь співробітників відділу у стажуваннях, семінарах, навчальних курсах для підвищення кваліфікаційного рівня та ознайомлення з практикою участі наукових установ у спільних програмах досліджень, фінансованих Європейським Союзом;

- активізацію участі співробітників відділу у міжнародних наукових заходах (конференціях, симпозіумах тощо), які проводять у зарубіжних країнах, та щодо публікацій у зарубіжних виданнях з метою більш широкого представлення результатів дослідницької роботи відділу міжнародній науковій спільноті.

Ця робота актуалізувала необхідність досліджень у напрямі аналізу структурних змін та особливостей інклюзивного розвитку економіки України в рамках науково-дослідної роботи "Структурні зміни як основа інклюзивного розвитку економіки України", запланованої для виконання протягом IV кв. 2017 – III кв. 2020 рр., під час якої будуть розроблені та обґрунтовані заходи державної структурної політики, спрямовані на досягнення цілей інклюзивного розвитку національної економіки з урахуванням регіональних особливостей. Очікувані результати дослідження у формі концептуальних положень та науково-аналітичних матеріалів мають сприяти створенню базису для формування системи регулятивних заходів, орієнтованих на впровадження структурних змін в економіці з метою забезпечення передумов для переходу до інклюзивного економічного розвитку України.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКІВ: ВІД ФОРМУВАННЯ ДО МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Наприкінці 1990-х рр. в Україні відбувався перехід від адміністративно-командної економіки до ринкової. Товарні ринки в умовах кризи перехідного періоду формувалися стихійно, набули великого поширення неформальні інститути, як-от бартер і тіньовий ринок. Торговельний режим України було лібералізовано, і внутрішній ринок заповнили дешеві неякісні товари. Розрив господарських зв'язків колишнього СРСР, приватизація виробничих потужностей, ринкове ціноутворення, лібералізація торговельних режимів та інші чинники кризи перехідного періоду змінили структуру галузевого виробництва. Перед науковцями постали завдання: проаналізувати процеси, що відбувалися у виробництвах певних галузей економіки та, відповідно, на галузевих ринках під впливом зміни кон'юнктури ринків, і далі – розробити рекомендації щодо напрямів і заходів державного регулювання розвитку окремих галузей і галузевих ринків, з огляду на те, що торгівля є однією з визначальних умов забезпечення зростання економіки.

Відповідно до вимог часу ці завдання було поставлено перед відділом секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків, створеним у 1997 р. під керівництвом д.е.н., проф., Заслуженого економіста України Віктора Олександровича Точиліна (1943–2013 рр.). Дослідження механізму ціноутворення та формування міжгалузевих зв'язків за допомогою методів економіко-математичного моделювання, проведені В.О.Точиліним у попередні роки й узагальнені у книгах "Ціни та оптимізація міжгалузевих зв'язків" (1979)¹ та

---

¹ Точилин В.А. Цены и оптимизация межотраслевых связей. Киев: Наук. думка, 1979.

"Коректність економіко-математичних моделей" (1989)², лягли в основу досліджень відділу.

Основні напрями наукової діяльності відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків – інституційне забезпечення та структурна організація ринків, державне регулювання ринків, торговельна політика. За цими напрямками у відділі проводять дослідження ринків реального сектора економіки: сільськогосподарської сировини, продовольчих товарів, енергетичних ресурсів, металопродукції.

Дослідження відділу розпочалися з розроблення методологічних засад аналізу розвитку галузевих ринків і методів аналізу ринкової кон'юнктури у межах науково-дослідної роботи "Методологічні засади і методи прогнозування кон'юнктури ринку товарів" (1998–2000 рр.). Було опрацьовано засади й методи дослідження процесів ціноутворення, стану й кон'юнктурних змін на вітчизняних ринках товарів та послуг. Результати досліджень узагальнено в підготовленій співробітниками відділу фундаментальній монографії "Розвиток секторів і товарних ринків України" (2001)³. На основі узагальнення теоретичних надбань і світового досвіду створено систему індикаторів кон'юнктури ринків, яку можна використовувати для аналізу й оцінки стану та перспектив товарних ринків основних секторів економіки. Зокрема, розроблено систему індикаторів та моніторингу кон'юнктури ринків енергоресурсів, що дає змогу оперативно реагувати на негативні зміни та запобігати кризовим ситуаціям на ринку енергоресурсів. Ідентифіковано, систематизовано та здійснено порівняльний аналіз індикаторів енергетичної ефективності економіки України, а також індикаторів торгівлі енергоносіями з іншими країнами світу. Водночас було вперше поставлено проблему формування, моделювання, прогнозування та оптимізації зведеного енергетичного балансу України.

З огляду на те, що металургійна галузь після приватизації перетворилася на потужного експортера, дослідження відділу було зосереджено також на проблемах її розвитку та особливостях формування зовнішніх ринків металопродукції. Визначено стан виробництв мета-

² Точилин В.А. Корректность экономико-математических моделей. Киев: Наук. думка, 1989.

³ Розвиток секторів і товарних ринків України / за ред. проф., д.е.н. В.О. Точилина. Київ: Інститут економічного прогнозування НАН України, Інформаційно-видавниче агентство "ІВА", 2001. 400 с.

лургійного сектора, особливості розвитку ринків металопродукції та умови формування кон'юнктури ринків металу на перспективу й доведено: хоча виробництво ресурсомісткої, невисокої якості металопродукції і дає тимчасовий ефект у вигляді одержаної валюти, проте водночас надмірно вичерпує ресурси й незворотно забруднює довкілля. На основі аналізу світового досвіду розвитку металургії зроблено висновки щодо доцільності вдосконалення структури металургійного сектора завдяки створенню великих інтегрованих компаній.

Для прогнозування перспектив розвитку аграрного сектора було запропоновано й використано методи економічного і соціального моніторингу. За допомогою системи економічних і соціальних індикаторів проаналізовано основні результати проведеної у 1999–2000 рр. аграрної реформи й окреслено напрями подальшого реформування сектора. За допомогою методів соціального моніторингу виявлено потенційних учасників земельного ринку, проаналізовано їхні інтереси й наміри. Досліджено кон'юнктуру міжнародних товарних ринків сільськогосподарської продукції й тенденції світових цін і встановлено, що тенденції розвитку світових товарних ринків сприятимуть розширенню експорту сільськогосподарської продукції з України. Основними чинниками, що обмежували розширення експорту з нашої країни, на той час були внутрішні – низькі валові збори й відсутність чіткої законодавчої бази щодо роботи експортерів на зовнішньому ринку.

Ця робота дістала логічне продовження в напрямі аналізу формування галузевих ринків реального сектора економіки України в перехідний період у межах НДР "Формування ринків в економіці перехідного типу" (2000–2003 рр.). Було розроблено методологічні засади й методи дослідження стану та перспектив розвитку базових секторів (паливно-енергетичного комплексу, гірничо-металургійного, агропродовольчого) та ринків енергоресурсів, металопродукції, агропродовольчої продукції. За результатами виконання цієї роботи опубліковано колективну монографію "Формування галузевих ринків України: перехідний період" (2004)⁴.

---

⁴ Формування галузевих ринків України: перехідний період / за ред. д-ра. екон. наук, проф. В.О. Точиліна. Київ: Фенікс, 2004. 332 с.

Під час виконання НДР було розроблено концепцію пріоритетності розвитку внутрішнього ринку України як цілеспрямованої економічної політики формування конкурентного внутрішнього ринку за збереження пріоритетів зовнішньої торгівлі. Також було розроблено систему показників динаміки розвитку і структурних змін ринків України, методологію й методику кількісного визначення галузевої структури внутрішніх ринків. Визначено позитивні й негативні наслідки від приєднання України до Світової організації торгівлі (СОТ) на основі оцінок конкурентоспроможності національних економік, інституційного й макроекономічного середовища в країнах із перехідною економікою, серед яких: лібералізація внутрішніх ринків, вплив на обсяги прямих іноземних інвестицій, рівень корупції, вартість впровадження правил СОТ тощо. Науковці відділу обстоювали думку, що ключовий елемент розвитку внутрішнього ринку в Україні – державна система регулювання базових ринків: агропродовольчого, паливно-енергетичного, металургійного, машинобудівного, з яких країна має спеціалізацію та конкурентні переваги, а підтримка їх є нагальною потребою життєздатності національної економіки. На жаль, за відсутності ефективної державної аграрної та промислової політики експортоорієнтований розвиток таких ключових галузей економіки, як металургія та сільське господарство, призвів до надмірної залежності економіки України від кон'юнктури зовнішніх ринків.

Для дослідження цих проблем було започатковано тему "Структурні зміни галузевих ринків України (методологія та оцінка)" (2003–2006 рр.). У процесі дослідження було розроблено систему показників, критерії та методи оцінювання структурних змін внутрішнього ринку України і, відповідно, оцінено рівень збалансованості базових галузевих ринків України. Дослідження продовжилися в межах НДР "Моделі ефективних ринків реального сектора економіки: структурно-інституціональний та функціональний аналіз" (ІІІ кв. 2006 р. – ІІ кв. 2009 р.), де визначено головні чинники, що порушують системність ринкових процесів, а також обґрунтовано методологічні й методичні засади створення ефективних (структурно й інституційно визначених) ринків базових галузей економіки та внутрішнього ринку України.

У період формування ринкових структур в економіці України для їх дослідження було запропоновано застосовувати методи структурно-інституціонального аналізу ринків, які полягали у використанні теорії галузевих ринкових структур з одночасним дослідженням відповідних ринкових інститутів. Результати цих досліджень були представлені в колективній монографії співробітників відділу "Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз" (2009)⁵.

Зокрема в межах цієї методології для дослідження ринкових трансформацій аграрного сектора аналізували взаємодію формальних і неформальних інститутів перехідного періоду. Агропродовольчий ринок досліджували за схемою "структура – поведінка – результативність" у межах теорії галузевих ринкових структур Ф.М.Шерера та Д.Росса⁶. Особливість такого підходу полягала в тому, що для дослідження поведінки суб'єктів ринку та оцінювання результативності ринку використовували методи аналізу неформальних інститутів в аграрному секторі й сільській місцевості України, послуговуючись даними соціологічних досліджень.

Це дало змогу виявити інституційні чинники формування агрохолдингів, чинники виникнення періодичних продовольчих криз на ринках соціально важливих товарів, перспективи ринку земель сільськогосподарського призначення, зокрема з погляду неформальних інститутів у сільській місцевості, оцінити рівень розвитку соціального капіталу в селах та інституційне середовище для розвитку особистих селянських господарств. Ці дослідження були узагальнені в монографії Т.О.Осташко "Ринкова трансформація аграрного сектора" (2004)⁷.

Дослідження ринку металургійної продукції в період його формування переконливо довели, що формування внутрішнього ринку металопродукції та реформування металургійної галузі відбувалося без урахування і специфіки галузі, і функцій, які вона виконує.

---

⁵ Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз / за ред. д.е.н., проф. В.О. Точиліна; НАН України; І-т екон. та прогноз. Київ, 2009. 640 с.

⁶ Шерер Ф.М., Росс Д. Структура отраслевых рынков. Москва: Инфра-М, 1997. 698 с.

⁷ Осташко Т.О. Ринкова трансформація аграрного сектора. Київ: Фенікс, 2004. 280 с.

Наслідком таких реформ стали позбавлення металургійної галузі державного управління в інтересах розвитку вітчизняної економіки та її відірваність від власного ринку. Натомість виникла надмірна залежність галузі від кон'юнктури зовнішніх ринків, яка зрештою призвела до кризових загострень в економіці України і зберігається й донині.

У своїх роботах вчені відділу обґрунтували, що однією з головних причин нерозвиненості внутрішнього ринку металопродукції в Україні є відсутність із самого початку перехідного періоду науково обґрунтованих довгострокової державної політики і стратегії розвитку базових галузей промисловості та впливу держави на ці процеси. Важливою умовою ефективного функціонування внутрішнього ринку металопродукції, який має розширюватися завдяки платоспроможному попиту вітчизняних споживачів металопродукції, є підтримка умов рівноваги між пропозицією і попитом.

Дослідження ринків проводилися також у напрямі державного регулювання діяльності природних монополій⁸, оскільки вони сформувалися ще в плановій системі й особливо виявили свій негативний вплив у період ринкової трансформації. Зокрема було виявлено, що природно-монопольна організація таких суб'єктів господарювання, як енергопостачання, постачання нафти, газу та продуктів їх переробки трубопровідним транспортом, надання послуг користування залізничною інфраструктурою, зв'язку тощо, які за сутністю своєї діяльності є природними монополістами, зумовлена передусім чинниками організаційно-технологічного та економічного характеру. Конкуренція на зазначених ринках не є прийнятною ані технологічно, ані економічно, адже в умовах недосконалих економічних відносин зазвичай це призводить до зростання цін та зменшення якості послуг. Унаслідок цього підвищений ціновий тягар перекладається на інші галузі та населення, призводячи до негативних соціально-економічних наслідків.

Пропозиції вчених відділу ґрунтувалися на подальшому розвитку концептуальних положень щодо необхідності проведення структур-

---

⁸ Венгер В.В. Регулювання діяльності природних монополій: теорія і практика. Київ: Ін-т екон. та прогнозув., 2007. 204 с.

турної реформи у сфері природних монополій. Зокрема, було запропоновано відокремити "природно-монопольне ядро" від потенційно конкурентних видів діяльності, що створило б передумови для розроблення та реалізації організаційно-економічних механізмів формування науково та економічно обґрунтованих цін і тарифів. Це пояснюється насамперед тим, що з позиції наукової парадигми "структура – поведінка – результативність" вітчизняні ринки не забезпечують економічної ефективності. Вони неефективні як за розподілом вигід між суб'єктами ринкових відносин (цінковою дискримінацією), так і за формальними правилами (законодавчо закріпленими нормами) та неформальною поведінкою (засобами, методами, звичками). З огляду на це, вітчизняні суб'єкти природних монополій мають змогу завищувати розміри необхідних витрат і самостійно встановлювати монопольні ціни відповідно до чинних методів державного регулювання цін і тарифів здебільшого на рівні, що забезпечує отримання високого надприбутку. Монополісти зазвичай не бажають знижувати витрат, оскільки мають змогу відшкодовувати їх саме завдяки завищеним тарифам. Водночас останні негативно впливають на всі сфери економіки країни.

Такий стан є наслідком багатьох суб'єктивних та об'єктивних чинників системної дії, з-поміж яких найважливішими є надзвичайно високі – як для суб'єктів ринку, так для суспільства загалом – соціально-економічні витрати на перехід до нових – ринкових інституційних норм (витрати інституційної трансформації). Об'єктивний характер цих витрат переобтяжений наслідками "неформальної" поведінки впливових суб'єктів вітчизняного ринку, зокрема з боку державних структур. Замість формування ефективного конкурентного ринкового середовища багато з них "конкурують" у сфері економічного лобіювання, державних преференцій, у створенні анклавних виробничо-торговельних та регіональних структур. Тому більшість вітчизняних ринків є конкурентними лише формально. Завдяки цьому ринкові інститути та структури не лише не розвиваються, а й спотворюються.

У цей же період науковий колектив відділу запропонував економічні механізми реалізації політики енергоефективності в країні. За результатами досліджень економічних механізмів політики енер-

гоефективності було опубліковано монографію В.Е.Ліра та У.Є.Письменної "Економічний механізм реалізації потенціалу енергозбереження в Україні" (2010)⁹. Згодом ці дослідження в енергетичному секторі було виокремлено в науковий напрям сектору прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу. Тоді ж уперше для умов України було оцінено перспективи запровадження ринку "екологічних квот" на викиди парникових газів як складника економічного механізму енергозбереження. Результати викладено в монографії В.Г.Дюканова та О.В.Дюканової "Механізми Кіотського протоколу: досвід та перспективи для України" (2006)¹⁰.

Цей напрям і надалі досліджують у секторі прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу, який було створено у 2011 р. Доцільність такого організаційного заходу в Інституті було підтверджено часом, оскільки сектор на сьогодні є провідним науковим підрозділом в Україні у сфері прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу і плідно співпрацює з науковцями із ЄС та США.

Ще на початку 2000-х років у відділі секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків було започатковано фундаментальні дослідження, спрямовані на вивчення закономірностей зростання внутрішнього ринку України, виявлення макроекономічних диспропорцій його розвитку, що можуть спричиняти кризові явища в економіці, та оцінювання ефективності економічної політики щодо нього. Співробітники відділу запропонували систему макропоказників, які характеризують стан внутрішнього ринку і ступінь відкритості національної економіки. Було вдосконалено та реалізовано методичний підхід щодо кількісного оцінювання обсягу внутрішнього ринку та його впливу на економічне зростання. Зменшення внеску внутрішнього ринку в забезпечення високої динаміки вітчизняного виробництва пояснювалося низкою нецінових чинників, серед яких: грошові кошти, що використовуються населенням як засіб накопичення поза банками; незадекларований обіг товарів і послуг у сфері товарного обігу та

---

⁹ Лір В.Е., Письменна У.Є. Економічний механізм реалізації потенціалу енергозбереження в Україні / НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 208 с.

¹⁰ Дюканов В.Г., Дюканова О.В. Механізми Кіотського протоколу: досвід та перспективи для України. Київ: Фенікс, 2006. 160 с.

збільшення попиту домогосподарств на імпортні споживчі та інвестиційні товари; обмінний курс національної валюти.

Для збільшення впливу внутрішнього ринку на економічне зростання України відділ підготував проект Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 р., що була затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2009 р. № 828. Це дало змогу обґрунтувати нагальність здійснення в Україні внутрішніх структурних реформ для усунення чинників, які призводять до значної вразливості макроекономічної стабільності від зовнішнього сектора економіки.

Із 2003 р. у відділі досліджують розвиток ринків реального сектора економіки України в умовах їх інтеграції у світові торговельні та економічні структури. Ці дослідження були започатковані для агропродовольчого ринку з огляду на збільшення його залежності від глобальних процесів. Ще до вступу України до СОТ було проведено дослідження, у яких обґрунтовано переваги та ризики для деяких ринків сільськогосподарських товарів та певних груп сільськогосподарських виробників від лібералізації торговельних режимів у межах СОТ.

У 2009 р. колектив відділу розпочав виконання НДР "Вплив світової кон'юнктури та інтеграційних процесів на розвиток базових ринків України" (ІІІ кв. 2009 р. – ІІІ кв. 2012 р.), у якій проаналізував вплив членства в СОТ на базові та внутрішній ринки України.

Зокрема було проаналізовано наслідки лібералізації агропродовольчих ринків, які узагальнено в книзі "Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ" (2010)¹¹. Встановлено, що лібералізація торговельних режимів після вступу України до СОТ сприяла розширенню ринків та збільшенню обсягів експорту сільськогосподарської продукції, але не призвела до зменшення в структурі експортних поставок частки сировинних товарів та товарів із незакінченим циклом обробки, які є чутливими до зовнішньоекономічної кон'юнктури та характеризуються значною ціновою волатильністю. Аналіз продуктових балансів та показників самозабез-

---

¹¹ Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ / НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2010. 208 с.

печеності продовольством показав: хоча після вступу до СОТ збільшилися імпорتنі поставки фруктів, овочів, м'яса та м'ясопродуктів, відповідні показники самозабезпеченості не зменшилися. Було виокремлено найчутливіші до зовнішніх впливів продуктові ринки й визначено заходи щодо їх ефективного регулювання в умовах посилення залежності від глобальних процесів.

У відділі було розроблено модель часткової рівноваги для ринків чутливих товарів сектора тваринництва, яку використано, щоб обґрунтувати застосування протекціоністських заходів на цих ринках та оцінити наслідки лібералізації умов торгівлі, зокрема після створення ЗВТ з ЄС. Щоби запропонувати заходи для захисту вітчизняних виробників чутливих агропродовольчих товарів від конкуренції з імпортною продукцією на внутрішньому ринку, було розроблено рекомендації щодо методики обґрунтування впровадження загальних захисних заходів СОТ для імпорту продуктів тваринного походження в Україну. Відповідні дослідження узагальнено в книзі "Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів" (2011)¹².

У 2011 р., як зазначалося вище, у складі відділу було сформовано два сектори: сектор галузевих ринків та сектор прогнозування розвитку паливно-енергетичного комплексу.

Сектор галузевих ринків

Починаючи з 2012 р. сектор галузевих ринків працює над актуальними проблемами розвитку галузей економіки й товарних ринків в умовах подальшої лібералізації торговельних режимів, зокрема й після створення ЗВТ із ЄС.

Із 2012 р. сектор галузевих ринків розпочав виконання НДР "Формування структури базових ринків України: державне регулювання в нових умовах лібералізації та протекціонізму в торгівлі" (IV кв. 2012 – III кв. 2015 рр.), за виконання якої проаналізовано підвищення результативності ринків та забезпечення їхнього стабільного розвитку в умовах глобальної лібералізації та протекціонізму розвинених країн.

---

¹² Осташко Т.О., Волощенко Л.Ю. Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів / НАН України, Ін-т економіки та прогнозув. Київ, 2011. 24 с.

Ці дослідження було продовжено в межах теми "Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України" (IV кв. 2015 – III кв. 2018 рр.). У процесі її опрацювання аналізуються методи та оцінки структурних змін на світових товарних ринках, розробляються рекомендації щодо формування торговельної політики у межах участі України в СОТ та регіональних торговельних об'єднаннях, а також рекомендації щодо напрямів державної політики стимулювання прискореного зростання внутрішнього ринку України у межах світового господарства.

У рамках цих тем у 2009–2016 рр. у секторі галузевих ринків було проведено ґрунтовні дослідження, спрямовані на виявлення можливостей та ризиків створення зони вільної торгівлі з ЄС. Найскладнішою частиною переговорного процесу щодо створення ЗВТ з ЄС стали переговори, які стосувалися взаємної лібералізації ринків сільськогосподарських товарів. Науковців відділу постійно залучали до надання експертних висновків та рекомендацій щодо розроблення переговорної позиції України стосовно лібералізації ринків сільськогосподарських товарів. У дослідженнях співробітників сектору було обґрунтовано несиметричність відносин у торгівлі сільськогосподарськими товарами між Україною та ЄС у межах СОТ із огляду на різницю в обсягах державної підтримки сільського господарства, рівнях тарифного та нетарифного захисту сільського господарства, різницю між експортними режимами та можливостями використання захисних заходів для імпорту. Встановлено, що ЗВТ з ЄС лише частково усуває несиметричність режимів торгівлі сільськогосподарськими товарами внаслідок відмови ЄС від використання експортних субсидій у торгівлі з Україною і надання можливостей експорту продукції в межах нульових тарифних квот, які за обсягами є досить незначними і використання значної частини яких є неможливим без подолання високих нетарифних бар'єрів для експорту до ЄС. Результатом досліджень стала наукова доповідь Т.О.Осташко "Ризики для сільського господарства України при запровадженні режиму вільної торгівлі з Європейським Союзом" (2010)¹³.

¹³ Осташко Т.О. Ризики для сільського господарства України при запровадженні режиму вільної торгівлі з Європейським Союзом / НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 104 с.

Ця доповідь започаткувала серію наукових доповідей з проблем створення ЗВТ з ЄС та імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС, підготовлених науковим колективом відділу. Проблематику досліджень вільної торгівлі з ЄС спочатку було розширено на інші ринки реального сектора економіки України із залученням науковців із інших відділів Інституту, а згодом ці доповіді набули загально-інститутського формату. У них було відображено дослідження науковців Інституту з проблематики Угоди про асоціацію з ЄС у період, коли умови Угоди ще не були визначені, а досягнуті домовленості – відомі лише вузькому колу експертів¹⁴, після оприлюднення тексту Угоди¹⁵, і також після початку її імплементації¹⁶.

У контексті проблем інтеграції значна увага приділяється проблемі експансії імпорту на внутрішньому ринку споживчих товарів. Розв'язання цієї проблеми передбачає розроблення методології оцінювання масштабів і динаміки поширення імпорту, виявлення основних причин скорочення внутрішнього виробництва, розроблення ефективної системи захисту вітчизняного товаровиробника.

Вдосконалено методичний підхід до оцінювання масштабів експансії імпорту на внутрішньому ринку агропродовольчих товарів із використанням показника частки імпорту у внутрішньому споживанні. З огляду на це виявлено масштаби й динаміку експансії імпорту на внутрішньому ринку агропродовольчих товарів упродовж 2004–2016 рр. із врахуванням як кінцевих, так і сировинних агропродовольчих продуктів та узагальнено основні причини посилення експансії імпорту впродовж 2004–2008 рр. і зменшення частки імпорту у внутрішньому споживанні в посткризовий період.

---

¹⁴ Можливості і застереження щодо наслідків уведення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз.", Київ, 2013. 98 с.

¹⁵ Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз.", НАН України". Київ, 2014. 102 с.

¹⁶ Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця; чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз.", НАН України". Київ, 2015. 104 с.

Серед важливих аспектів функціонування ринків споживчих товарів значна увага приділяється дослідженню державного впливу на сферу їх виробництва, обігу та споживання. Окремим напрямом цих досліджень є розроблення оптимальної стратегії й тактики підвищення акцизів на алкогольні напої та тютюнові вироби. Ця проблема особливо актуалізується в контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС з огляду на високий рівень споживання алкогольних напоїв і тютюнових виробів і великі масштаби тіньового ринку. Для її вирішення вдосконалено методику оцінювання масштабів тіньового ринку алкогольних напоїв і тютюнових виробів; проаналізовано та узагальнено результати підвищення акцизного податку на алкогольні напої та тютюнові вироби впродовж 2007–2015 рр.; виявлено структурні зміни й тенденції на внутрішньому ринку алкогольних напоїв і тютюнових виробів; обґрунтовано пропозиції щодо поліпшення податкової політики.

Задля уникнення негативного впливу світової кон'юнктури у відділі було обґрунтовано механізм формування ефективної моделі національного ринку металопродукції, яка базується на створенні потужних конкурентоспроможних вертикально інтегрованих структур та переорієнтації вітчизняних виробників металу із зовнішнього на внутрішній ринок через розроблення та впровадження широкомасштабних національних проєктів із розвитку металоспоживаючих галузей промисловості, що об'єктивно може зумовити збільшення обсягів споживання вітчизняної металопродукції в межах 25 млн т на рік. Особливо це стосується об'єктів інфраструктури як економічної (виробничої), так і соціальної сфери, а також машинобудування як основи інноваційного розвитку країни. Певне зростання попиту на металопродукцію вітчизняного виробництва можуть забезпечити сільське господарство, деревообробна промисловість, будівництво доріг, мала механізація побуту, сфера послуг тощо.

У цьому контексті, для поєднання можливостей держави з цілями й намірами власників металургійного бізнесу (які зазвичай є різними) обґрунтовано необхідність розроблення єдиної державної політики і стратегії розвитку металургійної галузі, співпраці між державними структурами всіх рівнів, бізнес-структурами та громадськими організаціями.

В умовах глобалізації та економічної інтеграції задля захисту національних економічних інтересів на зовнішніх ринках розроблено дієвий механізм використання вироблених світовим співтовариством форм і методів протекціоністської політики у поєднанні з промисловою та конкурентною політикою, особливо державної підтримки в межах, дозволених правилами СОТ та положеннями Угоди про асоціацію з ЄС, зокрема: фінансування екологічних програм; проведення наукових досліджень; навчання персоналу; закриття підприємств або потужностей із виробництва металопродукції тощо. Доведено, що застосування дозволених правилами СОТ та положеннями Угоди про асоціацію з ЄС захисних механізмів політики протекціонізму у сфері металургії буде набагато ефективнішим за умови їх активного поєднання з іншими видами політики держави, зокрема промисловою та конкурентною.

Виконання вимог Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС матиме, крім позитивних, негативні наслідки для вітчизняного ГМК, які проявлятимуться, насамперед: в істотному збільшенні витрат на зниження шкідливого впливу металургійного виробництва на довкілля; вищій собівартості продукції, як порівняти з підприємствами ЄС, через більші витрати на сировину (наприклад, газ) та природоохоронні заходи; посиленні конкуренції через нульові тарифи на імпорту прокату; скороченні бюджетних надходжень від експортного мита.

У цьому контексті науковий колектив розробив та вніс пропозиції щодо мінімізації негативного впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на розвиток вітчизняного сектора чорної металургії, які полягають у зниженні енергоємності металургійної продукції внаслідок розробки та впровадження прогресивних енергозберігальних технологій та устаткування, підвищенні ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів, оптимізації структури енергоспоживання, збільшенні власного виробництва. Доведено, що результатом модернізації металургійних підприємств стане так званий *"подвійний ефект"* через скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів на 17%, природного газу – майже на дві третини. Загальні витрати енергоносіїв на виробництво чавуну, який є найбільш енергоємним напівфабрикатом у металургії, та прокату кінце-

вого продукту скоротяться більш як на 25%. Скорочення споживання паливно-енергетичних ресурсів зумовить зниження обсягів викидів парникових газів (переважно CO₂) на понад 15,9 млн т щорічно.

У 2013–2015 рр. співробітники сектору обґрунтували сценарії розвитку торговельних відносин України з країнами МС ЄврАзЕС у межах ЗВТ СНД та оцінили втрати в торговельному балансі країни за цими сценаріями.

З огляду на важливість нетарифних бар'єрів у торгівлі з розвиненими країнами, зокрема державами ЄС, починаючи з 2013 р. у секторі галузевих ринків відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків розпочато дослідження питань, пов'язаних зі сферою технічного регулювання. Основними напрямками досліджень стали: торгівля між Україною та країнами ЄС, гармонізація систем технічного регулювання у межах укладеної Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, розвиток стандартизації, метрології та сертифікації в Україні, підвищення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках.

Співробітники відділу брали участь у засіданнях робочої групи "Технічне регулювання, санітарні та фітосанітарні заходи, географічні зазначення, безпека продукції", створеної в межах Платформи громадянського суспільства відповідно до ст.ст. 469–470 Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також були постійними учасниками засідань Науково-технічної ради у сфері технічного регулювання при Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України. Результатом такої діяльності стали рекомендації щодо імплементації європейського законодавства відповідно до Угоди про асоціацію та стратегії розвитку вітчизняної системи технічного регулювання.

Важливим напрямом досліджень відділу є проблеми вдосконалення політики й механізмів держзакупівель. Особливої актуальності цій сфері суспільних відносин надає те, що, по-перше, держзакупівлі відіграють неабияку роль у формуванні платоспроможного попиту на внутрішньому ринку в обсягах понад третину державного бюджету; по-друге, держзакупівлі є вагомим засобом реалізації державою та органами місцевого самоврядування їхніх владних повноважень у багатьох соціально значущих сферах господарювання; по-третє, відносини щодо держзакупівель потребують реформування у світлі положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС;

і, по-четверте, належне врегулювання і здійснення процедур держзакупівель є індикатором "здоров'я" економіки будь-якої країни та її імунітету від такого поширеного зла, як корупція.

Джерельна база наукових досліджень у сфері держзакупівель, як у частині вітчизняних, так і зарубіжних публікацій, свідчить про їхню орієнтацію більшою мірою на аналітичне опрацювання наявної практики, в той час як теоретичні аспекти закупівель залишаються поза увагою. Водночас процеси глобалізації та долучення до них вітчизняної економіки, насамперед через приєднання наприкінці минулого року України до Угоди Світової організації торгівлі про державні закупівлі (WTO GPA) та виконання положень Угоди про асоціацію України з ЄС у сфері держзакупівель, вимагають не лише вивчення досвіду й розроблення заходів перенесення на вітчизняний ринок ліпшої практики інших країн, зокрема шляхом імплементації положень директив ЄС, а й глибоких теоретичних досліджень наслідків цих процесів як із погляду впливу на внутрішній ринок, так і стосовно ефективності використання державних коштів за критерієм суспільної вигоди та забезпечення економічної безпеки держави.

Системне бачення і відповідні дослідження відділом проблем розвитку відносин у сфері держзакупівель в умовах глобалізації дають змогу формувати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення вітчизняного законодавства з урахуванням норм директив ЄС, що сприятимуть ефективному використанню державних коштів для розвитку внутрішнього ринку й підтримання конкурентоспроможності вітчизняних виробників товарів і послуг.

У відділі тривають дослідження напрямів державної політики стимулювання прискореного зростання внутрішнього ринку України в межах світового господарства. З 2009 р. розпочато дослідження нерівномірності зростання української економіки. Їх зумовлено накопиченими емпіричними фактами, які засвідчують, що впродовж 13 з останніх 25 років українська економіка перебувала в кризовому стані, 12 – у стані економічного зростання. У науковому середовищі цей феномен викликав дискусію: чи була періодичність криз та етапів піднесення зумовлена впливом випадкових економічних шоків, а чи циклічних коливань економіки навколо траєкторії

довгострокового розвитку? Знайти відповідь на ці запитання сучасні теорії економічних циклів не дають змоги. Водночас без такої відповіді неможливо розробити ані прогнози, ані державну стратегію майбутнього розвитку української економіки. Це спонукало до висунення та доведення нової гіпотези щодо нерівномірності зростання перехідних економік унаслідок періодичної зміни ефективності інституційного устрою внутрішнього ринку. За її допомогою було зібрано теоретичні та емпіричні докази на користь того, що в період державної незалежності українська економіка набула власного довгострокового тренду до зростання, впродовж якого відбуваються її хаотичні коливання, спричинені шоками зовнішньої кон'юнктури, а також циклічні, зумовлені зміною ефективності інституційного устрою внутрішнього ринку. Встановлено, що в 1997–2015 рр. в Україні спостерігався інституційний цикл економічного зростання. Результати цього дослідження опубліковано в монографії О.В.Пустовойта "Інституційна природа економічних циклів. Досвід України" (2016)¹⁷.

Започатковані впродовж 2003–2017 рр. дослідження, пов'язані з інтеграцією товарних ринків України у світові та європейські ринки, є основним науковим напрямом сектору галузевих ринків відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків у середньостроковій перспективі. З огляду на значну залежність економіки України від зовнішньої торгівлі, науковці сектору планують розвивати дослідження, спрямовані на формування ефективної торговельної політики України. Ідея дослідження полягає в активізації політики створення та реалізації порівняльних переваг України в зовнішній торгівлі. У дослідженні буде визначено закономірності, тенденції та особливості сучасних торговельних відносин щодо балансування суверенних національних і транснаціональних корпоративних економічних інтересів.

У сфері торговельної політики відділ активно співпрацює з Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН (ФАО). Керівник відділу, д.е.н., чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко з 2014 р.

---

¹⁷ Пустовойт О. Інституційна природа економічних циклів. Досвід України / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2016. 388 с.

є членом Групи експертів ФАО з питань сільськогосподарської торгівлі в Європі та Центральній Азії. З 2015 р. вона готує розділ про торговельну політику України для щорічної публікації ФАО "Огляд агропродовольчої торговельної політики у пострадянських країнах". Також починаючи з 2014 р. Т.О.Осташко бере участь у Щорічному засіданні групи експертів з питань сільськогосподарської торговельної політики у країнах Європи та Центральної Азії.

Дослідження торговельної політики є надзвичайно важливим напрямом досліджень товарних ринків України в умовах поширення політики протекціонізму у світовій торгівлі. Початок кризи 2008 р. можна вважати початком періоду пожвавлення політики торговельного протекціонізму. У період кризи та на початку періоду відновлення більшість країн – членів СОТ застосували протекціоністські заходи в межах, передбачених угодами СОТ, і більшість цих заходів так і не було скасовано. Очевидно, що посилення протекціонізму в торговельній політиці США, яке відбувається після приходу до влади президента Дональда Трампа, спричинить зміни в торговельній політиці країн світу й у всій системі світової торгівлі. Їх необхідно аналізувати з позицій торговельних інтересів України – які ризики вони несуть і які можливості можуть відкрити в торгівлі та розвитку внутрішнього виробництва – і враховувати ці ризики та можливості у торговельній політиці. У межах виконання НДР "Національна торговельна політика як інструмент конкурентоспроможності економіки України" (2018–2020 рр.) науковці відділу розроблять та обґрунтують заходи національної торговельної політики, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності економіки України. Вступивши до СОТ у 2008 р., підписавши Угоду про асоціацію між Україною та ЄС у 2014 р. та приєднавшись до Угоди про державні закупівлі СОТ у 2016 р., Україна взяла на себе зобов'язання, які істотно обмежують застосування традиційних заходів протекціоністської політики для захисту і підтримки вітчизняних виробників. Проте, крім заходів протекціонізму, передбачених угодами СОТ, у практиці світової торгівлі широко застосовуються заходи неопротекціонізму – обмеження на міжнародну торгівлю, що впроваджуються країнами на додачу до традиційних форм обмеження небажаного імпорту/експорту товарів. Обсяг і методи

застосування заходів неопротекціонізму значною мірою регулюються національними правилами, що серйозно ускладнює протидію їм з боку експортера. Найпоширеніші заходи неопротекціонізму – "добровільні" обмеження експорту, участь держави в зовнішньоторговельних заходах, преференційна політика у сфері державних закупівель, вимоги щодо місцевих компонентів, експортне кредитування та страхування, маневрування валютним курсом тощо. Дослідження сектору будуть сфокусовані на обґрунтуванні ширшого використання заходів неопротекціонізму в торговельній політиці України.

Після вступу до СОТ у 2008 р. Україна активно включилася у процеси регіоналізації торгівлі. Процес регіоналізації торгівлі розвивається від двосторонніх до багатосторонніх регіональних угод, а потім до мега-регіональних, зокрема трансконтинентальних угод – Транстихоокеанського і Трансатлантичного партнерств. Унаслідок цього багатосторонні угоди СОТ поступово відходять на другий план. Стрімке поширення процесів регіоналізації торгівлі зумовлене зміною характеру міжнародної торгівлі під впливом процесів глобалізації. 80% міжнародної торгівлі відбувається в ланцюгах доданої вартості, прив'язаних до транснаціональних корпорацій. Тому ТНК є провідними агентами як лібералізації, так і уніфікації національних торговельних режимів. До того ж означилася тенденція укладання угод, які виходять за межі угод СОТ з огляду на охоплення сфер взаємодії. Зокрема, ЄС укладає угоди, які передбачають гармонізацію інституційного середовища для ведення бізнесу (таким типом угоди є Угода про асоціацію між Україною і ЄС), а США наголошують на інвестиційних режимах. Постає питання: як розвиватимуться далі процеси регіоналізації торгівлі і як вони взаємодіятимуть із багатосторонньою системою СОТ? Ці аспекти торговельної політики будуть враховані в подальших дослідженнях сектору галузевих ринків, що стосуватимуться аналізу вигід і втрат від створення нових зон вільної торгівлі Україною та її торговельними партнерами.

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА ТА РОЗВИТОК ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інститут економіки та прогнозування НАН України з початку створення й дотепер постійно приділяв пріоритетну увагу дослідженням теоретичних і прикладних проблем, пов'язаних із розробкою та реалізацією моделі розвитку України, спрямованої на модернізацію її економіки. Україна на час отримання незалежності мала значний індустриальний потенціал, але конкурентоспроможність більшості виробництв залишалася порівняно низькою. Для успішної роботи в умовах ринку необхідно постійно оновлювати продукцію та технологічні процеси, використовуючи інновації. Унаслідок демонтажу управлінських структур соціалістичної планової економіки зв'язки між генеруванням нових знань та їх впровадженням у виробництво значно послабшали, що стало однією з найважливіших причин глибокої соціально-економічної кризи в країні на початку 90-х років ХХ століття.

Слід визнати, що проблеми стимулювання інноваційного розвитку були актуальними ще за радянських часів, але у той період недоліки планової економіки певною мірою вдавалося компенсувати завдяки "жорсткій" координації діяльності окремих господарюючих суб'єктів у рамках централізованої системи управління та створенню значної кількості науково-дослідних установ та проектно-конструкторських організацій. Утім, незважаючи на вагомі здобутки фундаментальних наук, в умовах замкненої економіки рівень стимулів для оновлення виробництва залишався невисоким. Це зумовлювало відставання за ефективністю виробництва та якістю більшості видів продукції, як порівняти з розвиненими країнами світу. Оскільки на час започаткування реформ в Україні стало очевидним, що необхідно докорінно змінити ставлення до інноваційної діяльності як одного з основних чинників, що забезпечує підвищення конкурентоспроможності, постало завдання розробити та впровадити комплекс відповідних заходів, які могли б забезпечити успішну трансформацію національної економіки на інноваційній основі.

З огляду на такі міркування, в організаційній структурі новоствореного у 1997 р. Інституту економічного прогнозування НАН України одним із перших було сформовано відділ технологічного прогнозування та інноваційної політики, який продовжив багаторічну інтелектуальну традицію досліджень економіки науково-технічного прогресу в Інституті економіки НАН України. Завідувачем цього відділу став д.е.н. Ю.М.Бажал. Після нього відділом керували доктори економічних наук, професори О.О.Лапко та Л.І.Федулова. Зберігаючи основний напрям досліджень, відділ організаційно трансформувався для націленості на розв'язання найактуальніших проблем економіки України. Окрім того, на базі цього ж відділу було створено ще один спеціальний відділ, робота якого зосереджувалася на вивченні специфіки імплементації високих технологій в економіку України. Очолював цей відділ д.е.н. І.В.Одотюк. Водночас досвід організації досліджень засвідчив необхідність об'єднання цих двох відділів в один. Це відбулося у 2014 р. У результаті об'єднання було сформовано відділ інноваційної політики, економіки та організації високих технологій, завідувачем якого було обрано д.е.н., проф. І.Ю.Єгорова.

У відділі в різні часи працювали такі провідні фахівці в галузі теорії інноваційного розвитку та оцінки високих технологій, як д.е.н., проф. В.П.Александрова, к.е.н. О.Й.Пасхавер, к.е.н. Є.І.Хмелевський, к.е.н. Т.П.Загорська, к.е.н. Т.І.Щедріна, к.е.н. Л.І.Тимошук, к.е.н. В.А.Яковлев, к.е.н. Ю.Ф.Шкворець, к.е.н. І.А.Шовкун та багато інших. Перший завідувач відділу д.е.н., проф. Ю.М.Бажал у 2000 р. перейшов на основну роботу до Національного університету "Києво-Могилянська академія", але продовжує працювати у відділі як сумісник. Сьогодні академічні традиції та здобутки успішно продовжують співробітники відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій: доктори наук І.Ю.Єгоров, Ю.М.Бажал, І.В.Одотюк, О.Б.Саліхова, кандидати наук С.М.Черненко, О.М.Бойко, В.Ю.Грига, І.В.Дульська, К.О.Січкаренко, Т.М.Юхновська, О.А.Ткачова, В.К.Хаустов, наукові співробітники Ю.О.Рижкова, І.В.Козловський, головний економіст З.Д.Онуфрієвич, які також плідно працюють над проблемами інтеграції України в єдиний науковий та інноваційний простір з країнами ЄС.

Реалізуючи статус Інституту як наукової установи, що виконує дослідження на замовлення уряду країни, співробітники відділу брали активну участь у підготовці багатьох програмних документів центральних органів державного управління щодо формування інноваційної політики. Зокрема вони відігравали важливу роль у підготовці проектів концепції науково-технологічного та інноваційного розвитку України та Закону України "Про інноваційну діяльність", постійно брали участь у підготовці й експертизі проектів законодавчих актів з питань науково-технологічної та інноваційної політики, тісно співпрацювали з відповідними підрозділами багатьох міністерств і відомств, а також комітетами Верховної Ради України. Працівники відділу брали участь у робочих групах із розроблення аналітичних матеріалів до щорічних послань Президента України до Верховної Ради України з підготовки стратегічних документів економічної політики країни. Це, зокрема, знайшло відображення у ґрунтовних публікаціях, що з'явилися вже в перші роки існування відділу¹.

Серед найважливіших робіт, до яких були залучені співробітники відділу на початку його існування, неможливо не згадати участь у розробленні "Індикативного плану науково-технологічного розвитку України" (1999) на замовлення Кабінету Міністрів України. Ця робота велася під керівництвом одного з найдосвідченіших фахівців у сфері економіки інноваційної діяльності – проф. В.П.Александрової. У рамках підготовки Плану було розроблено концептуальні положення щодо формування управлінських інструментів державної інноваційної політики, зокрема принципів фінансування науково-технологічної сфери та економічної оцінки технологічного рівня виробництва. З огляду на це запропоновано процедури визначення науково-технологічних пріоритетів і управління процесами оновлення виробничого апарату та стимулювання впровадження інновацій. Важливою рисою плану стало те, що в ньому було здійснено спробу поєднати новітні, визнані на міжнародному рівні підходи до аналізу інноваційної діяльності із досягненнями вітчизняних фахівців – дослідників інновацій і науково-технологіч-

---

¹ Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення. Київ: Ін-т екон. прогноз. НАНУ, 2002. 77 с.; Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку / за ред. Ю.М. Бажала. Київ: Ін-т екон. прогноз., 2002. 320 с.

ної сфери. У методичних рекомендаціях до Плану обстоювалися положення щодо активної ролі держави в інноваційній діяльності та було запропоновано широкий спектр заходів для стимулювання останньої, який відповідав українським реаліям того часу. На жаль, План так і залишився документом, який не було реалізовано на практиці з причин, незалежних від його розробників.

Наприкінці 90-х років XX ст. і на початку 2000-х років співробітники відділу брали активну участь у створенні державних програм розвитку, зокрема науково-технічних програм. Вважалося, що завдяки їх впровадженню з'явиться можливість зосередити зусилля на найважливіших напрямках науково-технічного розвитку й у такий спосіб скоротити розрив із розвиненими країнами. У цей час було обґрунтовано методологічні підходи до визначення економічних критеріїв оцінювання проєктів, що включаються до державних науково-технічних програм; досліджено структурні аспекти технологічного програмування з погляду впливу найпрогресивніших напрямів науково-технічних розробок, зокрема в галузях інформаційних технологій і біотехнології, на зміни в структурі промислового виробництва та перспективи його технологічного розвитку. Розроблено підходи до найраціональнішого розподілу коштів між галузями промисловості на першочергову реалізацію технологічних інновацій, зокрема пріоритетних технологій, що входили до відповідних програм. Окрім того, проводилися й відповідні дослідження на рівні окремих секторів і компаній. Так було здійснено комплексний аналіз проблем інноваційних трансформацій у корпоративному секторі економіки, у результаті якого визначено сприятливі умови для утворення й ефективного функціонування великих корпоративних структур, які впливають на наукомісткість виробництва й забезпечення інноваційного розвитку економіки; визначено основні тенденції й чинники інноваційної активності корпоративного сектора в розрізі регіонів, галузей, розміру суб'єктів, форми власності, видів діяльності. У результаті проведених досліджень було встановлено, що однією з головних причин недостатнього впливу корпоративного сектора на інноваційно-інвестиційний розвиток економіки слід визнати невідповідність корпоративної структури, яка формується в Україні, головним вимогам інноваційного розвитку. Було організовано масштабне

обстеження групи великих українських компаній, за результатами якого опрацьовано практичні пропозиції й рекомендації щодо посилення інвестиційної та інноваційної активності зазначених корпоративних структур; розроблено комплекс пропозицій та запропоновано систему заходів щодо формування організаційно-економічного механізму ділового партнерства й кооперації між державою та бізнесом (який представляють великі корпоративні структури) у напрямі забезпечення відтворення всіх ланок національної інноваційної системи, серед яких – створення відповідних інституцій, методичне забезпечення реалізації нормативно-правових актів, впровадження новітніх інфраструктурних форм (технологічних фірм, виробничих кластерів, мережевих інформаційних компаній та ін.)².

Водночас значну увагу було приділено й проблемам визначення ролі технологічної компоненти в процесах соціально-економічних трансформацій на державному рівні упродовж досить тривалих періодів, зокрема визначено й розкрито особливу роль еволюції технологічних укладів для сталого довгострокового соціально-економічного розвитку України. Було проаналізовано закономірності формування інноваційно-технологічного потенціалу промисловості України та розроблено методичні рекомендації щодо його оцінки із застосуванням теорії техніко-економічних укладів (парадигм)³.

На основі ретроспективного аналізу співробітники відділу узагальнили методологічні підходи до визначення циклічних моделей технологічного розвитку, розробили основні принципи економічного аналізу циклічної динаміки технологічного прогнозування, розглянули зміст та особливості практичного використання основних наукових методів циклічного моделювання технологічного розвитку. У процесі дослідження становлення інституту національних наукових пріоритетів виявлено історичну еволюцію уявлень про зміст пріоритетних напрямів та інструментів цільового бюджетного фінансування. Обґрунтовано висновки, що упродовж останніх 30–40 років відбулися істотні зміни в розумінні пріоритетів, які на національному рівні є індикато-

---

² Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / за ред. д.е.н. Л.І. Федулової. Київ: УкрІНТЕІ, 2007. 720 с.

³ Технологічна модернізація промисловості України / за ред. д.е.н. Л.І. Федулової. Київ: Ін-т екон. та прогнозування, 2008. 472 с.

рами найважливіших науково-технічних напрямів для перспектив суспільно-економічного розвитку країни (хоча не всі країни чітко формують їх перелік). Як свідчить досвід розвинених країн світу, визначені пріоритети не завжди реалізуються на основі програмного підходу й не обов'язково є жорсткими критеріями для виділення коштів бюджетного фінансування наукових досліджень і розробок.

Відповідно до цих висновків у відділі було обґрунтовано пропозиції щодо напрямів формування технологічної політики в Україні, зміст яких обумовлено її основними функціями: формуванням сприятливого технологічного клімату, дослідженням і моніторингом як науково-технологічних досягнень, так і відповідних дій держави в інших країнах, координацією й досягненням узгодженості заходів щодо регулювання технологічної системи та заповнення прогалів у її організаційному розвитку. Крім того, під час обґрунтування засад інноваційної політики було запропоновано застосувати принципи теорії технологічної парадигми (укладу) з використанням критеріїв визначення ефективності технологічного динамізму, зокрема рейтингових місць у різних номінаціях за даними Світового економічного форуму, а також статистики міжнародної торгівлі щодо структурної динаміки зовнішньої торгівлі України в розрізі класифікації виробництв за рівнями розвитку технологій у промисловості.

Вивчення особливостей інноваційної діяльності виявило необхідність розглянути її в ширшому контексті. Так, на початку поточного десятиліття співробітники відділу виконали комплекс робіт із аналізу тенденцій і закономірностей структурної динаміки промисловості України, застосовуючи концепцію технологічних укладів. З огляду на отримані результати було розроблено прогнозні сценарії та середньострокові прогнози щодо розвитку технологічного потенціалу та шляхів його використання в промисловості України. Фахівці відділу (тут особливо варто відзначити внесок д.е.н. О.Б.Саліхової та І.В.Одотюка) розробили Методику визначення й оцінки державних економічних пріоритетів технологічного розвитку за показниками "високих" та "критичних технологій", яка дозволяє значно підвищити вірогідність експертних оцінок у цій сфері. На основі запропонованих методичних положень і відповідно до стратегічних цілей розвитку економіки України було упорядковано сис-

тему механізмів реалізації пріоритетів, що складається з двох підсистем: заходів у сфері регулювання імпорту та експорту технологій. Зокрема запропоновано методи вдосконалення державного регулювання міжнародного трансферу технологій⁴.

У контексті досліджень інноваційної діяльності значну увагу було приділено і питанням її фінансового забезпечення. Так, у 2000–2010 рр. було розроблено теоретичні засади застосування фінансових важелів активізації інноваційного розвитку та структурних і функціональних особливостей систем фінансування в умовах перехідної економіки, а також сформульовано концептуальні положення щодо економічного стимулювання інноваційної діяльності. Науковці відділу дослідили вплив інвестиційних процесів на інноваційний розвиток в Україні, здійснили аналіз державної інноваційної політики щодо стимулювання інвестицій у науково-технічну сферу, зокрема розкрили зміст, місце та значення податкових важелів у реалізації економічної стратегії держави та обґрунтували необхідність органічного поєднання завдань інноваційного розвитку та податкової політики. У рамках виконання планової тематики та різноманітних дослідницьких проектів (зокрема міжнародних) було проаналізовано фактичний стан системи фінансування інноваційного розвитку, узагальнено результати аналізу з огляду на зарубіжний досвід і виявлено позитивні й негативні сторони сучасної системи фінансового забезпечення інноваційної діяльності для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів⁵.

Узагальнено методологічні підходи до визначення номенклатури трансакційних витрат та розроблено пропозиції щодо розгорнутої номенклатури трансакційних витрат, рівень та динаміку яких доцільно оцінювати на корпоративному рівні; розроблено концепцію оцінки трансакційних витрат, що передбачає врахування особливо-

---

⁴ Саліхова О.Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні / НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 624 с; Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку / за ред. д.е.н. Одолюка І.В.; НАН України; ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2013. 392 с.

⁵ Организационно-экономические механизмы развития сотрудничества Украины и Республики Беларусь на инновационной основе / под ред. д.е.н., проф. Федуловой Л.И.; НАН Украины, Ин-т екон. и прогнозир. Киев, 2013. 348 с.

стей та специфіки наявної інформаційно-статистичної бази та бухгалтерської звітності.

Висунуто та обгрунтовано положення, що ключовою проблемою у вдосконаленні інноваційного оновлення основних фондів є лібералізація амортизаційної політики з одночасним створенням механізму цільового використання коштів амортизаційного фонду. Зроблено відповідні розрахунки й підготовлено прогноз, згідно з яким у найближчому майбутньому на технологічний розвиток промисловості України більшою мірою впливатиме кон'юнктура зовнішнього ринку, нововведення відбуватимуться передусім у галузях із експортною орієнтацією, можливі позитивні інноваційні зрушення в галузях, орієнтованих одночасно на внутрішній і зовнішній ринки, та порівняно високорентабельних інфраструктурних галузях⁶.

Не залишилися поза увагою науковців відділу і проблеми інноваційного розвитку на регіональному рівні. Так, було вдосконалено теоретико-методичні засади трансформації економічних систем регіонів із низьким виробничим потенціалом та низькою ресурсною забезпеченістю, і на основі аналізу специфіки структури регіонального виробництва й виокремлення інноваційно активних підприємств обгрунтовано шляхи інституціонального й організаційного формування просторових економічних структур, які можуть забезпечувати інноваційний розвиток регіонів⁷.

Упродовж останніх трьох років, після реорганізації співробітників відділу досліджували економічні тенденції розвитку процесів виробництва та споживання передових технологій в Україні, що в поєднанні з міжнародними порівняльними оцінками результативності стимулювання вітчизняної науки дало можливість виокремити і сформулювати головні недоліки сучасної практики. Для їх мінімізації запропоновано методичний інструментарій та зроблено аналітичні оцінки потенціалу та інституціонального середовища розвитку в таких секторах, як біотехнології, нанотехнології, ядерна енергетика, інформаційно-комунікаційні технології в Україні, шля-

⁶ Формування технологічних кластерів як точок зростання економіки України / за ред. д.е.н., проф. Федулової Л.І. Миколаїв: Видавництво "Ілліон", 2012. 295 с.

⁷ Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової; НАН України; ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ: 2013. 724 с.

хом аналізу важелів державної політики розвитку відповідної сфери, зокрема заходів із організаційного та фінансового забезпечення та політики статистичного моніторингу зазначених сфер. На основі проведеного аналізу показано, що в Україні, незважаючи на наявність достатньої кількості наукових розробок, наразі не створено реальних умов для переходу на інноваційний шлях розвитку й широкого впровадження високих технологій, оскільки не відбулися відповідні зміни в інституційному середовищі для комбінації різних моделей розвитку залежно від стану справ у тій чи іншій галузі економіки. Задля зміни наявних негативних тенденцій необхідно здійснити низку організаційно-економічних та управлінських заходів, зокрема: визначити реалістичні державні пріоритети науково-технічного та інноваційного розвитку; відповідно до визначених пріоритетів упровадити ефективну систему економічних стимулів (зокрема фіскальних) для приватних інвесторів задля забезпечення переливу капіталу до високотехнологічних галузей; удосконалити систему захисту прав інтелектуальної власності, насамперед у царині моніторингу та виконання судових рішень⁸.

Слід зазначити, що співробітники відділу проводили дослідження в рамках як планової тематики, так і позабюджетних проектів. Лише протягом 2011–2016 рр. було виконано шість проектів, серед яких можна зазначити такі: "Основні проблеми та напрями інноваційного розвитку України у 2015–2020 рр.", "Система комплексних індикаторів оцінки науково-технічної та інноваційної діяльності в контексті процесів євроінтеграції"⁹ та міжнародний проект за програмою ЄС "Горизонт 2020" на тему: "Стимулювання міжрегіональної кооперації в сфері науково-технічного та інноваційного розвитку між ЄС та Чорноморським регіоном" тощо. У 2017 р. розпочато роботу над дворічним українсько-німецьким проектом з удосконалення оцінювання наукових організацій України на основі використання досвіду Німеччини.

⁸ Імплементация высоких технологий в экономику Украины / за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Ю. Єгорова, д-ра екон. наук І.В. Одетюка, д-ра екон. наук О.Б. Саліхової; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2016. 166 с.

⁹ Індикатори науково-технічної та інноваційної діяльності в контексті процесів євроінтеграції: кол. монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. І.Ю. Єгорова; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2016. 156 с.

Нині співробітники оновленого відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій тісно співпрацюють з органами державної влади, беручи активну участь у роботі різних комісій та робочих груп, створених при Міністерстві освіти і науки України, Міністерстві економічного розвитку і торгівлі України, інших відомствах. Вони зробили вагомий внесок у розроблення низки законів та регуляторних актів у сфері інноваційної діяльності та нових технологій, зокрема лише впродовж останніх років – у нову редакцію Законів України "Про наукову та науково-технічну діяльність" (2016) та "Про трансфер технологій" (2015). До органів державної влади постійно спрямовуються аналітичні матеріали та пропозиції щодо вдосконалення системи управління дослідженнями й розробками та інноваційною діяльністю. У 2015 р. відділ став концептуальним та організаційним центром із підготовки національної доповіді "Інноваційна Україна 2020"¹⁰. Ця доповідь мала значний резонанс у науковій спільноті та в українському суспільстві загалом. У рамках роботи над доповіддю було здійснено спробу системно описати процеси, що відбуваються в інноваційній сфері України, узагальнити світовий досвід і з огляду на нього запропонувати конкретні рішення щодо активізації інноваційної діяльності для підвищення ефективності національної економіки. За різними напрямками інноваційної діяльності було запропоновано й обгрунтовано конкретні рекомендації, зокрема щодо стимулювання малих інноваційних підприємств, розвитку людського капіталу, залучення фінансових ресурсів до інноваційної сфери тощо. Більшість цих пропозицій іще чекає на імплементацію, хоча частково їх уже було включено до різних документів, зокрема до проектів законодавчих актів та різних програм, приміром, до "дорожньої карти" імплементації угоди між Україною та ЄС у науково-технічній сфері.

Співробітники відділу регулярно публікують результати своїх досліджень у зарубіжних виданнях, зокрема в журналах країн ЄС, доповідях міжнародних організацій та матеріалах престижних конференцій. Участь у роботі та організації міжнародних конференцій і семінарів, в тому числі за кордоном, стала для деяких співробіт-

---

¹⁰ Інноваційна Україна 2020 / за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; НАН України. Київ, 2015. 336 с.

ників відділу звичною практикою. При цьому особливо продуктивні контакти склалися з науковими центрами ЄС, такими як Центр соціальних інновацій та Об'єднаний інститут економічних досліджень (обидва – Відень, Австрія), Центр інноваційних досліджень Бременського університету (Німеччина), Об'єднаний дослідницький центр ЄС (Севілья, Іспанія), Школа слов'янських та східноєвропейських досліджень Лондонського університету (Велика Британія), Університет Корвінус (Угорщина) та деякими іншими.

Перспективи подальших досліджень. Україна належить до країн, де на державному рівні задекларовано курс на євроінтеграцію та модернізацію національної економіки на інноваційній основі як основні передумови вирішення нагальних соціально-економічних проблем країни. Водночас слід зазначити, що під впливом структурно-технологічних зрушень, що відбулися в роки незалежності, основні механізми зростання продовжують концентруватися серед галузей, конкурентоспроможність яких здебільшого залежить від використання екстенсивних факторів виробництва й потребує відносно невисокого рівня інноваційної активності, ґрунтуючись на експорті сировинних товарів і продукції нижчих виробничих перелів. Це зумовлює загалом негативні стартові позиції для майбутніх перетворень. З іншого боку, українська економіка має певний потенціал у науково-технічній та інноваційній сферах, який може бути використаний для змін. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у таких напрямках, як оцінка технологічних змін та їх впливу на структурні зміни в економіці, державне регулювання та фінансування інноваційних процесів, зокрема трансферу технологій, розвиток корпоративних засад організації та стимулювання технологічного прогресу, формування національної інноваційної системи, охорона прав інтелектуальної власності. Особливу увагу планується приділити розробленню й імплементації концепції "розумної спеціалізації" для України, і на цій основі – опрацюванню рекомендацій щодо розвитку майбутньої інноваційної діяльності та впровадження високих технологій у економіку України в умовах її подальшої інтеграції у європейський та світовий економічний і науково-технологічний простір на основі всебічного аналізу стану інноваційної сфери в Україні та відповідних світових тенденцій.

НАУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Відділ державних фінансів було створено під час організації Інституту, зважаючи на те, що успіх ринкових реформ залежить зокрема й від наукової обґрунтованості трансформаційних процесів у системі державних фінансів, зміст і функціонування яких при переході від плану до ринку принципово змінюються. В Україні більшість елементів системи державних фінансів було сформовано за часів командно-адміністративної економіки, коли ані державний, ані місцеві бюджети не відігравали активної ролі, а слугували лише грошовим виразом планів соціально-економічного розвитку (державний бюджет базувався на показниках державного плану розвитку народного господарства¹).

В умовах командно-адміністративної економіки держава, виконуючи функції управління економікою країни й організатора всього господарського життя, виступала в ролі головного розпорядника матеріальних та фінансових ресурсів країни², тому державний бюджет був бюджетом усього народного господарства³. Держбюджет був пов'язаний із усіма фінансовими планами підприємств, кредитними планами Держбанку і Будбанку, планами ощадних кас, державного соціального, майнового і приватного страхування тощо, був обов'язковим для виконання кожним підприємством та організацією⁴.

---

¹ Василик О.Д., Глущенко Н.Я. Государственный бюджет Украинской ССР. Москва: Финансы, 1978. С. 24.

² Государственный бюджет СССР. Москва: Финансы, 1978. С. 28.

³ КПСС в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. 1898–1970 / пер. з 8-го рос. вид. Київ: Вид-во політичної літератури України, 1979. Т. 2: 1917–1924. С. 55.

⁴ Планирование народного хозяйства СССР. Москва: Экономика, 1973. С. 464–465.

З огляду на те, що обсяги додаткового продукту деяких галузей могли не відповідати потребам у коштах, необхідних для забезпечення планових темпів і пропорцій розвитку суспільного виробництва, бюджет соціалістичної держави слугував важливим засобом формування "правильних народногосподарських пропорцій" (глобальних, галузевих, територіальних, пропорцій між виробничою і невиробничою сферами)⁵. За допомогою бюджету держава здійснювала міжгалузевий перерозподіл фінансових ресурсів з метою фінансування запланованих обсягів виробництва, державного регулювання цін на товари народного споживання тощо. Фінансування видатків підприємств за рахунок бюджетних коштів здійснювалося за їхньою адміністративною підпорядкованістю, платежі до бюджету також мали забезпечувати не тільки підприємства, а й міністерства. Можливості підприємств щодо використання прибутку на розвиток підприємств залежали від включення до плану відповідних натуральних показників, наприклад, виділення лімітів капітальних вкладень⁶. Отже, як дохідна, так і видаткова частини бюджету (платежі до бюджету, фінансування діяльності підприємств і соціальної сфери) були інструментами виконання централізованого плану виробництва.

Економічні реформи 1980-х років, що мали забезпечити взаємозв'язок загальнодержавних та госпрозрахункових інтересів підприємств, передбачали використання довгострокових економічних нормативів відносин підприємств із бюджетом. Однак, як і раніше, відносини держави та підприємств зберігали індивідуальний характер, і тому нормативи платежів до бюджету були диференційованими та фактично слугували лише інструментом забезпечення рівномірності перерахування коштів до бюджету і централізованих фондів міністерств.

Платежі до бюджету могли перевищувати 80% прибутку підприємств (у формі плати за виробничі фонди та трудові ресурси), а для підприємств, де такі платежі були порівняно низькими,

---

⁵ Государственные финансы. Киев: Лыбидь, 1991. С. 35.

⁶ Лунина И.А. Факторы формирования фонда развития производства. *Совершенствование управления отраслью* / АН УССР, Ин-т экономики. Киев, 1987. С. 80.

встановлювалися вищі прямі відрахування від прибутку. У податковій сфері продовженням індивідуальних відносин підприємств із бюджетом слугували також особливі умови оподаткування та податкові пільги для певних галузей або підприємств, податкова заборгованість тощо).

В умовах відсутності у підприємств права вибору (або необхідності пошуку) споживачів своєї продукції остання фактично реалізувалася під гарантію уряду, що дозволяло підприємствам перекладати на державу проблему взаємної заборгованості підприємств.

Водночас частина соціальних функцій держави (наприклад, медичне обслуговування та забезпечення дитячими садками працівників підприємств, професійна освіта, виплата різних видів соціальної допомоги, а також значна частина відповідних капіталовкладень) виконувалася підприємствами за рахунок їхнього прибутку. Використання прибутку як джерела фінансування невиробничої сфери було важливим напрямом економічної політики держави⁷. Отже, за таких умов був неможливим чіткий поділ між фінансами підприємств і держави.

На етапі ринкових трансформацій увесь спектр функцій держави, які було отримано у спадок від командно-адміністративної економіки, потребував уточнення і перегляду з точки зору доцільності й можливості їх передачі приватному сектору. Ліквідація елементів старої командно-адміністративної економіки мала супроводжуватися створенням інститутів правової держави, узгоджених із дією ринкових механізмів. До таких інститутів належить формування раціональної податкової системи та ефективних механізмів міжрегіонального перерозподілу фінансових ресурсів, що повинні замінити систему диференційованих умов економічної діяльності підприємств та галузеві розбіжності рівня податкового навантаження, які у командно-адміністративній економіці були необхідні для вирішення конкретних виробничих завдань.

На початку 1990-х років збільшення податкових ставок і видів платежів до бюджету не забезпечило, як очікувалося, збільшення

---

⁷ Роль непроизводственной сферы в социалистическом расширенном воспроизводстве. Киев: Наукова думка, 1982. С. 63.

податкових надходжень (у % ВВП), тоді як суб'єкти оподаткування відреагували на запровадження жорсткіших умов переходом до бартерних операцій, ухиленням від сплати податків, залишенням одержаних доходів за межами України.

Створення сучасної системи державних фінансів потребувало також зміни видів та структури державних видатків, нормативно-правового забезпечення процедур прийняття бюджетних рішень, а надалі – створення ефективної системи регулювання міждержавного руху капіталів в умовах інтеграції України до світової фінансової системи.

Саме тому перші кроки в цьому напрямі було зроблено ще у відділі моделювання економічного розвитку Інституту економіки АН УРСР у рамках розробки макромоделей розвитку економіки України⁸ та дослідження бюджетної та податкової політики як інструментів регіональної економічної політики. Вперше в Україні були порушені та обговорювалися проблеми формування гнучкої регіональної політики із широким застосуванням економічних методів, зокрема умов оподаткування⁹.

Відповідно до зазначеного, діяльність відділу зосереджена на дослідженні теоретичних та методичних засад розвитку державних фінансів, зокрема питань: 1) визначення економічних функцій держави, яка переживає трансформацію суспільного устрою, та на основі вивчення закономірностей еволюції державних видатків у країнах з ринковою економікою виокремлення особливості трансформаційних процесів у бюджетній системі України; 2) створення податкової системи, що сприяє підвищенню конкурентоспроможності України в умовах входження її в світовий економічний та фінансовий простір; 3) вибір ефективних форм і методів державної підтримки підприємств із урахуванням особливостей їх застосування в перехідний період; 4) розробка інструментарію оцінки

---

⁸ Лунина И.А. Бюджетная политика и исходные посылки ее моделирования. *Макромодель и прогноз развития экономики Украины*. Киев: ИЕ АН УССР, 1992; Лунина И.А. Изменение роли бюджета в переходный период. *Бизнес*. 1993. № 23.

⁹ Геец В.М., Лунина И.А. Бюджеты союзных республик и региональная экономическая политика. Доклад на IV советско-германском семинаре "Моделирование развития социально-экономических систем". Киев, октябрь 1989 г.

впливу зовнішніх та внутрішніх ризиків на стан державних фінансів; 5) функціонування боргових механізмів у країнах із низьким і середнім рівнем доходів та мінімізація ризиків зовнішньоборгового фінансування; 6) створення ефективних механізмів прийняття бюджетних рішень та забезпечення фінансової стійкості держави в умовах надзвичайного ступеня відкритості національної економіки.

Дослідження відділу у рамках науково-дослідної роботи "Політика державних фінансів та її вплив на економічний розвиток" (IV кв. 1997 – II кв. 2000 рр.), зважаючи, що на той час були практично відсутні науково обґрунтовані положення щодо трансформації державних фінансів в умовах переходу країни від централізовано планової до ринкової економіки, розпочалися із дослідження ключових питань функціонування системи державних фінансів та бюджетно-податкової політики в умовах перехідної економіки, зокрема формування податкової системи, яка не створюватиме перешкод для економічного зростання, державної підтримки підприємств у перехідних умовах, впливу державного боргу на економічне зростання. Це дало змогу ґрунтовно підійти до визначення ключових бюджетних проблем трансформаційної економіки та запропонувати підходи до їх вирішення в Україні. Під час виконання НДР обґрунтовано напрями вдосконалення податкової системи України в контексті створення умов для економічного зростання, а також забезпечення справедливого галузевого і територіального розподілу податкового навантаження (серед яких – відмова від податків, прив'язаних до елементів витрат підприємств, а також від ідеї використання податку на реалізацію як бази оподаткування, помилковість використання взаємозаліків з бюджетом як інструменту вирішення проблеми неплатежів до бюджету, з огляду на їхній руйнівний вплив на бюджетно-податкову і платіжну системи країни); побудовано модель впливу фінансових та макроекономічних показників на рівень державного боргу, що дає можливість виконувати сценарні прогнози динаміки державного боргу та видатків бюджету на його обслуговування. Доведено негативні наслідки державних гарантій за іноземними кредитами підприємствам України, надання яких у 1992–1999 рр. вважалося важливим інструментом

стимулювання економіки. Ці наслідки не обмежуються збільшенням бюджетних витрат із зовнішнього боргу, оскільки, створюючи перешкоди для переміщення обмежених ресурсів до ефективніших сфер діяльності та витісняючи рентабельні інвестиції, призводять до падіння темпів економічного розвитку України. Такого роду державна підтримка має надаватися за ринковими критеріями відбору проектів із позитивним рівнем прибутковості.

Результати досліджень були представлені у двох індивідуальних монографіях – І.О.Луніної "Державні фінанси України в перехідний період" (2000) та Т.П.Вахненка "Державний борг України та його економічні наслідки" (2000), а також науковій доповіді "Державні фінанси України та їх вплив на економічний розвиток (2000)"¹⁰. Саме отримані результати дозволили дійти висновку, що в той період стан та розвиток державних фінансів не відповідали вимогам часу, оскільки їх формування мало багато в чому фрагментарний характер. Була необхідна стратегія цілеспрямованої політики модернізації економіки України, оскільки в реальності мала місце деіндустриалізація, а кроки у правильному напрямі не мали стійкого характеру. Власне, це і визначило наше рішення щодо виконання НДР "Фінансово-бюджетна стратегія держави в перехідній економіці" (ІІІ кв. 2000 – ІІ кв. 2003 рр.).

У цій темі було визначено особливості фінансово-бюджетної стратегії держави на етапі ринкових реформ та обґрунтовано напрями вдосконалення фінансової та бюджетної політики України в умовах перехідної економіки. За результатами теоретичного узагальнення факторів, які впливають на зміну державних видатків на різних етапах економічного розвитку країни, та досвіду промислово розвинених країн зроблено висновок про те, що, з погляду економічного зростання, важливим є не просто збільшення державних інвестицій (адже вони можуть знижувати привабливість пов'язаних із ризиком приватних інвестицій), а насамперед таких інвестицій,

---

¹⁰ Луніна І.О. Державні фінанси України в перехідний період. Харків: Форт, 2000. 296 с.; Вахненко Т.П. Державний борг України та його економічні наслідки. Київ: Альтерпрес, 2000. 156 с.; Луніна І.О., Короткевич О.В., Вахненко Т.П. Державні фінанси України та їх вплив на економічний розвиток. Київ: Інститут економічного прогнозування НАН України, 2000. 96 с.

які створюють умови для подальших приватних інвестицій, тобто виконують функцію додаткового блага, надання якого позитивно впливає на формування сукупного капіталу національної економіки. Такими інвестиціями є, передусім, інвестиції в інфраструктуру (наприклад, шляхи), які, усуваючи монопольне становище на ринку певних підприємств і створюючи умови для виходу на ринок підприємств із меншими витратами, сприяють розвитку конкуренції та забезпеченню довгострокової стійкості всієї системи державних фінансів.

Обґрунтовано необхідність застосування в умовах перехідної економіки контролю за рухом капіталів для досягнення таких цілей економічної політики: утримання податкової бази та збереження внутрішніх джерел інвестування, нівелювання впливу дестабілізуючих потоків капіталу на стійкість національної фінансової системи і стан реального сектора, проведення незалежної монетарної політики, забезпечення врівноваженості платіжного балансу та стабільності реального обмінного курсу, оскільки без розв'язання цих проблем вплив фінансових ресурсів за кордон буде реальністю. На практиці, власне, так і відбувається, із країни виведено велику суму коштів, яка значно перевищує зовнішню допомогу та кредити, які ми отримали.

З огляду на положення теорії суспільного вибору щодо необхідності створення правових норм у сфері фінансування надання суспільних благ (тобто у сфері державних фінансів), які мають обмежувати дії індивідів у процесі прийняття колективних рішень, розроблено пропозиції щодо підвищення ефективності фінансової політики та бюджетного процесу в Україні у частині уточнення повноважень учасників бюджетного процесу та визначення кола питань, які мають становити предмет розгляду Державного бюджету у першому, другому та третьому читаннях, а також стратегічних завдань бюджетної політики, спрямованої на стабілізацію податкових надходжень.

Результати цих досліджень були представлені у наукових доповідях "Формування бюджету України та бюджетно-податкова політика у 1999–2001 рр." та "Бюджетна політика та боргова стратегія

України у 2003 році"¹¹, використовувалися для підготовки програм соціально-економічного розвитку України, основних напрямів бюджетної політики на 2001–2004 рр. (бюджетних резолюцій), послань Президента до Верховної Ради України.

Співробітниками відділу у процесі виконання робіт із наукового обґрунтування стратегії державної фінансової політики та супроводження бюджетного процесу в 2005–2007 рр. (відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 листопада 2003 р. № 729-р "Про основні напрями та організацію наукових досліджень з питань, пов'язаних із забезпеченням проведення державної фінансової політики та удосконаленням бюджетного процесу в 2005–2007 рр.") розроблено наукові рекомендації щодо обґрунтування економічно безпечного рівня дефіциту бюджету України, а також вдосконалення інституційних умов підвищення ефективності державних видатків.

Зміна умов розвитку економіки України продовжувала висувати на порядок денний перелічені вище проблеми, зокрема щодо визначення стратегічних завдань та інструментів реалізації фінансової політики держави на етапі переходу до економічного зростання, який розпочався на той час. У процесі виконання НДР "Фінансова політика держави як інструмент сталого економічного зростання" (ІІІ кв. 2003 – ІV кв. 2006 рр.) було зосереджено увагу на розробленні інструментарію оцінки ефективності процесів реформування податкової системи в контексті вирішення стратегічних завдань розвитку економіки України, а також забезпечення стимулюючого впливу зовнішньоборгових механізмів на розвиток економіки.

У роботах відділу було обґрунтовано необхідність регулювання та жорсткого контролю зовнішніх запозичень державних підприємств, посилення вимог до формування банківських резервів під кредитні ризики, а також поширення умов обов'язкового резервування на зовнішні позики банків, реалізація яких має забезпечити

---

¹¹ Формування бюджету України та бюджетно-податкова та бюджетно-податкова політика у 1999-2001 рр. Київ: Інститут економічного прогнозування НАН України, 2000. 102 с. ; Бюджетна політика та боргова стратегія України у 2003 році / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. Київ: Інститут економічного прогнозування НАН України, 2002. 96 с.

створення умов для довгострокової стійкості фінансової системи України та розширення інвестиційного потенціалу реального сектора економіки.

Зважаючи на високе навантаження державних та корпоративних зовнішніх боргів на економіку України, цей напрям досліджень отримав логічний розвиток у розкритті механізмів дестабілізації фінансової системи України та механізмів поширення "ефектів зараження" на фінансовому ринку України в умовах дії зовнішніх торговельних та фінансових шоків, розробленні концепції функціонування зовнішньоторгових механізмів у країнах із низьким і середнім рівнями доходів.

З огляду на уроки світової фінансової кризи 2008–2009 рр., міжнародного досвіду контролю за рухом капіталів та макропруденційного регулювання зовнішніх запозичень у країнах із ринками, що формуються, у роботах відділу було визначено напрями вдосконалення інструментів регулювання зовнішніх запозичень підприємств і банків, застосування яких зменшуватиме ризики відпливу іноземних капіталів та позитивно впливатиме на стійкість фінансового сектора України та її державних фінансів. Однак у реальності цими рекомендаціями не скористалися, процеси відпливу капіталів тривали, що загострило боргові проблеми України.

У рамках вирішення проблем боргової політики розроблено методичний підхід до кількісної оцінки впливу зовнішніх корпоративних запозичень на доходи бюджету, що ґрунтується на формалізації податкового обліку операцій із залучення, обслуговування, використання та погашення такої заборгованості. Побудовано моделі залежності податкових платежів банків та суб'єктів господарювання від обсягів операцій із залучення, обслуговування та повернення зовнішніх запозичень. Здійснено кількісні оцінки впливу операцій із залучення та обслуговування зовнішніх кредитів в іноземній валюті та імпорту товарів за рахунок таких кредитів на зміну доходів бюджету, що ґрунтуються на формалізації залежності змін податку на прибуток, акцизного податку, митних зборів та ввізного мита від обсягів запозичень.

Ці дослідження представлені у монографії Т.П.Вахненко "Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-еконо-

мічних відносин" (2006)¹² та науковій доповіді Д.В.Твердохлібової "Оцінка впливу зовнішніх корпоративних запозичень на доходи бюджету України" (2014)¹³.

Розвиток процесів світової глобалізації та європейської інтеграції загострив в Україні увагу до проблем удосконалення як податкової системи з погляду підвищення рівня її конкурентоспроможності, так і фінансових механізмів державної підтримки підприємств із урахуванням відповідних підходів СОТ та ЄС, що обумовило розширення відділом відповідних досліджень у рамках НДР "Модернізація державних фінансів в умовах посилення європейських інтеграційних процесів" (І кв. 2007 – ІІ кв. 2010 рр.).

До важливих чинників, що впливають на рішення потенційних інвесторів стосовно доцільності капіталовкладень та вибору територіального розміщення виробництва, належить рівень податкового навантаження на капітал та інші фактори виробництва. Податкова конкуренція країн за мобільні фактори виробництва – новий виклик податковій системі України, особливістю якого є те, що реалізація сучасної податкової політики має ґрунтуватись на поглибленні теоретичних засад оподаткування факторів виробництва та визначенні кількісних оцінок відповідного податкового навантаження.

У роботах відділу отримали розвиток методологічні засади оцінки податкового навантаження на фактори виробництва і кінцеве споживання, що допомогло розробити інструментарій здійснення таких оцінок та алгоритм розрахунку середніх ефективних ставок оподаткування споживання, праці, капіталу та природних ресурсів на основі агрегованих показників статистики державних фінансів та системи національних рахунків України. Застосування розробленого інструментарію дає можливість оцінювати не тільки загальний рівень податкового навантаження на економіку, а й його розподіл між факторами виробництва та кінцевим споживанням, що має

---

¹² Вахненко Т.П. Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. Київ: Фенікс, 2006. 536 с.

¹³ Твердохлібова Д.В. Оцінка впливу зовнішніх корпоративних запозичень на доходи бюджету України / НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2014. 110 с.

першочергове значення з погляду створення умов для зростання національної економіки.

Зроблено висновок про те, що перерозподіл податкового навантаження з факторів виробництва на кінцеве споживання, зокрема за рахунок підвищення рівня оподаткування товарів та послуг, шкідливих для навколишнього природного середовища, віднесено до важливих напрямів удосконалення податкової системи України. Заходи щодо підвищення податкової конкурентоспроможності України повинні також охоплювати посилення контролю над трансакціями капіталу, зважаючи на значні масштаби ухилення від чизняних суб'єктів господарювання від сплати податків.

Дослідження відділу було розширено також у напрямі розвитку засад удосконалення фінансових механізмів державної підтримки підприємств із урахуванням відповідних підходів СОТ та ЄС, з огляду на те, що така підтримка у сучасних умовах є важливим інструментом сприяння структурним реформам в економіці країни.

За результатами досліджень було розроблено методичний підхід до оцінки обсягів державної підтримки підприємств України за допомогою бюджетно-податкових інструментів, що ґрунтується на оцінці таких інструментів за критеріями цілей та періодичності застосування, рівня селективності, впливу на конкурентне середовище та наявності обмежень щодо фінансування поточних витрат підприємств. Його застосування дає можливість порівнювати основні показники державної підтримки підприємств в Україні та країнах – членах ЄС. Обґрунтовано напрями та умови підвищення результативності використання бюджетно-податкових інструментів в Україні, що полягають у переході до державної підтримки інвестиційних заходів і процесів реструктуризації підприємств, обмеженні фінансування поточних витрат, термінів і періодичності допомоги окремим суб'єктам господарювання. Виконання цих умов дасть змогу спрямувати державну підтримку на відновлення прибутковості підприємств із розрахунком на довгострокову перспективу.

Узагальнення міжнародного досвіду державної підтримки підприємств в умовах глобальної фінансової кризи допомогло визначити особливості такої підтримки у кризових умовах та обґрунтувати засади забезпечення продуктивного характеру державної під-

тримки у контексті як підвищення конкурентоспроможності національних виробників, так і зменшення ризиків державних фінансів, пов'язаних, зокрема, з виконанням умовних зобов'язань держави за кредитами під державні гарантії та розширенням податкових пільг.

Важливим напрямом досліджень відділу є проблематика створення цілісної концепції реформування державних фінансів із урахуванням міжбюджетних відносин, з огляду на те, що в умовах соціалістичної економіки самостійність місцевих бюджетів мала здебільшого формальний характер, тоді як в українських реаліях необхідно було підвищити роль місцевих органів влади, а відповідно, і місцевих бюджетів.

За радянських часів кожен бюджет обов'язково одержував кошти, необхідні для фінансування заходів, що увійшли до народногосподарського плану. При цьому основна частина бюджетних надходжень не була закріплена за окремими бюджетами, а надходила у розпорядження центральних органів влади. Гнучка система регулювання доходів місцевих бюджетів слугувала засобом узгодження доходів із плановими видатками¹⁴. У багатьох випадках забезпеченість регіонів об'єктами соціальної інфраструктури була наслідком міжгалузевого перерозподілу фінансових ресурсів, а проблеми зв'язку між повноваженнями місцевих органів влади, видатками місцевих бюджетів та регіональними податковими надходженнями не існувало. Власне, ці та інші проблеми місцевого самоврядування та формування місцевих бюджетів необхідно було враховувати і здійснювати відповідні розробки.

Протягом багатьох років політики та представники органів влади найчастіше розглядали питання вдосконалення системи міжбюджетних відносин із позицій забезпечення місцевих бюджетів "достатніми" фінансовими ресурсами. Дослідження дало змогу дійти висновку, що створення ефективної бюджетної системи не обмежується перерозподілом доходів між державним та місцевими бюджетами, а має аналізуватися та розв'язуватися в широкому контексті, а саме – в рамках цілісної системи суб'єктно-об'єктних

---

¹⁴ Василик О.Д., Глушенко Н.Я. Государственный бюджет Украинской ССР. Москва: Финансы, 1978. С. 154–155.

відносин, пов'язаних із наданням суспільних благ та виконанням відповідних функцій органами державної влади та місцевого самоврядування.

За результатами узагальнення положень макро- та мікроекономіки, теорій бюджетного федералізму та суспільного вибору доведено необхідність переходу до нової парадигми державного управління, яка має ґрунтуватися не на протиставленні органів влади різних рівнів, а на чіткому розмежуванні повноважень на всіх рівнях державної влади та місцевого самоврядування, що дає змогу створити надійний довгостроковий базис стійкості всієї системи державних фінансів України; розроблено концептуально новий підхід щодо бюджетної децентралізації, що полягає у створенні умов для відповідального виконання функцій публічної влади та ефективного функціонування багаторівневої бюджетної системи України, який ґрунтується на положеннях теорії суспільного добробуту, принципах фіскальної солідарності та фіскальної еквівалентності, економічних критеріях розподілу повноважень, видаткових зобов'язань і дохідних джерел між бюджетами різних рівнів. Формування багаторівневої бюджетної системи на засадах децентралізації, що забезпечує відповідальне ставлення органів публічної влади різних рівнів до виконання своїх функцій та повноважень, віднесено до стратегічних напрямів консолідації державних фінансів в умовах високого ступеня залежності фінансової системи України від зовнішніх запозичень та необхідності вирішення завдань скорочення боргового навантаження.

Зроблено висновок про те, що реформування міжбюджетних відносин в Україні має відбуватись шляхом забезпечення інституційної симетрії та дотримання принципу фіскальної справедливості, що дасть можливість не лише фінансувати видатки місцевих бюджетів, а й створить стимули для активізації економічної діяльності в регіоні. Визначено стратегію реформування міжбюджетних відносин в Україні у частині складових і послідовності здійснення окремих заходів; доведено, що першими кроками у процесі реформування міжбюджетних відносин в Україні має стати чіткий розподіл повноважень між органами державної влади та місцевого самоврядування, який виключатиме їх дублювання, а також розподіл

об'єктів загальнодержавної та комунальної власності відповідно до функціональних повноважень органів влади.

Результати цих досліджень знайшли відображення у монографії І.О.Луніної "Державні фінанси України та реформування міжбюджетних відносин" (2006)¹⁵ та колективній монографії "Диверсифікація доходів місцевих бюджетів" (2010)¹⁶.

Зміни у глобальному макроекономічному середовищі та посилення впливу макроекономічних факторів ризику вимагають і надалі розробки нових підходів до забезпечення стійкості державних фінансів, що потребує, зокрема, розроблення і застосування адекватного інструментарію аналізу та оцінки впливу на їхній стан факторів ризику, застосування нових методів регулювання зовнішніх запозичень суб'єктів національної економіки, напрямів удосконалення податкової системи України, особливо з урахуванням надмірної зовнішньої заборгованості країни.

Узагальнення теоретичних підходів до аналізу стану бюджетної системи сприяло визначенню ключових факторів дестабілізації державних фінансів України та обґрунтувати доцільність застосування комплексного підходу до аналізу та оцінки ризиків державних фінансів. З метою оцінки потенційних наслідків соціально-економічної політики держави розроблено матрицю ризиків для державних фінансів України, що охоплює різні види ймовірних зобов'язань уряду та потенційні небезпеки збільшення навантаження на систему державних фінансів, пов'язані як зі збільшенням потенційних зобов'язань держави, так і зі зменшенням її потенційних активів.

З огляду на міжнародний досвід, важливими напрямками вдосконалення бюджетного процесу та формування виважених бюджетних рішень в Україні визначено:

- перехід до системи середньострокового бюджетного планування та відповідного включення щорічних бюджетів у систему середньострокових пріоритетів держави, що дасть змогу оцінювати середньострокові економічні та фінансові наслідки за-

---

¹⁵ Луніна І.О. Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. Київ: Наукова думка, 2006. 432 с.

¹⁶ Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / за ред. д.е.н. І.О. Луніної; НАН України; Ін-т. екон. та прогнозув. Київ, 2010. 320 с.

конопроектів соціальної спрямованості та поточних бюджетних рішень, а отже, створить умови для підвищення передбачуваності бюджетної політики та зменшення впливу політичних факторів на зростання державних витрат, підвищення ефективності бюджетних інвестицій, забезпечення довгострокової стабільності державних фінансів;

- запровадження жорсткіших процедур прийняття рішень щодо державних видатків, які мають складатися з таких послідовних кроків: затвердження загального обсягу видатків державного бюджету (узгодженого з прогнозом доходів державного бюджету та бюджетного дефіциту); затвердження видатків державного бюджету за розділами функціональної класифікації; затвердження видатків за підрозділами функціональної класифікації (при цьому загальна сума видатків за кожним розділом функціональної класифікації не може перевищувати суми видатків, затверджених за відповідним розділом); затвердження видатків за головними розпорядниками бюджетних коштів;

- запровадження норми про внесення змін до державного бюджету України у формі, що узгоджується із представленням першого проекту бюджету, замість існуючої норми щодо застосування спрощеної процедури.

Результати цих досліджень відображено у колективній монографії "Розвиток державних фінансів в умовах глобалізації" (2014)¹⁷.

Дослідження відділу сформуливали наукове підґрунтя для практичного вирішення актуальних проблем бюджетно-податкової та боргової політики держави, а його результати було використано при підготовці понад 400 доповідних записок із питань реформування системи державних фінансів України, представлених Президенту України, Адміністрації Президента України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, Міністерству фінансів України, Міністерству економічного розвитку і торгівлі України, Раді національної безпеки та оборони України, Рахунковій палаті України, Раді підприємців при Кабінеті Міністрів України.

---

¹⁷ Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації / за ред. д.е.н. І.О. Луніної; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2014. 296 с.

Співробітники відділу брали участь у підготовці декількох щорічних послань Президента України до Верховної Ради України, працювали у складі експертних груп, зокрема Міністерства фінансів України, під час розроблення Податкового та Бюджетного кодексів України, низки нормативно-правових актів у сфері державних фінансів України. Пропозиції та зауваження щодо проектів Бюджетного кодексу України дістали схвалення профільного Комітету Верховної Ради України, були враховані під час внесення змін до проектів нормативно-правових актів у сферах оподаткування та формування державного та місцевих бюджетів України.

Наукові праці співробітників відділу опубліковані в таких країнах, як Німеччина, Росія, Литва, Греція, Сербія. Фахівці відділу були учасниками українсько-німецької консультативної групи при уряді України (1995–2001 рр.), міжнародних дослідницьких проектів Євросоюзу (TACIS) та Світового банку з питань фінансової дисципліни, податкової політики та політики державних видатків в Україні. Видано понад 500 статей та 60 індивідуальних і колективних монографій.

Діяльність відділу відкриває перспективи подальших досліджень у напрямі створення цілісної концепції реформування системи державних фінансів в умовах модернізації економіки України та активізації процесів європейської інтеграції; вирішення завдань реорганізації "держави добробуту", викликаних процесами глобалізації; розвитку теоретичних підходів до визначення змісту поняття "стійкість державних фінансів" та індикаторів оцінки стійкості державних фінансів, підходів до оцінки бюджетних наслідків змін у віковій структурі населення; розроблення інструментарію оцінювання довгострокової стійкості державних фінансів України та сценарних прогнозів державних доходів та видатків у контексті оцінки середньо- та довгострокових наслідків бюджетної політики України; наукового обґрунтування шляхів забезпечення стійкості державних фінансів України у довгостроковій перспективі.

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МАКРО- І МІКРОЕКОНОМІКИ

Із часу виникнення та інституційного оформлення суспільних відносин щодо формування, розподілу та перерозподілу ВВП у грошовій формі переважна кількість економічних шкіл, течій тією чи іншою мірою не обходили увагою проблем, пов'язаних із переоформленням ролі грошей, фінансів і кредиту в суспільно-економічному розвитку¹.

Трансформація економіки України на ринкових засадах, що розпочалася після розпаду СРСР, зумовила нову постановку проблем у сфері організації та регулювання фінансових і кредитних відносин, грошового обігу, формування бюджетної, податкової систем, фінансового ринку. Оскільки інститути планової економіки вже були ліквідовані, а ринкові – ще не створені, необхідно було все розпочинати фактично з "нуля" – створювати національну грошово-кредитну, бюджетну та податкову системи. Практика економічних реформ в Україні, базована на ринковій доктрині, почала давати серйозні збої саме у цих напрямках. Зокрема, в грошово-кредитному сегменті національної економіки початок реформ виявився невдалим навіть у загальносвітовому вимірі: з огляду на специфічне поєднання об'єктивних і суб'єктивних чинників було обрано політику стиснення грошової маси, що обернулася критично низьким рівнем демонетизації економіки (33,6% ВВП у 1993 р., 11,5% – в 1996 р.) та рекордними (у світовому вимірі) показниками інфляції.

Україна, унаслідок реалізації переходу від планової економіки до ринкової, була змушена пережити низку інституційних і госпо-

---

¹ Див.: Зомбарт В. Буржуа. Етюды по истории духовного развития современного экономического человека. Москва: Наука, 1994; Бродель Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV–XVIII вв. Т. 2: Игры обмена. Москва: Прогресс, 1988; Т. 3: Время мира. Москва: Прогресс, 1992.

дарських трансформацій, головними елементами яких стали приватизація державної власності, лібералізація цін на товари та послуги й ліквідація державної монополії на зовнішню торгівлю. Причому ключові макроекономічні процеси, з якими зіткнулися постсоціалістичні країни під час ринкових трансформацій, – спад виробництва та скорочення реальної грошової маси, – в економіці незалежної України мали набагато виразніший вимір, ніж в інших країнах ЦСЄ та пострадянського простору, і були масштабнішими, ніж очікували урядовці незалежної України, які розпочинали реформи.

Ці обставини відкрили широкі перспективи для фундаментальних наукових досліджень, спрямованих на виявлення закономірностей і особливостей трансформації фінансових і кредитних відносин в українському суспільстві, та визначення на цій основі напрямів удосконалення фінансово-кредитного інструментарію регулювання економіки.

Необхідно зазначити, що в соціалістичних економічних системах (особливо країн Східної Європи) перегляд підходів щодо командно-адміністративних моделей управління економікою в напрямі формування "ринкового соціалізму" розпочався ще в другій половині ХХ ст. (зокрема в Югославії із середини 1950-х до середини 1960-х, в Угорщині з кінця 1950-х до кінця 1960-х). Модель "зрілого соціалізму" в СРСР, яка вже на початку 1950-х характеризувалася вичерпанням можливостей мобілізації фінансових ресурсів для індустріалізації, наприкінці 1950-х – на початку 1960-х обернулася для тодішньої комуністичної еліти дилемою: або підключати ринкові регулятори, які б дали змогу усунути внутрішні обмеження економічного розвитку, створити передумови зниження енергоємності, підвищення конкурентоспроможності продукції переробної промисловості, її частки в експорті, або прийняти як даність втрату економічної динаміки, законсервувавши соціально-політичні та економічні структури, що склалися на той час². "Косигінська" реформа 1965 р., серед іншого, передбачала зміни в організаційних структурах управління, планування і стимулювання

---

² Гайдар Е. Долгое время. Россия в мире: очерки экономической истории. 2-е изд. Москва: Дело, 2005. С. 329.

виробництва, що означало зміну пріоритетів у використанні фінансово-економічних важелів економічної політики. Фінансово-кредитні механізми було визнано не лише важливим складником планування та управління економікою, а й ключем до розв'язання проблем прискорення науково-технічного прогресу, підвищення якості продукції, посилення відповідальності первинних виробничих ланок, забезпечення успішності й конкурентоспроможності економіки. Власне, саме з цим періодом пов'язана трансформація наукових підходів у сфері фінансово-кредитного регулювання економіки, зокрема в частині постановки питання про наукове забезпечення реформування моделі розвиненого індустріального соціалізму³.

Україна після проголошення незалежності не уникнула викликів, пов'язаних із руйнуванням розвиненого індустріального соціалізму. Що більше, з огляду на роль економіки УРСР в економічній системі СРСР, наявний промисловий потенціал⁴ Україна отримала у спадок досить складний набір чинників, які стримували відновлювальне зростання. Значною мірою із цим пов'язана поява в економіко-політичних дискусіях, що розгорнулися після початку реформ, підходів і доводів, які зумовили домінування теоретичних досліджень у сфері бюджетної політики, публічних фінансів та фіскального регулювання. Фактично на той час важливі для економічного розвитку країни проблеми корпоративних фінансів, грошово-кредитних відносин, фінансового посередництва

---

³ Докладніше див. підрозділ "Українська наукова школа фінансово-монетарного регулювання економіки".

⁴ На момент розпаду СРСР і утворення України як незалежної держави остання являла собою індустріальну державу з багаторічними традиціями успішного розвитку промисловості, а її індустріальний сектор займав лідируючі позиції в економіці. У промисловості було зайнято 7,8 млн осіб – більше, ніж у будь-якому іншому виді діяльності. У 1991 р. випуск продукції державними промисловими підприємствами, розташованими на території України, становив понад 50% загального виробництва товарів і послуг за галузями економіки та понад 40% валової доданої вартості (Див. докладніше: Вишневский В.П., Амоша А.И., Збаразская Л.А., Охтенъ А.А., Череватский Д.Ю. Промышленная политика и управление развитием промышленности в условиях системных дисбалансов: концептуальные основы / под общ. ред. В.П. Вишневого и Л.А. Збаразской; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. Донецк, 2013. С. 5–6).

і фінансових ринків залишалися поза увагою дослідницьких осередків⁵.

Після інституційних змін у НАН України⁶ фундаментальні наукові дослідження проблем фінансово-кредитного регулювання економіки почали розвиватися знову. Цьому посприяли, з одного боку, структурна модернізація Інституту економіки та прогнозування (де з 1 жовтня 2005 р. було утворено відділ фінансово-монетарного регулювання), а з іншого – загострення низки суперечностей соціально-економічного розвитку країни, які сформували відповідні запити щодо виявлення точок напруження (наявних та потенційних) у грошово-кредитних відносинах та корпоративних фінансах.

Зокрема в умовах структурних зрушень в економіці України особливої ваги набула проблема перерозподілу ресурсів на інвестиційні цілі через механізми кредитування. Її розв'язання ускладнювалось як недосконалістю наявного механізму кредитування інвестицій, так і недостатнім теоретичним обґрунтуванням особливостей кредитного забезпечення реалізації інвестиційної політики в умовах структурних зрушень. Наукові розробки в цьому напрямі недостатньою мірою враховували потребу в активізації ролі кредиту у фінансовому забезпеченні реалізації інвестиційної політики. Практичні ж надбання у галузі кредитування інвестицій були несповна адаптовані до сучасних умов і потреб економічного і соціального розвитку. Таким чином уперше у вітчизняній економічній науці було обґрунтовано концепцію фінансового забезпечення реалізації інвестиційної політики на основі пріоритетності кредитного механізму. Ця концепція поєднувала в межах єдиної методологічної основи особливості реалізації та фінансового забезпечення інвестиційної політики в перехідній економіці з огляду на її пріоритети, складники, об'єкти й суб'єкти, що надає такому

---

⁵ Докладніше див. підрозділ "Українська наукова школа фінансово-монетарного регулювання економіки".

⁶ Див.: Постанова Кабінету Міністрів № 772 "Про утворення Інституту економічного прогнозування" від 19 липня 1997 р.; створення відповідно до постанови Президії НАН України від 8 жовтня 2003 р. № 242 Об'єднаного інституту економіки НАН України – правонаступника усіх прав та обов'язків колишнього Інституту економіки НАН України.

механізму статус стимулятора інвестиційного розвитку. Було розкрито систему взаємозв'язків на ринку капіталів із перерозподілу грошового капіталу між кредитною системою та іншими секторами економіки (у рамках процесу акумуляції та перерозподілу грошового капіталу) і всередині кредитної системи – між кредитними інститутами (у рамках процесу перерозподілу грошового капіталу) в умовах трансформаційних змін в економічній системі на основі нового концептуального підходу, який дав можливість комплексно оцінити роль кредитного механізму в інвестиційній сфері на макро- і мікроекономічному рівнях, а також визначити міру відповідності діючого в Україні кредитного механізму об'єктивним потребам фінансового забезпечення інвестиційного попиту в умовах структурних зрушень⁷.

Також було обґрунтовано напрями регулювання допуску іноземного капіталу до банківського сектора України в умовах активізації продажу резидентами часток участі в банках іноземним інвесторам на основі заходів підтримки конкурентоспроможності банків з національним капіталом і посилення сегмента державних банків завдяки підвищенню їхньої капіталізації; а також використання в Україні позитивного світового досвіду щодо організації та функціонування спеціальних інститутів (банків) розвитку як інструментів реалізації державної інвестиційної політики, зокрема надання спеціального статусу українському Банку реконструкції та розвитку,

---

⁷ Див. докладніше: Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення. Київ: Об'єднаний ін-т економіки НАНУ, 2005. 540 с.; Шелудько Н.М. Банківське кредитування інвестицій у перехідній економіці України. Київ: Об'єднаний ін-т економіки НАНУ, 2005. 318 с.; Шелудько Н.М. Актуальні проблеми банківського кредитування інвестицій в Україні. *Економіка України*. 2005. № 7. С. 36–41; Шелудько Н.М. Сучасні тенденції фінансової глобалізації та їх вплив на розвиток банківського сектора України. *Актуальні проблеми економіки*. 2006. № 2. С. 85–92; Шелудько Н.М. Вплив величини та структури грошової маси на інвестиційні процеси. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 2006. Вип. 214: у 4-х т. Т. І. Дніпропетровськ: ДНУ. С. 58–66; Даниленко А.І., Шелудько Н.М. Тенденції та наслідки активізації споживчого кредитування в Україні. *Вісник НБУ*. 2006. № 5. С. 36–39; Береславська О.І., Зимовець В.В., Шелудько Н.М. Доларизація кредитного ринку в Україні: причини і наслідки. *Економіка і прогнозування*. 2006. № 3. С. 117–130; Зимовець В.В., Шелудько Н.М. Фінансовий потенціал банківської системи України та ефективність його використання. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 1. С. 139–155.

ув'язки напрямів його діяльності з пріоритетами державної інвестиційної політики.

Практична реалізація цих положень дала б можливість подолати дисфункціональність кредитного механізму в національній економіці, націлити його на забезпечення ефективної алокації ресурсів та їхньої трансформації в інвестиції. Однак на практиці ці прогресивні розробки не знайшли належного практичного втілення, що значною мірою призвело до появи й закріплення низки негативних тенденцій у промисловості, її критичного відставання від країн із розвинутою індустрією. По суті, сталася структурна деградація з поглибленням неефективної спеціалізації на низькотехнологічних ресурсота трудомістких виробництвах; фактично було втрачено низку галузей, насамперед тих, які мають інвестиційне (підвиди машинобудування) і соціальне (легка промисловість) значення.

У рамках НДР "Фінансово-монетарні важелі регулювання економіки" (IV кв. 2005 р. – III кв. 2008 р.) було сформульовано теоретичні основи застосування фінансово-монетарних важелів регулювання процесів на різних рівнях економіки (макро-, мезо- та мікрорівнях) для досягнення поставлених цілей розвитку економіки, а також обґрунтовано напрями вдосконалення управління бюджетними видатками, основних інструментів валютної та грошово-кредитної політики, амортизаційної та податкової політики для оздоровлення фінансів реального сектора. Результати дослідження істотно розширили теоретико-методологічну базу та практичний інструментарій підвищення ефективності використання фінансових ресурсів як основи забезпечення стабільного розвитку економіки України.

Саме в цей період науковці відділу фінансово-монетарного регулювання Інституту зосередилися на реалізації дослідницької програми, що набула нового сенсу в умовах розбудови національного господарства України на ринкових засадах, розробляючи "питання, що виникли на стику державних фінансів, грошового обігу, кредиту, фондового ринку та фінансів реального сектора"⁸, результатом

---

⁸ Див.: Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3-х т. Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. Київ: Фенікс, 2008. 468 с. С. 15.

чого стала підготовка тритомної монографії "Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку" (за ред. А.І.Даниленка), що стала піонерним доробком у науковому вивченні та осмисленні проблем фінансово-кредитної сфери національної економіки. Визнанням унікальності та значущості цього фундаментального дослідження стало присудження колективу авторів у 2009 р. премії НАН України ім. М.І.Туган-Барановського.

Напередодні фінансової кризи 2008–2009 рр. науковці звертали увагу вищих органів державної влади на загрозливі тенденції та поглиблення диспропорцій у фінансовій системі країни з огляду на нарощування зовнішнього корпоративного боргу, бум споживчого кредитування, незбалансовану валютну структуру балансів банків і підприємств. Для запобігання руйнівному впливу системних диспропорцій у фінансовій системі на економіку країни відділ розробив і надіслав органам державної влади системні заходи щодо пом'якшення впливу ризиків у банківській сфері та кризових явищ на фондовому ринку. Зокрема наголошувалося на доцільності створення Державної компанії з роботи з проблемними активами, яка б викупувала проблемні активи банків, необхідності розв'язання проблеми рефінансування зовнішньої заборгованості виробничих підприємств і банків, визначення принципів і каналів підтримки ліквідності банківської системи та ін. Ці та інші пропозиції відділу щодо розроблення політики держави у сфері стабілізації фінансової системи враховано не було. Замість системної антикризової програми було ухвалено Закон України "Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України", який передбачав однобічні, несистемні та хаотичні антикризові заходи⁹. Відсутність системної антикризової політики у сфері банківського сектора, фондового ринку та фінансів підприємств призвела до масштабної і тривалої фінансової кризи, наслідки якої остаточно не подолано дотепер.

У цей період дослідники відділу фінансово-монетарного регулювання Інституту разом із провідними вітчизняними експертами

---

⁹ Див. докладніше: Ризики фінансової дестабілізації в Україні: потенційний вплив на макроекономічну стабільність та заходи з їх мінімізації. Київ, 2008.

та науковцями підготували низку науково-прикладних праць щодо актуальних проблем фінансового і грошово-кредитного регулювання економіки України¹⁰.

Вагомою роботою, що сприяла заповненню прогалин у теоретико-методологічних засадах фінансово-кредитного регулювання економіки, стало дослідження проблем державної політики забезпечення фінансової стабільності промислових підприємств¹¹, завершене у 2011 р. У результаті дослідження було встановлено, що в сучасних умовах загострюються суперечності між економічними інтересами держави та підприємств корпоративного сектора. Проявом цього є пріоритет фіскальних інтересів держави щодо формування дохідної частини бюджету за одночасного послаблення фінансів підприємств, що негативно впливає на потенціал економічного розвитку країни.

У рамках цього підходу було також зроблено висновок про те, що тип фінансової системи країни залежить від типу обраної суспільством моделі економіки й визначає стан корпоративних фінансів як її складника. Дослідження каналів і сфер впливу державної фінансової політики на фінансовий стан підприємств показало, що в Україні саме макрофінансові чинники негативно впливають на формування фінансового середовища та особливості фінансових відносин підприємств корпоративного сектора. Це пояснюється тим, що в Україні дотепер зберігається невизначеність щодо моделі економічного розвитку (ліберальної чи соціально орієнтованої), яка має наслідком суттєві недоліки виконання дохідної частини державного бюджету та обмеження пропозиції фінансових ресурсів для підприємств корпоративного сектора. Така гібридна модель побудови економіки властива країнам, які перебувають у стані трансформації і в яких держава не має достатньої

---

¹⁰ Див.: Інфляція та фінансові механізми її регулювання / за ред. А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2007. 400 с.; Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємодії / за ред. А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. НАН України. Київ, 2010. 456 с.

¹¹ Державна політика стабілізації фінансів підприємств / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2011.

фіскальної спроможності для акумуляції необхідних для фінансування соціальних зобов'язань ресурсів.

Так, у науково-дослідній роботі "Державна політика забезпечення фінансової стабільності промислових підприємств" поглиблено теоретико-методологічні засади державного регулювання фінансового стану підприємств та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності впливу важелів та інструментів фінансової регуляторної політики держави у цій сфері. Показано, що в сучасних умовах загострюються суперечності між економічними інтересами держави та підприємств реального сектора, проявом чого є пріоритет фіскальних інтересів щодо формування дохідної частини бюджету коштом послаблення фінансів підприємств, що прямо впливає на потенціал розвитку економіки. Визначено концептуальні засади формування ефективної державної політики у сфері фінансів промисловості України на основі виокремлення каналів та сфер її потенційного впливу на фінансовий стан підприємств. Окрім того, у зазначеній праці розкрито напрями системної державної політики на мікро- та макроекономічному рівнях щодо оздоровлення фінансів підприємств реального сектора економіки через фіскальний, кредитний та монетарний канали. Показано, що фінансово-економічна криза істотно поглибила наявні деформації – як у частині платоспроможного попиту підприємств на банківські кредити, так і в частині пропозиції кредитних ресурсів для позичальників – промислових підприємств. Обґрунтовано, що завдання стабілізації фінансового стану промислових підприємств України, з огляду на неоднозначні за своїми масштабами наслідки світової фінансової кризи, невіддільне від розв'язання комплексу проблем, пов'язаних з активізацією ролі кредиту у фінансуванні промислових підприємств. Розкрито напрями активізації ролі кредитного механізму взаємодії банків та промислових підприємств, насамперед у частині вдосконалення форм і методів управління ризиками за кредитування інвестицій, формування інвестиційних джерел, реструктуризації банківського сектора та ін.

У рамках дослідження вперше в Україні сформульовано концепцію побудови фінансової політики держави на основі визначення моделі її економічного розвитку та обґрунтовано принципи реалі-

зації цієї політики. Розвинено положення, що в середньостроковій перспективі для України найбільш прийнятною може бути комбінована модель економічного розвитку, в основу якої слід покласти принципи ліберальної моделі організації виробництва та реалізації продукції відповідно до умов ринку, а також необхідності посилення державного регулювання к цій сфері, особливо за кризових умов. Обов'язковою умовою реалізації такої політики має стати законодавче визначення довгострокових пріоритетів та цілей розвитку економіки, досягнення яких забезпечується через національні програми та інвестиційні проекти. Кількість пріоритетів за такої умови потрібно жорстко обмежити.

У межах фундаментального дослідження "Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення"¹² обґрунтовано доцільність переходу від галузевого управління економікою до такого, яке ґрунтується на законодавчо визначених національних пріоритетах та затверджених інноваційно-інвестиційних проектах, що дасть можливість зосередити обмежені фінансові ресурси держави на реалізації національних пріоритетів. Доведено, що нагромадження системних проблем у фінансах реального сектора України потребує підвищення ефективності державного регулювання, активізації політики оздоровлення фінансів діючих підприємств реального сектора за допомогою економічних методів та фінансового забезпечення підприємств у рамках реалізації національних пріоритетів розвитку. Показано, що неефективність чинної державної політики у сфері фінансового оздоровлення підприємств реального сектора зумовлена такими її системними вадами, як: непрозорість процедур надання і використання фінансової допомоги; відсутність єдиних правил надання адресної допомоги для фінансового оздоровлення підприємств; відсутність статистики державної фінансової допомоги в рамках політики вертикального типу; нецільове використання бюджетних коштів; відсутність тимчасових регламентів (на період кризи), які б визначали порядок надання підприємствам державної фінансової підтримки в кризових умовах.

---

¹² Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014.

Окремим напрямом досліджень стали проблеми управління фінансами державних підприємств і приватизації державного майна. Було доведено, що незадовільний фінансовий стан державних підприємств пов'язаний із впливом переважно суб'єктивних чинників, серед яких – недосконалість фінансового планування, нечіткість розподілу управлінських повноважень між органами виконавчої влади. Для підвищення ефективності управління державними підприємствами обґрунтовано необхідність передачі функцій оперативного управління ними спеціальним органам – Державному агентству України з управління державними корпоративними правами та майном, державним холдинговим компаніям (галузевим та універсальним), компаніям з управління активами тощо.

Науковці відділу фінансово-монетарного регулювання за участю фахівців Фонду держмайна України та Держстату вперше в Україні дослідили вплив приватизації на фінансово-економічні показники підприємств (приватизованих у 2002–2010 рр.) у пост-приватизаційний період на основі репрезентативного дослідження їхньої діяльності та розвитку економіки України, зокрема у фінансовій сфері. Показано, що приватизація в Україні не змогла виконати основні завдання, які перед нею ставилися, – привести на підприємства нових власників та підвищити ефективність виробництва. Обґрунтовано комплекс заходів із підвищення ефективності приватизації, що включає: розроблення планів реструктуризації державних підприємств; впровадження механізму відбору покупців за результатами не лише грошового конкурсу, а й конкурсу інвестиційних проектів щодо розвитку підприємства; недопущення приватизації об'єктів заздалегідь визначеними покупцями (в т.ч. заборону проведення приватизаційних конкурсів, у яких бере участь лише один учасник); особливе врахування чинника соціальної значущості підприємства.

Обтяженість держави соціальними зобов'язаннями була й залишається дотепер ключовою проблемою для економіки та макроринкової стабільності. Науковці зауважували неможливість відмови "від високого соціального навантаження, що історично склалося в Україні ще з часів СРСР і посилюється за роки її неза-

лежності"¹³. Для поступового розв'язання проблеми переобтяженості держави соціальними зобов'язаннями було запропоновано перехід до *комбінованої моделі економічного розвитку*, побудованої на принципах ліберальної моделі організації виробництва та посилення державного регулювання економіки за допомогою непрямих методів. З огляду на це наголошувалося на необхідності зміни вектора державної фінансової політики з макро- на мікрорівень: "Фінансова стабільність підприємств корпоративного сектора має стати однією з головних цілей державної фінансової політики"¹⁴. Для досягнення цієї мети було запропоновано поетапно знижувати частку соціальних видатків у загальних видатках держави (включно зі зведеним бюджетом і Пенсійним фондом) відносно ВВП.

Реалізація такої моделі розвитку потребує законодавчого закріплення правила щодо випереджаючого зростання державних видатків на розвиток економіки, порівняно із соціальними видатками. Однак в умовах існування потужних популістських груп в українській політиці такий підхід не знайшов належної підтримки для практичного впровадження.

Встановлено, що невизначеність моделі економічного розвитку країни стала вагомим чинником вразливості фінансів підприємств корпоративного сектора економіки до зовнішніх та внутрішніх шоків. Фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. істотно поглибила наявні деформації – як у частині пропозиції фінансових ресурсів для підприємств корпоративного сектора, так і платоспроможного попиту на них. Стрімке зростання державного боргу впродовж 2008 р. – першого півріччя 2010 р. на 135,2 млрд грн та започаткування деструктивної практики рекапіталізації державних підприємств шляхом внесення до їхнього статутного капіталу державних облігацій мали вкрай негативні наслідки для стану корпоративних фінансів. Це зумовило поглиблення диспропорції між попитом на капітал і його пропозицією, оскільки нарощування

¹³ Державна політика стабілізації фінансів підприємств / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2011. С. 17.

¹⁴ Там само. С. 38.

державних боргів без пропорційного зростання державних інвестицій *призвело до дефіциту вільного капіталу та зростання його вартості (відсоткових ставок)*. Це спричинило пригніблюючий для функціонування ринків капіталу "ефект витіснення"¹⁵. Різке зменшення пропозиції фінансових ресурсів у 2008–2009 рр. для підприємств корпоративного сектора мало довготривалі негативні наслідки, пов'язані з уповільненням темпів нагромадження продуктивного капіталу в країні.

У міру появи нових тенденцій і викликів у сфері фінансів реального сектора економіки, на кредитних ринках відбувалося розширення напрямів досліджень. Україна розпочала ринкову трансформацію економіки одночасно з розгортанням процесів фінансової глобалізації, що вкрай негативно позначилося на функціонуванні її фінансової системи. Відповідно набули розвитку напрями досліджень, пов'язані з фінансово-монетарним регулюванням економіки, які стали ключовими з огляду на специфіку економічних трансформацій країн постсоціалістичного простору (зокрема й України), а також на радикальні асиметрії й дисбаланси у глобальних фінансах в умовах домінування неоліберальної форми економічної глобалізації.

З огляду на зміни, що відбулися в економіці України і сформулювали її як малу відкриту економіку, було переосмислено та розвинено ідеї М.І.Туган-Барановського про диспропорції у сфері грошей та кредиту, які постійно виникають у реальній економічній практиці, особливо в сучасних умовах, коли процеси фінансіалізації функціонування економіки та, відповідно, фінансові інновації домінують.

Для дослідження цих процесів було використано методологію структурно-функціональних деформацій, унаслідок застосування якої поглиблено розуміння деформацій банківських систем з огляду на непродуктивну зміну таких ознак банківської системи, як форма, структура, базові параметри, економічні відносини та інтереси учасників ринку, а також показано порушення циклу розвитку банківської системи. У результаті дослідження обґрунтовано, що ігнорування взаємозв'язку дисфункціональності банківської системи з ди-

---

¹⁵ Там само. С. 54.

намікою та ефективністю соціально-економічного розвитку, невідповідність банківської системи в методах та пріоритетах перерозподілу позикового капіталу суспільним потребам призведе до втрати функціями банківської системи їхнього прогресивного призначення. Це дало можливість визначити специфіку дисбалансів банківської системи України, оцінити потенційні наслідки їхнього впливу на окремі аспекти економічного розвитку України та обґрунтувати практичні рекомендації щодо мінімізації негативного впливу дисбалансів на її економічний розвиток.

З огляду на трансформаційні зміни в економіці України, які зумовили її перетворення на малу відкриту економічну систему, відділ зосередився на розвитку теоретичних основ монетарного регулювання малих відкритих трансформаційних економік. У таких системах, як показали дослідження, є закономірності та обмеження монетарного розвитку, зумовлені впливом зовнішніх (реіндустріалізація розвинених країн, розгортання чергової промислової революції, фінансова глобалізація) та внутрішніх чинників (домінування сировинної спеціалізації економіки, інституційна дисфункціональність національної монетарної влади, структурно-функціональні деформації фінансового посередництва), що проявляється через спотвореність грошово-кредитних відносин у суспільстві. Отримані результати дали змогу сформуувати теоретичну основу для пошуку шляхів підвищення ефективності грошово-кредитної політики в Україні, структурувавши чинники й особливості монетарного механізму економічної кризи в Україні. У сукупності отримані результати стали базою для обґрунтування концептуальних засад та практичних рекомендацій щодо модернізації монетарного механізму економічного розвитку України в контексті викликів і ризиків, породжених глобальними фінансовими дисбалансами й реформуванням світової фінансової архітектури, а також загострення внутрішніх політико-економічних чинників, що, власне, свідчить про взаємопов'язаність проведених досліджень із нагальними проблемами економічного розвитку України.

Оскільки стан економіки та фінансів у багатьох країнах світу і в Україні погіршився, науковці зосередилися на поглибленні теоретико-методологічних засад фінансової кризології в частині

обґрунтування концептуального підходу до дослідження фінансових криз на ринках, що розвиваються, який ґрунтується на аналізі особливостей трансмісії фінансового шоку, та розробці комплексного індексу фінансової стабільності економіки України¹⁶.

З огляду на кризові явища в національній економіці, які мали місце у 2008–2009, 2012–2016 рр., було вперше оцінено масштаби декапіталізації фінансового сектора економіки України з виокремленням причин, форм і методів декапіталізації (у розрізі банків і небанківських фінансових установ), що дало змогу визначити потреби в рекапіталізації суб'єктів фінансового сектора для відновлення функціональної спроможності фінансових інститутів та обґрунтувати пропозиції щодо рекапіталізації фінансового сектора з позицій необхідності посилення його ролі у фінансуванні модернізації національної економіки.

У контексті суперечливих підходів, застосованих під час реформування національного фінансового сектора в 2014–2016 рр., науковці відділу ідентифікували структурно-функціональні деформації національної моделі фінансового посередництва, з'ясували закономірності та особливості їхнього формування та прояву, що дало змогу сформулювати теоретико-методологічну основу реформування фінансового сектора в Україні. На цій основі обґрунтовано напрями інституційних корекцій фінансового сектора економіки України для відновлення його продуктивних функцій унаслідок посилення інституційних основ функціонування національного фінансового ринку, відновлення довіри до регуляторів і фінансових посередників, забезпечення належного рівня захисту прав кредиторів.

Тісна інтеграція наукових досліджень відділу з практикою економічних реформ в Україні, зокрема трансформація наукових результатів у затребувані практичні розробки, дали можливість реалізувати накопичений науковий потенціал у широкому спектрі прикладних НДР та аналітичних розробок, які виконувалися для міністерств і відомств економічного блоку уряду та Національного банку України.

---

¹⁶ Шкляр А.І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються / НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012.

Концептуальною основою досліджень відділу фінансів реально-го сектора було обрано підхід, що враховує вплив макрофінансових диспропорцій на загальні умови функціонування фінансової системи та доступність фінансових ресурсів для підприємств (чинник пропозиції).

У рамках цього напрямку відділом досліджувалися канали і сфери впливу державної фінансової політики на фінансовий стан підприємств. Особлива увага приділялася питанням доступу підприємств корпоративного сектора до бюджетного та кредитного каналів пропозиції фінансових ресурсів.

Другим ключовим напрямом досліджень було вивчення чинника попиту підприємств на фінансові ресурси та пов'язаних із цим кредитних та інвестиційних ризиків. Методологічним ядром досліджень цього напрямку стало застосування підходів сучасних теорій структури капіталу для виокремлення чинників, які визначають особливості фінансів підприємств корпоративного сектора в Україні. За роки існування відділу напрямки його досліджень зазнавали певних змін, уточнювалися відповідно до нових викликів для фінансів корпоративного сектора економіки.

Подальший науковий пошук було зосереджено на нейтралізації не наслідків, а причин дестабілізації корпоративних фінансів, та виборі відповідних каналів та інструментів державної політики. Дослідження тенденцій у фінансах промисловості в умовах фінансової кризи 2008–2009 рр. показали, що основною проблемою був низький рівень платоспроможності (недостатність власного капіталу) та високий рівень зношування основних засобів підприємств. Через це заходи, які здійснювались урядом у цей період для підтримки ліквідності підприємств окремих видів економічної діяльності, не могли забезпечити стабілізацію їхнього фінансового стану в довгостроковому періоді. Дослідження показало повну інституційну неспроможність держави до оперативного реагування на різке погіршення фінансового стану промислових підприємств в умовах кризи.

Системний характер незадовільного стану фінансів промисловості України був пов'язаний із негативним впливом надмірних державних витрат та "ефекту витіснення" на пропозицію фінансо-

вих ресурсів, а також несприятливою для скорочення державних витрат, насамперед соціальних, політичною ситуацією напередодні президентських виборів 2010 р. З огляду на це було обґрунтовано концептуальну основу державної політики щодо забезпечення фінансової стабільності промисловості в короткостроковому періоді, яка передбачала поєднання податкових стимулів для промисловості (реструктуризація та відстрочення сплати податків, переведення частини простроченої податкової заборгованості до складу довгострокового податкового боргу) зі стимулюючою монетарною політикою¹⁷.

Подальші дослідження проблемних питань впливу кризи на фінанси підприємств та шляхи їх оздоровлення показали, що частина заходів антикризової податкової політики України була націлена на зниження податкового тягаря. Однак такі заходи були адресовані досить вузькому сегменту платників і, відповідно, ефект від їхнього застосування для економіки загалом незначний. У промисловості інструменти антикризового податкового регулювання були спрямовані на зменшення оподатковуваного прибутку промислових підприємств. Однак у часи кризи більшість промислових підприємств України були збитковими і тому вибір такого підходу не був цілком виправданим. На основі моделювання різних інструментів податкового регулювання для фінансового оздоровлення підприємств корпоративного сектора економіки України було доведено доцільність застосування нульової ставки корпоративного податку на прибуток та збільшення тривалості податкового періоду з цього податку до одного року.

У довгостроковому періоді фундаментальною передумовою оздоровлення корпоративних фінансів було визначено поетапну консолідацію державних фінансів із метою розблокування ринкових каналів пропозиції фінансових ресурсів для підприємств. У зв'язку із тим, що консолідація публічних фінансів так і не була розпочата, фінансова криза 2008–2009 рр. спричинила довготривалі негативні наслідки на пропозицію фінансових ресурсів для корпо-

---

¹⁷ Державна політика стабілізації фінансів підприємств / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2011. С. 56.

ративного сектора. Упродовж 2010–2011 рр. повільне післякризове відновлення економіки зумовило кумулятивне зростання боргової залежності держави від внутрішніх та зовнішніх кредиторів, що не дозволило послабити негативний вплив "ефекту витіснення" на корпоративні фінанси, у результаті чого залишалися хронічно високими відсоткові ставки. У 2012–2013 рр. диспропорції у фінансовій системі України поглибилися внаслідок стрімкого зростання державного боргу і, відповідно, погіршення умов доступу підприємств корпоративного сектора до фінансових ресурсів. Водночас невиважена грошово-кредитна політика, яка полягала у не виправданому утриманні валютного курсу аж до остаточного краху чинного на той час політичного режиму, на початку 2014 р. обмежила можливість застосування інструментів монетарного послаблення. У поєднанні із недоступністю для переважної кількості підприємств фінансування на зовнішніх ринках це призвело до посилення ефекту витіснення й погіршення умов фінансового забезпечення підприємств корпоративного сектора.

Об'єктивні труднощі із перезапуском ринкових механізмів фінансового забезпечення підприємств, насамперед – банківського кредиту, та звуження фіскального простору держави, яка витрачала дедалі більшу частку ВВП на обслуговування зовнішніх боргів, на кінець 2013 р. істотно посилили проблему дефіциту фінансових ресурсів для підприємств корпоративного сектора. Саме на пошук шляхів її розв'язання було зосереджено роботу відділу останніми роками. Для цього було обґрунтовано ключові напрями політики оздоровлення фінансів підприємств корпоративного сектора горизонтального типу, які передбачали:

- перехід до фіскальної політики, яка базується на правилах дотримання граничних рівнів державного боргу, що мало упередити негативний вплив ефекту витіснення на міжсекторальний розподіл наявних джерел фінансування;

- поетапне скорочення рівня державного перерозподілу ВВП до 35–40% унаслідок раціоналізації витрат на державне управління, інвентаризації зобов'язань за соціальними виплатами, який відповідає рівню економічного розвитку України;

– запровадження державного моніторингу за станом фінансів підприємств корпоративного сектора для своєчасного виявлення та реагування на негативні тенденції.

Реалізації зазначених напрямів перешкодила масштабна криза 2014–2016 рр., упродовж якої українська економіка зазнала глибокого впливу збігу внутрішніх та зовнішніх чинників, що створило вкрай несприятливі умови для фінансового забезпечення структурної модернізації.

В умовах, коли ринкові фінансові механізми, насамперед банківський, не націлені на модернізацію та розвиток корпоративного сектора України, виникає необхідність державної адміністративної та фінансової підтримки в цьому напрямі. Це й зумовило виділення завдань переорієнтації державної фінансової політики на інтереси корпоративного сектора та реформування системи державної фінансової підтримки підприємств в окремий напрям досліджень відділу.

Зважаючи на потребу в концентрації продуктивного капіталу в пріоритетних видах економічної діяльності, дослідження відділу були зосереджені на питаннях активізації державної участі у фінансуванні структурної модернізації економіки. У рамках цього напрямку було розроблено теоретико-методологічні засади та практичні рекомендації щодо переходу від галузевого до проектного принципу управління державними інвестиціями, який полягає в концентрації фінансових ресурсів на обмеженій кількості інвестиційних проектів у рамках законодавчо визначених національних пріоритетів¹⁸. Для реалізації такого підходу була обґрунтована необхідність створення спеціалізованого державного Банку розвитку, основою функцією має стати бути забезпечення фінансовими ресурсами затверджених урядом інноваційно-інвестиційних проектів. У процесі дослідження цих проблем було розроблено весь пакет необхідних заходів щодо запуску діяльності зазначеного банку, які були передані всім вищим органам влади. Реалізація такого підходу

---

¹⁸ Вплив кризи на фінанси корпоративного сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення / за ред. чл.-кор. НАНУ А.І. Даниленка; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2014. С. 45.

потребувала розширення фіскального простору держави, що й зумовило розроблення відділом заходів із консолідації публічних фінансів, які включали скорочення непродуктивних державних витрат, раціоналізацію витрат на державне управління задля "здешевлення" функцій держави для суспільства.

Державна підтримка підприємств, які зазнають фінансових труднощів, здійснюється в Україні несистемно та без належної методологічної основи, що призводить до неефективного використання обмежених фінансових ресурсів. Допомога надається нежиттєздатним підприємствам традиційних видів економічної діяльності, тоді як перспективні інноваційні проекти не отримують фінансової підтримки. Це зумовило розроблення у відділі пропозицій щодо реформування стратегії та модернізації регламентів фінансової підтримки підприємств. Для підвищення ефективності використання обмежених фінансових ресурсів була обґрунтована необхідність поетапного зменшення витрат держави на фінансову допомогу підприємствам традиційних видів діяльності та запропоновано впровадження прозорих механізмів її надання. Зокрема, була обґрунтована необхідність диференціації підприємств – потенційних бенефіціарів державної допомоги за ознаками їхньої суспільної значущості й потенціалу. До суспільно значущих мають належати стратегічно й соціально значущі промислові підприємства (оборонно-промислового комплексу та містотворюючі). За ознакою потенціалу життєздатності було виділено три групи підприємств, які відрізняються між собою економічним і фінансовим станом, внутрішніми потенційними можливостями (ефективно функціонуючі підприємства, підприємства з нестійким фінансовим станом, але достатнім потенціалом виживання, та неефективно працюючі підприємства з низьким потенціалом виживання).

Окрім проблем дефіциту пропозиції фінансових ресурсів через ринкові й бюджетний канали до кола проблем щодо формування та розвитку фінансів корпоративного сектора України належить істотне погіршення фінансового стану підприємств унаслідок домінування фіскальних інтересів держави над функцією стимулювання розвитку виробничих секторів економіки.

Саме тому відділ зосередив свої дослідження на моніторингу тенденцій у фінансах підприємств корпоративного сектора щодо фінансового стану підприємств як визначального чинника їхнього платоспроможного попиту на фінансові ресурси.

У дослідженнях науковців відділу наголошується на необхідності розроблення комплексного підходу до розвитку корпоративного сектора та зміщення на державному рівні акцентів із проблем фінансового сектора на виробничу сферу. На сьогодні в Україні питанням структурної модернізації економіки, зокрема й корпоративного сектора, не надається пріоритетного значення, що призводить до відсутності чітких орієнтирів та напрямів розвитку економіки в майбутньому.

Отримані результати досліджень свідчать, що проблеми корпоративного сектора значною мірою формують підґрунтя розвитку економіки в майбутньому.

Відділи грошово-кредитних відносин та фінансів реального сектора продовжують тісно взаємодіяти із законодавцями, органами державної влади та управління, регуляторами фінансового ринку. Емпіричний матеріал, накопичений у рамках взаємодії з урядовими структурами й регуляторами фінансового ринку, забезпечує розвиток наукових напрямів і наукового потенціалу відділів.

Науковці відділів залучаються до роботи редакційних колегій провідних вітчизняних фахових видань, серед яких: "Фінанси України", "Економіка і прогнозування", "Економіка України", "Вісник Інституту економіки та прогнозування НАН України" тощо.

Під керівництвом науковців відділів розпочали свою наукову діяльність як аспіранти понад 40 молодих спеціалістів, які згодом захистили дисертації та продовжують плідно працювати в наукових установах та організаціях.

Науковці відділів займають активну публічну позицію щодо нагальних проблем розвитку фінансового сектора України, що реалізована у фахових та суспільних дискусіях, публікаціях та виступах у загальнонаціональних ЗМІ, обговореннях нагальних проблем із бізнес-середовищем (Клуб банкірів, АУФТ, Ліга страхових організацій, Агентство з рефінансування житлових кредитів, НАБУ та ін.) за участі провідних західних експертів.

Перспективи наукових досліджень відділу грошово-кредитних відносин на найближчі роки пов'язані з вивченням впливу фінансових інновацій на економічний розвиток, зокрема тіньовим фінансовим посередництвом; розвитком криптовалют та віртуальних грошей, їхньої ролі й загроз для платіжної функції класичної банківської системи; інституційними аспектами регулювання фінансового посередництва.

До перспективних напрямів наукової діяльності відділу фінансів реального сектора слід віднести дослідження впливу макрофінансових та інституційних чинників на фінанси підприємств корпоративного сектора; ролі держави у фінансовому забезпеченні потенційних точок зростання в промисловості: фінансові інструменти та інститути розвитку; адаптації теорії корпоративних фінансів до особливостей фінансової системи України, фінансових ризиків у корпоративному секторі економіки; розв'язання проблем у фінансових відносинах підприємств корпоративного сектора з державою, банками та фондовим ринком; низької інвестиційної активності підприємств та недостатності її фінансування. У 2017 р. відділ розпочав роботу над темою "Розвиток фінансів підприємств корпоративного сектора економіки України", метою якої є визначення закономірностей розвитку фінансів підприємств корпоративного сектора економіки України та обґрунтування практичних рекомендацій щодо подолання негативних тенденцій у їх динаміці. Досягнення цієї мети дозволить розробити нові підходи до формування державної фінансової політики з урахуванням особливостей фінансової моделі ведення бізнесу в Україні.

Л.В. Дейнеко, Е.І. Шелудько

ВІДРОДЖЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ: ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ І ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Зламна епоха 90-х років минулого століття позначилася серйозними структурними перетвореннями в економіці України. Кардинальних змін зазнав і промисловий сектор економіки, який на той час був досить потужним і міцно вбудованим в економіку єдиного господарського комплексу СРСР. Провідну роль у структурі промислового виробництва тоді відігравала важка промисловість: чорна металургія, металооброблення, вугільна промисловість, машинобудування. На території України діяла третина оборонних підприємств військово-промислового комплексу Радянського Союзу. У структурі промисловості України були своє судно- та авіабудування, країна розвивала космічну галузь, точне машинобудування, приладобудування, електроніку та робототехніку. Водночас види діяльності, які поповнювали ринки товарами народного споживання, суттєво відставали в розвитку. Це була одна із структурних диспропорцій, яка не подолана навіть за 26 років трансформаційних змін, пов'язаних із формуванням і підтримкою функціонування ринкової економіки. Ще більшу загрозу несли в собі диспропорції, пов'язані з домінуванням виробництва військово-промислової продукції, попит на яку суттєво впав після розвалу СРСР. Крім того, економіка України в межах колишнього, так званого народногосподарського, комплексу була надмірно відкритою, і, як результат цього, її функціонування залежало від міжреспубліканських зв'язків, які після розвалу СРСР переважно були розірвані. До того ж економіка як СРСР, так і України мала низький рівень конкурентоспроможності на тлі надзвичайного зношування виробничого апарату, що зумовило і з часом – у процесі формування світогосподарських зв'язків української економіки за умов вільного ринку –

закріпило структуру експорту з переважно низькою питомою вагою доданої вартості. Насамперед це стосується гірничовидобувної промисловості (експорт руди) та металургії (експорт продукції низького рівня технологічних переділів). Саме тому в певні роки ці види діяльності досягали навіть 50% питомої ваги у структурі промисловості. В результаті переходу до ринку за промисловістю України закріпилася спеціалізація низького технологічного рівня, що сформувала надзвичайно високу залежність від кон'юнктури світових ринків і посилила залежність української промисловості від ринкових коливань, насамперед на руду та метал.

Тобто в ринкові реформи промисловий сектор країни увійшов не тільки зі значним потенціалом, а й також з іще більш значущим комплексом накопичених системних проблем, до яких у процесі трансформацій додалися: обмеженість фінансових ресурсів для модернізації існуючих виробництв; зменшення державної підтримки та скорочення кредитування й інвестування підприємств за рахунок державних коштів; зростання цін на енергоносії тощо. Основні принади ринкової економіки, такі як формування вільного ринку, приватна власність на засоби виробництва, свобода підприємництва, в ході структурних реформ в Україні виявились неспроможними позбавити українську промисловість диспропорційності, про яку йшлося вище, натомість нова "ринкова" система управління економікою за умов відсталості в технологіях не забезпечила розроблення та реалізацію інноваційної парадигми розвитку промисловості, а відсутність дієвих стимулів та ресурсів для модернізації промислового виробництва закріпили в країні аграрно-сировинний уклад економіки, і все це відбувається на тлі її деіндустріалізації (якщо у 2007 р. частка ВДВ промисловості в загальному обсязі ВДВ становила 31,2%, то у 2015 р. – 25,0%¹). Не посприяла модернізації і здійснена масштабна приватизація, що за відсутності або обмеження конкуренції призвела до олігархізації окремих промислових секторів (що набуло поширення в результаті створення в країні певних законодавчих засад для обслуговування інтересів олігархічного капіталу).

---

¹ Дані Держстату України.

Тож за понад чверть століття незалежності наявні диспропорції у розвитку української промисловості не тільки не були подолані, а й почали формуватися нові, що проявляються у тенденції до технологічної залежності України, оскільки в першу чергу імпорт продукції промислового призначення з високою питомою вагою доданої вартості не покривається її відповідним експортом. Це ще більше закріплює сировинний статус промисловості України та зберігає умови для виникнення нових кризових явищ, особливо за цінових коливань на відповідних світових ринках.

На сьогоднішній день Україні й досі властиві такі негативні риси промислового розвитку, як інноваційна відсталість, недостатня забезпеченість внутрішнього ринку товарами власного виробництва, характерні ознаки сировинної орієнтації експорту, надзвичайно висока енергомісткість виробництва. Як результат, належним чином не забезпечується економічна безпека країни в умовах глобалізації. Україна скоротила до надкритичних розмірів частку високотехнологічних виробництв, що зменшило попит на власні науково-дослідні та прикладні розробки і стримує розвиток трансферу технологій. Недосконалість інвестиційно-кредитної системи призводить до відтоку власного капіталу та зменшення фінансових ресурсів, а це негативно позначається на інноваційній активності суб'єктів господарювання. Ускладнює діяльність промислових підприємств незбалансованість системи стандартизації і сертифікації продукції з їх потребами, нерозвиненість інфраструктури інноваційної сфери.

Світовий досвід багатьох поколінь реформ щодо забезпечення розвитку промисловості як виду діяльності, що за рахунок спеціалізації та модернізації дає змогу отримувати збільшення питомої ваги доданої вартості, свідчить як про доцільність, так і про необхідність використання механізмів ринкової політики, що вперше були використані декілька століть тому в Англії і не менш успішно використовуються в сучасних умовах розвиненого ринкового середовища як у ЄС загалом, так і в окремих країнах – членах ЄС зокрема. Це, так само, як і стан і проблеми та перспективи розвитку України, зумовило проведення наукових і прикладних досліджень у сфері промислової політики, зорієнтованої на реіндустріалізацію віт-

чизняної економіки. Саме тому в січні 2011 р. в Інституті економіки та прогнозування НАН України був сформований відділ промислової політики, який успадкував значний, попередньо нагромаджений в Інституті економіки НАН України, досвід досліджень з проблем промислового розвитку України, що був напрацьований школою вчених-економістів, таких як, наприклад: академіки НАН України С.М.Ямпольський, О.М.Алимов, М.Г.Чумаченко, чл.-кор. НАН України М.С.Герасимчук, д.е.н. В.П.Александрова. Наукові дослідження щодо вирішення проблем управління розвитком промислового комплексу та проблем розвитку інноваційного потенціалу промисловості вони проводили ще в умовах командно-адміністративної системи відповідно до поставлених перед Інститутом економіки НАН України завдань.

Місія створеного в Інституті відділу полягає у забезпеченні розвитку наукової бази для процесу ухвалення державних рішень щодо промислової політики шляхом здійснення відповідних науково-аналітичних досліджень та розробок задля розвитку промисловості як основи відродження і зростання вітчизняної економіки. Відповідно до цього відділ сконцентрував свої дослідження за такими напрямками: засади промислової політики, її регіональні та інноваційні складові та пріоритети; визначення національних пріоритетів у промисловості та удосконалення механізмів реалізації державної промислової політики; потенціал промислового виробництва України та її регіонів; оновлення та модернізація виробництва задля збільшення промислових виробництв новітніх технологічних укладів із поглибленою переробкою; конкурентоспроможність промислового виробництва на національному та глобальному рівнях; екологізація промислового виробництва та зміни екологічного середовища; реалізація енергозберігаючої моделі розвитку промисловості з упровадженням ресурсоощадних та екологобезпечних технологій; інституційні аспекти індустріального розвитку, корпоративне управління; розвиток підприємництва у промисловому секторі та механізми підвищення його ефективності; інвестиційно-фінансовий потенціал реіндустріалізації; регіональні аспекти індустріального розвитку в умовах децентралізації; міжрегіональне і транскордонне співробітництво в системі управління індустріальним розвитком; трансфор-

мація відносин між державними, муніципальними органами влади, науковими і суспільними організаціями та бізнесом; міжнародне торговельно-економічне і науково-технічне співробітництво та інтеграція вітчизняної промисловості у глобальні ланцюги створення доданої вартості; оцінка впливу правил міжнародної торгівлі на промислову політику.

Свої дослідження відділ розпочав з теми "Пріоритетні напрями промислової політики в посткризовому розвитку економіки" (2011–2013 рр.), метою її виконання став розвиток промислової політики в умовах посткризового відновлення економіки. Результати проведених досліджень були оприлюднені в підготовленій співробітниками відділу фундаментальній монографії "Промислова політика посткризової економіки" (2013)².

За результатами аналізу посткризового відновлення промисловості встановлено, що існуюча значна експортна орієнтація промислового виробництва за нераціональної структури експорту стала причиною більш глибокого кризового падіння промислового виробництва та уповільнення темпів зростання, ніж це відбулося у країнах із розвиненою економікою, разом із цим гіпертрофоване зростання імпоротної залежності перетворилося на стримуючий фактор структурно-технологічних змін і промислового розвитку взагалі. Тенденція зростання імпоротної залежності стала найбільш загрозливим наслідком структурної деградації промислового виробництва. Особливої гостроти набула проблема імпорту високотехнологічної продукції машинобудування. У зв'язку з цим у наукових розробках значна увага приділялась проблемним рисам у структурі українського машинобудування, що утворилися через значне відставання розвитку галузі від економічно розвинених країн. Було доведено, що недостатня конкурентоспроможність вітчизняної техніки та втрата у процесі економічної трансформації багатьох високотехнологічних виробництв надзвичайно узалежнили ринок машинобудування від імпорту. Реалізація стратегії

---

² Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук, проф. М.М. Якубовського; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. 316 с.

імпортозаміщення не стала панацеєю у розв'язанні проблеми. Зроблено висновок про те, що не варто намагатися дублювати імпорتنу продукцію чи її замітники з метою скорочення імпорту. Необхідно створювати у себе виробництво сучасних видів високо-технологічної продукції, незалежно від того, чи замінюватиме вона імпорتنу, а чи стане статтею нарощення вітчизняного конкурентоспроможного експорту.

На основі узагальнення теоретичних підходів та управлінської практики в царині формування та реалізації післякризової промислової політики авторами дослідження були запропоновані інструменти для аналізу конкретних ситуацій та обґрунтування управлінських рішень щодо промислового розвитку України. Зокрема, було запропоновано метод ранжування видів промислової діяльності з метою визначення пріоритетних галузей для отримання державних преференцій залежно від потенційних можливостей окремих галузей забезпечити прискорення промислового розвитку, що сприятиме структурно-технологічній модернізації та виходу промислового виробництва на докризовий рівень. За цього підходу пріоритетними галузями повинні стати: інвестиційне машинобудування, включаючи важке, енергетичне, транспортне, хімічне, галузі конструкційних матеріалів, електроніка, приладобудування, комунікаційно-інформаційні системи тощо.

У зазначеному вище дослідженні здійснено оцінку фінансового потенціалу відтворення і розвитку вітчизняної промисловості. Вона засвідчила, що у посткризовий період переробна промисловість та її технологічні сектори не відновили спроможність накопичувати власні фінансові ресурси в обсягах, достатніх для розширеного виробничо-технологічного відтворення. Внаслідок браку власних коштів для накопичення капіталів гальмуються процеси розширеного відтворення виробництва на новій технологічній основі та посилюється попит на позичкові кошти. Існуюча диспропорційність розподілу власних джерел відтворення між технологічними секторами стримує удосконалення технологічної структури промислового виробництва. Міжрегіональні диспропорції джерел формування власних фінансових ресурсів технологічного відтворення спричиняють неефективний територіальний розподіл праці, концентрацію про-

мислового виробництва у декількох регіонах, що створює загрози деіндустріалізації господарств більшості регіонів країни. Крім того, потенціал фінансування технологічного відтворення за рахунок власних коштів промислових підприємств втрачається внаслідок безконтрольного виведення капіталу з виробничого обігу промисловості в інші сфери економіки, що підриває фінансові передумови для відтворення виробництва й технологій.

У процесі дослідження впливу екологічного чинника на підвищення конкурентоспроможності продукції було запропоновано методологію вимірювання екологічного рівня промислового виробництва на основі теорії декаплінгу, що дало змогу врахувати співвідношення обсягів техногенного навантаження та реалізованої промислової продукції з визначенням питомих коефіцієнтів техногенного навантаження у розрахунку на одиницю реалізованої промислової продукції. Таким чином з'явилася можливість поглибити екологічну оцінку розвитку промисловості та здійснювати на цій основі прогнозні розрахунки техногенного навантаження на довкілля за видами промислової діяльності в контексті активізації інтеграційних процесів до ринку країн ЄС.

У процесі роботи над зазначеною вище темою проводились дослідження галузевих особливостей розвитку промислового сектора України, на основі яких сформовано матеріали, що увійшли до наукової доповіді "Пріоритети розвитку внутрішнього ринку України" (2013) та колективної монографії "Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки)" (2013)³, де було визначено пріоритети політики стимулювання випуску основних видів вітчизняної промислової продукції та сформульовано заходи з активізації внутрішніх ринків: фармацевтичної продукції, полімерних матеріалів, продукції взуттєвої

---

³ Пріоритети розвитку внутрішнього ринку України / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАНУ А.І. Даниленка, д-ра екон. наук Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2013; Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки) / за ред. чл.-кор. НАНУ А.І. Даниленка, д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. НАНУ. Київ, 2013.

промисловості, текстильних виробів та одягу, деревини та виробів із деревини, продукції машино-, судно-, авіабудування, будівельних матеріалів. Науковим внеском відділу у вирішення стратегічного завдання створення в Україні потужної харчової індустрії стала публікація наукового видання "Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу" (2013)⁴.

Також за результатами наукового дослідження співробітниками відділу за запитами зацікавлених державних установ було підготовлено низку науково-аналітичних матеріалів, що знайшли своє практичне використання в органах державної влади⁵.

Відповідні пропозиції відділ також направляв до Кабінету Міністрів України у процесі розроблення "Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року" (схвалена розпорядженням КМУ від 17 лип-

---

⁴ Дейнеко Л.В., Шелудько Е.І. Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу / НАН України; ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2013. 120 с.

⁵ Пропозиції до проекту Державної програми економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та основні напрями розвитку на 2014 і 2015 роки, відповідно до яких розроблені такі розділи за напрямом "Промисловість": гірничо-металургійний комплекс; машинобудівний комплекс; оборонно-промисловий комплекс; хімічна промисловість; легка промисловість; деревообробна промисловість (до Департаменту промислової політики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України); Пропозиції щодо розвитку внутрішнього ринку України шляхом імпортозаміщення до проекту Державної програми активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки, яка затверджена Постановою Кабінету Міністрів України № 187 від 27 лютого 2013 року; Інформаційна довідка про прогнозні обсяги виробництва та експорту окремих видів промислової продукції на період до 2020 року щодо виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2010 р. № 2174-р "Про схвалення Транспортної стратегії України на період до 2020 року" (до Міністерства інфраструктури України); Інформаційно-аналітичні матеріали щодо оцінки динаміки за основними кількісними та якісними характеристиками внутрішнього виробництва, інвестиційного та споживчого попиту і позицій України у міжнародних рейтингах відповідно до виконання доручення Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р. № 23894/9/1-12 (до листа Адміністрації Президента України); Експертні висновки щодо законопроектів про внесення змін до Митного кодексу України: щодо підвищення конкурентоспроможності літаків вітчизняного виробництва (№ 2564 від 19.03.2013 р.), підтримки вітчизняного літакобудування (№ 2482а від 03.07.2013 р.) та державної підтримки літакобудівної промисловості в Україні (№ 2309 від 15.02.2013 р.).

ня 2013 р. № 603-р). На жаль, не всі вони були враховані, зокрема ті, що стосувалися фінансового потенціалу відтворення і розвитку вітчизняної промисловості. Як наслідок, запропонований у концепції "оптимальний варіант розв'язання проблеми", що полягав "у реалізації державної політики структурно-технологічних перетворень промисловості на середньо- і високотехнологічні виробництва шляхом збільшення частки вітчизняних розробок на основі поєднання інноваційної та промислової політики"⁶, не міг бути реалізований, у тому числі через те, що для його реалізації не були виокремлені джерела фінансових ресурсів держави, а також вітчизняних науки та бізнесу.

Зміна парадигми економічного розвитку, викликана трансформаційними процесами в Україні, що розпочалися у 2013–2014 рр. та імплементацією Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також розгортання нової хвилі технологічної революції у світі зумовили вибір теми наступного дослідження – "Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України" (2014–2016 рр.), опрацювання якої передбачало вирішення таких проблем: розвиток засад формування політики здійснення неоіндустріальної трансформації промислового потенціалу України на основі оцінки готовності промислового комплексу України до неоіндустріальної трансформації в розрізі основних промислових груп; формування джерел інвестиційних ресурсів; оцінки конкурентоспроможності промислового виробництва на національному та глобальному рівнях; оцінок можливостей та ризиків розвитку промисловості за умов торгівлі з країнами Європейського Союзу.

На основі проведеного дослідження сформувався авторський погляд на формування засад промислової політики України з урахуванням світових тенденцій щодо переходу на нову модель індустріального розвитку. При цьому автори розвинули методологічний підхід, який передбачає переорієнтацію промислової політики, спрямованої на виокремлення пріоритетних видів діяльності, на

---

⁶ Концепція Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80#n10>

промислову політику, націлену на використання інноваційних, конкурентних, екологічних переваг з орієнтацією на використання нових можливостей, які надають механізми розвитку торгівлі в умовах, що змінилися після підписання угоди з ЄС та зміни якої започатковуються у світовій торговельній політиці на сьогодні з тим, щоб забезпечити включення українських товаровиробників у нові ланцюги доданої вартості. Як результат, у практичному плані була обґрунтована нова модель індустріального розвитку в Україні, в якій передбачається орієнтація на використання новітніх технологічних укладів, що забезпечують поглиблену переробку сировини та матеріалів, а також випуск продукції з високою часткою доданої вартості при впровадженні, зокрема, засад "зеленого" зростання.

Щодо розкриття аспектів формування політики здійснення неоіндустріальної трансформації промислового потенціалу було доведено, що для ефективного вирішення завдань такої трансформації вітчизняного промислового потенціалу та інтеграції у глобальні виробничі ланцюжки з більшою часткою доданої вартості доцільно спиратися на комбінацію експортоорієнтованої та інноваційно спрямованої моделей індустріалізації. Разом із цим на етапі реформ для тих видів діяльності, що мають місткий внутрішній ринок, високий потенціал імпортозаміщення і конкурентоспроможності, доцільно використовувати протекціоністські методи підтримки (використання переважно тарифних інструментів та квот), оскільки національний протекціонізм в сучасних умовах широко використовується й іншими країнами. В роботі сформульовано позицію, що у промисловій політиці, яка орієнтована на неоіндустріальну трансформацію, перевага повинна надаватися м'яким, горизонтальним методам регулювання.

Вирішення завдання щодо нарощування промислового потенціалу України і розширення місткості ринків збуту продукції вимагало оцінки готовності промислового комплексу до неоіндустріальних змін у детальному розрізі (за видами промислової діяльності) та оцінки ефективності його функціонування. Було встановлено, що архаїчна структура промислового виробництва та воєнно-політичний конфлікт на сході України й окупація Криму сьогодні є вирі-

шальними чинниками втрати ринків і падіння експорту. У структурі виробництва тривало зменшення частки галузей з високим рівнем доданої вартості, що суперечить загальносвітовому тренду зростання обсягів виробництва інноваційної та наукомісткої продукції.

Результати проведеного дослідження показали, що для оздоровлення української економіки необхідна насамперед сильна, оновлена і модернізована промислова база, а отже, нагальним є створення потужних промислових секторів із великою часткою конкурентоспроможних підприємств (компаній), які можуть розвивати свою діяльність у різних економічних сферах, оскільки існуючі аграрні види діяльності в довгостроковій перспективі мають обмежені можливості для забезпечення стійких темпів розвитку української економіки і піднесення її конкурентоспроможності.

Фахівцями відділу було обґрунтовано, що в умовах домінантної ролі ТНК задля реалізації національних інтересів існує постійна необхідність коригуючих дій держави, спроможних здійснити комплексний вплив на неоіндустріальну трансформацію, зокрема, таких як:

- стимулювання розвитку нішевих галузей, спроможних зайняти унікальне місце в глобальних ланцюгах доданої вартості, що має на меті формування нішевих сегментів у вузьких сферах спеціалізації;
- стимулювання експорту продукції з високим ступенем переробки (вдосконалення валютного регулювання, надання інформаційної підтримки, спеціальних програм підтримки експорту тощо);
- формування та розвиток людського капіталу (створення умов для повноцінної творчої самореалізації кваліфікованих спеціалістів) і популяризація вітчизняної науки та її інтеграція з виробництвом;
- інституційне забезпечення (створення спеціального урядового органу для стимулювання промислового розвитку як координатора розвитку промисловості; формування локальних високотехнологічних центрів із розвиненою інфраструктурою; сприяння розвитку технопарків, технополісів, наукових парків, бізнес-інкубаторів, зон високих технологій тощо);

- підвищення доступності фінансових ресурсів (створення спеціалізованих кредитних, інвестиційних компаній за участю держави, необхідних для довгострокового кредитування та інвестування у високотехнологічні галузі; впровадження системи державного гарантування);
- залучення іноземного капіталу шляхом зняття значних адміністративних бар'єрів на шляху прямих іноземних інвестицій (повернення ПДВ, оподаткування дивідендів, процедури валютного контролю тощо).

У рамках дослідження було доведено, що неоіндустріальна трансформація промислового комплексу України може не здійснитися у разі вчасного неприйняття заходів щодо створення фінансових механізмів залучення інвестицій. Було показано, що фінансові механізми інноваційно-технологічного розвитку, які самореалізуються в розвинених капіталістичних системах, не спрацьовують у трансформаційних економіках і, зокрема, в економіці України. З метою фінансового стимулювання галузей та виробництва, продукція яких має високий попит на ринках і конкурентні переваги організації виробництва в Україні, доцільним є створення спеціальних інститутів розвитку, наприклад, банку чи фонду розвитку, передбачивши як одне з джерел його наповнення частину коштів від приватизації державної власності.

Результати досліджень інвестиційних та інноваційних потреб для модернізації промисловості і заходів промислової політики, здатних перетворити внутрішній ринок на привабливе місце виробництва промислової продукції, а також з метою дати змогу отримати реальні економічні переваги в торгівлі промисловими товарами у процесі інтеграції з ЄС були оприлюднені у ряді наукових доповідей та статей⁷. Системно наукові здобутки за досліджуваною те-

---

⁷ Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості. Донецьк: НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2014; Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д.е.н. Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д.е.н. Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України", 2014; Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шовкун І.А., Загородня М.Ю., Гахович Н.Г. Ключові аспекти "Плану Маршалла" для України

матикою представлені в колективній монографії "Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України" (2016)⁸.

Також за результатами наукового дослідження співробітниками відділу було опубліковано низку суспільно резонансних статей у ЗМІ ("Ліга.Бізнес", "Дзеркало тижня. Україна", "Економічна правда", "VoxUkraine", "BusinessViews")⁹.

у промисловій сфері. *Економіка України*. 2015. № 4. С. 70–77; Дейнеко Л.В., Шовкун І.А., Купчак П.М. Торгівля України з країнами Митного союзу: сучасні тенденції та ризики для вітчизняного промислового виробництва. *Економіка України*. 2015. № 8. С. 74–90; Шовкун І.А. Відродження промисловості України у контексті євроінтеграції: проблеми і можливості. *Управлінські інновації*. 2015; Deineko L., Romaniuk I. The Creation and Development of the Industrial Parks: Foreign Experience. *International Journal of New Economics and Social Sciences*. 2015. № 2. С. 7–16; Kushnirenko O.M. Strengthening of economic security of food complex of Ukraine. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development / Aleksandras Stulginskis University, Lithuania*. 2015. Vol. 37. №. 2. P. 321–330; Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця та чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2016. 184 с.

⁸ Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". К., 2016. 325 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg>

⁹ Шовкун І.А. Асоціація з ЄС диктує необхідність відродити промисловість. *Дзеркало тижня. Україна*. 2015. № 38. С. 7; Дейнеко Л.В., Романюк І.М. Можливі сценарії розвитку харчової промисловості в умовах дії режиму вільної торгівлі з ЄС. *VoxUkraine*. 30.10.2015. URL: <http://voxukraine.org/2015/10/30/mozhlyviscenarii-rozvytku-harchovoi-promislovosti-ua/>; Европа или Китай: куда выгоднее бежать украинским аграриям. *ЛИГА.Бізнес*. 04.11.2015. URL: <http://biz.liga.net/ekonomika/prodovolstvie/stati/3147601-ec-ili-kitay-kuda-bezhat-ukrainskim-agrariyam.htm>; *Народный корреспондент*. 04.11.2015. URL: <http://nk.org.ua/ekonomika/evropa-ili-kitay-kuda-vyigodnee-bejat-ukrainskim-agrariyam-29775>; Bigmir.net. 07.11.2015. URL: <http://finance.bigmir.net/business/62651-EC-ili-Kitai-kyda-bejat-ykrainskim-agrariyam>; Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М., Романюк І.М. Російське ембарго не таке страшне, як про нього думають. *Businessviews*. 2016. URL: <http://businessviews.com.ua/ru/economy/id/rosijske-embargo-ne-take-strashne-jak-pro-nogo-dumajut-973/>; Дейнеко Л.В., Кушніренко О.М. "Заграница нам поможет": як український бізнес використовує донорську допомогу. *VoxUkraine*. 2016. URL: <http://voxukraine.org/2016/05/26/zagranitsa-nam-pomozhet-ua/>; Інформаційне агентство "Інтерфакс-Україна". 2016. URL: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/05/27/594074/>; Кушніренко О.М., Зарудна О.С. Рай для бізнесу: Нова Зеландія стала сенсацією у світовому економічному просторі. *Експрес. Online*. 10 листопада 2016 р. URL: <http://expres.ua/news/2016/11/10/212175-ray-biznesu-nova-zelandiya-stala-sensaciyeyu-svitovomu-ekonomichnomu-prostori>

Найбільш значущі науково-практичні результати досліджень у вигляді науково-аналітичних доповідей та записок, на які протягом виконання теми було отримано схвальні відгуки, знайшли використання у законотворчій діяльності Верховної Ради України, в аналітично-прогностичній, управлінській роботі центральних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування¹⁰.

Наразі Україна, інтегруючись до світового економічного простору, стає дедалі більш активним учасником регіональної співпраці. Вагомими чинниками посилення інтеграційних процесів, окрім уже згадуваної Угоди про асоціацію України з ЄС (2014), стали: членство України в СОТ (з 2008) та приєднання до угод СОТ, зокрема до Угоди СОТ про державні закупівлі (2017), реалізація програм у рамках політики сусідства, активізація співробітництва в рамках двосторонніх та багатосторонніх торговельно-економічних угод. З огляду на інтенсифікацію інтеграційних процесів та міжнародного співробітництва у різних сферах економічної діяльності, перед науковцями відділу постала проблема напрацювання засад формування нової промислової політики з урахуванням посилення впливу змін, що відбуваються в політиці розвитку міжнародної торгівлі та обґрунтування шляхів її удосконалення в новітніх умовах, основні аспекти якої будуть розглянуті в ході виконання теми "Промислова політика як ключовий елемент стратегії розвитку" (2017–2019 рр.).

---

¹⁰ Від Міністерства економічного розвитку і торгівлі України: на науково-аналітичну записку "Промислова кооперація України: стан і перспективи розвитку" (лист №3811-09/9959-12 від 03.04.2014 р.), наукову доповідь "Оцінки можливих наслідків для економіки України від введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною" (лист № 4202-06/10195-12 від 04.04.2014 р.), аналітичну записку "Відродження промисловості України у контексті євроінтеграції: проблеми і можливості" (лист №3231-05/33772-08 від 12.10.2015 р.); від Адміністрації Президента України на наукову доповідь "Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України" (лист № 424 від 15.07.2014 р.); на наукову доповідь "Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості" від Міністерства освіти і науки України (лист №1/11-11186 від 18.08.2016 р.), з Комітету з питань європейської інтеграції Верховної Ради України (лист №04-17/16-1211(195345) від 11.08.2016 р.), з Торгово-промислової палати України (лист №5700/24.0-7.3 від 12.08.2016 р.).

У цьому дослідженні увага фокусуватиметься, зокрема, на вивченні засад видів промислової політики країн світу з різним рівнем розвитку, узагальненні досвіду "успішних індустріалізацій" та досвіді стимулювання промислового розвитку в інших країнах, оскільки успішність проведення реформ в новітніх умовах забезпечується насамперед тим, наскільки обрані заходи не суперечитимуть глобальним трендам та змінам в розвитку політики щодо світової торгівлі.

Ще одна проблема, яка буде врахована в подальших дослідженнях, – розбудова ефективної системи розвитку та захисту конкуренції, яка, хоч і залежить від численних чинників, проте головну роль у ній все ж відіграє регуляторна політика держави. Вона може слугувати як запорукою розвитку ринків та економічного зростання країни загалом, так і фактором стримування такого розвитку. Сьогодні є різноманітні бар'єри, що ускладнюють, обмежують, а подекуди навіть унеможливають конкуренцію, яка слугує основним рушієм ринкової економіки. Основні недоліки регулювання ринку, що впливають на діяльність державних регуляторів, пов'язані з якістю нормативного поля та практикою встановлення бар'єрів: перевантажені процедури видачі дозвільних документів, окремі високі платежі, надмірні вимоги ліцензійних умов тощо. Українські реалії свідчать про невідкладну необхідність дослідження питань економічної природи бар'єрів, що перешкоджають доступу на ринок та діяльності суб'єктів господарювання; пізнання закономірностей та тенденцій формування конкурентного середовища у промисловому секторі України, вдосконалення галузевої регуляторної політики.

Дослідження цих та інших питань з реформування промислового сектора в умовах розширення інтеграції економіки України до ринків ЄС та включення до глобальних ланцюгів створення доданої вартості з більш високим ступенем переробки знайде своє відображення при вирішенні подальших наукових завдань.

Тривала наполеглива робота відділу у царині розроблення методології формування механізмів виведення промисловості на шлях динамічного розвитку не була марною та поступово знаходить відгук у фахівців органів державної влади та управління

країни. Свідченням цього є те, що відділ промислової політики Інституту розпочав свою співпрацю з Комітетом промисловості ВРУ щодо надання пропозицій, спрямованих на підтримку національних виробників, зокрема деревообробної галузі, впровадження політики економічного патріотизму. Останнім часом у департаменті промислової політики Мінекономрозвитку України ведеться підготовка Стратегії промислового розвитку, у ході якої активно використовуються науково-аналітичні матеріали, підготовлені у відділі, і співробітники відділу залучені до цієї роботи як експерти. Досить результативною формою донесення наукових напрацювань відділу як до органів влади, так і суспільства взагалі стала участь у тематичних круглих столах, що організовувалися в стінах Інституту спільно з Мінекономрозвитку України, Київською міською державною адміністрацією, Торгово-промисловою палатою України¹¹. Проблеми і рішення, що були представлені фахівцями відділу в рамках тематики таких круглих столів, стосувалися форм державного стимулювання промислового розвитку в новітніх умовах, інструментів регіональної промислової політики, локалізації виробництва тощо.

---

¹¹ Тематика круглих столів: "План Маршалла: досвід та уроки для України" (25 вересня 2014 р.); Громадські обговорення "Розвиток деревообробної галузі в інтересах зростання національної промисловості та активізації експорту" (13 червня 2017 р.); "Міжнародний досвід державної та регіональної підтримки промислового виробництва: рекомендації для Києва" (12.12.2017); "Розвиток співробітництва України із СОТ" (24.11.2017); спільна з ТППУ конференція "Нова індустріалізація: виклики, можливості та перспективи для України" (15 грудня 2017 р.); цикл семінарів для галузевих асоціацій "Зона вільної торгівлі Україна-ЄС: виклики та можливості" (28 жовтня 2014 р., 1 грудня 2014 р.).

МОДЕРНІЗАЦІЯ ВИРОБНИЧОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ: ВИКЛИКИ, ПРІОРИТЕТИ, ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Важливим кроком при реалізації нової техно-економічної парадигми в модернізації економіки України є створення інтегральної інфраструктурної системи як цілісної єдності транспортних, енергетичних та телекомунікаційних систем. Це потрібно насамперед для того, щоб інтегральна інфраструктурна система не стала технічним бар'єром між державами при організації торгівлі, в тому числі й на засадах її лібералізації. Створення такої мультиінфраструктури визначатиме стимулювання внутрішнього попиту, адже тільки функціонування залізниць забезпечує близько двох десятків галузей промисловості. У свою чергу діяльність виробничої інфраструктури відбувається під впливом глобалізаційних процесів, проявом яких можна вважати дерегуляцію та лібералізацію. В цих умовах зростає необхідність адекватного інституціонального забезпечення функціонування та розвитку виробничої інфраструктури країни.

Необхідно зазначити, що розвиток виробничої інфраструктури – це об'єктивний процес, який здійснюється під впливом соціальних, політичних, економічних, технічних та інших факторів, сприяє економічному зростанню, підвищенню життєвого рівня громадян. Орієнтація сучасних економічних досліджень виробничої інфраструктури обумовлена роллю, яку вона відіграє у сучасних умовах господарювання, виступаючи фактором реалізації геостратегічного потенціалу країни, що пов'язано, у першу чергу, з процесами інтеграції економіки країни у світовий простір, необхідністю створення глобальної інноваційної енергетичної та транспортно-комунікаційної інфраструктури, яка б відповідала вимогам якісного та кількісного забезпечення потреб національного господарства та населення, збереження навколишнього природного середовища та включе-

ність у глобальні логістичні ланцюги. Більше того, після отримання незалежності в Україні актуалізувалися новітні проблеми, що не досліджувалися раніше. На ці та інші виклики має давати відповіді й наукова діяльність відділу розвитку виробничої інфраструктури ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", створеного у 2011 р. під керівництвом кандидата економічних наук Б.З.Піріашвілі шляхом злиття відділів паливно-енергетичного комплексу та проблем розвитку транспорту і зв'язку¹ РВПС України НАН України². Основними напрямками його наукової діяльності було визначено: розвиток теоретико-методологічних засад модернізації транспортної та енергетичної інфраструктури України з урахуванням тенденцій їх глобалізації та інтеграції, визначення ролі та оцінки впливу інфраструктурних секторів як чинників сталого економічного розвитку країни, розроблення методологічних підходів до інституціонального забезпечення функціонування та розвитку виробничої інфраструктури України, дослідження механізмів інвестиційного забезпечення розвитку виробничої інфраструктури на основі досвіду країн Європи та світу.

Окреслені напрями та новітні аспекти економічних досліджень інфраструктури розпочалися з опрацювання теоретичних положень щодо економічного змісту виробничої інфраструктури; особливостей взаємного впливу модернізації виробничої інфраструктури та комплексного оновлення продуктивних сил як одного із засобів забезпечення сталого розвитку економіки країни; визначення проблем та напрямів модернізації із виокремленням загальних тенденцій і специфічних обставин, які притаманні інфраструктурним секторам;

¹ У 1992 р. у РВПС України НАН України була створена група з дослідження проблем розвитку і розміщення транспорту та зв'язку, яка у 1994 р. трансформувалася у відділ, що останніми роками очолював д.е.н., проф. Ю.Є.Пашенко, який займався науковими дослідженнями, присвяченими науково-методологічним основам інтеграції транспортної системи України до світової та європейської транспортних систем, регіональним аспектам розвитку транспортно-дорожнього комплексу України, розробленням основ стратегії розвитку транспорту як складової частини продуктивних сил України, оцінкою і прогнозом транспортної забезпеченості України та її регіонів тощо.

² Рада з вивчення продуктивних сил України НАН України спочатку була заснована як Комісія з вивчення продуктивних сил України, ініціатором заснування якої у 1919 р. і першим Головою став академік В.І.Вернадський. Після її закриття у 2010 р. відбулась реорганізація, злиття та поглинання структурних підрозділів іншими науковими установами НАНУ.

основних засад державної політики модернізації, які базуються на визначенні пріоритетів інноваційного оновлення та гармонізації розвитку секторів виробничої інфраструктури, розробленні можливих сценаріїв трансформації інфраструктури на інноваційній основі в рамках виконання НДР "Модернізація виробничої інфраструктури України" (2011–2013 рр.). Результати цих досліджень були узагальнені у підготовленій співробітниками відділу фундаментальній монографії "Засади модернізації виробничої інфраструктури України"³. Розглянуті підходи свідчили про новаторський підхід до проблем модернізації з виокремленням загальних тенденцій і обставин, які притаманні окремим інфраструктурним секторам.

Вийшла низка праць, що знайомлять з результатами досліджень щодо модернізації та розвитку виробничої інфраструктури, виконаних на основі нових теоретико-методологічних підходів. Так, результати досліджень знайшли відображення у колективній монографії науковців відділу "Інфраструктура паливно-енергетичного комплексу України та її регіонів: стан, проблеми та основні напрями розвитку"⁴, що вийшла під науковим редагуванням Б.З.Піріашвілі.

Методологічні підходи до розробки логіко-аналітичних моделей впливу погодно-кліматичного режиму на транспортні системи України, побудови прогнозних моделей розвитку транспорту в умовах очікуваних змін планетарного клімату, виявлення можливих соціально-економічних збитків, викликаних глобальними змінами клімату, які тією або іншою мірою відобразяться на роботі транспортного комплексу України, висвітлені у колективній монографії "Тенденції змін планетарного клімату та їх можливого впливу на основні сектори української економіки"⁵.

Проблемам досліджень інвестиційного забезпечення модернізації транспортної інфраструктури, визначення та врахування економічних ризиків на транспорті, оцінки рівня транспортної забезпеченості регіонів з використанням кластерного аналізу та функції ба-

³ Засади модернізації виробничої інфраструктури України / НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ 2014. 276 с.

⁴ Інфраструктура паливно-енергетичного комплексу України та її регіонів: стан, проблеми та основні напрями розвитку. Київ: Видавництво ТОВ "Формула-1", 2011. 272 с.

⁵ Тенденції змін планетарного клімату та їх можливого впливу на основні сектори української економіки. Київ: Логос, 2012. 268 с.

жаності Харінгтона, розробки комплексу економіко-математичних моделей прогнозування показників діяльності транспортної системи України з використанням моделі Хольта, логістичної функції, методу екстраполяції, факторного аналізу присвячена монографія старшого наукового співробітника, к.е.н. Н.В.Кудрицької "Методологічні підходи до модернізації транспортної системи України"⁶.

Питання формування транспортних технологій новітніх технологічних укладів щодо інтеграції до світової транспортної системи, розвитку наземних транспортних систем, розроблення концептуальних положень стратегії розвитку транспортної системи України та заходів державної політики її реалізації знайшли відображення у монографії завідувача відділу, д.е.н. О.І.Никифорук "Модернізація наземних транспортних систем України"⁷. Дослідження збагатило українську науку новими ідеями стосовно насамперед інституційного забезпечення коадаптації залізничних транспортних систем України та ЄС, розроблення концептуальних засад формування нової транспортної стратегії України.

Ситуація у світовій економіці, що характеризується великим ступенем непередбачуваності та біфуркації, недостатній розвиток теоретико-методологічної бази сучасних наукових досліджень щодо оцінки перспектив розвитку, визначення та вирішення нагальних проблем модернізації та розвитку виробничої інфраструктури України обумовлюють об'єктивну необхідність наукових досліджень, присвячених забезпеченню її стабільної динаміки у перспективі. Нова постановка цілей і завдань *модернізації та розвитку* виробничої інфраструктури в умовах глобалізації та інтеграції у європейський та світовий простір обумовила виникнення нових досліджень у цьому напрямі. Так, у рамках тематики відділу О.І.Никифорук, яка очолила відділ розвитку виробничої інфраструктури з 2014 р., у 2016 р.

---

⁶ Методологічні підходи до модернізації транспортної системи України. Київ: Національний транспортний університет, 2013. 128 с. Ця монографія, як і монографія "Транспортно-дорожній комплекс України: сучасний стан, проблеми та шляхи розвитку" (Київ: Національний транспортний університет, 2010. 338 с.) використовуються під час викладання дисциплін "Прогнозування і макроекономічне планування", "Економічні ризики" для студентів спеціальності "Економіка підприємства" у Національному транспортному університеті (довідка №2432/08-20 від 17.10.2013 р.).

⁷ Никифорук О.І. Модернізація наземних транспортних систем України / НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2014. 444 с.

успішно захистила докторську дисертацію на тему: "Політика модернізації наземних транспортних систем України", в якій здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої науково-практичної проблеми – розроблення концептуальних засад формування державної транспортної політики модернізації наземних транспортних систем і механізмів її реалізації та удосконалення на цих засадах стратегічних напрямів розвитку транспорту держави на основі комплексного багатоаспектного дослідження з урахуванням тенденцій глобалізації та інтеграції, а саме – європеїзації та лібералізації економічних процесів, впливу тенденцій розвитку світової транспортної системи (передових транспортних технологій, інтелектуалізації тощо) на національну транспортну систему.

Дослідження проблем модернізації виробничої інфраструктури отримали логічне подовження в рамках виконання НДР "Розвиток інфраструктурних секторів як чинник реалізації пріоритетних напрямів економічної політики України" (2014–2016 рр.). Актуальність проведення наукових досліджень за цією проблематикою обумовлена тим, що у період трансформації планової економіки до ринкової моделі в Україні були порушені відтворювальні процеси не тільки основного виробництва, а й виробничої інфраструктури, що створює несприятливі умови для економічного розвитку, підвищення ефективності та раціональної інтеграції економіки до глобального економічного простору. Ситуація ускладнилася фінансово-економічною кризовою, яка затягнулася, розширенням відкритості економіки, поглибленням міжнародних інтеграційних зв'язків. Для вітчизняної економіки основними пріоритетами є активізація розвитку внутрішнього ринку, підвищення конкурентоспроможності й ефективності національного виробництва. Значним стримуючим фактором економічного зростання в поточний період є гальмування розвитку транспортної інфраструктури, використання міжнародних транспортних коридорів та системи енергозабезпечення країни.

Враховуючи роль інфраструктурних секторів як чинників сталого економічного розвитку країни, було систематизовано світові тенденції розвитку виробничої інфраструктури, здійснено аналіз сучасного стану інфраструктурних секторів України (транспортної інфраструктури, міжнародних транспортних коридорів; систем

енергозабезпечення) в контексті світових тенденцій; поглиблено та узагальнено методологічні положення та методичні підходи щодо оцінки впливу розвитку інфраструктурних секторів на результативність національної економіки та її конкурентоспроможність; обґрунтовано формування механізмів інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку інфраструктурних секторів у контексті пріоритетних напрямів економічного розвитку.

На порядку денному – пошук нових підходів та механізмів інвестування розвитку виробничої інфраструктури України на середньострокову перспективу, адже основними *потенційно доступними джерелами* для проектів у транспортному та енергетичному секторі є місцеві банки, міжнародні банки і інвестори, місцеві інституційні інвестори: а також недержавні пенсійні фонди, страхові компанії, використання коштів яких обмежене через нерозвиненість цих інститутів в Україні. Окрім загальновизнаних інструментів фінансування, застосування таких джерел, як емісія боргових цінних паперів (інфраоблігації, єврооблігації), проектне і мезонінне фінансування, синдикувані або консорціальні кредити, лізинг, в Україні теж обмежене, потребує розвитку застосування такого механізму, як публічно-приватне партнерство.

У контексті проблем розвитку інфраструктурних секторів значна увага приділяється удосконаленню методологічних підходів досліджень державно-приватного партнерства з метою залучення інвестицій у транспортну та енергетичну інфраструктуру України; оцінці переваг, можливостей та негативних факторів імплементації директив і регламентів транспортної політики ЄС на основі використання індексів лібералізації ринку залізничних перевезень; визначенні рекомендації для України у світлі прийняття частини директив щодо залізничного транспорту та вирішення питань структурного реформування залізничного транспорту з метою розвитку внутрішньовидової конкуренції. За результатами виконання цієї НДР було написано й опубліковано колективну монографію "Розвиток інфраструктурних секторів як чинник реалізації пріоритетних напрямів економічної політики України"⁸.

---

⁸ Розвиток інфраструктурних секторів як чинник реалізації пріоритетних напрямів економічної політики України / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2017. 522 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/295.pdf>

Практична спрямованість досліджень виробничої інфраструктури, що проводяться відділом, втілюється в аналітичних і рекомендаційних матеріалах, які надсилаються вищим органам державної виконавчої влади⁹. Так, за період 2011–2015 рр. відділом розвитку виробничої інфраструктури було підготовлено та відправлено 108 доповідних та науково-експертних матеріалів, в яких на основі проведених досліджень запропоновано низку теоретико-методологічних узагальнень і практичних рекомендацій з таких питань: сучасні проблеми та шляхи розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури України; основні напрями удосконалення тарифної політики на транспорті України в умовах реформування; актуальні виклики та стратегічні перспективи розвитку та ефективної експлуатації української газотранспортної системи у контексті розширення енергетичного співробітництва з ЄС; вплив державної підтримки вугільної промисловості на економіку України; аналітичні матеріали щодо можливих наслідків підписання та імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС; продуктивність вітчизняних залізниць у міжнародному вимірі як основа вибору напрямів модернізації; визначення та систематизація світових тенденцій розвитку інфраструктурних секторів економіки; поглиблення та узагальнення методологічних положень щодо оцінки впливу розвитку інфраструктурних секторів на результативність національної економіки та її конкурентоспроможність; обґрунтування особливостей формування механізмів інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку інфраструктурних секторів в контексті пріоритетних напрямів економічного розвитку тощо.

Співробітники відділу брали активну участь у написанні серії наукових доповідей з проблем створення ЗВТ з ЄС та імплементації положень Угоди про асоціацію з ЄС у сфері транспорту. У них були відображені дослідження науковців з проблематики Угоди про асоціацію з ЄС у період, коли умови Угоди ще були не визначеними, а

---

⁹ Реципієнтами наукових розробок відділу є органи державної влади, міністерства та відомства, зокрема, Адміністрація Президента України, Комітет Верховної Ради України з питань транспорту, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство енергетики і вугільної промисловості України, ПАТ "Укрзалізниця", Федерація роботодавців України тощо.

досягнуті домовленості відомі лише вузькому колу експертів¹⁰, після оприлюднення тексту Угоди¹¹ і також після початку її імплементації¹².

Проведення досліджень за безпосереднього співробітництва з Міністерством інфраструктури України, Міністерством енергетики та вугільної промисловості України, Укрзалізницею, іншими органами виконавчої влади обумовили обґрунтування напрямів та регуляторних заходів політики уряду, розроблення стратегічних напрямів розвитку транспортної та енергетичної інфраструктури України на основі аналізу та узагальнення вітчизняного та світового досвіду, дослідження сучасної нормативно-правової бази у сфері регулювання виробничої інфраструктури та розроблення пропозицій щодо необхідних змін у законодавчих та нормативних документах. Так, провідний науковий співробітник, к.е.н. О.Ф.Ляшенко у 2013–2016 рр. брала участь у роботі міжвідомчих робочих груп: із розроблення та запровадження Методики формування цін на енергетичне вугілля (наказ Міністра енергетики та вугільної промисловості України від 30.09.2011 р. № 552); з удосконалення Порядку використання коштів державної підтримки вугільної галузі (наказ Міністра енергетики та вугільної промисловості України від 13.10.2011 р. № 620); з опрацювання проекту Закону України *"Про державну підтримку вугільної галузі"* (окреме доручення Першого заступника Міністра енергетики та вугільної промисловості України від 27.06.2012 р. № 2/13); з розгляду проекту Закону України *"Про державну підтримку вугільної промисловості"* (лист Міністерства енергетики та вугільної промисловості України №13/4-600 від 13.04.2013 р.). О.Ф.Ляшенко брала участь у Проекті технічної допомоги ЄС "Гармонізація сис-

¹⁰ Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2013. 98 с.

¹¹ Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2014. 102 с.

¹² Імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця; чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Осташко; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2015. 104 с.

тем конкуренції та державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС" в частині розробки та обговорення проекту Закону України "Про державну допомогу суб'єктам господарювання".

Співробітники відділу проводять активну діяльність із апробації своїх наукових розробок, ознайомлення з ними широкої наукової громадськості в Україні та за її межами. Так, за період 2011–2015 рр. працівники відділу брали участь у 43 міжнародних конференціях, у тому числі у 10 заходах, які проходили за межами України, зокрема, у Польщі, Грузії, Російській Федерації, Білорусі, Казахстані. З проблематики відділу опубліковано 15 наукових праць у зарубіжних фахових виданнях, зокрема, "Oeconomia cornepnicana" (Польща), "Regional review" (Латвія), "Білоруський економічний журнал", "Вестник инновационного евразийского университета" (Казахстан), "Проблемы прогнозирования" (Російська Федерація).

Завідувач відділу д.е.н. О.І.Никифорук є членом редакційної колегії збірника наукових праць "Вісник КІБІТ" та членом комітету рецензентів міжнародних журналів "Oeconomia Cornepnicana" та "Equilibrium. Quarterly Journal of Economics and Economic Policy" (Польща).

Д.е.н. І.К.Чукаєва була членом науково-організаційного комітету з підготовки міжнародної конференції: "International Conference on Water, Informatics, Sustainability and Environment: iWISE2014" (Када, 26–28 серпня 2014 р.).

Молоді вчені відділу наполегливо підвищують свій професійний рівень. Так, у 2011 р. співробітник відділу О.М.Стасюк захистила кандидатську дисертацію на тему: "Державне регулювання розвитку малого бізнесу у галузі транспорту", в якій було розроблено концептуальний підхід до реалізації потенційних можливостей малого бізнесу у сфері діяльності залізничного транспорту, що базується на обґрунтуванні методологічних засад вибору та формування стратегії розвитку галузі, визначенні механізмів залучення малих підприємств у процесі реформаційних перетворень та вдосконаленні економічного механізму державного регулювання малого бізнесу в галузі транспорту.

Працівники відділу розвитку виробничої інфраструктури беруть участь у науково-організаційній роботі з інтеграції зусиль наукових установ, вищих навчальних закладів та органів управління, яка спрямована на розв'язання невідкладних завдань розвитку вироб-

ничої інфраструктури. Зокрема, активною є співпраця з: Державним економіко-технологічним університетом транспорту в рамках договору № 080/1-ГД від 25.06.2014 р. про творчу науково-технічну співпрацю на 2014–2019 рр., Національним транспортним університетом, Науково-дослідним інститутом ДержавтотрасНДІпроект, Київським інститутом бізнесу та технологій.

На сьогодні наукові дослідження колективу відділу розвитку виробничої інфраструктури проводяться у рамках виконання фундаментальної теми "Інституційне забезпечення функціонування виробничої інфраструктури України" (2017–2019 рр.). Основною метою інституційного забезпечення є створення таких умов функціонування і розвитку галузей виробничої інфраструктури країни, які забезпечували б їхній розвиток та конкурентоспроможність на національному та міжнародному ринках і, як результат, – закріплення позицій національних операторів виробничої інфраструктури у світовому просторі. Досягнення зазначеної мети можливе у разі забезпечення сталого функціонування національних операторів на внутрішньому та світовому ринках послуг виробничої інфраструктури, створення рівних умов конкуренції, сприяння розвитку підприємств, що надають інфраструктурні послуги, забезпечення захисту їхніх інтересів. Основним завданням інституційного забезпечення національного рівня є також і адаптація вимог міжнародного, регіонального рівнів та імплементація домовленостей міждержавного рівня на рівень конкретного суб'єкта. Таким чином, національне інституційне забезпечення повинне враховувати міжнародні зобов'язання держави відповідно до її двосторонніх і багатосторонніх угод та домовленостей, найвпливовішою та визначальною з яких останнім часом є Угода про асоціацію між Україною та ЄС, яка значним чином впливає на умови функціонування виробничої інфраструктури.

Перспективи подальших наукових досліджень у сфері виробничої інфраструктури пов'язані з обґрунтуванням стратегічних напрямів розвитку національних інфраструктурних секторів під впливом технологічних інновацій та розвитком інтелектуальних систем, інтеграцією національної системи виробничої інфраструктури до європейської та світової систем, оптимізацією продуктивності бізнес-процесів та управління, а також з підвищенням безпеки та охорони довкілля.

ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНОГО АГРАРНОГО І СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

У процесі ринкового трансформування національної економіки в Україні відбулося невиправдане розмежування розвитку сільського господарства й села як двох складників аграрної сфери. У радянський період їхній взаємопов'язаний розвиток забезпечувався командно-адміністративними методами регулювання колгоспно-радгоспної системи. Сільськогосподарські підприємства повинні були вести багатогалузеве господарство, у якому поєднувалися рослинництво і тваринництво, а подекуди й первинна переробка сільгосппродукції; у рослинництві необхідно було дотримуватися вимог плодозміни, інших заходів зі збереження родючості ґрунтів тощо. Ці ж підприємства забезпечували зайнятість сільського населення, дбали про упорядкування сіл, розвиток соціальної сфери тощо.

На першому етапі ринкових перетворень в аграрному секторі (1991–1999 рр.) переважно зберігалася система соціально-економічного розвитку сільського господарства й села дореформеного періоду, хоча сільгосппідприємства дедалі більше обмежували виконання своєї ролі "соціальної парасольки". Після ухвалення ж Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки", коли в сільському господарстві виокремилися два типи виробників – корпоративний (сільськогосподарські підприємства) та індивідуальний (фермерські господарства й господарства населення), функцію сільського розвитку було остаточно відокремлено від виробничої.

Незважаючи на проголошену мету – створення рівних умов для розвитку різних форм господарювання, кошти бюджетної підтримки аграрного сектора спрямовувалися на надання преференцій кор-

поративному сегменту, а сімейне господарювання й сільська інфраструктура були практично усунуті з поля зору державної аграрної політики. Не останню роль у "звільненні" сільгосппідприємств від виконання функцій сільського розвитку (зокрема екологічних і соціальних) відіграло прагнення залучити в сільське господарство зовнішніх інвесторів.

Викладене вище проявилось і в розвитку аграрної економічної науки. Протягом останніх десятиліть в Україні закладалося розуміння та сприйняття розвитку села через вузькогалузевий аграрний підхід. Його сутність зводилася до наполягання на необхідності інтенсивного використання сільських територій для сільськогосподарського виробництва та ігнорування їхнього багатофункціонального призначення, соціального розвитку й екологічних обмежень; обґрунтування недоцільності розвитку в сільській місцевості переробної та інших видів несільськогосподарської діяльності незалежно від наявного місцевого потенціалу. Розроблялися рекомендації щодо постійного нарощування обсягів сільськогосподарського виробництва та експорту продукції, підвищення ефективності використання земельного потенціалу, інвестиційного забезпечення безвідносно до соціоекономічних результатів тощо. З орієнтацією на досягнення цих цілей розроблялася теорія й методологія наукових агроекономічних досліджень, визначалися пріоритетні напрями державної аграрної політики, вживалися заходи з оздоровлення та підтримки розвитку сільськогосподарських підприємств, встановлювалися параметри їхньої ефективності та конкурентоспроможності тощо. Результати цих розробок були висвітлені в багатьох працях вітчизняних вчених-аграрників, реалізовані в концепціях і стратегіях соціально-економічного розвитку сільського господарства й села, радо затребувані аграрною наукою і практикою, набули подальшого розвитку на факультетах навчальних закладів та в їх наукових підрозділах. Певну цінність зберігають вони й дотепер.

Еволюційний розвиток та результати функціонування вітчизняного сільського господарства в період незалежності довели певну раціональність такого підходу. Кардинальні зміни, що відбулися завдяки цим розробкам і здійсненим на їх основі аграрним трансформаціям, дійсно покращили ситуацію в сільськогосподарській

галузі: призупинився спад і почалося зростання обсягів виробництва, що досягалося завдяки істотному підвищенню врожайності "монокультур-лідерів" (соняшнику, кукурудзи, ріпаку, сої); активізувалася роль вітчизняного аграрного сектора на зовнішньому агропродовольчому і фінансовому ринках; експорт окремих видів сільськогосподарської продукції сягнув вражаючих масштабів, посилилася бюджетоутворююча функція сільського господарства тощо.

Основними рушіями аграрного зростання стали вертикально інтегровані структури агрохолдингового (капіталістичного) типу. Натомість фермерський і особливо селянський сектори не отримали реальних можливостей для реалізації свого потенціалу. Як результат – за роки економічних трансформацій не вдалося досягти стало-го аграрного зростання, загострилися соціальні й екологічні проблеми в сільській місцевості; природно-ресурсний, соціальний та інфраструктурний потенціали українського села опинилися на межі повного виснаження, поступово втрачається сільський спосіб життя. Усе це підриває основи подальшого закріплення виробничих та експортних досягнень аграрної галузі, її стабільного функціонування в середньостроковій та довгостроковій перспективах.

Саме під впливом необхідності наукового обґрунтування напрямів і форм подолання зазначених, багато в чому негативних, соціально-економічних наслідків аграрних трансформацій та непослідовності державної політики в галузі ринково-трансформаційних перетворень аграрного сектора у 2004 р. в Інституті було створено відділ економіки і політики аграрних перетворень, в якому формулювалися ідеї та напрацьовувалися вихідні засади нового наукового напрямку досліджень – гармонізованого аграрного й сільського розвитку в умовах ринкової економіки.

З часу заснування й дотепер наукові дослідження відділу здійснювались у рамках чотирьох відомчих (у межах фінансування НАН України) фундаментальних науково-дослідних розробок та 16 конкурсних наукових проектів, зокрема й за міжнародними грантами. Щодо відомчих науково-дослідних робіт, то ними були такі.

1. "Агропромисловий комплекс України в контексті здійснення сучасної аграрної політики" (2004–2006 рр.). На основі комплексного аналізу виокремлено основні характеристики становлення

аграрної політики України та особливості її реалізації в окремі періоди, оцінено зрушення в агропромисловому комплексі та їх наслідки за роки розбудови незалежної держави, досліджено людський капітал села як виробничий ресурс, започатковано наукові дослідження державного регулювання аграрного виробництва та сільського розвитку в країнах Європейського Союзу в контексті реалізації спільної аграрної політики ЄС (САП ЄС). Еволюція історичних засад становлення та розвитку САП ЄС, досвід адаптації аграрного сектора країн Центральної та Східної Європи до САП ЄС, трансформації інституційної моделі європейської аграрної політики знайшли відображення в колективній монографії "Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції" (2006 р.). У виданні на широкому фактичному матеріалі висвітлено особливості економічних відносин в агропродовольчому секторі та сільській місцевості України в контексті євроінтеграції; запропоновано концептуальні підходи до формування нової вітчизняної аграрної політики в умовах мінливих викликів ринкової економіки та ризиків євроінтеграційного вектора розвитку; оцінено можливості імплементації вимог і стандартів САП ЄС у вітчизняну практику.

2. "Сільський розвиток на сталій основі: теорія та методологія, індикатори оцінки, практика реалізації" (2007–2009 рр.). У результаті досліджень обґрунтовано теоретико-методологічні засади та науково-прикладні аспекти сталого сільського розвитку, окреслено концептуальні засади розроблення політики сільського розвитку в Україні. На основі аналізу стану сільських територій побудовано типологічну карту України на рівні адміністративних районів за трьома типами показників та обґрунтовано причини їх диференціації відповідно до рівня сільського розвитку (занепаду). Запропоновано методику бальної оцінки людського капіталу села та методичні підходи до його активізації. Розкрито основні напрями зміцнення економічного потенціалу сільського розвитку. Проаналізовано зарубіжні моделі сільського розвитку, напрями, механізми їх реалізації та ефективності, з огляду на це визначено пріоритетні завдання на шляху адаптації вітчизняної аграрної політики до вимог функціонування глобальної агропродовольчої системи, передусім СОТ та ЄС. Результати досліджень викладено в низці наукових статей та

колективній монографії "Теорія, політика та практика сільського розвитку"¹.

3. "Соціоекономічна модель розвитку агросфери України в умовах інституційних обмежень" (2010–2012 рр.). У рамках дослідження обґрунтовано соціоекономічний підхід до оцінки результатів функціонування та перспектив розвитку агросфери; виявлено інституційні обмеження й обґрунтовано пропозиції щодо їх подолання для забезпечення зростання суспільного добробуту та прогресивних змін у сільських громадах; визначено соціоекономічні імперативи розвитку аграрного сектора на локальному рівні, розроблено механізми їх досягнення завдяки партнерській співпраці державних структур, бізнесових формувань та сільських громад. Розроблено концептуальну логічну рамку актив-орієнтованого підходу до сільського розвитку на основі місцевих активів, обґрунтовано механізми взаємодії капіталів локального розвитку, ідентифіковано форми соціальної організації в системі локального розвитку. Результати дослідження оприлюднено в низці наукових доповідей і науково-аналітичних доповідних записок, статей. Підготовлено та видано монографію "Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір"². У виданні на основі дослідження сучасної практики функціонування вітчизняного аграрного сектора обґрунтовується перспективний напрям його соціоекономічної модернізації на базі розвитку сільських громад. Робота ґрунтується на інституціональних підходах як об'єднуючій методологічній основі дослідження процесів розвитку сільського господарства й села. Особливу увагу приділено аналізу витоків і наслідків структурних деформацій у сільському господарстві, науковим засадам формування сільських громад із позицій теорії капіталів і гендерно орієнтованій політиці розвитку села.

4. "Формування державної політики сільського розвитку на основі адаптаційного потенціалу громад" (2012–2015 рр.). У результаті

---

¹ Теорія, політика та практика сільського розвитку / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2010. 376 с.

² Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України; Ін-т екон. та прогнозув. Київ, 2012. 321 с.

дослідження обґрунтовано неієрархічну модель сільського розвитку; визначено основні засади формування політики сільського розвитку за методологічним підходом "від громади до держави", що забезпечує консолідацію зусиль, активів та діяльності для поліпшення якості життя в сільській місцевості; виокремлено ендегенні та екзогенні чинники розвитку сільських громад; удосконалено методологічні підходи до оцінювання адаптаційного потенціалу сільських громад. Із цією метою запропоновано матрицю та методичний інструментарій визначення рівня їх готовності до участі в місцевому розвитку, включено до поняття рушійних сил цього розвитку активи нематеріального характеру та ін. Результати дослідження реалізовано в розроблених за участі авторів НДР трьох підрозділах Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр., присвячених: інституційній та фінансовій підтримці сімейних селянських і фермерських господарств; підвищенню якості життя та диверсифікації господарської діяльності в сільській місцевості; локальному розвитку на основі сільських громад (підхід "знизу вгору").

Результати фундаментальних наукових розробок, які регулярно передаються центральним органам законодавчої та виконавчої влади, відображено у двох наукових доповідях – "Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація"³ та "Політика сільського розвитку на базі громад"⁴, Концепції Загальнодержавної комплексної програми підтримки та розвитку українського села на 2006–2010 рр., Комплексній програмі розвитку українського села на період до 2015 р., Концепції Загальнодержавної програми сталого розвитку сільських територій України на період до 2020 р., Єдиній комплексній стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. та низці проектів законодав-

---

³ Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація / за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Прокопи; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 56 с.

⁴ Політика сільського розвитку на базі громад / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра екон. наук О.М. Бородіної, чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2015. 70 с.

чих й інших нормативно-правових актів, що стосуються розвитку села та сільського господарства.

Наукові дослідження відділу в межах конкурсної тематики можна розділити на декілька груп за значенням і широтою охоплення розв'язуваних завдань.

Перша група – науково-дослідні роботи, присвячені розв'язанню ключових проблем взаємопов'язаного розвитку сільського господарства й села.

➤ *"Ефективність державної підтримки аграрного сектора економіки"* (замовник – НАН України, 2006–2007 рр.). У процесі досліджень було проаналізовано бюджетну політику в аграрному секторі економіки України; встановлено, що динаміка перерозподілу національного доходу країни для підтримки аграрного сектора свідчить про використання бюджетних коштів для виконання поточних завдань у зростаючих обсягах без адекватної віддачі; запропоновано напрями вдосконалення системи бюджетної підтримки аграрного сектора та розроблено практичні підходи до підвищення ефективності її механізмів у короткостроковій та стратегічній перспективі з урахуванням вимог СОТ; розроблено науково-прикладні засади переходу від уніфікованої політики бюджетної підтримки до включення регіональних складників. Розробки передано Міністерству аграрної політики України (науково-аналітичні записки "Удосконалення державної підтримки аграрного сектора економіки: інституційний та фінансовий аспекти", "Підтримка аграрного сектора в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації", 2009 р.). Підготовлено та видано монографію "Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми" (2008) і навчальний посібник "Підтримка аграрного сектора в системі державного регулювання економіки" (2009).

➤ *"Перспективи сільського господарства та сільського розвитку в Україні"* (замовник – Європейська Комісія, Центр досліджень світових продовольчих проблем Вільного Університету Амстердаму (SOW-VU, м. Амстердам, Нідерланди), 2011–2012 рр.). В історико-економічному контексті здійснено аналіз етапів аграрних трансформацій в Україні, доведено формування полярної дуальної аграрної структури, узагальнено основні наслідки становлення дуальної структури, розвитку аграрного ринку та системи держав-

ної підтримки вітчизняного аграрного сектора в контексті міжнародного досвіду. Визначено характерні організаційно-економічні ознаки головних аграрних стейкхолдерів – великих корпоративних підприємств (агрохолдингів) та дрібних виробників селянсько-фермерського типу. Узагальнено тенденції в експортно-імпортній політиці України, виклики для корпоративних та індивідуальних господарств, пов'язані з участю в міжнародній торгівлі, зміни в цій сфері після набуття Україною членства в СОТ та відповідні питання продовольчої безпеки. Відображено головні результати земельної реформи, становлення ринку оренди сільськогосподарських земель, зміни в землекористуванні та землеволодінні, а також екологічні проблеми, пов'язані з цими процесами; особливу увагу приділено труднощам у запровадженні ринку купівлі-продажу земель сільськогосподарського призначення. Досліджено екологічні аспекти агрогосподарювання. Охарактеризовано інституційне середовище сільського розвитку, що сформувалося в умовах становлення та функціонування дуальної аграрної структури, його вплив на розв'язання проблем зайнятості на селі, доступу до суспільних благ та демографічних змін. Спрогнозовано суперечності економічного зростання в сільському господарстві та перспективи їх нівелювання. Визначено перспективи розвитку вітчизняного аграрного сектора в середньостроковій перспективі, зазначено, що розподіл вигід та втрат серед основних аграрних стейкхолдерів України визначатиметься вибором шляхів та методів формування земельного ринку, які будуть встановлені відповідним законодавством, розроблення якого ще не завершено. Розробки передано Міністерству аграрної політики та продовольства України (науково-аналітична записка "Удосконалення інституційного середовища для реалізації програм сільського розвитку", 2012 р.). Результати досліджень викладено в публікації "Farming and rural development in Ukraine: making dualisation work" (2012 р.).

➤ *"Розроблення організаційно-правових засад та економічних механізмів підвищення продуктивності, конкурентоспроможності малотоварних господарств та їх ролі у сільському розвитку"* (замовник – Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2011–2012 рр.). На основі аналізу реальної практики функціону-

вання господарств населення (основної частини малотоварних господарств) упродовж останніх 20 років ідентифіковано основні стримуючі чинники (проблеми) їхнього розвитку як повноцінного складника вітчизняного аграрного сектора, що робить значний внесок у процеси сільського розвитку. Зазначені чинники спричинили поступову маргіналізацію малотоварних форм аграрного виробництва, консервацію їхньої техніко-технологічної відсталості. Здійснено аналіз управлінських і економічних аспектів створення й діяльності малих форм господарювання у світовій практиці. Встановлено, що найпоширенішими організаційно-правовими формами реалізації ефекту масштабу є партнерства (США, Австралія, Нідерланди), S-корпорації (США), кооперативи зі спільної оренди й обробітку землі (Іспанія, Італія), об'єднання зі спільного ведення господарства та некомерційні товариства (Франція), прості товариства (Німеччина). Розроблено пропозиції щодо формування ефекту масштабу для вітчизняних малих виробників, стимулювання їх об'єднання відповідно до міжнародного досвіду для пом'якшення наслідків парцеляції сільськогосподарських угідь шляхом формування консолідованих земельних ділянок із єдиною сівозміною, що обробляється спільно придбаною високопродуктивною технікою. Розробки передано Мінагрополітики (науково-аналітична записка "Комерціалізація особистих селянських господарств як напрям підвищення доходів сільського населення", 2012 р.). Результати викладено в публікаціях: "Розвиток малих форм сільського господарства: особисті селянські і фермерські господарства", "Сімейний тип господарювання в сільському господарстві з позицій сільського розвитку" (2011 р.), "Інституційний розвиток сільського господарства та села України і Росії та його гармонізація з європейською політичною практикою" (2012 р.).

➤ *"Обґрунтування основних засад та механізмів створення Асоціацій дрібних землевласників в Україні"* (замовник – "Кімонікс інтернешнл інк., США", проект "Агроінвест", за фінансової підтримки USAID, 2013 р.). Проведено соціологічні дослідження в різних регіонах України на рівні селян – власників земельних паїв, визначено необхідність їх згуртування й самоорганізації для підвищення конкурентоспроможності на ринку оренди земель сільськогоспо-

дарського призначення. Обґрунтовано позиції учасників орендних відносин щодо створення і функціонування Асоціацій дрібних землевласників (АЗВ), зокрема щодо доцільності створення АЗВ, умов практичної реалізації концептуальної рамки АЗВ. Визначено організаційні засади створення АЗВ (функції, статус, виконавчі органи, членство в АЗВ, фінансове забезпечення діяльності). Узагальнено перелік проблемних питань до проекту Концепції створення і функціонування АЗВ в Україні. Прикладне значення розробок полягає в обґрунтуванні доцільності й можливості створення АЗВ як інституцій, що забезпечують реалізацію ефекту масштабу для дрібних землевласників, створюють можливості для підвищення їхньої економічної влади на ринку оренди земель сільськогосподарського призначення і підвищення орендної плати; сприяють збереженню родючості ґрунтів шляхом локального контролю землевласників за дотримання вимог орендодавців щодо ротації сільськогосподарських культур, застосування хімічних добрив та засобів захисту рослин, технології обробітку ґрунту тощо.

Друга група робіт конкурсної тематики – дослідження актуальних соціальних, екологічних, інституційних завдань сільського розвитку в Україні та шляхів їх виконання в контексті європейського досвіду.

➤ *"Особливості територіальної диференціації зайнятості в аграрному секторі та розробка пропозицій щодо її регулювання у контексті сільського розвитку"* (замовник – Міністерство аграрної політики України, 2007 р.). Виявлено та проаналізовано регіональні відмінності в рівнях зайнятості сільського населення в розрізі різних форм зайнятості: на підприємствах, в організаціях, в особистих селянських господарствах, як у межах постійного проживання зайнятих, так і поза ними; здійснено групування адміністративних районів за часткою сільських жителів, зайнятих в "організованому" секторі економіки, та встановлено вид зв'язку між цим показником і зайнятістю на сільськогосподарських підприємствах; опрацьовано пропозиції щодо поліпшення структури зайнятості в сільському господарстві та розширення сфери прикладання праці сільських жителів у неаграрних сферах на селі. Розробки передано замовнику (науково-аналітична записка "Зайня-

тість і підприємницька діяльність сільського населення: трансформації, проблеми, перспективи", 2007 р.).

➤ *"Наукові засади здійснення соціально-економічного моніторингу розвитку сільського туризму в Україні"* (замовник – Державна служба курортів і туризму України, 2007 р.). Запропоновано основні принципи та розроблено механізми відслідковування та оцінки соціально-економічної ситуації на сільських територіях, які слугують або потенційно можуть стати місцем відпочинково-туристичної діяльності сільських домогосподарств, для подальшого визначення можливостей розвитку цієї діяльності й напрямів її державної підтримки.

➤ *"Аналіз політики Європейського Союзу в галузі агропромислового комплексу та проведення досліджень щодо системи управління аграрним сектором у Європейському Союзі"* (замовник – Міністерство аграрної політики України, 2008 р.). Здійснено аналіз змін у Спільній аграрній політиці ЄС в умовах глобалізації, проаналізовано наслідки приєднання країн Центральної та Східної Європи до Спільної аграрної політики ЄС та визначено уроки для вітчизняного аграрного сектора. Обґрунтовано, що адаптація до модернізованої САП ЄС вимагатиме змін цільових установок української аграрної політики: по-перше, запровадження механізмів стимулювання сільського розвитку, підвищення зайнятості та рівня життя на сільських територіях; по-друге, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції на основі виявлення конкурентних переваг, фінансової стійкості та модернізації сільського господарства за одночасного збереження та відтворення природних і земельних ресурсів, безпосередньо задіяних у сільському господарстві. Розробки передано Міністерству аграрної політики (науково-аналітична записка "Політика Європейського Союзу щодо розвитку аграрного сектора: уроки для України", 2008 р.).

➤ *"Мінімізація ризиків в аграрному секторі економіки України за наслідками вступу до СОТ, у тому числі шляхом гармонізації стандартів якості та безпеки агропродовольчої продукції"* (замовник – Міністерство аграрної політики України, 2008 р.). Розроблено напрями мінімізації ризиків за основними вимогами Угоди про сільське господарство, здійснено оцінку вітчизняної системи стан-

дартизації якості та безпеки агропродовольчої продукції, її відповідності світовій та європейській практиці; розроблено пропозиції щодо мінімізації ризиків шляхом використання міжнародних систем управління безпечністю та якістю харчової продукції (інструментів НАССР), які унеможливають появу небезпечних продовольчих товарів; доведено, що НАССР також є одним з інструментів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної агропродовольчої продукції на світових ринках; здійснено оцінку рівня й можливостей впровадження НАССР на вітчизняних підприємствах аграрного сектора. Розробки передано в Міністерство аграрної політики та продовольства України (науково-аналітична записка "Конкурентні переваги агропродовольчої продукції в умовах євроінтеграційних перспектив України", 2008 р., науково-аналітична записка "Політика Європейського Союзу щодо розвитку аграрного сектора: уроки для України", 2008 р.). Результати викладено в публікаціях "Бюджетна підтримка аграрного сектора в світлі вступу України до СОТ" і "Наслідки вступу України до СОТ для аграрного сектора".

Третю групу робіт присвячено оцінкам земельно-ресурсного потенціалу аграрного сектора та напрямів його використання загалом і в умовах змін клімату зокрема із застосуванням новітніх методів прикладного системного аналізу.

➤ *"Агроекологічна оцінка земельно-ресурсного потенціалу України із застосуванням методології агроекологічного зонування FAO-IIASA"* (робота виконувалася спільно з Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (IIASA), Австрія) на замовлення НАН України, 2004–2007 рр.). Здійснено багатофункціональну просторову оцінку потенціалу продуктивності сільськогосподарських земель України після аграрних трансформацій у розрізі основних сільськогосподарських культур на основі міжнародно визнаних методологічних принципів, які підтримуються ФАО, та методів системного просторового моделювання й геоінформаційних технологій, які розробляються IIASA у рамках міжнародного проекту "Зміни у землекористуванні" (LUC-IIASA). Результати орієнтовано на опрацювання стратегій розвитку аграрного сектора та політики покращення використання ресурсів сільськогосподарського виробництва в умовах України й передано Міністерству

аграрної політики України (науково-аналітична записка "Агроекологічна оцінка потенціалу земель України і перспективи її використання у практиці державної підтримки сільського господарства", 2007 р.). Підготовлено та опубліковано наукове видання "Агроекологічна оцінка сільськогосподарського потенціалу України. Методологія та результати" (2011 р.).

➤ *"Просторова оцінка земельно-ресурсного потенціалу України для виробництва біомаси/біопалива у європейському вимірі"* (робота виконувалася спільно з IIASA в рамках європейського проекту "BIOFUEL" на замовлення НАН України, 2008 р.). Результати дослідження підтвердили значний енергетичний потенціал земельної бази України (порівнюючи з іншими країнами ЄС) для виробництва біопаливної сировини, який водночас має виражені регіональні відмінності. Встановлено, що, залежно від агроекологічних умов, для більшості територій України потенційний вихід біопаливної енергії для сировини/технологій першого покоління становить 40–70% від потенційного виходу біопаливного потенціалу, що може досягатися при використанні сировини/технологій другого покоління. За критерієм максимізації виходу біопаливної енергії з одиниці площі серед індустріальних культур харчового типу для України найперспективнішими культурами є не ріпак, а солодке сорго (у центрі, на півдні та сході України) і цукровий буряк (у північно-західній частині). Найкращі перспективи реалізації потенціалу біопаливного виробництва України можуть бути забезпечені на основі целюлозної сировини енергетичних багаторічних трав і технологій другого покоління. Результати досліджень містять цінну аналітичну інформацію для формулювання обґрунтованої політики у сфері розміщення сировинних зон, об'єктів біопаливної промисловості, оптимізації використання земель; рішень щодо перспективних технологій переробки біопаливного виробництва в Україні. Розробки передано Міністерству аграрної політики України (науково-аналітична записка "Оцінка просторового потенціалу продуктивності земель України для виробництва біомаси", 2009 р.) і Міністерству енергетики та вугільної промисловості України (науково-аналітична записка "Виробництво біомаси для альтернативної енергетики: пріоритети, потенціал, ризики", 2013 р.).

➤ "Моделювання стратегій безпечного сільськогосподарського виробництва в умовах змін клімату з метою сталого сільського розвитку" (розробки виконувалися у рамках наукової роботи "Комплексне моделювання управління безпечним використанням продовольчих, водних і енергетичних ресурсів з метою сталого соціального, економічного і екологічного розвитку" на замовлення Президії НАНУ, 2012–2016 рр.). У процесі дослідження обґрунтовано концептуальні засади вдосконалення стратегічного планування розвитку аграрного сектора в умовах зміни клімату; розроблено алгоритм дій для розвитку системи стратегічного планування в аграрному секторі; побудовано модель та оцінено вплив кліматичних змін на продуктивність сільськогосподарського виробництва; змодельовано вплив змін клімату на сільське господарство України з використанням робастного алгоритму розукрупнення результатів прогнозування структури землекористування, отриманих у моделі "GLOBIOM" (розробленої та апробованої в IIASA); обґрунтовано методологічні засади формування стратегії адаптації аграрного сектора до потенційних змін клімату; сформульовано пропозиції щодо розроблення комплексної стратегії адаптації сільського господарства до змін клімату на основі запропонованої матриці адаптаційних заходів відповідно до рівня пріоритетності й управління; здійснено економічний аналіз вигід та ризиків за реалізації різних стратегій розвитку сільськогосподарського виробництва в корпоративному секторі.

Розроблені в результаті виконання науково-дослідної роботи методичні підходи та отримані практичні результати щодо оцінки впливу змін клімату на сільське господарство України, а також пропозиції щодо зменшення вразливості й підвищення адаптації останнього передано до Міністерства екології та природних ресурсів України і Державного агентства екологічних інвестицій України. Результати досліджень можуть бути використані й для розроблення (актуалізації) стратегічних документів секторального розвитку, а також соціоекономічного розвитку країни та регіонів, зокрема для розроблення Стратегії адаптації до змін клімату та Стратегії низьковуглецевого розвитку України на період до 2030 р., реалізації та актуалізації Національного плану адаптації до зміни клімату тощо.

Четверта група – науково-методичне забезпечення моніторингу експортно-імпоротної діяльності в аграрному секторі.

➤ *"Актуалізація та модернізація системи аналізу стану та тенденцій експорту й імпорту сільськогосподарської продукції"* (замовник – Міністерство аграрної політики України, 2007 р.). Розроблено й передано Мінагрополітики новий програмний комплекс для аналізу стану й тенденцій експорту та імпорту сільськогосподарської продукції; створено базу даних експортно-імпортних операцій; модернізовано систему аналізу стану і тенденцій експорту й імпорту сільськогосподарської продукції (аналіз за групами країн, помісячний аналіз експорту й імпорту наростаючим підсумком у державі, в окремих країнах, за окремими групами товарів). Програмний комплекс розроблено з використанням сучасних систем керування базами даних реляційного типу. Для забезпечення цілісності бази та відновлення роботи за виникнення збою в системі передбачено механізм відновлення бази.

➤ *"Створення договірно-правової, інформаційно-аналітичної бази в галузі АПК, інформаційної системи моніторингу та аналізу протокового забезпечення міжнародних заходів та вдосконалення моделі аналізу стану імпорту та експорту основних видів сільськогосподарської продукції у 2008 р."* (замовник – Міністерство аграрної політики України, 2008 р.). Розроблено програмне забезпечення для вибору інформації з баз даних відповідно до потреб користувача (департаменту зовнішньо-економічного співробітництва Мінагрополітики); розширено можливості роботи з базою даних експортно-імпортних операцій за чотиризначним кодом, зокрема додано можливість графічного помісячного аналізу стану торгівлі за регіонами, окремими країнами, конкретною групою товарів. Проведена модернізація дає змогу оцінити наявні тенденції та ймовірні зміни на майбутнє й ризики, що при цьому виникають.

Розроблено інтерфейс користувача для баз даних: експортно-імпортних операцій із агропромисловою продукцією за шестизначним кодом УКТЗЕД; договірно-правової інформаційно-аналітичної бази в галузі АПК між країнами світу; бази даних обліку та аналізу міжнародних заходів. Програмний комплекс розроблено з використанням сучасних систем керування базами даних реляційного типу. Для

забезпечення цілісності бази даних та відновлення роботи в разі виникнення збою в системі передбачено механізм її відновлення.

Розробки впроваджено в департаменті зовнішньо-економічного співробітництва Мінагрополітики.

➤ *"Удосконалення системи аналізу стану і тенденцій імпорту та експорту основних видів сільськогосподарської продукції та нотифікації СОТ"* (замовник – Міністерство аграрної політики України, 2009–2010 рр.). Запропоновано модернізацію баз даних до восьми знаків коду УКТЗЕД та системи їх аналізу для оперативного відслідковування обсягів аграрного імпорту та експорту для прийняття своєчасних рішень щодо регулювання ринків сільськогосподарської продукції. Запропонована модернізація дає можливість розраховувати параметри стану й тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності, оцінювати ймовірні зміни та ризики, що при цьому виникають. Розробку впроваджено в роботу департаменту зовнішньоекономічного співробітництва Міністерства аграрної політики.

➤ *"Моделювання економічних наслідків створення зони вільної торгівлі з Європейським союзом для виробників і споживачів сільськогосподарської продукції і продуктів її переробки"* (замовник – Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2011–2012 рр.). Розширено можливості наявних баз даних за чотири- та восьмизначними кодами УКТЗЕД. У восьмизначній базі даних розроблено модуль для вибору інформації за конкретний період за регіоном, країною чи загалом за товарною групою, підгрупою або всім переліком товарів. У чотиризначну базу даних УКТЗЕД додано модуль, що дозволяє зіставляти інформацію за роками, як календарними, так і маркетинговими, запроваджено графічний аналіз інформації за роками.

За результатами досліджень відділу владним інституціям України було надано пропозиції щодо вдосконалення різних аспектів аграрної, регіональної, соціальної політики для поліпшення взаємопов'язаного розвитку сільського господарства і села. Певною мірою їх враховували чи використовували (про що свідчать відгуки на відповідні матеріали), причому інколи в іншому контексті, ніж було запропоновано. Інші пропозиції принаймні взято до відома, про що можуть свідчити поступові зміни в змісті заяв представників орга-

нів влади, які опікуються питаннями аграрного й сільського розвитку: в останні роки у них звучить необхідність посилення уваги до забезпечення сталого розвитку аграрного сектора. Серед поданих пропозицій можна виділити такі групи.

➤ *Формування політики сільського розвитку як одного з основних національних пріоритетів дій уряду на період до 2020 р.*

Запропоновано включити до проекту Середньострокового плану пріоритетних дій уряду до 2020 р. доповнення до розділу I "Економічне зростання" – окремий пріоритет "стимулювання сільського розвитку", основна сутність якого – започаткування в Україні політики сільського розвитку європейського зразка, яка б поєднувала сільськогосподарське виробництво, сільський соціум і безпечне довкілля; забезпечувала конкурентоспроможність виробників, інтегрованих у сільський життєвий простір; стимулювала мобілізацію місцевих активів та потенціалу сільських мешканців. Цю пропозицію було повністю проігноровано. На наше переконання, у середньостроковій перспективі зусилля уряду слід націлити на те, щоб: сформувати комплекс нормативно-правових, економічних і організаційних заходів, спрямованих на забезпечення можливості добровільної трансформації особистих селянських господарств (ОСГ) у сімейні фермерські господарства (СФГ), розвитку їхнього партнерства і співпраці; започаткувати систему стимулів для залучення малих виробників сільськогосподарської продукції до ланцюгів доданої вартості, а також до сфери надання послуг сільської гостинності; поліпшити умови розвитку мікро-, малого й середнього підприємництва в позааграрних сферах діяльності на селі; започаткувати формування спеціальної інституційної бази та організаційних структур для забезпечення спроможності Мінагрополітики проектувати, розробляти, моніторити й оцінювати впровадження майбутніх програм сільського розвитку.

➤ *Обґрунтування організаційно-правових механізмів підвищення соціальної спрямованості земельних відносин в агросфері.*

Пропозиції відділу із зазначеної проблематики охоплювали різні аспекти взаємопов'язаного розвитку сільського господарства і села. В частині *врегулювання земельно-орендних відносин* вони стосувалися форм орендної плати, контролю за дотриманням умов угод,

~~~~~

посилення прав орендодавців, стимулювання їхньої самоорганізації (асоціації власників земельних паїв) для обстоювання, представлення спільних інтересів тощо.

У частині **підвищення соціальної ефективності використання державних і муніципальних сільськогосподарських земель** для цілей розвитку місцевих сільських громад опрацьовано рекомендації щодо: передання у власність та розпорядження місцевих громад земель сільськогосподарського призначення державної власності, що перебувають поза межами населених пунктів, але на їхній господарській території, та переорієнтації відповідних фінансових потоків на користь місцевих бюджетів; передання місцевим громадам невитребуваних власниками земельних паїв; ефективних механізмів надання в оренду на конкурсних засадах державних і муніципальних сільськогосподарських земель. У частині **врегулювання механізмів ринкового обігу сільськогосподарського призначення** обґрунтовано організаційно-правові засади функціонування та участі в ринку земель сільськогосподарського призначення, зокрема, критерії відповідності сторін ринково-земельних відносин, суб'єктів, які можуть набувати права власності чи користування.

На жаль, зазначені пропозиції було використано не повною мірою або з істотним запізненням, а значну їх частину – проігноровано в процесі формування та реалізації вітчизняної аграрної політики.

➤ *Удосконалення системи державної підтримки аграрного сектора.*

Відділ обстоює позиції реформування системи підтримки аграрного сектора в частині створення рівних конкурентних умов для розвитку всіх типів виробників (включно з малими), аргументуючи це низькою ефективністю проваджуваних заходів і суспільною необхідністю переорієнтації на засади сільського розвитку. Ключовим моментом пропозицій була відмова від інструментів, "прив'язаних" до типів і, головне, – до обсягів виробництва. Це мало на меті упередити зростання асиметрії в розподілі державної підтримки на користь найбільших агровиробників, про що відділ уперше заявляв ще у 2005 р.: менш як 10% бенефіціарів отримували 75% виділених коштів.

Ігнорування цієї наукової позиції, а також суспільної думки призвело до формування в Україні гіпертрофованої дуальної структури аграрного виробництва з надзвичайно сильним (фінансово й політично) корпоративним сектором. Саме тому навіть під тиском зовнішніх зобов'язань (перед СОТ, МВФ, Світовим банком тощо) й тягарем внутрішньої фінансово-політичної кризи йому вдається утримувати позиції, лобіюючи збереження державної підтримки, прив'язаної до обсягів виробництва. Хоча паралельно окремі пропозиції щодо врівноваження інтересів малих агровиробників усе ж були враховані владою, що знайшло відображення в Державному бюджеті на 2018 р.

➤ *Обґрунтування механізму інституціалізації особистих селянських господарств (ОСГ) як повноцінних економічних суб'єктів.*

Приблизно 4 млн ОСГ, що представляють сімейний тип господарювання в аграрному секторі України, разом з іншими господарствами населення забезпечують виробництво понад 40% валової продукції сільського господарства і працевлаштування понад 2 млн осіб. Водночас вони залишаються поза межами державної підтримки аграрного сектора, соціального захисту населення і сфери дії трудового законодавства. Це спричинює консервацію відсталості та виснаження їхнього потенціалу, маргіналізацію вітчизняного фермерського укладу й поглиблення деформацій у розвитку сільського господарства й села. Для запобігання зазначеним негативним процесам запропоновано запровадити систему організаційних і економічних важелів заохочення ОСГ до структурної, техніко-технологічної, кадрової модернізації, нарощування обсягів виробництва й економічної потужності. Така система має включати: пріоритетний доступ до ринків земель сільськогосподарського призначення, кредитних ресурсів і готової продукції; фінансову підтримку реструктуризації господарств та оновлення їхньої матеріально-технічної бази; преференційний порядок соціального страхування членів сімейного фермерського господарства (СФГ); допомогу молодим фермерам.

Пропонувалося узаконити сімейне фермерське господарство як особливу форму господарювання на землі, що не потребує реєстрації як юридичної особи чи фізичної особи – підприємця, запровади-

ти для СФГ спрощені системи обліку, звітності та оподаткування. Набуття особистим селянським господарством статусу СФГ мало б стати результатом його участі у згаданих вище заходах. На жаль, жодного із запропонованих організаційних і економічних важелів заохочення ОСГ до модернізації не запроваджено. Натомість набуття статусу сімейного фермерського господарства передбачено для попередньо зареєстрованих фермерських господарств (юридичних осіб чи фізичних осіб-підприємців), які не використовують найманої праці на постійній основі. Як наслідок, потенціал саморозвитку ОСГ продовжує виснажуватись, а кількість фермерських господарств (34 тис.) залишається мізерною.

➤ *Формування системи представництва й обстоювання інтересів жителів сільських громад, які увійшли до об'єднаної територіальної громади (ОТГ), у процесі реформування місцевого самоврядування.*

Відділ послідовно обстоює позицію, щоб усім сільським громадам, навіть найменшим, які утворили доволі масштабні адміністративно-територіальні одиниці базового рівня (громади) – міські, селищні, сільські, було забезпечено право на місцеве самоврядування. Подані пропозиції для змін у законодавчих актах стосувалися запровадження у внутрішніх сільських громадах посади старости як посадової особи місцевого самоврядування для обстоювання інтересів їхніх жителів, закріплення за цими громадами господарської території, забезпечення права володіння й розпорядження об'єктами та майном комунальної власності у своїх поселеннях, закріплення за ними частини бюджетних коштів ОТГ для задоволення локальних потреб жителів внутрішньої громади. Такі заходи забезпечували б децентралізацію місцевої влади вже на рівні нинішніх масштабних об'єднаних територіальних громад.

Однак під час ухвалення й коригування відповідного законодавства було враховано малу частину цих пропозицій: лише запроваджено посаду старости. Надані ж йому права щодо обстоювання інтересів жителів внутрішніх громад залишаються доволі обмеженими, зокрема право лише дорадчого голосу на засіданнях ради. Водночас не внормовано ті запропоновані положення (щодо закріплення за внутрішніми сільськими громадами їхньої господарської

території, комунального майна, частини бюджету ОТГ), що стосуються засад, які б забезпечували локальний соціально-економічний розвиток внутрішніх самоврядних спільнот (старостинських округів) на принципах децентралізації місцевої влади в об'єднаних територіальних громадах.

➤ *Організаційне забезпечення взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку.*

В Україні державне регулювання розвитку села за радянських часів і в перше післярадянське десятиліття було сферою відповідальності аграрного міністерства. Після 2000 р. це міністерство почало поступово відмежовуватися від розв'язання проблем села, а в останній редакції Положення про Мінагрополітики (2015 р.) відсутня навіть згадка про його відповідальність за розвиток сільської місцевості (сільський розвиток). Як наслідок, проблемами сільського розвитку почав дедалі більше опікуватися Мінрегіонбуд, який акцентує увагу на регіональних аспектах цього розвитку, а також (з питань, що належать до їхньої компетенції) міністерства охорони здоров'я, освіти і науки тощо. Водночас позиція держави щодо регулювання розвитку сільської місцевості як сфери життєдіяльності суспільства й zarazом просторово-ресурсної бази розвитку сільського господарства виявилася розмитою.

Колектив відділу постійно наголошував на необхідності відновлення провідної ролі й координуючої функції аграрного міністерства у формуванні та реалізації політики сільського розвитку в Україні. Щодо цього надсилалися численні пропозиції найвищим органам влади. Проте лише наприкінці 2017 р. почалося обговорення створення відповідного структурного підрозділу в Міністерстві аграрної політики і продовольства України. Залишаються актуальними: визначення завдань, функцій, організаційної структури зазначеного підрозділу; встановлення нових координаційних зв'язків між Мінагрополітики та іншими міністерствами, а також між їхніми органами на регіональному та місцевому рівнях для забезпечення взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку.

Узагальнені результати наукових досліджень відділу економіки і політики аграрних перетворень за період його діяльності відображено в матеріалах впроваджувального характеру, поданих найви-

щим органам влади Інститутом економіки та прогнозування НАН України самостійно чи спільно з іншими науковими установами: в національній доповіді "Новий курс України: 2010–2015 рр." (2010 р.), наукових доповідях "Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України" (2013 р.), "Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України" (2014 р.), "Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи" (2015 р.), "Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості" (2016 р.), "Розвиток бюджетної децентралізації в Україні" (2016 р.).

Відділ економіки і політики аграрних перетворень постійно співпрацює з провідними європейськими й національними інституціями, які проводять дослідження у сфері сільського розвитку. Серед них: наукові установи, об'єднані в Європейську мережу сільського розвитку (ERDN), Центр світових продовольчих досліджень (SOW VU), м. Амстердам (Нідерланди), Об'єднаний науковий центр Європейської Комісії "Інститут перспективних технологічних досліджень Єврокомісії" (JRC ITPS), м. Севілья (Іспанія), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (IIASA), м. Лаксенбург (Австрія), Інститут аграрного і сільського розвитку Польської академії наук (IRWiR PAN) м. Варшава (Польща).

Відділ активно апробує свої наукові розробки, аби ознайомити з ними широку наукову громадськість як в Україні, так і поза її межами. За період 2004–2015 рр. працівники відділу брали участь у більш як 300 науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах, засіданнях робочих груп. Відділ виступив співорганізатором 15 наукових заходів (конференцій, семінарів, круглих столів). У відділі опубліковано 12 монографій, зокрема 5 одноосібних, близько 400 наукових статей.

Співробітники відділу захистили одну докторську та п'ять кандидатських дисертацій:

докторську дисертацію "Економічний механізм сталого розвитку аграрної сфери" захистила О.Л.Попова (2009);

кандидатські дисертації захистили: "Кооперативні засади розвитку виробничої і соціальної сфер села" – М.М.Шевчишин (2007);

"Ефективність державної підтримки аграрного сектора в умовах глобалізації" – С.В.Киризиук (2009); "Людський капітал сільської місцевості: проблеми формування та функціонування" – О.В.Риковська (2009); "Управління розвитком сільських територій в сучасному інституціональному середовищі" – В.Я.Унгурян (2012); "Стратегічне планування розвитку аграрного сектора в умовах зміни клімату" – А.Ю.Остапенко (2013).

Від моменту створення і дотепер відділ розвивається, постійно розширює й поглиблює коло наукових інтересів у сфері теоретико-методологічних і прикладних засад сільського розвитку. Нині у відділі під керівництвом чл.-кор. НАН України О.М.Бородіної продовжують активно працювати: чл.-кор. Національної академії аграрних наук України, д.е.н., проф. І.В.Прокопа, д.е.н., проф. О.Л.Попова, кандидати наук С.В.Киризиук, О.В.Риковська, В.Д.Яровий, О.В.Михайленко, А.Ю.Остапенко, В.Я.Цибуляк, О.В.Фраєр. Тривалий час у відділі працювали видатні вітчизняні вчені економісти-аграрники – академік Національної академії аграрних наук України В.В.Юрчишин та академік НАН України О.М.Онищенко.

Подальші дослідження відділу спрямовані на теоретико-методологічне обґрунтування побудови системи та розроблення, відповідно до європейських засад, механізмів регулювання сільського розвитку в Україні для забезпечення взаємопов'язаного економічного, соціального і екологічного прогресу в сільській місцевості та досягнення локальних, галузевих і загальносуспільних цілей. Для досягнення поставленої мети дослідження проводитимуться за такими ключовими напрямками: посилення ролі знань та інновацій у системі сільського розвитку, екологізація аграрного виробництва та сільського середовища, соціальна інтеграція та просторовий розвиток сільських громад.

ПРОБЛЕМИ ЗЕМЕЛЬНОЇ РЕФОРМИ І РОЗВИТКУ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Як і впродовж багатьох років, у сьогоднішньому вимірі розвитку сучасного високотехнологічного світу земля в Україні була і залишатиметься, поряд із промисловістю, ключовою і економічною, і політичною проблемою. Адже надзвичайно багаті земельні ресурси України за успішної земельної реформи, орієнтованої насамперед на формування ефективних господарств, як показав світовий досвід (згідно з дослідженнями Джо Стадвела¹), могли б дати вражаючий результат з-поміж усіх повоєнних історій розвитку світових економік.

В Україні ж, як відомо, в результаті аграрної революції в Росії, про яку писав знаний вітчизняний вчений П.М.Першин², хоча й було спочатку ліквідовано поміщицьке землеволодіння і передано землю селянам, проте ще до Другої світової війни основна маса продуктивних земель відійшла у користування колгоспно-радгоспної системи господарювання, яка на час отримання державної незалежності характеризувалася відсталою культурою агротехнічної діяльності при слабкій зацікавленості працюючого населення у високопродуктивній праці, тобто низькою т.зв. агрокультурною ефективністю. Водночас у приватному секторі, орієнтованому на використання присадибних ділянок, зберігалися певні інституційні можливості для розвитку господарств сімейного типу та фермерських господарств. Відповідно, в 90-ті роки XX ст. в Україні було започатковано земельну реформу шляхом розпаювання колгоспних та радгоспних земель, насамперед серед населення, яке працювало в цих господарствах.

¹ Стадвел Д. Чому Азії вдалося. Успіхи і невдачі найдинамічнішого регіону світу. Київ: Наш формат, 2017. 448 с.

² Першин П.Н. Аграрная революция в России: в 2-х кн. Москва: Наука, 1966.

Але вже в 2000-х роках в агропродовольчому комплексі України намітився ряд негативних тенденцій: призупинення реформування земельних відносин на етапі розпаювання колективних сільськогосподарських угідь і заміни сертифікатів на акти на право на земельну ділянку; орієнтація сільськогосподарського устрою на багатуюкладність (т.зв. латиноамериканський тип); відсутність державної політики щодо формування організованого аграрного ринку; бездіяльність виконавчих органів щодо формування спеціалізованої системи кредитного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників та кооперативних й інших їх об'єднань для спільних дій на товарних та фінансових ринках; невиділення державою коштів на фінансування сільської інфраструктури й навіть на підтримку тієї, що була створена до реформи; отримання доступу до аграрної техніки і технологій за цінами, які наближалися до міжнародних ринкових цін. Те ж саме стосувалося і закупівлі добрив та засобів захисту рослин.

Викладене дозволяє стверджувати, що аграрна реформа на першому її етапі звелася до роздачі землі, внаслідок чого сільське населення хоча й отримало її, проте залишилося сам на сам із нею без усього, що могло б допомогти створити ефективні сімейні ферми, зберегти багатогалузевість господарств і, відповідно, робочі місця для членів сім'ї, сприяти осіlosti сільського населення і господарському облаштуванню сільських територій, суттєво наростити обсяги продукції, зорієнтованої на підтримку національного харчового балансу. Власникам земельних ділянок, одержаних за рахунок паїв, держава не створила правового поля для об'єднання в господарські структури, аналогічні американським S-корпораціям, французьким GAEK, італійським кооперативам зі спільного обробітку землі та ін., у яких вирощена продукція і доходи від її продажу залишаються власністю членів такого об'єднання, що обумовлює сплату податків ними як фізичними особами.

Запропонований відділом проект Закону України "Про сільськогосподарські виробничі партнерства", підтриманий Мінагрополітики України і Мін'юстом України, заблокували економіко-фінансові державні структури, не визнавши особливостей розподілу результату господарювання і оподаткування – основи зазначених структур.

У результаті в аграрний сектор зайшов торгово-промислово-фінансовий капітал у формі холдингів та інших структур із вітчизняним й іноземним капіталом і притаманними йому процесами скупівлі створених у процесі трансформації колективних сільськогосподарських підприємств, концентрації в руках окремих компаній сотень тисяч гектарів орендованих угідь, переходу на монокультурне виробництво, монополізації каналів просування продукції до кінцевого споживача. Це призвело, як і в латиноамериканських та інших країнах "зеленої революції", до нарощування експорту зерна і продукції олійних культур із одночасним знищенням тваринництва та інших трудомістких виробництв і, відповідно, витісненням з підприємств 2 млн сільського населення, зростанням безробіття і міграційних процесів, знелюдненням сіл. Відмова від сівозмінного землеробства й індустріальні технології посилили деградацію сільськогосподарських угідь. А це, за світовим досвідом, є переконливим доказом неуспішності земельної політики.

У сучасних, кризових, умовах, які постійно мають місце в економіці України, за винятком періоду її зростання, коли світова кон'юнктура ринків забезпечила порівняно нетривалий період зростання цін, сільське господарство, незважаючи на зазначене вище, демонструє більшу, порівняно з іншими галузями, стійкість, що дає йому змогу перетворюватися на відчутний стабілізуючий чинник загальнонаціонального економічного розвитку. Значною мірою посилює стійкість галузі й досить тривала орієнтація великих вітчизняних агропромислових компаній і трейдерів на зовнішні ринки збуту і загалом успішне їх освоєння.

Проте сільське господарство, як і інші галузі вітчизняної економіки, зазнає негативного впливу кризових явищ, що поглиблює і без того вагомі поточні проблеми розвитку вітчизняного агрогосподарювання. Усе це призводить до зменшення "запасу міцності" виробництва і отже – до скорочення потенціалу подальшого його розвитку на засадах економічної сталості, закріплення структурної незбалансованості, монопродуктової експортної спрямованості, екологічної невинуватеності сільськогосподарської діяльності. В таких умовах зростання сільгоспвиробництва, з одного боку, сприймається як позитивне явище у зв'язку з підвищенням рівня насиченості

внутрішнього продовольчого ринку і нарощуванням валютних надходжень, а з іншого, несе загрози стану соціальної й екологічної сфер, що зрештою може значною мірою нівелювати економічні результати такого зростання.

У сучасному світі основними критеріями економічного розвитку (і зростання) є його ефективність, інклюзивність, якість. Стосовно сільського господарства це означає, що зростання виробництва в галузі має забезпечуватися за рахунок підвищення ефективності використання усіх видів ресурсів на основі впровадження новачій, які дозволяють поряд із зазначеним знижувати видатки виробництва й екологічне навантаження на довкілля, підвищувати конкурентоспроможність продукції. А супроводжуватися таке зростання має структурною збалансованістю виробництва, безпечністю спожитого громадянами країни продовольства і прогресом у соціальній сфері села, зокрема підвищенням рівня зайнятості (у т.ч. й несільськогосподарської), покращенням показників стану природного середовища, сільської інфраструктури тощо. Усе це повністю узгоджується з визначеними ООН у 2015 р. цілями сталого розвитку на період до 2030 р., серед яких – ліквідація голоду, гідна робота й економічне зростання, інновації, збереження екосистем тощо.

З огляду на зазначене вище, оцінюючи сучасний стан розвитку аграрного сектора економіки України, можна стверджувати, що земельна реформа в Україні далека від завершення, навіть у частині формування відповідних ринкових відносин. Незважаючи на те, що продаж земель сільськогосподарського призначення в Україні заборонено, паралельно існує їх тіньовий ринок, що не дає можливості агросфері розвиватися згідно з вимогами агросоціоекономічної сталості та є викликом на шляху успішної реалізації аграрної політики, зорієнтованої на довгостроковий сталий розвиток галузі.

Ці питання було опрацьовано в рамках теми "Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки", над якою відділ форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі працював у 2011–2014 рр. За підсумками дослідження, зокрема, було розроблено концепцію Національного кодексу сталого агрогосподарювання, спрямовану на збереження продуктивності сільськогосподарських угідь, яка увійшла до Загальнодер-

жавної цільової програми розвитку українського села до 2015 р.; обґрунтовано концепцію побудови системи економічних, екологічних і соціальних показників оцінювання сталості; з урахуванням світового досвіду запропоновано способи усунення негативних соціальних й екологічних наслідків латифундистського типу господарювання та зміцнення економічних та організаційних позицій малих і середніх господарств; обґрунтовано теоретичні засади форм організації сільськогосподарського виробництва, які є інтеграторами принципів сталого розвитку галузі, та механізми їх інституціалізації у вітчизняну практику³.

Державне регулювання розподілу та використання сільськогосподарських угідь уперше визначено як чинник раціонального соціально орієнтованого землекористування, що виступає однією з підвалин механізму реалізації концепції багатофункціональності сільського господарства. Доведено, що, на відміну від усталеної в науці і практиці думки, земельні відносини не є самостійною економічною та юридичною категорією, оскільки виступають фундаментом сільськогосподарського устрою, визначають соціальну орієнтацію ринкових відносин, є механізмом захисту селянства від агресивних дій великого комерційного капіталу, засобом сприяння заселенню і розвитку сільських територій. У зазначеному контексті сформульовано основні принципи інституалізації соціальної спрямованості ринку сільськогосподарських земель. Розроблено і спрямовано до законодавчих та виконавчих органів зміни й доповнення до проекту Закону України "Про обіг земель сільськогосподарського призначення". Обґрунтовано та доведено до владних структур та громадськості недоцільність і шкідливість використання права емфітевзису як інструменту ринкового обігу сільськогосподарських земель⁴.

³ Шубравська О.В. Розвиток аграрного господарювання України на засадах економічної сталості. *Економіка і прогнозування*. 2014. № 2. С. 62–72; Молдаван Л.В. Інституціональні засади концепції багатофункціональності сільського господарства як чинника довгострокової продовольчої безпеки. *Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки* / за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. С. 387–404.

⁴ Молдаван Л.В. Суперечності земельної реформи в аграрному секторі України в контексті світової практики. *Економіка і прогнозування*. 2016. № 2. С. 148–159.

Обґрунтовано сутність одного з основних "конфліктів" між економікою виробництва і екологією ґрунту – "конфлікту" закону повернення поживних речовин, винесених з урожаєм (Ю.Лібіх), із внутрішньою природою агропромислово-торговельних компаній, метою яких є максимізація прибутку при мінімізації витрат за рахунок максимальної експлуатації природної родючості ґрунту, що зрештою призводить до його виснаження і деградації. На основі багатофункціонального призначення сільського господарства і його базису – угідь та конфліктності законів землеробства із сутністю комерційного капіталу сформовано нові підходи до оцінювання ефективності використання сільськогосподарських угідь, які включають оцінювання, поряд з економічним, соціального й екологічного аспектів діяльності людини на землі. Обґрунтовано індикатори, які відображають економіко-соціо-екологічну орієнтацію землекористування. Сформульовано наукову гіпотезу, відповідно до якої поширення інституалізації багатофункціональності сільського господарства шляхом законодавчого включення її у види аграрної політики як інструменту переведення галузі на засади сталого розвитку є початком другої ери (хвилі) "зеленої революції", яка ґрунтуватиметься на чинниках розвитку, спрямованих на усунення руйнівних наслідків для сільського господарства першого її періоду. Сформульовано характерні ознаки другої хвилі "зеленої революції", які відображають перехід до ресурсозберігаючого, еколого-врівноваженого використання природного ресурсу сільського господарства.

Концепція сталого розвитку передбачає необхідність раціоналізації забезпечення та підвищення ефективності використання ресурсів агровиробництва, що є надзвичайно важливим для аграрного сектора України, зокрема й через вичерпування природних та обмеженість фінансових ресурсів. Тому в межах зазначеної науково-дослідної тематики здійснювався також аналіз шляхів і методів підвищення ресурсозабезпечення і ресурсоефективності агропродовольчого комплексу. Було розроблено авторські методики оцінювання людських, природних і матеріальних ресурсів аграрного виробництва, визначення розмірів, структури та динаміки аграрного сегмента національного багатства України. Кількісна оцінка

цього сегмента дала змогу запропонувати принципово нову методику обчислення інтегрального показника ефективності агровиробництва⁵. Визначення рівня ресурсозабезпеченості сільського господарства методами оцінки національного багатства, до якого включаються природні, трудові та матеріальні ресурси, допомогло обчислити реальну ресурсну наявність у галузі. Згідно з проведеними розрахунками, між 1990 та 2012 рр. аграрний ресурсний потенціал країни скоротився майже на третину, продукція галузі зменшилася на 21%, що забезпечило деяке зростання ресурсовіддачі (на 16%). Але динаміка ефективності ресурсів була різною. Продуктивність аграрних земель відчутно (на 12%) знизилася, фондовіддача залишилася приблизно на тому ж рівні, значно (на третину) зросла продуктивність праці у суттєво (на 40%) зменшеного людського капіталу.

У контексті виконання наведеного вище напряму досліджень було також розроблено методичні рекомендації щодо визначення рівня концентрації сільськогосподарського виробництва з використанням показника обсягу товарної продукції. Зокрема, вперше у вітчизняній науковій практиці було оцінено процес концентрації сільгоспвиробництва з позиції ресурсної ефективності різних груп виробників⁶. У результаті встановлено: посилення процесу концентрації земельних угідь у суб'єктів аграрного господарювання (переважно шляхом розшарування, тобто переходу господарств середньої групи в країні); скорочення чисельності аграрних домогосподарств, зростання їх середніх розмірів, причому не лише за показниками землезабезпеченості, а й фондоозброєності та продуктивності; зростання аграрної активності сільських домогосподарств (як наслідок високої землезабезпеченості та низького попиту на найману робочу силу з боку сільськогосподарських підприємств), що

⁵ Пасхавер Б.Й. Ресурсозабезпечення та ресурсоефективність агропродовольчого розвитку. *Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки* / за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2014. С. 48–114; Пасхавер Б.Й. Аграрний сегмент національного багатства. *Економіка України*. 2013. № 1. С. 50–58; № 2. С. 49–59.

⁶ Пасхавер Б.Й. Концентрація й ефективність сільського господарства. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 16–23.

спричинило посилення присутності господарств населення на аграрному ринку через зростання товарності їх сільськогосподарського виробництва; значне (п'ятиразове) відставання господарств населення від сільськогосподарських підприємств за показником продуктивності праці у зв'язку з малими розмірами і низькою технічною озброєністю перших, що, в свою чергу, обумовило перевернення господарствами населення підприємств за показниками продуктивності використовуваних земель (на третину) і фондів-дачі (більш як удвічі).

Основною запорукою динамічного нарощування обсягів, збалансованості й ефективності сільгоспвиробництва є підвищення рівня його інноваційності. Інноваційний чинник в усьому світі стає вирішальним у процесі забезпечення поступального розвитку як соціально-економічних систем загалом, так і їх окремих секторів, зокрема й аграрного. У нинішній час, який характеризується посиленням глобального продовольчого попиту, істотним коливанням відповідних цін, різкими кліматичними змінами, що провокують волатильність урожаїв і непередбачуваність товарної пропозиції на світовому аграрному ринку, інноваційній складовій агропродовольчого розвитку приділяється дедалі більше уваги як одному з ключових чинників стабілізації сільськогосподарського виробництва. В Україні поширення агроновацій є недостатнім, що гальмує процес галузевого зростання. У зв'язку з необхідністю посилення впливу інноваційної складової на агропродовольчий розвиток, у відділі було започатковано дослідження за темою "Інноваційні трансформації світової агросфери і перспективи національного аграрного сектора", які здійснювалися протягом 2008–2011 рр. У рамках зазначених досліджень⁷ розроблено концептуальні засади розвитку національної агроінноваційної системи (АІС), зокрема визначено кінцеву мету та завдання її функціонування, функції держави у забезпеченні агроінноваційного процесу, підходи до формування АІС, ключові напрями наукових досліджень з урахуванням сучасних глобальних тенденцій, основні складові розвитку науково-технічної діяльності

⁷ Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки / за ред. д.е.н. О.В. Шуб-равської; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 496 с.

в агропродовольчому секторі, сукупність показників, побудованих на основі цільових орієнтирів розвитку національної АІС⁸. Було також розроблено концепцію аграрної біоекономіки як системи, що використовує біологічні ресурси для виробництва агропродовольчої продукції⁹. Базисним принципом розвитку вітчизняної аграрної біоекономіки запропоновано вважати сталість агробіокомплексів, тобто виробництва сільськогосподарської і продовольчої продукції у межах територіально-галузевих формувань на ресурсно-відновлювальній основі. З метою забезпечення практичної реалізації в Україні концепції аграрної біоекономіки було обґрунтовано доцільність розроблення та сформовано основні структурні елементи державної програми її розвитку. З використанням прийомів імітаційного моделювання розроблено аналітичну модель прогнозування розвитку окремих сегментів агропродовольчого ринку, яку було апробовано на основі даних щодо інноваційного розвитку вітчизняного ринку кукурудзи.

Вперше в Україні розроблено методологію обстеження агроінноваційної діяльності сільгосппідприємств та на її основі проведено пілотне опитування, результати якого допомогли обґрунтувати загальні тенденції, спонукальні мотиви та фактори стримування розвитку такої діяльності аграрними підприємствами¹⁰.

Важливою складовою сталого економічного розвитку є забезпечення національної продовольчої безпеки та продовольчого суверенітету держави. На це націлено аграрні стратегії усіх держав світу. Незважаючи на відсутність загалом гостроти цієї проблеми в Україні, в окремі періоди існування держави відносно нижчі рівні вітчизняного виробництва тієї чи іншої продукції (наприклад, зерна в 2003 р., м'яса на початку 2000-х рр.) призводили до дефіциту на внутрішньому ринку й необхідності істотного нарощування імпорту.

⁸ Шубравська О.В. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України: теоретико-методологічний аспект. *Економіка України*. 2012. № 1. С. 27–35.

⁹ Шубравська О.В. Біоекономіка: аналіз світового розвитку та передумови становлення в аграрному секторі економіки України. *Економіка України*. 2010. № 10. С. 63–73.

¹⁰ Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Розвиток агроінноваційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2013. № 4. С. 77–81.

них поставок, що в умовах підвищення світових цін створювало загрозу продовольчій безпеці країни. Це актуалізувало дослідження відповідних викликів агропродовольчого розвитку і пошук шляхів протистояння їм, що знайшло відображення у розробках за темою "Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку", які відділ здійснював протягом 2005–2008 рр. Зважаючи на непересічне суспільно-економічне значення зазначеної тематики, вона й нині залишається одним із пріоритетних наукових досліджень відділу. Хоча останнім часом мала місце тенденція певного поліпшення кількісних і структурних показників продовольчого споживання, їхній середньонаціональний рівень є незадовільним, зокрема з огляду на рекомендовані медичні норми здорового харчування і стандарти розвинених країн світу. Основна причина цього – низька купівельна спроможність значних контингентів населення України.

Одним з важливих викликів під час розбудови національного аграрного сектора, особливо на початку нинішнього століття, був істотний спад виробництва через його збитковість, спричинену багаторазовим диспаритетом цін придбання і реалізації у агровиробників. Для відновлення цінового паритету в рамках наведеної вище теми було запропоновано методи подолання збитковості сільськогосподарського виробництва, розраховано ціни, потрібні для забезпечення відтворювального рівня фонду відшкодування і норми нагромадження¹¹.

Одним з викликів сталого й ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва й аграрного сектора загалом є також зосередження значної частини виробництва у господарствах населення, що не дає можливості розраховувати на забезпечення там високого рівня продуктивності і доходності господарювання та безпечності виробленої продукції. Світовий досвід засвідчує: розв'язання цієї проблеми передусім забезпечується кооперуванням таких виробників, що спонукало до здійснення досліджень розвитку кооперативних форм господарювання у вітчизняному аграрному секторі. Відділом розроблено: економічні механізми форму-

¹¹ Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку / за ред. акад. НААН Б.Й. Пасхавера; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2009. 432 с.

вання кооперативів у процесі реорганізації КСП; форми участі несіельськогосподарських підприємств агропродовольчого комплексу і споживчих товариств у створенні та функціонуванні кооперативних структур; напрями адаптації іноземного досвіду державної підтримки розвитку сільськогосподарських кооперативів до умов України; пропозиції щодо формування малими господарствами мережі кооперативних МТС; зміни й доповнення до законодавчих і нормативних актів, що стосуються розвитку сільськогосподарської кооперації¹².

Значна увага приділяється також управлінню сферами агропродовольчого комплексу на засадах співуправління державних і громадських інституцій¹³. Результати наукових досліджень цього напрямку та пропозиції лягли в основу проекту Закону України "Про професійні (міжпрофесійні) об'єднання в агропродовольчій сфері". Такі об'єднання створюються учасниками продуктових ланцюжків з метою сприяння просуванню продукції від виробника до споживача, збалансування попиту і пропозиції, розвитку взаємовигідних контрактних відносин, узгодження технологій і принципів ціноутворення, виконання інтервенційних та інших функцій, що трансформують стихійний тіньовий аграрний ринок в організований та відкритий. Спрямований на посилення позицій сільськогосподарських товаровиробників на ринку, розглянутий у першому читанні, проект зазначеного закону надалі був заблокований депутатським лобі, що представляє інтереси агро-торговельно-промислових компаній.

Нинішні вагомі темпи галузевого зростання, висока рентабельність висувають агрокомплекс на позиції лідера вітчизняної економіки. Однак при цьому закономірно постають питання щодо довгострокової стійкості й ресурсних можливостей такого зрос-

¹² Молдаван Л.В. Економічні і соціогуманітарні основи кооперативних форм господарювання та перспективи їх розвитку в Україні. *Економіка і прогнозування*. 2017. № 3. С. 85–96; Кооперативи – безальтернативний шлях підвищення конкурентоспроможності малого і середнього аграрного бізнесу. *Зб. наукових праць КНУ ім. Т.Г. Шевченка*. 2016.

¹³ Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки / за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. С. 357–368.

тання, його ефективності й шляхів досягнення цього, а також щодо того, чи є тенденція до посилення макроекономічного значення аграрного сектора однозначно позитивною в контексті сучасних світогосподарських процесів. Ці та інші актуальні питання сучасного етапу агропродовольчого розвитку України дістали відображення в процесі виконання відділом теми "Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України" (2014–2017 рр.). Так було оцінено вплив розвитку агропродовольчого комплексу на перебіг макроекономічних процесів та внесок агропродовольчого комплексу у створення доданої вартості у складі національного випуску, зокрема зроблено висновок, що вищі за середні темпи зростання агровиробництва поліпшують структуру загальнонаціонального випуску, збільшуючи питому вагу доданої вартості; доведено, що, на відміну від активно обстоюваного нині твердження щодо необхідності підвищення ролі галузі у ВВП, стратегію розвитку України треба будувати на випереджуючих темпах зростання неаграрних секторів економіки, що повинно забезпечувати належний прогрес і в аграрній галузі; констатовано, що підґрунтя ефективного зростання в галузі не сформоване в необхідних масштабах, але водночас потенціал такого зростання у вітчизняному сільському господарстві є, нехай поки що й з орієнтиром переважно на іноземні запозичення¹⁴.

Беручи до уваги надзвичайну актуалізацію проблеми нівелювання взаємовпливу сільгоспвиробництва та клімату з метою забезпечення найбільш раціонального використання обмежених природних ресурсів агросфери, в межах зазначеної тематики досліджень вперше було розроблено сценарії розвитку агропродовольчого виробництва в умовах кліматичних змін і дії інноваційного чинника та обґрунтовано ймовірні варіанти розвитку аграрного сектора України в середньо- та довгостроковій перспективі¹⁵.

¹⁴ Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України / за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2017. 440 с.

¹⁵ Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Сценарні оцінки розвитку сільськогосподарського виробництва України в умовах кліматичних змін та екологічних обмежень. *Економіка України*. 2017. № 2. С. 49–60.

Останнім часом аграрний сектор змушений діяти в умовах надзвичайно високих темпів девальвації та інфляції. У цьому контексті оцінено можливості збереження висхідної тенденції розвитку аграрного виробництва.

Однією з ключових проблем пришвидшення зростання вітчизняного агропродовольчого виробництва й експорту є необхідність адаптації вітчизняних виробництв до світових і європейських вимог щодо безпечності виробленої продукції. Це вимагало дослідження процесів модернізації та використання потенціалу харчових галузей АПК, інтеграції агрохарчового сектора України до внутрішнього ринку ЄС, а також формування системи харчової безпечності європейського типу. Зокрема розроблено організаційно-структурну модель трансформації пострадянської регуляторної системи в систему технічного регулювання європейського типу, яка ґрунтується на: а) "розщепленні" нормативних вимог екстрадянських стандартів на базові (переносяться в закони), обов'язкові (закріплюються в технічних регламентах) й добровільні (вносяться в стандарти); б) підвищенні рівня національної системи акредитації органів з оцінки відповідності рівню вимог європейської та міжнародних акредитаційних інституцій; в) створенні Держпродспоживслужби; г) закріпленні відповідальності за випуск безпечної та якісної продукції за виробником, за безпечність виведеної на ринок продукції – за державою. Обґрунтовано також сутність інтеграції аграрного сектора України до внутрішнього ринку ЄС, яка полягає у формуванні еквівалентної європейським базовим моделям системи технічного регулювання та харчової безпеки, впровадженні санітарних та фітосанітарних вимог згідно з європейськими вимогами¹⁶.

Основні результати фундаментальних досліджень у вигляді науково-аналітичних матеріалів направлялися органам державної влади і були використані у процесі їхньої діяльності. Особлива увага приділялася вдосконаленню механізму державної підтримки розвитку сільгоспвиробництва, зокрема обґрунтуванню найактуальніших

¹⁶ Крисанов Д.Ф. Інтеграція агрохарчового сектора України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2016. 368 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>

завдань держави щодо регулювання аграрного виробництва з урахуванням глобальних тенденцій і перспективних напрямів пришвидшення його розвитку; розробленню методологічних і методичних підходів, зокрема до розрахунку рівнів порівнянних цін та сукупного індексу витрат на виробництво сільськогосподарської продукції; прогнозним розрахункам рівнів продовольчого споживання й обсягів виробництва найважливіших видів сільгосппродукції; оцінці наслідків для аграрного сектора від вступу України до СОТ і реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹⁷; гармонізації українського та європейського законодавства у сфері забезпечення безпечності харчової продукції¹⁸.

Як наслідок виконання зазначених фундаментальних досліджень було також підготовлено та прийнято до впровадження численні пропозиції відділу щодо вдосконалення вітчизняного нормативно-правового забезпечення агропродовольчого розвитку, зокрема щодо внесення змін та доповнень до проекту Загальнодержавної комплексної програми розвитку українського села на період до 2015 р. та Єдиної комплексної Стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр., а також до законів та проектів Законів України "Про професійні (міжпрофесійні) об'єднання в агропродовольчій сфері", "Про продовольчу безпеку", "Про сільськогосподарську кооперацію", "Про обіг земель сільськогосподарського призначення", "Про державну підтримку сільського господарства України" й багатьох інших.

Активна співпраця відділу з ВНЗ України спрямована на підвищення фахового рівня економістів-аграріїв, кадрового забезпечення процесів реформування та державного управління у сфері аграрного виробництва. Зокрема, здійснюються керівництво аспірантами й докторантами, участь у роботі Державних екзаменаційних комісій

¹⁷ Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця; чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка; чл.-кор. НААН України, д-ра екон. наук Т.О. Остащенко; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів НАН України". Київ, 2015.

¹⁸ Крисанов Д.Ф. Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності. *Економіст*. 2014. № 2. С. 4–10.

(у Національному технічному університеті України "КПІ", Національному університеті харчових технологій, Уманському національному університеті садівництва й ін.) та спеціалізованих вчених рад (при Національному університеті харчових технологій, Білоцерківському національному аграрному університеті й ін.).

Особливого значення науковим дослідженням надає міжнародне визнання їх результатів. З огляду на це важливим є досвід спілкування із зарубіжними колегами під час різних міжнародних заходів. Усвідомлюючи це, у рамках співпраці зі світовою науковою спільнотою співробітники відділу неодноразово брали особисту участь у міжнародних наукових заходах за межами України на запрошення зарубіжних колег. Зокрема, лише останніми роками виступали з доповідями та були учасниками наукових дискусій у Ханой (В'єтнам), Нордвейку (Нідерланди), Діжоні (Франція), Батон-Руж (США) та ін. Д.е.н. Л.В.Молдаван була експертом проекту ЄС Tempus III "Концепція сталого розвитку в підготовці фахівців для сільського господарства", проекту USAID "Партнерство у співпраці з розвитку харчової промисловості (сектор оптових ринків худоби)", експертом міжнародного проекту PRISM, який фінансувався Канадською агенцією міжнародного розвитку CIDA за напрямом "Розбудова спроможності Міністерства аграрної політики і продовольства України щодо розроблення та впровадження політики підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації в Україні". За підсумками наукових досліджень співробітниками відділу опубліковано близько 80 робіт в іноземних виданнях.

З 2017 р. започатковано співпрацю з Національним дослідницьким інститутом з сільськогосподарської та продовольчої економіки (The Institute of Agricultural and Food Economics – National Research Institute, Польща) за напрямом "Забезпечення еколого-економічної стійкості сільського господарства України в контексті його адаптації до зміни клімату".

Перспективи подальших наукових пошуків у контексті наведених напрямів досліджень пов'язані з необхідністю удосконалення, з огляду на виклики сьогодення, наукових засад політики вітчизняного агропродовольчого розвитку, що потребуватиме вирішення

ряду важливих завдань, основними з яких є: сприяння завершенню земельної реформи в контексті підвищення рівня інноваційності виробництва, стабілізації та зростання доходів малих і середніх сільгоспвиробників та стратегічного розвитку сільського господарства фермерського типу за прикладом розвинених країн; нарощування виробництва й експорту продукції з високим ступенем переробки; забезпечення належного екологічного статусу земельних і водних ресурсів; гарантування доступності й безпечності агропродовольчої продукції.

Крім зазначеного, з урахуванням того, що сучасний розвиток вітчизняної економіки відбувається на тлі її корпоратизації, зокрема й транснаціоналізації, у відділі планується зосередитися на дослідженні *корпоратизації аграрного сектора*, економічних і соціальних наслідків процесу, який, з одного боку, сприяє підвищенню ефективності й інноваційності агропродовольчого виробництва, а з іншого – зумовлює виникнення ряду структурних деформацій в агросфері, посилення екологічних і соціальних проблем у суспільстві. У цьому контексті актуалізується проблема наукового пошуку найбільш прийнятної для України моделі аграрного господарювання. Поряд зі здійсненням комплексної наукової оцінки параметрів функціонування сільськогосподарських корпорацій необхідно також обґрунтувати найдодільніші напрями та механізми підвищення результативності у взаємодії таких структур із державою, сформувати комплекс заходів державного впливу з метою унормування суспільно важливих параметрів діяльності агрокорпорацій.

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОЇ СФЕРИ ТА РОЗВИТКУ ЇЇ ПОТЕНЦІАЛУ

Становлення та розвиток ринкової економіки супроводжувався принциповими змінами у соціально-трудовій сфері. Вони стосувалися кожного, особливо враховуючи патерналістські настрої у суспільстві та низький рівень самовідповідальності й підприємницької активності. Зрозуміло, що це знайшло відображення і в наукових дослідженнях економіки праці. В дев'яностих роках минулого століття дослідження проблем продуктивності праці, її організації відійшли на другий план, а на перше місце вийшло вивчення інститутів ринку праці та механізмів їх ефективного функціонування, що тісно пов'язано з дослідженнями соціальних процесів та ефективності соціальної політики.

Нестійкість економічного зростання на початку ХХІ ст., багатовекторність трансформаційних перетворень у сфері праці визначили зміни у змістовній частині економіки праці як науки, що спирається на дослідницькі традиції та наукову аксіоматику в контексті аналізу соціально-трудових відносин. Усвідомлення нової філософії розвитку та перегляд стереотипів минулого, а також невідповідність реалій функціонування трудової сфери існуючим теоретичним положенням потребувало науково обґрунтованих оцінок нових процесів, що з'являються у сфері зайнятості та безробіття, реалістичних прогнозних оцінок основних параметрів ринку праці. Саме в той час зростає роль фундаментальних і прикладних наук, здатних знайти відповідь на новітні виклики у соціально-трудовій сфері. Це вивело на порядок денний необхідність ґрунтовних методологічних та практично спрямованих досліджень шляхом органічного поєднання політико-економічного, макроекономічного і соціально-економічного підходів, що й стало об'єктивною причиною об'єд-

нання наукового потенціалу для продукування новітніх знань та пояснення природи економічних та суспільних явищ у сфері праці.

Вчена рада Інституту, усвідомлюючи підвищену увагу органів державної влади та суспільства до проблематики взаємозв'язку та взаємовпливу людини і економіки, постійно актуалізувала наукові пошуки та аналітичні дослідження тенденцій та домінант розвитку ринку праці, соціально-трудової сфери загалом, тому з перших днів існування Інституту до співпраці залучалися науковці та дослідники в цій царині. Серед таких фахівців слід відзначити талановитого вченого, демографа і статистика д.г.н. О.У.Хомру, наукові праці якого присвячені дослідженню проблем міграції населення, територіальної організації відтворення населення, потенційної демографії та окремим аспектам механізмів регулювання ринку праці. Але його співпраця з Інститутом, на жаль, була не досить тривалою. Водночас було ухвалено рішення про необхідність створення структурного підрозділу, на базі якого здійснювалися б теоретико-методологічні та прикладні дослідження проблем праці, нагромадження людського капіталу та обґрунтування механізмів ефективної політики оплати праці з урахуванням сучасних викликів. Сучасні глобальні зміни в трудовій сфері стосуються як характеру праці, так і функціонування ринку праці. Ці перетворення відбуваються паралельно, тому здійснюється взаємний вплив, що потребує глибинного аналізу змін у системі трудових відносин. Саме ці наукові питання були і залишаються в пріоритеті напрямів досліджень відділу соціально-економічних проблем праці.

На першому етапі становлення структурного підрозділу найважливішим завданням було дослідження теоретичних і прикладних аспектів формування і регулювання ринку праці, основних його елементів, детермінант впливу на ефективність використання робочої сили та забезпечення продуктивної зайнятості, розроблення механізмів регулювання оплати праці. Основними больовими точками становлення ринку праці в Україні стали: недовикористання праці при відносно невисокому рівні безробіття, про що свідчить нижчий, ніж в інших транзитивних економіках, рівень зайнятості та його фактична незмінність у доволі тривалому періоді; надмірна експансія неформальної зайнятості, її тісне переплетення з формальною, що демонст-

рує дерегульованість і неконтрольованість багатьох процесів у соціально-трудовій сфері; відсутність прогресивних структурних зрушень в економіці і, відповідно, у сфері зайнятості, гальмування інноваційних перетворень, здатних забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили; розбалансованість ринків та освітніх послуг, унаслідок чого виникли перекоси в кількісно-якісній структурі ринку праці; ігнорування взаємозв'язку темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати, що об'єктивно звужувало джерела розвитку та обмежувало попит на працю.

Саме гострота цих та інших проблем довели актуальність виконання науково-дослідної роботи "Ефективність функціонування ринку праці" у період з 2006 р. по 2008 р., результатом виконання якої стало обґрунтування теоретико-методологічних засад функціонування ринку праці за умов становлення "нової економіки", ціннісно-мотиваційної сфери праці. Феномен формування українського ринку праці досліджено з позицій єдності процесу та його результату¹. Аналізуючи зміст категорії "ринок праці", автори обґрунтовують його як систему соціально-економічних відносин, соціально-правових норм та інститутів, механізмів внутрішнього та зовнішнього регулювання, які разом забезпечують відтворення, обмін, розподіл та використання праці в суспільстві. Відмінністю цього визначення є те, що зміст ринку праці не зводиться до актів купівлі-продажу специфічного товару, а включає рух праці в усіх формах відтворювального процесу, з акцентуацією на фазі споживання праці. При цьому автори послідовно відстоюють позицію, згідно з якою об'єктом ринку праці є не робоча сила, як вважає більшість науковців в Україні та інших країнах, де панувала марксистська ідеологія, а послуги праці, що надаються та купуються, створюються та реалізуються на ринку праці.

Новітнім ракурсом дослідження у зв'язку із зазначеним стало виявлення ризиків ринку праці, що виникають на рівні кожного його суб'єкта-учасника. Безперечно, соціально найтяжчі ризики стосуються безробіття, особливо довготривалого. Упередження чи

¹ Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування / за ред. І.Л. Петрової; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2009. 368 с.

пом'якшення ризиків ринку праці є передумовою його ефективного функціонування. І саме окреслення інструментів їх пом'якшення є практичними результатами науково-дослідної роботи.

Не менш дискусійним є питання сегментації ринку праці, що часто змішується у спеціальних роботах із класифікацією, структуризацією або соціальною стратифікацією. Залучившись до полеміки, співробітники відділу реалізували комплексний підхід до сегментації ринку праці як закономірного процесу його розвитку, неоднорідного цілого, проявами якого є стійкі сегменти з високими бар'єрами для входу і, внаслідок цього, ускладненою конкуренцією та міжсегментною мобільністю.

Ефективність функціонування ринку праці передбачає ефективне використання робочої сили та стійкість функціонування трудової сфери, яка у свою чергу залежить від параметрів рівня життя населення і ступеня диференціації доходів. Процеси соціалізації економіки та ринку праці нерозривно пов'язані зі створенням умов, що забезпечують доступність матеріальних і духовних благ відповідно до здібностей, трудової та підприємницької активності кожного члена суспільства, дотриманням принципів соціальної справедливості в розподілі створеного продукту і суспільних благ.

Головним суб'єктом і об'єктом процесів соціалізації виступає людина – як працівник, як власник, як споживач, як особистість. Відповідно зростання матеріального добробуту та формування середнього класу є цілями соціалізації ринку праці. Таким чином, перед співробітниками відділу постало завдання щодо обґрунтування стратегічних пріоритетів становлення середнього класу та його ролі у соціально-економічному розвитку України на основі виявлених особливостей споживання, інноваційно-інвестиційної поведінки представників середнього класу, що і стало предметом дослідження наступної науково-дослідної теми "Становлення середнього класу в Україні як головного носія національної пам'яті", яка була виконана у 2008 р. За результатами виконання цієї теми співробітниками обґрунтовано вибір стратифікаційних ознак середнього класу, що дало змогу сформулювати соціально-демографічні характеристики представників стратифікаційної групи – середній клас; визначено його місце у виробничій системі суспільства та бізнес-середовищі,

що допомогло зробити висновок про необхідність створення сприятливого підприємницького середовища, продуктивної зайнятості та економічної захищеності населення; доведено, що середній клас України є найбільш гетерогенним соціальним утворенням навіть в умовах незавершеності свого формування. До того ж і в українських реаліях середній клас є найбільш конструктивною верствою населення, а у його ціннісних орієнтаціях закладено значний інноваційний компонент: від створення наукової розробки до її використання у комерціалізованому вигляді².

Україна і світова спільнота загалом пережили за останні роки масштабні, багатовекторні зміни, які трансформували майже всі складові соціально-економічного буття. Тим часом ці зміни так і не наблизили нас до стабільності, не надали соціально-економічному розвитку стійкої динаміки, не усунули асиметрію економічних результатів, з одного боку, і соціальних завоювань абсолютної більшості населення – з іншого. Проте з'явилися нові й поглибилися колишні ризики, розширилося поле сегментів нестабільності, посилилася непередбачуваність наслідків господарської діяльності.

За таких умов постало завдання дослідження основних складових соціально-трудового потенціалу та визначення інструментів реалізації державної політики ринку праці з тим, щоб знайти відповіді на охарактеризовані вище проблемні питання. При виконанні дослідження "Розвиток соціально-трудового потенціалу України" в період 2009–2011 рр. першочерговим було завдання оцінки соціально-трудового потенціалу як складної багатофакторної, багаторівневої та динамічної системи. Завдяки такому підходу соціально-трудовий потенціал дослідники розглянули на всіх рівнях соціуму, починаючи з внутрішнього ринку праці (рівня підприємства) до мегарівня – функціонування соціально-трудового потенціалу у глобальному світовому просторі, з визначенням динаміки та структури складових соціально-трудового потенціалу.

За новим підходом, пов'язаним із міждисциплінарним синтезом, що поєднує економічні та соціологічні надбання у сфері управління

² Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України. Київ: Четверта хвиля, 2009. 640 с.

соціально-трудовими відносинами, науковці виокремили та довели доцільність нового багаторівневого об'єкта дослідження – соціально-трудовий потенціал. Це дало змогу вирішити проблему оптимізації механізмів та способів управлінського впливу на реалізацію соціально-трудового потенціалу суспільства загалом та окремих його складових³.

Співробітники відділу продовжують дослідження в рамках наукової школи економіки праці на основі використання результатів світових досліджень із застосуванням сучасних методів економічного аналізу та прогнозування. Зокрема, соціально-трудові науки й далі фокусують свою увагу на традиційних концепціях і теоріях, намагаючись пояснити процеси реального життя інструментарієм та методичним багажем, що склався багато років тому. Утім на порядку денному постала проблема конструювання нових соціально-трудових моделей та розроблення векторів модернізації соціально-трудової сфери в умовах трансформаційних змін в українській економіці, що стало за мету науково-дослідної роботи "Розвиток соціально-трудової сфери: пріоритети, детермінанти і вектори модернізації", яка виконувалася науковцями відділу протягом 2012–2014 рр. Результати дослідження були відображені у монографіях⁴ та статтях співробітників і дали можливість обґрунтувати наукові підходи до організації соціально-трудової сфери з урахуванням її специфічних особливостей.

На основі теоретичних положень неоінституціоналізму науковці відділу розкрили основні формальні та неформальні інституційні фактори, що перешкоджають становленню та ефективному функціонуванню соціально-трудової сфери та запропонували оригінальну класифікацію інституційних пасток її розвитку у розрізі окремих сегментів та сфер їх прояву. Так, виокремлено узагальнені групи інституційних пасток, а саме: інерційності розвитку та інституцій-

³ Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України / за ред. В.М. Гейця, А.А. Гриценка; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2013. 248 с.

⁴ Розвиток соціально-трудової сфери України: теорія, практика, перспективи / за ред. д.е.н., проф. І.Л. Петрової, к.е.н. В.В. Близнюк; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2016. 326 с.

ної асиметричності соціально-трудових відносин; атиповості адаптаційної політики зайнятості до внутрішніх та зовнішніх шоків; неосвіченості або невідповідності якості освіти потребам економіки; деформалізації трудових відносин або розповсюдження неформальної та тіньової зайнятості; нерівності або існування значної диференціації населення як за доходами, так і доступністю до ресурсів та суспільно значущих соціальних послуг; інерційності економічної культури. Узагальнення інституційних пасток допомогло окреслити передумови їх попередження, оскільки їх виникнення пов'язане з управлінськими прорахунками щодо державної соціально-економічної політики. В частині виконання окресленої науково-дослідної роботи співробітниками відділу визначено детермінанти функціонування та розвитку соціально-трудової сфери, обґрунтовано вектори модернізації; удосконалено теоретичне і методологічне підґрунтя підвищення ролі договірних засад у формуванні витрат роботодавця на робочу силу.

Світ праці останніми роками різко змінюється. Колишні моделі, системи руйнуються і відмирають; їхнє місце мають посісти нові концепції з іншими властивостями і можливостями, адже екстраполяція властивостей, закономірностей старих систем на нові реалії безперспективна. Змінюються не тільки зовнішні умови, у процесі формування ринкових відносин змінюються ролі акторів ринку праці, принципи і механізми нових відносин держави, роботодавця, інститутів громадянського суспільства, тобто соціально-економічні основи існування ринку праці. До цього слід додати специфічні умови загальної нестабільної ситуації в Україні, яка не просто посилює невизначеність подальшого розвитку економіки, а й несе численні загрози ринку праці, зумовлюючи негативні тенденції щодо зайнятості і безробіття, рівня заробітних плат і забезпечення їх виплат та інших складових соціально-трудових відносин. Проблема полягає у неадекватній реакції українського ринку праці на ситуацію в країні і необхідності його адаптації до нестабільності і невизначеності з подальшим переходом від стадії адаптації до стадії ефективного розвитку. В цих умовах особливу значущість набуває удосконалення методологічних основ і пошук конкретних інструментів регулювання ринку праці, зокрема, системи принци-

пів, методів, механізмів і форм реалізації політики на ринку праці, яка б відповідала новим викликам постіндустріальної епохи і кон-фронтуючих тенденцій та забезпечила якісну, ефективну зайня-тість, гармонізацію відносин на ринку праці, його збалансованість та можливості для розширеного відтворення людського потенціалу. У результаті аналізу нових ризиків і пошуку можливостей майбут-нього ринку праці України мають бути знайдені відповіді на основ-ні новітні імперативи ринку праці і запропоновані сценарії вирі-шення його проблем на основі відновлення в нових умовах як економічної, так і соціальної функцій цього ринку. Сценарії і мо-делі подальшого розвитку ринку праці на середньострокову перс-пективу зможуть бути використані для обґрунтування державної політики на ринку праці. І саме ці аргументи постали на порядку денному при обґрунтуванні науково-дослідної теми "Соціально-економічні імперативи розвитку ринку праці", що виконувалася у відділі упродовж 2015–2017 рр.

Значні зміни відбуваються не лише в змісті трудових процесів, а й в умовах працевлаштування громадян, способах найму, пов'яза-них із діяльністю посередників, із різними типами трудових і ци-вільних договорів. У ринковому секторі економіки виникають нові соціально-трудова відносини з приводу лізингу, аутсорсингу та аут-стафіngu робочої сили. Проте ще не врегульовані питання, пов'язані з неформальною діяльністю, нестандартною зайнятістю, працею зайнятих у домашньому та особистому селянському господарстві. Частина трудових відносин не підлягає державно-нормативному регулюванню, розрахованому переважно на великі за розміром та уніфіковані за формами власності та господарювання підприємства. Саме такі внутрішні та зовнішні детермінанти формування соціаль-но-трудова відносин дали науковцям відділу змогу узагальнити склад ключових імперативів розвитку національного ринку праці, серед яких є: трансформація інститутів ринку праці та забезпечення його збалансованої динаміки в умовах зовнішніх та внутрішніх де-структивних впливів; необхідність підвищення якості і зміни струк-тури зайнятості відповідно до сучасних соціально-економічних трендів; трансформація ціннісних орієнтирів у співвідношенні сфер зайнятості та вільного часу. Це допомагає визначити інструменти

~~~~~

послаблення соціальних ризиків внаслідок структурних та інституційних реформ ринку праці та соціально-трудових відносин, які у свою чергу мають створити соціальні передумови економічного зростання нової якості, що базуватиметься на передових технологіях, широких інноваціях та якісному людському потенціалі.

Одним з існуючих дисбалансів ринку праці є дисбаланс попиту та пропозиції робочої сили. З одного боку, роботодавці незадоволені якістю підготовки працівників у навчальних закладах та відзначають дефіцит навичок на ринку праці, з іншого – характерним є надосвіченість зайнятих, що проявляється у значній кількості осіб з вищою освітою, які зайняті на робочих місцях. З метою забезпечення необхідності економіки у кваліфікованих кадрах працівниками відділу запропоновано методику прогнозування потреб ринку праці у професійно-кваліфікаційному розрізі, що базується на теоретико-логічній схемі взаємодії професійної освіти та ринку праці. Особливість та унікальність цього підходу полягає у використанні матриці переходу від професій зайнятих до спеціальностей підготовки за окремими професійно-кваліфікаційними рівнями, що допомагає встановлювати цільові орієнтири обсягів державного замовлення на підготовку кадрів у системі професійної освіти.

Зосереджуючись на сучасних проблемах ринку праці, відділ акцентує увагу й на аналізі складових глобальних перетворень і трансформацій, що здійснюються в економіці й суспільстві та є принципово новими змінами, які відбуваються в ролі, статусі, можливостях, мотивації, цінностях людини. За умов посилення нових викликів та випробувань, що чекають на економічно активну людину в найближчій перспективі, більш складні вимоги постають перед економічною наукою загалом та відділом соціально-економічних проблем праці зокрема. Тому треба бути готовими до відповіді на безліч нових запитань, які постають перед соціумом за умов глобальних трансформацій усього, що оточує людину. Нагальне завдання, що постало вже нині перед відділом – розпізнати, усвідомити глибину викликів сучасності і обґрунтувати інституційні механізми щодо мінімізації їхнього негативного впливу, що й зумовило необхідність дослідження "Інституціалізація конкурентного ринку праці", що виконується з 2018 р.

На сьогодні сучасні дослідження особливостей регулювання ринку праці в Україні виявило очевидні розбіжності між принципами трудового законодавства та їх практичною реалізацією. Виникає потреба у правовому забезпеченні нестандартних форм зайнятості, особливо тих її видів, які пов'язані з науково-технічним прогресом і є прообразом "віртуальних трудових відносин". Донині законодавство про зайнятість спрямовано переважно на захист від безробіття, при цьому основний акцент зроблено не на забезпеченні гарантій зайнятості, а на гальмуванні зростання безробіття. У чинному трудовому законодавстві не передбачено новітніх механізмів регулювання соціально-трудових відносин. Інституційна суть української моделі полягає в тісному поєднанні жорстких правил, зафіксованих у законодавстві, з масовою практикою неформальних домовленостей, що дає можливість обходити законодавчі норми. Таким чином, гнучкість української моделі ринку праці забезпечується не гнучкістю правил, а можливостями уникати виконання законів. Саме це поставило на порядок денний дослідження, спрямовані на оцінку взаємозв'язку жорсткості трудового законодавства та основних параметрів ринку праці, які характеризуються атиповими формами. Виникнення у світі новітніх форм зайнятості, поява її прекарних форм та видів пояснює потребу в економічному обґрунтуванні та правовому забезпеченні таких видів зайнятості.

Особливо слід зауважити про практичну значущість отриманих результатів досліджень відділу, яка полягає у розробленні прогнозів зайнятості й отриманні кількісних оцінок потреби у фахівцях у професійно-кваліфікаційному розрізі у середньостроковому періоді; визначенні заходів щодо збалансування взаємозв'язку ринку праці та ринку освітніх послуг; порівняльній оцінці норм трудового законодавства України та інших країн. Відділом запроваджено також порівняльну оцінку жорсткості законодавчого захисту зайнятості; втрат соціально-трудового капіталу внаслідок погіршення здоров'я та обґрунтування шляхів модернізації сфери охорони здоров'я. Практичні результати роботи знайшли своє втілення в експертних висновках та пропозиціях до численних стратегічних документів країни. Так, співробітники дали оцінку наслідків запровадження ЗВТ з ЄС на вітчизняний ринок праці щодо виконання умов Угоди про асоціацію

між Україною та ЄС (V. "Економічне та галузеве співробітництво") та розробили рекомендації для гармонізації законодавства щодо регулювання соціально-трудових відносин при реалізації угоди про асоціацію України та ЄС. Згідно з Планом пріоритетних дій уряду України визначено пріоритети та цільові орієнтири розвитку вітчизняного ринку праці, обґрунтовано заходи щодо дерегуляції соціально-трудових відносин. Що стосується "Основних напрямів реалізації державної політики у сфері зайнятості населення" співробітники розробили пропозиції щодо формування та реалізації державної політики у сфері зайнятості населення України.

У своїх науково-прикладних дослідженнях співробітники відділу враховують те, що суто економічні постулати дедалі менше постають у вигляді своєрідного "будівельного матеріалу", з якого можна мурувати сучасне і майбутнє економічне життя країни, домогосподарства та кожної людини. Водночас як будівельний матеріал дедалі більше мають поставити позаекономічні чинники – морально-духовні, пов'язані зі свідомістю, вічними людськими цінностями як індивідуального, так і колективного, суспільного характеру.

Людина змінює навколишній світ, але й він змінює людину, продукує нові вимоги до неї, а ми маємо це спрогнозувати, дослідити та зробити певні рекомендації, саме це стає основним викликом сучасності. Якими є відмітні характеристики нової економіки та як вони впливають на людське буття? Чи справді знайомий нам світ зникає і ми є свідками початку нового "незнайомого світу", нових економіки і суспільства? Чи справді нова економіка – це економіка не товару, а людини, і чому простір нової економіки дедалі більше наповнюється нематеріальними, позаекономічними компонентами? Ці та багато інших дотичних питань цікавлять науковців відділу.

Від моменту виникнення до наших днів відділ розвивається, постійно розширює і поглиблює коло наукових інтересів. Сьогодні у відділі здійснюється підготовка нової генерації майбутніх науковців. Зокрема, започатковано дослідження новітніх форм гнучкого ринку праці, а саме її нестандартних форм. Науковцями, які займаються цією проблематикою, розроблено концептуальний підхід та здійснено кількісну оцінку цього сегмента ринку праці, а також її інноваційного ядра, що дає змогу окреслити тенденції його розвитку.

Співробітники відділу проводять активну діяльність із апробації своїх наукових розробок, ознайомлення з ними широкої наукової громадськості в Україні та за її межами, беручи участь в організації та проведенні наукових конференцій, круглих столів, тренінгів та семінарів. Крім того, вони надають наукові послуги у вигляді прогнозних продуктів органам державної виконавчої влади, які беруть участь у розробленні заходів та напрямів державної соціальної політики та політики зайнятості, виступають експертами та консультантами у міжнародних проєктах, таких як проєкти Tempus, Erasmus, МОП, ПРООН.

Перспективними напрямками розвитку наукової діяльності відділу є розширення та поглиблення наукових досліджень у розробленні шляхів трансформації ринку праці і формування його нової інституційної структури на основі обґрунтованих джерел зростання ефективної зайнятості в умовах, з одного боку, прискорення процесів цифровізації економіки, а з іншого – наближення характеристик українського ринку праці до характеристик ринку праці країн Євросоюзу.

Глобальні зміни в сучасному світі змінюють вимоги до напрямів досліджень відділу, оскільки формується економіка, яка базується на знаннях, зростає вагомість здатності робітника до генерації нових знань та компетенцій. Зміни в економіці праці підвищують значущість креативно-інноваційної складової трудового процесу на всіх її етапах від пошуку нових ідей до впровадження інноваційних технологій, наукової організації праці, оплати праці креативних робітників. Але такі глобальні трансформації відбуваються в Україні на тлі соціально-економічної та політичної кризи, що накладає певні особливості на розвиток соціально-трудової сфери. Все це має стати предметом подальших наукових досліджень відділу соціально-економічних проблем праці, з тим щоб максимально сприяти розвитку ринку праці в Україні, забезпечити його привабливість, мінімізувати існуючу схильність працездатного населення до міграції і тим самим створити сприятливі умови для розвитку трудового потенціалу України, який є запорукою стабільного економічного зростання та чинником структурних перетворень як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективах.

О.М. Балакірєва

ОСМИСЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДИНАМІКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

*Воістину, серйозне прагнення до мети – половина успіху в її досягненні.
Вільгельм фон Гумбольдт, німецький філософ і державний діяч*

*Зазвичай найбільшого успіху досягає той,
хто володіє кращою інформацією.
Бенджамін Дізраелі, британський політик*

Процеси загальносистемних змін на пострадянському просторі намагалися осмислити представники соціогуманітарного знання. Перші спроби здійснювалися в контексті "теорії катастроф" і "синергетичної парадигми", що їх запропонували представники західноєвропейської науки, зокрема директор Інституту теоретичної фізики Штутгартського університету професор Вольфганг Вайдліх, який 1992 р. ініціював у Інституті соціології НАН України низку теоретичних семінарів і конференцій.

Натомість глибока економічна і соціальна криза, що сталася з розвалом Радянського Союзу, лам звичних форм життя, масове безробіття, гіперінфляція і невиплата зарплат спонукали більшість українських експертів до очікувань упродовж 90-х років масових протестних акцій.

Соціально-політичне напруження, що тоді зростало, набуло критичного стану під час так званої конституційної кризи (1995–1996). На противагу Росії, де подібне загострення відбулося в жовтні 1993 р. і проблема миттєво була вирішена у силовий спосіб ("розстрілом парламенту"), перша спроба запобігти ескалації політичного протистояння в Україні була здійснена парламентом шляхом підписання конституційного договору між головами парламе-

нтських фракцій, яке відбулося в червні 1995 р. в Маріїнському палаці під патронатом Президента Л.Кучми і голови Верховної Ради О.Мороза. Однак підписаний договір результату не дав, а реальне здолання політичної кризи відбулося роком пізніше – з ухваленням 28 червня 1996 р. Конституції України, якою в політичній системі країни віднині впроваджувався механізм "розподілу влад". Власне цей механізм, який було прийнято парламентським консенсусом, став точною відповіддю на виклик суспільно-трансформаційного процесу і тому реально зняв тогочасне політичне загострення в суспільстві.

Приблизно з 2000 р. економічна ситуація в країні почала налагоджуватися, стало поступово поліпшуватися матеріальне становище значної частини населення, почав зростати середній клас. Це, зокрема, продемонстрував й інтегральний індекс соціального самопочуття, який вимірюється у межах моніторингу Інституту соціології НАН України. Лише в 2004 р. уперше значення індексу перевищило 37 балів, тобто пододало нижню межу, яка відокремлює людей із поганим самопочуттям від тих, хто потрапляє до категорії осіб із середнім рівнем соціального самопочуття. Водночас моніторинг ІС НАН України зафіксував цікаву тенденцію в питаннях щодо протестних настроїв населення. З 1994 р. по 1998 р. збільшувалася частка тих, хто вважав за потрібне активно протестувати проти постійного погіршення умов життя (з 28 до 39%). Потім два роки вона скорочувалася, а з 2001 р. знову почала зростати, піднявшись у 2004 р. до 42%. З іншого боку, відсоток готовності взяти особисту участь в акціях протесту неухильно знижувався: з 35% у 1998 р. до 28% на початку 2004 р. При цьому, якщо в 1998 р. частки тих, хто був готовий взяти участь в акціях протесту, і тих, хто не хотів цього робити, були однаковими – по 35%, то у 2004 р. перших стало у півтора рази менше – 28 та 48%. Хоча в кількісному вимірі й 28% готових до протесту – в масштабах країни це багато, незважаючи на те, що той період економіка України мала високі темпи економічного зростання, що відповідає до кращій світовій практиці того часу.

Розпочаті в рамках української школи архетипіки моніторингові дослідження процесів ідентифікації в Україні засвідчили, що

станом на жовтень 2002 р. в Україні вже сформувався прошарок людей – носіїв ідентитету (33,7%), з яких: 21,3% – носії "соціальної ідентичності", або самодостатні особи, або ті, хто спирається на індивідуальні цінності; 12,4% – носії традиційної "соціальної ідентичності", або ті, хто спирається на колективні цінності. Решта (66,3%) – виразники "ситуативної поведінки" або ті, хто не мають сформованого ідентитету і є залежними від інформаційного впливу¹.

У зазначених психосоціокультурних умовах, власне, й вибухнула Помаранчева революція (2004)², причому в таких масштабах, яких ніхто й не чекав. Разом із тим, якщо оцінювати ситуацію напередодні революції відповідно до ефекту Токвіля (революція³ приходить не за погіршення соціально-економічного становища, а за нереалізованих надій у період, коли життя поліпшується), то необхідно визнати, що "революційна криза" в Україні існувала. Так, упродовж 2002–2003 рр. в умовах економічного піднесення стала формуватися ситуація соціальної напруженості. У 2003 р. у межах моніторингу ІС НАН України на запитання "Які почуття у Вас переважають, коли думаєте про майбутнє України?" з десяти запропонованих респондентам відповідей найбільший відсоток набрали почуття "надії" – 59%, далі почуття "тривоги" – 47%, а за ними з відносно великим відривом інші почуття: "страху" – 23%, "розгубленості" – 20%, "інтересу" – 17% і т.ін. Ці показники ще й підтверджуються відповідями респондентів на інше запитання

---

¹ Докладніше див.: Афонін Е.А., Суший О.В. Закономірності та особливості української суспільної трансформації. *Стратегічна панорама*. 2015. № 1. С. 94–108.

² Здається, варто застерегти всіх нас від надмірностей щодо вживання терміна "соціальна революція", який доволі критично оцінила представницька конференція вчених і політиків 2001 р., присвячена виходу у світ книги економістів В.Мау та І.Стародубцевої "Великі революції: від Кромвеля до Путіна". Натомість замість терміна "соціальна революція" вітчизняні автори пропонують більш адекватний термін "соціальна коеволюція" (див.: Афонин Э.А., Бандурка А.М., Мартынов А.Ю. Великая коэволюция: глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ. Киев, 2003. 384 с.).

³ Слід мати на увазі, що ефект, про який говорить Токвіль, прямо стосується феномена "коеволюція", який переживали США в контексті боротьби за незалежність від англійської корони – процесів, подібних до нинішніх процесів утвердження Україною своєї незалежності від Росії.

моніторингу: "Як Ви вважаєте, у найближчий рік наше життя більш-менш налагодиться чи ніякого поліпшення не відбудеться?". Якщо впродовж 1998–2001 рр. основна маса респондентів (60–70%) була "песимістами", бо вважала, що ніякого поліпшення не буде, то в період 2000–2004 рр. більшість становили вже "оптимісти". Отож, поза сумнівом, можна стверджувати, що якщо не панівним, то принаймні домінуючим у суспільстві було почуття надії, а другим вагомим станом серед почуттів населення – почуття тривоги. А така ситуація свідчить про формування якщо не революційної кризи, то щонайменше соціальної напруженості в суспільстві загалом. А це, як відомо, суттєво впливає на стан справ і в економіці, і в державі. Розуміючи, що такі тенденції мають довготривалі наслідки, в Інституті було ухвалено рішення про формування відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій, який було створено у 2005 р. згідно з Протоколом № 2 засідання Вченої ради Інституту економічного прогнозування від 15.02.2005 р. та Постановою № 10 загальних зборів Інституту. Фокус наукових досліджень було спрямовано на аналіз взаємодії соціальних та економічних процесів; трансформацію ціннісних орієнтацій населення та соціокультурні детермінанти економічних процесів в українському суспільстві, що є суттєво важливим і для прогнозів, і для передбачень якісного характеру, які здійснює Інститут згідно зі своєю спеціалізацією і його місцем у науковому середовищі України.

Першим завідувачем відділу був к.е.н. О.О.Яременко (квітень–липень 2005 р.). В перші роки існування відділу його колектив продовжував досліджувати проблеми соціальної політики⁴ та молоді, зокрема здорового способу життя, а також демографічної та гендерної проблематики⁵. Ці напрями досліджень і сьогодні інтег-

⁴ Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: Монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю. Київ: Ін-т екон. та прогнозів. НАН України; УІСД ім. Олександра Яременка, 2006. 480 с.

⁵ Рівень і тенденції поширення тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед учнівської молоді України / кер. авт. кол. О.М. Балакірева. Київ: Укр. ін-т соц. дослідж. ім. О. Яременка, 2008. 152 с.; Балакірева О.М. Соціально-демографічні обстеження як метод дослідження шлюбної і дітородної поведінки.

ровані до спектра наукових інтересів співробітників. У практичній площині, впроваджуючи напрацювання своїх досліджень у сфері соціальної політики та уразливих груп, фахівці відділу залучені до наукового забезпечення державної політики щодо молоді, а також вирішення матеріальних та соціальних проблем дітей, покращення системи соціальної підтримки та дотримання прав дітей в Україні. Під керівництвом О.Яременка була сформована тематика наукових пошуків перших років роботи відділу. Ідея досліджень полягала в тому, що окремі соціологічні показники рівня, характеру та якості соціально-економічного становища, стереотипів та повсякденних практик економічної поведінки населення, соціально-економічних змін в основних сферах життєдіяльності суспільства можуть стати ефективними компонентами комплексної моделі взаємовпливу соціальних та економічних процесів, якщо поєднуюватимуться на підставі визначених закономірностей взаємодії основних чинників цих процесів, причинно-наслідкових зв'язків, що відбуваються між соціальною та економічною сферами в українському суспільстві. У свою чергу зазначена комплексна модель, що застосовується систематично й адекватно, може ефективно виконати функцію стандартизованого інструменту ідентифікації впливу наслідків дії економічних чинників на соціальне середовище, тобто виступити інструментом соціально-економічного моніторингу самопочуття, самореалізації, соціальної затребуваності, соціально-економічної ефективності життєдіяльності тощо численних соціальних категорій і окремих груп населення України. Дані такого моніторингу в змозі слугувати цілям адекватного оцінювання ефективності застосованих механізмів для гармонізації

Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні. Київ: АДЕФ-Україна, Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2008. С. 40–74; Головенько В.А. Проблеми формування і реалізації державної молодіжної політики. *Молодь та молодіжна політика в Україні: соціально-демографічні аспекти* / за ред. Е.М. Лібанової. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. С. 203–221; Матеріали круглого столу "Формування політики щодо дітей в Україні в час кризи", організованого Уповноваженим Президента України з прав дитини, Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи, Інститутом економіки та прогнозування НАН України та Інститутом соціальних досліджень ім. О. Яременка 16.07.2015.

соціальної політики з проявами ринкової економіки в сучасних умовах трансформації українського суспільства, допомагати своєчасно запроваджувати доцільні зміни й коригування з урахуванням особливостей соціокультурної детермінації економічних процесів в Україні. Саме ця тематика була опрацьована в межах НДР "Причинно-наслідкові зв'язки між складовими, чинниками та проявами економічних і соціальних процесів в Україні", над якою колектив відділу працював у період 2005–2008 років⁶.

Після Помаранчевої революції пік соціальної напруженості спав, а з 2006 р. він знову почав відновлюватися. Про досить високий рівень протестного потенціалу населення країни свідчив і моніторинг УІСД/ЦСМ, зокрема липневе 2007 р. дослідження показало, що майже половина опитаних (44%) вважає можливими масові виступи населення на захист його прав, а третина населення (31%) припускає свою участь у мітингах, демонстраціях протесту.

Роботи науковців відділу показали, що дослідження рівня соціальної напруженості та соціального протесту як результату прояву взаємодії політичних та соціально-економічних процесів необхідно здійснювати, вдаючись до методологічного підходу, який базується на тому, що цей прояв обумовлюється не стільки економічними причинами, як сприйняттям людьми розбіжностей між умовами життя, на які вони претендують, та можливостями їх досягнення. За таким методологічним підходом є підстави стверджувати, що наприкінці 2004 р. в Україні склалася передреволюційна ситуація. Так само й наприкінці 2011 р. було зроблено висновок про високий рівень соціальної напруженості в українському суспільстві⁷, про по-

⁶ За результатами зазначеної НДР відділом була підготовлена монографія: Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2009. 320 с.

⁷ Варто зазначити, що один із співробітників відділу починаючи з 2006 р. зазначав про наявність в українському суспільстві конфліктогенного потенціалу і високу вірогідність "громадянського конфлікту" (див.: Афонін Е. Ми можемо отримати громадянську війну в Україні. *Світ* 24. 2011. URL: <http://svit24.net/politic/77-politic/4001-gromadyansku-vinu>). Під час політичних мобілізацій двох політичних сил Партії регіонів і БЮТ, на підставі моніторингових даних 2007 р. міністру КМУ А.Толстоухову було передано відповідне застереження щодо можливого виникнення за цих умов "кривавого конфлікту". Цю превентивну інформацію взяли до уваги.

гіршення соціально-економічного самопочуття населення та прогностичні оцінки продовження цих негативних проявів й упродовж 2012 р., що загострення інфляції становитиме найбільший ризик, через що спостерігатиметься зростання попиту на іноземну валюту серед населення, яке таким чином намагатиметься мінімізувати свої втрати від зростання цін та зберегти заощадження. Відповідно прогнозувалось, що буде змінюватися структура вкладів населення на користь валютних депозитів, у той час як приріст гривневих депозитів зменшуватиметься. Водночас були зроблені висновки щодо можливості низки політичних та соціальних ризиків у суспільному розвитку упродовж 2012 р., а саме: загострення державотворчих процесів, створення конституційної кризи; деструктивні форми протистояння між владою та опозицією; загострення стосунків між центром і регіонами; зниження у населення довіри до органів влади, інших соціальних інститутів до критично низького рівня; підрив авторитету владних структур у підприємців, загалом у зв'язку з ухваленням недосконалого нового Податкового кодексу; втрати у населення довіри до Президента України як гаранта Конституції, що готовий безумовно дотримуватися принципу соціальної справедливості в усіх чутливих питаннях; втрати у населення запиту на проведення в країні реформ, спрямованих на модернізацію соціально-економічної системи; загострення відносин між органами влади та інститутами громадянського суспільства; зародження у суспільній свідомості відчуття загрози нездатності України сформуватися як демократична, економічно розвинена соціальна держава, в якій кожен громадянин має умови для самореалізації та розвитку; навіть відчуття загрози незалежності України; проведення масових акцій протесту; підриву міжнародного авторитету України, виникнення недовіри до неї у зарубіжних інвесторів⁸.

Проведений аналіз показав, що між політичними та економічними процесами існують причинно-наслідкові зв'язки і вони сут-

---

⁸ Балакірева О. Вплив кризи на соціальні настрої та очікування населення. *Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення* / за ред. А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2012. 242 с. С. 265–298.

тево впливають на соціально-економічні перетворення, зокрема в суспільстві в трансформаційний період, яким нині воно є в Україні. У ході досліджень було проаналізовано низку соціологічних показників, які характеризують зв'язки між соціальною сферою та економікою. Розвиваючись у часі у тісній взаємодії, соціальні та економічні процеси проявляються в ознаках, ставленнях та очікуваннях населення, а саме через: оцінки попередньої, актуальної та майбутньої соціально-економічної ситуації та курсу реформ; визначення шляхів та напрямів покращення соціально-економічної ситуації, ступінь підтримки необхідності подальшого реформування економіки; поширення ідеалів рівності та справедливості в українському суспільстві; ставлення до диференціації доходів, ступінь залежності особистого збагачення та побудови багатого суспільства; оцінку допустимості участі держави в управлінні економікою; оцінку стану системи соціального захисту населення та ступінь дотримання прав людини на соціальний захист; ступінь задоволеності життям та оцінку прийнятності та сприятливості соціально-економічної ситуації.

З самого початку роботи відділ поєднував емпірично-прикладні дослідження з розвитком фундаментальних та теоретичних досліджень. Було розроблено систему соціологічного вимірювання рівня життя населення для впровадження моніторингу щодо аналізу та прогнозування розвитку взаємозв'язків між складовими, чинниками та проявами політичних й економічних процесів; визначено взаємовплив політичних та соціально-економічних процесів в ході формування громадянського суспільства в Україні; встановлено зв'язки характеристик людського розвитку (освіти, здоров'я й доходу) населення, з одного боку, та проявів його участі в економічній діяльності (у виробництві та споживанні за ознаками зайнятості й особливостей структури витрат) – з іншого; визначено структурні зміни системи трудових ціннісних орієнтацій, життєвих стратегій адаптації, трудової мотивації населення; встановлено тенденції та закономірності динаміки життєвого рівня населення з урахуванням конкретних умов соціально-економічного розвитку країни. З 2007 р. уперше в країні запроваджено моніторинг частки населення, яке має тіньові доходи. Вперше здійснено оцін-

ку обсягів тіньових доходів населення. Зокрема, на основі моніторингових соціологічних даних за 2010 р. грошова маса неофіційних доходів, які отримує працююче населення України, була оцінена досить широким інтервалом, середнє значення якого становило приблизно 30% річного фонду оплати праці. Результати цих досліджень були не тільки оприлюднені у наукових публікаціях про стан справ з тіньовими доходами та заходи щодо їх легалізації, про це також неодноразово інформувалися державні органи влади. Разом із тим ухвалення рішень затягнулось на 10 років і не вирішено навіть на кінець 2017 р.

Загалом було зроблено висновки щодо необхідності переналаштування системи реформування, а саме: визначення зрозумілих алгоритмів проведення реформ із захистом від саботажу та імітації; введення проектного принципу номенклатурних призначень (на строк і завдання, а не на напрям роботи); забезпечення нормальної ротації кадрів у вищому керівництві; впровадження оптимальних систем управління інституційними реформами та використання об'єктивних показників їх ефективності (не за тим, що робилося, а за тим, що зроблено); гарантування громадської участі та контролю (коли політична влада і громадянське суспільство "затискають" з двох боків частину середньої та низової бюрократії, яка опирається на реформування); дистанціювання від інституційних реформ груп з явними конфліктами інтересів (відсторонення від реформ тих, хто життєво зацікавлений у їхньому провалі, всупереч поширеній практиці щодо віддавання реформ "на відкуп" саме таким суб'єктам); подолання відомчого сепаратизму (відстеження та припинення реалізації державними відомствами власних стратегій, які конфліктують з централізованими установками щодо інституційних реформ). Окремий акцент було зроблено на потребі готувати суспільство до впровадження запропонованих реформ.

У суспільствах, що переживають трансформаційний період, очевидним є те, що соціально-економічні розбіжності досягають особливої глибини. У стабільних, сталих соціумах вони здебільшого пов'язані з різним ступенем прояву одних і тих же тенденцій (наприклад, стан більшості поліпшується або, навпаки, погіршується, але у різних груп різною мірою). У перехідних же суспільствах

абсолютне підвищення життєвого рівня одних часто поєднується з відносним збідненням тих, чиє життя поліпшується повільніше, а абсолютне зниження життєвого стандарту – з відносним збагаченням тих, хто втрачає порівняно небагато. "Транзит" зумовив суттєві зміни в соціальній структурі українського суспільства, змінив уяву про престижність професій, вплинув на механізми та чинники соціального та майнового розшарування. Отже, цілком логічно, що науковий пошук колективу відділу протягом 2008–2011 рр. було сфокусовано на вивченні трансформації детермінант соціально-економічної нерівності в українському соціумі. В результаті було розроблено концептуальну модель вимірювання соціально-економічної нерівності, джерелом якої є взаємодія об'єктивних і суб'єктивних чинників суспільної диференціації, а особливістю – результати економічної діяльності у їхньому нерозривному зв'язку із соціальними, політичними та культурними аспектами життєдіяльності суспільства; визначено особливості трансформації детермінант соціально-економічної нерівності; встановлено специфіку впливу суспільних інститутів, динаміки нерівності доходів та витрат населення, соціокультурних компетенцій, ціннісних орієнтацій та економічної поведінки українців на стан майнового розшарування; доведено, що організації громадянського суспільства є важливою детермінантою соціально-економічної нерівності⁹. Аналіз трансформації детермінант та ознак соціально-економічної нерівності під час такої зміни суспільного устрою, яка сталася в Україні, поставив більше питань, аніж дав відповідей. Системні трансформації та незавершеність реформування структури українського суспільства, ключових соціальних інститутів, зовнішній вплив (у тому числі процесів глобалізації) утруднюють науковий пошук, створюють невизначеність прогнозів щодо соціально-економічного розвитку суспільства. Потенціал міждисциплінарного підходу, який було застосовано нашим колективом, дав змогу проаналізувати соціально-економічну нерівність як результат дії

⁹ За результатами дослідження було випущено колективну монографію: Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2011. 592 с.

інтегральної системи різноманітних чинників, до яких входять макроекономічні, об'єктивні та суб'єктивні індикатори, включаючи характеристику неофіційних доходів, мотиваційної структури економічної поведінки, рівня вторинної та третинної зайнятості, показники інноваційності соціально-економічного середовища, сприйняття нерівностей, ціннісні орієнтації, соціокультурні компетенції тощо. Взаємовплив економічних, політичних та культурних процесів зумовлює нові правила функціонування суспільства, створює нову якість боротьби за владу.

Сучасні підходи соціологічних та економічних наук свідчать про виникнення нового соціального простору та нових правил діяльності, про нову мобільність, "вражаючі відмінності та дивні полівалентності"¹⁰ Переосмислюються ролі, ресурси, дискусії щодо міри соціальної рівності та припустимої (легітимної) нерівності. Для трансформаційного періоду характерна суттєва невизначеність, коли нестабільні ані старі соціальні конструкції та правила, ані новостворені, відбувається злам та переузгодження.

Аналіз наукових досліджень впливу економічних процесів на нерівність за останні десятиріччя свідчить про неоднозначність теоретичних висновків, що дає підстави наголошувати на відсутності усталеного систематичного зв'язку та залежності від економічної політики конкретної держави. Крім того, в умовах суспільства, що трансформується, відбувається зміна чинників соціально-економічної нерівності та їх сили. Зміна суспільного устрою в Україні сполучилася з трансформацією критеріїв соціально-економічної нерівності, змінюється соціальна структура і виникає нове явище, коли надмірна нерівність змушує для більшості населення доступність звичного добробуту і можливості людського розвитку.

Трансформаційні суспільні процеси обумовлюють трансформацію змісту (зміна значення) і критеріїв соціально-економічної нерівності. З'являються "нові" нерівності як наслідок змін у сфері права власності, розподілу ресурсів, включеності до конкретних соціаль-

---

¹⁰ Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия. Москва: Прогресс-Традиция; Издательский дом "Территория будущего", 2007. (Серия "Университетская библиотека Александра Погорельского"). С. 22.

них мереж/орбіт, у характері, розмірі та структурі робочого і вільного часу тощо. Тіньовий сегмент економіки і корупція, з одного боку, посилюють (поглиблюють) нерівність, з іншого – поглиблюють її латентність. Незаконна приватизація, привласнення суспільної власності, засобів виробництва та інших ресурсів сформували нерівність шансів економічної і фінансової поведінки. Системна криза довіри і відсутність механізмів суспільного контролю чинять негативний вплив на формування суспільних норм і правил, що призводить до інституціоналізації неправових практик, які у свою чергу виступають вагомим фактором соціально-економічної нерівності. Низький технологічний та інноваційний рівні виробництва формують запит на робочу силу невисокої кваліфікації і консервують прошарок малозабезпечених, звужуючи їхні шанси на покращення матеріального статку. А програми соціальної допомоги і низький соціальний стандарт прожиткового мінімуму не виконують функцію соціального захисту і відтворюють "нерівність бідності". Надлишкова поляризація населення за соціально-економічним статусом, яка базується на розподілі ресурсів і доступі до них, а також на перерозподілі тіньового сегмента фінансово-економічної діяльності, призводять до того, що в українському суспільстві одночасно існують "нерівність бідності" і "нерівність багатства". Це означає, що великій частці населення не вистачає ресурсів, і одночасно з цим формується прошарок, для якого виникає дефіцит цілей існування. Нерівність перед законом, що зумовлена силою влади, грошей і зв'язків та інституціоналізацією корупції, ускладнює сприйняття несправедливості соціально-економічної нерівності в українському суспільстві.

Методологія аналізу соціально-економічної нерівності базувалась на виокремленні таких її детермінант: соціально-демографічні ознаки (вік, стать, етнічні ознаки, сімейний статус), психофізичні ознаки (здоров'я, зовнішність, ментальність), соціокультурні (система цінностей, мораль, релігія, освіта), політично-правова система, економічна система, громадянська активність, соціальні мережі. Зміни цих детермінант соціально-економічної нерівності в Україні обумовлюються, з одного боку, модифікацією попереднього порядку внаслідок пострадянських трансформацій (головним чином –

переходом до ринку), а з іншого – глобальними трансформаціями світової системи: зростанням мобільності, віртуалізацією економіки тощо. Це ускладнює процес детермінації соціально-економічної нерівності, оскільки актуалізує не тільки трансформацію тих чи інших її проявів, а й змінює самі принципи диференціації. Трансформаційні процеси в українському суспільстві зумовили перехід суспільства як системи від статичності до динамічності. Багатоманітність стилей життєвих практик у сучасних умовах обумовлює тенденцію до суміщення різних детермінант соціально-економічної нерівності. Суб'єктивні показники стратифікаційних градацій в українському суспільстві суттєво залежать від соціально-економічних флуктуацій та мають високий рівень хаотичності. Трансформаційний характер соціальної структури обумовлює відсутність домінантної системи стратифікації та консистентності соціальних статусів населення. Все це ускладнює можливість прогнозування процесів диференціації та розшарування. Трансформації детермінант соціально-економічної нерівності спричиняють принципову зміну природи нерівності. За комуністичних часів вона базувалася на нерівності у розподілі благ, а за останні 30–35 років ключовою стала нерівність у доступі до ресурсів. У цьому випадку "ресурси" трактуються як категорія широкого змісту, до якої відносять: матеріально-грошові активи, доступність до якісних послуг зі зміцнення та розвитку власного капіталу та потенціалу, наявність можливостей брати участь у діяльності громадських об'єднань та політичних партій, наявність можливостей впливати на ухвалення соціально-політичних рішень, потенціал соціальних зв'язків та інші нематеріальні активи, які посилюють нерівність. Емпіричні дані підтверджують гіпотезу щодо прямої залежності сприйняття людиною справедливості як рівних можливостей самореалізації своїх прав від її матеріального стану та соціально-трудового статусу. Результати різних досліджень стабільно підтверджують, що розшарування українського соціуму здійснюється не по лінії "бідні – багаті", а по лінії дотримання права/закону і на його основі забезпечення та реалізації рівних можливостей (ведення бізнесу, здійснення оподаткування, забезпечення соціальних пільг, пенсійного забезпечення, охорони праці та здоров'я, освіти тощо).

Разом із тим проведений аналіз підтвердив, що надійним показником соціально-економічної нерівності населення України залишається величина та структура доходів і витрат. Особливістю сучасних вітчизняних реалій є певна розмитість соціальної структури; невисока чисельність середнього класу з його стабілізуючою роллю в суспільстві, натомість значна чисельність уразливих соціальних груп. Нерівність доходів посилюється такими факторами, як галузева, поселенська та регіональна нерівності. Вагомим фактором, який посилює вплив на прояви нерівності, є значна тінізація економіки. Явище тінізації охопило всі верстви населення і поглиблює масштаби нерівності.

Серед детермінант соціально-економічної нерівності (які під впливом суспільних трансформацій і самі змінюються, модифікуються) – вибір населенням поведінкових стратегій на ринку праці; бажання відкрити власний бізнес, готовність населення до підприємницької діяльності; оцінка населенням власної спроможності займатися підприємницькою діяльністю; оцінка населенням перспектив розвитку підприємництва у країні. Період початку 2000-х років до прояву кризи 2008–2009 рр. характеризувався певними зрушеннями в бік вибору більш активних життєвих економічних стратегій. У кризових умовах (серпень 2009 – грудень 2010 р.) починає переважати стратегія доринкового типу – мати невелику, але гарантовану зарплату, знижується ініціативна поведінка та зростає прагматичний компонент трудової мотивації. За видом зайнятості (формою власності суб'єкта господарювання) найменш активну економічну поведінку на ринку праці демонструють наймані працівники підприємств державного сектора. Отже, нерівність зростає за рахунок більш активної поведінки заможних прошарків населення, тоді як низькодоходні групи працюючих в економічній свідомості мають переважно установки на роботу з невеликою, але гарантованою заробітною платою. Потенційна готовність створити власне підприємство, відкрити свою справу серед бідних прошарків у 5 разів нижча за групу з матеріальним становищем вищим за середнє та у 4 рази – із середнім рівнем добробуту. Особливості трансформації характеризуються поступовим зростанням рівня впевненості людей у власних здібностях займатися підпри-

ємницькою діяльністю у докризовий період. В умовах кризи готовність населення до підприємницької діяльності знижується, насамперед серед малозабезпеченого прошарку, що провокує зростання нерівності. Зменшення спроможності займатися підприємництвом більшою мірою спостерігалось серед самозайнятих та працівників промисловості/сільського господарства. Високодоходні та низькодоходні прошарки економічно активного населення однаково вважають, що державна політика не створює реальних перспектив для розвитку підприємництва.

У розвиток наукових досліджень проявів та детермінант нерівності була виконана НДР "Вплив економічних перетворень на процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві" (2011–2014 рр.). В усіх суспільствах питання соціальної мобільності актуалізуються в умовах нестабільності, соціально-економічних змін, реструктуризації різних сфер суспільного життя. В періоди трансформацій і, особливо, кризових явищ, процеси соціальної мобільності прискорюються, змінюється їхня щільність та масштаби. Руйнування економічної системи колишнього Радянського Союзу спричинило масштабні міграційні процеси. Якщо узагальнити результати досліджень у країнах пострадянського простору, то до основних факторів, що визначають процеси соціальної мобільності, відносять: реформу економічної сфери, різноманіття форм власності, створення ринку нерухомості, структурні зміни ринку праці (в тому числі розвиток підприємництва та можливості вторинної зайнятості), відхід від однопартійності до багатопартійності та зникнення домінуючої ролі належності до партії як каналу соціальної мобільності, реформування системи освіти (зокрема професійної та вищої), поширення трудової та освітньої міграцій, розвиток систем пільг для державних службовців та окремих соціально-професійних груп, формування соціальних мереж (їх здатність до формування стійких соціальних зв'язків та обміну соціальними ресурсами), суспільне унормування наявності корупційних схем. Безперечно, свій внесок додали світова фінансово-економічна криза та внутрішні кризові явища в економічній та соціогуманітарній сферах.

Перехід до ринкової економіки в Україні супроводжується системними змінами ринку праці та зміною престижу професій.

Структурні зміни економіки разом з іншими чинниками спричинили зміни у соціальній структурі, появу нових соціально-професійних груп, закриття окремих підприємств та скорочення промислових галузей, створення нових підприємств та організацій, загострили нерівномірність територіального розвитку та диференціацію оплати праці за галузями. Процеси глобалізації економіки та євроінтеграційні інтенції України вплинули на зростання процесів мобільності робочої сили, що як характеризуються трендами висхідної мобільності, так і можуть призвести до втрати статусу й поступової деморалізації, тобто низхідної соціальної мобільності, а також впливають на горизонтальні та географічні переміщення. Динамічні зміни на ринку праці вплинули на зростання відкритості соціальних прошарків, що уможливило високу швидкість процесів соціальної мобільності. Серед домінант розвитку більшості країн вагоме місце займають процеси глобалізації, інтеграції та інформаційної відкритості, які сприяють потокам трудової та освітньої міграції в межах країни та між країнами. Трансформація ціннісних настанов та мотивацій у сфері праці різних соціальних груп також обумовлює процеси горизонтальних та вертикальних переміщень, процеси трудової міграції як у межах країни, так і за кордон. За час роботи над цією темою було розроблено методологічні підходи до визначення принципів аналізу зв'язку процесів соціальної мобільності з реаліями трансформаційного соціально-економічного простору; розкрито вплив ключових чинників системних трансформацій, які є визначальними для сучасного стану процесів соціальної мобільності в Україні та показано нові різновиди соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві, створені під впливом соціально-економічних трансформацій; розроблено й обґрунтовано комплексний підхід до аналізу мобільності працюючого населення за матеріальним становищем з паралельним виміром очікуваної суб'єктивної мобільності та її зв'язку з економічними стратегіями і поведінкою.

Ефективність сучасних економік пов'язують із розвитком людського капіталу, найважливіша складова якого (знання, уміння, навички, мотивація їх застосування в життєдіяльності тощо, тобто інтелектуально-психофізичні якості, що зумовлюють потенціал

реалізації людських можливостей) створюється переважно в процесі освіти і реалізується у вигляді наявних у індивіда соціокультурних компетенцій. У межах дослідження були показані нові тенденції освітньо-компетентнісної мобільності та освітньої міграції; показано, що тимчасова трудова міграція є соціальним ліфтом з низькою траєкторією, потенційно тупиковим у довготерміновій перспективі; доведено, що виховний потенціал організацій громадянського суспільства та їхні можливості як соціального ліфта частково вже реалізуються в Україні, хоча й менш ефективно, ніж у країнах з розвинутою демократією, розроблено відповідні рекомендації органам державної влади. Одним із наслідків негативного впливу економічних перетворень є породження у значної частини суспільства сумнівів щодо доцільності докладання зусиль для посилення власних компетенцій, ефективного навчання, якісної освіти як головних засобів соціально-професійного зростання. Крім того, проблематичність доступу до високоякісної професійної освіти й поширення міфу про неефективність компетенцій як "соціального ліфта" в Україні провокують трудову міграцію, яка часто перетворюється на еміграцію економічно активного населення, в тому числі й "втечу мізків", що завдає відчутної шкоди перспективам соціально-економічного зростання держави¹¹.

Особливості сучасного стану соціально-економічної системи в Україні зумовлені тим, що ініціатором перетворень у країні стала держава, оскільки становлення громадянського суспільства все ще перебуває на початковому етапі. Держава ж, впроваджуючи ринкову економіку, не зберігала основи економіки, а руйнувала їх, бо не вбудовувала ринкову ідеологію в національно-історичні традиції на базі інституціональних і національно-культурних перетворень, а намагалася діяти заново і за зразками західних країн. Перебудова, яка відбулася шляхом руйнування соціалістичних відносин, мала своєю метою якнайшвидше зламати сформовані підвалини, не залишивши можливості повернення до минулого.

---

¹¹ Процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2014. 288 с.

При цьому не було враховано головне: вибір напряму подальших перетворень у нових умовах, зокрема, коли в країні зароджується громадянське суспільство, повинен поєднувати в собі загальносвітові тенденції і власні національні можливості руху в руслі цих тенденцій. Проведене дослідження є першою вітчизняною спробою наукового осмислення впливу економічних перетворень на процеси соціальної мобільності як показника ефективності системних суспільно-трансформаційних змін. Для органів влади України були сформовані пропозиції щодо вирівнювання шансів соціальної мобільності в українському суспільстві, зокрема, низка рекомендацій щодо реформування системи освіти – удосконалення системи вищої освіти стосовно адаптації випускників при першому працевлаштуванні, впровадження чіткої уніфікації документів про освіту відповідно до міжнародних стандартів, сприяння академічній мобільності; розроблення та впровадження концепції безперервного навчання; постійне поліпшення якості освіти шляхом оновлення її змісту і форм організації навчально-виховного процесу відповідно до світових надбань та запитів національного ринку; скорочення обсягів підготовки спеціалістів за галузями, що перенасичені та не відповідають потребам економіки, та збільшення обсягів підготовки за пріоритетними галузями; впровадження комплексних програм професійних стажувань на базі громадських організацій, виробничої практики у профільних підприємствах/організаціях під час навчання з можливістю відображення такого досвіду у трудовій книжці; створення спеціальних агенцій на базі закладів вищої освіти, що сприяють працевлаштуванню випускників; впровадження програми навчання працівників, які в першу чергу страждають через посилення негативних тенденцій ринку праці (нещодавно звільнених, тих, кому загрожує звільнення, малооплачуваних), та інші, що частково реалізовані через різноманітні програми, проекти та оновлені нормативно-правові акти.

Необхідно зауважити, що подальших наукових розробок потребують питання мобільної поведінки як індикатора соціально-економічних трансформацій, визначення тенденцій та перспектив у структурній мобільності, дослідження впливу економічних перетворень на процеси освітньої мобільності та формування соціально-профе-

сійних компетенцій. Ці питання особливо актуалізуються в період посткризового піднесення економіки та необхідного відповідного розвитку освітньо-трудового потенціалу держави.

Інтегруючим ядром ціннісної свідомості українців є базові цінності, які об'єднують суспільство, незважаючи на зміни та потрясіння, якими характеризувалося, зокрема, ХХ ст. За даними багатьох соціологічних досліджень, за часи незалежності визначення цінності сім'ї, друзів, спілкування та роботи залишається стабільно високим серед різних соціально-демографічних груп. Під впливом суперечностей, які виникають між традиційною та інноваційною системами цінностей, відбувається переформатування системи цінностей, тобто виникає новий баланс цінностей у багатовимірному ціннісному просторі, але домінування традиційних цінностей в українському суспільстві, проте, є базою для формування засад політики консерватизму, у тому числі й у сфері змісту економічних реформ, що, власне, породжує суттєві суперечності між настроями в суспільстві та реальною політикою реформ.

Історія свідчить, що далеко не завжди реформи бувають успішними, одна з можливих причин цього – неврахування культурного контексту конкретної країни, в якому нові інститути не приживаються або набувають викривленого змісту. На жаль, розвиток України часів незалежності багатий на такі приклади. Зокрема, запровадження виборів не допомогло Україні стати дійсно демократичною, а створення органів суддівського самоврядування поки що не допомогло судам стати незалежними. Отже, розуміння та врахування особливостей культури українського суспільства є незаперечною запорукою підвищення ефективності поточних реформ, а також необхідні для стратегічного планування культурної політики у напрямі потрібного ціннісного зсуву. Саме тому окрему увагу в наших наукових пошуках було зосереджено на особливості пострадянської суспільної свідомості, а саме, що норми моралі вже не виконують своїх функцій (не є критерієм оцінки соціальної поведінки), а правові норми ще не стали обов'язковими для дотримання усіма громадянами, тому вони не можуть належним чином виконувати свої функції. Джерелом поглиблення правового нігілізму, який призводить до поширення неправових

практик в українському суспільстві, є низький рівень поваги до прав людини та погіршення ситуації із дотриманням соціально-економічних і політичних прав, які відбуваються на тлі загальної кризи моралі й соціальної довіри в Україні.

У пошуковому плані було застосовано методологію, що базується на фундаментальних вимірах культури суспільства (відповідно до підходу Г.Хофстеде) у їхньому зв'язку з показниками соціально-економічного і політичного розвитку. Висновки виявилися досить невтішним для нашого суспільства: *"Фундаментальні особливості культури українського суспільства виявилися далеко не ідеальними для розвитку і дуже обмеженим ресурсом для економічної модернізації. Притаманна українській культурі довготермінова орієнтація може бути використана для розбудови інститутів, сприятливих для зростання і відтворення людського капіталу. Проте висока дистанція влади та переважання колективізму, меншою мірою – надвисоке уникання невизначеності ставлять під сумнів швидке піднесення продуктивності економіки і встановлення політичних інститутів, що будуть демократичними і підзвітними. Це додатково підтверджує неможливість повного копіювання економічних і політичних інститутів західного зразка в цей історичний момент"*¹².

Такий висновок не є несподіваним, адже базові цінності надзвичайно стійкі та змінюються не швидко. Вони засвоюються переважно в ранньому віці, на етапі ранньої соціалізації, коли їх сприйняття є некритичним. Г.Хофстеде писав, що ми "засвоїли цінності, коли були дітьми, від батьків, котрі їх засвоїли, коли самі були дітьми"¹³. Це означає, що зміна цінностей може відбутись лише завдяки зміні не менше ніж двох-трьох поколінь. Підтвердженням цієї тези є численні дослідження адаптації та інтеграції іммігрантів. І це дає підстави для висновків, що "найближчим часом марно

¹² Шестаковський О.П., Білоус Є.В. Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економічного розвитку / за ред. О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2015. 36 с.

¹³ Hofstede G., Hofstede G. J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind / Third Edition. McGraw Hil, 2010. 561 p. P. 20–21.

очікувати швидкої зміни цінностей, як і того, що Україні вдасться наблизитися до світових лідерів за рівнем економічного розвитку, добробуту і демократичності. З іншого боку, це підкреслює важливість цілеспрямованого підходу виховання і розвитку протягом найближчих десятиліть цінностей, що полягають у низькій дистанції влади та індивідуалізмі, що виявляється передусім в особистій самостійності. Тоді через цей проміжок часу Україна принаймні отримає шанс стати розвиненим суспільством". Зважаючи на суспільний устрій, такі висновки формують запит на систему виховання, починаючи з самого раннього віку, й системи освіти – від початкової до професійної та вищої, а також інших інститутів соціалізації дітей та молоді.

Наприкінці XX ст. увага соціальних вчених була сконцентрована на "модернізаційних проектах", що відбивало істотні зміни в розумінні процесів модернізації, які актуалізувалися у зв'язку із узагальненням досвіду розвитку менш розвинених регіонів світу та у контексті зміни біполярної моделі світоустрою. Колектив відділу протягом 2012–2013 рр. працював над виконанням проекту "Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України" цільової комплексної програми наукових досліджень НАН України "Модернізація українського суспільства та економіки в контексті викликів XXI ст." (НДР No II.12.12, № держреєстрації 0112U002980). Досягнення цілей та завдань модернізації можливе за умов зміцнення інтеграції суспільства на принципах внутрішнього діалогу, пріоритету гуманістичних цінностей як системи найвищих цінностей для громадян незалежно від віросповідання чи політичних поглядів, громадянської єдності та громадянського патріотизму як основи для спільних дій, підвищення ролі науки як ключового інструменту подальшої модернізації нашої країни, зміцнення її конкурентоспроможності. Мета дослідницького проекту полягала у розвитку теоретичних засад щодо вивчення трансформацій системи цінностей та визначення впливу їхніх змін на модернізаційні процеси.

За підсумками виконаного дослідження отримано наукові результати, що дозволили загалом по-новому зрозуміти місце ціннісної складової модернізації у сучасних суспільствах, оцінити роль

цінностей у складнощах модернізаційних перетворень українського соціуму і окреслити можливі шляхи їхніх змін. Встановлено ключові принципи успішної модернізації: пріоритет стратегічного бачення майбутнього; адаптивність, відкритість, пріоритет розвитку людини, принцип забезпечення суспільної взаємодії (синергії), утримання процесів соціальної диференціації в певних межах. Запропоновано цінності-медіатори, які можуть допомогти трансформувати поширені пострадянські цінності (зрівняльність, кар'єризм, ізоляціонізм, консерватизм, персональну безвідповідальність, патерналізм) у цінності, властиві успішним модернізаційним проектам. Цінності-медіатори можуть включати еквівалентність соціального обміну, професіоналізм, засудження агресії, послідовність, самостійність та соціальну підтримку слабких. У роботі показано, що низький модернізаційний потенціал соціального капіталу в Україні полягає не стільки в його дефіциті, скільки у слабкості його громадського ефекту, коли наявні ціннісні орієнтації та норми обумовлюють використання ресурсу соціальних зв'язків таким чином, що це не працює на соціальну інтеграцію. Акцентовано, що патерналістські очікування, властиві більш ніж половині населення України, не стануть ефективним ресурсом модернізації, оскільки не сприяють встановленню стійких інститутів. Більшість "патерналістів" вважають припустимими порушення громадянських норм, які покращують функціонування держави на мікрорівні (наприклад, сплата податків або хабарництва). Крім того, вони відрізняються дещо меншим бажанням брати на себе відповідальність і нижчою підтримкою демократії, тобто меншою готовністю самостійно ініціювати модернізаційні зміни.

Встановлено, що актуалізація трудових ціннісних орієнтацій, що сприяють модернізаційним процесам в Україні, пов'язана з необхідністю формування нового типу особистості, орієнтованої на індивідуалізм, пріоритет приватного інтересу, розрахунок на власні зусилля та амбіції професійного розвитку. Визначено, що постматеріалістичні ціннісні орієнтації є чинником активної позиції в політичній сфері України, хоча вони не мають суттєвого впливу на громадянську і соціальну участь. Механізм перетворення суб'єктивної незадоволеності у площину легітимної політичної дії прак-

тично не сформовано. Встановлено, що принциповими вадами освіти в контексті потреб модернізації є неможливість масового відтворення людського капіталу і виховання компетенцій для соціально-політичної модернізації¹⁴.

Особливий інтерес для України становлять модернізаційні проекти в країнах Центральної та Східної Європи (ЦСЕ), реалізовані в процесі їхньої підготовки до приєднання до Європейського Союзу. Їхнє головне значення полягає в демонстрації ефекту модернізації, індукованої зовнішнім середовищем та його інституційними вимогами в умовах, коли ці інституційні стандарти є одночасно і певними символами, що формують базові очікування в країнах, які модернізуються. В межах дослідження "Неекономічні пріоритети модернізації в Україні з урахуванням інтеграційного досвіду країн Центрально-Східної Європи" (2014 р.)¹⁵ було розглянуто, яким чином соціальні, культурні, політичні, інституційні та інші неекономічні аспекти сприяли модернізації у країнах ЦСЕ у контексті євроінтеграції, та які уроки можуть бути винесені для України. Обґрунтовано шляхи використання соціального капіталу для мінімізації негативних наслідків трансформацій, оцінено рівень компетенцій державних службовців і запропоновано комплекс практичних рекомендацій з формування громадської активності та соціальної згуртованості, удосконалення державної політики для зменшення соціальної напруги та пом'якшення наслідків економічної кризи.

Процеси європейської інтеграції від самого початку скеровувалися не лише економічними, а й політичними (насамперед безпечовими), соціальними чинниками та ментально-ціннісними принципами, які визначають ідентичність європейської цивілізаційної спільноти. Європейський вибір є насамперед вибором ціннісним і культурно-смысловим, який будується навколо визнання первин-

---

¹⁴ Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. 340 с.

¹⁵ Неекономічні пріоритети модернізації в Україні з урахуванням інтеграційного досвіду країн Центрально-Східної Європи / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2015. 162 с.

ної ролі людини в суспільному розвитку – в усьому складному комплексі її природних та формалізованих прав, устремлінь, почуттів і соціальної відповідальності за свої дії. Саме процес формування Європи громадянських прав і цінностей, свободи, солідарності та безпеки визначає основний вектор суспільної модернізації країн, які приєднуються до Євросоюзу. Хоча процеси підготовки до членства в ЄС стали потужним стимулятором глибинних системних трансформацій усіх боків життя в країнах-кандидатах п'ятої (2004 р.), шостої (2007 р.) та сьомої (2013 р.) хвиль розширення ЄС, процеси суспільних трансформацій та адаптації до норм ЄС відбувалися здебільшого складно і суперечливо, а їх результати істотно залежали від вихідного стану країни, ступеня розвиненості її інститутів та виразності політичної волі до змін. Найбільшою проблемою при цьому став розрив між формально проголошеними демократичними правилами та реально існуючою практикою відносин, нездатністю імплементувати європейські норми в національний простір країн – кандидатів на вступ до ЄС. Зокрема, моделі неформальних зв'язків, успадковані від радянської доби, досі продовжують впливати на модернізацію українського суспільства, де хронічна нестача довіри до державних інститутів компенсується використанням міжособових зв'язків. І хоча економіка, що функціонує за такими "мережевими" зв'язками, захищає людей від "жорсткості" ринку та реформ, вона все ж провокує зростання негативного соціального капіталу. На початку посткомуністичних переходів в усіх суспільствах ЦСЄ існував широкий консенсус щодо необхідності демократії та ринкової економіки. Однак з часом далися взнаки авторитарні тенденції. В цьому контексті "авторитарна спокуса" і пов'язане з нею відкидання ринкової економіки в Україні за своїм негативним впливом на процеси демократизації стало значно сильнішим. Певною мірою баланс надавала послідовна реалізація стратегії євроінтеграції, яка врешті-решт стала сприятливим чинником і для модернізації економіки, і для подолання невизначеності, пов'язаної з відсутністю суспільного консенсусу щодо конкретних питань.

Аналіз динаміки функціонування ринків праці країн ЦСЄ показав, що основними бар'єрами національних ринків праці залиша-

ються: негативні демографічні процеси, вищий за середній рівень безробіття (особливо – молодіжного, а також жінок та літніх людей), недостатньо високі рівні зайнятості представників різних вікових та соціально-демографічних груп, неформальна зайнятість. Однак необхідність адекватного реагування на такі виклики, а також підготовка до вступу та період адаптації після вступу до ЄС більшості країн регіону потребували вироблення та впровадження нових стандартів у сфері праці та зайнятості, збалансування працересурсного забезпечення економіки та соціальної політики й захисту населення. Незважаючи на те, що ситуація на ринках праці країн ЦСЄ була складнішою, ніж у решті економічно розвинених європейських країн, суттєвою підтримкою в перехідно-адаптаційний період стало не лише використання фінансових інструментів та грошові "вливання", а й застосування детально розробленого та практично випробовуваного комплексу заходів, спрямованого на збалансоване поєднання гнучкості та безпеки на ринку праці. Подібний досвід є надзвичайно показовим та важливим для України в умовах консервації соціально-економічного поступу, відсутності системних реформ на ринку праці та в економіці загалом, усталення патерналістських очікувань більшості населення на тлі незакінченого воєнного конфлікту в найбільш густонаселеному та працересурсному промисловому регіоні. Найбільш цінним видається запозичення політики збалансування принципів гнучкості та безпеки на ринку праці. Ця політика передбачає навчання протягом усього життя, поліпшення підтримки осіб, які шукають роботу, підтримки рівності на ринку праці між чоловіками й жінками.

Вступ до ЄС країн Вишеградської четвірки, Прибалтики і Південної Європи супроводжувався різними обсягами трудової міграції: від 1% (Чехія) до 12% (Литва) населення, або від 400 тис. (Латвія) до 2,3 млн (Польща) осіб. При цьому частка реєміграції (повернення на батьківщину) була дуже низькою і оцінювалася від 3 до 14%, а державні програми зі стимуляції повернення мігрантів можуть бути оцінені як неефективні. Враховуючи досвід країн ЦСЄ, було зроблено висновок щодо суттєвого зростання міграційних орієнтацій українців. У поточних реаліях, вже на кінець 2017 р. такі чинники, як війна на Донбасі, зменшення можливостей трудової

міграції в Росію, збільшення кількості внутрішніх мігрантів (внутрішньо переміщених осіб), відсутність економічних реформ, зростаючий розрив у рівнях вартості життя та заробітку, правова незахищеність та політична нестабільність, спричинили потужний міграційний процес від'їзду людей з України з метою пошуку кращої роботи, навчання та забезпечення бажаного майбутнього дітям. Зважаючи на зазначені чинники, очікування помітних обсягів реєміграції є малоймовірними. Останнє важливе для визначення середньострокових прогнозів розвитку економіки України.

Аналізуючи модернізаційний потенціал культурних особливостей мігрантів, науковці зробили висновок, що робота за кордоном сприяє адаптаційному потенціалу мігрантів, але не прищеплює їм значущих модернізаційних якостей. До того ж колишні трудові мігранти відрізняються значно більшою готовністю до протестів, вони також відчують себе більш пристосованими до сучасної ситуації. З іншого боку, готовність відкривати свою справу чи працювати у підприємця у них дещо вища, ніж серед працівників без досвіду міграції. Не виявлено суттєвих відмінностей у цих двох групах працівників щодо їхнього ставлення до ролі держави в економіці та за рівнем соціальної довіри. Найбільшими позитивними наслідками трудової міграції українців залишатимуться зменшення рівня бідності, особливо в депресивних регіонах, і зниження напруги на ринку праці через зменшення безробіття. Крім того, фактор трудової міграції супроводжуватиметься довготерміновими негативними впливами: депопуляцією, соціальним сирітством і ймовірними проблемами пенсійного забезпечення, що важливо для прогнозування.

Успішні реформи мають поєднувати як політичну волю, так і зміцнення соціального капіталу, в першу чергу у вимірі довіри, що стане своєрідним "мастилом" для мінімізації негативних наслідків трансформацій. Для українського суспільства важливо перейняти парадигму ЄС щодо політики соціальної згуртованості. Ця парадигма заснована на виробленні компромісу у відносинах між центральним урядом і регіональними органами влади і відводить недержавним суб'єктам вирішальну роль у виробленні політики. Україна та інші країни ЦСЄ подібні у своїх проблемах щодо виробництва со-

ціального капіталу, проте рівень поширеності та загострення таких проблем в українському суспільстві є значно більшим. Неформалізація зв'язків, негативний соціальний капітал, виражений у корупції та клієнтизмі, низький рівень інституційної довіри – за всіма цими показниками країни ЦСЄ – нові члени ЄС перебувають у кращому положенні порівняно з нашою країною. За результатами проведеного дослідження наразі громадська участь не є тим ресурсом, що може повною мірою полегшити сприйняття реформ та формування простору довіри. Натомість, розбудова довіри "згори", через адміністративне забезпечення прозорості, підзвітності та ефективності державних інститутів сьогодні є оптимальною короткостроковою стратегією для формування соціального капіталу. Безперечно, події останнього року свідчать про значне зростання волонтерства та готовності до громадського контролю, проте механізми реалізації такої участі на державному та регіональному рівні все ще залишаються слабкими. Довгостроковою стратегією інвестування у соціальний капітал має стати створення сприятливих умов для розвитку громадянського суспільства, головним чином, у частині поширення механізмів прямої та консенсусної демократії, покращення економічних умов і стандартів життя та розбудови цінностей кооперації, участі та згуртованості через освіту.

Стратегії щодо розвитку соціального капіталу мають обов'язково враховувати регіональні особливості. Адже відділом емпірично підтверджено, що зростання довіри через збільшення ефективності в діяльності державних інститутів матиме найбільшу результативність на Донбасі, а найменшу – на Півдні. На Півдні та Сході України членство в громадських організаціях не зумовлює зростання задоволеності роботою інститутів та формування довіри. На Заході країни розвиток соціального капіталу здійснюється, головним чином, через організації Патнема, а у Центральній-Північній частині країни – через організації Олсона. Донбас наразі є єдиним регіоном, де самооцінка матеріального добробуту є одним із ключових факторів, що визначає як суб'єктивне сприйняття ефективності державних інститутів, так і рівень інституційної й генералізованої довіри. Формування соціального капіталу в цьому регіоні неможливе без покращення економічних умов. Зважаючи,

що через воєнні дії та постійне зростання числа біженців економічний розвиток цього регіону є проблематичним, можливою стратегією є інвестування в організаційний потенціал бідних, сприяння будівництву "мостів" між громадськими організаціями та незахищеними соціальними групами.

Окремим напрямом став аналіз процесу становлення та розвитку державно-управлінської еліти України. Розгорнута в контексті зворотних (інверсійних) процесів авторитаризму політика держави на відтворення так званої державно-управлінської вертикалі не могла не позначитися на наявному управлінському досвіді в країні, який сьогодні суттєво обтяжений компонентами адміністрування. Як свідчать результати спеціальних досліджень¹⁶, все це відбувається на тлі надзвичайно низького професійного рівня державних службовців. Зокрема, наявні функції публічного адміністрування загалом не виходять за діапазон 12,6–18,7%, в той час як необхідний для здійснення продуктивної управлінської діяльності рівень має сягати 36% і вище. Причому навіть на такому – позамежному – професійному рівні виявляються очевидні "прогалини" щодо контрольної та комунікативної функцій діяльності з публічного адміністрування. Отже, стає зрозумілим, що при підготовці державних службовців пріоритетного значення набувають вміння службовців мотивувати своїх партнерів із міжсекторальної взаємодії влади, бізнесу та громадянського суспільства. Нинішня професійна ситуація в публічному управлінні подовжує, умовно кажучи, колишній стан речей, орієнтуючи державних службовців на старі – "вертикальні" чи командно-адміністративні відносини між владою, бізнесом і громадянським суспільством, в яких людина все ще перебуває у статусі "функції", "робочої сили" чи "засобу виробництва".

У перебігу трансформаційних змін змінюються не тільки суспільні, в тому числі державні інститути як форми організації та регулювання соціальної дійсності. Передусім радикально змінюється сама природа людини, яка дедалі впевненіше з "емоційно-чуттєвої"

---

¹⁶ Афонін Е.А., Балакірєва О.М. Функціональна і компетентнісна готовність державних службовців до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії. *Український соціум*. 2015. № 1(52). С. 7–22.

перетворюється на "раціональну", котра часом, здається, геть позбавлена "живих" емоцій і моральних імперативів. У державному управлінні модерної епохи тотального ціннісного значення набувають категорії "закон", "договір", "доцільність" тощо. Проте в сучасну постмодерну епоху вони не є достатньо міцною опорою стабільності й добробуту суспільства. "Запрацювати" на повну силу вони зможуть, спираючись лише на такі істотні цінності, як "взаємодія", "моральні зобов'язання", "відповідальність перед суспільством", "довіра й авторитет"¹⁷.

У цьому сенсі українці й українське суспільство, особливо після "революції гідності" (2013–2014) стають надзвичайно чутливими і вимогливими. Ймовірно тому в порівняльному аналізі даних моніторингових досліджень щодо психосоціальних змін в українському суспільстві (2002–2017) та в середовищі управлінців (2005–2014) на тлі загального зростання в суспільстві кількості самодостатніх громадян (з 34,3% у 2002 р. до 46,8% у 2017 р.) було виявлено стійке спадання до суттєвого зменшення "самодостатності" державних службовців (з 60,4% у 2005 р. до 34,3% у 2014 р.). Натомість загалом зростає кількість держслужбовців із ситуативною поведінкою – явна ознака кардинальних змін, що мають настати в державно-управлінському середовищі.

Тож найближча перспектива України – посилення домінування серед управлінців соціально ціннісних засад – цілком відповідає таким викликам часу, як посилення в нинішніх умовах авторитарності "суспільної чутливості до моралі". Це цілком корелює із розгортанням у країні адміністративних реформ. Якщо на початок 2005 р. була заявлена і не була реалізована лише одна – адміністративно-територіальна – реформа, то в 2010 р. уже нараховувалося 28 інституційних реформ, 2014 р. – 62, а на початок безвізу, у 2017 р. таких уже названо 144.

Запрошені до участі у фокус-групі державні службовці, котрі не належали до вищої ланки чиновників (і тому у своїй роботі постій-

---

¹⁷ Афонін Е.А., Балакірева О.М. На шляху до становлення в Україні соціально-відповідальної державно-управлінської еліти. *Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання*: тези доповідей та виступів учасників III конгресу соціологічної асоціації України (Харків, 12–13 жовтня 2017 року). Харків, 2017. С. 265–266.

но стикаються з проблемами, характерними для державної служби загалом) зазначили, що в середовищі державної служби нині існує запит на комплексне реформування і загальну державну децентралізацію, готовність до цих реформ та бажання брати участь у процесі реформування. Натомість система державної служби є застарілою, країні потрібна адміністративна реформа, що особливо розуміють ті, хто нещодавно включився в адміністративну систему. Представники держслужбовців визначили актуальними проблемами реформування державної служби: загальний тиск державної системи на службовців, який не дає їм можливості ефективно працювати відповідно до їхніх функціональних повноважень; відірваність державної служби від громади, внаслідок чого формується негативне ставлення до держави і це стає значною перепорою для ефективної роботи держслужбовців; відсутність запиту на ініціативу, особливо в структурах місцевих органів державної влади; відсутність кваліфікованих кадрів і їхня значна "плинність", що є наслідком, головним чином, низької заробітної плати та низького рівня престижності цієї професії¹⁸.

Увесь цей комплекс труднощів, власне, й формує запит на зміни й реформи, які, на думку держслужбовців, повинні бути реалізовані на нижчому і середньому рівнях державного управління. Повноцінне й ефективне функціонування системи державного управління в нинішніх умовах опитані державні службовці вбачають у першочерговому утвердженні в системі державної служби імперативу загальносуспільних (загальнодержавних) цінностей, що, на їхню думку, докорінно змінить ситуацію стосовно корупції та забезпечить баланс соціальних інтересів у суспільстві.

Продовжуючи вивчення впливу неекономічних чинників на економічний розвиток, співробітниками відділу було виконано дослідження соціокультурних чинників розвитку українського ринку праці¹⁹. Міждисциплінарний підхід розглядає ринок праці як суб'єкт-суб'єкту взаємодію між системами попиту та пропозиції робочої

¹⁸ Там само.

¹⁹ Соціокультурні чинники розвитку українського ринку праці / за ред. О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2017. 264 с. URL: <http://ief.org.ua/docs/mg/285.pdf>

сили в умовах діючих норм, правил, механізмів контролю та пануючих ціннісних орієнтацій. У роботі було проаналізовано комплекс соціокультурних чинників, який впливає на формування, трансформацію та функціонування ринку праці, визначено ключові соціокультурні детермінанти та моделі їхнього впливу. Комплекс соціокультурних чинників має як прямий, так й опосередкований вплив на формування ринку праці, що безпосередньо детермінується станом та розвитком економіки. Сила та прояви соціокультурних чинників суттєво залежать від характеристик економічного розвитку. У свою чергу економічний розвиток також перебуває під впливом соціокультурних чинників. Під час дослідження вперше було здійснено оцінку економіко-структурних і соціокультурних проявів соціального відторгнення різних груп населення залежно від їх інтегрованості до ринку праці; визначено, що Україні властивий найвищий рівень матеріальної депривації порівняно з іншими країнами, що належать до різних моделей держави загального добробуту; емпірично обґрунтовано такі соціокультурні чинники відторгнення від ринку праці в Україні: а) міжособистісна довіра; б) рівень освіти; в) регулярність використання ІКТ (Інтернет); г) суб'єктивна оцінка успішних форм економічної поведінки в межах ринку праці. Під час дослідження було проаналізовано закономірності протестної поведінки на основі даних про фактичні протестні події (на відміну від традиційної практики аналізу протестних намірів) із застосуванням статистичних процедур бінарної та логістичної регресій. Окрему увагу було зосереджено на аналізі процесу формування українською системою освіти соціокультурних складових людського капіталу та його реалізації на ринку праці; встановлено особливості зв'язку між ціннісними орієнтаціями та освітою, які визначають соціокультурну обумовленість імовірної поведінки молоді на етапі переходу від навчання до роботи; визначено відповідність сформованих освітою соціокультурних складових людського капіталу потребам ринку праці на конкретному прикладі самоідентифікації з певними професіями дітей віком 10–17 років, які навчаються. В рамках аналізу інституційних форм колективної дії та захисту групових інтересів у сфері трудових відносин в Україні сформовано концепцію конкурентних пропозицій з боку організаційних струк-

тур (зокрема, громадянського суспільства, корпоративістських та патронажно-клієнтельних структур), які перебувають у просторі між приватним життям та державою в посткомуністичному суспільстві. За результатами показано, що національну економіку на офіційний і тінювий сектори розмежовує інституційне визначення дозволених видів господарської діяльності, характер якого у вітчизняній практиці з урахуванням вад перехідної економіки (затримок інституційних трансакцій та надмірних витрат на підтримку інституційних норм) такий, що призводить до девіантно-мутаційних форм економічних відносин і формування відповідної моделі господарсько-політичного механізму, що стає підґрунтям поширення впливу тіньової економіки на формування та диференціацію доходів населення, зростання соціальної напруги, появу деградаційної спіралі соціально-економічної динаміки суспільного розвитку.

Відділ є основним представником України та інституційним членом міжнародних порівняльних соціологічних досліджень: "World Values Survey" (WVS/Світове дослідження цінностей, <http://www.worldvaluessurvey.org>) та "European Values Study" (EVS/Європейське дослідження цінностей, <http://www.europeanvaluesstudy.eu>). Науковий керівник цих досліджень у країні О.М.Балакірева. Співробітники відділу були активно залучені до реалізації хвиль опитувань WVS у 2005 та 2012 рр.; EVS у 2008 р. У 2016 р. було розпочато підготовку до реалізації нової хвилі опитування 2017–2018 рр., яка за рішенням обох проектів (WVS та EVS) поєднує їх зусилля та інтереси. У межах EVS налагоджено взаємодію з GESIS – Leibniz Institute for the Social Sciences, який є відповідальним за підготовку об'єднаної бази дослідження (всіх країн-учасниць за різні роки збору даних). Результати цих потужних міжнародних порівняльних досліджень використовуються під час виконання багатьох дослідницьких робіт. Зокрема, НДР "Ціннісна складова модернізаційних процесів в сучасному соціумі України" (2012–2013 рр.), в межах якої розглянуто взаємовплив соціальних змін та ціннісних орієнтацій у контексті модернізаційних процесів у сучасному соціумі України²⁰.

²⁰ Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. 340 с.).

Актуальна тематика науково-прикладних досліджень колективу відділу різноаспектна та включає проблемне поле формування соціальної політики. Відділ у партнерстві з ГО "Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка" та ГО "Центр "Соціальний моніторинг" реалізує соціологічний моніторинг громадської думки населення України. У межах моніторингу три-чотири рази на рік збирається інформація щодо динаміки соціально-економічних оцінок та очікувань, структури доходів, тіньових доходів, суб'єктивних уявлень населення щодо порогу бідності та розміру прожиткового мінімуму. На основі даних моніторингу співробітниками відділу вдосконалено методику розрахунку соціально-економічних індексів. Серед основних індексів, які визначаються на основі даних соціологічного моніторингу: індекси поточного особистого матеріального становища, поточного суспільного матеріального становища (у населеному пункті, області, країні та інтегральний), очікування змін особистого матеріального становища, очікування розвитку економіки країни впродовж найближчого року та інфляційних очікувань, які розраховуються як для загалу населення, так і за окремими соціально-демографічними групами (наприклад – для працюючого населення, самозайнятих, за різними віковими групами та статтю, для мешканців сільської місцевості тощо). Результати моніторингових опитувань мають не лише значну наукову цінність, а й прикладний характер для досліджень у сфері економіки, соціології та політології, використовуються в роботі Міністерства фінансів, Міністерства соціальної політики, Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення та інших центральних органів влади. Наукові співробітники відділу на регулярній основі ведуть рубрику "Моніторинг громадської думки населення" в науковому журналі "Український соціум", у 2015 р. була підготована наукова доповідь "Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.)"²¹.

---

²¹ Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.) / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2015. 78 с.

З весни 2014 р. з власної ініціативи відділом започатковано дослідження проблем внутрішньо переміщених осіб з Криму та Донецької та Луганської областей²². Серед вагомих результатів стало удосконалення розробленої Міністерством соціальної політики Комплексної програми інтеграції, соціальної адаптації та захисту і реінтеграції ВПО на 2015–2016 рр. та Плану заходів з організації її виконання на 2015–2016 рр. За результатами роботи у цьому напрямі була підготовлена та опублікована наукова доповідь "Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції"²³.

У 2015 р. відділом було проаналізовано соціально-психологічний стан підлітків у контексті протистоянь на Сході. Ці матеріали були використані Уповноваженим Президента України з прав дитини у діяльності з метою забезпечення належних умов для реалізації громадянських, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні. Слід відзначити постійну увагу науковців відділу до молоді як до соціально-демографічної групи та до різних аспектів молодіжної політики.

---

²² Проведено декілька серій фокусованих групових та масових інтерв'ю. Восени 2014 р. разом із Інститутом демографії та іншими співорганізаторами (зокрема НДО ВПО, в першу чергу з ГО "Конгрес сходу України") на базі Інституту під егідою НАНУ створено постійно діючий Форум з питань вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб. У результаті роботи Форуму проведено дві масштабні міжнародні конференції (в лютому та червні 2015 р.), декілька серій круглих столів із залученням громадських організацій ВПО, дослідницьких установ, органів державної влади та місцевого самоврядування, бізнесу, зустрічі робочих груп із удосконалення рекомендацій конференцій та розробленої Міністерством соціальної політики Комплексної програми інтеграції, соціальної адаптації та захисту і реінтеграції ВПО на 2015–2016 рр. та Плану заходів з організації її виконання на 2015–2016 рр. На прохання Міністерства соціальної політики відділ організував доопрацювання проектів цих базових документів. До роботи були залучені представники громадських організацій та ініціативних груп ВПО, співробітники Інституту економіки та прогнозування, Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи, Інституту економіко-правових досліджень, Інституту економіки промисловості НАН України. За допомоги у вдосконаленні та надані пропозиції до розроблення Комплексної державної програми та Плану заходів, а також за активну позицію і небайдуже ставлення до проблем ВПО виконавці отримали подяку профільного міністерства.

²³ Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції / за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозів. НАН України". Київ, 2016. 140 с.

З 2017 р. науковий колектив розпочав виконання НДР "Формування суб'єктності людського капіталу, як новітня тенденція економічного розвитку". Передбачається уточнити особливості процесу набуття людським капіталом характеристик суб'єктності в умовах нинішнього стану функціонування каналів соціалізації та інших соціальних інститутів українського суспільства; здійснити оцінку та осмислити громадську активність та учасницьку (партисипаторну) політичну поведінку як прояви та чинники формування суб'єктності людського капіталу; проаналізувати зв'язок ціннісних патернів українського суспільства з формуванням економічної та соціальної суб'єктності; дослідити прояви та зміни соціальної солідарності, а також соціальну інтеграцію та соціальне відторгнення вразливих верств населення.

Серед перспективних напрямів досліджень відділу варто назвати визначення теоретичних схем, методичних принципів дослідження суб'єктності окремих груп населення; моніторинг ціннісних орієнтацій українського суспільства, соціальних ідентифікацій та їхньої трансформацій під впливом соціально-економічних процесів; а також розробку інноваційних технологій експертних систем в економіці та соціальній сфері; пошук та впровадження валідних індикаторів для аналізу економічних та соціальних процесів у їх взаємовпливі та в умовах невизначеності.

~ Розділ 2 ~

НАУКОВІ ШКОЛИ

НАУКОВА ШКОЛА МОДЕЛЮВАННЯ ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОГО ПРОГНОЗУВАННЯ

(лідер – акад. НАН України В.М. Геєць)

**З історії становлення прогнозування
як напрямку економічної науки**

Теоретичні основи економічного прогнозування було закладено ще наприкінці XIX ст. у працях нашого видатного співвітчизника, автора теорії економічної кон'юнктури, першого економіста – академіка Української академії наук М.І.Туган-Барановського. Новаторський підхід вченого до розкриття циклічного характеру суспільного відтворення відкрив можливості ґрунтовного дослідження макроекономічної динаміки та формування на цій основі нового наукового напрямку – економічного прогнозування. М.І.Туган-Барановський глибоко усвідомлював суспільну роль академічної науки як засобу формування та зміцнення національного господарства, розвитку інтелектуальної культури та забезпечення конкурентоспроможності української нації в її державотворчих змаганнях¹. Тож є глибокий історичний сенс у тому, що наукова школа, протечею якої був активний творець української академічної науки, – школа моделювання та макроекономічного прогнозування – подала і вже понад двадцять років успішно розвивається в Інституті економіки та прогнозування НАН України.

Розвиток методології та методики застосування економіко-математичних методів для оптимізації управління економікою як напрям наукових досліджень веде свій початок від 20–30-х років минулого століття, коли побудова планової економіки вимагала розроблення теоретичних основ і практичних методик емпіричних досліджень для забезпечення централізованого планування роз-

---

¹ М.І. Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець (До 150-річчя від дня народження) / за ред. д-ра екон. наук В.В. Небрат; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ: Наук. думка, 2015. С. 3.

витку народного господарства. Науковим центром з організації та проведення такої роботи став всесоюзний Інститут економічної кон'юнктури в Москві, створений учнем М.І.Туган-Барановського М.Д.Кондратьєвим у 1920 р. Для дослідження економічної динаміки на основі застосування прогресивних математичних методів був залучений видатний український економіст-математик Є.С.Слущкий – один із засновників теорії випадкових процесів, автор ідеї впровадження ймовірного підходу до аналізу причинно-наслідкових механізмів циклічних коливань, стохастичного та статистичного моделювання.

З середини 1960-х років було розгорнуто фундаментальні дослідження в галузі прикладної математики, кібернетики, розроблення обчислювальної техніки, що становило важливу передумову розвитку економіко-математичного прогнозування. Але першим інституційним осередком, де цей напрям став базовим, системоутворюючим, є Інститут економічного прогнозування.

Сама ідея створення інституту, який безпосередньо був призначений для виконання розробок, обґрунтування рішень та забезпечення аналітично-прогнозними матеріалами Кабміну України, пов'язана з реактуалізацією суспільного запиту на економічне прогнозування та моделювання макропроцесів в умовах переходу до ринкової моделі розвитку національного господарства. Тому закономірно, що розбудова структури та визначення напрямів дослідження головної наукової установи з проблем прогнозування соціально-економічного розвитку велися на основі теоретико-методологічних і науково-практичних напрацювань В.М.Гейця, а також його послідовників та колег по роботі у наукових підрозділах Інституту економіки НАН України, де впродовж 1968–1997 рр. займалися теорією управління та проблемами економіко-математичного моделювання².

Своїм вчителем у науці В.М.Геєць називає члена-кореспондента НАН України В.І.Голікова³, адже саме під керівництвом Володи-

---

² Докл. див.: Чистякова С.В. Розвиток науково-практичних основ економіко-математичного моделювання. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2016. Вип. 49. С. 38–39.

³ Див. підрозділ "Член-кореспондент НАН України Володимир Іванович Голіков" цього видання.

мира Івановича власне і відбувалося становлення молодого вченого, який з молодшого наукового співробітника Інституту економіки виріс до доктора економічних наук, завідувача відділу моделювання економічного зростання, а в подальшому – академіка НАН України за спеціальністю макроекономіка, директора-організатора Інституту економіки та прогнозування. У 1970–1980-х роках у роботах В.І.Голікова та В.М.Гейця було викладено методику прогнозування показників розвитку економіки на прикладі УРСР, обґрунтовані доцільність і можливість розроблення системи макроекономічних моделей аналізу та прогнозування динаміки та структури суспільного виробництва. На сьогодні наукова спільнота стверджує, що роботи О.О.Бакаєва та В.М.Глушкова (Інститут кібернетики НАН України), а також В.І.Голікова та В.М.Гейця в частині розроблення методології та методики економіко-математичного прогнозування основних показників розвитку економіки, теоретичних проблем моделювання систем і процесів, використання економіко-математичних методів при розв’язанні завдань оптимізації господарських рішень на різних рівнях управління як у поточному, так і в перспективному плануванні, а також для розроблення системи балансів народного господарства України вже тоді випереджали час⁴.

Напрацювання вчених-новаторів, які формували новий науковий напрям в Україні у 1960–1980-ті роки, відкрили перспективи прикладних досліджень, долучили українську науку до загальносвітового інтелектуального пошуку у сфері побудови оптимізаційних, функціональних та імітаційних економіко-математичних моделей, практично показали обмеженість адміністративно-командної моделі управління та необхідність поєднання державного регулювання та прогнозного планування з мотиваційно-регуляторними механізмами ринку. Подальший розвиток цього напрямку наукових досліджень і практичних розробок пов’язаний з історією

---

⁴ Міхно М.К., Радзівський О.І. З історії розвитку та застосування економічної кібернетики в Україні (друга половина ХХ ст.). *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2005. Вип. 37–38. С. 147–156; Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку / за ред. д-ра екон. наук В.В. Небрат; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2014. С. 331–333.

створення Інституту економічного прогнозування Національної академії наук та формуванням відповідної наукової школи в незалежній Україні.

Таким чином, якщо на першому етапі зародження теорії економічного прогнозування було закладено основи наукового передбачення економічної динаміки, зокрема циклічних коливань економічної активності; на другому розроблялися методики використання економіко-математичного моделювання з метою підвищення ефективності централізованого планування; а на третьому – створення автоматизованих систем управління народногосподарським комплексом та вдосконалення міжгалузевих регіональних виробничих зв'язків, то на етапі формування наукової школи В.М.Гейця постали принципово інші, масштабніші завдання, обумовлені необхідністю передбачення соціально-економічних ефектів системної трансформації суспільства й економіки внаслідок здобуття державної незалежності та переходу до ринкової моделі економічних відносин.

Необхідно було розвивати дослідження, які виходили далеко за межі традиційного на той час розуміння прогнозів та їх ролі в системі управління економікою, зокрема економічного прогнозування. Такий підхід зумовив необхідність не тільки використання математичних методів моделювання, які при розробці окремих моделей об'єднувалися в окремі блоки, а й формування окремих систем типу СММАП, що була запропонована лідером школи, та використання методів моделювання для проведення взаємопов'язаного кількісного та якісного дослідження окремих явищ і процесів. Саме такі розробки значно покращували якісні характеристики передбачень і допомагали в напрацюванні рішень з окремих проблем економічного розвитку. Таким чином розробки проводилися і для цілей системного прогнозування, і для поглибленого вивчення окремих явищ і процесів.

Формування Інституту та, паралельно, його структурна модернізація, підготовка молодих наукових кадрів, апробація результатів досліджень та їх використання в практичній роботі вищих органів державної влади відбувалися разом із науковими пошуками, завдяки яким уже фактично через кілька років після організації Інституту

в 1997 р. були отримані перші досить важливі результати⁵, які репрезентували напрацювання молодого дослідницького колективу та його лідера – академіка НАН України В.М.Гейця.

Особистість засновника та керівника школи

Наукова школа – це неформальна наукова спільнота, об'єднана спільними цінностями, ідеями, підходами до постановки та вирішення дослідницьких завдань, що формується довкола видатного вченого і харизматичної особистості⁶. Отже, перша умова виникнення наукової школи – це наявність крупної особистості, істинного вченого-екстраверта, який здатен об'єднати навколо себе учнів та послідовників у прагненні розвивати та поширювати свої знання, виконуючи просвітницьку місію вченого.

Саме таким є засновник школи академік В.М.Геєць – лідер фундаментальних і прикладних економічних досліджень із широким використанням методів математичного моделювання та інформаційних технологій і розробки на їх основі напрямів і методів розвитку господарської системи, стратегічних прогнозів і програм розвитку економіки України. Створений за його ініціативою та під його керівництвом у 1997 р. Інститут економічного прогнозування НАН України зайняв провідні позиції у науковому забезпеченні економічної політики та обґрунтуванні перспектив розвитку національної економіки. Це стало можливим завдяки особистим якостям та творчій енергетиці В.М.Гейця, який залучив і консолідував кращі сили академічної науки, забезпечив демократичну атмосферу наукового

---

⁵ Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / за ред. В.М. Гейця. Київ: Логос, 1999. 500 с.; Секторальні моделі прогнозування економіки України / за ред. В.М. Гейця. Київ: Фенікс, 1999. 304 с.; Концепція економічної безпеки України / кер. проекту акад. НАН України Геєць В.М.; НАН України, Ін-т екон. прогноз. Київ: Логос, 1999. 56 с.; Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання. Київ: Ін-т екон. прогноз., 2000; Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання / за ред. Гейця В.М. Харків: Форт, 2000. 432 с.

⁶ Тут і далі використано теоретико-методологічні підходи до дослідження наукової школи та критеріїв її визначення, запропоновані й обґрунтовані наук. співр. відділу економічної історії к.е.н. О.П.Курбет. Докл. див.: Курбет О.П. Формування та еволюція теоретико-методологічних засад Київської політекономічної школи (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.): автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.01 / ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана". Київ, 2017. 20 с.

пошуку та можливості професійного зростання для молодих вчених, тим самим створивши підґрунтя неформальної єдності творчого колективу однодумців і послідовників, дослідників різних поколінь, що характеризує наукову школу.

Високий професіоналізм та авторитет В.М.Гейця як вченого-прогнозиста, талановитого керівника наукового колективу та педагога засвідчує його багаторічна діяльність на відповідальних посадах у Національному банку України, Апараті Ради національної безпеки й оборони, Вищій економічній раді Президента України, Президії НАН України, ключових експертних радах вищих органів державної влади, колегіях, робочих групах та в інших численних державних та громадських інституціях⁷. Його внесок у вдосконалення організації та координації фундаментальних соціогуманітарних досліджень, популяризацію сучасних економічних знань, забезпечення ефективної діяльності НАН України та посилення її ролі як вищої наукової організації держави підтверджує непересічний масштаб особистості, талант організатора науки та глибоке розуміння її суспільної ролі.

Учні й послідовники

Академік В.М.Гесць зумів об'єднати навколо себе учнів і своїх послідовників, які розвивають і поширюють ідеї очолюваного ним напрямку. Зокрема, під його безпосереднім керівництвом захищено 49 докторських та кандидатських дисертацій з проблем макроекономіки, фінансів, економіко-математичного моделювання, макроекономічного прогнозування та державного регулювання економіки.

Розгорнувши дослідження, присвячені впровадженню економіко-математичних методів у практику оптимізації управлінських рішень, В.М.Гесць від перших років формування школи багато часу і зусиль докладав для підготовки молодих наукових кадрів. Під його науковим керівництвом захистили кандидатські дисертації за спец. "економіко-математичні методи" – О.М.Порядков (1989); М.І.Холодовський (1990); С.С.Шумська (1994); за спец. "економіко-математичне моделювання" – Т.В.Бурлай (2000); Д.В.Твердохлі-

---

⁷ Валерій Михайлович Гесць / НАН України; ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ: Академперіодика, 2015. С. 13–15.

бова (2000); О.В.Макара (2002). Продовжуючи дослідження за обраним напрямом та розвиваючи наукову школу, частина фахівців на сьогоднішній день працюють в інституті. Так, к.е.н. С.С.Шумська – провідний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку; к.е.н. Т.В.Бурлай – старший науковий співробітник відділу економічної теорії; к.е.н. Д.В.Твердохлібова – старший науковий співробітник відділу державних фінансів. Інші – реалізують свої наукові напрацювання та поширюють нові знання на різних майданчиках науково-освітнянського простору та працюють в органах державної влади.

Серед новаторських робіт, наукове керівництво якими здійснював В.М.Гесць, – дисертації Т.П.Завгородньої (спец. "економіко-математичне моделювання"; канд. – 1985 р.; докт. – 1995 р.) та А.А.Мазаракі (спец. "теорії та моделі економічного зростання", 1995). Ці вчені в подальшому не лише продовжили свою наукову діяльність за обраним напрямом, а й створили і очолили нові дослідницькі осередки. Зокрема, д.е.н., проф., академік Академії економічних наук України Т.П.Завгородня, яка під науковим керівництвом В.М.Гейця виконала й успішно захистила і кандидатську, і докторську дисертації, сформувала і тривалий час очолювала кафедру автоматизованих систем і моделювання в економіці Хмельницького національного університету, створила наукову школу "Кібернетика виробничої діяльності". За результатами досліджень, проведених під керівництвом Т.П.Завгородньої, захищено дві докторські і п'ятнадцять кандидатських дисертацій за спец. "економіко-математичне моделювання".

Ректор Національного торгово-економічного університету д.е.н., проф., академік Національної академії педагогічних наук України А.А.Мазаракі, який у 1990-х роках під керівництвом В.М.Гейця започаткував дослідження сфери товарного обігу в умовах переходу до ринкових відносин, є засновником наукової школи економістів сфери обслуговування, підготував понад тридцять докторів і кандидатів економічних наук, більшість із яких працюють у системі вищої освіти. Послідовники В.М.Гейця успішно розвивають економіко-математичний напрям української науки і в інших провідних навчальних закладах. Так, професор кафедри економічної кібернетики Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

д.е.н. О.І.Ляшенко (спец. "економіко-математичне моделювання", 2006) розробляє проблематику математичного моделювання динаміки відкритої економіки, підготувала трьох кандидатів наук за спец. "Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці".

Потужно розвивається школа безпосередньо в стінах Інституту економіки та прогнозування НАН України. Заступник директора, член-кореспондент НАН України С.О.Кораблін та головний науковий співробітник з покладанням обов'язків завідувача відділом моделювання та прогнозування економічного розвитку член-кореспондент НАН України М.І.Скрипниченко теж свого часу виконували дисертаційні дослідження за наукового консультування В.М.Гейця. Здобувши найвище наукове визнання, вони продовжують розроблення актуальних проблем національної економіки, готують наукову зміну за напрямками "теорії та моделі економічного зростання" та "економіко-математичне моделювання". Зокрема М.І.Скрипниченко впродовж багатьох років плідно працює над проблемою поглиблення наукових основ сучасної концепції макроекономічного прогнозування в частині побудови інструментарію комплексних інтегрованих моделей економічного розвитку, орієнтованих на практичну реалізацію в умовах нестабільної економічної кон'юнктури. З цієї тематики М.І.Скрипниченко підготувала одного доктора та трьох кандидатів економічних наук за спец. "математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці". Серед її учнів – завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і міжнародної інформації Тернопільського національного економічного університету, д.е.н., проф. О.М.Ляшенко, яка, своєю чергою, здійснює наукове керівництво дисертаційними дослідженнями аспірантами за спеціальністю "математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці", розробляє проблематику економіко-математичного моделювання комерціалізації трансферу технологій, інноваційного розвитку, взаємодії легального та нелегального секторів економіки. Тобто можна говорити про формування четвертого покоління учнів та послідовників В.М.Гейця – засновника наукової школи моделювання та макроекономічного прогнозування. Тематичним відгалуженням школи є дисертаційні роботи в галузі моделювання збалансованих показників вимірювання ефективності соціально-

економічних систем (А.О.Загорулько), моделювання комплексного розвитку аграрної сфери України (О.С.Бородіна), виконані в інституті під науковим керівництвом чл.-кор. НАН України М.І.Скрипниченко.

У роботах кількох поколінь вчених поєдналися як методологічні, так і методичні засади зазначеного напрямку розвитку науки в частині насамперед використання синтезу економетричних, оптимізаційних, балансових, нормативних та трендових моделей, з одного боку, для цілей макроекономічного прогнозування, а з іншого – для цілей оптимізації управлінських рішень в соціально-економічних системах як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях.

З роками диверсифікація напрямів дослідження, започаткованих під керівництвом В.М.Гейця, дістала вираження в тематиці дисертацій, захищених його учнями та послідовниками. Так, результатом проведених досліджень у галузі фінансового забезпечення економічного розвитку, фінансового прогнозування та моделювання процесів бюджетно-кредитного регулювання економіки, фінансової безпеки стала низка дисертаційних робіт, виконаних і успішно захищених під керівництвом/консультуванням академіка В.М.Гейця. Серед докторів наук за спеціальністю "гроші, фінанси і кредит", які називають його своїм вчителем, – О.І.Барановський, В.В.Баліцька, Т.П.Богдан, О.А.Комарова, І.О.Луніна, С.В.Онишко, О.І.Петрик, В.М.Мельник та ін. відомі вчені, які сьогодні вже мають своїх учнів. Так, д.е.н., проф. О.І.Барановський, який в інституті очолював відділ досліджень розвитку і регулювання фінансових ринків, а наразі є проректором з наукової роботи ДВНЗ "Університет банківської справи", підготував сім докторів та дванадцять кандидатів економічних наук.

Значною мірою завдяки послідовникам В.М.Гейця у сфері дослідження механізмів фінансового забезпечення економічного розвитку сформувався потужний науковий потенціал Університету державної фіскальної служби України. Зокрема, там понад двадцять років пропрацювала д.е.н., проф. Л.Л.Тарангул, зробивши значний внесок у розвиток наукового потенціалу навчального закладу, підготувавши одного доктора і десять кандидатів економічних наук. Кафедру фінансових ринків очолює д.е.н., проф. С.В.Онишко, яка свого часу виконувала дослідження під керівництвом В.М.Гейця

й успішно захистила і кандидатську, і докторську дисертації в Інституті економіки та прогнозування. Директор Науково-дослідного інституту фінансової політики при УДФСУ, д.е.н., проф. В.М.Мельник створив власну наукову школу, до якої увійшли двадцять шість кандидатів та три доктори економічних наук, захищених під його науковим керівництвом.

"Випускники" наукової школи В.М.Гейця працюють сьогодні у вищих навчальних закладах, експертно-аналітичних центрах, органах виконавчої влади. Але немало таких, хто продовжує дослідження в Національній академії наук і, зокрема, в рідному інституті. Так, д.е.н., проф. І.О.Луніна, розпочавши наукову діяльність, як і В.М.Геєць, під керівництвом члена-кореспондента АН УРСР В.І.Голікова, продовжила її в Інституті економічного прогнозування. Науковим консультантом по докторській дисертації І.О.Луніної, присвяченій реформуванню системи державних фінансів та міжбюджетних відносин, був академік НАН України В.М.Геєць. Очоливши дослідження за напрямом "бюджетно-податкова політика та фінансове прогнозування" І.О.Луніна вже підготувала одного доктора та п'ять кандидатів економічних наук.

Упродовж останнього десятиліття серед пріоритетних напрямів наукових досліджень, які перебувають у фокусі уваги В.М.Гейця та його учнів і послідовників, – розроблення проблематики взаємозв'язку інституційної та економічної динаміки, наукового обґрунтування механізмів та інструментів економічної політики держави в умовах глобалізації, Тому закономірним є зміщення центру, а точніше – розширення спектра тематики дисертаційних робіт, значна частка з яких захищені за спец. "економіка та управління національним господарством". Серед докторів наук школи В.М.Гейця за цією спеціальністю – В.В.Баліцька, Т.Г.Бондарук, А.В.Бойко, Я.А.Жаліло, Т.О.Зінчук, Ю.В.Кіндзерський, О.А.Комарова, О.І.Никифоров, І.В.Одотюк, О.Б.Саліхова та ін.

Науково-педагогічна діяльність

Наукова школа моделювання та макроекономічного прогнозування розвивається і завдяки використанню отриманих результатів у системі вищої освіти – у Київському національному універ-

ситеті ім. Тараса Шевченка, Київському національному торгово-економічному університеті, Національному університеті "Києво-Могилянська академія", Хмельницькому національному технологічному університеті, Київському національному економічному університеті ім. Вадима Гетьмана, Житомирському національному агроекологічному університеті, Центральнотериторіальному національному технічному університеті (м. Кропивницький), Інституті підготовки кадрів державної служби зайнятості України, – де викладаються нормативні та спеціалізовані курси, здійснюється керівництво магістерськими дослідженнями та підготовка аспірантів і докторантів. Науково-педагогічна діяльність представників школи моделювання та макроекономічного прогнозування забезпечує розвиток її ідей та спадкоємність поколінь. Результати досліджень включено до десятків підручників, посібників, та навчальних курсів, що викладаються у вищих навчальних закладах економічного профілю.

Оригінальність і новизна ідей та методів реалізації дослідницької програми

Кожна наукова школа вирізняється з-поміж інших дослідницьких колективів та інституційних осередків оригінальністю та новаторством постановки завдань і спільністю теоретико-методологічних позицій у їх вирішенні⁸. Унікальність школи моделювання та макроекономічного прогнозування в її синергетизмі – орієнтації на пізнання внутрішніх рис і закономірностей розвитку економічної системи; визначення тенденцій та ендогенних механізмів економічної динаміки; передбачення на цій основі можливих варіантів/сценаріїв майбутніх змін; розроблення економіко-математичних моделей та прогнозів з метою управлінського впливу / регулювання економіки на макрорівні. Ключова відмінність такого підходу, що генетично походить від ідеології синергетичного управління (synergetic management), полягає у телеологічній установці на вибір кращого з можливих варіантів у спектрі ймовірних майбутніх ста-

---

⁸ Курбет О.П. Scientific schools matter. До питання про методологію ідентифікації Київської політекономічної школи. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2017. Вип. 50. С. 196–210.

нів та сприянні досягненню саме такого стану. При цьому в процесі регуляторного впливу важливо враховувати власні тенденції та внутрішні закони розвитку економіки. На відміну від кібернетичного підходу, який орієнтований на забезпечення гомеостатичного режиму функціонування та розвитку системи⁹, в синергетиці вважається, що визначальною умовою для забезпечення ефективного функціонування складних економічних систем є саме наявність нерівноважних станів та "запуск" процесів переходу до якісно нового стану, в якому економічна система може здобути більш високий рівень організації та продуктивності. Тільки тоді, коли економічна система втрачає функціональну стійкість, виникають самоорганізаційні процеси формування нових ефективних структур.

Методологічний базис наукової школи В.М.Гейця сформовано на трьох опорах – математичні методи в опрацюванні емпіричних даних; політико-економічний підхід до соціальних трансформацій і прогностичне спрямування в розробленні економічних моделей. Комплексний розвиток та реалізація цих засад забезпечує виконання **місії школи як базового наукового осередку**, а саме: розгалуження і відбрунькування напрямів досліджень, що формує організаційну структуру та проблемно-змістове наповнення діяльності інституту.

Упродовж усього періоду функціонування та розвитку наукової школи організація досліджень під керівництвом В.М.Гейця відбувалася на засадах використання феноменології як загальнофілософського методологічного підходу, за яким дослідження на кожному етапі мали виявляти, розкривати та розв'язувати суперечності глибокого характеру між можливим майбутнім розвитком економіки на ринкових засадах, державою як природно існуючим інститутом і трансформацією українського суспільства. Відповідно постала проблема неупередженого виявлення та опису цих феноменів з використанням методів моделювання, які поєднувалися з методами економічної теорії та теорії суспільного розвитку. Поєднання, з одного боку, зазначеного філософського підходу і, з іншого – еконо-

---

⁹ Хоменко Л.Г. История отечественной кибернетики и информатики. Киев: Ин-т кибернетики им. В.М. Глушкова НАН Украины, 1998. 455 с.

міко-математичних методів моделювання та прогнозування суспільного розвитку, поглибило наукове осмислення діалектичного взаємозв'язку таких феноменів, як суспільство, держава та економіка. Результатом багаторічних досліджень міждисциплінарного характеру і, водночас, відображенням триваючого пошуку соціо-економічної моделі майбутнього, стала фундаментальна монографія "Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку"¹⁰, в якій В.М.Геєць виклав своє бачення проблем та перспектив економічного та інституційного розвитку в їхній конкретно-буттєвій та екзистенційній сув'язі.

Притаманні школі В.М.Гейця характерні риси постановки та вирішення дослідницьких завдань обумовлені спільними теоретико-методологічними засадами дослідження. Найбільш повно й глибоко їх новаторський характер розкрив чл.-кор. НАН України, д.е.н., проф. В.Р.Сіденко¹¹. *По-перше*, це відхід від вузького економізму, характерного для більшості економічних досліджень минулого, та послідовне і наскрізне застосування синкретичного, міждисциплінарного підходу, який не тільки руйнує бар'єри між галузями суспільних наук, а й забезпечує об'єктивізацію наукового пізнання суспільно-економічної дійсності в усій складності властивих їй взаємозв'язків і суперечностей. *По-друге*, відмова від жорсткого детермінізму та акцент на принципі відносності багатоманітних форм прояву суспільно-економічних відносин; критичне сприйняття підходів неоліберальної економічної науки. *По-третє*, залучення методологічного інструментарію сучасного інституціоналізму, що дає можливість по-іншому подивитися на сучасні проблеми розвитку економіки та суспільства України як на складний та неоднозначний результат взаємодії об'єктивного і суб'єктивного. *По-четверте*, моделювання національної перспективи на основі екзогенних параметрів та чин-

---

¹⁰ Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / НАН України; ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". Київ, 2009. 864 с.

¹¹ Рецензія на монографію В.М.Гейця "Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку". Валерій Михайлович Геєць / НАН України; ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ: Академперіодика, 2015. С. 80–82.

ників розвитку. *По-н'яте*, яскраво виражені стратегічні підходи, орієнтація на майбутнє, що є антитезою сучасній політиці в Україні, яка реально зорієнтована майже виключно на короткострокові інтереси та близькі часові горизонти.

Спільність і спадкоємність методів макроекономічного прогнозування на основі єдності переконань, цінностей, наукової відповідальності у вирішенні дослідницьких завдань є підґрунтям їх ефективного вирішення та практичної значимості результатів.

**Практична значимість досліджень: як завдяки
макроекономічним моделям можливо мінімізувати
вплив нестабільності**

Серед ключових результатів, отриманих і оприлюднених уже в перші роки проведення Інститутом досліджень, було формулювання постулату щодо переважно екзогенно залежної моделі економічного зростання, яка орієнтована на економічну політику так званого "наздоганяючого розвитку". Прогнози, виконані на основі макроекономічних моделей, розроблених в Інституті ще на початку 2000-х років, демонстрували, що ні в найближчій перспективі, ні до 2015 р. умови, які склалися насамперед внаслідок реформ та відповідно до змін у глобальних тенденціях, насамперед на зовнішніх ринках, де українська продукція користується попитом через її переважно низьку питому вагу доданої вартості, не дадуть змоги досягти суттєвих змін, з допомогою яких за 15–20 років – тобто до 2020 р. – можна було б вийти на рівень середньозважених показників за європейськими критеріями в разі їх продовження за існуючим сценарієм. Час і життя підтвердили такі висновки, оскільки Україні за цей період вдалося подолати переважно екзогенну траєкторію, що склалася в перші 10 років незалежності й характеризувалася орієнтацією на зовнішні ринки з продукцією низької питомої ваги доданої вартості за умов суттєвого коливання світових цін на сировинні та енергетичні ресурси і товарами низького ступеня обробки, що були основними експортними позиціями України. Ці тенденції і призвели до спадів в економіці, загострення в бюджетній сфері, девальвації національної валюти, суттєвого зниження рівня життя населення та іншого, що в результаті перетво-

рило Україну в одну із найбідніших країн Європи. Про це науковці Інституту попереджали заздалегідь.

В економічних дослідженнях сьогоdnішнього стану економіки та перспектив поточної економічної політики розглядаються теоретичні засади ендогенізації економічного зростання для України – як країни з економікою квазіринкового характеру. Проте відома теорія ендогенного зростання не обіцяє однозначно позитивних наслідків політики ендогенізації для країн з ринками, що формуються. Саме таким є завдання нинішнього етапу, оскільки, незважаючи на офіційне визнання того, що Україна має ринкову економіку (яке було більше політичним, ніж економічним), ця економіка, за дослідженнями Інституту, є квазіринковою. До того ж оприлюднені Інститутом у 2000 р. дослідження прогностичного характеру кінця ХХ ст. передбачали посилення нестабільності, зокрема були надані рекомендації стосовно забезпечення розвитку за умов нестабільності. Вихідним у позиції Інституту було твердження, що нестабільність – це іманентна властивість економічного розвитку, і саме тому ставилось питання про наукове визначення та використання цієї властивості для цілей економічного розвитку з огляду на виокремлені науковцями фактори, зокрема макроекономічної нестабільності, і розкриття сучасної специфіки їх взаємодії та їх деталізація в секторальному розрізі. Відповідно було розроблено ряд макроекономічних моделей, використання яких давало змогу достатньо детально обґрунтовувати складові економічної політики, завдяки яким можливо мінімізувати вплив нестабільності на економічне зростання та структурні зміни в економіці.

Унікальні розробки школи

Реалізація сучасних технологій кількісного прогнозування розвитку економіки, розроблених за керівництва В.М.Гейця, а також виконання Інститутом завдань в різні періоди забезпечуються використанням різних макроекономічних моделей. Зокрема, це унікальний комплекс інтегрованих моделей економічного розвитку, до складу якого входять:

- система економіко-математичних моделей прогнозування розвитку реального сектора економіки України, яка ув'язана з усі-

ма основними сферами національного господарства (споживанням, інвестиціями, зайнятістю, зовнішньою торгівлею, державними фінансами, грошима та кредитом) і призначена для імітаційного прогнозування згідно із заданими сценаріями;

- модель розширеної виробничої функції для економіки України, яка складається з індексів інтегральних показників ресурсного забезпечення економічної діяльності;

- комплекс моделей розвитку за основними видами економічної діяльності України (понад 100 регресійних рівнянь і тотожностей);

- модель оцінки наслідків регулювання зовнішньої торгівлі в Україні;

- сателітні позасистемні моделі оцінки індексів інфляції та процедура їх інтеграції;

- модель балансування потоків за секторами (реальним, бюджетним, монетарним, зовнішньоекономічним) за підходами, властивими методології фінансового програмування;

- модель переходу до ендогенно орієнтованої стратегії розвитку економіки України;

- експериментальні міжкраїнні моделі економічного розвитку "Польща – Україна", де блок взаємозв'язку зовнішньоекономічної діяльності з боку України представлений 12 регресійними рівняннями і тотожностями, та "Німеччина – Росія – Україна – Швейцарія" (відповідно 34 регресійні рівняння та тотожності);

- балансові моделі міжгалузевих потоків "витрати-випуск" відповідно до умов української економіки. На відміну від відомих модифікацій моделі міжгалузевого балансу (МГБ) запропонована макромодель економіки України (МЕУ), розроблена відповідно до методології синтезу економетричного, міжгалузевого і балансового методів моделювання для одержання коротко- і середньострокових перспективних оцінок результатів реалізації різних макросценаріїв економічного розвитку;

- модельний інструментарій та алгоритм оцінки розвитку інфляційних процесів і розгортання "цінових хвиль" на базі таблиць "Витрати-випуск", за якими здійснено аналітичні розрахунки.

Крім того, розроблено модельні конструкції для розв'язання окремих завдань, що поставали під час проведення різнопланових досліджень, які проводив Інститут за двадцятирічний період. Зокрема, це моделі:

- впливу зміни обмінного курсу гривні до долара США на динаміку макроекономічних показників в Україні;
- оцінки впливу зростання тарифів на житлово-комунальні послуги на динаміку макропоказників в Україні;
- оцінки впливу державної політики освіти (видатків зведеного бюджету на освіту) на реальну макроекономічну динаміку та інноваційний розвиток в Україні;
- економіко-математичної оцінки впливу рівня наукоємності ВВП на економічну динаміку в Україні;
- економіко-математичної оцінки впливу розвитку сфери послуг на економічну динаміку в Україні;
- ідентифікації макродисбалансів;
- оцінки потенційного ВВП України;
- визначення характеристик причинно-наслідкових зв'язків між рахунками платіжного балансу України;
- ідентифікації небезпечних макроекономічних дисбалансів і каналів трансмісії кризових явищ;
- прогнозування темпів економічного зростання України;
- короткострокового прогнозування ВВП України, побудованої на елементній базі композитних інтегральних індикаторів;
- впливу на динаміку темпів потенційного ВВП (довгострокового тренду) рівня податкового навантаження;
- регресійні моделі оцінки впливу рівня офшоризації капіталу банківської системи на стан банківської сфери та темпи економічного зростання України;
- дистрибутивно-лагова модель оцінки наявності зв'язку між динамікою змін грошової пропозиції та темпами потенційного ВВП України;
- VAR-моделі, яка показують взаємозв'язок "розриву ВВП" або циклічних/кон'юнктурних компонент розвитку України та світової економіки, а також підтверджують гіпотезу щодо залеж-

ності темпів зміни ВВП України, інфляції та валютного курсу гривні від динаміки світових цін на сировинні товари, що експортує Україна;

- імітаційна динамічна модель на основі міжгалузевого балансу тощо.

У ході розробки досить великої кількості макроекономічних моделей, призначених для розв'язання різних завдань, які ставилися і нині поставлено перед Інститутом, були сформовані такі бази даних, як зокрема:

- база даних для програмно-аналітичного інструментарію "Макропрогноз економіки України" у річному розрізі за період 1996–2015 рр. за такими блоками: реальний сектор економіки, доходи та видатки Зведеного бюджету України, грошово-кредитні показники, платіжний баланс України, балансування потоків за секторами економіки, фінансово-економічні регулятори тощо;

- база даних "Зовнішня торгівля України" (БД "ЗТУ"), що розроблена для обробки даних по зовнішньоторговельних операціях України за товарами на період 2002–2015 рр.;

- база даних для виконання прогнозно-аналітичних розрахунків щодо зовнішньої торгівлі України товарами (експорт та імпорт) за 10 знаками УКТЗЕД (щомісячно) в розрізі товарних груп, видів економічної діяльності, рівня технологічності. Часовий інтервал 2002–2015 рр.;

- база даних щодо валютних курсів, інфляції та динаміки ВВП в Україні та її зовнішньоторговельних партнерів (для розрахунків РЕОК гривні, в річному, квартальному та місячному розрізі). Часовий інтервал 1998–2015 рр.;

- база даних "Банківська система України" (БД "БСУ") розроблена для систематизації та аналізу даних фінансової звітності банків України тощо.

Всі перелічені моделі постійно використовуються для проведення досліджень як кількісного, так і якісного характеру і в Україні практично не мають аналогів.

Міжнародне визнання

Після знайомства В.М.Гейця на черговому засіданні комітету LINK ООН¹² у Москві з американським економетриком, Нобелівським лауреатом з економіки (1980 р.), членом Національної академії наук США, професором Лоуренсом Робертом Клейном – ідеологом і засновником проекту LINK-ООН українські дослідження вийшли на новий – міжнародний – рівень.

Історія проекту LINK почалась у 1968 р., коли на базі Пенсильванського університету у м. Філадельфія (США) під керівництвом Л.Р.Клейна (визнаного спеціаліста із розробки глобальних економіко-математичних моделей світу "другого покоління"¹³) сформувалась група всесвітньовідомих учених-економістів для проведення міжнародних економічних досліджень із використанням складних процедур обробки економічної інформації та кількісних методів постійної перевірки гіпотез. Метою науково-дослідницької роботи групи було об'єднання економіко-математичних моделей різних країн, що ґрунтуються на квартальних та річних даних, в регіональні моделі та загальну світову модель LINK¹⁴. Лоуренса Р.Клейна зацікавили розробки В.М.Гейця з моделювання та прогнозування економічних процесів в Україні, було запропоновано співпрацю з проектом. З 1992 р. В.М.Гейця зареєстровано постійним представником у проекті LINK

---

¹² Проект LINK – всесвітня наукова організація при ООН (під егідою Наукової ради соціальних досліджень США), яка узагальнює і координує дослідження щодо аналізу і прогнозування економічного розвитку країн на макроекономічному рівні. Особлива увага приділяється аналізу ВВП і національного доходу, структурних змін, ринків праці, капіталу, інфляційних процесів, бюджетної, грошово-кредитної, зовнішньоторговельної політики, специфічних особливостей розвитку окремих регіонів світу.

¹³ Ці моделі враховують традиції, історію і спосіб життя, рівень економічного розвитку, соціально-політичну організацію і спільність основних проблем, з якими стикаються різні країни.

¹⁴ Це комплексна модель ланцюгових взаємозв'язків міжнародної торгівлі у вигляді торговельних матриць, рядки яких визначають експорт i -ої держави в j -ту, а стовпчики відповідають імпорту i -ої держави з j -ої. Центральною модельною умовою визначається збалансування міжнародних торговельних потоків, тобто загальна сума світового експорту має дорівнювати загальній сумі світового імпорту стосовно як зовнішньої торгівлі загалом, так і окремих товарів. При цьому показники світової торгівлі вимірюються в однакових одиницях (наприклад, у доларах США).

від України, з 1994 р. Україна двічі на рік оприлюднює в штаб-квартирі проекту звіт-довідь "Середньострокові перспективи розвитку економіки України", в якій відповідно до періоду наводяться аналіз та оцінка середньострокової динаміки ключових макроіндикаторів і пропозиції щодо шляхів та інструментів економічної політики держави, спрямованої на стабільне економічне зростання, а з 1996 р. агреговану модель розвитку економіки України, розроблену В.М.Гейцем і його учнями, інтегровано у систему LINK. Варто зауважити, що із республік колишнього СРСР у цьому Проекті представлені ще окремі країни Балтії та Росія.

Наразі основна стратегія досліджень проекту LINK полягає в узгодженні та взаємоув'язуванні національних економетричних макромоделей за регіонами світу, аналізі міжнародних механізмів перерозподілу, які працюють через: торговельні потоки, цінові коригування, рух капіталу, ставки відсотка, обмінні курси, трансфер технологій, глобальні товарні ринки тощо, а також у контролі за функціонуванням глобальної системи моделей. Визначальна проблематика діяльності Проекту пов'язана із середньо- та довгостроковими перспективами розвитку світової економіки¹⁵. Економічні дослідження за проектом LINK використовуються національними урядовими структурами, міжнародними економічними агенціями та приватними дослідницькими організаціями. Застосування моделі LINK дає можливість передбачати ті чи інші наслідки для економічного розвитку як окремих держав, так і у світовому масштабі.

Розвиток універсальної методології об'єднання національних моделей через експортно-імпортні потоки товарів і послуг реалізовано в рамках Міжнародного проекту INTAS¹⁶ "*Система міжкраїнних моделей BRSU: Німеччина – Росія – Україна – Швейцарія*", який виконувався у 1996–1999 рр.

¹⁵ На поточних конференціях Проекту LINK, як правило, мають бути представлені прогнозні оцінки світового і регіонального розвитку ООН, МВФ, Світового банку, Комісії Європейського Союзу та наукові доповіді: "Світова економічна перспектива", "Світовий огляд товарних ринків", а також про проблеми розвитку всіх регіонів світу за матеріалами національних дослідницьких центрів (прогнозами щодо регіональних перспектив економічного розвитку).

¹⁶ Міжнародна асоціація сприяння співробітництву з вченими нових незалежних держав колишнього СРСР, яка фінансувалася із бюджету ЄС протягом 1993–2007 рр.

Мета цього проекту щодо розробки системи макроекономічних моделей для аналізу трансформаційних процесів в Росії та Україні у взаємозв'язку з економічним розвитком Швейцарії і Німеччини полягала у тому, щоб ідентифікувати стратегії щодо сприяння економічному розвитку в країнах перехідного періоду та симультативну оцінку перспектив торговельних зв'язків між Східною і Західною Європою на період до 2005 р.

Відповідно до зазначеної мети були розроблені макроекономічні моделі для Росії, України і Швейцарії та об'єднані з центральною макромоделлю економіки Німеччини. Методологічні підходи та уніфіковані режими функціонування цих моделей дали змогу здійснити економіко-математичний аналіз перехідних процесів у Росії та Україні та стали базовою розробкою для моделювання, що використовувалась для наукових експериментів адаптації стратегій ефективного розвитку щодо відновлення економічного зростання і знайшли практичне застосування в численних пропозиціях і рекомендаціях, надісланих в органи виконавчої влади України.

Економічний аналіз показав, що трансформаційні процеси, що відбувалися в Росії та Україні упродовж перехідного періоду, тісно пов'язані із західними економіками. Тому було запропоноване логічне припущення щодо розповсюдження позитивних ефектів ринкової економіки із Заходу на Схід через розвиток міжнародної торгівлі. Згідно з цим за розробленими уніфікованими режимами системи макроекономічних моделей для західних і східних країн досліджувався розвиток макроекономічної ситуації за альтернативними сценаріями процесів переходу до ринкової економіки. Головним результатом науково-дослідницької діяльності стала конструкція макроекономічних моделей та інформаційних баз даних для економік Німеччини, Швейцарії, Росії та України і об'єднання міжкраїнних моделей в інтегровану систему.

Під час опрацювання уніфікованих методологічних підходів, запропонованих німецькими колегами на чолі з проф. Г.Герігом (G.Gehrig) і успішно адаптованих швейцарськими дослідниками на чолі з проф. М.Жіллі (M.Gilli) для економік Німеччини та Швейцарії, у дослідницьких груп російських та українських учених, науковими керівниками яких були проф. Е.Маймінас (Росія) і проф.

В.М.Гесць (Україна), виникли численні труднощі щодо особливостей застосування економетричних методів відносно розробки методологічно подібних економіко-математичних моделей для економік Росії та України. Перш за все, використання економетричних методів у 1995–1997 рр. було ускладнено через зміну основних статистичних показників у зв'язку з переходом методології національного рахівництва від системи Балансу народного господарства (БНГ) до Системи національних рахунків (СНР). Це вимагало конструкції нових інформаційних баз даних щодо оцінки і розширення відповідних часових рядів за специфікаціями національних моделей, які були випробовувані за стандартними процедурами тестування статистичних показників. Інша проблема, що виникла при побудові української моделі, полягала у тому, що змінні в постійних цінах показували дуже різкі коливання економічної динаміки, що надзвичайно обмежувало використання умовних економетричних методів оцінки. За цими обставинами в моделі економіки України деякі з поведінкових регресійних рівнянь визначались як лінійна комбінація логарифмічних і гіперболічних функцій, що дало можливість отримати економічно обґрунтовану прогнозну динаміку ВВП і його основних агрегатних складових.

Унаслідок міжнародного наукового співробітництва були вибудовані національні моделі Німеччини, Росії, Швейцарії та України, які представляли розробку найбільш імовірного економічного прогнозу. Макроекономічні моделі були об'єднані через рівняння торговельних потоків із уже існуючою моделлю для Німеччини і використовувалися для моделювання економічних взаємодій на середньострокову перспективу.

Важливою і перспективною й на сьогодні залишається науководослідна робота щодо розробки системи міжкраїнних моделей "Польща – Україна", яка виконувалась протягом 2002–2005 рр. за Міжнародним науковим проектом "Система макромоделей взаємовпливу зовнішньоторговельних зв'язків Польщі та України на економічне зростання обох країн в середньостроковій перспективі" на підставі відповідного рішення спільної зустрічі представників Польської академії наук та Національної академії наук України, яка відбулась у Варшаві у грудні 2001 р. Від України проект очолював

академік НАН України, проф. В.М.Геєць, а від Польщі – член-кореспондент Польської академії наук, проф. В.Велфе (W.Welfe). Наукове співробітництво двох міжнародних дослідницьких груп відбувалося у рамках обміну досвідом щодо удосконалення інструментарію моделювання та проблем конструювання макромоделей економічного зростання; оцінки розвитку зовнішньоторговельних зв'язків між Польщею та Україною; оцінки можливостей економічного зростання у Польщі та в Україні в середньостроковому періоді; наукових зустрічей, дискусій, підготовки спільних публікацій за підсумками виконання проекту.

У процесі розробки системи макроекономічних моделей "Польща – Україна" розглядалися як стандартні, так і специфічні методологічні підходи щодо моделювання зовнішньоторговельних зв'язків між Польщею та Україною (методи лінійної та робастної регресії, застосування логарифмічних, гіперболічних та змішаних функцій, використання фіктивних змінних). Важливим результатом спільної науково-дослідної роботи стала можливість використання розроблених моделей зовнішньоторговельних зв'язків між Польщею та Україною (як окремі блоки) у комплексній економетричній моделі польської економіки *W8-D* та модифікованій агрегованій макромоделі розвитку економіки України, отримання середньострокових прогнозних оцінок ключових макроіндикаторів розвитку національних економік, визначення та обґрунтування напрямів удосконалення зовнішньоекономічної політики, що сприяла би подальшому економічному зростанню обох країн. Особливо цікавим стало проведення імітаційного експерименту з використанням розробленої системи моделей щодо аналізу та перших оцінок наслідків приєднання Польщі до ЄС та їх впливу на макроіндикатори економічного розвитку Польщі та України.

Важливим міжнародним проектом, який виконувався спеціалістами дослідницької групи "IHS Global Insight" (USA) та фахівцями ІЕПр НАНУ під керівництвом В.М.Гейця, стала науково-дослідна робота щодо розробки та супроводження інформаційного та програмного забезпечення модельного апарату в рамках реалізації Проекту "Програма модернізації ДПС України-1" для проведення прогнозних розрахунків макропоказників розвитку економіки

України у коротко- та середньостроковому періодах, зокрема: річних показників ВВП, індексу споживчих цін, індексу цін виробників промислової продукції тощо (протягом 2011–2016 рр.) у рамках виконання проекту Міжнародного банку реконструкції та розвитку (IBRD) для України "Розробка та впровадження моделі визначення впливу макроекономічних показників на податкові доходи" з 2007 по 2010 рр.

З 1997 р. і до сьогодні спеціалісти Інституту під керівництвом В.М.Гейця беруть участь у міжнародному проекті "Eastern Europe Consensus Forecast" (Лондон, Велика Британія) щодо підготовки та надання щомісячних макропрогнозів розвитку економіки України (партнерами є 15 країн).

Національне визнання здобутків наукової школи

У 2006 р. В.М.Гєєць та М.І.Скрипниченко отримали премію Національної академії наук України імені В.С.Михалевича за цикл наукових праць "Інтегровані системи макромоделей економічного прогнозування", у складі групи експертів НАН України брали участь у розробленні першого в Україні законопроекту "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" впродовж 1997–2000 років. У 2007–2013 рр. вони займалися (В.М.Гєєць – науковий керівник, М.І.Скрипниченко – відповідальний виконавець) науковою розробкою "Інтелектуальна автоматизована інформаційно-аналітична система супроводження бюджетного процесу на базі вітчизняної суперЕОМ" на замовлення Бюджетного комітету ВР України.

Наукові праці В.М.Гейця та його учнів опубліковані у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Росії, США, Угорщині. Представники школи брали участь у ряді міжнародних дослідницьких проектів, включаючи: проект у рамках Tacis ACE Європейського Союзу з питань модельної оцінки зовнішньоторговельної політики України щодо оцінки наслідків регулювання зовнішньої торгівлі в Україні та впливу екзогенних й управляючих змінних на ключові макроіндикатори, проект UNDP щодо сценарного прогнозування зменшення зайнятості відповідно до розгортання негативної демографічної ситуації у довгостроковій перспективі з урахуванням можливого

поширення інфекційних та епідемічних захворювань, проект Польської академії наук та НАН України стосовно модельної оцінки перспектив розвитку економіки знань у Польщі та Україні тощо.

Накопичений досвід створення і впровадження макроекономічних моделей узагальнено у наукових статтях і монографіях, які становлять золотий фонд історії, теорії та методології економіко-математичного моделювання та прогнозування.

Перспективи

Сьогодні величезну кількість часу В.М.Геєць приділяє вихованню й плеканню молодих наукових кадрів як безпосередньо в очолюваному ним інституті, так і за його межами. "Важливо правильно визначити "дисертабельну" тему дослідження, чітко та зрозуміло поставити завдання, щоб людина могла років 10–15 працювати за цією проблематикою", – вважає академік, тримаючи у полі зору молодих науковців, які приходять на роботу в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" і ведуть розробки за визначеними напрямками. Варто зазначити, що за роки директорства В.М.Гейця співробітники інституту захистили понад 70 кандидатських та 24 докторські дисертації. Згідно з базою цитування Google Scholar середній h-index за науковими публікаціями учнів В.М.Гейця має рівень 11 (від найнижчого рівня 5 до найвищого – 24).

На сьогодні керований академіком НАНУ В.М.Гейцем колектив науковців зорієнтований на розроблення актуальних проблем розвитку методології макроекономічних сценарних прогнозів на основі агрегатних показників, моделювання переходу до ендемо-орієнтованої стратегії розвитку національної економіки, побудову економіко-математичних моделей, що спроможні синхронізувати регулятори економічної політики щодо заданих цільових орієнтирів, розроблення моделі участі України у процесах глобалізації та міжнародної інтеграції. Здійснення сценарних макропрогнозів економічного розвитку слугує науковим підґрунтям для визначення пріоритетів, напрямів і засобів проведення державної регуляторної політики.

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ШКОЛА ГЛОБАЛІСТИКИ

(лідер – акад. НАН України О.Г. Білорус)

Історія започаткування, формування і розвитку української наукової школи глобалістики тісно пов'язана з Національною академією наук України та її провідними економічними інститутами, такими як Інститут економіки АН СРСР (академік І.І.Лукинов), Інститут економічного прогнозування (академік В.М.Геєць), а також з історією розвитку головного економічного університету України – нинішнього Київського національного економічного університету ім. В.Гетьмана. Саме в процесах синергетичної співпраці та співрозвитку, в об'єднанні інтелектуальних і матеріальних ресурсів, за великої підтримки президента НАН України академіка Б.Є.Патона в нелегких політичних і економічних умовах колишнього СРСР була започаткована і отримала поштовх до розвитку чи не перша в Східній Європі наукова школа глобалістики, глобального менеджменту і глобального прогнозування. Суттєву роль у формуванні наукової школи відіграла міжнародна допомога, в тому числі Міжнародного інституту менеджменту в Женеві та його багаторічного очільника, видатного українського економіста Б.Д.Гаврилишина, а також відомого мецената і вченого-глобаліста Дж.Сороса. У другій половині XX ст. увесь світ вступив в епоху глобального розвитку. Інтереси успішного вирішення глобальних проблем людства з особливою гостротою поставили питання про розвиток наукових досліджень глобального характеру, що сформувало імперативне соціальне замовлення на розвиток глобалістики як науки.

Становлення і розвиток, результативність і перспективи кожної наукової школи визначальною мірою залежать від її засновника-організатора, його здатності об'єднувати навколо себе дослідників і відкривати нові напрями досліджень. Фундатором і лідером української наукової школи глобалістики є академік О.Г.Білорус – всесвітньовідомий вчений-економіст, політолог, дипломат, еколог і соціо-

лог. Ще з молодих років він продемонстрував лідерські якості крупної особистості, ініціативність організатора науки, креативність істинного вченого-новатора, який об'єднував навколо себе великі й малі наукові колективи та успішно забезпечував вирішення дедалі більше нових наукових проблем. У людській і науковій біографії О.Г.Білоруса особливу роль відіграв один з провідних наукових центрів НАН України – Інститут економіки і прогнозування. Саме в цьому інституті, де починаючи з 1989 р. він працював заступником директора з наукової роботи, була заснована і пройшла перший етап формування і розвитку українська наукова школа глобалістики і глобального прогнозування.

Але, якщо шукати витoki особистої зацікавленості О.Г.Білоруса науковими дослідженнями глобального характеру в Україні, то, очевидно, доведеться звернутися до першої половини 1960-х років. Річ у тім, що свою професійно-дослідницьку роботу О.Г.Білорусу довелося починати після закінчення нинішнього КНЕУ в 1960 р. у системі науково-виробничих об'єднань "Хартрон" і "Моноліт", інтереси і продукція яких мали виразно глобальний характер і прямо стосувалися проблем глобальної і національної безпеки. А потім були наукові стажування в Югославії часів Й.Б.Тіто (1964–1965 рр.), стажування в Гарвардському університеті США (1974–1975 рр.), багаторічна праця на посту директора Департаменту промисловості, науки і техніки (1979–1985 рр.), яка остаточно сформувала глобальне бачення світу та глобального співрозвитку.

У 1964–1965 рр. як науковий стажер-аспірант нинішнього КНЕУ О.Г.Білорус працював у Белградському університеті, де досліджував систему самоуправління та інтеграції великих виробничо-економічних систем Югославії в інтересах реформування командно-адміністративної системи управління промисловими підприємствами СРСР (у руслі так званої косигінської реформи). Науковими менторами (консультантами) дослідника були відомі вчені – завідувач кафедри економіки промисловості і колишній королівський міністр промисловості і торгівлі, автор підручника "Економіка промисловості" професор Д.Мішіч і колишній ад'ютант і офіцер зі зв'язків з СРСР при маршалі Й.Б.Тіто, професор І.Даутовіч. Крім

того, О.Г.Білорус у цей час мав щасливу нагоду познайомитись особисто і вивчати "ревізіоністську" політекономію відомого вченого та економічного ідеолога, політика професора Р.Стояновича. З бесід з цими авторитетними вченими стало зрозуміло, що наші безправні, неринкові підприємства, керовані "командирами виробництва" без економічної й управлінської освіти в умовах тотального диктату з центру не можуть бути конкурентоспроможними навіть в умовах національної економіки, не кажучи вже про конкурентність у рамках системи глобального співрозвитку, якщо вдатися до сучасної термінології.

В умовах доведеної до абсолюту державної власності на засоби виробництва і підприємства і тотально-командної централізованої системи управління різко гальмувались процеси кооперування підприємств, усупільнення виробництва, обмежувались його об'єктивний товарно-ринковий характер та можливості для інтеграції підприємств і галузей, обміну технологіями виробництва, організації та управління. Автаркія підприємств, галузей, регіонів і національного господарства в рамках світової економіки неминуче веде до застою і деградації. Водночас післявоєнна зруйнована економіка Європи і навіть Китаю стали на шлях реалізації довгострокової стратегії роздержавлення, інтеграції, конвергенції та інтернаціоналізації розвитку. Догматично-деградаційна система економіки СРСР була приречена на неминучий крах. А "ревізіоністська" реформаторська Югославія, колишня бідна європейська провінція, стала зразком розвитку і лідером для десятків країн "групи неприєднання" до блоків. Науковий звіт О.Г.Білоруса про результати досліджень успішної практики трансформаційних перетворень економіки Югославії з його рекомендаціями потонув в архівах, а реформа економіки СРСР 1965 р. провалилась.

У 1974–1975 рр. О.Г.Білорус, працюючи проректором Київського інституту народного господарства (тепер – ДВНЗ "КНЕУ ім. В.Гетьмана") і перемігши в міжнародному науковому конкурсі ООН-ЮНЕСКО, отримав унікальну можливість наукового стажування і дослідницької роботи в Гарвардському (Бостон – Кембридж) і Колумбійському (Нью-Йорк) університетах США – у лоні цих світових лідерів, які "знають все, і ніколи і ні в чому не поми-

ляються". Бути менторами програми наукового стажування в Гарварді дали згоду всесвітньовідомі економісти і серед них професор Д.К.Гелбрейт – один з основоположників наукової доктрини конвергенції капіталістичної і соціалістичної економічної системи, який був консультантом Президента США Д.Рузвельта в роки війни і вчителем майбутнього Президента США Д.Ф.Кеннеді в післявоєнні роки. Недарма і Президент США Рузвельт, і Президент США Кеннеді вважали, що майбутня економічна система повинна абсорбувати економічні та соціальні переваги капіталізму і соціалізму, оскільки бідні й безправні громадяни – це найкращий матеріал для диктатури проти демократії. Проводячи бесіди на базі вже опублікованих у всьому світі (але не в СРСР) своїх монографій¹, професор Дж.Гелбрейт концентрував увагу на тому, що саме базові виробничо-економічні структури (компанії, корпорації, об'єднання), переростаючи обмежені масштаби регіональних і загальнонаціональних ринків, виходять на всесвітню арену, формують глобальні ринки капіталів, товарів, інвестиційних ресурсів і стають локомотивами інтеграції національних економік у світову економіку, які глобалізуються через інтереси і процеси інтернаціоналізації, конвергенції та глобалізації.

Тоді виникло переконання, що термін "глобалізація" зародився саме в Гарвардському університеті США, і не тому, що перші публікації щодо глобалізації були реалізовані в журналі "Harvard Business Review", а тому, що ідеї і концепції глобалізації та конвергенції вже виникли в умах провідних гарвардських дослідників, таких як Дж.Гелбрейт, В.Леонтьєв та інших, і вже ширяли в інтелектуальному просторі світової науки. Але попереду був ще досить довгий період формування національних наукових шкіл глобалістики, розроблення основ теорії цієї нової науки, дослідження закономірностей і законів глобалізації. В цей же, приблизно, період у світі почалось наукове дослідження так званих глобальних проблем людства: економічних, екологічних, енергетичних, соціальних, гуманітарних, політичних, цивілізаційних та інших. Значну роль у започаткуванні цих досліджень відіграв Римський клуб

---

¹ Galbraith J.K. Economics and Public Purpose. Boston: Houghton Mifflin, 1973.

(Club of Rome). Саме йому належить ініціатива проведення глобальних прогностичних досліджень. До речі, завдяки ініціативі та за особистої участі президента Римського клубу професора Дж.Кінга в 1989–1990 рр. була заснована Українська асоціація Римського клубу, одним із засновників і першим президентом якої став О.Г.Білорус.

У 1990 р. з його ініціативи та за великої підтримки президента НАН України академіка Б.С.Патона був створений Інститут світової економіки і міжнародних відносин з виражено глобалістичним і синтетичним напрямом наукових досліджень. На базі цього інституту, директором-засновником якого став О.Г.Білорус, був створений неформальний Інститут глобалістики і Українська академія бізнесу і менеджменту, першим віце-президентом якої обрали О.Г.Білоруса як її засновника.

Відкриваючи перші установчі збори Української асоціації Римського клубу, його президент професор Дж.Кінг (Велика Британія), закликав вчених "мислити глобально і діяти локально". Відповідаючи на цей заклик, О.Г.Білорус доповнив гасло Римського клубу "мислити глобально" формулою "мислити стратегічно і діяти оперативно". Так були закладені лише перші початки глобальних досліджень і української наукової школи глобалістики. Але з самого початку існування і діяльності українська наукова школа глобалістики базувалась на найвищих світових досягненнях. Вона розвивалась, незважаючи на те, що повного розуміння її ролі та місця в Україні в той час ще не було, оскільки панували переконання, що всі економічні закони і закономірності відкрили К.Маркс і В.Ленін раз і назавжди. Тому менеджмент і глобалістику ще довгий час переслідувала гірка доля таких наук, як кібернетика і генетика. Це сьогодні, коли в світі видано мільйони наукових праць, у тому числі тисячі книг, слово "глобалізація" стало ключовим, хоча повного завершення теорії і методології глобалістики як синтетичної науки ще не сформовано. Більше того, в Україні все ще не виконується заповіт нашого великого наукового попередника професора М.Драгоманова, який писав, що "...вся практична мудрість людська може бути в тому, щоб убачити напрямок руху світового, його міру і закон і послужитися тим рухом. Інакше той рух піде

проти нас, роздавить нас"². Пізнання і застосування об'єктивних законів глобального співрозвитку стало найбільшим світовим імперативом нашого часу.

Особливим етапом розвитку української наукової школи глобалістики став період наукової роботи О.Г.Білоруса як директора Департаменту промисловості, науки і техніки Секретаріату ООН (1979–1981 рр.), характер наукових досліджень якого відзначався не тільки євроатлантичним, а й глобальним масштабом і рівнем, у тому числі досліджень глобально-прогнозного характеру. Так, досліджуючи агресивну експансію банківського капіталу Японії на євроатлантичних ринках у 1981 р., вчений дійшов висновків про віртуалізацію і розрив фінансово-банківської системи та реальної економіки цієї надрозвиненої країни і спрогнозував неминучий довготривалий спад і кризу, які в 1990-х роках стали реальним фактом і продовжуються сьогодні.

Члени Секретаріату ООН не мають прав авторства на результати своїх досліджень, у тому числі й на дослідження та прогнози глобального характеру. Але вони реально проводять такі розвідки, набувають досвіду проведення таких досліджень, сміливо висувають робочі наукові гіпотези та пропонують методи їх підтвердження або спростування. Це слугує науково-практичним інструментарієм для проведення подальших дослідницьких робіт у сфері глобалістики після завершення служби в Секретаріаті ООН. Досвід міжнародних досліджень ООН стає інтелектуальним капіталом вчених, які й надалі здатні забезпечувати міжнародний рівень і масштабність результатів своїх досліджень.

Яскравим зразком таких дослідників став академік П.І.Багрій (1925–1981), який зробив вагомий внесок у теорію глобального економічного відтворення. До спроб подальших досліджень вдавалися й деякі інші українські вчені-економісти. Але в післясталінський період ні соціального замовлення суспільства, ні команд із союзного центру на виконання таких досліджень не було. Тому заснування і формування української школи глобалістики, як і школи міжнародного менеджменту, було загальмовано на багато років. Її

² Драгоманов М.П. Вибрані твори. Київ: Либідь, 1991. С. 441–445.

започаткування, формування і дорога до визнання починалися тоді, коли в умовах застою все нове в науці зустрічали "у багнети" як офіційна цензура, так і самоцензура вчених-економістів. Ніхто з них не знав іноземних мов і не читав зарубіжних авторів. Керівники університетів і НДІ вважали, що без директив зверху міжнародні, а тим більше глобальні дослідження проводити небажано. Тому аж до кінця 1980-х років в Україні монографічних публікацій і навіть статей в офіційних журналах з цієї проблематики практично не було. Ситуація в СРСР і в Україні змінилась з початком горбачовської "перестройки" з її переорієнтацією на "загальнолюдські цінності" та на конвергенцію із Заходом. Економічна ринкова система виявилась набагато конкурентоспроможнішою за тотально-централізовану командну економічну систему СРСР. Тож за всіх негативів політико-економічних трансформацій 1980-х років було відкрито нову епоху в розвитку суспільства і науки.

Нові умови розвитку суспільства дали можливість О.Г.Білорусу розпочати формування цілого ряду піонерних проектів для започаткування академічних досліджень у сферах глобалістики, глобального менеджменту і глобального прогнозування. Як уже зазначалося вище, у 1989–1990 рр. О.Г.Білорус ініціював створення та очолив Інститут світової економіки і міжнародних відносин АН України, де розпочались активні дослідження у сфері глобалізації та глобалістики силами наукового колективу, до складу якого увійшли авторитетні вчені, в тому числі 38 докторів наук. Завдяки харизмі та організаторському таланту О.Г.Білоруса розпочався процес інституційного оформлення наукової школи. Паралельно був заснований перший у СРСР Міжнародний інститут менеджменту – фактично на базі АН України та Інституту економіки АН України. У цьому асоційованому з АН України науково-навчальному інституті почались дослідження у сфері міжнародного і глобального менеджменту та підготовка відповідних навчальних посібників. Студентами і магістрантами Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ) стали десятки майбутніх завідувачів кафедр менеджменту цілого ряду університетів в Україні. Саме вони понесли в суспільство України нові наукові знання у сфері глобалістики та міжнародного менеджменту.

Починаючи з 1990-х років, із виходом перших теоретичних монографій³, була створена атмосфера для реальних наукових дискусій, формулювання закономірностей і об'єктивних законів глобального співрозвитку. Саме починаючи з періоду суверенізації колишніх республік СРСР поступово сформулювалося велике соціальне замовлення на глобальні дослідження в інтересах країн зворотної ринкової трансформації в умовах жорсткої глобальної конкуренції, глобальної нестабільності та циклічних і системних криз. У 1990 р. АН України обрала О.Г.Білоруса членом-кореспондентом за науковим фахом "Міжнародний менеджмент", і в 1992 р. йому було присвоєно звання "Заслужений діяч науки і техніки України".

Розвиток наукових шкіл глобалістики і менеджменту не припинявся і в період 1992–1995 рр., коли О.Г.Білорус за рішенням Президента України і Верховної Ради України працював першим Послом України в США. Як вчений він не залишав наукову діяльність, особливо в галузі глобальних стратегій співрозвитку і глобальної безпеки. Робота посла, крім усього іншого, дала глибоке переконання необхідності наукових досліджень у сфері глобальної інтеграції і конвергенції. Тому, повернувшись в Україну, з 1995 р. О.Г.Білорус розгорнув іще активнішу наукову діяльність у сфері глобалістики в системі НАН України в кооперації з такими університетами, як КНУ ім. Тараса Шевченка, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана, Дипломатичною академією України. Уже на початку 1998 р. у Києві вийшла перша колективна монографія у сфері глобалістики і глобальної стратегії "Глобальні трансформації і стратегії розвитку"⁴, що започаткувала цілий цикл монографічних досліджень піонерного характеру і розпочала активний подальший розвиток української наукової школи глобалістики. Ця монографія відкрила наукову дискусію, що заохотила дослідників процесів

---

³ Білорус О.Г. Механизмы экономической интеграции. Киев: Наукова думка, 1990. 280 с.; Білорус О.Г. Корпоративні мережі. Київ: МІМ, 1990. 91 с.; Білорус О.Г., Рогач В.І. Міжнародні акціонерні товариства: організація і управління. Київ: Техніка, 1992. 144 с.; Білорус О.Г., Скаленко О.К. Глобальна інформаційна основа постіндустріального розвитку: Доповідь Римському клубу. Київ, 1995. 101 с.

⁴ Глобальні трансформації і стратегії розвитку / НАН України; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. Київ, 1998. 416 с.

глобалізації та глобальних трансформацій до подальшого розвитку і поглиблення наукових пошуків.

Підґрунтям теорії глобалістики як самостійної галузі наукового знання є відображення нових явищ економічного життя та закономірностей світових процесів, які мають системний характер, а саме:

- реальною є інтеграція економік країн на регіональному чи глобальному рівні внаслідок дій міждержавних угод і транснаціональних компаній;

- глобальні проблеми у сферах забезпечення продовольством, енергетики, демографії, екології, поширення ядерної та звичайної зброї, нерівномірність економічного розвитку регіонів планети тощо можна розв'язати, лише об'єднавши зусилля міжнародної спільноти;

- стрімкий розвиток міжнародної торгівлі, що поєднує економіки країн, які раніше ніколи не торгували між собою;

- посилення процесів міжнародного поділу праці за одночасного поширення інтенсивних технологій у процесі об'єднання окремих частин народногосподарських комплексів різних країн, задіяних у створенні кінцевого продукту;

- формування міжнародної транспортної мережі на світовому океані та материках, відкриття транспортних коридорів для переміщення товарів і вантажів, що особливо важливо для України, яка розташована на перетині транспортних шляхів Західна Європа – Схід – Північна Європа – Південь;

- розвиток мережі кабельного та супутникового зв'язку, що формує міжнародний інформаційний простір не лише у сфері швидкого обміну інформацією, а й об'єднує через систему телебачення культури різних народів, що поглиблює різні світоглядні засади і менталітети;

- світова банківська мережа, швидкі фінансові розрахунки між країнами, фірмами прискорюють обіг капіталу, створюючи нові можливості його нарощування;

- підтримка міжнародними установами, включаючи ООН, принципів, правил і форм створення міжнародного ринку праці при

гарантуванні прав людини на працю зумовлена посиленням міграції населення бідних країн до країн "золотого мільярда";

– зміна ролі держави як формоутворювального чинника розвитку національних економік;

– установлення єдиних стандартів на сировину, продовольчу продукцію, бухгалтерський облік, інтелектуальну власність тощо⁵.

Наукова школа глобалістики поповнювалась новими дослідниками, в тому числі з Академії аграрних наук і її Інституту аграрної економіки та цілого ряду університетів. Одним з найбільш активних вчених аграрників-глобалістів став доктор сільськогосподарських наук В.І.Власов, який за підсумком наукових досліджень захистив другу докторську дисертацію у сфері глобальної економіки. Результатом спільних досліджень трансформації глобальної торгівлі та продовольчої безпеки стала низка фундаментальних праць, підготовлених під керівництвом О.Г.Білоруса⁶.

Упродовж 1990–2017 рр. основоположником і лідером наукової школи О.Г.Білорусом було опубліковано цілий ряд піонерних наукових праць у таких важливих напрямках наукової глобалістики, як: теорія глобалістики, глобальна політекономія, економічна глобалістика, соціальна глобалістика, глобальне прогнозування, екологічна глобалістика, глобальна стратегіка, геоекономіка, глобальна дипломатика. Етапним дослідницьким проектом у сфері глобалістики була серія наукових видань⁷, у тому числі колективна монографія "Глобалізація і безпека розвитку" (2001), яка стала науковим бестсе-

⁵ Білорус О.Г., Власов В.І. Глобальні трансформації торгівлі. Київ: ННЦ ІАЕ, 2008. 228 с.

⁶ Глобалізація і конкурентоспроможність економіки. Київ: КНЕУ, 2003. 569 с.; Білорус О.Г. Гаврилук О.В. Глобальний конкурентний простір. Київ: КНЕУ, 2007. 680 с.; Саблук П.Т., Білорус О.Г., Власов В.І. Глобалізація і продовольство. Київ: ННУ "Ін-т аграр. економіки", 2008. 632 с.; Глобальна продовольча безпека / Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАН України; ННЦ "Ін-т аграр. економіки" УААН. Київ, 2009. 486 с.

⁷ Білорус О.Г. Економічна система глобалізму / НАН України; Ін-т світової економіки і міжнар. відносин; Київ. нац. екон. ун-т. Київ, 2003. 357 с.; Білорус О.Г. Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму / Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини "Україна"; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ: Ун-т "Україна", 2016. 533 с.; Власов В.І. Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії: у 3-х т. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2011–2012.

лером⁸. Ці роботи є певним підсумком діяльності української наукової школи глобалістики за період у понад двадцять п'ять років.

Позитивна оцінка досягнень української наукової школи глобалістики зафіксована в документах НАН України, в опублікованих рецензіях, підручниках і навчальних посібниках з глобалістики, геоekonomіки, геополітики і геостратегіки. За оцінкою президента НАН України академіка Б.Є.Патона, вчені – представники цієї школи відкрили і сформуvalи цілий ряд закономірностей та об'єктивних законів сучасного глобального співрозвитку і внесли видатний вклад у розроблення теорії глобальної економіки і теорії світ-системи постіндустріального глобалізму як нового історичного явища, що має формаційні та цивілізаційні ознаки, а також у теорію неоконвергенції сучасних авангардно-ринкових і транзитивних економічних систем⁹.

У навчальній літературі й, у тому числі, в новому підручнику "Історія економічних вчень" (2016) підкреслюється як теоретична значимість, так і прогностно-прикладна функція досягнень української наукової школи глобалістики¹⁰. Відзначається вклад її представників у розроблення проблем глобальної політекономії (О.Г.Білорус, В.С.Савчук), теорії зворотної трансформації перехідних економічних систем, стратегію системної інтеграції економіки, соціології та екології в глобальних системах (О.Г.Білорус, Б.В.Буркинський, Ю.Ю.Туниця), теорії безпеки глобального соціально-економічного співрозвитку (О.Г.Білорус). Вченими – представниками наукової школи зроблено суттєвий внесок у розвиток соціальної глобалістики (О.Г.Білорус, В.М.Ворона), розроблено концепцію глобально орієнтованої національної стратегії розвитку України в умовах фінансової глобалізації і неоконвергентної інтеграції з ЄС (О.Г.Білорус, Т.І.Єфименко). У річних наукових звітах Президії НАН України за період 1990–2017 рр. дається висока оцінка результатів досліджень членів Української наукової школи глоба-

⁸ Глобалізація і безпека розвитку. Київ, 2001. 734 с.

⁹ Академік Білорус О.Г. / Нац. акад. наук України. Київ: Ун-т "Україна", 2014. 133 с. С. 8.

¹⁰ Історія економічних вчень: підручник / за ред. Тарасевича В.М., Петруні Ю.С. Київ: ЦУЛ, 2016. С. 321–339.

лістики і підкреслюється важливість і перспективний характер подальшого розвитку глобалістичних досліджень¹¹.

Про велику наукову і прикладну значимість досліджень української наукової школи глобалістики свідчить і той факт, що в 2014 р. у структурі Академії фінансового управління при МОН України і НАН України створено наукове відділення глобальної економіки і міжнародних фінансів, яке вже опублікувало першу фундаментальну монографію "Фінансова глобалізація і євроінтеграція" (2016)¹². Наукові журнали України "Економічна теорія", "Фінанси України", "Економічний часопис-XXI", "Економіка України", "Науковий вісник Дипломатичної академії України", "Стратегія економічного розвитку" відкрили спеціальні рубрики "Глобалізація і глобальна економіка".

В Україні активно формується інтегрована мережа науково-дослідних осередків, які активно досліджують проблеми у сфері глобалістики і глобального менеджменту. Коли йдеться про персоналії вчених-фундаторів і піонерів української наукової школи глобалістики, то поряд з її лідером – академіком НАН України О.Г.Білурусом – слід назвати таких відомих в Україні та світі вчених, як академік НАН України В.М.Геєць, академік НАН України В.М.Ворона, професор А.С.Гальчинський, професор В.І.Власов, професор В.М.Бебик, професор І.О.Бочин, професор П.Ю.Буряк, професор В.Г.Воронкова, професор В.П.Галушко, професор О.І.Гойчук, професор О.Г.Гупало, професор В.В.Дергачова, професор О.В.Зернецька, професор В.А.Зленко, академік НААН України М.В.Зубець, професор В.П.Клочко, професор Д.Г.Лук'яненко, професор Ю.В.Макогон, професор І.Ф.Михасюк, академік НАН України Ю.М.Пахомов, професор О.В.Плотников, професор А.М.Поручник, академік НААН України П.Т.Саблук, член-кореспондент НАН України В.Р.Сіденко, професор С.В.Сіденко, к.е.н. О.К.Скаленко, професор Н.О.Татаренко, професор А.С.Філіпенко, академік НААН України М.А.Хвесик, професор Т.М.Циганкова,

¹¹ Звіти Національної академії наук України за 1991–2017 рр.

¹² Фінансова глобалізація і євроінтеграція: монографія / Білурус О.Г., Єфименко Т.І. та ін.; за ред. О.Г. Білуруса, Т.І. Єфименко; ДННУ "Акад. фін. управління". Київ, 2015. – 496 с.

професор В.І.Чужиков, професор О.А.Швиданенко, професор С.О.Шергін, д.м.н. Ю.М.Щербак та багато інших відомих вчених.

До честі українських дослідників-глобалістів вони сміливо виступали проти тотального роздержавлення і грабіжницької приватизації та зворотного транзиту національних економічних систем у хижацький капіталізм XIX ст., який у західному світі уже трансформувався в постіндустріально-мережевий, корпоративний і соціалізований економічний лад. На жаль, шлях тотальної приватизації та олігархізації привів до руйнування продуктивних сил, корупції, зубожіння громадян, деіндустріалізації. Тому сьогодні перед українськими вченими стоїть історичне завдання генерування нових ідей і рекомендацій щодо відновлення процесів економічного розвитку в жорстких умовах глобальної конкуренції.

Українські науковці, об'єднані новаторськими ідеями наукової школи глобалістики, у своїх публікаціях активно просувають у світовий науковий обіг оригінальні авторські концепції та новаторські підходи, про що промовисто свідчать назви колективних та індивідуальних монографій (останні видані вже десятками)¹³. Ці праці видавались як українською, так і російською та англійською мовами, були доступні зарубіжним читачам і викликали зацікавленість у співпраці з їх авторами. На зустрічі академіка О.Г.Білоруса з М.С.Горбачовим під час ювілейного конгресу Німецької соціал-демократії в Берліні останній, отримавши сувенір – книгу "Экономическая система глобализма" (2003)¹⁴, висловив здивування, що українські колеги "обскакали" його "Горбачев-Фонд" і запросив їх до співпраці. На жаль, "Горбачев-Фонд" невдовзі закрили.

Сьогодні, коли українська наукова школа глобалістики відзначає свій перший умовний ювілей – 40-річчя започаткування глобалістичних досліджень в Україні, ми з повним правом констатуємо, що

---

¹³ Глобальні трансформації і стратегії розвитку. Київ, 1998. 416 с.; Економічна система глобалізму. Київ, 2003. 357 с.; Глобальний конкурентний простір. Київ, 2007. 680 с.; Білорус О.Г., Мачейко Ю.М. Глобальное устойчивое развитие. Киев: КНЭУ, 2006. 488 с.; Білорус О.Г., Мачейко Ю.М., Вітер І.І. Глобальні стратегії Євросоюзу / за наук. ред. О.Г. Білоруса. Київ: КНЕУ, 2009. 528 с.; Глобальна корпоративна система / кер. авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. Київ: КНЕУ, 2011. 408 с.

¹⁴ Білорус О.Г. Экономическая система глобализма. Киев, 2003. 422 с.

у засновників і піонерів української глобалістики є десятки послідовників. Свої наукові школи створили і сформуvalи глобалісти другого покоління (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Серед них ректор КНЕУ, професор Д.Г. Лук'яненко, професор КНУ імені Тараса Шевченка А.С.Філіпенко, член-кореспондент НАН України В.Р.Сіденко, професор О.В.Зернецька та інші. Сучасна українська наукова школа глобалістики має у своїх лавах і лідера-засновника, і нових лідерів-послідовників, і третє покоління учнів. Це гарантує цій школі спадкоємність наукових досліджень і великі перспективи розвитку. Хочемо вірити, що українська наукова школа глобалістики внесе свій гідний внесок у формування довгострокової глобально орієнтованої національної Стратегії модернізації і прогресивного розвитку України.

Як і всяку наукову школу, активних членів української школи глобалістики об'єднує спільність теоретико-методологічних засад досліджень та принципів підходу до вирішення глобальних і національних проблем сучасності в їх взаємозв'язку і взаємозалежності. Серед цих засад – переконання, що складні процеси глобального співрозвитку слід комплексно досліджувати на постійній основі, оскільки без цього будь-які національно-обмежені стратегії втрачають перспективу. Глобальні фактори стали визначальними. У цьому сенсі і стала об'єктивно потрібною нова інтегрально-синтетична наука – глобалістика, яка б використовувала досягнення всіх сучасних наук і сама стала міждисциплінарною. Тому в процесі розвитку глобалістичних досліджень уже на першому етапі виникла гостра проблема формування наукових основ теорії глобалістики і розвиток наукового напрямку "економічна глобалістика" як її головної складової. Незважаючи на те, що первинна теоретична основа глобалістики вже закладена, українські вчені-глобалісти продовжують теоретичні пошуки і відкривають дедалі нові й нові закономірності та закони глобальної політекономії.

Природно-логічною базою виникнення, формування і сучасного розвитку української наукової школи глобалістики була і залишається співдружність і наукова кооперативна синергія інститутів Національної академії наук України. Тому школа сьогодні має всеукраїнську географію. Разом із тим ця наукова школа виникла

і пройшла перший етап розвитку на базі таких наукових китів: Інституту економіки АН УРСР (директор – академік І.І.Лукінов), Інституту економіки і прогнозування НАН України (директор-організатор – академік В.М.Геєць), Київського інституту народного господарства і базованого там Міжнародного інституту менеджменту (МІМ-Київ), створеного в 1989 р. академіком О.Г.Білурусом Інституту світової економіки і міжнародних відносин. Вирішальну роль у формуванні української наукової школи глобалістики відіграла Академія наук України на чолі з її легендарним президентом і всесвітньо відомим вченим-лідером академіком Б.Є.Патоном, який є послідовником вчення академіка В.І.Вернадського про глобальну ноосферу. Підтримка президента Б.Є.Патона була дуже конкретною і відзначалося особистою зацікавленістю, оскільки Борис Євгенович читав перші монографії з проблем глобального економічного розвитку, підготовлені під науковим керівництвом О.Г.Білуруса, і давав до них рецензії-передмови, а також презентував їх на сесіях Міжнародної асоціації академій наук країн СНД, що мало особливе значення. Тому починаючи з 1998 р., піонерні видання української наукової школи глобалістики вийшли далеко за межі України і почали отримувати дуже позитивні рецензії та відгуки.

У перші роки існування української наукової школи глобалістики на її базі та за підтримки НАН України були створені Інститут світової економіки і міжнародних відносин (1990 р.), неформальний Міжнародний інститут глобалістики, Міжнародна асоціація "Україна – Римський клуб" і Міжнародна академія бізнесу і менеджменту. Лідером-засновником цих структур став академік О.Г.Білурус. З часом географія публікацій української наукової школи глобалістики розширилася: у Росії, Польщі та інших країнах вийшли монографії і статті національними та англійською мовами.

Фундатор і багаторічний лідер української наукової школи глобалістики академік О.Г.Білурус є яскравим представником сучасної інтелектуальної еліти, яка органічно поєднує високі людські якості професора вищого навчального закладу і академічного вченого. Як він, так і його учні та послідовники – вчені-глобалісти – вважають, що найефективнішим методом упровадження нових наукових ідей

і нових знань є науково-педагогічна діяльність – викладання в студентській аудиторії, наукове керівництво магістрантами, аспірантами, докторантами, підготовка підручників для ВНЗ, навчальних посібників. Саме з ініціативи вчених – представників української наукової школи глобалістики у навчальні плани університетів України були включені такі нові предмети, як глобалістика, економічна глобалістика, менеджмент, глобальна екологія та інші. Ними були підготовлені десятки навчальних посібників, монографій і багато сотень статей у вітчизняних і зарубіжних журналах. З кожним роком зростає загін українських вчених-глобалістів нової генерації. Практично сьогодні кожна монографія, кожна стаття тією чи іншою мірою трактує проблеми глобалістики, її закони та закономірності як нової синтетичної та міждисциплінарної меганауки. Вчені-глобалісти України мають високий рівень цитування, що збагачує зміст наукових дискусій.

Представники української наукової школи глобалістики відзначаються високою науковою кваліфікацією, оскільки долучившись до цієї наукової спільноти, вони вже були фаховими дослідниками-докторантами і кандидатами наук, а в процесі дослідження глобальних проблем досягли нових, незрівнянно вищих рівнів кваліфікації і з вузьких спеціалістів перетворились на "генералістів". Кращим прикладом для них є лідер наукової школи академік О.Г.Білорус, який, отримавши у ВНЗ фах "інженер-економіст" виріс у людину-інститут, ставши народним депутатом, державником-політиком, дипломатом-послом, дослідником у сфері глобальної економіки, фінансів, екології, соціології, глобального прогнозування, стратегічного менеджменту, теорії міжнародних відносин, глобальної політекономії. Крім того, він ще став "глобальним поліглотом", що є рідкісним прикладом навіть у наші модерні часи. Його учні та послідовники надзвичайно успішно ведуть свою "наукову гонку" за лідером і вже займають ключові позиції у відповідних напрямках глобалістики. Серед них – такі колишні учні та послідовники лідера, як В.І.Власов (теорія глобалістики), О.В.Зернецька (глобальні комунікації), Д.Г.Лук'яненко (глобальна інтеграція), Т.Ю.Перга (глобальна екологія), О.К.Скаленко (глобальна інформатика), С.І.Соколенко (глобальна економіка), І.І.Вітер,

В.Р.Сіденко, Ю.М.Мацейко, В.А.Зленко, О.С.Бодрук, А.С.Гальчинський, С.О.Шергін, Р.Н.Жангожа, В.М.Бебик, В.І.Басюк (США), О.В.Гаврилюк, І.Ю.Гузенко, М.В.Бондарець і багато інших. Більшість із них досягли високого рівня міжнародної наукової конкурентоспроможності, що свідчить про високий міжнародний авторитет і значущість та перспективний характер результатів досліджень української наукової школи глобалістики загалом. Сьогодні ця школа має свої відгалуження у таких університетських центрах України, як Харків, Дніпро, Одеса, Львів, Тернопіль з перспективою подальшого розширення.

Завдяки підтримці і позитивній оцінці НАН України досягнень української наукової школи глобалістики в Україні створено в цілому сприятливі умови для подальшого розвитку досліджень проблем глобалістики і глобальної економіки. Ці науки тепер широко розвиваються в університетах України. Зростає соціальне замовлення на результати глобалістичних досліджень. Сформовано національні наукові кадри глобалістів-дослідників – викладачів ВНЗ. Але разом із тим відчувається гостра потреба в об'єднанні зусиль дослідників-глобалістів щодо створення постійно діючого форуму для наукових дискусій, наукових конференцій. Гострою залишається проблема виходу українських вчених на міжнародну арену, видання їх праць іноземними мовами. Немає жодного сумніву в тому, що українська наукова школа глобалістики і надалі сприятиме ефективній інтеграції України у глобальні та європейські структури і неоконвергенції її ринкової системи, що послужить відродженню і прогресивному розвитку нашої Української держави.

УКРАЇНСЬКА НАУКОВА ШКОЛА ФІНАНСОВО-МОНЕТАРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ

(лідер – чл.-кор. НАН України А.І. Даниленко)

Започаткування наукової школи фінансово-монетарного регулювання пов'язане з постановкою питання про наукове забезпечення реформування планової економіки у другій половині 1960-х років. Хоча традиційна соціалістична економіка вважалась достатньо ефективною у плані мобілізації ресурсів і стимулювання зростання, у тогочасній економічній літературі дискутувалися питання співвідношення плану й ринку, поєднання в механізмі управління народним господарством планових начал і товарно-грошових відносин, напрями впливу закону вартості на виробництво в адміністративно-плановій економіці. Зокрема, було обґрунтовано висновок, що при правильному його використанні закон вартості чинить вагомий вплив на прискорення розвитку продуктивних сил, стимулюючи підприємства до вдосконалення технічного рівня та покращення організації виробництва, а окремих працівників – до підвищення продуктивності праці.

Теоретичним підсумком полеміки про роль і співвідношення економічних законів стало переведення питання у площину розроблення ефективних фінансових механізмів, що поєднують планові та вартісні регулятори суспільного виробництва. Було засуджено практику вирішення складних проблем економічного розвитку методами адміністрування, недооцінки об'єктивного економічного механізму господарського управління, визнано необхідність використання і централізовано-розподільчих, і ринково-вартісних важелів прискорення розвитку продуктивних сил.

У ході проведення господарської реформи 1965 р. передбачалося розширення використання механізму дії закону вартості у напрямі збільшення його впливу на розвиток продуктивних сил через колективні та особисті матеріальні інтереси, що збільшило вагу вартісних показників і регуляторів в економіці, перевівши питання фінансової

самоокупності та господарської самостійності підприємств у практичну площину. Перехід від територіального управління, що здійснювалося радами народного господарства, до управління за галузевим принципом через відповідні міністерства означав зміну пріоритетів у використанні фінансово-економічних важелів державної політики. Тому у ході проведення реформи ключового значення набули питання джерел і механізмів фінансування економічного розвитку. На перший план висувалися економічні методи управління за допомогою таких інструментів, як госпрозрахунок, ціна і кредит.

Творчим осередком, що згуртував молоді наукові сили для вирішення нових завдань, став відділ фінансів і кредиту, утворений в Інституті економіки АН УРСР рішенням Президії АН УРСР у другій половині 1960-х років. Його очолив начальник відділу фінансування металургійної та хімічної промисловості Мінфіну УРСР А.І.Даниленко.

Радянська централізована економічна система, за якої одержавлення фінансових ресурсів було ключовою домінантою розподільчих і перерозподільчих процесів, не сприяла виявленню сутнісних ознак та реалізації потенціалу саме фінансово-кредитного інструментарію регулювання економіки. Розроблення конкретних шляхів і методів використання грошово-кредитних і фінансових важелів у народному господарстві мало свою специфіку в умовах радянської адміністративно-планової системи управління народним господарством. Зосередившись на розв'язанні науково-прикладних завдань, А.І.Даниленко став новатором у постановці та науковому розробленні питань фінансово-кредитного регулювання у вітчизняній економічній науці. Значною мірою завдяки його науково-практичним розробкам фінансово-кредитні механізми було визнано не лише важливою складовою планування та управління економікою, а й ключем до вирішення проблем прискорення науково-технічного прогресу, підвищення якості продукції, посилення відповідальності первинних виробничих ланок, забезпечення успішності й конкурентоспроможності економіки. Разом із тим цей напрям досліджень перебував у фарватері загальносвітового поступу економічної теорії.

У другій половині XX ст. об'єктивні процеси розвитку світового господарства та національних економік зумовили переосмислення

ролі грошей, кредиту і фінансів у суспільному відтворенні та економічному розвитку. Найперше це виявилось у кризі кейнсіанської концепції державного регулювання економіки, викликаній низкою факторів економічного, науково-технологічного та соціального характеру. Науково-технічна революція зумовила суттєві структурні зміни в економіці, значне розширення номенклатури виробів, зростання динамічності виробничих і фінансових пропорцій. За цих умов роль ринкових стимулів економічного розвитку суттєво зросла, тоді як можливості та, відповідно, значення державного регулювання зменшилося. В цьому ж напрямі діяла інтернаціоналізація виробництва, що знижувала дієвість інституційних засобів впливу національних держав на економіку. На хвилі економічних криз (1968–1969; 1974–1975 рр.), які супроводжувалися стагфляцією, посилилася критика кейнсіанської теоретичної доктрини та відповідних рецептів економічної політики. Представники посткейнсіанства запропонували осучаснений варіант трактування ідей Дж.М.Кейнса щодо неможливості автоматичного досягнення економічної рівноваги та обґрунтування необхідності державного регулювання господарських процесів як синтезу макро- та мікроекономіки¹. Саме такий підхід був узятий за основу досліджень, що проводилися під керівництвом А.І.Даниленка у відділі фінансів і кредиту. В умовах фінансового централізму, бюджетного фінансування економіки, коли абсолютна більшість науковців займалася питаннями державних фінансів, він започаткував розроблення проблематики фінансів підприємств з позицій оптимізації інвестиційного механізму в цілому.

Другим важливим напрямом утвердження нових підходів до значимості грошово-кредитної сфери у другій половині ХХ ст. стала так звана "монетаристська контрреволюція", що проголосила вирішальну роль грошового чинника в макроекономіці та стала теоретичною основою розроблення ефективної грошово-кредитної полі-

---

¹ Докл. див. напр.: Clower R. The Keynesian Counterrevolution: A Theoretical Appraisal. In Hahn F. H., Brechling F. R. (Eds.) *The Theory of Interest Rate*. London: Macmillan & Co., 1965; Дэвидсон П. Посткейнсианская теория денег и проблема инфляции. *Современная экономическая мысль*. Москва: Прогресс, 1981. С. 398–429; Carvalho F. Mr. Keynes and Post Keynesians. *Principles of Macroeconomics for a Monetary Production Economy*. Aldershot: Edward Elgar, 1992.

тики держави. Утвердження монетаризму як універсальної концепції регулювання економіки в західній економічній науці пов'язане насамперед з іменами М.Фрідмена, А.Шварц, К.Бруннера, Ф.Найта та ін. Ці вчені послідовно виступали за створення позитивної економічної науки, положення та висновки якої характеризують реально існуючі процеси та явища².

Методологічна спорідненість наукової школи А.І.Даниленка з економічною концепцією монетаризму полягає не тільки у визнанні суспільно-економічної ролі грошей та ринково-вартісних механізмів регулювання виробництва, а й у послідовному дотриманні принципів об'єктивності та реалізму, що відрізняють позитивну економічну науку від нормативної. Теорія соціалістичного господарства та її наступниця – політична економія соціалізму, що представляли офіційну радянську економічну науку, як відомо, містили виклад нормативних положень, цілепокладання ставили вище за об'єктивність емпіричних фактів. Тому новаторство ідей фінансово-кредитного регулювання в умовах централізованої економіки доповнювалося оригінальністю методологічних підходів, що засвідчують глибоку спадкоємність наукової традиції фінансових досліджень в українській економічній думці³ та її нерозривний зв'язок зі світовою наукою.

Парадигмальні зрушення в економічній теорії проявилися в посиленні уваги до джерел економічного розвитку та механізмів забезпечення та підтримки стабільності в динамічній господарській системі. Ці зміни фокусу економічних досліджень, своєю чергою, визначали магістральний шлях теоретичного обґрунтування регуляторних заходів економічної політики держави – вдосконалення та розширення застосування фінансово-кредитних інструментів інноваційно-технологічної, антикризової, зовнішньоторговельної політики.

Напрацювання відділу, очолюваного А.І.Даниленком в Інституті економіки як "контрфорс" для радянської системи фінансування виробництва відповідали загальносвітовій спрямованості економічної науки на переосмислення ролі держави у фінансово-кредитному

² Андрущенко В.Л. Фінансова думка Заходу в XX столітті (Теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів). Львів: Каменяр, 1999. 305 с.

³ Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні / НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2013. С. 437–499.

стимулюванні конкурентоспроможності та інновацій. У 1960-х роках під керівництвом А.І.Даниленка було розгорнуто комплексні дослідження проблем ефективності впливу фінансово-кредитних важелів на виробництво, розподілу і перерозподілу прибутку підприємств у фінансовому забезпеченні економічного розвитку та розширення доступу суб'єктів господарювання до нових джерел фінансування⁴. Зусилля науковців були зосереджені на таких пріоритетних напрямках наукових досліджень: взаємовідносини підприємств з бюджетом по платежах з прибутку; удосконалення структури джерел фінансування централізованих капітальних вкладень та форм розрахунків; безготівкові розрахунки та підвищення їх ефективності; удосконалення кредитування основних фондів; утворення єдиного фонду стимулювання; впливу бюджетних коштів на економічний розвиток.

Дослідження, ініційовані та проведені під керівництвом А.І.Даниленка у другій половині 1960-х – на початку 1970-х років, дали змогу вирішити низку актуальних науково-прикладних проблем, зокрема розроблення наукових основ формування, розподілу і використання прибутку в промисловості⁵, обґрунтування розміру фіксованих платежів із загальної суми прибутку; уточнення функцій плати за фонди та їх розміру, який забезпечує стимулюючий вплив на поліпшення використання основних фондів і оборотних коштів; визначення місця вільного залишку прибутку в системі платежів у бюджет; недоліки багатоканальності систем преміювання; напрям підвищення ролі фінансово-кредитних важелів у технічному вдосконаленні та ефективному використанні основних фондів; поліпшення структури джерел фінансування капітальних вкладень та ін.

У період формування наукової школи були налагоджені тісні зв'язки і співпраця з відомими вченими Інституту економіки АН СРСР (Д.А.Аллахвердяном, А.Городецьким, В.Г.Стародубровським); Науково-дослідного фінансового інституту Мінфіну СРСР (В.П.Дяченком, С.А.Сітарян, В.К.Сенчаговим, Г.В.Базаровою, Р.Д.Винокуром)

---

⁴ Даниленко А.И., Левтринский Т.М., Обозный С.Ф. Прибыль и премия в условиях хозяйственной реформы на предприятиях лёгкой промышленности УССР. Киев: УкрНИИНТИ, 1969.

⁵ Див.: Формирование, распределение и использование прибыли в социалистической промышленности. Киев: Наук. думка, 1974 та ін.

та кафедрою фінансів і кредиту Харківського державного університету (П.І.Вербою), у рамках яких, зокрема, досліджувались проблеми удосконалення розподілу прибутку та бюджетної підтримки підприємств. Виконані дослідження (з урахуванням та в координації з провідними науковими центрами СРСР у сфері фінансів та кредиту⁶) дозволили обґрунтувати нові положення, правильність яких підтвердила практика господарювання, насамперед у частині створення єдиного фонду матеріального заохочення, необхідності запровадження диференційованого підходу до розподілу планового і надпланового прибутку, введення в систему платежів гарантованої частки бюджету замість відрахувань вільного залишку від суми фактично отриманого прибутку, залучення позик банку до планових витрат з технічного переоснащення виробництва та ін.⁷

У 1970-х роках одним із ключових напрямів став пошук шляхів удосконалення фінансово-кредитних відносин у зв'язку з розвитком господарського розрахунку в галузевих комплексах і початком експерименту щодо застосування в промисловості пайового методу розподілу прибутку⁸. Проведені дослідження дали можливість обґрунтувати необхідність подальшого вдосконалення структури джерел фінансування капітальних вкладень (особливо на рівні основної госпрозрахункової ланки) за рахунок розмежування інвестиційних функцій ланок, а також розвитку принципів господарського розрахунку в галузях. Було також доведено неефективність діючої системи платежів з прибутку і необхідність посилення її стимулюючої ролі за рахунок збільшення частки гарантованих платежів. Уперше була висловлена та обґрунтована ідея про запровадження диференційованого підходу при формуванні на той час взаємовідносин виробничих об'єднань (підприємств), промислових об'єднань, міністерств і бюджету з урахуванням їх галузевої специфіки.

---

⁶ В Інституті економіки АН СРСР значна увага приділялась аналізу грошово-кредитної політики, ціноутворення, розвитку підприємств і галузей, організації та управління (особливо ґрунтовно займались цими питаннями В.П.Дяченко та Д.А.Аллахвердян).

⁷ Шелудько Н.М., Кудряшов В.П. Розвиток наукового напрямку фінансово-монетарного регулювання української економіки. *Фінанси України*. 2017. № 6. С. 109–121.

⁸ Див.: Финансово-кредитные проблемы социалистической промышленности. Киев: Наук. думка, 1977.

Ця ідея отримала розвиток у подальших дослідженнях, де фінансово-кредитні проблеми досліджувались у тісному зв'язку з напрямками вдосконалення механізму господарювання в цілому і його елементів, зокрема ціноутворення⁹. Було обґрунтовано напрями вдосконалення короткострокового кредитування галузей народного господарства на основі складання кредитних договорів, поліпшення кредитного планування і розвитку господарського розрахунку та матеріального заохочення в установах Держбанку¹⁰. У той час А.І.Даниленко, його колеги та учні брали активну участь у науково-методичному супроводі рішень Держплану та Мінфіну УРСР щодо вдосконалення розрахунків підприємств з державним бюджетом, формування розподілу і використання прибутку, удосконалення фінансово-кредитних відносин у промисловості.

Упродовж першої половини 1980-х фундатор наукової школи та її лідер спрямовує зусилля на розроблення теоретико-методологічних основ фінансового стимулювання ефективності промислового виробництва. Результати проведених досліджень захищені у його докторській дисертації "Фінансові методи стимулювання ефективності промислового виробництва (на прикладі промисловості УРСР) за спеціальністю "фінанси, грошовий обіг та кредит" (1986 р., ДСК). У контексті розвитку економічної науки важливим і новаторським було послідовне дотримання положення про роль інтересів економічних суб'єктів у функціонуванні та розвитку економіки, переведення цього положення з абстрактно-теоретичної сфери політичної економії у прикладну площину вироблення ефективних мотиваційних механізмів узгодження інтересів держави і окремого підприємства через взаємодоповнення і взаємозаміщення фінансових і кредитних важелів.

Таким чином, **перший етап** становлення наукової школи (1965–1991) – це започаткування досліджень фінансово-кредитного регулювання економіки в межах адміністративно-планової економічної системи. Територіальна локалізація наукової діяльності за цим на-

⁹ Див.: Фінансово-кредитные рычаги эффективности производства. Киев: Наук. думка, 1981.

¹⁰ Ольшеская Л. А. Совершенствование кредитования промышленного производства. Киев: Наук. думка, 1976.

прямом досліджень пов'язана з відділом фінансів і кредиту Інституту економіки АН УРСР.

Зі здобуттям Україною державної незалежності розпочався **другий етап** в історії наукової школи фінансово-монетарного регулювання. Трансформація економіки України на ринкових засадах, що почалася після розпаду СРСР, обумовила нову постановку проблем грошового обігу, кредиту, бюджету, податків і фінансових ринків. Однак наукове розроблення проблематики фінансів, як і в період централізованого управління економікою, було фрагментарним – дослідження фокусувалися на окремих складових фінансової системи. Зокрема, відома своїми результатами у галузі грошового обігу та організації банківської справи науково-освітня школа КНЕУ бере витоки з кафедри грошового обігу та кредиту Київського фінансово-економічного інституту (свого часу її очолювали такі відомі вчені, доктори економічних наук, професори, як: В.С.Власенко (1945–1969 рр.), М.Т.Берков (1969–1991 р.р.), М.І.Савлук (1991–1993 рр.), А.М.Мороз (1993–2010 рр.). Також слід виділити науково-освітню школу публічних фінансів, осередком якої є кафедра фінансів КНЕУ, основні зусилля представників якої з 1980-х років були зосереджені на дослідженні проблематики оптимізації податкового навантаження.

А.І.Даниленко та його послідовники зосередилися на реалізації унікальної дослідницької програми, що набула нового сенсу в умовах розбудови національного господарства України, розробляючи "питання, що виникли на стику державних фінансів, грошового обігу, кредиту, фондового ринку та фінансів реального сектора"¹¹.

Враховуючи зміни, які відбулися на пострадянському просторі, зокрема в економіці незалежної України, у першій половині 1990-х, представники наукової школи займалися не лише фундаментальними науковими розробками, а й забезпеченням інтеграції результатів наукових досліджень з практикою економічних реформ в Україні. Власне саме це і визначило вектор змін дослідницької стратегії відділу

---

¹¹ Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку: в 3-х т. Т. 1: Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. Київ: Фенікс, 2008. 468 с. С. 15.

фінансово-кредитного регулювання в Інституті економіки НАН України, до кола досліджуваних питань якого увійшли:

- розроблення теорії, методології і прикладних аспектів грошово-кредитної політики України, дослідження динаміки формування обсягу і структури грошової маси, впливу її агрегатів на основні макроекономічні параметри розвитку;

- формування концепції бюджетної політики України, що відображає органічне поєднання соціально орієнтованої та структуроформуючої інвестиційної політики у пріоритетних галузях національної економіки;

- обґрунтування оптимізації структури бюджетних надходжень і бюджетних витрат з урахуванням особливостей податкової системи та напрямів бюджетного фінансування;

- визначення оптимального податкового навантаження в конкретних економічних умовах, обґрунтування пріоритетів розвитку податкової системи, розроблення концепції ефективного оподаткування;

- формування системи та методів інвестиційно спрямованої грошово-кредитної політики.

У цей період лідер наукової школи А.І.Даниленко обіймав посади заступника міністра економіки України (1993–1997 рр.) та заступника міністра промислової політики – голови Державного інвестиційно-клірингового комітету України (1997–2000 рр.). За сумісництвом він також очолював відділ фінансово-кредитного регулювання, що дало змогу забезпечити трансформацію наукових розробок у низку важливих рішень при реалізації реформ у бюджетній та грошово-кредитній сферах. Зокрема, за активної участі А.І.Даниленка було розроблено структуру Податкової служби України (1992 р.), податковий та інвестиційний механізми спеціальних (вільних) економічних зон в Україні (1995 р.); реформовано механізм амортизаційних відрахувань підприємств України (1995 р.) тощо.

Вченим обґрунтована необхідність застосування (як необхідної умови відновлення індексації основних фондів, призупиненої урядом) понижуючих коефіцієнтів до діючих у 1994 р. норм амортизації – від 0,25 у момент поновлення індексації основних фондів і до 1,0 по закінченні перехідного періоду. Це створило економічну ос-

нову для ухвалення Постанови Кабінету Міністрів України № 34 від 17.01.1995 р. "Про проведення індексації основних фондів та визначення відрахувань на їх повне відновлення у 1995 році". Період використання запропонованого механізму понижуючих коефіцієнтів розтягнувся з одного до трьох років (по 1997 р. включно). Це суттєво підвищило вартість підприємств, які підлягали приватизації, та забезпечило збільшення доходів бюджету після завершення сертифікатної приватизації та переходу до продажу об'єктів на конкурсній основі; а також у забезпеченні формування у повному обсязі амортизаційних відрахувань на підприємствах для забезпечення інвестиційно-інноваційної діяльності.

У складі робочої групи А.І.Даниленко брав участь у підготовці нормативних актів із питань проведення в Україні грошової реформи (цю роботу в 1996 р. відзначено Почесною грамотою НБУ). За активної участі А.І.Даниленка було розроблено Концепцію реформи системи оподаткування фізичних осіб (на основі єдиної ставки 10%) (2004 р.), здійснено упорядкування податкових пільг у напрямі їх використання для стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності (2003–2005 рр.), підготовку Основних напрямів бюджетної політики на 2005 р. Як член Ради НБУ А.І.Даниленко брав участь у розробленні Основних засад грошово-кредитної політики України на 2005–2009 рр.

У 2003–2005 рр., після ліквідації Інституту економіки НАН України, наукова школа фінансово-монетарного регулювання зберегла свій потенціал, реалізацію якого з жовтня 2005 р. було продовжено в утвореному Інституті економіки та прогнозування НАН України (відділ фінансово-монетарного регулювання). Розпочався новий – **третій етап** у розвитку наукової школи, що ознаменувався не тільки ґрунтовними дослідженнями і фундаментальними здобутками, а й формуванням нової генерації учнів А.І.Даниленка – науковців, які своїми розробками продовжують розвивати ідеї фінансово-кредитного регулювання економіки та відкривають нові перспективні напрями дослідження.

Основним завданням відділу фінансово-монетарного регулювання було усунення прогалин у вітчизняній економічній науці, які склалися внаслідок домінування у 1992–2006 рр. теоретичних дослі-

джен у сфері бюджетної політики, публічних фінансів та фіскального регулювання, що здебільшого проводились профільними кафедрами ВНЗ. Фактично на той час важливі для економічного розвитку країни проблеми корпоративних фінансів, грошово-кредитних відносин, фінансового посередництва і фінансових ринків залишалися поза увагою дослідницьких осередків, зокрема через брак наукових кадрів.

Упродовж 2006–2009 рр. науковий колектив зосередився на комплексних дослідженнях проблем у сфері державної фінансової політики, грошово-кредитного регулювання економіки, фондового ринку та корпоративних фінансів. Результатом їх виконання стала підготовка тритомної монографії "Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку" (за ред. А.І.Даниленка), що є піонерним доробком у науковому вивченні та осмисленні проблем фінансово-кредитної сфери національної економіки. Визнанням унікальності та значимості цього фундаментального дослідження стало присудження у 2009 р. колективу авторів премії НАН України ім. М.І.Туган-Барановського.

У цей період дослідники відділу фінансово-монетарного регулювання, в координації з провідними експертами і науковцями підготували низку науково-прикладних праць з актуальних проблем фінансового і грошово-кредитного регулювання економіки України¹². Так, у науково-дослідній роботі "Державна політика забезпечення фінансової стабільності промислових підприємств" поглиблено теоретико-методологічні засади державного регулювання фінансового стану підприємств та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності впливу важелів та інструментів фінансової регуляторної політики держави у цій сфері. Показано, що в сучасних умовах загострюються суперечності між економічними інтересами держави і підприємств реального сектора, проявом чого є пріоритет фіскальних інтересів щодо формування доходної частини бюджету за рахунок послаблення фінансів підприємств, що прямо впливає на потенціал економічного розвитку економіки. Визна-

---

¹² Див.: Інфляція та фінансові механізми її регулювання / за ред. А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2007. 400 с.; Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємодії / за ред. А.І. Даниленка; НАН України; Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2010. 456 с.

чено концептуальні засади формування ефективної державної політики у сфері фінансів промисловості України на основі виокремлення каналів та сфер її потенційного впливу на фінансовий стан підприємств. Окрім того, у зазначеній праці розкрито напрями системної державної політики на мікро- та макроекономічному рівнях щодо оздоровлення фінансів підприємств реального сектора економіки через фіскальний, кредитний та монетарний канали. Показано, що фінансово-економічна криза суттєво поглибила існуючі деформації – як у частині платоспроможного попиту підприємств на банківські кредити, так і в частині пропозиції кредитних ресурсів для позичальників – промислових підприємств. Обґрунтовано, що завдання стабілізації фінансового стану промислових підприємств України, враховуючи неоднозначні за своїми масштабами наслідки світової фінансової кризи, невіддільні від вирішення комплексу проблем, пов'язаних з активізацією ролі кредиту у фінансуванні промислових підприємств. Розкрито напрями активізації ролі кредитного механізму взаємодії банків та промислових підприємств, насамперед у частині удосконалення форм і методів управління ризиками при кредитуванні інвестицій, формування інвестиційних джерел, реструктуризації банківського сектора та ін.

У ході досліджень науковцями відділу на чолі з А.І.Даниленком уперше в Україні було сформульовано концепцію побудови фінансової політики держави на основі визначення моделі її економічного розвитку та обґрунтовано принципи реалізації цієї політики. Розвивається положення, що у середньостроковій перспективі для України найбільш прийнятною може бути комбінована модель економічного розвитку, в основу якої слід покласти принципи ліберальної моделі організації виробництва і реалізації продукції, відповідно до умов ринку, та необхідності посилення державного регулювання у цій сфері, особливо за кризових умов. Обов'язковою умовою реалізації такої політики має стати законодавче визначення довгострокових пріоритетів та цілей розвитку економіки, досягнення яких забезпечується через національні програми та інвестиційні проекти; кількість пріоритетів при цьому має бути жорстко обмежена.

У межах фундаментального дослідження "Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоров-

лення"¹³ обґрунтовано доцільність переходу від галузевого управління економікою до такого, яке базується на законодавчо визначених національних пріоритетах та затверджених інноваційно-інвестиційних проектах, що дає можливість сконцентрувати обмежені фінансові ресурси держави на реалізації національних пріоритетів. Доведено, що нагромадження системних проблем у фінансах реального сектора України потребує підвищення ефективності державного регулювання, активізації політики оздоровлення фінансів діючих підприємств реального сектора за допомогою економічних методів та фінансового забезпечення підприємств у рамках реалізації національних пріоритетів розвитку. Показано, що неефективність чинної державної політики у сфері фінансового оздоровлення підприємств реального сектора зумовлена такими її системними вадами, як: непрозорість процедур надання і використання фінансової допомоги; відсутність єдиних правил надання адресної допомоги для фінансового оздоровлення підприємств; відсутність статистики державної фінансової допомоги в рамках політики вертикального типу; нецільове використання бюджетних коштів, 5) відсутність тимчасових регламентів (на період кризи), які б визначали порядок надання підприємствам державної фінансової підтримки у кризових умовах.

Окремим напрямом досліджень наукової школи А.І.Даниленка є проблеми управління фінансами державних підприємств і приватизації державного майна. Було доведено, що незадовільний фінансовий стан державних підприємств пов'язаний із впливом переважно суб'єктивних чинників, серед яких недосконалість фінансового планування, нечіткість розподілу повноважень щодо їх управління між органами виконавчої влади. З метою підвищення ефективності управління державними підприємствами обґрунтована необхідність передачі функцій з оперативного управління ними спеціальним органам – Державному агентству України з управління державними корпоративними правами та майном, державним холдинговим компаніям (галузевим та універсальним), компаніям з управління активами тощо.

---

¹³ Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2014. 520 с.

Науковцями відділу фінансово-монетарного регулювання за участі фахівців Фонду держмайна України та Держстату вперше в Україні здійснено дослідження впливу приватизації на фінансово-економічні показники підприємств (приватизованих у 2002–2010 рр.) у постприватизаційний період на основі репрезентативного дослідження їх діяльності та впливу на розвиток економіки України, зокрема у фінансовій сфері. Показано, що приватизація в Україні не змогла вирішити основні завдання, які перед нею ставилися, – приходу на підприємства нових власників та підвищення ефективності виробництва. Обґрунтовано комплекс заходів із підвищення ефективності приватизації, що включає: розроблення планів реструктуризації державних підприємств; запровадження механізму відбору покупців не лише за результатами грошового конкурсу, а й конкурсу інвестиційних проектів щодо розвитку підприємства; недопущення приватизації об'єктів заздалегідь визначеними покупцями (у т.ч. заборону проведення приватизаційних конкурсів, у яких бере участь лише один учасник); особливого врахування фактора соціальної значущості підприємства.

За час існування відділу фінансово-монетарного регулювання (жовтень 2005 р. – березень 2010 р.) напрями досліджень зазнавали певних змін, уточнювалися відповідно до нових тенденцій та викликів у сфері фінансів реального сектора економіки, на кредитних ринках. Зокрема, після реорганізації наукових підрозділів Інституту ідеї наукової школи фінансово-монетарного регулювання продовжили розвивати учні та послідовники А.І.Даниленка – Н.М.Шелудько (очолила відділ грошово-кредитних відносин з квітня 2010 р.) та В.В.Зимовець (очолив відділ фінансів реального сектора з 01.01.2011 р.).

Відділ грошово-кредитних відносин продовжив розвиток напрямів досліджень, які стали ключовими з огляду на специфіку економічних трансформацій України, радикальну асиметрію і дисбаланси у глобальних фінансах в умовах домінування неоліберальної форми економічної глобалізації. Враховуючи зміни, які відбулися в економіці України і сформували її як малу відкриту економіку, відділ зосередився на фундаментальних наукових розробках у рамках напряму "Фінансовий сектор економіки та фінансова політика", що проводяться в Інституті, а також на забезпеченні інтеграції резуль-

татів наукових досліджень із практикою економічних реформ в Україні. Власне саме це і визначило дослідницьку стратегію і профіль відділу грошово-кредитних відносин. Концептуальні основи вибору напрямів досліджень відділу базуються на переосмисленні та розвитку ідей про диспропорції у сфері грошей та кредиту, які постійно виникають в реальній економічній практиці, особливо в сучасних умовах, коли процеси фінансiалiзацiї функціонування економіки і, відповідно, фінансові інновації стали домінуючими.

На основі застосування методології структурно-функціональних деформацій було поглиблено розуміння деформацій банківських систем з урахуванням непродуктивної зміни таких ознак банківської системи, як форма, структура, базові параметри, економічні відносин та інтереси учасників ринку, а також показано порушення циклу розвитку банківської системи. В результаті обґрунтовано, що ігнорування взаємозв'язку дисфункціональності банківської системи з динамікою та ефективністю соціально-економічного розвитку, неадекватність банківської системи у методах та пріоритетах перерозподілу позичкового капіталу суспільним потребам ведуть до втрати функціями банківської системи їх прогресивного призначення. Це дало можливість визначити специфіку дисбалансів банківської системи України, оцінити потенційні наслідки їх впливу на окремі аспекти економічного розвитку України та обґрунтувати практичні рекомендації щодо мінімізації негативного впливу дисбалансів на економічний розвиток України.

Враховуючи трансформаційні зміни в економіці України, які призвели до її перетворення в малу відкриту економічну систему, відділ зосередився на розвитку теоретичних основ монетарного регулювання малих відкритих трансформаційних економік. У таких системах, як показали дослідження, існують закономірності та обмеження монетарного розвитку, зумовлені впливом зовнішніх (реіндустріалізація розвинених країн, розгортання чергової промислової революції, фінансова глобалізація) та внутрішніх чинників (домінування сировинної спеціалізації економіки, інституційна дисфункціональність національної монетарної влади, структурно-функціональні деформації фінансового посередництва), що проявляється через спотвореність грошово-кредитних відносин у суспільстві. Отримані

результати дали можливість сформувати теоретичну основу для пошуку шляхів підвищення ефективності грошово-кредитної політики в Україні завдяки структуруванню чинників і особливостей монетарного механізму економічної кризи в Україні. В сукупності отримані результати стали базою для обґрунтування концептуальних засад та практичних рекомендацій щодо модернізації монетарного механізму економічного розвитку України у контексті викликів і ризиків, породжених глобальними фінансовими дисбалансами і реформуванням світової фінансової архітектури, а також загострення внутрішніх політико-економічних чинників, що, власне, свідчить про взаємопов'язаність проведених досліджень з нагальними проблемами економічного розвитку України.

Оскільки стан економіки та фінансів у багатьох країнах світу і в Україні погіршився, представники наукової школи фінансово-монетарного регулювання зосередились на поглибленні теоретико-методологічних засад фінансової кризології в частині обґрунтування концептуального підходу до дослідження фінансових криз на ринках, що розвиваються, заснованого на аналізі особливостей трансмісії фінансового шоку, та розробці комплексного індексу фінансової стабільності для економіки України¹⁴. З огляду на кризові явища в національній економіці у 2008–2009, 2012–2016 рр. науковцями відділу грошово-кредитних відносин уперше здійснена оцінка масштабів декапіталізації фінансового сектора економіки України з виокремленням причин, форм і методів декапіталізації (у розрізі банків і небанківських фінансових установ), що дало змогу визначити потреби у рекапіталізації суб'єктів фінансового сектора для відновлення функціональної спроможності фінансових інститутів та обґрунтувати пропозиції щодо рекапіталізації фінансового сектора з позицій необхідності посилення його ролі у фінансуванні модернізації національної економіки.

У контексті суперечливих підходів, застосованих при реформуванні національного фінансового сектора в 2014–2016 рр., здійснено ідентифікацію структурно-функціональних деформацій націо-

---

¹⁴ Шкляр А.І. Фінансові кризи на ринках, що розвиваються / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2012.

нальної моделі фінансового посередництва, з'ясовано закономірності та особливості їх формування та прояву, що допомогло сформувати теоретико-методологічні засади реформування фінансового сектора в Україні. На цій основі обґрунтовано напрями інституційних корекцій фінансового сектора економіки України для відновлення його продуктивних функцій за рахунок посилення інституційних основ функціонування національного фінансового ринку, відновлення довіри до регуляторів і фінансових посередників, забезпечення належного рівня захисту прав кредиторів.

Результатом виконання дослідження "Фінансове забезпечення структурної модернізації реального сектора економіки України", яке проводив колектив науковців відділу фінансів реального сектора, стало поглиблення теоретичних основ фінансового забезпечення структурної модернізації підприємств реального сектора та визначення напрямів державної фінансової політики щодо забезпечення модернізаційних процесів стійкими і прогнозованими джерелами фінансування. Розкрито вплив факторів попиту і пропозиції на фінансове забезпечення структурної модернізації економіки України. Показано, що слабкість платоспроможного попиту на фінансові ресурси з боку підприємств реального сектора зумовлена існуванням деформованої фінансової моделі ведення бізнесу в Україні, якій властиві надвисока боргова залежність, виведення прибутків та нагромадження капіталу в офшорних юрисдикціях унаслідок слабого рівня захисту прав власності. На основі виокремлення чинників деформації фінансової бізнес-моделі в Україні розкрито їх негативний вплив на процеси нагромадження продуктивного капіталу. Доведено, що надмірний рівень боргової залежності підприємств реального сектора економіки України є проявом "квазіринковості" фінансової системи та її неспроможності до самозбалансування. Показано, що високі фінансові ризики у реальному секторі є основним бар'єром для розвитку фінансових відносин підприємств з банківськими та небанківськими фінансовими інститутами щодо залучення фінансових ресурсів.

Окрім того, на основі теоретико-методологічних напрацювань розроблено підходи до оцінки фінансових ризиків підприємств в умовах недосконалого фінансового ринку та макрофінансових дис-

пропорцій в Україні на основі гібридної кризової моделі розрахунку витрат на власний капітал, яка включає такі параметри, як: глобальна безризикова ставка доходності, глобальна ринкова премія за ризик, премія за ризик країни, бета-фактор, розрахований на базі аналогового підходу, надбавка за специфічні ризики вкладень у конкретний актив. Доведено, що проблему здешевлення процентних ставок на капітал слід вирішувати у площині збільшення пропозиції капіталу на фінансовому ринку через його лібералізацію та зниження макроекономічних ризиків. Обґрунтована необхідність консолідації публічних фінансів за рахунок скорочення непродуктивних державних витрат та переходу від секторальної фінансової підтримки державою підприємств традиційних видів економічної діяльності до "точкової" фінансової підтримки пріоритетних модернізаційних проектів через податковий та бюджетний канали, що дасть можливість послабити негативний вплив "ефекту витіснення" на функціонування фінансових ринків. Дістали подальшого розвитку підходи щодо переходу від галузевого до проектного принципу управління державними інвестиціями, в основу якого покладено концентрацію фінансових ресурсів на обмеженій кількості інвестиційних проектів у рамках законодавчо визначених національних пріоритетів.

Тісна інтеграція наукових досліджень з практикою економічних реформ в Україні, зокрема, трансформація наукових результатів у затребувані практичні розробки, дали змогу реалізувати накопичений потенціал наукової школи фінансово-монетарного регулювання у широкому спектрі прикладних НДР та аналітичних розробок, які виконувались для міністерств і відомств економічного блоку уряду України, Національного банку України. Так, за роботу "Реалізація стратегії інноваційного розвитку на основі новітніх алгоритмів управління" А.І.Даниленку у складі творчого колективу у 2013 р. було присуджено Державну премію України в галузі науки і техніки.

А.І.Даниленко, який прийшов з вищих органів державної влади і був добре ознайомлений з потребами і запитамі виробництва, привніс у академічне середовище живий дух пошуку нових рішень, вимогливість до підлеглих і колег щодо володіння цифрами і фактами, стратегічного мислення, що вимагає глибоких знань і широкого наукового кругозору. Сьогодні його учнів і послідовників ха-

рактизує та ж орієнтація на досягнення цілей довгострокового економічного розвитку і націленість на практичні рішення – доведення результатів наукових розробок до рівня практичних рекомендацій, що втілюються у фінансовій політиці держави.

Представники наукової школи активно долучаються до роботи міжвідомчих комісій та робочих груп з удосконалення законодавства та вирішення нагальних економічних проблем. Емпіричний матеріал, накопичений у рамках взаємодії з урядовими структурами і регуляторами фінансового ринку, забезпечує розвиток наукового потенціалу школи фінансово-монетарного регулювання та нових напрямів фундаментальних і прикладних досліджень.

Учні та послідовники А.І.Даниленка виконують значну науково-організаційну, педагогічну та громадську роботу, мають тісні творчі зв'язки із профільними вищими навчальними закладами України, долучаючись до викладання економічних дисциплін та проведення спільних наукових заходів, займають активну публічну позицію з нагальних проблем розвитку фінансового сектора України, що представлена у фахових та суспільних дискусіях, публікаціях та виступах у загальнонаціональних ЗМІ, обговореннях нагальних проблем з бізнес-середовищем (Клуб банкірів, АУФТ, Ліга страхових організацій, Агентство з рефінансування житлових кредитів, НАБУ та ін.) за участі провідних західних експертів.

На сьогодні плеяда науковців, які розпочали свою наукову діяльність під керівництвом А.І.Даниленка та його учнів, котрі згодом захистили дисертації, налічує понад 25 кандидатів та 3 доктори наук. Сформовано три покоління вчених-дослідників проблематики фінансово-монетарного регулювання економіки в Україні. Результати та матеріали досліджень включено до навчальних посібників і підручників для підготовки наукової молоді, фахівців у галузі фінансів і кредиту.

Протягом останніх двадцяти років А.І.Даниленко та представники наукової школи забезпечують підготовку кадрів вищої кваліфікації не лише на рівні аспірантури та докторантури Інституту, а й у системі атестації кадрів вищої кваліфікації на державному рівні. З моменту створення в Інституті спеціалізованої вченої ради Д 26.239.02 А.І.Даниленко є її керівником. Упродовж 2001–2008 рр.

він також здійснював експертизу наукових робіт у складі експертної ради ВАК України, з 2014 р. і дотепер цю функцію виконує Н.М.Шелудько.

Наукове розроблення проблем фінансово-монетарного регулювання економіки А.І.Даниленком та його учнями і послідовниками не лише дало можливість визначити концептуальні положення у вирішенні практичних завдань фінансово-кредитного регулювання економіки, а й сформувало фундамент для філіації ідей учених-фінансистів: саме за активної участі та підтримки А.І.Даниленка та його учнів відбувалось становлення когорти викладачів і науковців Науково-дослідного інституту Мінфіну України (тепер – ДННУ "Академія фінансового управління"), Національного університету державної податкової служби України (тепер – Університет державної фіскальної служби України) та інших осередків підготовки фінансистів і банкірів.

Шлях становлення та розвитку наукової школи фінансово-монетарного регулювання економіки невіддільний від складного і суперечливого шляху України. Відділ фінансів і кредиту, створений в Інституті економіки АН УРСР, був націлений, з одного боку, на наукове обґрунтування зміни ролі держави у фінансово-кредитному стимулюванні планової економіки та практичну участь в її реалізації, а з іншого – на здійснення вільного наукового пошуку, спрямованого на прирощення наукових знань. Оцінюючи з цієї точки зору півстолітній шлях наукової школи фінансово-монетарного регулювання, можна стверджувати, що, незважаючи на певні складнощі та перепони, пов'язані з історичними обставинами, наукова школа не лише ствердилася, а й сприяла економічним реформам в Україні. Саме у відділі фінансів і кредиту в період, що передував перебудові, було накопичено потенціал, який сприяв визначенню стратегічних напрямів реформування фінансово-кредитних відносин в економіці.

Фундатором і представниками наукової школи фінансово-монетарного регулювання були збережені й розвинені традиції української фінансової думки (де домінувала як загальна генеза функціонування публічних фінансів з позиції необхідності розвитку ринкового середовища та дотримання соціальних пріоритетів, так і здійснювалося осмислення концептуальних засад функціонування бюджетної

системи, оподаткування, державних кредитних операцій) з урахуванням специфіки конкретного історичного розвитку України. Практика повною мірою підтвердила наукову значимість такого методологічного підходу, адже в конкретних історичних обставинах загальні закономірності можуть проявлятися у специфічних формах і відповідно до національно-державних особливостей. А це означає, що сліпе копіювання інститутів і механізмів фінансово-кредитного регулювання економічних процесів, що ефективно діють в одних країнах, в інших може виявитися свідомо невиправданим.

Перспективні напрями досліджень наукової школи А.І.Даниленка пов'язані з: дослідженням впливу макрофінансових та інституційних чинників на фінанси підприємств корпоративного сектора; ролі держави у фінансовому забезпеченні потенційних точок зростання у промисловості; адаптацією теорії корпоративних фінансів до особливостей фінансової системи України, фінансових ризиків у корпоративному секторі економіки; вивченням проблем розвитку фінансових відносин підприємств корпоративного сектора з державою, банками та фондовим ринком; визначенням чинників низької інвестиційної активності підприємств та недостатності її фінансування; дослідженням впливу фінансових інновацій на економічний розвиток, розвитком криптовалют та віртуальних грошей, їх ролі і загроз для платіжної функції класичної банківської системи; інституційними аспектами регулювання фінансового посередництва.

Дедалі масштабніше усупільнення виробництва, в тому числі у формі глобалізації, в результаті чого удосконалюються існуючі та створюються нові механізми суспільного регулювання економічних відносин, зокрема фінансових і кредитних, у свою чергу, потребує концентрації зусиль, з одного боку, на виявленні тих факторів, які визначають характер і специфіку трансформацій фінансово-кредитного механізму національної економіки, а з іншого – на розробленні теоретичних і прикладних аспектів підвищення ефективності та дієвості фінансово-кредитного механізму з урахуванням факторів глобалізації всіх сторін суспільного буття.

ЛОГІКО-ІСТОРИЧНА ШКОЛА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

(лідер – чл.-кор. НАН України А.А. Гриценко)

Логіко-історична школа інституціонально-економічних досліджень сформувалась на стику ліній філософського, економічного та інституціонального пізнання закономірностей розвитку суспільних систем. Її витoki можна знайти у вченні Аристотеля, з якого беруть початок усі три названі лінії диференціації і розвитку наукових знань. По філософській лінії розвиток проходить через ряд історичних ланок, включаючи вчення І.Канта, І.Фіхте та Ф.Шелінга, і знаходить найбільш системне втілення у філософії Г.Гегеля, а в подальшому розвивається прибічниками такої методології, серед яких можна виділити В.О.Вазюліна та Е.В.Ільєнкова. По лінії економічного знання розвиток проходить через класичну політекономію, де осьове значення мають праці А.Сміта і Д.Рікардо, а найбільш системне втілення логіко-історична методологія знайшла в "Капіталі" К.Маркса. Серед послідовників такої методології, які зробили найбільш системний внесок у її розвиток, можна виділити школу Н.Цаголова. Лінія розвитку інституціональних підходів проходить через німецьку історичну школу, традиційний інституціоналізм Т.Веблена, Дж.Коммонса і У.Мітчела, новий інституціоналізм еволюційного спрямування У.Ростоу, Дж.Гелбрейта, Е.Тоффлера, Д.Ходжсона, В.Іноземцева, неоінституціоналізм Р.Коуза, О.Уільямсона, А.Оноре, Е.Остром, Дж.Б'юкенена, теорію інституціональних змін Д.Норта. Серед представників української економічної думки, які зробили значний внесок у розвиток логіко-історичної методології у поєднанні з використанням інституціональних підходів, можна виділити М.І.Туган-Барановського, школу А.К.Покритана і харківську філософсько-економічну школу О.О.Мамалую.

Власним методологічним надбанням логіко-історичної школи інституціонально-економічних досліджень стало формування

діалектичного методу, який дозволив органічно поєднати логічне розгортання системи економічних категорій, притаманних певному історичному етапу розвитку суспільної системи, з дискретно-емпіричним описом інституційних умов функціонування цієї системи. Внаслідок цього відкрилась можливість дослідження не тільки інституційної обумовленості економічних відносин і форм діяльності, а й діяльнісної обумовленості інституційних змін. Це, в свою чергу, дало змогу теоретичного відтворення процесу історичного розвитку в його цілісності – як на стадіях функціонування сформованих систем, так і на етапах переходу від однієї системи до іншої. Така методологія дала можливість здійснювати інституційно обумовлений логічний перехід до дослідження будь-якої економічної підсистеми та будь-якого економічного явища і, як наслідок, посилити зв'язок теорії та практики.

Поєднання логіко-історичної методології та інституціональних підходів стало підґрунтям для розмежування глобальної і локальної політекономії. Перша досліджує логіку всього історичного процесу розвитку системи економічних відносин, а друга застосовує логіко-історичну методологію до вирішення окремих, відносно самостійних проблем, що виникають у тих чи інших інституційних умовах (політекономія власності, праці, влади, багатства і т.ін.). Найбільш системно суть логіко-історичної методології інституційно-економічних досліджень викладено в монографії "Інституціональна політична економія: предмет, методологія, зміст"¹.

Лідером логіко-історичної школи інституціонально-економічних досліджень є чл.-кор. НАН України А.А.Гриценко – автор понад 400 наукових робіт, у тому числі понад 50 індивідуальних і колективних монографій, підручників і навчальних посібників. Ним підготовлено 20 кандидатів наук (докторів філософії з економіки) і 16 докторів наук, які, у свою чергу, уже підготували 20 докторів наук. Теоретичну основу розгортання процесу пізнання історичних і сучасних економічних реалій становить концепція сумісно-роз-

---

¹ Гриценко А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrücken / Deutschland: LAP LAMBERT Academic Publishing. 516 с.

діленої праці, яка розкриває логіко-історичні витоки та інституційні умови формування суперечливої взаємодії людини і суспільства, розвитку розподілу і усуспільнення праці, ринкового господарства і економічних функцій держави, сучасної глобалізації і локалізації соціально-економічних процесів. На базі цієї концепції з'ясовано логіку історичного розвитку економічних систем, взаємозв'язок їх вихідних і основоположних характеристик, розкрито закон діалектичного сходження до цілісності виробництва і привласнення всезагальних форм суспільного життя.

Розкрито логіку історичного розвитку форм обміну, яка базується на врахуванні зміни їх інституційних умов і, на відміну від існуючих теоретичних розробок, включає не тільки ринкові, а й до-і післяринкові форми, починаючи з обміну діяльністю, продовжуючи розкриттям історичних шаблів натурального обміну (які раніше не були визначені та класифіковані в літературі), розвитком теорії ринкових форм обміну та їх новою класифікацією і закінчуючи з'ясуванням форм обміну здібностями, які стануть базовими в майбутньому.

Сформовано соціально-часову теорію вартості, яка на інституційних засадах поєднує маржинальні підходи з основними положеннями трудової теорії, долаючи їх історичну обмеженість і відкриваючи можливості теоретичного пояснення особливостей сучасної економічної динаміки. Згідно з цією теорією вартість трактується як просторова локалізація суспільно необхідного часу відтворення благ, корисність яких перевищує граничну. В цій теорії економічний простір і час трактуються як складові єдиної реальності – економічного простору-часу, що добре кореспондується з сучасними фізичними уявленнями про єдність простору і часу та теорією відносності. На базі соціально-часової теорії вартості розроблено представницьку теорію грошей. Остання трактує гроші як представника вартості в обміні. Роль такого представника може виконувати і реальний товар, і паперовий чи будь-який інший знак, і електронний запис та інший ідеальний вираз. Це дозволило розглядати різні історичні трактування сутності грошей як особливі випадки представницької теорії, обумовлені інституційними умовами певного історичного етапу економічного розвитку, і по-новому

розкрити функції грошей. Розрізнено також внутрішні та зовнішні, основні й похідні, власні та вмінені функції грошей.

Концепція сумісно-розділених відносин у єдності з соціально-часовою теорією вартості та представницькою теорією грошей стала методологічною основою концепції розгорнутого (сумісно-розділеного) таргетування стабільності грошової одиниці, яка орієнтує на контроль за взаємопов'язаною динамікою внутрішньої (інфляція) і зовнішньої (обмінний курс) стабільності і використання комплексу інструментів впливу на них відповідно до специфіки інституційних умов. Згідно з цією концепцією таргетування інфляції, обмінного курсу, монетарне таргетування та інші монетарні режими є окремими випадками згорнутого таргетування відповідно до тих чи інших інституційних та макроекономічних умов. Показано, що у незбалансованій економіці доцільним є розгорнуте таргетування². Ця концепція з'явилася на початку 2000-х років, коли в Європі вважалося неможливим мати подвійну монетарну ціль, а в теорії панувала концепція: одна ціль – один інструмент. Зараз дедалі більше дослідників у Європі та в усьому світі доходять висновків, які добре кореспондуються з концепцією розгорнутого таргетування стабільності грошової одиниці.

До принципово важливих здобутків логіко-історичної школи слід віднести концепцію інверсійного типу ринкової трансформації. Вона розкрила протилежний (порівняно з класичним) інституційний порядок ринкових перетворень на базі індустріальної економіки, сформованої на планових засадах. На цій основі обґрунтовано принципово інші рекомендації щодо проведення економічної політики. Це також пояснює, чому в результаті політики, яка формувалась на класичних засадах, одержано результат, протилежний бажаному. Побудовано не соціально орієнтоване ринкове господарство, а розбалансовану, деформовану і фрагментовану економіку.

Концепція сумісно-розділеної праці стала також основою інтеграції політекономічних, мікро-, макроекономічних та інституційних підходів до розкриття суті та форм сучасних економічних процесів. Вихідна суперечність сумісно-розділеної діяльності та її діалектич-

² Гриценко А. Развитие форм обмена стоимости и денег. Киев: Основа, 2005. 192 с.

не розгортання в історичному процесі економічного розвитку розкриваються політичною економією на основі методу сходження від абстрактного до конкретного. Лінія роздільності, розгляду економічних явищ і процесів у їх відносній обособленості, знаходить втілення у мікроекономіці, основоположним методом якої є локалізація. Макроекономіка розвиває лінію сумісності, розглядає економіку як ціле, а її базовим методом є агрегування. Інституціоналізм фіксує моменти тотожності, переходу роздільного, індивідуального у загальне, суспільне і навпаки (формування правила – це перехід від індивідуального до загального, а слідування правилам – це перехід загального в індивідуальне). Базовим методом інституціоналізму є фракталізація, знаходження подібності цілому в кожному фрагменті економічної системи. Звідси випливає, що на базі інституціоналізму можливе поєднання політекономічних, мікро- та макроекономічних підходів.

Цей висновок було покладено в основу формування концепції інституційної архітекτονіки, яка, на відміну від існуючих підходів, дає можливість ставити проблему цілісного відтворення інституційної структури економіки відповідно до суті та загального естетичного плану побудови соціально-економічної системи. Це дало можливість визначити як основоположні закони архітекτονіки закони рівноваги, усереднення (золотої середини) і динамічного структурування (золотого перетину), які були застосовані до вирішення цілої низки прикладних проблем. Результати цих досліджень викладені у монографії, підготовленій відділом економічної теорії Інституту економіки та прогнозування НАН України із залученням на основі застосування спільної методології науковців університетів Києва, Харкова, Дніпропетровська, Донецька та інших міст³.

---

³ Институциональная архитектоника и динамика экономических преобразований / под ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. Харьков: Форт, 2008. 928 с. (Авторский коллектив: Артемова Т.И., Архиреев С.И., Гриценко А.А., Гриценко Е.А., Дементьев В.В., Кричевская Т.А., Крючкова И.В., Лебедева В.К., Липов В.В., Малахова Н.Б., Малый И.И., Мандыбура В.Е., Меркулова Т.В., Носова О.В., Павленко Ю.В., Петровская О.С., Прозоров Ю.В., Пустовийт Р.Ф., Степаненко С.В., Тарасевич В.Н., Унковская Т.Е., Чугунов И.Я., Яременко В.Г., Яременко О.Л.).

Концепція інституційної архітекτονіки у свою чергу дала можливість поставити проблему співвідношення ієрархії та мережі як основної організаційно-економічної проблеми сучасності. На відміну від існуючих розробок, які розкривають переваги мереж, що приходять на зміну ієрархії, було показано, що ієрархія і мережа утворюють діалектичну єдність і ніколи не існують одна без одної, історично змінюються лише форми і зміст їх співвідношення. На основі поглибленого логіко-історичного аналізу зроблено висновки про те, що розвиток мережевого характеру суспільних зв'язків не тільки відкриває величезні можливості подальшого прогресу, а й створює фундаментальні ризики фрагментації та розпаду особистості і суспільства. Ці висновки були зроблені ще у спокійні часи, до того як виникла дестабілізація в арабському світі, дістав поширення тероризм, відбулися відомі події в Україні. Застереження, висловлене в монографії, що представила проведення дослідження, залишається актуальним і нині: "Доля людства залежатиме від того, чи зможе воно ієрархізувати мережі, утримати загальнолюдські цінності як пануючий пріоритет і сформувати відповідні інститути, чи мережа без ієрархії занурить суспільство у загальний хаос"⁴.

Подальший розвиток концепції інституційної архітекτονіки пов'язаний з визначенням і дослідженням базового інституту соціально-економічної системи. Було доведено, що таким базовим інститутом є довіра, що як складова входить до всіх інших суспільних інститутів. Саме тому порушення довіри руйнує основи функціонування і розвитку суспільства. Без довіри суспільний зв'язок узагалі неможливий. Розкриття внутрішньої структури довіри дало можливість вибудовувати систему практичних заходів, спрямованих на підвищення рівня довіри. Але проблемою є формування суб'єкта,

---

⁴ Иерархия и сети в институциональной архитектоника экономических систем / под. ред. чл.-корр. НАН Украины А.А. Гриценко; НАН Украины, Ин-т экон. и прогнозир. Киев, 2013. 580 с. (Авторский коллектив: Артемова Т.И., Гриценко А.А., Гриценко Е.А., Кононова Е.Ю., Кричевская Т.А., Липов В.В., Малахова Н.Б., Мальный И.И., Мандыбура В.Е., Меркулова Т.В., Носова О.В., Павленко Ю.В., Песоцкая Е.И., Петровская О.С., Прозоров Ю.В., Решетило В.П., Соболев В.М., Тарасевич В.Н., Унковская Т.Е. Яременко В.Г., Яременко О.Г.).

який об'єктивно зацікавлений у цьому і має достатній ресурс для реалізації такого підходу⁵.

На основі концепції інституційної архітекτονіки розкрито особливості інституційних і соціально-економічних трансформацій в Україні. Була виявлена базова деструкція економіки України, яка виникла в результаті поєднання інверсійного типу ринкової трансформації з глобалізацією і полягає у пристосуванні економіки України до різних складових світового господарства як їх сировинних фрагментів без вирішення завдання створення розвиненого внутрішнього ринку, попиту і пропозиції. Ця базова деструкція проявляється у низці диспропорцій, які поглиблюються як у періоди криз, так і в часи економічного зростання. Було зроблено висновки про те, що без подолання базової деструкції будь-які перетворення і економічне зростання в кінцевому підсумку закінчатимуться ще глибшою кризою, що, на жаль, підтверджується сучасним розвитком подій в Україні. Визначено підходи до розв'язання існуючих суперечностей в економіці України, обґрунтовано заходи щодо інституційних корекцій, необхідних для подолання кризових процесів і переходу до стабільного розвитку⁶.

Концепція сумісно-розділеної праці разом із розвиненими на її базі іншими концепціями і теоріями дали можливість сформулювати основне протиріччя сучасної епохи, що полягає у суперечності глобалізації (яка розвивається з боку сумісності, суб'єктно представлена насамперед транснаціональними компаніями і реалізується через інформаційно-технологічні та фінансово-економічні механізми) і локалізацією (що розвивається з боку роздільності, суб'єктно представлена, перш за все, національними державами і реалізується

---

⁵ Інститут довіри в координатах економічного простору-часу / за ред. чл.-кор. НАН України А.А. Гриценка; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. Київ, 2012. 212 с. (Авторський колектив: Гриценка А.А., Артёмова Т.І., Кричевська Т.О., Бурлай Т.В., Дідківська Т.В., Малий І.Й., Мельник В.П., Корнівська В.О., Мандибур В.О., Павленко Ю.В., Прозоров Ю.В., Унковська Т.Є., Яременко О.Л.).

⁶ Інституційні трансформації соціально-економічної системи України / за ред. чл.-кор. НАН України Гриценка А.А.; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Київ, 2015. 344 с. (Авторський колектив: Артёмова Т.І., Бурлай Т.В., Гриценка А.А., Данилова К.І., Малий І.Й., Мандибур В.О., Корнівська В.О., Кричевська Т.О., Подлесна В.Г., Прозоров Ю.В., Яременко О.Л.).

через просторове розміщення матеріальних і трудових ресурсів, не здатних переміщуватися у просторі зі швидкістю інформації і фінансових потоків). Усі сучасні економічні, соціальні, політичні та ідеологічні колізії є конкретними втіленнями основного протиріччя. Розв'язання таких суперечностей пов'язано з пошуком опосередкованих ланок, в яких можуть бути суміщені різні, в тому числі протилежні, інтереси. Способом знаходження цих ланок є компроміс. У цьому контексті обґрунтовано закономірність переходу до реконструктивного типу економічного відтворення і розвитку, де докорінна перебудова несних конструкцій економіки поєднується з відновлення власної ідентичності, самості та суб'єктності господарської системи країни, що змінює міру економічної динаміки на основі домінування якісних перетворень над кількісними і відкриває можливість забезпечення соціально-економічного розвитку як за умов економічного зростання, так і нульових, і навіть від'ємних темпів зростання економіки на основі реалізації принципів інтровертності, інклюзивності та інноваційності розвитку.

До загальної концептуально-теоретичної лінії розвитку логіко-історичної школи інституціонально-економічних досліджень примикає ціла низка розробок, присвячених окремим інституційно-економічним проблемам (власності, цінностям, формам господарювання, розподілу і т.ін.). Це також відповідає логіко-історичній методології, на основі якої введено розрізнення глобальної та локальної політекономії.

У відділі економічної теорії, який є головним осередком очолюваної чл.-кор. НАН України А.А.Гриценком логіко-історичної школи інституційно-економічних досліджень, працюють ще два доктори наук (Т.І.Артюмова та О.Л.Яременко), які свого часу були докторантами лідера школи, а зараз мають своїх вихованців – докторів і кандидатів наук, і зробили свій вагомий внесок у розвиток школи. Д.е.н. О.Л.Яременко у 1998 р. захистив першу в Україні докторську дисертацію з інституціональної проблематики на тему "Інституційні підвалини перехідних процесів в економіці". У роботі доведено, що причиною інертності інституційних форм є властивий останнім принцип консенсусу. На цій основі було розкрито передумови інституційної динаміки, що полягають у виникненні нових ступенів

свободи діяльності суб'єктів, вимушених через це виходити за вузькі інституційні рамки. Перехідний стан економічної системи був охарактеризований як стрибкоподібне наростання ентропії внаслідок нездатності інститутів забезпечити узгодження діяльності суб'єктів, які отримали додаткові ступені свободи у вигляді нових технологій, навичок і умінь. О.Л.Яременко вперше сформулював умови сталої інституційної якості системи: потужність множини інституційно детермінованих форм поведінки суб'єктів у певному соціальному локусі стійко перевищує потужність множини альтернативних форм поведінки. Було розроблено економіко-математичну модель грошово-кредитної системи нестабільного типу та на цій основі доведено наявність у функції попиту на гроші нелінійного компоненту, обумовленого валютно-кредитним арбітражем, що призводить до хронічного дефіциту грошей навіть за умов необмеженої емісії. Обґрунтовано роль феномена диференціації та інституційної відокремленості для рівноважного стану системи і показано, що одним з найбільш небезпечних проявів підризу цієї відокремленості в перехідній економіці України виступає процес приватизації держави, що веде до втрати останньою атрибуту загальності. Розкрито інституційний аспект хвилі Кондратьєва, який детермінує 50-річні ритми інституційної еволюції індустріальної системи, і на цій основі з'ясовано чинники катастрофічного характеру ринкових перетворень у державах СНД⁷.

Д.е.н. Т.І.Артюмова у 2008 р. захистила докторську дисертацію "Логіко-історичний процес формування вартості і ціни", в якій розкрито сутність і форми прояву економічної цінності як економічного блага і перетвореної економічної форми інституту. За допомогою розмежування субстанції, джерела, форми і міри цінності показано єдність її трійстої визначеності як граничної корисності, вартості та ціни. На основі послідовного розвитку наукової гіпотези про взаємозв'язок відносин вартості і буття економічного простору-часу виявлено передумови формування методології релятивістської політичної економії. Розкрито зміст інститу-

---

⁷ Яременко О.Л. Переходные процессы в экономике Украины: институциональный аспект. Харьков: Основа, 1997. 182 с.

ціоналізму в широкому розумінні – у взаємозв'язку з трудовою теорією вартості та маржиналізмом – як класичного напрямку в економічній науці. Доведено, що поняття економічної цінності є методологічною платформою синтезу провідних теоретико-економічних підходів і актуального історичного діалогу наукових шкіл. У світлі методології економічної цінності, зокрема, актуалізовано внесок концепцій двоїстої природи праці А.Сміта, ціни виробництва Д.Рікардо, перетворених економічних форм К.Маркса, стандартного товару П.Сраффи та наукових доробків інших видатних економістів в обґрунтування інституційних засад рівноважного функціонування і сталого розвитку національної економіки за умов глобальних ринкових трансформацій⁸.

У захищеній на початку 2018 р. докторській дисертації В.Г.Подлесної "Логіко-історичні підґрунтя формування соціально-економічних циклів" розкрито взаємопов'язаний вплив техніко-технологічних, господарсько-економічних, інституційних, соціальних і військово-політичних факторів на циклічну динаміку суспільного відтворення на всіх етапах історичного розвитку. Визначено логіко-історичну послідовність розвитку та актуалізації домінуючих форм соціально-економічних циклів, що виділені за критерієм динамізму та вирішального впливу на розвиток соціально-економічних процесів: у доіндустріальному суспільстві домінував політичний цикл; у часи торговельного капіталізму – довгостроковий цикл цінових коливань; в індустріальному суспільстві – промисловий цикл; у постіндустріальному суспільстві – довгостроковий соціально-економічний цикл. Доведено існування особливих форм соціально-економічної циклічності: військово-економічний цикл, цикл планової економіки, цикл трансформаційної економіки. Обґрунтовано, що кожна з екзогенних теорій соціально-економічних циклів – певний історично обумовлений спосіб пояснення циклічності економіки, а ендегенні теорії – ланки руху від абстрактного до конкретного в теоретичному відтворенні внутрішніх механізмів циклічного саморозвитку економіки.

---

⁸ Артемова Т.И. Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. Киев: Основа, 2006. 448 с.

Логіко-історична методологія, притаманні їй наукові принципи та підходи до вирішення економічних проблем реалізуються у практичних рекомендаціях, науково-аналітичних записках до органів державної влади, у практичній роботі представників і послідовників наукової школи. А.А.Гриценко, ніколи не залишаючи наукової роботи, працював завідувачем секретаріатом Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності (1995–2000 рр.), заступником керівника Апарату Ради Національного банку України – керівником експертно-аналітичного центру з питань грошово-кредитної політики (2001–2008 рр.), нині працює заступником директора Інституту економіки та прогнозування НАН України. О.Л.Яременко працював директором департаменту корпоративного управління Фонду державного майна України (1998 р.), заступником керівника експертно-аналітичного центру Ради Національного банку України (2003–2014 рр.), керівником Апарату Ради НБУ (2014–2015 р.). Серед представників логіко-історичної школи інституціонально-економічних досліджень відомі науковці, завідувачі економічних кафедр, відповідальні працівники органів державної влади. Вони працюють не тільки в Україні, а й у Німеччині, Великій Британії, Австрії, Канаді та інших країнах.

Подальші наукові розробки орієнтовані на застосування логіко-історичної методології інституціонально-економічних досліджень до вивчення широкого кола актуальних проблем, серцевиною яких є формуванням інституційної архітектоніки інформаційно-мережевої економіки і пошук форм розв’язання суперечностей, які закономірно виникають уже зараз і ще більшою мірою виникатимуть у майбутньому при взаємодії індустріально-ринкової та інформаційно-мережевої систем, що функціонують на принципово різних економічних засадах.

НАУКОВА ШКОЛА АГРАРНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ І СІЛЬСЬКОГО РОЗВИТКУ

(лідер – чл.-кор. НАН України О.М. Бородіна)

Передумовою зародження наукової школи аграрних перетворень і сільського розвитку можна вважати посилення уваги науковців і практиків у середині 70-х років минулого століття до, за тодішньої термінології, людського чинника економічного зростання. Це, в свою чергу, було своєрідним відгуком у СРСР розвитку в світовій економічній думці теорії людського капіталу, сформульованої на початку 1960-х років американським вченим Т.Шульцом і розвиненої в роботах Г.Беккера. Теорія людського капіталу базується на вихідному методологічному положенні про те, що вкладення в людину, у формування її знань, спроможностей та практичних навичок є джерелом економічного зростання не менш важливим, ніж капіталовкладення у виробничу діяльність. Звернення до основних положень теорії людського капіталу в СРСР загалом і в Україні зокрема мало об'єктивну причину: дедалі очевиднішим ставало, що одним із основних чинників низької ефективності концентрації, індустріалізації та інтенсифікації соціалістичного сільського господарства було ігнорування соціальних аспектів його розвитку. Проте в умовах тогочасної командно-адміністративної системи господарювання ці проблеми розглядалися з позицій патерналізму та централізованого вирішення.

У той час в Інституті економіки Академії наук УРСР завідуючою відділу аграрних проблем соціалізму, доктором економічних наук, професором Л.О.Шепотько було сформовано дослідницьку групу для опрацювання соціальних аспектів розвитку сільського господарства та села. До неї були залучені І.В.Прокопа, Н.М.Скурська, В.Я.Плонський та інші вчені. У 1977 р. група виокремилася у сектор, який невдовзі трансформувася у відділ соціально-економічного розвитку села під керівництвом Л.О.Шепотько. Зусилля відділу спрямовувались на наукове опрацювання проблем мотивації

зайнятості та праці, удосконалення системи підготовки і підвищення кваліфікації кадрів масових професій у сільському господарстві, розвитку розселенських процесів, модернізації соціальної інфраструктури на селі тощо.

Перші присвячені соціально-економічному розвитку села публікації вчених, які згодом стали співробітниками відділу, з'явилися ще у 1975 р. Їх тематика розширювалась, охоплюючи дедалі ширше коло проблем. Враховуючи ідеологічні настанови того часу, відповідні питання нерідко розглядалися крізь призму подолання соціально-економічних відмінностей між містом і селом. У 80-ті роки минулого століття, крім низки статей та інших публікацій, співробітниками відділу було видано монографії "Сближение социально-экономического развития города и села" (1981), "Капитальные вложения в социальную инфраструктуру села" (1983), "Преодоление существенных различий между городом и селом" (1986), "Сільське житлове будівництво" (1988), "Господарство особисте – вигода спільна" (1989), профільні розділи монографії "Интенсивное развитие агропромышленного комплекса" (1990).

У пострадянський період, важливим напрямом діяльності відділу, поряд із переліченими вище, стало наукове обґрунтування соціальної спрямованості ринкових трансформацій аграрного сектора. У 1998 р. відділ очолив І.В.Прокопа, який став головним дослідником Л.О.Шепотько та фундатором досліджень процесів соціально-економічного розвитку села у ринкових умовах.

Основними науковими здобутками відділу у пострадянський період слід вважати відхід від патерналістського підходу у розв'язанні проблем села і виокремлення села як спеціалізованої форми територіальної організації суспільства (сільський сектор). З урахуванням вітчизняних умов були започатковані концептуальні підходи, напрями та механізми багатофункціонального розвитку села. Вони знайшли відображення у монографіях "Человек в аграрной сфере" (1991), "Українське село: проблеми і перспективи" (1991), "Село: сучасна політика і стратегія розвитку" (1997), двотомному виданні "Сільський сектор України на межі тисячоліть" (2000, 2003), у численних статтях, опублікованих в наукових журналах, збірниках наукових праць, брошурах, газетах тощо.

Розв'язанню актуальних на той час наукових завдань соціально-економічного розвитку села була присвячена низка дисертацій, підготовлених у відділі. Питання зайнятості сільського населення, мотивації і оплати праці в сільському господарстві опрацьовані в кандидатських дисертаціях, авторами яких були І.Галандаров (захищена у 1981 р.), М.Г.Кулинич (1984), О.П.Максимюк (1987), С.О.Гудзинський (1991); розселення сільського населення – Д.Ф.Крисанов (1984); розвитку несільськогосподарських видів діяльності на селі – А.Я.Михайлик (1986); розвитку особистих підсобних господарств населення і використанню їх продовольчих ресурсів – О.Л.Попова (1989), І.Г.Борсук (1991); взаємопов'язаного розвитку виробничої і соціальної сфер села – І.К.Половинко (1993), А.С.Ластовецький (1993); соціально-економічним аспектам реформування сільськогосподарських підприємств і їх діяльності з використанням орендних відносин – О.А.Муляр (1998), В.Д.Яровий (2000). Докторську дисертацію на тему "Господарський механізм відтворення умов життя працівників аграрної сфери" у 1996 р. захистив І.В.Прокопа.

Результати досліджень реалізовані у нормативних актах, зокрема в Законі України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві", Концепції Національної програми відродження села (затвердженій Верховною Радою України), у проектах національних програм розвитку агропромислового виробництва та відродження села. Найважливішими позиціями, які при цьому відстоювалися, були: селяноцентристський характер аграрної та земельної реформ, багатоукладність сільського господарства з пріоритетністю сімейно-фермерського типу господарювання, збереження та облаштування сільської поселенської мережі. Ці наукові позиції розділяли і підтримували провідні вчені економісти-аграрники того часу зі світовим ім'ям: І.І.Лукінов, О.М.Онищенко, а також В.В.Юрчишин, якому належить особлива роль у становленні наукової школи аграрних перетворень та сільського розвитку.

Доктор економічних наук, професор, член-кореспондент ВАСГНІЛ, потім академік НААН України В.В.Юрчишин наприкінці 80-х років минулого століття активно долучився до наукового опрацювання шляхів використання ринкових економічних ме-

ханізмів з метою прискорення розвитку тодішнього колгоспно-радгоспного сільського господарства. Йшлося, зокрема, про посилення мотивації працівників господарств у підвищенні результативності їх діяльності на основі вдосконалення відносин власності на засоби виробництва. Спочатку це пов'язувалось із запровадженням "внутрішньогосподарської" оренди засобів праці, далі – із паюванням майна колгоспів і радгоспів. Методологія такого паювання була розроблена й апробована очолюваним В.В.Юрчишиним творчим колективом НДІ економіки та організації сільського господарства (сьогодні ННЦ Інститут аграрної економіки НААН України), до складу якого входили О.М.Бородіна, Л.К.Романова, І.Ф.Баланюк, М.П.Сахацький та ін. Поряд із розвитком відносин власності цим колективом опрацьовувались питання вдосконалення трудових відносин, поліпшення умов праці селян, реформування соціальної інфраструктури.

Наукові напрацювання з реформування відносин власності послужили підґрунтям для теоретико-методологічного обґрунтування земельної і загалом аграрної реформ в Україні. Центральне місце у реформуванні сільського господарства у цьому обґрунтуванні відводились відродженню визначальної ознаки селянства – приватної власності на засоби виробництва (у т.ч. на землю) і результати виробництва. В.В.Юрчишин практично започаткував і послідовно відстоював селяноцентристський підхід до ринкових трансформацій в аграрному секторі, а в подальшому – до пореформеного розвитку вітчизняного сільського господарства, що стало одним із ключових напрямів досліджень наукової школи аграрних перетворень і сільського розвитку.

Із зазначених питань у наукових і періодичних виданнях у другій половині 1980-х, 1990-х та на початку 2000-х років В.В.Юрчишин і його співробітники опублікували десятки статей, брошур, рекомендацій, посібників, проектів нормативних документів. Видаю монографії "Власність у сільському господарстві" (1993), "Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення" (1996), "Розвиток різноукладності на селі" (2004). Кандидатські дисертації з цих питань захистили: С.Г.Дубовик (1992), В.В.Добровольський (1993), Ю.В.Ковбасюк (1993), В.М.Власюк (1994), М.В.Вишива-

нюк (2002), В.Х.Брус (2003); докторські – М.П.Сахацький (2001), І.Ф.Баланюк (2001), О.М.Бородіна (2004).

Виокремлення згаданих вище напрямів наукових досліджень слід кваліфікувати як започаткування (перший етап становлення) наукової школи, подальший розвиток та визнання якої відбувалися в Інституті економіки та прогнозування НАН України у створеному у 2004 р. за ініціативою академіка О.М.Онищенка відділі економіки і політики аграрних перетворень. Відділ очолила О.М.Бородіна, яка професійно займалася дослідженням проблем формування та розвитку людського капіталу в аграрній сфері економіки. До роботи відділу були залучені відомі вчені, які стояли біля джерел наукового вирішення проблем соціального розвитку сільського господарства, села і селяноцентризму – В.В.Юрчишин та І.В.Прокопа, дослідники молодшого покоління – О.Л.Попова, В.Д.Яровий, О.В.Михайленко а також молоді дослідники – С.В.Киризиук, О.В.Риковська, В.Я.Цибуляк, А.Ю.Остапенко, О.В.Фраєр.

Наукова школа відділу економіки і політики аграрних перетворень сформувалась і розвивається як інтелектуальна, відкрита спільність вчених різних вікових груп та наукових статусів, які під керівництвом лідера – завідувача відділу О.М.Бородіної розробляють висунуту нею дослідницьку ідею. Суть її визначається новітніми теоретико-методологічними та науково-прикладними розробками у сфері гармонійного і взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку на основі потенціалу місцевих громад. Складові цієї ідеї були залучені та адаптовані до вітчизняних умов завдяки Програмі академічних обмінів ім. Фулбрайта в Україні, у рамках якої О.М.Бородіна упродовж 2008–2009 рр. виконувала дослідницький проект в Університеті Віконсин-Медісон (США). Отримані наукові знання, методологічний інструментарій досліджень та практика передачі нових знань знайшли втілення у результатах досліджень членів наукового колективу та дали поштовх для їхніх нових професійних устремлінь щодо взаємодії з передовими вітчизняними та зарубіжними науковими школами.

Колектив дослідників наукової школи творчо розвинув попередні дослідження соціальних аспектів сільського господарства та села на якісно нових засадах теорії аграрного і сільського розвитку. Це

стало можливим завдяки використанню нового дослідницького стилю мислення та особливого підходу до вирішення глобальної наукової проблеми – гармонізованого розвитку сільського господарства і села. Цей підхід сприяє становленню нових уявлень у агроекономічній науці – про те, що модернізація сільського сектора та сільського господарства має відбуватися одночасно і на основі розвитку селянина, задіяння його інтелекту та творчого потенціалу, оскільки це на селі є не менш важливим джерелом економічного зростання, ніж капіталовкладення у виробничу діяльність. Проте цей аспект формування нових аграрних і земельних відносин у ході аграрних перетворень був зовсім втрачений. Саме тому у процесі реформування в Україні сформувалась аграрна структура, що стала результатом пристосування сільського господарства до функціонування в умовах квазіринкової економіки. Тут поєдналися, з одного боку, прагнення залученого капіталу до максимізації прибутку від аграрного бізнесу, а з іншого – потреби продовольчого самозабезпечення країни та виживання села, охопленого суцільною бідністю, спричиненою неадекватним перерозподілом ресурсів у ході реформування. У той час, як економічне зростання в аграрному секторі виносить в політичні пріоритети, заходами соціального включення селян та розвитку економіки сільських громад нехтують. Необхідність виживання у цих складних умовах спонукає селян продавати свої земельні та майнові активи для підтримання поточного споживання. Різке погіршення людського капіталу, відсутність раціональної підприємницької мотивації, значна поляризація доходів та соціальна диференціація стали бар'єрами на шляху формування реального господаря і власника у сільському господарстві, що висувалось як цільова установка необхідності реформування аграрних і земельних відносин на початку 90-х.

Деструктивні процеси на селі мають міжгалузевий характер. Вони не можуть досліджуватися та вирішуватися за допомогою тих теоретико-методологічних підходів, які використовувалися у централізовано-плановій системі та у перехідний період. Зважаючи на домінування у вітчизняній науці, політиці та практиці галузевого підходу до розуміння села, головним чином, як сільського господарства, запропоновано запровадження в агроекономічну науку нових наукових

термінів/понять, а саме: "сільський розвиток", у тому числі в частині розмежування його із поняттям "розвиток сільської місцевості/сільських територій". Усі ці категорії стосуються села як соціально-територіальної підсистеми суспільства, але перше акцентує увагу на соціоекономічній складовій, людському розвитку та забезпеченні суспільного добробуту за рахунок сільськогосподарського виробництва, інші – на виробничих та інфраструктурних аспектах.

Сутнісна відмінність між зазначеними поняттями ґрунтується на вихідних засадах концепцій економічного розвитку та економічного зростання. Стратегії економічного зростання засновані на домінуванні секторальних інтересів окремих галузей національної економіки, які продовжують адаптовану до ринкових умов практику радянського періоду, за якої природні та людські ресурси сільських територій вилучаються з метою підвищення ефективності поточної діяльності та персонального збагачення окремих груп аграрно-індустріальної еліти, яка захопила контроль над земельними, матеріальними та фінансовими ресурсами у процесі недосконалості аграрної реформи. Стратегії економічного розвитку забезпечують його сталість за рахунок розширення доступу всіх верств сільського населення до економічних вигід від зростання в аграрному секторі та іншій економічній діяльності в сільській місцевості. Доведено, що розуміння різниці між концептуальними підходами в економічному зростанні та економічному розвитку створює базу для розроблення методології, методики та статистичного оцінювання індикаторів сільського розвитку.

Міждисциплінарний підхід до формування стратегій сільського розвитку слід реалізовувати з обов'язковим залученням сільських мешканців на основі політики сільського розвитку на базі громад. Така політика забезпечує подолання бідності, а не більш комфортне існування в умовах бідності та орієнтована на цілеспрямовану зміну інституційних, економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, побутових та інших факторів розвитку в напрямі зростання рівня та якості життя населення. Зміни здійснюють самі громади на основі наділення їх правами власності/користування, ефективного використання і контролю над локальними ресурсами. Це забезпечує створення довгострокових спроможностей

громад самостійно долати майбутні виклики і використовувати можливості. Політика сільського розвитку на базі громад – це ланцюг послідовних дій, у процесі яких громади візуалізують, ініціюють і реалізують власні ідеї щодо покращення повсякденного життя. Це – діяльність громад для самих себе, яка спрямована на реалізацію їхніх економічних можливостей, покращення соціальних умов і навколишнього середовища її життєдіяльності.

Уперше розроблено методологічні підходи до управління локальним розвитком із залученням суспільного капіталу сільських громад, яке орієнтоване на забезпечення організованих колективних зусиль у напрямі узгодження галузевих цілей з інтересами сільських мешканців і здійснюється на рівні громад як базової ланки організаційно-інституційної системи. У цьому контексті дано визначення поняття "сільська громада", запропоновано ідентифікаційні ознаки спільності сільської громади та розроблено шкалу оцінювання її згуртованості за виділеними ідентифікаційними ознаками. Визначено сутність поняття "суспільний капітал локального розвитку" як сукупність матеріальних і нематеріальних активів сільських громад, які проявляють свою практичну дію через спроможність селян використовувати їх для виробництва суспільних благ та самостійного вирішення соціально-економічних проблем локального рівня і мотивувати всі гілки влади приймати та належним чином виконувати законодавчі та нормативно-правові акти в інтересах суспільства та громади.

Представниками наукової школи на рубежі 2010-х років було обґрунтовано теоретичні засади, концептуальні підходи та головні напрями подолання структурних деформацій вітчизняної аграрної сфери на основі її соціоекономічної модернізації. Головним завданням тут було визначено адаптацію державної аграрної політики до прогресивних світових тенденцій аграрного розвитку, у якому поєднується підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, що ґрунтується на сімейному типі господарювання, із сільським розвитком на базі громад.

Розроблено Концепцію соціоекономічної модернізації аграрного сектора України, реалізація якої відкриває можливості гармонізації цілей аграрного виробництва та інтересів сільського соціуму для

зростання суспільного добробуту, забезпечення сталого сільського розвитку на основі ефективного використання та нарощування активів сільських громад. Запропоновано соціоекономічну модель аграрного розвитку, визначено інституційні обмеження її імплементації в сучасних умовах і окреслено шляхи їх подолання на основі партнерської співпраці держави, аграрного бізнесу та сільських громад. Розроблена концептуальна логічна рамка актив-орієнтованого підходу до локального розвитку на основі місцевих активів, ідентифіковано форми капіталів локального розвитку та механізми їх взаємодії (конвертації).

Наукові здобутки зазначеного етапу розвитку наукової школи були апробовані на загальноєвропейському рівні у процесі виконання Інститутом економіки та прогнозування НАН України спільно з Центром досліджень світових продовольчих проблем Амстердамського вільного університету (SOW-VU, м. Амстердам, Нідерланди) на замовлення Європейської Комісії проекту "Перспективи сільського господарства та сільського розвитку в Україні", 2011–2012 рр. За результатами досліджень було підготовлено і передано органам влади низку матеріалів упроваджувального характеру, в тому числі й наукову доповідь "Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація"¹. Ця доповідь була презентована на спеціально організованому круглому столі у квітні 2012 р. Як показали подальші події, викладені у ній висновки і рекомендації знайшли відгук у наукових публікаціях та рішеннях владних інституцій. Результати дослідження оприлюднено також у численних наукових статтях та монографіях "Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір"², "The Eurasian Wheat Belt and Food Security. Global and Regional Aspects"³.

---

¹ Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація / за ред. В.М. Гейця, О.М. Бородіної, І.В. Покопи; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 56 с.

² Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір / за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. Київ, 2012. 320 с.

³ The Eurasian Wheat Belt and Food Security. Global and Regional Aspects. Springer International Publishing, Switzerland 2017.

Подальша реалізація ідеї забезпечення взаємопов'язаного розвитку сільського господарства і села, головним рушієм якого є сільський житель, селянин, а метою – підвищення якості його життя, поставила на порядок денний опрацювання наукових засад політики сільського розвитку в Україні. Актуальність такого завдання посилилась через започаткування в середині 2010-х років реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Реформа, з одного боку, відкриває нові можливості для поліпшення умов життєдіяльності на селі завдяки децентралізації ряду функцій державного регулювання розвитку територій, а з іншого – створює певні загрози для реалізації самоврядних прав і повноважень низових людських спільнот (місцевих громад) унаслідок укрупнення первинної ланки самоврядування.

Представниками наукової школи обґрунтовано концептуальні підходи до формування політики сільського розвитку на сталій основі з використанням потенціалу місцевих громад та методологічні засади оцінювання цього потенціалу; запропоновано науково-прикладні засади реформування державного регулювання аграрного сектора, орієнтованого на розвиток сільських громад; обґрунтовано пріоритетні для України напрями підвищення ефективності систем життєзабезпечення на селі на засадах державно-приватного партнерства; розкрито загрози реалізації потенціалу периферійних сільських громад у процесі реформування місцевого самоврядування і територіальної організації влади в Україні та шляхи їх подолання. Результати дослідження реалізовано у розділах Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015–2020 рр., що відображають інституційну та фінансову підтримку сімейних селянських і фермерських господарств, підвищення якості життя та диверсифікації господарської діяльності у сільській місцевості, локальний розвиток на основі підходу "знизу-вгору".

Логічним продовженням досліджень зазначеного етапу розвитку наукової школи стало опрацювання шляхів і форм імплементації європейських засад сільського розвитку в Україні. Це було зумовлено як потребою розроблення механізмів реалізації вітчизняної політики сільського розвитку, так і дотриманням зобов'язань з ви-

конання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Обґрунтовано доцільність запровадження в Україні використовуваного у міжсекторальній політиці Європейського Союзу концептуального підходу "rural proofing" ("селоцентризм"), що зобов'язує владні структури усіх рівнів постійно враховувати специфіку і потреби сільських територій при формуванні та реалізації стратегій, програм і заходів щодо розвитку національних господарств; аргументовано необхідність орієнтувати вітчизняну політику сільського розвитку на посилення здатності села здійснювати вагомий внесок в економічне зростання і продукування суспільних благ. Визначено, які з апробованих у ЄС механізмів сільського розвитку і яким чином можна імплементувати в Україні з метою: вдосконалення земельних відносин на основі соціально орієнтованих підходів до їх регулювання; якісного оновлення і реалізації людського капіталу на селі із запровадженням освітніх моделей та інноваційних мережевих структур для дорослого населення, а також поліпшення доступності базових послуг; підвищення життєздатності і конкурентоспроможності господарювання на селі, особливо в частині сприяння становленню сімейного фермерського укладу та імплементції сімейних ферм до агропродовольчих ланцюжків.

Запропонована методологія ланцюгового підходу дає розуміння формування спільної вигоди, доданої вартості та її справедливого розподілу. Додана вартість у ланцюгах продукується поєднанням джерел постачання різних видів сировини і способів її переробки відповідно до динаміки попиту. Використовуючи методологію ланцюжків доданої вартості, можна визначити роль роздрібної торгівлі у розвитку харчової промисловості та підвищенні якості продукції згідно з вимогами та уподобаннями кінцевих споживачів. Водночас імплементція концепції агропродовольчих ланцюжків у практику державної аграрної політики може позитивно впливати не тільки на задоволення потреб ринку, а й на доходи та зайнятість у сільському господарстві. Забезпечуючи одночасно створення нових робочих місць і підвищення рівня продовольчого самозабезпечення, ефективно функціонуючі агропродовольчі ланцюжки можуть зіграти ключову роль у скороченні масштабів бідності за рахунок залучення роздрібнених малих сімейних ферм у діючі ланцюги на взаємо-

вигідних умовах. Участь сімейних ферм у ланцюжках допомагає їм досягти економії за рахунок масштабів при придбанні виробничих ресурсів та реалізації своєї продукції, впровадженні нових форм організації виробництва, нових технологій, логістики, трудових процесів і відносин. Ланцюговий підхід дозволяє розділити політичні заходи, необхідні для поліпшення ситуації в агропродовольчій сфері на загальноекономічні та секторальні та диференціювати секторальні між державою і приватним сектором для сприяння налагодженню ділових зв'язків та партнерських відносин. Це досягається за рахунок кращої економічної координації та відповідних інститутів.

Керівник наукової школи О.М.Бородіна та її колеги прагнуть сформувати з числа дослідників, аспірантів, докторантів наукових та багато у чому й світоглядних однодумців, які визнають аграрне зростання (наращення виробництва і експорту) не кінцевою метою аграрної політики, а засобом забезпечення соціально-економічного розвитку суспільства, передусім його сільської складової. Відповідно до цих установок у відділі підготовлено трьох докторів наук та дев'яťох кандидатів наук, які представляють уже третій етап розвитку (третє покоління) наукової школи. Творчий доробок школи поширюється за межі Інституту економіки та прогнозування НАН України, оскільки частина підготовлених наукових кадрів – доктори наук Ю.М.Лопатинський та Т.О.Зінчук, кандидати наук – М.М.Лук'янова, Н.М.Головченко, С.М.Лагута, Т.В.Беркута, О.Г.Тараненко працюють в інших наукових установах, вищих навчальних закладах тощо.

Сформульовані у науковій школі аграрних перетворень і сільського розвитку нові наукові ідеї поглиблюються та розвиваються молодими вченими, які успішно працюють у відділі економіки і політики аграрних перетворень. За серію робіт "Науково-прикладні засади формування сприятливого інституційного середовища сільського розвитку в Україні" науковому співробітнику, кандидату економічних наук В.Я.Цибуляк була присуджена премія Національної академії наук України для молодих вчених 2015 р.

Завдяки участі в Літніх школах для молодих науковців при Міжнародному інституті прикладного системного аналізу (м. Лаксен-

бург, Австрія) у 2006–2008 рр. напрями дослідних робіт наукового колективу розширилися та були інтегровані у передові напрями досліджень, що здійснюються представниками міжнародної наукової спільноти та координуються цією установою. Активізувалось дослідження та моделювання соціально-економічних та екологічних аспектів аграрного землекористування в Україні (В.Д.Яровий, О.В.Фраср), моделювання просторового розвитку аграрних видів виробництва для забезпечення продовольчої безпеки та цілей сільського розвитку в умовах різного роду невизначеностей, у тому числі викликаних кліматичними змінами (С.В.Киристюк, 2016 р.).

Як результат стажування в Центрі світових продовольчих досліджень Амстердамського вільного університету у 2007–2008 рр. В.Д.Ярового та О.В.Михайленко у 2008 р., участі у навчальних семінарах з питань програмного та методологічного забезпечення комплексного просторового аналізу, моделювання та прогнозування соціально-економічних процесів, організованих пізніше цим Центром спільно з Інститутом перспективних технологічних досліджень Об'єднаного дослідницького центру Єврокомісії (Севілья) у 2011 р. (О.М.Бородіна, С.В.Киристюк, О.В.Риковська, В.Д.Яровий) було започатковано дослідження та роботу зі створення інтегрованої системи інформаційно-аналітичного забезпечення аграрних перетворень та сільського розвитку в Україні, що не має вітчизняних аналогів та в основі якої лежить комплексний підхід до використання та аналізу існуючих та новостворених різнорівневих баз даних з різних питань аграрного та сільського розвитку.

Участь С.В.Киристюка у Програмі досліджень об'єднань сільськогосподарських виробників Міністерства економіки, сільського господарства та інновацій Нідерландів (2011 р.) сприяла поглибленню досліджень процесів диверсифікації діяльності сільськогосподарських виробників на основі оптимізації використання приватних ресурсів та розширення участі у ланцюгах доданої вартості.

Участь О.В.Риковської у міжнародній навчальній програмі "Політика, стратегії та система підтримки для сільського відродження" Ізраїльської агенції з міжнародного співробітництва у сфері розвитку (MASHAV) на базі університету ім. Бен-Гуріон (м. Реховот, Ізраїль, 2016 р.) сприяла освоєнню науково-прикладних підходів до

діагностики процесів сільського відродження за визначеними світовою науковою спільнотою критеріями. О.Л.Поповою опрацьовані методичні засади організаційно-економічної підтримки інноваційної діяльності у сільській місцевості Ізраїлю, зокрема просування стартапів.

Основні здобутки наукової школи відображені у колективних монографіях "Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції" (2006), "Теорія, політика та практика сільського розвитку" (2010) "Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір" (2012); наукових доповідях "Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна модернізація" (2012), "Політика сільського розвитку на базі громад" (2015) та інших публікаціях.

Суттєвою ознакою наукової школи аграрних перетворень і сільського розвитку є те, що вона одночасно вирішує три ключові завдання:

- 1) розроблення і захисту наукової ідеї взаємопов'язаного аграрного і сільського розвитку із залученням потенціалу місцевих громад;
- 2) комплексного, колективного виконання нового наукового завдання із доведенням його до практичного втілення, що недоступне для вирішення одним вченим, і
- 3) поширення нових знань, підвищення наукового професіоналізму та підготовки молодих вчених.

Феноменологічна особливість наукової школи аграрних перетворень і сільського розвитку полягає в тому, що вона являє собою історично обумовлену форму неформальної творчої співдружності дослідників різних поколінь, згуртованих загальним стилем дослідницької діяльності, досягненням значних наукових результатів та зростанням професіоналізму і кваліфікації усіх членів наукового колективу. Для цієї школи є характерним наукове самовизначення поряд з самоідентифікацією кожного члена, проектування його індивідуальної дослідницької діяльності як частин цілого для виявлення і зміцнення власного місця і ролі у розбудові наукової школи.

~ Розділ 3~

PERSONALIA

ДИРЕКТОР-ОРГАНІЗАТОР ІНСТИТУТУ – АКАДЕМІК НАН УКРАЇНИ ВАЛЕРІЙ МИХАЙЛОВИЧ ГЕЄЦЬ

Реактивний літак, крейсер, криголам – такі асоціації зі швидкими і могутніми пристроями напрошуються при характеристиці кремезної постаті академіка Валерія Михайловича Гейця за його вміння відірватися від буденності й рішуче руйнувати усталені стереотипи. Відомо, що науку рухають особистості, а от наукові установи створюють особистості-драйвери.

Можна сказати, що це – людина безкінечної дії, суцільний згусток енергії, щедро наділений природою вмінням вчитися і слухати, жадібно, навіть спрагло, пізнавати нове, аналізувати, передбачати й заглядати вперед, і не на один крок, викликати до себе прихильність людей і переконувати їх, зосередитися на головному і сміливо, не оглядаючись, іти до мети, любити свою справу і гордитися своєю країною. Всі ці риси, головні з яких – вимогливість і наполегливість, які академік Геєць вважає своїм кредо, і допомогли йому реалізувати задум про організацію Інституту, унікального за своїм призначенням та новітнім за дослідженнями. І ще – глибока віра, що таку наукову установу потрібно організувати саме в незалежній Україні.

Народився видатний академік, організатор науки і громадський діяч В.М.Геєць на Ічнянщині, у селі Сезьки, в родині механіка Михайла Митрофановича та ветеринарного фельдшера Віри Данилівни Гейців 20 квітня 1945 р. Після закінчення Прилуцької одинадцятирічки № 6 у 1963 р. одразу ж вступив на механіко-математичний факультет Київського державного університету. Після закінчення навчання, у 1968 р., за розподілом пішов працювати в Інститут економіки АН УРСР, у відділ застосування математичних методів та ЕОМ в економічних дослідженнях і плануванні, який очолював кандидат економічних наук Володимир Іванович Голіков, і захопився перспективами нового напрямку. Навчання

в аспірантурі під керівництвом В.І.Голікова, занурення у процес розробки математичних моделей економічних процесів на макрорівні стало поштовхом до новітніх підходів в економічній науці та її організації.

Своїм особистісним та професійним зростанням В.М.Геєць завдячує двом особистостям у науці – члену-кореспонденту НАН України Володимирі Івановичу Голікову, який щедро підживлював молодого вченого своєю творчою енергетикою, і директору Інституту економіки, академіку АН УРСР, віце-президенту АН УРСР Івану Іларіоновичу Лукінову, який посприяв розвитку і розкриттю адміністративних здібностей майбутнього директора.

У 1974 р. В.М.Геєць успішно захистив кандидатську дисертацію "Дослідження моделей росту і методів прогнозування основних показників економіки республіки (на прикладі народного господарства УРСР)", у 1975 р. випустив першу монографію – "Прогнозування показників розвитку економіки". Шлях від молодшого наукового співробітника (1975) до завідувача сектора економіко-математичного моделювання (1979), а невдовзі – завідувача відділу економіко-математичного моделювання (1987) В.М.Геєць пройшов дуже швидко. Докторську дисертацію "Прогнозування динаміки й структури суспільного виробництва (на матеріалах Української РСР)", за наукового консультування чл.-кор. НАНУ В.І.Голікова захистив у 1988 р. У 1991 р. за вагомі наукові заслуги Валерію Михайловичу Геєцю було присвоєно звання професора, у 1992 р. обрано членом-кореспондентом НАН України, а у 1995 р. – академіком НАН України.

Стажування у США (макроекономічний і фінансовий напрями, лекції за програмою Світового банку), Австрії та в інших країнах розширювало наукові горизонти, тримало в руслі новітніх тенденцій розвитку науки. Знаковим стало для В.М.Геєця знайомство з американським економетриком, Нобелівським лауреатом (1980), членом Національної академії наук США, професором Лоуренсом Робертом Клейном – ідеологом і засновником проекту ЛІНК-ООН. Л.Р.Клейна зацікавили розробки українського вченого з моделювання, і вже восени 1991 р. В.М.Геєць брав участь у роботі осінньої сесії проекту ЛІНК-ООН у США.

Коли Україна здобула державну незалежність, регіональна модель нової країни у серці Європи не могла не зацікавити співтовариство LINK. З 1992 р. В.М.Гейця як відомого вченого-спеціаліста, який очолює цей напрям досліджень в Україні на рівні, що відповідає основним цілям і задачам проекту LINK, було зареєстровано постійним представником у проекті LINK від України.

Науковий авторитет вченого-економіста В.М.Гейця був таким, що до його рекомендацій і порад щодо державної економічної політики зверталися президенти і прем'єри, зокрема Л.Д.Кучма (його позаштатним радником з макроекономіки В.М.Гейць був десять років, зокрема, готував послання Президента), В.А.Ющенко, Є.К.Марчук, В.П.Пустовойтенко, А.К.Кінах, Ю.В.Тимошенко.

Ідею надання фахової допомоги органам державної влади у формуванні стратегічних основ розвитку національної економіки було покладено в основу створення у 1997 р. нової інституції в структурі НАН України під егідою Кабінету Міністрів України – Інституту економічного прогнозування, який мав забезпечити розроблення стратегічних прогнозів і програм соціально-економічного розвитку країни, здійснювати наукову експертизу проектів законодавчих і нормативних актів, програмних документів (з 2005 р. – ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"). Примітно, що у щільному графіку роботи з формування наукового колективу, визначення пріоритетних наукових напрямів відповідно до генеральної лінії діяльності, адміністрування, реструктуризації, тематичного планування тощо академіка Гейця знаходився час і для наукових розробок, і для активної громадської роботи, і для інтерв'ю.

У 2000-ні В.М.Гейць весь час перебуває у просторі ЗМІ – коментує, дає прогнози, застерігає. Його коментарі затребувані усіма провідними економічними виданнями країни. Один з "неприємних" прогнозів, який, невдовзі, на жаль, справдився, було озвучено у 2006 р., за часів президентства В.А.Ющенка, коли В.М.Гейць виконував обов'язки голови Ради Національного банку України. На засіданні Кабміну за підсумками 2005 р. він попередив: "Перехід України напередодні президентських виборів 2004 року на нову макроекономічну модель, що характеризується значним зростанням соціальної підтримки бюджетної сфери і населення в цілому, у ви-

падку її продовження несе загрозу макроекономічній стабільності. Ми можемо серйозно підірвати макроекономічну стабільність, тому що виникла ілюзія кредитної та приватизаційної її підтримки. Це надзвичайно важливе питання вже цього року. Нам треба підійти до питання перегляду макропоказників і основ грошово-кредитної політики, щоб адекватно підготуватися до цих процесів"¹. Вчений попередив про ймовірність настання кризи і закликав терміново вжити превентивних заходів.

Визнанням наукової інтуїції, організаторських здібностей, науково-прогностичного потенціалу академіка В.М.Геєця стало його обрання у 1998 р. академіком-секретарем Відділення економіки НАН України. Це уже була діяльність на новому рівні, із непрости-ми завданнями – переорієнтації економічних досліджень (зважаючи на трансформаційні процеси в економіці України), зміни методології їх проведення та способів імплементації результатів цих досліджень у життя, а також доведення їх до державних органів, удосконалення організації та координації фундаментальних досліджень, популяризації сучасних економічних знань.

У 2009 р. В.М.Геєця обирають віце-президентом НАН України і до 2015 р. він очолював секцію суспільних і гуманітарних наук. Нове призначення вимагало розуміння складних процесів, які відбувалися у суспільстві, визначення пріоритетних напрямів гуманітарної політики держави, розуміння проблематики досліджень наукових установ різних напрямів, вміння сконцентрувати потенціал соціогуманітарних установ НАН України для вирішення злободенних проблем державного і суспільного розвитку України в умовах модернізації і трансформації. Напрацювання науковців мали сприяти консолідації українського суспільства, визначенню стратегії розвитку економіки на довгострокову перспективу.

Дбаючи про майбутнє економічної науки, В.М.Геєць приділяє величезне значення популяризації наукових досліджень: ініціював створення наукових журналів "Економіка і прогнозування" (головний редактор) та "Вісник Інституту економіки та прогнозування"

---

¹ Яценко Н. Валерій Геєць: Сенс у тому, щоб капітал, розвиваючись, виконував свою соціальну функцію. *Дзеркало тижня*. 2006. 24 березня. № 11.

(член редколегії), є головним редактором найстарішого і найповажнішого наукового часопису "Економіка України", входить до складу редколегій багатьох зарубіжних журналів. За його сприяння ці видання перетворилися на справжні платформи для обміну науковими думками вчених-економістів з різних куточків України.

Варто зауважити, що своєю активністю Валерій Михайлович буквально "заряджає" своїх підлеглих. Він і сам постійно працює на відповідальних посадах, зокрема у Національному банку України, Апараті Ради національної безпеки й оборони, Вищій економічній раді Президента України, Президії НАН України, ключових експертних радах вищих органів державної влади, і наукові співробітники Інституту постійно беруть участь у робочих групах міністерств і відомств, їх виступи, зокрема на засіданнях Верховної Ради України, засвідчують високий професіоналізм, помножений на активну громадянську позицію.

Особисті наукові здобутки академіка В.М.Гейця на сьогодні характеризуються тим, що, за даними Центру соціальних комунікацій Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, він входить у ТОП–100 вчених України за всіма існуючими в країні науковими напрямками. Зокрема, за рівнем цитування у Google Scholar, його h-index – 49. При цьому серед вчених соціально-економічного та соціогуманітарного профілю, до якого відноситься економіка, він постійно займає перше місце. За цим же показником він перший серед директорів наукових установ Національної академії наук України, а очолюваний ним Інститут бореться за місце у першій десятці з відомими інститутами природничих наук і найповажнішими університетами України.

"Людина-інститут" В.М.Геєць, за влучним висловом членкореспондента НАН України А.А.Гриценка, сьогодні повен нових ідей і задумів, а очолювана ним державна установа (яку називають просто – Інститут Гейця) освоює нові наукові напрями, не боїться складних завдань і далекої перспективи, працює плідно, ефективно та злагоджено, повсякчас готова надати "швидку наукову допомогу" в розв'язанні складних економічних завдань, які стоять перед Україною.

ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ НАН УКРАЇНИ ВОЛОДИМИР ІВАНОВИЧ ГОЛІКОВ

Діяльність відомого вченого, доктора економічних наук, професора, члена-кореспондента НАН України Володимира Івановича Голікова і як вченого, і як організатора науки у багатьох аспектах сприяла формуванню наукових поглядів його учня – директора-організатора Інституту економіки та прогнозування академіка НАН України В.М.Гейця. Ідеї застосування економіко-математичного моделювання для оптимізації управління плановою економікою та підвищення ефективності суспільного виробництва розроблялися В.І.Голіковим ще починаючи з 1960-х років у контексті пошуку нових форм організації централізованого управління народним господарством. Тому закономірно, що саме він – Учитель і відомий вчений у сфері організації управління економікою – очолив один із основних наукових підрозділів, а саме відділ інституційних змін та розвитку форм господарювання в новоствореному Інституті економічного прогнозування.

В.І.Голіков народився 7 грудня 1929 р. у сім'ї вчителя на Белгородщині (Російська Федерація). У 1947 р. закінчив залізничну середню школу в м. Валуйки, у 1952 р. – Луганський сільськогосподарський інститут. Наукова діяльність В.І.Голікова значною мірою пов'язана з Інститутом економіки АН УРСР. Тут він захистив підготовлену під керівництвом академіка АН УРСР П.М.Першина кандидатську (1958 р.) та докторську (1969 р.) дисертації. З 1962 р. очолював вперше створену лабораторію із застосування математичних методів в економічних дослідженнях. У 1963–1965 рр. завідував новим відділом економічної кібернетики РАПС УРСР Держплану УРСР, з 1970 р. – відділом, а потім відділенням проблем управління Інституту економіки АН УРСР. У 1975–1984 рр. працював заступником директора з наукової роботи цієї установи. З 1987 р. – завідувач кафедри Київського інституту народного господарства, також ректор Українського фінансово-економічного ін-

ституту. Наукові праці того періоду присвячені проблемам організації управління народним господарством і методології економіко-математичного моделювання.

В.І.Голіков зробив значний внесок у теорію, методологію і практику організації управління суспільним виробництвом, зокрема у дослідження сутності господарства як політико-економічної категорії, місця і значення відносин господарського управління щодо системи економічних відносин, критеріїв ефективності та організації апарату управління, поєднання централізованого і місцевого, галузевого і територіального управління¹. Досліджуючи ці проблеми, вчений поєднував політико-економічні підходи з математичними. Загальні питання управління висвітлюються у низці колективних монографій, виконаних під науковим керівництвом В.І.Голікова, зокрема: "Управление народным хозяйством и проблемы его совершенствования" (1970), "Научные основы оптимального планирования и управления отраслью" (1975).

У 1960-ті роки в УРСР він став одним із фундаторів нового напрямку в економічній науці – економіко-математичного моделювання. В.І.Голіков першим формалізував національне господарство як складний, виробничо-господарський комплекс стадійно взаємопов'язаних галузей, поєднавши політико-економічні підходи з використанням математичного апарату.

З 1968 р., паралельно з розробкою економіко-математичних моделей і методів для рівня головної ланки виробництва і галузі починаються дослідження на макроекономічному рівні, зокрема для народного господарства України як союзної республіки. В.І.Голіков разом із В.М.Гейцем виконують дослідження у сфері теорії і методології розробки і застосування економіко-математичних методів і моделей для цілей економічного прогнозування, в ході яких розроблялися принципи, підходи і проблеми прогнозування економічного зростання, а також було обґрунтовано узагальнюючу схему

---

¹ Голиков В.И. Народное хозяйство, отрасль, предприятие: Вопросы методологии отраслевой и территориально-производственной структуры народного хозяйства. Киев: Наук. думка, 1968. 279 с.; Голиков В.И. Удосконалення організаційної структури управління. Київ, 1973. 64 с.; Голиков В.И. Управление и система экономических отношений. Киев: Наук. думка, 1984. 248 с.

прогнозування синтетичних показників розвитку економіки союзної республіки на віддалену перспективу². Було напрацьовано відповідну методику, яка дозволяє розрахувати функції зростання продуктивної сили суспільства за рахунок ефективності науково-технічного прогресу, матеріалізованого в живій та уречевленій праці, і на цій основі побудувати трифакторну виробничу функцію аналізу і прогнозування сукупного суспільного продукту (національного доходу)³. В результаті розвитку економіко-математичного напрямку в Інституті економіки НАН України сформувався численний колектив учених, на основі якого пізніше і було створено Інститут економічного прогнозування НАН України, який очолив учень В.І.Голікова – В.М.Геєць.

Одним із ключових завдань організації діяльності нового інституту стала проблема визначення його наукових напрямів і перших тем, за якими почали проводити дослідження. Складність полягала в тому, щоб на етапі формування Інституту визначитися з ключовими проблемами, оскільки це був час, коли в економіці України, як і в суспільстві та державі, почалися широкомасштабні трансформаційні зміни, пов'язані з формуванням ринкового середовища в економіці, та адекватні зміни в діяльності держави як ініціатора змін. Саме тоді спільна творча праця двох учених – вчителя і учня, члена-кореспондента НАН України В.І.Голікова і академіка НАН України В.М.Гейця – набирає нового сенсу.

Завдяки напрацюванням В.І.Голікова, який упродовж попередніх десятиліть проводив дослідження з проблем теорії управління, оптимізації розподілу прав і відповідальності різних рівнів організаційно-управлінських і виробничих структур, методології та методики економіко-математичного моделювання, було виокремлено найважливіші питання, які постали перед економічною теорією та

---

² Голиков В.И., Геєц В.М. Методология и опыт экономико-математического прогнозирования основных показателей экономики республики. Киев: ИЭ АН УССР, 1970.

³ Геєц В.М. Прогнозирование показателей развития экономики (на примере союзной республики). Киев: Наук. думка, 1975. 108 с.; Геєц В.М. Система макроэкономических моделей анализа и прогнозирования динамики и структуры общественного производства союзной республики. Москва: ЦЭМИ АН СССР, 1984. 18 с.

практикою суспільних трансформацій. Зосередження уваги на глибинних процесах, які супроводжують зміни відносин власності в контексті роздержавлення економіки та приватизації підприємств, визначення політекономічних аспектів трансформації ролі та функцій держави в перехідній економіці, розроблення методології прогнозування розвитку підприємницьких структур, аналіз шляхів і перспектив реформування державної управлінської вертикалі та становлення нової моделі економіки⁴ надалі дало змогу ці напрями розвинути.

Очоливши відділ інституційних змін та розвитку форм господарювання, В.І.Голиков спрямував дослідницькі зусилля на розроблення проблем ринкових трансформацій у реальному секторі економіки: інституційних змін власності і, зокрема, змісту, механізмів і наслідків приватизації; методології інституційно-організаційної перебудови управління приватизованими підприємствами та державного регулювання підприємницького сектора економіки, розвитку відносин державно-корпоративного управління. Низка публікацій вченого мала концептуальний характер, засадничий у методологічному плані, зокрема: розділ "Политическая сущность капитализма на этапе постиндустриального развития общества" у монографії "Предприятие в системе государственного управления и регулирования" (1998 р.), статті "Маяки и очаги развития современной экономики" ("Економіка промисловості", 1999 р., № 1), "Неокласична та інституційна складова у політичній економії" ("Економіка і прогнозування", 2000 р., № 1), "Україна у вирі світової глобалізації" та "Інституційна складова суспільних перетворень" ("Економіка і прогнозування", 2000 р., № 2). Значною мірою завдяки дослідженням, якими керував В.І.Голиков, в Інституті було створено теоретичне підґрунтя для подальшого розроблення науково-практичних проблем трансформаційної економіки. У відділі інституційних змін та розвитку форм господарювання прогностичні дослідження велися

---

⁴ Голиков В.І., Николян А.В., Голикова Н.В. Предприятие в системе государственного управления и регулирования. Киев: Институт экономического прогнозирования НАН Украины, 1998. 388 с.; Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. Київ: Логос, 1999. 500 с.

за такими напрямками: аналіз і прогноз інституційних перетворень та їх наслідків для економіки України; управління державною власністю і процеси приватизації та реструктуризації підприємств; аналіз і прогноз розвитку малого і середнього бізнесу; приватизація і розвиток ринку цінних паперів.

Політико-економічний зміст суспільних перетворень в Україні вчений пов'язував насамперед зі створенням нової структури відносин власності як основи ринкової економіки. В.І.Голіков наголошував на необхідності вироблення та дотримання чітких принципів, пріоритетів і механізмів реструктуризації власності на основі імперативу загальнонаціональних інтересів. Принциповим теоретичним питанням він визначив розуміння сутності приватизації як процесу перебудови всієї системи відносин виробництва, розподілу та споживання; зміни способу організації та управління суспільним виробництвом і на рівні підприємства, і на рівні національного господарства загалом; відчуження засобів виробництва у власність (користування, володіння і розпорядження) окремих фізичних і юридичних осіб; створення передумов утвердження капіталу⁵. На основі аналізу етапів, методів і характеру приватизації В.І.Голіков обґрунтував висновок про формування моделі економіки, в якій "відбувається не з'єднання працівників із засобами виробництва як співвласників-акціонерів і т.ін., а розкол суспільства на клас капіталістів і клас безправних пролетарів. Подібний стан справ зводить нанівець усі переваги колективних, кооперативних, корпоратизованих і акціонерних форм і веде до наростання соціальної напруженості в трудових колективах, а зрештою – призводить до спаду виробництва"⁶. Найбільш небезпечним явищем трансформаційних процесів в Україні, що матиме довгострокові наслідки, які несуть загрозу для економіки, суспільства і держави, вчений визначив народження номенклатурно-капіталістичної або номенклатурно-рентної власності, контрольованої корупціонерами, що призводить до особливої форми локальних мо-

⁵ Голіков В.І. Теоретичні основи приватизації. *Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)* / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. Київ: Логос, 1999. С. 282–283.

⁶ Там само. С. 317.

нополій у виробництві, на внутрішньому ринку та в експортно-імпортній сфері.

Для розвитку в інституті досліджень трансформаційної економіки та вироблення наукових основ стратегії суспільних перетворень важливе значення мали обґрунтовані В.І.Голіковим положення щодо сутності, причин і механізмів розгортання системної кризи пропозиції, обумовленої зупинкою виробництва внаслідок дезорганізації механізму управління; передбачення наслідків односторонньої лібералізації зовнішньоторговельних відносин в умовах слабкої конкурентоспроможності вітчизняного виробництва; концепція переходу від управління економікою до її регулювання.

Одним із ключових аспектів, що має життєво важливе значення для забезпечення економічних основ державного суверенітету та конкурентних позицій країни у світовому господарстві, є об'єктивне співвідношення приватизації і процесу оптимізації структури економіки. Вже на початку розгортання трансформаційних перетворень в Україні, як тільки стали явними загрози, обумовлені відсутністю чітко визначених цілей, стратегії та механізмів цих перетворень, В.І.Голіков застерігав, що демонтаж основних матеріальних, організаційно-інституційних та політико-ідеологічних конструкцій минулого не вирішує проблеми створення національної економіки та формування нової моделі економічного розвитку. Вироблення теоретичних орієнтирів корекції економічних реформ, здійснюваних в Україні на межі 1990–2000-х років він пов'язував з реалізацією методологічного арсеналу інституціональної теорії.

Концепція інституційних змін як наукова основа дослідження кардинальних суспільних трансформацій слугувала вченому методологічним підґрунтям при розробленні теорії корпоратизму та розвитку підприємницьких структур у трансформаційній економіці. Під науковим керівництвом В.І.Голікова та за його безпосередньої участі як автора і наукового редактора вийшла монографія "Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України"⁷.

---

⁷ Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України / за ред. чл.-кор. НАН України В.І. Голікова. Київ: Ін-т екон. прогнозув., 2002. 304 с.

У цьому новаторському фундаментальному дослідженні запропоновано цілісну концепцію корпоратизму як антиентропійного соціального процесу, форми інституціалізації інтересів різних соціальних верств і груп, вияву відносин партнерства, солідаризму, самоорганізації. Розглядаючи корпоратизм як інституційну особливість сучасного капіталізму, В.І.Голіков розкрив політико-економічний зміст корпоративного управління, "центральною суттю якого залишається відношення щодо розподілу прав власності"⁸.

Розвиток корпоративних відносин в економіці України трактується вченим з позицій інституціональної теорії – з урахуванням соціально-політичних та ментально-культурних чинників і передумов суспільних трансформацій. Інституційне забезпечення корпоративних відносин, розвитку корпоратизму та корпоративного управління В.І.Голіков розглядав як умову становлення громадянського суспільства. Він обґрунтував низку теоретичних положень та пропозицій нормативного характеру щодо регулювання корпоративних відносин в Україні в умовах світової глобалізації, удосконалення правових стосунків державних і муніципальних органів влади, економічної політики з питань організаційно-правових перетворень у корпоративному секторі України, пошуку шляхів посилення інтеграційних зв'язків малого бізнесу та корпорацій тощо.

На основі аналізу інституційних перетворень упродовж перших десяти років державної незалежності В.І.Голіков узагальнив причини і механізми руйнування економіки України, розкрив роль неінвестиційної та номенклатурної приватизації в цих процесах та передбачив майбутню траєкторію розвитку олігархізації та деіндустриалізації національного господарства. Прогностичний потенціал цих положень фундаментального характеру, сформульованих та аргументованих вченим, наочно розкривається за сучасних умов, коли ми спостерігаємо, з одного боку, процеси формування громадянського суспільства на основі спільних цінностей та зростаючого рівня соціальної відповідальності, а з іншого – "відчуження" людини від економіки, власності, активів у процесі акселеративної квазікорпоратизації на основі концентрації влади-

---

⁸ Там само. С. 17.

власності в руках фінансово-політичних груп. Навіть тільки цей один, фундаментального значення науковий результат, отриманий В.І.Голіковим, що має характер наукового передбачення, підтверджує відому тезу про те, що немає нічого більш практичного, ніж хороша теорія. Разом із тим цей результат одночасно доводить і те, що економічна політика, як і в старі радянські часи, досить часто реалізується без урахування думки вчених, які присвятили своє життя служінню нації.

Напрями досліджень, започатковані вченим, в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" сьогодні активно розвиваються, зокрема, в частині вивчення інституційних перетворень економіки та форм господарювання; аналізу й прогнозу структурних змін; визначення тенденцій розвитку зовнішньоекономічної діяльності України та моделювання перспектив її євроінтеграції; прогнозування розвитку галузевих ринків; обґрунтування державної політики фінансово-кредитного регулювання; аналізу взаємозв'язку економічних і соціальних трансформацій; дослідження трансформації людського та соціального капіталу в Україні.

Підходи визнаного вченого-економіста, фахівця у сфері теорії управління В.І.Голікова до організації наукової роботи, формування та управління творчим колективом науковців-дослідників також були реалізовані і розвинені в діяльності Інституту. Демократичні принципи керівництва, підтримка творчої ініціативи та активності, позитивна корпоративна культура, що належать до найважливіших активів людського капіталу, забезпечують сьогодні високу якість наукових результатів та консолідацію колективу інституту.

ЧЛЕН-КОРЕСПОНДЕНТ НАН УКРАЇНИ БОРИС ЄВГЕНОВИЧ КВАСНЮК

У когорті вчених, які стояли біля витоків Інституту економіки та прогнозування НАН України, формували його творче обличчя, визначали головні напрями і завдання досліджень, чільне місце належить відомому українському вченому-економісту Борису Євгеновичу Кваснюку (1938–2008 рр.). Як один із основоположників макроекономічної науки незалежної України, визнаний фахівець у галузі макроструктурного аналізу національної економіки Б.Є.Кваснюк з перших днів діяльності Інституту очолив один із базових наукових підрозділів – відділ економічного зростання та структурних змін в економіці. В період розбудови української державності, в умовах суспільних перетворень і пошуку нової економічної моделі, він як талановитий вчений і організатор наукових досліджень працював над розробленням оптимальних шляхів та ефективних механізмів забезпечення трансформації економіки України, розв’язання проблем соціально-ринкових перетворень, економічного зростання на основі здійснення структурних змін.

Упродовж 1997–2008 рр. доктор економічних наук, член-кореспондент НАН України Б.Є.Кваснюк не лише очолював відділ економічного зростання та структурних змін в економіці, а й був заступником директора інституту, його соратником і сподвижником у справі вироблення економічної ідеології та наукової концепції трансформаційних перетворень національного господарства. Особливо важливою була його діяльність в Інституті в тій частині, яка стосувалася макроекономічних досліджень. На той час Б.Є.Кваснюк був визнаним авторитетом у галузі економічної динаміки, автором низки праць, присвячених структурній перебудові трансформаційної економіки¹, чудово володів методами макроекономічного аналізу системи національних рахунків.

---

¹ Кваснюк Б. Нагромадження і структурна перебудова економіки. *Економіка Рад. України*. 1990. № 4. С. 23–31; Кваснюк Б. Суть і особливості кризи економіки

Необхідно зазначити, що макроекономічна тематика досліджень у так званих союзних республіках в силу їх існуючого статусу не велася практично до 80-х років ХХ ст., а статистичні спостереження макроекономічного характеру хоча й мали місце, але були закриті для вільного доступу й наукового опрацювання. І тільки за умов незалежності відкрився доступ до необхідних даних, що надало Б.Є.Кваснюку можливість розпочати макроекономічні дослідження. Таким чином в Інституті розпочалося розроблення проблем динаміки та структури економіки. В Україні з цих питань чи не єдиною була монографія вже покійного на той час академіка НАН України П.І.Багрія "Динаміка та структура суспільного виробництва"², яку він підготував, працюючи в Інституті економіки НАН України. І то, це було здійснено завдяки тому, що П.І.Багрієв працював до того часу в статистичному департаменті ООН.

Ця проблематика була особливо важливою для незалежної України, оскільки її економіка, як частина колишнього так званого "єдиного народногосподарського комплексу" – після розриву економічних зв'язків і під впливом екзогенних факторів глобального середовища – відбулися не тільки суттєві трансформації, а й почали поглиблюватися диспропорції, що існували й раніше. Як наслідок, економіка України в умовах шокової лібералізації цін та зовнішніх економічних відносин зазнала невідворотного спаду. Як це, так і інші питання перебували в центрі уваги не тільки колективу відділу, який очолював Борис Євгенович Кваснюк, а й інших наукових підрозділів. Завдяки його широкій ерудиції в Інституті вдалося розгорнути дослідження, що пов'язували проблематику трансформаційних перетворень і макроекономічної динаміки з пи-

---

в Україні. *Економіка України*. 1992. № 5. С. 33–42; Кваснюк Б. Від часткових до системних перетворень (макроекономічне регулювання як фактор ринкової трансформації народного господарства). *Віче*. 1994. № 5. С. 88–100; Кваснюк Б. Бюджет в антикризовій стратегії України. *Фінанси України*. 1995. № 1. С. 45–50; Кваснюк Б. Інвестиційна політика та відтворення в Україні. *Економіка України*. 1997. № 8. С. 16–24; Кваснюк Б. Макроекономічні фактори грошово-кредитного регулювання. *Економіка України*. 1997. № 2. С. 20–30.

² Багрієв П.І. Динамика и структура общественного производства при социализме (вопросы методологии и анализа). Киев: Наукова думка, 1971. 322 с.

таннями розвитку промислового та аграрного секторів економіки України. Ці напрями досліджень і на сьогодні успішно розвиваються в Інституті.

Слід зазначити, що вдалою організацією діяльності Інститут економіки та прогнозування НАН України і відповідним визначенням пріоритетних досліджень з послідовною політикою в частині підготовки кадрів вищої кваліфікації завдячує Б.Є.Кваснюку, який разом із В.І.Голіковим, якому присвячено попередній параграф –найвпливовішим і талановитим вченим, які працювали в Інституті й закладали науковий фундамент установи. До слова, у 2016 р. наукову діяльність Інституту європейські експерти, які дотримувалися європейських критеріїв якості, оцінили за найвищою категорією.

Як науковий консультант Президента України та заступник директора Інституту економіки та прогнозування Б.Є.Кваснюк брав активну участь у розробленні документів, що закладали основи концепції економічного розвитку нової України, зокрема: "Курсом радикальних ринкових реформ" (1994 р.), "Україна–2010" (1999 р.), "Стратегія економічного і соціального розвитку України на 2004–2015 рр.", "Шляхом європейської інтеграції" (2004 р.), щорічні президентські послання до Верховної Ради про внутрішнє і зовнішнє становище України тощо. Бажання углядіти, "що день грядущий нам готує", характеризувало його як справжнього фахівця-прогнозиста.

Б.Є.Кваснюк народився 2 липня 1938 р. на Вінниччині у м. Могилів-Подільський в родині офіцера-прикордонника. В кінці 1940-х років родина повернулася до Києва – рідного міста батьків. Тут майбутній вчений навчався у середній школі (тепер це Київська гімназія ім. Т.Г.Шевченка). Після строкової служби матросом Балтійського флоту закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (тепер – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) за спеціальністю "економіст, викладач політичної економії" (1964 р.). Захистив кандидатську ("Теорія власності і методологічні питання системного аналізу виробничих відносин", 1973, спец. "політична економія") та докторську ("Механізм дії закону соціалістичного нагромадження",

1989, спец. "політична економія") дисертації в Інституті економіки НАН України. У 2006 р. Б.Є.Кваснюка було обрано членом-кореспондентом НАН України.

Він був чудовим лектором, блискуче викладав свої думки на папері й перед будь-якою аудиторією. Як ґрунтовний аналітик і оригінально мислячий вчений завжди аргументував і відстоював свою позицію. Особливо повно і яскраво таланти Б.Є.Кваснюка як прискiпливого вченого-дослідника й доладного організатора науки розкрився під час роботи в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Разом із колегами з дирекції та Вченої ради інституту він доклав чимало зусиль для переорієнтації науково-дослідної роботи Інституту до аналізу актуальних проблем становлення ринкової економіки незалежної України, до використання вченими-економістами сучасної методології та методів дослідження, до спрямування розробок на практично значущий результат у вигляді висновків і рекомендацій, корисних для тих, хто приймає рішення в країні.

На посаді першого заступника директора Б.Є.Кваснюк активно сприяв підготовці наукових кадрів вищої кваліфікації – докторів та кандидатів наук, так необхідних новому Інституту. Понад десять років він очолював в Інституті спеціалізовану вчену раду із захисту дисертацій та був членом відповідної ради економічного факультету Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Його доброзичливість і водночас вимогливість до якості дисертаційних робіт пам'ятають десятки здобувачів наукових ступенів, у тому числі й 6 докторів та 18 кандидатів економічних наук, які виконували дисертаційні дослідження під його керівництвом.

Творчий доробок Б.Є.Кваснюка налічує понад 150 друкованих праць. Серед них особливо важливою для Інституту і наукової громадськості була монографія "Концепція економічної безпеки України" (1999 р.)³, у якій вперше у вітчизняній економічній літературі розглянуто суть та основні загрози економічній безпеці, обґрунтовано національні економічні інтереси України. Особливу

---

³ Київ: Логос, 1999. 56 с.

увагу було приділено висвітленню питань безпеки реального сектора економіки, розробленню рекомендацій щодо зміцнення енергетичної, технологічної, військово-технічної, продовольчої безпеки та проблем відтворення основного капіталу. В роботі було проаналізовано стан безпеки фінансового сектора економіки як однієї з найважливіших складових економічної безпеки України. Науковою новизною відрізнявся розгляд структурних та відтворювальних аспектів економічної безпеки країни. Як підсумок розгляду якісних параметрів, у Концепції було обґрунтовано індикатори економічної безпеки України і виведено її інтегральний показник. Ця робота має велике значення методологічного характеру і нині, після 18 років від часу її написання, оскільки проблеми безпечного характеру як ніколи актуальні сьогодні, коли Україна зазнає втрат, ведучи бойові дії на Сході.

У фундаментальній праці "Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)"⁴, особисто Б.Є.Кваснюку та співробітникам очолюваного ним відділу належав аналіз моделей соціально-економічного розвитку в перехідному суспільстві, соціальних аспектів приватизації, напрямів та перспектив адміністративної реформи в Україні. Монографія "Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання" (2000 р.) була присвячена аналізу десятилітнього досвіду економічних перетворень в Україні та визначенню пропозицій щодо змісту економічної політики на перспективу⁵. У своїх дослідженнях Б.Є.Кваснюк спирався на міцний підмурівок глибоких політекономічних знань, аналіз сутнісних відносин і об'єктивних закономірностей економічного розвитку. Можливості та загрози для зростання економіки він пов'язував з інституційною спроможністю реалізувати її внутрішній потенціал та ендогенні чинники розвитку національного господарства⁶.

⁴ Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи) / за ред. В.М. Гейця. Київ: Логос, 1999. 500 с.

⁵ Економіка України: Підсумки перетворень та перспективи зростання / за ред. В.М. Гейця. Харків: Форт, 2000. 392 с

⁶ Національні заощадження та економічне зростання / Ін-т економ. прогнозування. Київ: МП "Леся", 2000. 304 с.

Наступним кроком у творчій біографії інституту стала праця "Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку" (2003 р.). У ній Борис Євгенович виступив співавтором доктрини довгострокового економічного розвитку, яка, зокрема, передбачала необхідність нового співвідношення між державою, ринком і громадянським суспільством як передумови економічного та соціального прогресу. Співробітниками відділу, яким керував Б.Є.Кваснюк, було здійснено аналіз загроз розвитку національної економіки та способів їх відвернення, розкрито органічний взаємозв'язок між людським розвитком та цілями нового тисячоліття, концептуальні особливості та реноваційні пріоритети інвестиційної політики України, а також розкрито проблему вибору оптимального вектора України в системі європейських та євразійських процесів інтеграції тощо⁷. І своєрідним підсумком охарактеризованого циклу досліджень стала фундаментальна багатоаспектна праця "Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України" (2007)⁸, що вийшла за редакцією В.М.Гейця, В.П.Семиноженка і Б.Є.Кваснюка.

Книга "Роль держави у довгостроковому економічному зростанні" (2003) стала спробою проаналізувати найважливіші аспекти проблеми взаємозв'язку державного управління та довгострокового економічного піднесення у ринковому і трансформаційному суспільстві⁹. Цей цикл досліджень завершився виданням монографії "Конкурентоспроможність національної економіки" (2007). У цій праці, з одного боку, узагальнено теоретико-методологічні погляди на конкуренцію та конкурентоспроможність на рубежі ХХ–ХХІ ст., а з іншого – комплексно досліджено макро- і мікро-економічні, галузеві, регіональні та міжнародні аспекти конкурентності вітчизняної економіки¹⁰.

⁷ Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. Київ: Фенікс, 2003. 1008 с.

⁸ Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України: у 3-х т. / за ред. В.М. Гейця, В.П. Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2007.

⁹ Роль держави у довгостроковому економічному зростанні / за ред. Б.Є. Кваснюка. Київ: Ін-т екон. прогнозів. Харків: Форт, 2003. 424 с.

¹⁰ Конкурентоспроможність національної економіки / за ред. Б.Є. Кваснюка. Київ: Фенікс, 2005. 496 с.

Як видно, ціла низка аргументовано викладених у працях Б.Є.Кваснюка та його колег наукових позицій мають піонерний характер і слугують надійним трампліном для молодих науковців. Це зумовлено тим, що наукові відкриття, зроблені справжнім вченим, який стояв біля витоків формування економічної науки нової України, побудовані на ретельному аналізі достовірних даних і фактів та розкритті сутності розглянутих економічних процесів. Член-кореспондент НАН України Б.Є.Кваснюк залишив після себе багату за обсягом та проблематикою наукову спадщину, але сам він, здатний компетентно висловлюватися з різних економічних проблем, вважав лейтмотивом своїх досліджень, який червоною ниткою проходить через усі його основні праці, проблему утворення капіталу та його ролі у забезпеченні динаміки та структури економічного зростання. Займаючись нею, він зміг глибоко й об'єктивно оцінити усю траєкторію розвитку економіки сучасної України – як на етапі спаду, так і на стадії економічного піднесення. Нині, коли зростає глобальна економічна диспропорційність та фінансова нестабільність, а національні господарства всього світу, і в тому числі України, зазнають впливу циклічних коливань, науковий доробок видатного українського вченого Б.Є.Кваснюка набуває особливої актуальності. Є всі підстави вважати, що його праці та обґрунтовані в них концептуальні положення мають фундаментальний характер і ще довго служитимуть надійним теоретичним підґрунтям для молодих амбітних науковців.

НАУКОВІ СПІВРОБІТНИКИ – ДОКТОРИ НАУК

(біобібліографічні довідки)

Академіки НАН України

Білорус Олег Григорович (1939 р.н.) – доктор економічних наук (1981); професор (1980); член-кореспондент АН УРСР (1990); академік НАН України (2012).

У 1960 р. закінчив з відзнакою Київський інститут народного господарства (КИНГ) за фахом "економіка і управління промисловістю". Канд. дис. "Проблеми комбінування виробництва в промисловості" (1966). Докт. дис. "Проблеми економіки і організації об'єднань та комплексів (питання теорії та методології)" (1981). У 1969–1979 рр. – професор кафедри економіки промисловості, проректор з навчальної і наукової роботи КИНГ. У 1979–1986 рр. очолював Департамент промисловості, науки і техніки Секретаріату ООН (м. Женева), забезпечував організацію економічних досліджень, підготовку глобальних прогнозів, проведення конференцій і сесій Спеціалізованих комітетів ООН. Упродовж 1986–1989 рр. – заступник директора НДЕІ Держплану України; 1989–1990 – заступник директора Інституту економіки АН України. 1990–1992 рр. – засновник і директор Інституту світової економіки і міжнародних відносин. У 1992–1994 – Надзвичайний і Повноважний Посол України в США. Народний депутат Верховної Ради України III–VI-го скликань. Поєднував наукову роботу в системі НАН України з громадською, політичною і державною діяльністю члена Експертної ради при прем'єр-міністрі України, радника голови Верховної Ради, голови Комітету у закордонних справах ВР України, члена Політичної ради при Президенті України, віце-президента Міжпарламентського союзу, Голови постійної делегації ВР України при ОБСЄ. Ініціював прийняття ОБСЄ міжнародних правових актів про визнання Голодомору в Україні, про заборону використання націо-

нальних збройних сил на території іноземних держав без резолюції РБ ООН. Очолював постійні делегації ВР України до ПА ОБСЄ, Міжпарламентського союзу. Організував міжпарламентську кооперацію, співробітництво з ЄС, НАТО, ЮНКТАД, ОЕСР, ООН, ЮНЕСКО. З 2015 р. і по т.ч. – головний науковий співробітник Інституту економіки та прогнозування НАН України.

Коло наукових інтересів: міжнародний, державний і стратегічний менеджмент; економічна система глобалізму; проблеми національної конкурентоспроможності і безпеки в умовах формування глобальної корпоративної системи; стратегії сталого розвитку транзитивних та постіндустріальних країн; теорія економічної інтеграції та глобалізації.

Здобутки: започаткував науковий напрям глобалістики, глобального менеджменту і глобального прогнозування в Україні, є засновником і діючим лідером української наукової школи глобалістики. Розробив методологію і стратегію загальносистемної інтеграції економіки, екології та соціального розвитку. На основі авторської концепції глобалізму розкрив сутність міжнародних стратегій силової глобалізації як модерної форми фінансово-економічного імперіалізму, політекономічний зміст процесів становлення та розвитку світ-системи постіндустріального корпоративно-монополістичного глобалізму.

Опублікував понад 30 індивідуальних та колективних монографій, підручників, навчальних посібників і понад 500 наукових статей. Низка публікацій вийшли англійською, російською, польською та іншими іноземними мовами. Підготував п'ятьох докторів і 15 кандидатів наук.

Нагороди та відзнаки: медаль "За доблесну працю" (1970), Відмінник вищої школи СРСР (1972, 1976), Заслужений працівник вищої школи СРСР (1979), лауреат премії Академії наук України ім. О.Шліхтера (1989), Заслужений діяч науки і техніки України (1992), Дипломат року (США, 1994), лауреат премії ім. М.Птухи НАН України (2001), генерал-полковник Козацького Війська Запорізького (з 1999), Почесна грамота Верховної Ради України "За заслуги перед Українським народом" (2005), кавалер ордена князя Ярослава Мудрого V ступеня (2009).

*Основні праці*¹: Глобальні трансформації і стратегії розвитку. – К., 1998 (а); Глобалізація і безпека розвитку. – К., 2001 (а); Глобалізація і національна стратегія України. – К., 2001 (о); Transition: Vision and Reality: monograph. – Warsaw, 2001 (а); Глобалізація и безопасность развития. – К., 2002 (а); Глобальна перспектива і сталий розвиток. – К., 2005 (а); Економічна система глобалізму. – К., 2003 (о); Глобальний конкурентний простір. – К., 2007 (а); Глобальні трансформації торгівлі. – К., 2008 (о); Глобалізація і продовольство. – К., 2008 (а); Глобальные стратегии Евросоюза. – К., 2010 (а); Глобальна корпоративна система. – К., 2011 (р, а); Глобалізація і глобалістика: історія, теорія, практика, персоналії : в 3-х т. – К., 2012 (р, а); Ekonomiczny swiat-system globalizmu. – Warsaw-Kijów, 2013 (о); Еволюція світ-системи глобалізму (Стратегічні імперативи співрозвитку). – К., 2014 (р, а); Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму. – К., 2016 (о); Фінансова глобалізація і євроінтеграція. – К., 2017 (а).

Гесць Валерій Михайлович (1945 р.н.), доктор економічних наук (1988); професор (1991); член-кореспондент НАН України (1992); академік НАН України (1995); директор Інституту (1997 – по т.ч.).

У 1968 р. закінчив механіко-математичний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка за спеціальністю "механіка". Канд. дис. "Дослідження моделей росту і методів прогнозування основних показників економіки республіки (на прикладі народного господарства УРСР)" (1974, спец. "економіко-математичні методи"); докт. дис. "Прогнозування динаміки та структури суспільного виробництва союзної республіки (на матеріалах Української РСР)", (1988, спец. "економіка, планування та організація управління науково-технічним прогресом" та "економіка планування та організація управління народним господарством", наук. конс. Голіков В.І.).

Започаткував і розвиває наукову школу в галузі макроекономіки (теорія і моделі економічного прогнозування) та фінансів (фінансо-

---

¹ Умовні позначення: а – у співавторстві; о – одноосібна; р – керівник авторського колективу, науковий редактор.

ва безпека, бюджетна та торгова політика, оподаткування та податкове стимулювання розвитку економіки). Під безпосереднім керівництвом В.М.Гейця підготовлено 26 докторів та 23 кандидати економічних наук.

Нагороди та відзнаки: Заслужений діяч науки і техніки України за цикл робіт з проблем теорії та методології макроекономічного прогнозування розвитку економіки (2002); лауреат премії Академії наук України ім. О.Г.Шліхтера (1991); лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки 2002 року за роботу "Науково-методологічні засади системи національної безпеки України"; лауреат премії В.С.Михалевича за видатні досягнення в галузі інформатики, теорії оптимізації і системного аналізу (Відділення інформатики НАН України) (2005). Нагороджений орденами: "За заслуги" III ступеня (2004), "За заслуги" II ступеня (2008), "За заслуги" I ступеня (2011). Відзначений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004). Переможець щорічного конкурсу "Людина року" в номінації вчений року (2005). Удостоєний звання "Почесний доктор Київського національного університету імені Тараса Шевченка" (2009). Нагороджений Почесною відзнакою Співки економістів України (2010).

Основні праці: Прогнозирование показателей развития экономики (на примере союзной республики). – К. : Наукова думка, 1975 (о); Прогнозирование динамики и структуры общественного производства союзной республики. – К. : Наук. думка, 1987 (о); Отраслевое прогнозирование: методический и организационный аспекты. – К. : Наук. думка, 1990 (о); Економіка України: моделі реформування, зміна структури та прогноз розвитку. – К. : Ін-т держ. управління та самоврядування при Кабінеті Міністрів України, 1993 (о); Нестабільність та економічне зростання. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2000 (о); Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К., 2009 (о); Общество, государство, экономика: феноменология взаимодействия и развития. – М. : Экономика, 2014 (о); Методология и опыт экономико-математического прогноза основных показателей экономики республики. – К., 1972 (а); Организация управления промышленным объединением. – К. : Наук. думка, 1980 (а); Роль непродовольственной сферы в социалистическом рас-

ширенном воспроизводстве. – К. : Наук. думка, 1982 (а); Статистическая разработка народнохозяйственных балансов. – К. : Наук. думка, 1983 (а); Промышленное объединение : в 2-х т. – К. : Наук. думка, 1985. – Т. 1 : Организация планирования и управления; Т. 2 : Методические основы планирования (а); Интенсификация социалистической экономики : в 5-ти т., 6-ти кн. – К. : Наук. думка, 1989–1990. – Т. 3 : Управление и механизм интенсивного хозяйствования. – К., 1989 (а); Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи. – К. : Логос, 1999 (р, а); Секторальні моделі прогнозування економіки України. – К. : Фенікс, 1999 (р, а); Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. – Харків : Форт, 2000 р. (р, а); Інноваційна стратегія українських реформ. – К. : Знання України, 2002 (а); Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К. : Фенікс, 2003 (р, а); Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні. – Харків : Форт, 2003 (р, а); Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. – К. : НІСД, 2004 (а); Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) "Шляхом Європейської інтеграції". – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004 (а); Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України : в 6-ти т. – К. : НДФІ, 2004. – Т. I : Пріоритети бюджетної політики та економічне зростання в Україні (Р. 1: Бюджет і політика економічного зростання) (р, а); Інноваційні перспективи України. – Харків : Константа, 2006 (а); Україна у вимірі економіки знань. – К. : Основа, 2006 (р, а); Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. – Харків : ХНЕУ, 2006 (р, а); Моделі ендогенного зростання економіки України. – К., 2007 (а); Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : в 3-х т. – К. : Фенікс, 2007. – Т. 1 : Економіка знань – модернізаційний проект України (а); Державні цільові програми та упорядкування процесу в бюджетній сфері. – К. : Наук. думка, 2008 (р, а); Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : у 2-х ч. – К. : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2008 (р, а); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (а); Новые вызовы для денежно-кредитной политики в современных условиях : в 2-х кн. – Кн. 2 : Взгляд из Украины. – К., 2012 (р, а); Фактори

макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку. – К., 2012 (а); Перспективы и риски экономической динамики и взаимодействия России и Украины. – К., 2013 (р, а); Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее: монография. – К. : ЦУЛ, 2014 (р, а); Социально-экономическое развитие России и Украины: противоречия и комплементарность. – М., 2014 (р, а); Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України. – К., 2014 (а); Реконструктивний економічний розвиток: основні напрями, ефективність і соціальна справедливість. – К., 2016 (р, а).

Єфименко Тетяна Іванівна (1950 р. н.) – доктор економічних наук (2003), професор (2005), член-кореспондент Національної академії наук України (2012), академік НАН України (2018).

У 1972 р. закінчила Ризький інститут цивільної авіації за спеціальністю "економіка та організація повітряного транспорту". У 1984 р. захистила кандидатську дисертацію "Використання госпрозрахункових показників для прискорення впровадження нової техніки" (спец. 08.00.05 – економіка, організація управління і планування народного господарства (промисловість), наук. кер. – к.е.н., доц. В.П.Хайкин). У 2003 р. захистила докторську дисертацію на тему "Податкове регулювання економічного розвитку" (спец. 08.02.03 – організація управління, планування і регулювання економікою, наук. конс. – д.е.н., доц. Б.Є.Кваснюк).

З 2009 р. працює у Державній установі "Інститут економіки та прогнозування НАН України": завідувач відділу (2009–2010), головний науковий співробітник (2010–2014) відділу управління економікою, головний науковий співробітник відділу економічної теорії (2015 – по т.ч.).

Член Бюро Відділення економіки Національної академії наук України, член робочої групи Міністерства освіти і науки України з реформування системи державного фінансування вищої освіти та сфери публічних закупівель, член Наглядової ради Харківського національного економічного університету (2015), очолює фахову комісію Українського союзу промисловців і підприємців. Голова редакційних колегій журналу "Фінанси України" та збірника "Нау-

кові праці НДФІ", член редакційної колегії журналу "Економіка України". На міжнародному рівні – представник України у складі робочої групи з удосконалення обліку та звітності Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ISAR-UNCTAD), член Ради директорів Міжнародного консорціуму з питань управління державними фінансами (ICGFM), член Спеціального комітету зі стандартів бухгалтерського обліку Міжнародного консорціуму з питань управління державними фінансами (ICGFM), провідний експерт Представництва дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні, представник України у складі Стратегічної консультативної фірми з питань менеджменту Evans Incorporated (США).

Підготувала трьох кандидатів і трьох докторів наук.

Коло наукових інтересів: інституційний розвиток, економіка державного сектора, бюджетна політика, податкове регулювання, розвиток системи управління державними фінансами в умовах євроінтеграційних процесів.

Здобутки: розроблення антициклічних механізмів регулювання, фіскального антикризового управління; концептуалізація зв'язків економічної теорії з реальними економічними процесами в контексті методології інституціонально-еволюційного аналізу; обґрунтування взаємозв'язків фіскального та монетарного простору економічних реформ і трансформації фінансово-економічних теорій в умовах глобальних змін; аналіз інформаційної асиметрії в управлінні державними фінансами; гармонізація механізмів публічно-приватного партнерства та державної допомоги суб'єктам господарювання з положеннями Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони.

Нагороди та відзнаки: Заслужений економіст України (2000); орден княгині Ольги III ступеня (2004), нагороджена Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2003); лауреат премії імені М.І.Туган-Барановського за цикл праць з обліку та фінансової звітності як інформаційної основи антикризового управління в умовах глобалізації (2017).

Основні праці: Фіскальний простір антикризового регулювання. – К., 2012 (о); Податки в інституційній системі сучасної еконо-

міки. – К., 2011 (о); Фіскальна та монетарна безпека національної економіки. – К., 2016 (о); Публічно-приватне партнерство у відносинах держави з міжнародними організаціями та транснаціональними компаніями. – К., 2015 (р, а); Фінансова глобалізація і євроінтеграція. – К., 2015 (р, а); Удосконалення управління державними фінансами та реформування податкової системи України. – К., 2015 (р); Інформація в антикризовому управлінні: глобальний аспект стандартизації обліку та фінансової звітності. – К., 2015 (а); Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст. – К., 2016 (р, а).

Онищенко Олексій Мусійович (1928–2006) – доктор економічних наук (1973), професор (1974), член-кореспондент (1985), академік НАН України (1990), академік Української академії аграрних наук (1991).

Після закінчення з відзнакою Полтавського сільськогосподарського технікуму (1947 р.), економічного факультету Харківського сільськогосподарського інституту (1952 р.) та аспірантури Інституту економіки Академії наук УРСР усе його життя було пов'язане з аграрно-економічною наукою. Працював в Інституті економіки АН УРСР (1952–1956 рр.), Українському НДІ економіки й організації сільського господарства (1956–1963 рр.) і знову все подальше життя (1963–2006 рр.) у науково-дослідних установах НАН України: Інституті економіки, Об'єднаному економічному інституті, ДУ "Інститут економіки та прогнозування". Канд. дис. "Питання розвитку продуктивного тваринництва в колгоспах півдня Української РСР" (1955); докт. дис. "Спеціалізація сільськогосподарського виробництва (методологічні проблеми оптимізації)" (1972).

Коло наукових інтересів: розвиток сільського господарства у галузевому та регіональному аспектах; питання інтенсифікації сільськогосподарського виробництва на основі техніко-технологічної модернізації; економічні реформи в аграрній сфері (збільшення економічної самостійності та фінансової відповідальності сільськогосподарських підприємств, зменшення витрат та підвищення продуктивності праці, вдосконалення господарського механізму АПК); обґрунтування необхідності та форм ринкових відносин у системі АПК.

Здобутки: один із фундаторів досліджень із проблем розвитку госпрозрахункових відносин у колгоспах і радгоспах; економіко-математичного моделювання та оптимізації економічних процесів у сільському господарстві. У добу державної незалежності України зробив суттєвий внесок у розроблення теоретичних і науково-виробничих основ аграрної і земельної реформ, зокрема, запровадження інституту приватної власності на землю; участь у створенні системи інституційного забезпечення ринкової адаптації продовольчого комплексу України та розроблення державної аграрної політики.

Результати наукових досліджень О.М.Онищенка опубліковані у більш як 420 наукових працях, у тому числі шести особистих і 14 колективних монографіях. Ним підготовлено 10 докторів і 40 кандидатів економічних наук.

Нагороди та відзнаки: За багаторічну сумлінну працю нагороджений орденом "Знак Пошани", численними медалями і дипломами ВДНГ. За цикл робіт "Соціально-економічні проблеми підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та розвитку агропромислового виробництва" удостоєний премії АН України ім. О.Г.Шліхтера (1984).

Основні праці: Оптимізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств. – К. : Урожай, 1972 (о); Власність у сільському господарстві. – К. : Урожай, 1993 (а); Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К. : ІАЕ УААН, 1996 (а); Ринкова адаптація продовольчого комплексу України. – К. : ІЕ НАН України, 1998 (а); Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи. – К. : Інститут економіки АПК, 2003 (о).

Члени-кореспонденти НАН України

Бородіна Олена Миколаївна (1959 р.н.) – доктор економічних наук (2004), член-кореспондент НАН України (2009), професор (2012), завідувач відділу економіки і політики аграрних перетворень (2004 – по т.ч.).

У 1981 р. з відзнакою закінчила економічний факультет Житомирського сільськогосподарського інституту за спеціальністю "економіка і організація с.-г.". Канд. дис. "Функції управління АПК район-

ного рівня" (1989, спец. "економіка с.-г. і АПК", наук. кер. – член-кор. ВАСГНІЛ В.В.Юрчишин); докт. дис. "Людський капітал в аграрній сфері економіки України" (2004, спец. "економіка сільського господарства і АПК", наук. конс. – акад. НААНУ В.В.Юрчишин).

Коло наукових інтересів: теорія та методологія взаємопов'язаності аграрного і сільського розвитку та процесів сільського розвитку із залученням локальних ресурсів; соціоекономічна модернізація аграрного сектора економіки України; інклюзивний сільський розвиток.

Здобутки: розроблення та апробація теоретико-методологічного підходу до дослідження аграрного сектора з позицій теорії людського капіталу; секторальні аспекти удосконалення державного регулювання в перехідній економіці та зміни в системі державної підтримки аграрного сектора; концептуалізація взаємного впливу сільського господарства і села на економічний розвиток; інституційні перетворення в аграрній економіці та політиці для гармонійного поєднання економічних, екологічних та соціальних функцій сільського господарства і села; розроблення соціоекономічної моделі аграрного розвитку в Україні, що базується на якісному нарощенні виробництва, при відносно рівномірному розподілі вигід між усіма учасниками процесу; розроблення методологічних засад політики сільського розвитку на базі громад для формування їх довгострокових спроможностей до саморозвитку на основі ефективного використання локальних ресурсів.

Нагороди та відзнаки: Почесна грамота Верховної Ради України "За заслуги перед Українським народом" (2008); Грамота Верховної Ради України "За багаторічну сумлінну працю, високий професіоналізм та вагомий внесок у розвиток агропромислового комплексу України та з нагоди Дня працівника сільського господарства" (2016). Грант Інституту економічного розвитку Світового банку (IED WB) – Програма підготовки тренерів для розробки і аналізу інвестиційних проектів у сільському господарстві для країн СНД, Вашингтон, США (1996–1997 рр.). Грант Міжнародної програми академічних обмінів ім. Фулбрайта – дослідження у Коледжі сільськогосподарських наук та наук про життя Університету Вісконсин-Медісон, департамент сільського розвитку і сільської соціології. Інститут міжнародної освіти, Вашингтон, США (2008–2009 рр.).

Основні праці: Людський капітал на селі: наукові основи, стан, проблеми розвитку. – К. : ІАЕ УААН, 2003 (о); Сільськогосподарське дорадництво та проблеми його кадрового забезпечення. – К., 2001 (о); Власність у сільському господарстві. – К. : Урожай, 1993 (а); Сучасна аграрна політика: проблеми становлення. – К., 1996 (а); Ринкові перетворення в агропромисловому комплексі та їх моніторинг. – Ужгород, 1997 (а); Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК. – К., 2001 (а); Політика та розвиток сільського господарства в Україні. – К. : Альфа-Принт, 2001 (а); Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми. – К., 2004 (а); Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції. – Ужгород : ІВА, 2006 (р, а); Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми. – К., 2008 (р, а); Підтримка аграрного сектора в системі державного регулювання економіки. – Чернівці, 2009 (р, а); Теорія, політика та практика сільського розвитку. – К., 2010 (р, а); Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір. – К., 2012 (р, а); Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація. – К., 2012 (р, а); Концептуальні засади соціально-екологічного розвитку сільських територій. – К., 2014 (а); Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи. – К., 2015 (а); Політика сільського розвитку на базі громад. – К., 2015 (р, а).

Голіков Володимир Іванович (1929–2004) – доктор економічних наук (1969), член-кореспондент НАН України (1982).

Закінчив Ворошиловградський сільськогосподарський інститут (нині Луганськ, 1952). Канд. дис. "Собівартість зерна у радгоспах півдня України та шляхи її зниження (на прикладі зернових радгоспів Миколаївської області)" / "Себестоимость зерна в совхозах юга Украины и пути ее снижения (на примере зерновых совхозов Николаевской области)" (1958, наук. кер. – акад. АН УРСР П.М.Першин); докт. дис. "Питання теорії та методології вдосконалення відносин народногосподарського управління" / "Вопросы теории и методологии совершенствования отношений народнохозяйственного управления" (1969, спец. "політична економія").

Працював у Інституті економіки НАН України (Київ, 1957–1997): 1975–1984 – заступник директора з наукової роботи, 1984–1987 –

зав. відділу теорії управління, 1993–1997 – зав. відділу форм і методів господарювання. Водночас від 1987 – завідувач кафедри Київського інституту народного господарства, від 1993 – ректор Українського фінансово-економічного інституту. З моменту створення Інституту економічного прогнозування НАН України (1997) – зав. відділу інституційних змін та розвитку форм господарювання. Був керівником Державної науково-технічної програми "Економічні проблеми розбудови державності України" (напрямок 07.02) Міннауки України, віце-президентом Академії економічної кібернетики при Верховній Раді України. Як стипендіат ЮНЕСКО виїжджав до Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Японії та Німеччини, підтримував творчі зв'язки з вченими інших країн, був членом Міжнародного фонду М.Кондратьєва. Підготував одного доктора і 28 кандидатів наук.

Коло наукових інтересів: загальна теорія управління економікою, зокрема, питання сутності відносин управління та господарського самоврядування, методологія організаційно-функціональної побудови апарату управління, методи управління на рівні об'єднань, галузі та народного господарства у цілому; відтворювальні процеси в народному господарстві України; теорія організації та практика моделювання процесів реформування промислових об'єднань у галузі; планування, програмування та прогнозування формування і розвитку промислових об'єднань, методологія економіко-математичного моделювання. З початку 1990-х років – дослідження ринкових перетворень у реальному секторі економіки, концептуальні проблеми приватизації, аналіз практики приватизаційних процесів та їх наслідків для трансформації моделі економіки України; інституційне забезпечення корпоративних відносин та корпоративного управління, регулювання корпоративних відносин в Україні в умовах світової глобалізації, розроблення інституційних механізмів реалізації виробничого, інвестиційного та соціального потенціалу корпоратизму.

Здобутки: розроблення теоретичних основ приватизації та обґрунтування прогнозу інституційних змін унаслідок капіталізації державної власності в Україні; концептуалізація шляхів формування та характеру діяльності корпоративних структур у трансформаційній еко-

номії; обґрунтування соціально-економічного потенціалу корпоратизму як інституційної особливості та визначальної риси сучасного капіталізму, системи соціального партнерства; розроблення методології аналізу та прогнозування розвитку підприємницьких структур у перехідній економіці України. Один із фундаторів економіко-математичного моделювання в Україні; засновник наукової школи.

Основні праці: Шляхи зниження собівартості радгоспної продукції. – К., 1960 (о); Народное хозяйство, отрасль, предприятие: Вопросы методологии отраслевой и территориально-производственной структуры народного хозяйства. – К. : Наук. думка, 1968 (о); Удосконалення організаційної структури управління. – К., 1973 (о); Управление и система экономических отношений. – К. : Наук. думка, 1984 (о); Собівартість сільськогосподарської продукції і шляхи її зниження. – К. : Держполітвидав УРСР, 1960 (р, а); Методология и опыт экономико-математического прогнозирования основных показателей экономики республики. – К. : ИЭ АН УССР, 1970 (р, а); Промышленное объединение : в 2-х т. – Т. I : Организация планирования и управления; Т. II : Методические основы планирования. – К. : Наук. думка, 1985 (а); Стратегія соціально-економічного розвитку України. – К., 1993 (а); Про приватизацію в Україні. – К., 1995 (а); Приватизація і розвиток ринкової інфраструктури. – К., 1996 (р); Реформування економіки України. – К., 1997 (р); Предприятие в системе государственного управления и регулирования. – К., 1998 (а); Трансформація моделі економіки України: ідеологія, протиріччя, перспективи. – К. : Логос, 1999 (а); Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. – К., 2000 (а); Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України. – К., 2003 (р, а); Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К., 2003 (а).

Гриценко Андрій Андрійович (1948 р.н.) – доктор економічних наук (1990), професор (1992), член-кореспондент НАН України (2009).

У 1973 р. закінчив економічний факультет Харківського державного університету за спеціальністю "політична економія". Канд. дис. "Власність як категорія політичної економії (дослідження власності методом сходження від абстрактного до конкретного)" (1978 р. спец. "політична економія", наук. кер. к.е.н. проф. О.П.Мамалуй);

докт. дис. "Метод "Капіталу" К.Маркса і структура політичної економії у широкому значенні" (1990, спец. "політична економія"). Працював у Харківському державному університеті старшим викладачем, доцентом, професором. З 1992 р. – завідувач кафедри економічної теорії і економічних методів управління Харківського державного університету. У 1995–2000 рр. – зав. секретаріатом Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності. З 2001 р. по 2008р. – заступник керівника Апарату Ради Національного банку України – керівник експортно-аналітичного центру Ради НБУ з питань грошово-кредитної політики. З 2002 р. по т.ч. – завідувач відділу економічної теорії, заступник директора (2008 – по т.ч.) Інституту економіки та прогнозування НАН України.

Головний редактор журналу "Економічна теорія", член редколегії журналу "Економіка України", "Економіка і прогнозування" та ряду інших наукових журналів економічного профілю, вчений секретар Міжвідомчої координаційної ради з економічної теорії Національної академії наук України та Міністерства освіти і науки України; член президії ВАК України (2009–2011), член президії та голова підкомісії з економічної теорії Науково-методичної комісії з напрямку "Економіка і підприємництво" Міністерства освіти і науки України (1999–2015).

Коло наукових інтересів: методологія економічної теорії, проблеми власності, вартості та грошей, закономірності економічного розвитку, ринкової трансформації, економічна та грошово-кредитна політика, інституційна архітектоніка економічних систем.

Здобутки: розроблення логіко-історичної методології інституціональних досліджень; концепція сумісно-розділених відносин, яка покладена в основу цілого ряду економічних досліджень, що дало можливість розкрити природу сучасних форм праці, власності та економічної влади і на цій базі запропонувати напрями розв'язання ряду проблем ринкової трансформації; виявлення інверсійного типу ринкової трансформації і його закономірностей; розкриття логіки розвитку форм обміну; розроблення соціально-часової теорії вартості та представницької теорії грошей, обґрунтування стратегії розширеного таргетування стабільності грошової одиниці; концепція інституційної архітектоніки економічних систем; розкриття внутрішньої

структури довіри; з'ясування історичних форм взаємозв'язку ієрархії та мережі; розкриття основної суперечності сучасної епохи та форм її прояву, обґрунтування концепції формування реконструктивного типу відтворення і розвитку. Підготував 16 докторів і 20 кандидатів економічних наук. Засновник і діючий лідер логіко-історичної школи інституціонально-економічних досліджень.

Нагороди та відзнаки: Заслужений працівник освіти України (2008); Подяка Голови Верховної Ради України за активну участь у законотворчому процесі (1998); Почесна грамота Правління Національного банку України за значний особистий внесок у розвиток та ефективну діяльність банківської системи України та високий професіоналізм і знак "Національний банк України" (2004), знак "За наукові досягнення" Міністерства освіти і науки України (2005); знак "Відмінник освіти України" Міністерства освіти і науки України (2008), Подяка Вищої атестаційної комісії України (2011).

Основні праці: Развитие форм обмена стоимости и денег. – К. : Основа, 2005. (о); Середньострокова монетарна стратегія: зарубіжний досвід та основні засади формування в Україні. – К., 2006 (а); Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований. – Харьков : Форт, 2008 (а, р); Інститут таргетування інфляції: зарубіжний досвід і перспективи запровадження в Україні. – К., 2008 (а); Новые вызовы для денежно-кредитной политики Украины в современных условиях. Книга 2 : Взгляд из Украины. – К., 2012 (а, р); Иерархия и сети в институциональной архитектуре экономических систем. – К., 2013 (а, р); Інститут довіри в координатах економічного простору-часу. – К., 2012 (а, р); Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України. – К., 2013 (а, р); Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. – Saarbrücken/Deutschland : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2014 (о); Інституційні трансформації соціально-економічної системи України. – К, 2015 (а, р).

Даниленко Анатолій Іванович (1938 р.) – доктор економічних наук (1986), професор (1994), член-кореспондент НАН України (2006).

У 1960 р. закінчив фінансово-економічний факультет Київського інституту народного господарства ім. Д.Коротченка (тепер – ДВНЗ

"КНЕУ ім. В.Гетьмана"). У 1970 р. захистив кандидатську дисертацію "Питання удосконалення взаємовідносин підприємств з бюджетом", у 1986 р. – докторську дисертацію "Фінансові методи стимулювання ефективності промислового виробництва (на прикладі промисловості Української ССР)" за спеціальністю "фінанси, грошовий обіг та кредит".

З 1967 р. по 1978 р. очолював уперше створений у системі АН УРСР відділ фінансів і кредиту в Інституті економіки УРСР, де започаткував новий науковий напрям – фінансово-кредитне регулювання економіки. У 1992–2000 рр. – виконував за сумісництвом обов'язки завідувача відділу фінансово-кредитного регулювання Інституту економіки НАН України; у період 2000–2004 рр. – завідувач відділу фінансово-кредитного регулювання Інституту економіки НАН України; 2004–2005 рр. – завідувач відділу фінансово-кредитного регулювання Об'єднаного інституту економіки НАН України. В Інституті економіки та прогнозування НАН України очолював відділ фінансового та монетарного регулювання (2005–2010), відділ фінансів реального сектора (2010–2011), з 2005 р. призначений на посаду заступника директора з наукової роботи. З липня 2016 р. по сьогодні – радник при дирекції Інституту.

Коло науковий інтересів: підвищення ролі прибутку в системі самоокупності підприємств, зокрема шляхом його нормативного розподілу, посилення стимулюючої ролі платежів до бюджету, розвивав теоретичні основи виробничої функції фінансів та створення єдиного фонду матеріального заохочення на підприємствах, удосконалення фінансових важелів господарського розрахунку та оціночних показників діяльності підприємств. Починаючи з 1992 р. плідно працює над проблемою удосконалення фінансової політики України на основі вибору моделі економічного розвитку, визначення основних пріоритетів економічного розвитку та механізмів їх досягнення на основі національних програм і проєктів, та можливих фінансових ресурсів їх забезпечення.

Окрім науково-дослідної, А.І.Даниленко виконує значну науково-організаційну педагогічну та громадську роботу: є членом Вченої ради Інституту, заступником академіка-секретаря Відділення економіки НАН України, головою спеціалізованої вченої ради із

захисту докторських і кандидатських дисертацій, членом експертної ради ВАК з економічних наук, членом Колегії Фонду фундаментальних досліджень України, членом наглядової ради Ощадбанку України, членом колегії Фонду державного майна України, першим заступником голови правління Товариства "Україна-В'єтнам", членом українсько-в'єтнамської Міжурядової комісії з питань торгівельно-економічного та науково-технічного співробітництва. З 2005 по 2010 рр. був членом Ради Національного банку України за квотою Президента України та членом колегії Міністерства промислової політики України. Входить до складу редколегій провідних фахових економічних видань – "Фінанси України", "Економіка України" та "Економіка та прогнозування", головний редактор журналу "Вісник інституту економіки та прогнозування НАН України". Під його керівництвом отримали наукові ступені три доктори і 17 кандидатів економічних наук.

Здобутки: фундатор нового наукового напрямку в системі національної академії наук України – фінансово-кредитне регулювання економіки; засновник наукової школи.

Нагороди та відзнаки: орден "Дружби" (СРВ, 2012), медаль "За доблесний труд" (1970), медаль "В пам'ять 1500-річчя Києва" (1982), медаль "За розвиток торгівельно-економічного співробітництва" (СРВ, 2002), Почесна грамота Національного банку України (1996), "Заслужений економіст України" (1999), відзнака НАН України "За наукові досягнення" (1999), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2005 та 2009), премія НАН України ім. М.І.Туган-Барановського (2010); лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2013).

Основні праці: Фінансово-кредитні важелі регулювання економіки України в перехідний період. – К., 1998 (р); Фінансово-монетарні важелі регулювання економіки. – К., 2005 (р); Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3-х т. – К., 2008 (р); Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика України: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку. – К., 2010 (р); Державний бюджет і бюджетна стратегія в умовах економічних реформ : у 4-х т. – К., 2011 (р); Вплив кризи на фінанси реального сектора України та шляхи їх оздоровлення. – К., 2014 (р).

Єгоров Ігор Юрійович (1958 р.н.) – доктор економічних наук (2007), професор (2015), член-кореспондент НАН України (2018).

У 1983 р. закінчив з відзнакою факультет кібернетики Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "економічна кібернетика". Канд. дис. "Збалансованість цілей та потенціалу у Комплексних програмах науково-технічного прогресу на 20-річну перспективу" (1987, спец. "08.00.26 – економіка, планування та організація управління науково-технічним прогресом", наук. кер. – д.е.н. Г.М.Добров); докт. дис. "Стан та перспективи розвитку наукового потенціалу України в контексті теорії технологічної динаміки" (2006, спец. "08.02.02 – економіка та управління науково-технічним прогресом", наук. конс. – д.е.н. Б.А.Маліцький).

Заступник директора Інституту економіки та прогнозування НАН України (2013–2014), завідувач відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій (2014 – по т.ч.).

Член редакційних колегій чотирьох наукових журналів, викладав спеціальні курси з інноваційної теорії у Київському національному університеті ім. Т.Г.Шевченка, вів дослідницьку роботу в університетах США, Великої Британії, Угорщини та міжнародних організаціях.

Коло наукових інтересів: процеси науково-технічного та інноваційного розвитку, формування національної інноваційної системи України.

Здобутки: розроблення та апробація теоретико-методологічного підходу до дослідження процесів трансформації науково-технічного потенціалу у країнах з перехідною економікою; обґрунтування заходів щодо формування інноваційної політики, зокрема адаптація індикаторів та підходів, що використовуються у країнах ЄС, до умов України.

Нагороди та відзнаки: лауреат спільної премії президентів академій наук України, Білорусі та Молдови за цикл наукових робіт з проблем трансформації науки та наукової політики у країнах з перехідною економікою (1997) та спеціальної відзнаки Держінформнауки України та Державного фонду фундаментальних досліджень України за найбільш цитовану на міжнародному рівні статтю українських авторів у галузі суспільних та гуманітарних наук (2012).

Основні праці: Розвиток науки в США в 90-х роках: тенденції, досягнення, проблеми. – К., 2001 (о); Наука и инновации в процес-

сах социально-экономического развития. – К., 2006 (о); Rediscovering Schumpeter. – N.Y. : Palgrave-Macmillan (2007) (а); Науковий та інноваційний потенціал України у міжнародних статистичних порівняннях. – К., 2010 (а); Індикатори науки та інновацій: міжнародні стандарти та практика їх використання в Україні. – К., 2016 (р, а).

Кваснюк Борис Євгенович (1938–2008) – доктор економічних наук (1990), член-кореспондент НАН України (2006).

У 1964 р. закінчив Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка (тепер – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) за спеціальністю "економіст, викладач політичної економії". Канд. дис. "Теорія власності і методологічні питання системного аналізу виробничих відносин" (1973, спец. "політична економія"); докт. дис. "Механізм дії закону соціалістичного нагромадження" (1989, спец. "політична економія").

Завідувач відділу економічного зростання та структурних змін в економіці (1997–2008), заступник директора з наукової роботи Інституту економічного прогнозування НАН України (1997–2005) та Інституту економіки та прогнозування НАН України (2005–2008).

Член редколегії наукових журналів "Економіка України", "Економіка і прогнозування", "Економіст", "Економічна теорія", науково-аналітичного часопису "Розбудова держави". Викладав курс макроекономіки та був головою ДЕК у вищих навчальних закладах Києва. Очолював спеціалізовану вчену раду Інституту, підготував шістьох докторів і 18 кандидатів економічних наук.

Коло наукових інтересів: економічна теорія, макроекономіка, теорія структурної трансформації, теорія національних заощаджень та нагромадження основного капіталу, державне регулювання відтворювальних процесів в економіці та економічна безпека України, довгостроковий економічний розвиток.

Здобутки: обґрунтування теоретичного концепту категорії "національні заощадження" для умов проторинковості та квазіринковості господарської системи, що перебуває на етапі інверсійної трансформації; розроблення методології макроекономічної оцінки внеску заощаджень у формування структури та динаміки економічного зростання, споживання та відтворення за системою національ-

ного рахівництва з урахуванням фактора незрілості ринкових інститутів; розроблення основ державної стратегії формування та специфічних механізмів конвертації національних заощаджень в інвестиції в умовах перманентності глобальних і національних криз; розроблення інструментарію та започаткування проведення органами державної виконавчої влади макроекономічного аналізу рівня конкуренції, умов формування конкурентного середовища на внутрішньому ринку загалом та в його окремих сегментах зокрема.

Вніс вагомий внесок у розробку господарського механізму забезпечення економічної безпеки України у різних її аспектах – структурному, відтворювальному, енергетичному, технологічному, військово-технічному, продовольчому тощо. Став співавтором доктрини довгострокового економічного розвитку на основі нової інституціональної парадигми взаємовигідного співробітництва держави, бізнесу та громадянського суспільства як ключової передумови і рушійної сили економічного розвитку, соціального прогресу і загального добробуту.

Нагороди та відзнаки: подяка Президента України за сумлінну працю, значний внесок у розвиток і зміцнення Української держави (2002).

Основні праці: Концепція економічної безпеки України. – К., 1999 (а); Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи). – К., 1999 (а); Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. – Харків, 2000 (а); Національні заощадження та економічне зростання. – К., 2000 (р, а); Держава та економічне зростання (концепція державного регулювання відтворювальних процесів в економіці України). – К., 2001 (р, а); Нова модель держави. – Слов'янськ, 2002 (а); Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К., 2003 (а); Роль держави у довгостроковому економічному зростанні. – Харків, 2003 (р, а); Конкурентоспроможність національної економіки. – К., 2005 (р, а); Стратегічні виклики XXI століття суспільству та економіці України. Т. 1–3. – К., 2007 (а).

Кораблін Сергій Олександрович (1958 р. н.) – доктор економічних наук (1996), член-кореспондент НАН України (2018), заступник директора з наукової роботи (2016 – по т.ч.).

У 1980 р. закінчив Донецький державний університет за спеціальністю "економічна кібернетика". Канд. дис. "Система планово-економических нормативов как средство натурально-стоимостной сбалансированности общественного производства" (1989, спец. "економіка, планування і організація управління народним господарством", наук. кер. – д.е.н., проф. В.С.Найдьонов); докт. дис. "Равновесие и пропорциональность в экономике" (1996, спец. "теорії та моделі економічного зростання", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць); Columbia University in the City of New York (Master of International Affairs, 2001).

Період роботи в Інституті: різні роки в період з 1989 р., посади – від інженера до заст. директора з наукової роботи. Член спеціалізованої вченої ради Д 26.239.02 з правом присудження наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук за спеціальностями 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит і 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці.

Робота у вищих органах державної влади: Служба Прем'єр-міністра України (1997–1999 рр.), Національний банк України (2005–2015 рр.). Закордонне стажування: Міжнародний валютний фонд (м. Вашингтон, США, 2000 р.). Міжнародні проекти: консультант Офісу Прем'єр-міністра Албанії (м. Тирана, Албанія, 2002–2004 рр.).

Член редколегії наукових журналів "Економіка та прогнозування", "Вісник Інституту економіки та прогнозування".

Коло наукових інтересів: макроекономіка, грошово-кредитна та валютно-курсова політика.

Здобутки: розробка моделі оптимального рівня інфляції; обґрунтування впливу світових цін на сировину на ключові показники макроекономічної динаміки України, включаючи реальний ВВП, валютний курс гривні, інфляцію, доходи і дефіцит Зведеного бюджету, кредитно-депозитну активність банківської системи.

Нагороди та відзнаки: медаль із срібла Національного банку України (2008), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2011), Медаль із бронзи Національного банку України (2013).

Основні праці: Макроэкономическое равновесие: стоимостные и ценовые пропорции. – К. : Наукова думка, 1993 (о); Інфляція та фінансові механізми її регулювання. – К., 2007 (а); Фіскально-

бюджетна та грошово-кредитна політика України: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку. – К., 2010 (а); Новые вызовы для денежно-кредитной политики в современных условиях. Книга 2 : Взгляд из Украины. – К., 2012 (а); Виклики і ризики розгортання кризових процесів в Україні та напрями економічної політики їх запобігання. – К. : Заповіт, 2017 (а); Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків. – К., 2017 (о).

Сіденко Володимир Романович (1954 р.н.) – доктор економічних наук (2000), старший науковий співробітник (1997), член-кореспондент НАН України за спеціальністю "світова економіка" (2006).

У 1977 р. закінчив факультет міжнародних відносин і міжнародного права, відділення міжнародних економічних відносин Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "міжнародні економічні відносини". Канд. дис. "Взаимная дополняемость экономик стран – членов СЭВ в условиях социалистической интеграции (политико-экономический аспект)" (1982, спец. "політична економія"; наук. кер. – д.е.н., проф. В.І.Філіппов); докт. дис. "Системна трансформація зовнішньоекономічної діяльності при переході від централізованої планової до ринкової економіки" (1999, спец. "світове господарство і міжнародні економічні відносини"; наук. конс. – чл.-кор. НАН України (нині – академік) О.Г.Білорус).

Науковий консультант Президента України з питань зовнішньоекономічної політики (1994–1995). Позаштатний консультант Організації економічного співробітництва та розвитку (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) з питань іноземних інвестицій в Україні (1992–1993). Голова групи експертів з підготовки аналітичної доповіді "Україна та Європейський Союз" у рамках Щорічного послання Президента України до Верховної Ради України 2000 р. Член Спільної парламентсько-урядової комісії з питань інтеграції України до Світової організації торгівлі (2004–2005).

В Інституті економіки та прогнозування: завідувач відділу стратегії міжнародної інтеграції (2000–2002), головний науковий співробітник відділів моделювання (та прогнозування) економічного розвитку (2005–2013), економічної теорії (2015 – по т.ч.).

Коло наукових інтересів: проблеми глобалізації економіки і глобального економічного регулювання, міжнародної інтеграції, зовнішньої торгівлі, іноземних інвестицій та інших видів зовнішньоекономічної діяльності України, міжнародних аспектів інституційних трансформацій та структурних економічних реформ.

Здобутки: автор теорії системної трансформації зовнішньоекономічної діяльності при переході від централізованої планової до ринкової економіки. Розроблення проблем взаємозв'язку процесів глобалізації, європейської інтеграції та економічного розвитку, стратегії участі України у процесах глобалізації та міжнародної інтеграції. Створення наукових основ комплексного, міждисциплінарного (метаекономічного) підходу до визначення моделі включення країни в процес глобалізації, що ґрунтується на наявних у країні культурних цінностях та політиці цілеспрямованого формування нових економічних та позаекономічних ресурсів розвитку. Розроблення концептуальних засад дослідження фінансово-економічних криз в умовах глобалізації. Безпосередній учасник розроблення перших в Україні законопроектів з питань регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Основні праці: Производство и внешняя торговля. – К. : Наук. думка, 1988 (о); Investment Guide for Ukraine. – Paris : OECD, 1993 (а); Внешнеэкономическая деятельность: проблемы системной трансформации при переходе к рынку. – К. : АО "ОКО", 1998 (о); Україна в процесах міжнародної інтеграції. – Харків : Вид-во "Форт", 2003 (р); Ukraine: The Newly Built State and Economic Institutions, in: Corporate Governance in a Changing Economic and Political Environment: Trajectories of Institutional Change in the European Continent. – London – New York : Palgrave Macmillan, 2003 (а); Макроструктурна політика та ринкова трансформація: досвід Польщі та України. – К. : Заповіт, 2004 (р); Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель : в 2-х т. – Т. 1 : Глобализация и экономическое развитие. – К. : Феникс, 2008; Т. 2: Европейская интеграция и экономическое развитие. – К. : Феникс, 2011 (о); Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку. – К., 2012 (а).

Скрипниченко Марія Іллівна (1952 р.н.) – доктор економічних наук (2005), професор (2011), член-кореспондент НАН України (2015).

У 1974 р. закінчила Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка за спеціальністю "економічна кібернетика". Канд. дис. "Экономико-математические модели прогнозирования потенциала сельского хозяйства ФРГ" (1990, спец. "економіко-математичні методи", наук. кер. – д.е.н. Л.О.Бакаєв); докт. дис. "Комплексні макромоделі прогнозування економічного розвитку (2005, спец. "економіко-математичне моделювання"; "організація управління, планування і регулювання економікою", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Гесьць).

Старший науковий співробітник (2000), гол. наук. співр. з покладанням обов'язків завідувача відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Інституту економіки та прогнозування НАН України (2006 – по т.ч.).

Член редколегії наукових журналів "Економіка та прогнозування", "Вісник Інституту економіки та прогнозування", "Науково-технічна інформація". Підготувала одного доктора та трьох кандидатів наук.

Коло наукових інтересів: розвиток сучасної концепції макроекономічного прогнозування в частині побудови інструментарію комплексних інтегрованих моделей економічного розвитку, орієнтованих на практичну реалізацію в умовах нестабільної економічної кон'юнктури.

Здобутки: під її керівництвом розроблено систему макромоделей прогнозування економіки України як методологічну основу програмно-аналітичного інструментарію супроводження бюджетного процесу "Макропрогноз економіки України"; виконано сценарне прогнозування основних макроекономічних показників України на період 2017–2020 рр. Розроблений в Інституті модельний інструментарій інтегрований в систему моделей світової економіки "Проект LINK".

Нагороди та відзнаки: Премія Національної академії наук України імені В.С.Михалевича (2006); Почесна грамота Кабінету Міністрів України "За багаторічну плідну науково-організаційну діяльність, визначні наукові здобутки, високий професіоналізм та з нагоди 90-річчя від заснування Національної академії наук України" (2008); Заслужений економіст України (2013).

Основні праці: Секторальні та міжкраїнні моделі економічного розвитку. – К. : Фенікс, 2004 (о); Секторальні моделі прогнозування економіки України. – К. : Фенікс, 1999 (а); Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. – Харків : Форт, 2000 (а); Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К. : Фенікс, 2003 (коорд., а); Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні. – Харків : Форт, 2003 (а); Моделі ендогенного зростання економіки України. – К., 2007 (р, а); Державні цільові програми та упорядкування процесу в бюджетній сфері. – К. : НВП "Видавництво "Наукова думка" НАН України", 2008 (а); Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України. – К. : Четверта хвиля, 2009 (а); Потенціал ендогенного зростання економіки України. – К., 2010 (р, а); Економіка України за 1991–2009 роки. – К. : Держкомстат України, 2010 (а); Новий курс: реформи в Україні 2010–2015. – К. : НВЦ НБУВ, 2010 (а); Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення. – К., 2012 (а); Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку. – К., 2012 (р, а); Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні. – К., 2014 (р, а).

Шинкарук Лідія Василівна (1962 р.н.) – доктор економічних наук (2007), професор (2012), член-кореспондент НАН України (2012).

У 1979 р. закінчила Львівський торгово-економічний інститут (тепер – Львівський торговельно-економічний університет). Канд. дис. "Іноземні інвестиції та їх роль у становленні і розвитку економіки (регіональний аспект)" (2000, наук. кер. – академік НАН України, д.е.н. А.А.Чухно, спец. "економічна теорія"); докт. дис. "Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України" (2007, наук. конс. – чл.-кор. НАН України, д.е.н. Б.Є.Кваснюк, спец. "економічна теорія та історія економічної думки").

В Інституті економіки та прогнозування НАН України працювала провідним науковим співробітником (2005–2008), завідувачем відділу економічного зростання та структурних змін в економіці (2008–2016).

Коло наукових інтересів: економічне зростання та структурні зміни в економіці; макроекономічне моделювання, моделі загальної та часткової рівноваги, міжгалузевого балансу; макроекономічне прогнозування; інвестиційний клімат; структурна політика; зовнішньоекономічна політика, аналіз інтеграційних ефектів; секторальні перспективи модернізації національної економіки; стратегічне планування; управління міжнародними проектами.

Член редколегії наукових журналів "Вісник Інституту економіки та прогнозування", "Економіка і прогнозування", "Економічна теорія", "Економіка і менеджмент культури". Підготувала одного доктор та п'ятьох кандидатів наук.

Здобутки: розвиток наукового напрямку макроекономічних досліджень (економічне зростання та структурні зміни в економіці), зокрема, визначення особливостей перебігу структурних трансформацій національної економіки та розроблення методичних підходів до прогнозування структурних змін в економіці України з урахуванням основних факторів впливу макроекономічних темпів і пропорцій розвитку світової економіки та ефектів участі у інтеграційних процесах в середньо- та довгостроковій перспективі; обґрунтування концептуальних засад довгострокової економічної політики держави, спрямованої на подолання структурної кризи економіки через запровадження принципово нових інституційних, економічних та організаційних форм інтеграції індустріального й постіндустріального укладів, формування національної інноваційної системи та її включення у контури розширеного відтворення.

Нагороди та відзнаки: орден княгині Ольги III ступеня (2013).

Основні праці: Конкурентоспроможність національної економіки. – К., 2005 (а); Нагромадження основного капіталу: теорія, аналіз та тенденції розвитку в Україні. – К., 2006 (о); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (р, а); Управління оборотним капіталом в економіці України. – Чернівці, 2011 (а); Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України. – К., 2012 (р, а); Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки. – К., 2014 (а); Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. – К., 2015 (р, а); Структурна політика: підходи та особливості реалізації в Україні. – К., 2016 (а).

Доктори наук

Александрова Валентина Петрівна (1923–2007) – доктор економічних наук (1968), професор (1970). Упродовж 1997–2007 рр. працювала у відділі технологічного прогнозування та інноваційної політики.

У 1947 р. закінчила Харківський інженерно-економічний інститут. У 1951 р. захистила кандидатську дисертацію на тему "Собівартість сталі на металургійних комбінатах УРСР і шляхи її зниження", а у 1968 – докторську дисертацію.

Коло наукових інтересів: дослідження економічних проблем науково-технологічного розвитку, вдосконалення методів програмування та прогнозування науково-технічного розвитку країни.

Здобутки: сформовано новий науковий напрям – моделювання інноваційного розвитку. Підготувала понад 50 кандидатів та докторів економічних наук, які працюють у наукових та державних установах, вищих навчальних закладах України та за її межами.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії ім. О.Г.Шліхтера.

Основні праці: Ефективність передових методів праці в промисловості УРСР. – К., 1958 (а); Аналіз ефективності нової техніки з застосуванням математичних методів. – К., 1968 (а); Методологічні проблеми територіального планування науково-технічного прогресу. – К., 1974 (а); Пути комплексного совершенствования планирования, финансирования и экономического стимулирования НТП на основе системы нормативов длительного действия. – К., 1980 (р, а); Совершенствование управления НТП. – К., 1984 (а); Управление технико-экономическим развитием промышленного предприятия. – К., 1987 (а); Научно-технический прогресс и инвестиционная политика. – К., 1989 (а); Экономическая восприимчивость производства к научно-техническим инновациям. – К., 1991 (а); Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання. – К., 2000 (а); Інноваційний розвиток економіки та напрямки його прискорення. – К., 2002 (р, а); Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку. – К., 2002 (а); Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. – К., 2005 (а); Україна у вимірі економіки знань. – К., 2006 (а); Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України. – К., 2007 (а).

Артюмова Тетяна Іванівна (1960 р.н.) – доктор економічних наук (2008), доцент (1995), старший науковий співробітник (2004), старший науковий співробітник відділу економічної теорії (2002–2008), провідний науковий співробітник (2008–2013), головний науковий співробітник відділу економічної теорії (2013 – по т.ч.) ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

У 1983 р. закінчила економічний факультет Харківського державного університету імені О.М.Горького (тепер – Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна) за спеціальністю "політична економія". Канд. дис. "Споживча вартість та її місце в системі економічних відносин" (1992, спец. "політична економія", наук. кер. – к.е.н. Б.Ф.Данилевич); докт. дис. "Логіко-історичний процес формоутворення вартості і ціни" (2008, спец. "економічна теорія та історія економічної думки", наук. конс. – чл.-кор. НАН України А.А.Гриценко).

Член редакційної колегії журналу "Економічна теорія"; член спеціалізованої вченої ради при ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Коло наукових інтересів: процес формоутворення відносин граничної корисності, вартості і ціни – економічної цінності, методологія економічної науки, інституційні засади врівноваженого функціонування й сталого розвитку національної господарської системи.

Здобутки: розкриття передумов додання наслідків трансформаційної та глобальної кризи в господарській системі України через порівняльне висвітлення світового і вітчизняного досвіду функціонування інститутів державно-приватного партнерства, соціальної відповідальності організації, діяльності некомерційного сектора, науково-освітньої сфери, нової системи державного управління тощо; з'ясування інституційних засад формування відносин довіри в економіці на підставі аналізу закономірностей рівноважного коригування ринкових перетворень.

Основні праці: Стоимость и цена: логико-исторический процесс формообразования. – К., 2006 (о); Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем. – К., 2013 (а); Социально-экономическая природа фирмы: сущность и условия модификации в информационном обществе. – Херсон, 2014 (а); Политическая экономия: прошлое, настоящее будущее. – К., 2014 (а).

Бажал Юрій Миколайович (1950 р.н.) – доктор економічних наук (1992), професор (2000), завідувач відділу технологічного прогнозування та інноваційної політики в Інституті економіки та прогнозування НАН України (1997–1999), провідний наук. співробітник цього відділу (2000–2013) і відділу інноваційної політики, економіки і організації високих технологій (2014 – по т.ч.).

У 1971 р. закінчив Одеський інститут народного господарства за спеціальністю "Планування промисловості". Канд. дис. "Методологічні питання економічного обґрунтування планових варіантів нової техніки" (1977, спец. "економіка, планування, організація управління народним господарством та його галузями (промисловість)", наук. кер. – В.Г.Чирков); докт. дис. "Економічний механізм управління науково-технічним розвитком виробництва" (1992, спец. "економіка, планування, організація управління народним господарством та його галузями (промисловість)").

Член редакційної колегії провідних фахових видань – журналів "Економіка і прогнозування" та "Економічна теорія"; член спеціалізованої вченої ради при ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки.

Коло наукових інтересів: теорія і практика економічного управління інноваційним розвитком, державна інноваційна та технологічна політика, знання економіка, історія української економічної думки.

Здобутки: зробив помітний внесок у теорію та практику економічного управління інноваційними технологічними змінами на макро- та мікрорівні, одним із перших сформулював принципи державної інноваційної політики для української перехідної економіки і виконав аналіз структурної динаміки національної економіки за технологічними укладами, розвинув концепцію та практичну функцію знання економіки для України.

Нагороди та відзнаки: лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2012); Заслужений діяч науки і техніки України (2015); академік Академії наук вищої школи України (2010); член-кореспондент Академії технологічних наук України (1993); почесна грамота Мінфіну України (2004).

Основні праці: Измерение эффективности новой техники. – К., 1883 (о); Экономическая восприимчивость производства к научно-техническим инновациям. – К., 1991 (р, а); Економічна теорія технологічних змін: навчальний посібник. – К., 1996 (о); Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку. – К., 2002 (р, а); Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. – К., 2005 (а); Корпоративні структури в національній інноваційній системі України. – К., 2007 (а); Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України. – К., 2011 (а); Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних процесів. – К., 2013 (а); Інноваційна Україна 2020. – К., 2015 (а); The Political Economy of Innovation Development: Breaking the Vicious Cycle of Economic Theory. – London : Palgrave Macmillan, 2017 (о).

Баліцька Валентина Володимирівна (1956 р.н.) – доктор економічних наук (2009), головний спеціаліст відділу фінансового прогнозування (1997–2006), старший науковий співробітник відділу державних фінансів (2007–2014).

У 1979 р. з відзнакою закінчила Одеський інститут народного господарства за спеціальністю "Фінанси та кредит". Канд. дис. "Удосконалення платіжно-розрахункових відносин між суб'єктами ринку як фактор забезпечення економічного зростання" (2000, наук. кер. – акад. НАН України В.М.Геєць, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит"); докт. дис. "Формування та функціонування капіталу підприємств України" (2009, спец. "економіка та управління національним господарством" наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: процеси капіталоутворення в різних секторах економіки; фактори глобальної фінансової нестабільності; механізми та інструменти економічної політики.

Здобутки: розроблено концептуально нові підходи до діагностики та управління процесами капіталоутворення підприємств на макроекономічному рівні на основі застосування теорій економічної політики, теорій капіталу та гармонізації інституціональних, монетарних, фіскальних, правових механізмів впливу на процеси формування та функціонування капіталу економічних агентів. Уве-

дено в економічну практику та статистичне спостереження комплексне поняття "вартісні та структурні характеристики капіталу" в складі номінальних, відносних та середньозважених показників, що закладає економічну базу для проведення діагностики реального стану платоспроможності суб'єктів господарювання, оцінки стану капіталізації національної економіки, розроблення відповідної державної стратегії у сфері нагромадження капіталу, узгодження монетарної, фінансової, інвестиційної політики.

Нагороди та відзнаки: Заслужений економіст України (2004).

Основні праці: Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети. – К., 2007 (о); Україна за роки незалежності (цикл монографій). – К., 2001–2004 (а); Харчова промисловість України: стан та перспективи. – К., 2001 (а); Інвестиційний клімат в Україні. – К., 2002 (а); Розвиток підприємництва в Україні. – К., 2003 (а); Інфраструктура інвестиційного розвитку. – К., 2003 (а); Іноземні інвестиції в Україні. – К., 2004 (а); Становлення середнього класу: домінанта національної стратегії України. – К., 2009 (р); Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації. – К., 2014 (а).

Бандура Олександр Вікторович (1960 р.н.) – доктор економічних наук (2013), доцент (2012), провідний науковий співробітник відділу економічної теорії (2015 – по т.ч.).

У 1984 р. закінчив машинобудівний факультет Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала С.О.Макарова за спеціальністю "холодильні машини та кондиціонування повітря". Канд. дис. "Ексергетична оцінка довгострокових перспектив розвитку структури тепло- та електрогенеруючих потужностей енергетичної системи регіону" (1991, спец. 05.14.04 – промислова теплоенергетика та 05.14.01 – енергетичні системи і комплекси, наук. кер. – д.т.н. Г.М.Щоголев); докт. дис. "Управління макроекономічною динамікою: ресурсна модель економічного циклу" (2013, спец. 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, наук. конс. – д.е.н. В.Г.В'юн).

Коло наукових інтересів: макроекономічна динаміка, бізнес-цикли та рецесії, фінансові цикли та кризи, монетарна політика, регулювання монополій, інноваційна політика, темпи економічного

зростання, прогнозування поворотних точок макроекономічної динаміки, прогнозування світових цін на сировину та світових фінансових індексів, оцінка ефективності дій різних регуляторів.

Здобутки: розробка нової моделі макроекономічної динаміки (економічного циклу), яка дозволяє в загальному випадку (за будь-яких ринкових умов та для будь-якої країни) ідентифікувати та прогнозувати поворотні точки економічного циклу. Кумулятивна недосконалість ринків формалізована у фундаментальній взаємозалежності між ключовими економічними показниками – темпами інфляції, економічного зростання, ефективності використання виробничих ресурсів, приросту грошової маси та приросту використання природних ресурсів у виробництві ВВП.

Основні праці: Ресурсна (енергетична) модель економічного циклу та управління макроекономічною динамікою. – К., 2012 (о); Деякі аспекти аналізу макроекономічної динаміки: ресурсна (енергетична) модель економічного циклу. – Миколаїв, 2004 (о); Theory and practice of macro and microeconomics. – The State University of New Jersey, USA : Transaction Publishers, Rutgers, 2003 (a).

Бобух Ірина Миколаївна (1978 р.н.) – доктор економічних наук (2011), старший науковий співробітник (2011), старший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці (2008–2016), провідний науковий співробітник з покладанням обов’язків завідувача цього відділу (2016 – по т.ч.).

У 2000 р. закінчила економічний факультет Дніпродзержинського державного технічного університету за спеціальністю "фінанси". Канд. дис. "Становлення та функціонування спеціальних економічних зон в Україні" (2004, спец. "розміщення продуктивних сил та регіональна економіка", наук. кер. – д.е.н., чл.-кор. НАН України С.І.Дорогунцов); докт. дис. "Національне багатство України як потенціал економічного розвитку" (2011, спец. "економіка та управління національним господарством", наук. конс. – д.е.н., чл.-кор. НАН України Л.В.Шинкарук).

Викладає курс "Фінанси" англійською мовою в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана, є професором кафедри фінансів зазначеного університету.

Коло наукових інтересів: пропорції та перспективи формування національного багатства України, інклюзивний розвиток як основа структурних змін в економіці України.

Здобутки: розроблення двоаспектного підходу до дослідження національного багатства, за яким національне багатство розмежоване за ознаками залученості до процесу виробництва, розподілу й споживання товарів та послуг і функціями у процесі відтворення; розроблення концептуально нового, комплексного підходу до оцінки людського капіталу на основі дисконтування вкладу праці у ВВП, скоригованого через коефіцієнти за чотирма блоками показників – освітньо-наукових, демографічних, сприйняття індивідуального добробуту і благополуччя, доступу до інформаційних технологій; обґрунтування функціонування значної кількості благ або цінностей у формі "квазібагатства", яким притаманна особлива роль у процесі відтворення національного багатства.

Основні праці: Спеціальні економічні зони в Україні: теорія і практика. – К., 2004 (о); Пропорції та перспективи формування національного багатства України. – К., 2010 (о); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (а); Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України. – К., 2012 (а); Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. – К., 2015 (а).

Богдан Тетяна Петрівна (1974 р.н.) – доктор економічних наук (2008), старший науковий співробітник (2003), головний науковий співробітник відділу державних фінансів (2009–2013), завідувач сектору міжнародних фінансових досліджень (2014–2017).

У 1996 р. закінчила економічний факультет Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "фінанси і кредит". Канд. дис. "Економічні наслідки державного боргу України" (1999, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит", наук. кер. – д.е.н., академік НАН України В.М.Геєць); докт. дис. "Формування, економічна роль і регулювання зовнішнього боргу" (2008, спец. "гроші, фінанси та кредит", наук. конс. – д.е.н., академік НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: методологія фінансово-економічних досліджень у трансформаційних економіках, діагностика стану зовнішнього сектора та державних фінансів України.

Здобутки: розроблення теоретичної концепції функціонування зовнішньо-боргових механізмів у країнах із низьким і середнім рівнем доходів, в основу якої покладено економічні критерії для розрізнення впливу зовнішніх позик на розвиток економіки країни-реципієнта та алгоритм реалізації стимулюючого і деструктивного впливу боргових процесів на темпи економічного зростання; розвиток методичних засад ідентифікації та оцінки впливу глобальних фінансових трансформацій на стан валютно-фінансової системи України.

Нагороди та відзнаки: пам'ятний нагрудний знак Міністерства фінансів України "За розвиток державних фінансів України" (2012); стипендіат Верховної Ради для найталановитіших молодих учених – докторів наук (2008, 2009).

Основні праці: Державний борг України та його економічні наслідки. – К., 2000 (о); Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин. – К., 2006 (о); Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України. – К., 2017 (р); Боргова стійкість державних фінансів. – К., 2015 (р); From Fiscal Austerity towards Growth-Enhancing Fiscal Policy in Ukraine. – Відень, 2017 (а); Determinants of Capital Flows to Emerging Market Economy: A Case of Ukraine. – Вільнюс, 2016 (о).

Богиня Дем'ян Петрович (1930–2015) – доктор економічних наук (1986), професор (1987), головний науковий співробітник відділу соціально-економічних проблем праці (2006–2010).

У 1955 р. закінчив економічний факультет Харківського державного університету. З 1975 р. працював в Інституті економіки АН УРСР на посадах старшого наукового співробітника, завідуючого відділу, керівника відділення економіки праці, демографії і рівня життя населення. Канд. дис. "Використання економічного закону підвищення продуктивності праці в промисловості" (1962); докт. дис. "Ефективність суспільної праці: проблеми теорії і практики" (1986).

Коло наукових інтересів: економіка праці, якість трудового потенціалу, становлення ринкових відносин у сфері зайнятості, резер-

ви економії праці в трансформаційній економіці України, проблеми формування національного ринку праці, стратегія подолання кризових явищ у соціальній сфері.

Здобутки: автор новаторських розробок у сфері методології, теорії та методики оцінки продуктивності та ефективності праці. Член Європейської асоціації економістів (1997), редакційних колегій кількох наукових видань, а також науково-економічних та суспільно-політичних журналів "Україна: аспекти праці", "Економіка, фінанси, право" та ін. Під його науковим керівництвом підготовлено понад 40 кандидатів наук і 11 докторів наук, які працюють у наукових установах і ВНЗ, органах державної влади України, Болгарії, Польщі, В'єтнаму та інших країн.

Нагороди та відзнаки: Заслужений діяч науки і техніки України (1993), нагороджений орденами "Знак Пошани" (1971), Дружби народів (1987), десятьма медалями. За науково-практичні досягнення був удостоєний срібної і бронзової медалей ВДНГ СРСР та ВДНГ України. Нагороджений золотою медаллю М.І.Туган-Барановського АЕН України (2003).

Основні праці: Ефективність суспільної праці: проблеми теорії і практики. – К., 1982 (о); Резервы повышения производительности труда. – К., 1987 (о); Республиканская целевая комплексная программа повышения эффективности труда в Украине: ЦКП "Труд". – К., 1988 (о); Активизация человеческого фактора и эффективности труда. – К., 1990 (р, а); Формирование рынка труда в сельской местности Украины. – К., 1992 (а); Мотивація праці та формування ринку робочої сили. – К., 1993 (а); Мотивація праці в ринковій економіці: проблеми теорії і практики. – К., 1997 (р, а); Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати. – К., 2000 (р, а); Основи економіки праці. – К., 2001 (а).

Бондарук Таїсія Григорівна (1962 р.н.) – доктор економічних наук (2011), професор (2012), здобувач відділу державних фінансів Інституту економіки та прогнозування НАН України (2006–2010), провідний науковий співробітник відділу державних фінансів Інституту економіки та прогнозування НАН України (2017 – по т.ч.).

У 1984 р. закінчила економічний факультет Дніпропетровського сільськогосподарського інституту, (нині – Дніпропетровський державний аграрно-економічний факультет). Канд. дис. "Державний борг України: механізм управління та обслуговування" (2001, наук. кер. – д.е.н. В.О.Степаненко, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит"); докт. дис. "Регулювання та фінансове забезпечення розвитку місцевого самоврядування" (2010, спец. "економіка та управління національним господарством" наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: бюджетна система, місцеві фінанси та місцеве самоврядування, регуляторна політика, економічна безпека держави.

Здобутки: розроблення концептуальних підходів до розвитку місцевих фінансів в умовах зростання ролі місцевого самоврядування в Україні, зміст яких полягає у створенні заінтересованості органів місцевого самоврядування в активізації ендogenous потенціалу територій, що передбачає формування механізмів рівноправного діалогу та співпраці органів місцевого самоврядування, держави, бізнесу та громадських організацій з ключових питань суспільного розвитку.

Нагороди та відзнаки: нагороджена Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України (2009).

Основні праці: Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні. – К., 2009 (о); Місцеві фінанси : навч. посібник (рекомендовано Міністерством освіти і науки України). – К., 2013 (о); Фінанси : навч. посібник (рекомендовано Міністерством освіти і науки України). – К., 2013 (а).

Варналій Захарій Степанович (1955 р.н.) – доктор економічних наук (1999), професор (2001), академік АЕН України (2004), головний науковий співробітник відділу інституційних змін та розвитку форм господарювання (1999–2004), головний науковий співробітник відділу досліджень розвитку та регулювання фінансових ринків (2004–2010), головний науковий співробітник відділу державних фінансів Інституту економіки та прогнозування НАН України (2010–2014).

У 1980 р. закінчив економічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка за спеціальністю "політична еконо-

мія". Канд. дис. "Економічна конкуренція в системі соціалістичного господарювання" (1990, наук. кер. – д.е.н. Т.Т.Ковальчук, спец. "політична економія"); докт. дис. "Економічна природа та особливості розвитку малого підприємництва в Україні" (1998, спец. "економічна теорія", наук. конс. – д.е.н., академік НАН України А.А.Чухно).

Коло наукових інтересів: фінансова політика, економічна та фінансова безпека, детінізація економіки, податкова політика та система оподаткування, теорія і практика підприємництва.

Здобутки: розроблення теоретико-методологічних підходів до дослідження фінансової та податкової політики, забезпечення економічної та фінансової безпеки держави, розвитку підприємництва та конкуренції; визначення інноваційних детермінант конкурентоспроможності національної економіки, особливостей та умов розвитку інноваційного підприємництва; розкриття сутності та стандартів соціальної відповідальності підприємництва.

Підготував дев'ятеро докторів та 20 кандидатів економічних наук.

Нагороди та відзнаки: Відмінник освіти України (2002); Заслужений діяч науки і техніки України (2005); медаль "15 років Збройним Силам України" (2006); орден "За заслуги" III ступеня (2008); знак МОН України "За наукові досягнення" (2009); знак ДПА України "Почесний працівник Державної податкової служби України" (2010).

Основні праці: Державна політика підтримки малого підприємства. – К., 1996 (о); Мале підприємство: основи теорії і практики. – К., 2001, 2003, 2008 (о); Основи підприємства : навчальний посібник. – К., 2002, 2003, 2006 (о); Конкуренція і підприємство. – К., 2015 (о); Основи економічної теорії: політекономічний аспект : підручник. – К., 1994, 2001, 2006 (а); Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації. – К., 2006 (р); Податкова політика України: стан, проблеми та перспектива. – К., 2008 (р); Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення. – К., 2011 (а); Державне бюджетування в Україні: сутність та основні детермінанти. – К., 2016 (р).

Горкіна Лариса Павлівна (1941–2013) – доктор економічних наук (2002), академік АЕН України (2005), професор (2010), завідувач відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозу-

вання НАН України (2005–2008), головний науковий співробітник цього відділу (2009–2011).

У 1963 р. закінчила філологічний факультет Львівського державного університету ім. І.Франка (тепер – Львівський національний університет ім. І.Франка), у 1966 р. – факультет планування промисловості Київського інституту народного господарства ім. Д.Коротченка (тепер – КНЕУ ім. В.Гетьмана). Канд. дис. "Питання соціалістичного планування в українській радянській економічній літературі 20-х років" (1974, наук. кер. – д.е.н. В.С. Жученко, спец. "історія економічної думки"); докт. дис. "Еволюція економічної теорії в Україні у другій половині XIX – першій третині XX ст." (2001, спец. "економічна історія та історія економічної думки").

Коло наукових інтересів: історія української економічної думки: методологія, періодизація, закономірності еволюції, внесок українських вчених у світову економічну науку та його сучасне науково-практичне значення.

Член редколегії збірника наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України" (1988–2012). Викладала курси з історії народного господарства та історії економічних вчень у Київському національному економічному університеті ім. Вадима Гетьмана, Київському Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова, Національному університеті "Києво-Могилянська академія", Київському національному лінгвістичному університеті. Підготувала чотирьох кандидатів наук.

Здобутки: відродження й розвиток історико-економічної науки та освіти в Україні на сучасних теоретико-методологічних засадах; концептуальне узагальнення історії українського кооперативного руху.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії ім. М.І.Туган-Барановського НАН України за цикл праць "Соціальна економіка та історія економічної думки" (2004); нагороджена Золотою медаллю ім. М.І.Тугана-Барановського (2005), Почесною грамотою Верховної Ради України (2005).

Основні праці: Нариси з історії політичної економії в Україні (остання третина XIX – перша третина XX ст.). – К., 1994 (о); М.І.Туган-Барановський в економічній теорії та історії. – К., 2001 (о); Становление и развитие советской экономической науки на Украи-

не (1917–1937 годы). – К. : Наук. думка, 1983 (а); Історія економічної думки України : навч. посіб. – К., 1993 (а); Наука і управління: феномен М.Х. Бунге. – К., 2005 (а); Михайло Іванович Туган-Барановський: особистість, творча спадщина і сучасність. – Донецьк, 2007 (а); Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці. – К., 2010 (р); Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс. – К., 2010 (р, а); ХХ століття в історії української економічної думки: коротка ретроспектива. – Донецьк, 2011 (а).

Дейнеко Людмила Вікторівна (1964 р.н.) – доктор економічних наук (2000), професор (2002), академік АЕН України (2011), завідувач відділу промислової політики Інституту економіки та прогнозування НАН України (2011 – по т.ч.).

У 1987 р. закінчила економічний факультет Київського державного університету ім. Т.Шевченка за спеціальністю "політична економія". Канд. дис. "Підвищення ефективності розвитку харчової промисловості в регіоні спеціалізації (на прикладі Поділля України)" (1993, спец. "Розміщення продуктивних сил і економіка районів України", наук. кер. – д.е.н., проф. П.П.Борщевський); докт. дис. "Економічні проблеми розвитку харчової промисловості України та її регіонів" (2000, спец. "розміщення продуктивних сил і регіональна економіка", наук. конс. – академік УААН П.П.Борщевський).

Коло наукових інтересів: управління національним господарством; регіональна економіка; економіка промисловості та АПК; сталий розвиток.

Заступник голови Експертної ради з питань проведення експертизи дисертацій Міністерства освіти і науки України з проблем секторального розвитку та підприємництва, член редакційних колегій ряду фахових наукових видань, у т.ч. зарубіжних. Підготувала 10 кандидатів та двох докторів економічних наук.

Здобутки: розроблення наукових засад формування промислової політики щодо формування в країні промислового потенціалу неоіндустріального типу, який передбачає структурну трансформацію промислового комплексу з формуванням конкурентоспроможного високотехнологічного ядра, розвиток імпортозаміщення та диверсифікацію експорту, інтеграцію вітчизняної промисловості в гло-

бальні виробничі ланцюги доданої вартості, на основі комбінації експортоорієнтованої та інноваційно спрямованої моделей розвитку національної економіки.

Нагороди та відзнаки: стипендія Президента України для молодих учених (1996–1998); премія Президії Національної Академії наук для молодих учених (1999); Почесна грамота Вищої атестаційної комісії України за вагомий особистий внесок, високий професіоналізм у справі розбудови вітчизняної науки, підготовку кадрів вищої кваліфікації (2010).

Основні праці: Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень (проблеми теорії та практики). – К. : Знання, 1999 (о); Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку. – К. : Наук. думка, 2007 (р, а); Стратегічні пріоритети та сучасні завдання розвитку реального сектора економіки України. – Черкаси : Брама-Україна, 2007 (р, а); Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки). – К., 2013 (р, а); Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів і кадрового потенціалу. – К., 2013 (р, а); Промислова політика посткризової економіки. – К., 2014 (р, а); Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України. – К., 2016 (р, а).

Жаліло Ярослав Анатолійович (1970 р.н.) – старший науковий співробітник (2002), доктор економічних наук (2016), провідний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку Інституту економіки та прогнозування НАН України (2014 – по т.ч.).

У 1993 р. закінчив економічний факультет Київського університету ім. Тараса Шевченка, у 1996 р. – аспірантуру цього ж університету за спеціальністю "економічна теорія". Канд. дис. "Стратегія і тактика в державному регулюванні ринкових економічних систем" (1996, спец. "економічна теорія", наук. кер. – д.е.н., чл.-кор. НАНУ С.І.Пирожков, к.е.н. В.О.Литвицький); докт. дис. "Інституційна обумовленість і суб'єктність формування економічних стратегій" (2016, спец. "економічна теорія та історія економічної думки", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: формування економічної стратегії та економічної політики держави, зокрема – у сферах інституційних перетворень, структурних реформ та структурної політики, зовнішньоекономічної політики, інституціалізації ділових комунікацій, регіонального розвитку.

Здобутки: розроблення та апробація теоретико-методологічних підходів до дослідження економічної стратегії з позицій інституційної обумовленості процесів розширеного відтворення; концептуалізація особливостей перебігу трансформаційної кризи в Україні; теоретико-методологічне обґрунтування інструментарію зниження трансформаційних витрат переходу до інклюзивного економічного розвитку на основі подолання "інституційних пасток" на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Нагороди та відзнаки: Заслужений економіст України (2009).

Основні праці: Економічна стратегія держави в нестабільних ринкових економічних системах. – К., 1999 (о); Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика. – К., 2003 (о); Теорія та практика формування ефективної економічної стратегії держави. – К., 2009 (о); *Smes, trade and development in Ukraine.* – Geneva, 2015 (о); Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації. – К., 2005 (р, а); Перспективи економіки України в умовах глобальної макроекономічної нестабільності. – К., 2013 (р, а); Формування моделі економічного розвитку України у післякризовому світі. – К., 2014 (р, а); Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання. – К., 2014 (р, а); *Managerial strategies for business sustainability during turbulent times.* – Bucharest, 2017 (а).

Зимовець Владислав Вікторович (1965 р.н.) – доктор економічних наук (2010), старший науковий співробітник (2004), провідний науковий співробітник відділу фінансового та монетарного регулювання (2005–2010), провідний науковий співробітник відділу фінансів реального сектора (2010–2011), завідувач відділу фінансів реального сектора (з 2011 – по т.ч.).

У 1998 р. закінчив Київський інститут народного господарства ім. Д.С.Коротченка (тепер – ДВНЗ КНЕУ ім. Вадима Гетьмана). Канд. дис. "Процентна ставка та інфляція у перехідній економіці

України (1998 р., наук. кер. – д.е.н. В.І.Кононенко, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит"); докт. дис. "Державна фінансова політика економічного розвитку" (2010, спец. "гроші, фінанси і кредит").

Коло наукових інтересів: вплив макрофінансових та інституційних чинників на формування специфічної фінансової бізнес-моделі в Україні; взаємозв'язки між державною фінансовою політикою і процесами нагромадження продуктивного капіталу в реальному секторі економіки.

Член спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" та Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Член редколегії журналу "Економіка України". Викладає фінансові дисципліни у Національному університеті "Києво-Могилянська академія".

Здобутки: визначення концептуальних засад формування та реалізації державної фінансової політики економічного розвитку України та її стратегічні цілі; характеристика особливостей впливу держави на функціонування ринкових механізмів трансформації заощаджень в інвестиції в Україні через прямі та непрямі канали; взаємозв'язків державної фінансової політики та макроекономічної стабільності, нагромадження капіталу та добробуту населення; розвиток теоретичних та методологічних засад корпоративних фінансів.

Основні праці: Акумуляція фінансових ресурсів та економічний розвиток. – К., 2003 (о); Державна фінансова політика економічного розвитку. – К., 2010 (о); Система регуляторів перехідної економіки України. – К., 1999 (а); Механізм структурних зрушень в економіці України. – К., 2002 (а); Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення. – К., 2005 (а); Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3-х т. – К., 2008 (а); Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку. – К., 2010 (а); Вплив кризи на фінанси реального сектора України та шляхи їх оздоровлення. – К., 2014 (а).

Іванов Юрій Борисович (1955 р.н.) – доктор економічних наук (1997), професор (2001), академік Академії економічних наук України, Заслужений економіст України (2008).

У 1977 р. закінчив Харківський інженерно-економічний інститут (зараз ХНЕУ ім. С.Кузнеця) за спеціальністю "економіка і організація металургійної промисловості". У 1983 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – економіка, організація управління та планування металургійної промисловості на тему "Дослідження впливу коливальності якості коксу на техніко-економічні показники роботи доменних печей великого об'єму". У 1997 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук на тему "Організаційно-економічні проблеми забезпечення конкурентоздатності промислових підприємств в умовах формування ринкових відносин".

Коло наукових інтересів: конкуренція та конкурентоспроможність, державне регулювання соціально-економічних процесів; податкова політика та оподаткування.

Здобутки: консультант ІВРБ (Нідерланди) з питань оподаткування в Україні; член спеціалізованих вчених Рад ХНЕУ ім. С.Кузнеця та Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України; член редколегій спеціалізованих фахових видань: "Економіка розвитку", "Управління розвитком", "Бізнес Інформ"; член науково-методичної комісії Міністерства освіти і науки України з економіки і підприємництва – підкомісія "Фінанси і кредит"; член експертної ради Державної акредитаційної комісії України з економіки; член науково-експертної ради Міністерства доходів і зборів; постійний автор газети "Бухгалтерія". Брав участь у розробленні Концепції реформування податкової системи України (2006–2007 рр.); науковій експертизі проекту Податкового кодексу України (2007 р.); розробленні Податкового кодексу України (2010 р.); розробленні Науково-практичних коментарів до Податкового кодексу України (2010–2012 рр.).

Нагороди та відзнаки: Почесна грамота та іменна стипендія ім. М.І.Туган-Барановського Харківської обласної державної адміністрації за особисті досягнення в галузі науки, вагомий внесок у вирішення науково-технічних та соціально-економічних проблем Харківської області (2004); нагрудний знак МОН "Відмінник освіти України" (2007); почесне звання "Заслужений економіст України" (2008); нагрудний знак МОН "За наукові досягнення" (2009); по-

дяка Харківського міського голови за вагомий внесок у розвиток науки (2013).

Основні праці: Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток. – Харків, 2008. (р, а); Малий бізнес: управління податками. – Харків, 2009 (а); Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку. – К., 2010 (а); Системное налогообложение Украины и России: структура, проблемы, тенденции развития. – Харків, 2009 (а); Державна політика стабілізації фінансів підприємств. – К., 2011 (а); Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки та шляхи їх оздоровлення. – К., 2014 (а).

Кіндзерський Юрій Вікторович (1972 р.н.) – доктор економічних наук (2015), завідувач відділу конкурентної політики та прогнозування промислового потенціалу (2006–2009), старший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці Інституту економіки та прогнозування НАН України (2009 – по н.ч.).

Здобув вищу освіту у Вінницькому національному технічному університеті за спеціальністю "Промислове та цивільне будівництво" (1989–1994), закінчив аспірантуру Інституту економіки НАН України (1998), докторантуру Інституту економіки та прогнозування НАН України (2011). Канд. дис. "Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності" (1999, спец. "організація управління, планування і регулювання економікою", наук. кер. – д.е.н., проф. В.І.Кононенко); докт. дис. "Державна політика структурно-технологічної модернізації промисловості" (2015, спец. "економіка та управління національним господарством", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Гесць).

Коло наукових інтересів: проблематика індустріальної складової господарських систем, промислова політика, державне управління промисловістю, інституціональна компонента розбудови виробництва у контексті розв'язання соціально-економічних суперечностей суспільства.

Здобутки: розроблення основ соціально-ендогенної стратегії розвитку промисловості та політики її структурно-технологічної модер-

нізації; обґрунтування еволюційно-стадійної методології формування вітчизняної промислової політики й викриття інституційних вад її проведення в Україні; розроблення концепції стимулювання пропозиції у пріоритетних секторах через застосування державою спеціальних інститутів розвитку фінансового, виробничого і просторово-територіального спрямування, а також відповідного стимулювання попиту через інститут державного замовлення, господарським механізмом реалізації якого має стати державна контрактна система.

Основні праці: Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації. – К., 2013 (о); Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку. – К., 2009 (р, а); Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій. – К., 2007 (р, а); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (а); Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток. – К., 2015 (а).

Крисанов Дмитро Федосович (1949 р.н.) – доктор економічних наук (1999), професор (2006), провідний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі (2000–2017).

У 1977 р. закінчив Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка за спеціальністю "сільськогосподарське будівництво". Канд. дис. "Індустріалізація сільського господарства та удосконалення розселення" (1984, спец. "економіка сільського господарства", наук. кер. – д.е.н., проф. Л.О.Шепотько); докт. дис. "Соціально-екологічні пріоритети аграрної сфери та економічний механізм їх реалізації" (1999, спец. "економіка сільського господарства і АПК", наук. конс. – акад. НААН України В.М.Трегобчук).

Коло наукових інтересів: інтеграція аграрного сектора України до внутрішнього ринку ЄС, формування вітчизняної системи харчової безпеки за європейською моделлю, модернізація та використання ресурсного потенціалу галузей АПК.

Здобутки: обґрунтовано напрями, способи, методи та розроблено організаційно-структурну модель трансформації пострадянської

регуляторної системи в систему технічного регулювання європейського типу; обґрунтовано сутність і складові інтеграції аграрного сектора України до внутрішнього ринку ЄС, зокрема: формування еквівалентної базовим моделям ЄС системи технічного регулювання та харчової безпечності, впровадження санітарних та фітосанітарних заходів згідно з європейськими вимогами; розроблено матрицю типових моделей інноваційно-технологічної модернізації переробно-харчових підприємств.

Основні праці: Сельское расселение: социально-экономический аспект. – К., 1988 (о); Аграрна сфера: пріоритети та механізми реалізації. – К., 1998 (о); Економіко-екологічні проблеми харчової промисловості України. – К., 2002 (о); Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти). – К., 2003 (а); Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення. – К., 2005 (а); Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку. – К., 2009 (а); Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки. – К., 2012 (а); Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки. – К., 2014 (а); Соціо-еколого-економічний розвиток агропродовольчої сфери України в сучасних умовах: проблеми та шляхи їх розв'язання. – Одеса, 2015 (а); Financial and Economic Security and Accounting and Analytical Support in Business. – Vienna, 2016 (а); Інтеграція агрохарчового сектора України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу. – К., 2016 (о); Konzeptuelle grundsätze des wirtschaftswachstums bei der globalisierung. – Deutschland : Verlag SWG imex GmbH Nürnberg, 2016 (а).

Крючкова Ірина Володимирівна (1954 р.н.) – доктор економічних наук (2005), завідувач відділу моделювання та короткострокового прогнозування (2000–2010), головний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку (2011– по т.ч.).

У 1975 р. закінчила факультет планування промисловості Київського інституту народного господарства ім. Д.Коротченка (тепер – КНЕУ ім. Вадима Гетьмана). Канд. дис. "Методи регулювання та прогнозування узагальнюючих показників науково-технічного про-

гресу в ув'язці із розробкою макроекономічних пропорцій" (1993, спец. "економіка, планування та організація управління народним господарством", наук. кер. – д.е.н. В.І.Габ). Докт. дис. "Макроструктурні чинники трансформації економіки України" (2005, спец. "організація управління, планування і регулювання економікою" наук. конс. – д.е.н. Б.Є.Кваснюк).

Коло наукових інтересів: структурні теорії економічного розвитку, закономірності структурування економіки на національному та глобальному рівнях, структурні чинники економічного розвитку, моделювання та прогнозування ВВП, обчислення тіньової економіки за секторами економіки та на різних етапах відтворення ВВП, стратегії розвитку економіки та окремих її сфер, конкурентоспроможність економіки.

Член спеціалізованих вчених рад при ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" за спеціальностями: 08.00.03 – організація і управління національним господарством, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Член редколегії журналів "Економіка і прогнозування" (2006 – по т.ч.) та "Вісник Інституту економіки та прогнозування".

Здобутки: виявлено та емпірично підтверджено наукові положення щодо фрактального характеру структурування економіки як окремої країни (в розрізі інституційних секторів економіки, підприємств, доходів населення), так і світової економіки, розширено методологію моделювання економічної динаміки із урахуванням структурних чинників розвитку; розроблено методику оцінки рівня тінізації економіки на всіх етапах обороту ВВП у розрізі інституційних секторів економіки та видів економічної діяльності, розкрито структурні передумови виходу України на платформу збалансованого зростання.

Нагороди та відзнаки: Заслужений економіст України (2009).

Основні праці: Структурні чинники розвитку економіки України. – К., 2004 (о); Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні. – К., 2014 (а); Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення. – К., 2007 (р, а); Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку. – К., 2010 (р, а); Макроекономічне моделювання та короткострокове прогнозування. – К., 2000 (р, а).

Куліков Геннадій Тимофійович (1941 р.н.) – доктор економічних наук (2007), старший науковий співробітник (1988), головний науковий співробітник відділу соціально-економічних проблем праці ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (2008–2015).

У 1964 р. закінчив Калінінградський технічний інститут. Канд. дис. "Розвиток бригадної форми організації праці як фактор підвищення ефективності виробництва" (1982, спец. "економіка, організація управління і планування народного господарства"; докт. дис. "Мотивація трудової діяльності у системі ринкових відносин (на прикладі промисловості України)" (2007, спец. "демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика").

Коло наукових інтересів: економіка праці, мотивація трудової діяльності.

Як експерт від України виступав у Міжнародній організації праці. На замовлення МОП виконав ряд наукових доповідей і звітів з питань праці, заробітної плати, проблем гендерної рівності, зайнятості та бідності. Науковий консультант Федерації профспілок України (1995–1998), експерт Федерації роботодавців України (2010–2011).

Здобутки: розроблення науково-практичних засад оплати і стимулювання праці, мотивації трудової діяльності, функціонування та регулювання ринку праці та зайнятості населення.

Основні праці: Мотивация труда наёмных работников. – К., 2006 (о); Мотивация праці в ринковій економіці: проблеми теорії і практики. – К., 1997 (а); Соціально-економічний механізм регулювання ринку праці та заробітної плати. – К., 2000 (а); Дослідження проблем оплати праці: порівняльний аналіз (Україна та країни ЄС). – К., 2008 (р, а); Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування. – К., 2009 (а); Розвиток соціально-трудова сфери України: теорія, практика, перспективи. – К., 2016 (а).

Лапко Олена Олександрівна (1953 р.н.) – доктор економічних наук (2000), професор (2002), академік Української нафтогазової академії (2004), завідувач відділу технологічного прогнозування та інноваційної політики (2001–2004).

У 1975 р. закінчила пром.-економ. факультет Ленінгр. фінансово-економ. інституту ім. Вознесенського (тепер – Санкт-Петербурзький держ. університет економіки та фінансів), у 1979 р. – аспірантуру там само. В 1977–1978 н.р. – наукове стажування у Вищій економ. школі (м. Берлін, НДР). Канд. дис. "Вдосконалення економічного стимулювання підвищення якості продукції (на матеріалах пром. НДР та СРСР)" (1979, наук. кер. – д.е.н. проф. В.М.Войтоловський, спец. "екон. та управл. нар. господарством", ЛФЕІ ім. Вознесенського); докт. дис. "Державне регулювання інноваційної діяльності: економічний механізм і його вдосконалення" (2000, наук. консульт. – д.е.н. проф. В.П.Александрова, спец. "організація управл., планування і регулювання економікою", Ін-т економіки та прогнозування НАН України).

Коло наукових інтересів: інноваційний розвиток економіки; джерела і механізми забезпечення сталого розвитку; інституціональні інвестори та розвиток фінансового посередництва; проблеми функціонування нафтогазового комплексу України.

Наук. стажування в Інституті менеджменту інновацій (Берлін, Німеччина, 1992); Університеті Віттен-Гердеке (Бохум-Ваттеншайд, Німеччина, 1993); Університеті прикладних наук Федерального банку Німеччини, (Гахенбург, 2011); Університеті м. Сант-Галлен (Швейцарія, 2013). Володіє німецькою мовою. Член редколегії наукових журналів "Вісник Університету банківської справи НБУ", "Науковий вісник ІФНТУНГ"; "Фінансовий простір", "Управлінські інновації"; "Наука та інновації" (2003–2014).

Підготувала одного доктора та дев'ятьох кандидатів економічних наук.

Викладала дисципліни "Інноваційний розвиток підприємства", "Інноваційне інвестування", "Економіка інновацій", "Сучасні форми небанківського фінансового посередництва", "Проектний аналіз", "Проектне фінансування" в НТУУ КПІ, Університеті банківської справи НБУ, Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу, Інституті інтелектуальної власності.

Здобутки: формування моделі та системи управління інноваційним розвитком; обґрунтування теоретичних засад та механізмів трансформації вітчизняної моделі економічного розвитку до стало-

го розвитку; проблеми та науково-методологічні засади формування стратегії залучення інституціональних інвесторів до реалізації моделі сталого розвитку. Брала участь у підготовці тематичних доповідей Президента України (2002, 2014, 2015); розробленні Стратегії економічного і соціального розвитку України на період 2004–2015 рр.; співавтор нормативного документа розвитку реального сектора економіки України (нафтогазова галузь).

Основні праці: Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. – К., 1999 (о); Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004 – 2015 роки): шляхом європейської інтеграції. – К., 2004 (а); Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К. : Фенікс, 2004 (а); Интеграция в энергетике и экономическая безопасность государства. – К. : Знання України, 2005 (а); Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. – К. : Основа, 2005 (а); Україна у вимірі економіки знань. – К. : Основа, 2006 (а); Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : в 3-х т. – К. : Фенікс, 2007 (а); Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз. – К., 2009 (а); Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція. – К., 2012 (а); Современные подходы к управлению устойчивостью бизнеса. – М., 2012 (а); Реструктуризація вітчизняних комерційних банків. – К., 2014 (а); Современное состояние и проблемы развития бизнеса. – К., 2014 (а); Економічна безпека держави: стратегія, енергетика, інформаційні технології. – К. : НТУУ КПІ, 2014 (а); Сталий розвиток – ХХІ століття: управління, технології, моделі. – Черкаси, 2015 (а); Сучасні форми небанківського фінансового посередництва : навч. посібник. – К., 2013 (а).

Луніна Інна Олександрівна (1949 р.н.) – доктор економічних наук (2001), професор (2004), завідувач відділу державних фінансів Інституту економіки та прогнозування НАН України (1997 – по н.ч.).

У 1971 р. закінчила економічний факультет Новосибірського державного університету за спеціальністю "економіст-математик". Канд. дис. "Удосконалення планування показників виробничо-господарської діяльності в промисловому об'єднанні" (1983, наук. кер. –

чл.-кор. АН УРСР В.І.Голіков, спец. "економіка"); докт. дис. "Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин України" (2001, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит" наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: державні фінанси, методологія бюджетного прогнозування, процеси бюджетної децентралізації.

Член редколегії наукових журналів "Фінанси України", "Економіка та прогнозування". Підготувала одного доктора та п'ятьох кандидатів економічних наук.

Здобутки: Автор сучасної концепції реформування державних фінансів та міжбюджетних відносин, у рамках якої розвинено підходи до забезпечення ефективного функціонування багаторівневих бюджетних систем, формування правил і процедур прийняття бюджетних рішень, підвищення відповідальності органів влади різних рівнів за надання бюджетних послуг та соціально-економічний розвиток регіонів.

Нагороди та відзнаки: Заслужений діяч науки і техніки України (2004).

Основні праці: Державні фінанси України у перехідний період. – К., 2000 (о); Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин. – К., 2006 (о); Роль держави у довгостроковому економічному зростанні. – К., 2003 (а); Диверсифікація доходів місцевих бюджетів. – К., 2010 (а); Розвиток державних фінансів в умовах глобалізації. – К., 2014 (р); Реформування податкової системи: сучасні виклики та орієнтири. – К., 2015 (а).

Малий Іван Йосипович (1949 р.н.) – доктор економічних наук (2002), професор (2003), провідний науковий співробітник відділу економічної теорії Інституту економіки та прогнозування НАН України (2002–2013).

У 1977 р. закінчив економічний факультет Київського національного університету імені Т.Г. Шевченка за спеціальністю "політична економія". Канд. дис. "Розвиток господарської самостійності соціалістичного об'єднання (підприємства) в процесі кругообігу фондів" (1981, наук. кер. – д.е.н. І.С.Ястремський, спец. "політична економія"); докт. дис. "Відносини розподілу в трансформаційних економічних системах" (2002, наук. конс. – чл.-кор. НАН України В.С.Савчук, спец. "економічна теорія та історія економічної думки").

Коло наукових інтересів: система розподілу суспільного продукту, макрорегулювання економіки та фінансів, економіка публічного сектора, інституціональна теорія трансформації економіки, держави та управління.

Здобутки: обґрунтував методологію екуменічного підходу для аналізу системних змін, становлення факторіально-функціонального розподілу соціального продукту в трансформаційних економіках, інституційних чинників суперечливості та деформації процесів приватизації, становлення державності та зростання суспільного добробуту в Україні.

Нагороди та відзнаки: Почесна грамота Міністерства освіти України (1996), Подяка Кабінету Міністрів України (2001), Грамота Верховної Ради України (2006), Почесна грамота Кабінету Міністрів України (2016).

Основні праці: Теорія розподілу суспільного продукту. – К., 2000 (о); Іноземні інвестиції. – К., 1999 (о); Макрорегулювання фінансового сектору. – К., 2015 (о); Держава і ринок: філософія взаємодії. – К., 2005 (р, а); Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований. – Харьков, 2008 (а), Институциональные проблемы эффективного государства. – Донецк, 2012 (а); Інститут довіри в координатах економічного простору-часу. – К., 2012 (а); Постсоветский институционализм: десять лет спустя. – Донецк, 2013 (а); Иерархия и сети в институциональной архитектуре экономических систем. – К., 2013 (а); Политическая экономия: прошлое, настоящее, будущее. – К., 2014 (а); Інституційні трансформації соціально-економічної системи України. – К., 2015 (а).

Мандибура Віктор Омелянович (1946 р.н.) – доктор економічних наук (2000), професор (2003), провідний науковий співробітник (2004–2013), головний науковий співробітник відділу економічної теорії (2014–2017) Інституту економіки та прогнозування НАН України.

У 1970 – закінчив Миколаївський кораблебуд. інститут ім. адмірала С.О.Макарова за спеціальністю "інженер-суднобудівельник". У 1980 – закінчив економічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка (економічний факультет). Канд. дис. "Механізм взаємозв'язку міри праці і міри споживання та напрями

його перебудови" (1990, спец. "політична економія", наук. кер. – д.е.н. проф. В.П.Нестеренко); докт. дис. "Рівень життя населення та механізми його регулювання" (1999, спец. "демографія, економіка праці та соціальна економіка", наук. конс. – д.е.н. проф. Д.П.Богиця).

Коло наукових інтересів: економічна теорія добробуту та анти-добробуту, рівень життя населення, соціальні гарантії, механізм оплати праці в умовах ринкової економіки, теорія власності, інституційна архітектоніка, ієрархія та мережеві структури власності, тіньова економіка, корупція та організаційно-економічні механізми її подолання.

Здобутки: автор концепції власності в трансформаційній економіці, що базується на структуруванні відносин власності та виокремленні її соціально-диспатичної та номенклатурно-бюрократичної форм. Розробив теоретичні підходи до визначення поняття "тіньова економіка"; з'ясування причин поширення системної корупції, її антисупільної інституційної сутності та обґрунтування фінансово-економічних та організаційно-правових механізмів її подолання.

Основні праці: Рівень життя населення України та проблеми реформування механізмів його регулювання. – К., 1988 (о); Тіньова економіка України та напрями законодавчої стратегії її обмеження. – К., 1988 (о); Институциональная архитекtonика и динамика экономических преобразований. – Харків, 2008 (а); Інститут довіри в координатах економічного простору-часу. – К., 2013 (а); Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем. – К., 2013 (а).

Мних Микола Володимирович (1954 р.н.) – доктор економічних наук (2007), професор (2008), Заслужений економіст України (2004), академік Української академії наук (2011), державний службовець, заступник міністра (1993–1994), перший заступник голови комітету (1994–1998), проректор, директор Інституту економіки та менеджменту Відкритого міжнародного університету розвитку людини "Україна", завідувач кафедри (1999–2014), провідний науковий співробітник відділу грошово-кредитних відносин Інституту економіки та прогнозування НАН України (2014 – по н.ч.).

У 1978 р. закінчив Львівський державний університет імені І.Я.Франка за спеціальністю "планування народного господарства", у 1996 р. – Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка за спеціальністю "правознавство". Канд. дис. "Умови та механізм демонополізації економіки при переході до ринку" (1993, спец. "політична економія", наук. кер. – акад. НАН України, д.е.н., професор А.А.Чухно); докт. дис. "Страховання як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення: сучасна теорія і практика" (2007, спец. "економіка та управління національним господарством", наук. конс. – чл.-кор. НАН України, д.е.н. Б.Є.Кваснюк).

Коло наукових інтересів: економічні реформи в Україні, розвиток та вдосконалення фінансового ринку, страхування, державні та місцеві фінанси та фінанси підприємств.

Здобутки: сформовано концептуальні підходи щодо реформування економіки України при переході до ринку та в сучасних умовах, роль та значення приватизації та демонополізації економіки в цьому процесі, стратегію формування та розвитку страхового ринку. Запропоновано розвиток та втілення нових методологічних підходів при здійсненні адміністративно-територіальної реформи в Україні, з урахуванням принципів децентралізації. Визначено роль та значення страхування як ефективного механізму надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення.

Основні праці: Договори страхування. Страхування : підручник. – К. : КНЕУ, 2001 (о); Фінанси підприємств : підручник. – К. : Знання України, 2004 (а); Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення. – К. : Знання України, 2004 (о); Перестрахування : посіб. для студ. вузів. – К. : Знання України, 2004 (о); Організація маркетингової політики на підприємстві : посібник для студ. вищ. навч. закладів. – К. : Знання України, 2004 (о); Страхування в Україні: сучасна теорія і практика. – К. : Знання України, 2006 (о); Пріоритети та завдання розвитку економіки Криму. – Севастополь : Телескоп, 2010 (а); Місцеві бюджети та фінанси в бюджетній системі України : навч. посіб. – К. : Університет "Україна", 2011 (о); Регіональна економіка та інвестиційні можливості : навч. посіб. – К. : Університет "Україна", 2011 (р).

Молдаван Любов Василівна (1942 р.н.) – доктор економічних наук (1992), професор (2002), Заслужений економіст України (2006), головний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі Інституту економіки та прогнозування НАН України (2005 – по т.ч.).

У 1966 р. закінчила агрономічний факультет Кам'янець-Подільського сільськогосподарського інституту, спеціальність – вчений-агроном. Канд. дис. "Удосконалення організаційно-економічних форм управління міжгосподарською кооперацією" (1980), докт. дис. "Соціальна спрямованість механізму господарювання в аграрному секторі (1992).

Коло наукових інтересів: теоретичні основи розвитку форм організації сільськогосподарського виробництва; кооперативи в сучасному аграрному світі; організаційні основи аграрного ринку; концепція багатофункціональності сільського господарства як інструмента політики сталого розвитку галузі.

Здобутки: відродження у вітчизняній агроекономічній науці науково-теоретичних, методологічних та правових основ сільськогосподарської кооперації; розроблення моделей формування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у процесі реформування аграрного сектора; інституалізація правових засад створення і функціонування міжпрофесійних об'єднань в агропродовольчому комплексі як суб'єктів формування організованого аграрного ринку; обґрунтування інституціональних засад концепції багатофункціональності сільського господарства як чинника його сталого розвитку, системи критеріїв і показників оцінювання ефективності сільськогосподарської діяльності в контексті реалізації економічних, екологічних і соціальних функцій аграрної галузі.

Під її керівництвом захищені одна докторська та п'ять кандидатських дисертацій.

Нагороди та відзнаки: нагороджена орденом Леніна (1966), медалями, відзнаками Кабінету Міністрів України та Президії НАН України.

Основні праці: Соціальна спрямованість механізму господарювання в аграрному секторі. – К., 1992 (о); Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки. – К., 2014 (а);

Le foncier agricole: lieu de tensions et bien commun. – Paris, 2013 (a); Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки. – К., 2012 (a); Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках. – К., 2007 (a).

Небрат Вікторія Василівна (1966 р.н.) – доктор економічних наук (2014), старший науковий співробітник (2010), провідний науковий співробітник відділу економічної історії (2007–2008), завідувач відділу економічної історії Інституту економіки та прогнозування НАН України (2009 – по т.ч.).

У 1988 р. закінчила економічний факультет Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "політична економія". Канд. дис. "Розвиток фінансової науки в дослідженнях українських економістів другої половини XIX – початку XX ст." (2006, спец. "економічна історія та історія економічної думки", наук. кер. – д.е.н. С.М.Злупко); докт. дис. "Еволюція теорії державних фінансів в економічній думці України" (2014, спец. "економічна теорія та історія економічної думки", наук. конс. – чл.-кор. НАН України А.І.Даниленко).

Коло наукових інтересів: методологія історико-економічних досліджень, історія господарства та економічної думки України.

Головний редактор фахового видання "Історія народного господарства та економічної думки України" (2009 – по т.ч.). Член спеціалізованих вчених рад при ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" за спеціальностями: 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки, 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Викладає історико-економічні дисципліни у Національному університеті "Києво-Могилянська академія". Підготувала одного кандидата економічних наук.

Здобутки: розроблення та апробація теоретико-методологічного підходу до дослідження історії економічної думки на основі комплексного застосування інституційно-еволюційного методу та залучення інструментарію системно-історіографічного та компаративного аналізу; концептуалізація взаємного впливу політичних чинників, наукових досліджень, заходів економічної політики держави та змін у господарській практиці, що обумовили еволюцію

вітчизняної моделі економічного розвитку; історико-економічне обґрунтування перманентного конфлікту між економічною і політичною модернізацією, деформації базових інститутів ринку як причин системної кризи економіки України.

Основні праці: Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX ст. – К., 2007 (о); Еволюція теорії державних фінансів в Україні. – К., 2013 (о); Проблемы отечественной истории: источники, историография, исследования. – СПб.; К.; Мн., 2008 (а); Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс. – К., 2010 (а); Еволюція ринкових інститутів в Україні : у 2 ч. – К., 2012 (р, а); Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку. – К., 2014 (р, а); М.І.Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець (До 150-річчя від дня народження). – К. : Наук. думка, 2015 (р, а); Історія економічних вчень : підручник. – К. : Центр учбової літератури, 2016 (а).

Одотюк Ігор Васильович (1976 р.н.) – доктор економічних наук (2011), старший науковий співробітник (2007), завідувач відділу економіки та організації високих технологій (2010–2013), головний науковий співробітник відділу інноваційної політики, економіки та організації високих технологій (2013 – по т.ч.).

У 1998 р. закінчив економічний факультет Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "менеджмент у виробничій сфері". Канд. дис. "Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку" (2002, спец. "організація управління, планування та регулювання економікою", наук. кер. – д.е.н. Ю.М.Бажал); докт. дис. "Наукомісткість виробництва і структурні трансформації в промисловості" (2010, спец. "економіка та управління національним господарством", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: державне регулювання інноваційного розвитку економіки, економічна оцінка високих технологій та технологічної структури промисловості, формування і реалізація державних інноваційних пріоритетів.

Здобутки: розроблення методології економічної оцінки державних пріоритетів інноваційного розвитку та ефективності комерція-

лізації нових знань; розроблення методологічного підходу до оцінки структурних трансформацій у промисловості, визначення економічних диспропорцій розвитку вітчизняного наукомісткого виробництва; розроблення перспективних сценаріїв розвитку наукомісткого виробництва в Україні та концептуальних підходів до реалізації економічної політики в сфері високих технологій.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії Президента України для молодих вчених за одноосібну наукову монографію "Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку" (2010).

Основні праці: Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку. – К., 2009 (о); Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. – К., 2003 (а); Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика. – К., 2005 (а); Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України : у 3-х т. – К. : Фенікс, 2007 (а); Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави. – К., 2009 (а); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (а); Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку. – К., 2013 (р, а); Інноваційна Україна 2020. – К., 2015 (р, а); Імплементация високих технологій в економіку України. – К., 2016 (р, а); Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році. – К. : НІСД, 2016 (а).

Онишко Світлана Василівна (1945 р.н.) – доктор економічних наук (2004), старший науковий співробітник відділу економіки науки Інституту економіки НАН України (1968–2000).

У 1968 р. закінчила Київський інститут народного господарства ім. Д.С.Коротченка за спеціальністю "фінанси і кредит". Канд. дис. "Прибуток і шляхи вдосконалення його розподілу (на прикладі трикотажної промисловості УРСР)" (1976, спец. "економіка, організація управління і планування народного господарства", наук. кер. – к.е.н. А.М.Барановський); докт. дис. "Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України" (2004, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: фінансове забезпечення інноваційного розвитку економіки, детермінанти та пріоритети розвитку фінансового ринку України.

Здобутки: розроблення теоретико-методологічного підходу до фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки на основі поділу його суб'єктів на новаторів та імітаторів; розвиток теоретичних і прагматичних основ формування і функціонування фінансового механізму структурної модернізації економіки, концептуалізація основ організації та комплексний розвиток фінансових інструментів у розрізі окремих сегментів фінансового ринку.

Основні праці: Фінансове забезпечення інноваційного розвитку. – Ірпінь, 2004 (о); Экономика налоговых реформ. – К., 2013 (а); Financial policy in the globalization. – Vienna (Austria), 2014 (а); Реформування податкової системи України: сучасні виклики та орієнтири. – К., 2015 (а).

Осташко Тамара Олексіївна (1954 р.н.), доктор економічних наук (2005), старший науковий співробітник (2003), член-кореспондент НААН України (2010), головний науковий співробітник з покладанням обов'язків завідувача відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків (2013 – по т.ч.).

У 1976 р. закінчила факультет кібернетики Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка (тепер – Київський національний університет ім. Тараса Шевченка) за спеціальністю "економічна кібернетика". Канд. дис. "Информационное обеспечение оптимизационных расчетов сельскохозяйственного производства" (1985, спец. "математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці", наук. кер. – акад. НАН України О.М.Онищенко); докт. дис. "Інституціонально-структурні трансформації аграрного сектора: моніторинг, оцінка, регулювання" (2005, спец. "організація управління, планування і регулювання економікою", наук. конс. – д-р екон. наук, проф. В.О.Точилін).

Коло наукових інтересів: економіка сільського господарства, аграрна політика, торговельна політика.

Член редакційної колегії наукового журналу "Економіка і прогнозування" (2009 – по т.ч.); член спеціалізованої Вченої ради

Д 26.239.02 ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (2006 – по т.ч.); член спеціалізованої Вченої ради Д 35.840.01 Львівської комерційної академії (2011 – по т.ч.). Підготувала одного кандидата економічних наук.

Здобутки: моделювання організаційних структур та напрямів оптимізації господарських зв'язків в аграрному секторі економіки; обґрунтування концепції ринкових реформ з позицій продовольчої безпеки та розвитку агропродовольчого ринку України; вироблення шляхів і механізмів інтеграції сільського господарства України у світові торговельні та економічні структури.

Основні праці: Ринкова трансформація аграрного сектора. – К. : Фенікс, 2004 (о); Розвиток секторів і товарних ринків України. – К. : ІВА, 2001 (а); Формування галузевих ринків України: перехідний період. – К. : Фенікс, 2004 (а), Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз. – К., 2009 (а), Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ. – К., 2010 (а); Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція. – К., 2012 (а); Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки). – К., 2013 (а).

Павленко Юрій Віталійович (1957–2012) – доктор філософських наук (1996), професор (2007), провідний науковий співробітник відділу економічної теорії (2007–2012).

У 1979 р. закінчив філософський факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. Докт. дис. "Методологічні засади теорії цивілізаційного процесу" (1996, спец. "соціальна філософія та філософія історії").

Коло наукових інтересів: філософія історії, теоретична археологія, теорія етносу та етнопонаціонального розвитку людства, теорія становлення цивілізації та світового цивілізаційного процесу, релігієзнавство, всесвітня історія, історія Києва та України, історія та філософії науки.

Викладав у Національному педагогічному університеті ім. М.П.Драгоманова, Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка, Національному університеті "Києво-Могилянська академія".

Здобутки: розроблення теорії цивілізаційного процесу та обґрунтування основних принципів історичного розвитку цивілізацій (стадійності, поліваріантності та дискретності); побудова загальної теорії етносу як соціокультурної системи; реконструкція цивілізаційної структури людства у минулому та у наш час; виявлення ієрархічних та мережевих структур як інваріантів інституційно-економічної історії; новаторське висвітлення етноісторичних процесів на території України у періоди формування та розвитку індоевропейського суспільства та окремих його гілок, формування ранніх державних систем, у добу Київської Русі та формування українського народу, у період української державності 1917–1919 рр. у контексті виявлення етноісторичної основи, цивілізаційної природи та трансформації інституційної архітекτονіки та соціально-економічної динаміки українського суспільства.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії ім. М.І.Тугана-Барановського НАН України (1999).

Основні праці: Раннеклассовые общества (генезис и пути развития). – К., 1989 (о); Передісторія давніх русів у світовому контексті. – К., 1994 (о); Українська державність у 1917–1919 рр. (історико-генетичний аналіз). – К., 1995 (о); Праславяне и арии. Древнейшая история индоевропейских племен. – К., 2000 (о); Історія світової цивілізації: соціокультурний розвиток людства : підручник. – К., 2001 (о); История мировой цивилизации. Философский анализ. – К., 2002 (о); Нарис історії Києва. – К., 2003 (о); Кияни: біографічний словник. – К., 2004 (о); Рання історія Академії наук України. 1918–1921. – К., 1993 (а); Історія Національної академії наук України в суспільно-політичному контексті. 1918–1998. – К., 2000 (а); Цивилизационная структура современного мира : у 3-х т., 4-х кн. – К., 2008 (р).

Петрова Ірина Леонідівна (1957 р.н.) – доктор економічних наук (1999), професор (2004), головний науковий співробітник відділу соціально-економічних проблем праці (за сумісництвом).

У 1979 р. закінчила Київський державний університет ім. Т.Г.Шевченка. Докт. дис. "Сегментація ринку праці та процес його регулювання" (1999, спец. "демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика").

Коло наукових інтересів: теоретичні та практичні проблеми розвитку і регулювання соціально-трудових відносин.

Учасник багатьох міжнародних проектів із бізнес-менеджмент-освіти в Україні, реформування української економіки, член науково-методичної ради при Міністерстві праці та соціальної політики України.

Наукову діяльність поєднує з викладацькою та роботою у сфері управлінського консалтингу. Завідує кафедрою маркетингу та поведінкової економіки в Університеті економіки та права "Крок", є професором кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету ім. Вадима Гетьмана (з 2002 р.). Підготувала вісьмох кандидатів економічних наук.

Здобутки: розроблення шляхів і механізмів реформування зайнятості, регулювання ринку праці в Україні, стратегічного управління людськими ресурсами, здійснення інноваційного кадрового менеджменту.

Основні праці: Ринок праці: процес сегментації. – К., 1996 (о); Сегментація ринку праці: теорія і практика регулювання. – К. : Таксон, 1997 (о); Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування. – К., 2009 (р, а); Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник. – К., 2009 (а); Інноваційна діяльність: стимули та перешкоди. – К., 2010 (р, а); Соціалізація відносин у сфері праці в контексті стійкого розвитку. – К., 2010 (а); Інноваційні засади та виміри стратегічного розвитку підприємств України. – К., 2012 (р, а); Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку. – К., 2012 (а); Стратегія підприємства: адаптація організацій до впливу світових суспільно-економічних процесів. – К., 2013 (а); Розвиток соціально-трудова сфери України: теорія, практика, перспективи. – К., 2016 (р, а).

Попова Ольга Леонтіївна (1960 р.н.) – доктор економічних наук (2010), професор (2015), провідний науковий співробітник (2006–2013), головний науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень (2013 – по т.ч.).

У 1983 р. закінчила Українську сільськогосподарську академію (нині Національний університет біоресурсів і природокористування

України) за спеціальністю "економіка і організація сільського господарства". Канд. дис. "Кооперация личного подсобного хозяйства с общественным производством АПК" (1989, спец. "економіка, планування і організація управління сільським господарством", наук. кер. – д.е.н., професор Л.О.Шепотько); докт. дис. "Економічний механізм сталого розвитку аграрної сфери" (2010, спец. "економіка та управління національним господарством", наук. конс. – чл.-кор. УААН І.В.Прокопа).

Коло наукових інтересів: засади і механізми сталого аграрного і сільського розвитку; екологічно безпечне сільське господарство, реформування місцевого самоврядування.

Здобутки: теоретичне обґрунтування змісту об'єктного конструкту аграрної сфери зі складовими – аграрне виробництво, людський потенціал, агроландшафт – у контексті сталого розвитку; інтерпретація концептуальних засад і стратегічних векторів сталого аграрного і сільського розвитку, гармонізованих з визначеними у рамках САП ЄС; організаційно-економічний механізм переведення національного сільського господарства на засади екологічно безпечного розвитку з метою підвищення агроекологічного іміджу; виявлення елементів ігнорування сільського розвитку в національній аграрній політиці і практиці проведення реформи місцевого самоврядування.

Основні праці: Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми. – К., 2009 (о); Теорія, політика та практика сільського розвитку. – К., 2010 (а); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (а); Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація. – К., 2012 (а); Політика сільського розвитку на базі громад в Україні. – К., 2015 (а).

Прокопа Ігор Васильович (1943 р.н.) – доктор економічних наук (1996), професор (2012), член-кореспондент Національної академії аграрних наук України (2002), головний науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень (2005 – по т.ч.).

У 1965 р. закінчив економічний факультет Української сільськогосподарської академії (м. Київ). У 1965–1974 рр. працював на економічних посадах у сільськогосподарських підприємствах та органах виконавчої влади. У 1974–1977 рр. навчався в аспірантурі Ін-

ституту економіки АН України, після закінчення якої працював у цьому ж інституті на посадах наукового співробітника, а у 1998–2005 рр. – завідувачем відділу соціально-економічного розвитку села. У 1991–1992 рр., залишаючись співробітником Інституту економіки НАНУ (за сумісництвом), працював начальником управління у Державному комітеті України із соціального розвитку села.

Коло наукових інтересів: наукові засади інституційного та ресурсного забезпечення, формування організаційних і економічних механізмів сільського розвитку в Україні.

Член редакційних колегій низки провідних наукових журналів; заступник голови спеціалізованої вченої ради Д 26.239.01 ДУ "Інститут економіки НАН України".

Підготував сімох кандидатів і одного доктора наук.

Здобутки: є одним із фундаторів і основних учасників розвитку в українській аграрно-економічній науці напряму, який свого часу іменувався "соціально-економічний розвиток села", а тепер – "сільський розвиток".

Нагороди та відзнаки: нагороджений двома медалями (1970 р. і 1982 р.) і Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1988 р.).

Основні праці: "Эффективность сельскохозяйственного производства в условиях развития межхозяйственной кооперации". – К. : Наук. думка, 1980 (о); "Соціальна інфраструктура села: формування нового механізму розвитку". – К. : ІЕ НАНУ, 1996 (о); Человек в аграрной сфере. – К. : Наук. думка, 1991 (а); Сільський сектор України на рубежі тисячоліть : у 2-х т. – Т. 1 : Потенціал сільського сектору. – К., 2000. (р); Т. 2 : Соціальні ресурси сільських територій. – К., 2003 (р); Теорія, політика та практика сільського розвитку. – К., 2010 (р); Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір. – К., 2012 (а); Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація. – К., 2012 (р); Політика сільського розвитку на базі громад. – К., 2015 (р).

Савлук Михайло Іванович (1936 р.н.) – доктор економічних наук (1986), професор (1987), Заслужений діяч науки і техніки України (1992). З 2005 по 2011 р. за сумісництвом працював у відділі фінансового та монетарного регулювання Інституту.

Закінчив у 1958 р. Київський фінансово-економічний інститут. У 1964 р. захистив кандидатську дисертацію "Грошовий обіг в СССР у період розгорнутого будівництва комунізму" (спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит"), докт. дис. "Теоретичні основи і механізм забезпечення стійкості грошей при соціалізмі" (1986, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит").

Коло наукових інтересів: дослідження монетарних та банківських проблем.

Понад 40 років працює на викладацькій роботі у провідному вітчизняному університеті КНЕУ ім. В.Гетьмана. Підготував дев'ятьох кандидатів наук. Є членом спеціалізованої ради із захисту дисертацій на здобуття вченого ступеня доктора економічних наук за спеціальністю "гроші, фінанси і кредит".

Нагороди та відзнаки: Грамота Міністерства вищої освіти УРСР (1957), Почесна грамота ЦК ЛКСМ України (1957), Грамота Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР та Українського республіканського комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ (1978), знак "За отличные успехи в работе" (1984), Почесна грамота Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР за багаторічну плідну науково-педагогічну діяльність з підготовки висококваліфікованих спеціалістів (1986), Почесна грамота Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР за успіхи в підготовці спеціалістів для народного господарства країни (1986), Почесна грамота Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти УРСР за ваговий внесок у справу підготовки і атестації наукових і науково-педагогічних кадрів (1986), Заслужений діяч науки і техніки України (1992), знак "Відмінник освіти України" (1996), Почесна грамота Правління Національного банку України за вагомий особистий внесок у розвиток банківської справи в Україні, підготовку фахівців (1996), знак "Заслужений працівник Київського національного економічного університету" (2001), Золота медаль імені М.І.Туган-Барановського за значні досягнення в галузі економічної науки (2005), Грамота Верховної Ради України "За заслуги перед Українським народом" (2006), медаль Академії наук вищої освіти України "За успіхи в науково-педагогічній діяльності" (2011), Почесна грамота Київського національного еконо-

мічного університету імені Вадима Гетьмана з нагоди 105-річного ювілею університету (2011).

Основні праці: Гроші та кредит : підручник. – К., 1992 (р); Гроші та кредит : підручник. – К., 1997 (а); Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3-х т. – К., 2008 (а); Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку. – К., 2010 (а); Фінансово-кредитні методи державного регулювання економіки. – К., 2003 (а); Інфляція та фінансові механізми її регулювання. – К., 2007 (а).

Супрун Наталія Анатоліївна (1966 р.н.) – доктор економічних наук (2010), професор (2015), провідний науковий співробітник відділу економічної історії (2007–2012), головний науковий співробітник відділу економічної історії (2012 – по т.ч.).

У 1988 р. закінчила економічний факультет Київського державного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "політична економія". Канд. дис. "Генеза акціонерного підприємництва в працях українських вчених другої половини XIX – початку XX ст." (2003, спец. "економічна історія та історія економічної думки", наук. кер. – д.е.н. П.М.Леоненко); докт. дис. "Вітчизняна модель корпоративного управління: інституційно-еволюційний аналіз" (2010, спец. "економічна теорія та історія економічної думки", наук. конс. – д.е.н., проф. В.М.Фещенко).

Коло наукових інтересів: методологія історико-економічних досліджень, економічна історія та історія економічної думки України, корпоративне управління, сталий розвиток, корпоративна соціальна відповідальність.

Сертифікований експерт з корпоративного управління, корпоративної соціальної відповідальності та соціального підприємництва.

Член спеціалізованої Вченої ради Д 26.239.01 ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Підготувала трьох кандидатів наук.

Заступник головного редактора наукового журналу "Історія народного господарства та економічної думки України". Член редакційної колегії наукового журналу "Український соціум".

Здобутки: алгоритмізація застосування інституційно-еволюційного та компаративного аналізу до дослідження історії економічної думки та економічної історії; узагальнення та систематизація методологічних підходів та наукових поглядів українських вчених-економістів ХІХ – початку ХХІ ст. на сутність та джерела економічного розвитку; визначення на основі історико-теоретичної реконструкції генези ринкових інститутів в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХІ ст.) інституційних детермінант та бар'єрів економічного розвитку; концептуалізація засад теорії соціалізації бізнесу.

Основні праці: Еволюція вітчизняної моделі корпоративного управління. – К. : КНЕУ, 2009 (о); Проблемы современной экономики и институциональная теория. – Донецк : ДоНТУ, 2009 (а); Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс. – К., 2010 (а); Еволюція ринкових інститутів в Україні : у 2-х ч. – К., 2012 (а); Стратегія економічного зростання Європейського Союзу. – К. : Пульсари, 2013 (а); Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку. – К., 2014 (а); М.І.Туган-Барановський: вчений, громадянин, державотворець (До 150-річчя від дня народження). – К. : "Наукова думка", 2015 (а); Соціальна і гуманітарна політика. – К. : НАДУ, 2016 (а); Політична економія суспільного прогресу Всеволода Голубничого. – Т. 1 : Теорія розвитку економічних систем. – К. : Наукова думка, 2017 (а, р).

Терещенко Олег Олександрович (1969 р.н.) – доктор економічних наук (2006), професор (2007), провідний науковий співробітник відділу фінансово-монетарного регулювання (2005–2010), провідний науковий співробітник відділу фінансів реального сектора (2010 – по т.ч.).

У 1992 р. закінчив фінансово-економічний факультет Тернопільського інституту народного господарства. Канд. дис. "Фінансові аспекти санації підприємств в Україні та методи її державної підтримки" (1996, наук. кер. – доцент, к.е.н. Г.Г.Нам, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит"); докт. дис. "Антикризове управління фінансами підприємств" (2005, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит").

Коло наукових інтересів: корпоративні фінанси та контролінг, вартісно-орієнтоване управління (VBM), інтегральна фінансова діаг-

ностика компаній, антикризовий фінансовий менеджмент, рейтингова оцінка кредитних ризиків.

Член спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій. Керівник магістерської програми "Фінансовий контролінг" КНЕУ імені Вадима Гетьмана. Підготував вісьмох кандидатів наук.

Основні праці: Антикризове фінансове управління на підприємстві. – К., 2004 (о); Управління фінансовою санацією підприємств : підручник. – К., 2006 (о); Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посібник. – К., 2003 (о); Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посібник – К., 2000 (о); Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : в 3-х т. – К., 2008 (а); Фінансовий контролінг : підручник. – К., 2013 (а).

Трегобчук Валентин Михайлович (1937–2006) – доктор економічних наук (1989), професор (1995), академік Української академії аграрних наук (1995), радник при дирекції (2005–2006).

З 1955 р. навчався у Дніпропетровському гірничому інституті, у 1961 р. закінчив Уманський сільськогосподарський інститут ім. О.М.Горького (нині Уманський національний університет садівництва). Канд. дис. "Економічна ефективність іригації та шляхи її підвищення (на прикладі зрошувальних систем УРСР)" (1967, наук. кер. – д.е.н. А.Я.Радченко); докт. дис. "Проблеми розвитку і підвищення ефективності іригаційно-меліоративного комплексу (на прикладі Української РСР)" (1989, спец. "економіка, планування і організація управління сільським господарством", наук. конс. – акад. АН УРСР О.М.Алимов).

Коло наукових інтересів: економіка природокористування, у т.ч. земле- і водокористування, та охорони навколишнього середовища; економічний механізм державного і ринкового управління природокористуванням і ресурсо-екологічною безпекою, наукові засади сталого розвитку агропромислового комплексу.

Член Президії УААН (1990–1996), бюро Наукової ради НАН України з навколишнього середовища і сталого розвитку (1992–2006), Національної комісії сталого розвитку України при Кабінеті Міністрів України (з 2001), експертної ради з загальноекономічних, галузевих і прикладних проблем (економічні науки) ВАК України

(з 1998), секції Комітету з Державних премій України в галузі науки і техніки (з 2000).

Підготував чотирьох докторів і 13 кандидатів наук.

Здобутки: розроблення методології та методики економіко-екологічної оцінки ефективності агропромислового виробництва, водогосподарських і гідромеліоративних заходів та інвестицій в їх реалізацію; формування екологічної політики та еколого-економічної концепції переведення національного АПК на модель сталого функціонування в умовах ринкових трансформацій.

Нагороди та відзнаки: премія ім. М.І.Туган-Барановського НАН України за цикл робіт "Економічні та екологічні проблеми розвитку і функціонування національного агропромислового комплексу" (1997); Заслужений діяч науки і техніки України (1998).

Основні праці: Ефективність капітальних вкладень у зрошення земель в Україні. – К. : Наук. думка, 1972 (о); Эффективность сельскохозяйственного природопользования. – К. : Наук. думка, 1982 (а); Экономические и социальные проблемы агропромышленного комплекса : в 3-х т. – К. : Наук. думка, 1985 (а); Экономико-экологические проблемы гидромелиорации. – К. : Наук. думка, 1990 (о); Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К., 1996 (а); Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки. – К., 2000 (а); Стан навколишнього середовища і його вплив на трудові ресурси Закарпатської області. – Чернівці, 2002 (а); Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення. – К., 2005 (а).

Точилін Віктор Олександрович (1943–2013), доктор економічних наук (1992), старший науковий співробітник (1986), професор (1999), Заслужений економіст України (2004), завідувач відділу секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків (1997–2013).

У 1970 р. закінчив економічний факультет Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка за спеціальністю "економічна кібернетика". Канд. дис. "Использование экономико-математических методов в совершенствовании ценообразования" (1976, спец. "математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці", наук. кер. – акад. НАН України О.М.Онищенко); докт. дис. "Методология формирования равновесных цен (на базе развития принци-

па коректності економіко-математических моделей)" (1992, спец. "організація управління, планування і регулювання економікою", наук. конс. – акад. НАН України О.М.Онищенко).

Коло наукових інтересів: моделювання організаційних структур та оптимізація господарських зв'язків в аграрному секторі економіки, механізми та регулятори розвитку ринків реального сектора економіки України.

Член редакційних колегій наукових журналів "Економіка і прогнозування" (2000–2013), "Економіст" (1997–2013); заступник голови спеціалізованої вченої ради "Інститут економіки НАН України" (1994–1998), заступник голови спеціалізованої вченої ради Д 26.239.02 ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (1999–2013), член спеціалізованої Вченої ради Д 35.840.01 Львівської комерційної академії (2010–2013); член експертної ради ВАК України (2012–2013).

Підготував двох докторів та сімох кандидатів економічних наук.

Здобутки: засновник наукових досліджень з таких напрямів: моделювання організаційних структур та оптимізація господарських зв'язків в аграрному секторі економіки; концепція, механізми та регулятори розвитку національного ринку України; інтеграція базових ринків економіки України у світові економічні та торговельні структури.

Основні праці: Ціни та оптимізація міжгалузевих зв'язків. – К. : Наук. думка, 1979 (о); Коректність економіко-математичних моделей. – К. : Наук. думка, 1989 (о); Розвиток секторів і товарних ринків України. – К. : ІВА, 2001 (р); Формування галузевих ринків України: перехідний період. – К. : Фенікс, 2004 (р); Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз. – К., 2009 (р); Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція. – К., 2012 (р); Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор економіки). – К., 2013 (р).

Федулова Любов Іванівна (1959 р.н.) – кандидат технічних наук (1989), доктор економічних наук (1999), професор (2002), завідувач відділу технологічного прогнозування та інноваційної політики (2004–2013).

У 1981 р. закінчила Полтавський кооперативний інститут. У 1985–1989 рр. навчалась в аспірантурі Московського кооперативного інституту за спец. "товарознавство промислових товарів та сировини легкої промисловості", успішно захистила канд. дис. (1989). Докт. дис. "Системне управління підприємством на основі організаційно-економічних моделей" (1999, спец. "економіка підприємства і організація виробництва").

Учасник міжнародних дослідницьких проектів, включаючи проекти в рамках TACIS EDUK Європейського Союзу з питань становлення інституту малого підприємництва в Україні (1997–1998 рр.), Проект Міжнародної фінансової корпорації із впровадження корпоративного управління на підприємствах України (2003–2004 рр.); Проект ЄС "Вдосконалення стратегій, політики та регулювання інновацій в Україні" (2010–2011 рр.); "Кластеризація економіки України в умовах європейської інтеграції" (2014–2017 рр.).

Коло наукових інтересів: інноваційна політика, технологічний розвиток економіки, інноваційний менеджмент, інноваційний розвиток регіонів, економіка знань.

Здобутки: керівництво науково-дослідними проектами у сфері інституційних трансформацій суб'єктів господарювання (реструктуризація підприємств суднобудівної галузі, формування й становлення корпоративних структур в національній інноваційній системі, інституційні механізми реалізації державної промислової політики та ін.). Експерт технічної ради Державного агентства інновацій та інвестицій України (2009–2010 рр.), член технічної ради Міністерства промислової політики України. З 2008 по 2016 рр. – член Консультативної ради Комітету Верховної Ради України з питань освіти і науки; член Комітету підприємців базових галузей промисловості Торгової палати України. Співавтор низки Законів України та підзаконних актів у сфері управління науковим та інноваційним розвитком. Брала безпосередню участь у виконанні Державної програми науково-технічного розвитку України на період до 2006 р. в частині розроблення прогнозу впливу інноваційно-технологічних факторів на розвиток національної економіки. Член робочих груп по підготовці державних стандартів освіти за напрямом "Інноваційний менеджмент", магістерських програм, автор вперше підготовлених в Украї-

ні підручників "Інноваційна економіка" та "Економіка знань". Підготувала одного доктора та 20 кандидатів економічних наук.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії ім. М.І.Туган-Барановського НАН України за цикл наукових робіт з управління інноваційним розвитком економіки (2008), нагороджена Почесною грамотою Верховної Ради України за вагомий внесок у розвиток вітчизняної науки, збагачення науково-технічного потенціалу (2007); лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2012).

Основні праці: Інноваційна економіка : підручник. – К., 2006 (о); Сучасні концепції менеджменту : навч. посібник. – К., 2007 (р, а); Економіка знань : підручник. – К., 2009 (р, а); Методика викладання економічних дисциплін : навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. – Миколаїв : Іліон, 2011 (р, а); Інноваційна політика : підручник для студ. вищ. навч. закл. – К., 2012 (р, а).

Черняк Олександр Іванович (1958 р.н.) – доктор економічних наук (2005), професор (2005), академік АНВШУ (2015), головний науковий співробітник відділу моделювання та прогнозування економічного розвитку ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" (2008–2016).

У 1980 р. закінчив факультет кібернетики Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка (тепер – Київський національний університет імені Тараса Шевченка). Канд. дис. "Граничні теореми для умовно залежних випадкових величин" (1985, наук. кер. – д.ф.-м.н. В.В.Анісімов, спец. "теорія ймовірностей та математична статистика"); докт. дис. "Методи оптимізації проведення соціально-економічних вибірових обстежень" (2005, спец. "економіко-математичне моделювання", наук. конс. – акад. НАН України В.М.Геєць).

Коло наукових інтересів: економіко-математичне моделювання, економетрика, техніка вибірових досліджень, актуарна математика, прогнозування соціально-економічних процесів.

Голова спеціалізованої вченої ради Д 26.001.48 Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Член редколегій наукових журналів "Економіка України", "Фінанси України", "Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка", "Теоретичні та прикладні питання економіки", "Вісник

Запорізького національного університету. Економічні науки", "Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво", "Нейронечіткі технології моделювання в економіці" та "Econometrics" (SciKnow Publications, USA), "Revista Economica" (Румунія). Член міжнародної асоціації статистиків, спеціалістів з вибірових обстежень IASS (International Association of Survey Statisticians), локальний координатор в Україні Європейської асоціації ENBIS (European Network for Business and Industrial Statistics). Підготував двох докторів та 14 кандидатів економічних наук.

Здобутки: розробка теорії оптимального розміщення при проведенні вибірових соціально-економічних обстежень; введення пуассонівського згладжування при врахуванні ретроспективних даних для визначення оптимального портфеля цінних паперів; розробка методів визначення рівня зовнішньоекономічної безпеки України, методології прогнозування кризового стану підприємств та формування узагальнених оцінок галузевого стану; розробка методології застосування байєсівських мереж в економіці, а також комплекс моделей для розрахунку та прогнозування індексу цін стабільності.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії ЦК ЛКСМУ та УкрНТТ в галузі науки і техніки (1986), лауреат премії імені Тараса Шевченка Київського національного університету імені Тараса Шевченка (2003), подяка Київського міського голови (2003), Почесна грамота Міністерства освіти і науки України (2004), Грамота Міністерства освіти і науки України (2009), Заслужений працівник освіти України (2009), лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки (2011).

Основні праці: Техніка вибірових досліджень. – К. : МІВВЦ, 2001 (о); Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2005 (а); Моделі і методи соціально-економічного прогнозування. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2005 (а); Макроекономічна політика в Україні: проблеми науки та практики. – Харків : ВД "ІНЖЕК", 2007 (а); Сучасні проблеми прогнозування соціально-економічних процесів: концепції, моделі, прикладні аспекти. – Бердянськ, 2012 (р); Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку. – К. : ІЕП, 2012 (а); Сучасні концепції прогнозування розвитку складних соціально-

економічних систем. – Бердянськ, 2013 (р); Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні. – К. : ІЕП, 2015 (а); Прикладні аспекти прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем. – Бердянськ, 2015 (р); Актуальні проблеми прогнозування поведінки складних соціально-економічних систем. – Бердянськ, 2016 (р); The EU and the Eastern Partnership: Scientific Network and Macroeconomic Effects via Bilateral Relations // EU Relations with Eastern Partnership: Strategy, Opportunities and Challenges. – Chişinău, 2016 (а).

Чугунов Ігор Якович (1962 р.н.) – доктор економічних наук (2003), старший науковий співробітник відділу економічної теорії (2002–2005).

Канд. дис. "Вплив податкової політики на макро- та мікроекономічні процеси" (1997, спец. "фінанси гроші і кредит", наук. кер. – чл.-кор. НАН України А.А.Гриценко); док. дис. "Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку, (2003, спец. "фінанси гроші і кредит", наук. конс. – чл.-кор. НАН України А.А.Гриценко).

Коло наукових інтересів: державні фінанси, бюджетна політика.

Здобутки: автор концепції бюджетного регулювання економічного розвитку, що полягає в обґрунтуванні та забезпеченні оптимальних співвідношень між складовими бюджетної системи для впливу на економічну динаміку. На цій основі розроблено довгострокову бюджетну стратегію економічної циклічності.

Основні праці: Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку. – К., 2003 (о); Теоретичні основи системи бюджетного регулювання. – К., 2005 (о); Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К., 2004 (а); Фінанси України: інституційні перетворення та напрямки розвитку. – К., 2009 (а).

Чукаєва Ірина Костянтинівна (1962 р.н.) – доктор економічних наук (2006), старший науковий співробітник (2002), головний науковий співробітник відділу розвитку виробничої інфраструктури (2011 – по т.ч.).

У 1986 р. закінчила ф-т планування промисловості Київського інституту народного господарства ім. Д.Коротченка (тепер – КНЕУ ім. Вадима Гетьмана). Канд. дис. "Економічні проблеми використання палива в Україні та її регіонах" (1999, спец. "розміщення продуктивних сил і регіональна економіка", наук. кер. – чл.-кор. С.І.Дорогунцов); докт. дис. "Паливний комплекс України: сучасний стан та перспективи розвитку" (2006, спец. " економіка промисловості", наук. конс. – чл.-кор. С.І.Дорогунцов).

Коло наукових інтересів: питання дослідження проблем сучасного стану та модернізації виробничої інфраструктури, систем забезпечення вуглеводнями, організаційно-економічні механізми модернізації виробничої інфраструктури, дослідження міжнародного досвіду розвитку виробничої інфраструктури.

Член редколегії "Наукового вісника Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу. Серія: Економіка та управління в нафтовій і газовій промисловості".

Підготувала одного кандидата та одного доктора економічних наук.

Здобутки: розроблено пропозиції щодо використання економічних механізмів для забезпечення процесів реалізації модернізації виробничої інфраструктури; досліджено проблеми, форми і методи формування складових елементів системи економічних механізмів забезпечення державного регулювання розвитку інфраструктурних систем; розроблено пропозиції щодо удосконалення системи механізмів реалізації проектів модернізації виробничої інфраструктури; визначено особливості інноваційного розвитку систем забезпечення вуглеводнями та проаналізовано фактори, які впливають на інноваційний розвиток систем забезпечення вуглеводнями

Основні праці: Природний газ в економіці України. – К., 2002 (о); Перспективний паливно-енергетичний баланс – основа формування Енергетичної стратегії України до 2030 р. – К., 2002 (а); Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : підручник. – К., КНЕУ, 2005 (а); Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження. – К., 2008 (а). Стратегічний потенціал продуктивних сил регіонів України. – К., 2009 (а); Засади модернізації виробничої інфраструктури України. – К., 2013 (а).

Шаблиста Любов Миколаївна (1940 р.) – доктор економічних наук (2003), професор (2011), провідний науковий співробітник відділу фінансово-монетарного регулювання (2005–2010), провідний науковий співробітник відділу фінансів реального сектора (2010–2016).

У 1962 р. закінчила Одеський кредитно-економічний інститут (нині Одеський державний економічний інститут), за спеціальністю "фінанси і кредит". Канд. дис. "Економічні питання якості продукції в молокопереробній промисловості Української РСР" (1970, наук. кер. – к.е.н., ст.н.с. Г.П.Жеребкін, спец. "економіка, організація і планування промисловості"); докт. дис. "Державне регулювання структурних зрушень в економіці України" (2003, спец. "організація управління, планування і регулювання економікою").

Коло науковий інтересів: теоретичні та методологічні засади державного регулювання структурних зрушень в економіці України та формування дієвого механізму їх забезпечення; методологічні та методичні аспекти вимірювання та оцінки загального рівня оподаткування; науково-прикладні дослідження, пов'язані з розвитком фінансів підприємств.

Підготувала шістьох кандидатів наук.

Здобутки: поглиблено зміст поняття "фінансова стійкість підприємства" як узагальнюючої якісної характеристики фінансового стану підприємства; визначені причини низької управлінської активності держави; запроваджено нові підходи до дослідження економічної структури – системний та відтворювальний, які дають можливість аналізувати економіку як цілісне специфічне соціальне утворення, що відбиває не тільки сукупність суспільних економічних відносин і продуктивних сил у їх постійній взаємодії і взаємообумовленості, а й одночасно як сукупність відтворювальних процесів конкретних споживчих благ, необхідних для задоволення суспільних потреб.

Нагороди та відзнаки: відзнака Національної академії наук України "За підготовку наукової зміни"; премія НАН України імені Туган-Барановського (2009); за високі показники у науково-дослідній роботі і активну участь у громадській діяльності були оголошені подяки (01.04.1971 р., 09.03.1979 р., 23.01.1981 р., 14.12.1982 р.); нагороджена двома почесними медалями (1982, 1988).

Основні праці: Якість продукції та ефективність промислового виробництва. – К., 1974 (о); Податки як засіб структурної перебудови економіки. – К., 2000 (о); Формування ринкових регуляторів в перехідній економіці України. – К., 1996 (а); Система регуляторів перехідної економіки. – К., 1999 (а); Механізм структурних зрушень в економіці України. – К., 2002 (а); Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій. – К., 2007 (а); Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : в 3-х т. – К., 2008 (а); Державна політика стабілізації фінансів підприємств. – К., 2011 (а); Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення. – К., 2012 (а); Вплив кризи на фінанси реального сектора України та шляхи їх оздоровлення. – К., 2014 (а).

Шаров Олександр Миколайович (1954 р.н.) – доктор економічних наук (1995), професор (1998), головний науковий співробітник сектору міжнародних фінансових досліджень Інституту економіки та прогнозування НАН України (2014 – по т.ч.).

У 1976 р. закінчив Тернопільський інститут народного господарства за спеціальністю "фінанси на кредит". Канд. дис. "Нові явища у грошовому обігу капіталістичних країн" (1983, наук. кер. – д.е.н. В.М.Шенаєв, Інститут світової економіки та міжнародних відносин АН СРСР, Москва), спец. – "політична економіка"); докт. дис. "Впровадження конвертованості валют у країнах з перехідною економікою" (1995, спец. "світова економіка та міжнародні відносини", наук. конс. – д.е.н. В.М.Шенаєв, Інститут Європи АН РАН, Москва; нострифікація – 2008, Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана).

Займав високі посади на державних службах, зокрема був заступником голови Правління Національного банку України (1992–1993), брав участь у створенні та керівництві (як голова Правління) Національного депозитарію України (1999–2000), очолював міжнародний департамент Національного банку України та налагоджував співпрацю з іноземними центральними банками та міжнародними фінансовими організаціями (2001–2003), працював радником Посольства України в Південно-Африканській Республіці та в Пор-

тугалії, очолював відділ міжнародної інвестиційної та кредитно-фінансової політики МЗС України.

Коло наукових інтересів: міжнародна валютна система, міжнародна банківська система, міжнародний ринок капіталу.

Член редколегії наукових журналів "Вісник НБУ", "Стратегічні пріоритети", "Журнал Європейської економіки", "Економічний часопис-XXI" та ін. Підготував двох кандидатів наук.

Здобутки: розроблено концептуальні засади валютної політики України у період трансформації економічної моделі України, які включають нові принципи, цільові орієнтири та комплексний набір інструментів валютного контролю, регулювання валютного курсу, управління міжнародними резервами; розвинено поняття "монетарна війна" та запропоновано класифікацію "монетарних війн"; ідентифіковано канали впливу динамічних змін світової валютно-фінансової системи на національну, зокрема, що стосується зростання екзогенних ризиків платіжного балансу України, зміни валютної структури надходжень і виплат за поточним і фінансовим рахунком платіжного балансу, збереження високого рівня доларизації економіки України.

Основні праці: Еволюція денег при капитализме. – М., 1990 (о); Конвертируемость валют. – К., 1996 (о); Ринок золота України. – К., 1998 (р); Independent Ukraine's Currency Policy: a Decade of Successes and Failures // Transition. Visions and Reality. – Warsaw, 2001 (а); Донбас і Крим: ціна повернення. – К., 2015 (а); Світова гібридна війна: український фронт. – К., 2017 (а); Економічна безпека України в умовах гібридної агресії. – К., 2017 (а).

Шелудько Наталія Михайлівна (1973 р.н.) – доктор економічних наук (2008), професор (2014), завідувач відділу грошово-кредитних відносин (2010 – по т.ч.).

У 1994 р. закінчила фінансово-економічний факультет Київського державного економічного університету (тепер – ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана") за спеціальністю "фінанси і кредит". Канд. дис. "Фінансова стійкість комерційних банків та механізм її забезпечення" (2000, спец. "фінанси, грошовий обіг і кредит", наук. кер. – д.е.н., проф.

А.І.Даниленко); докт. дис. "Кредитний механізм реалізації інвестиційної політики" (2008, спец. "гроші, фінанси і кредит", наук. конс. – чл.-кор. НАН України А.І.Даниленко).

Коло наукових інтересів: проблеми розвитку фінансових ринків, банківська справа, грошово-кредитна політика.

Член спеціалізованої вченої ради із захисту дисертацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Член редколегій журналів "Актуальні проблеми економіки", "Економіка і прогнозування". Підготувала п'ятьох кандидатів економічних наук.

Здобутки: концептуалізація фінансового забезпечення реалізації інвестиційної політики на базі пріоритетності кредитного механізму; розроблення та апробація теоретико-методологічного підходу до дослідження структурно-фінансових деформацій банківських систем; визначення специфіки дисбалансів банківської системи в Україні.

Нагороди та відзнаки: лауреат премії ім. М.І.Туган-Барановського НАН України за колективну тритомну монографію "Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку" (за ред. чл.-кор. НАН України А.І.Даниленка) (2009).

Основні праці: Банківська система України: вектори посткризових трансформацій. – К., 2013 (р, а); Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення. – К., 2012 (а); Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємодії. – К., 2010 (а); Фінансова система національної економіки: проблеми розвитку та управління змінами : у 3-х т. – К., 2012 (а); Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку : у 3-х т. – К., 2008 (а); Рекапіталізація банків в Україні. – К., 2012 (р, а); Трансформація зовнішньоторгової моделі розвитку банків України: передумови та наслідки. – К., 2012 (р, а).

Шубравська Олена Василівна (1955 р.н.) – доктор економічних наук (2004), професор (2012), Заслужений економіст України (2012), головний науковий співробітник відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі (2005–2008), завіду-

вач відділу форм і методів господарювання в агропродовольчому комплексі (2008 – по т.ч.).

У 1977 р. закінчила факультет кібернетики Київського національного університету імені Т.Г.Шевченка за спеціальністю "Економічна кібернетика". Канд. дис. "Економіко-математичне моделювання агропромислових циклів" (1987, спец. "математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці", наук. кер. – акад. О.М.Онищенко); докт. дис. "Сталий розвиток агропродовольчої системи України" (2004, спец. "економіка сільського господарства і АПК", наук. конс. – акад. Б.Й.Пасхавер).

Коло наукових інтересів: сталий економічний розвиток, агропродовольче виробництво, агроінноваційна діяльність, міжнародна торгівля сільськогосподарською та продовольчою продукцією.

Член спеціалізованої вченої ради ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

Здобутки: розроблення та апробація наукових підходів до моделювання й оптимізації взаємодії структурних і регіональних підрозділів агропромислового комплексу; обґрунтування засад державної експортно-імпоротної політики в частині стимулювання експорту агропродовольчої продукції та залучення іноземних інвестицій в АПК; розвиток теорії економічної сталості, у т.ч. стосовно агропродовольчого виробництва; розвиток теоретичних положень і науково-практичних рекомендацій щодо формування національної агроінноваційної системи, визначення напрямів, завдань та сценаріїв інноваційного розвитку аграрного сектора, становлення аграрної біоекономіки; розвиток теоретичного підґрунтя і виявлення напрямів активізації потенціалу ефективного зростання сільськогосподарського виробництва.

Основні праці: Сталий розвиток агропродовольчої системи України. – К., 2002 (о); Сталий економічний розвиток: поняття та напрям досліджень // Економіка України. 2005 (о); Економіко-математический анализ развития региональных агропромышленных формирований. – К., 1991 (а); Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки. – К., 2012 (р, а); Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки. – К., 2014 (р, а).

Юрчишин Володимир Васильович (1925–2017) – доктор економічних наук (1967), професор (1969), член-кореспондент ВАСГНІЛ (1975), академік Національної академії аграрних наук (1990), головний науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень ДУ "Інститут економіки та прогнозування" (2007–2015).

Закінчив плодоовочевий факультет Уманського сільськогосподарського інституту (1953). Член-кореспондент ВАСГНІЛ (з 1975). Працював в Українській сільськогосподарській академії, у 1968–1976 – її ректор). У 1970-х роках був керівником Українського науково-дослідного інституту економіки й організації сільського господарства імені Шліхтера та співредактором наукового збірника "Економіка і організація сільського господарства" (1964–1987).

Канд. дис. "Состояние и перспективы развития садоводства и виноградарства в Приднепровских колхозах Винницкой и Хмельницкой областей" (1958). Докт. дис. "Економіка порід і сортів плодових культур України" (1967).

Коло наукових інтересів: галузева економіка (садівництво); організація управління сільським господарством та агропромисловим виробництвом; формування порадянської державної аграрної політики; трансформаційні перетворення в аграрній сфері. У період роботи в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАНУ" – соціальні та соціоекономічні складові розвитку агросфери і сільсько-селянського сектора економіки країни.

Здобутки: автор розробленої вперше методики широкомасштабного дослідження економічної ефективності найбільш поширених в різних регіонах України плодових порід і їх сортів; зробив вагомий внесок у дослідження актуальних проблем організації державного і безпосередньо виробничо-господарського управління агропромисловим комплексом; обґрунтував принципи побудови організаційно-управлінських структур на різних ієрархічних рівнях управління. Є одним з авторів розробки комплексної моделі аграрної реформи, розвитку багатуукладної економіки, системного аналізу соціально-економічних відносин в сільському господарстві. В період роботи в ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" наукові інтереси зосереджувались навколо досліджень

фундаментально-створювальної місії вітчизняного селянства, соціальних і соціоекономічних складових розвитку агросфери і сільсько-селянського сектора економіки країни.

Підготував п'ятьох докторів і 44 кандидати економічних наук, а також двох кандидатів історичних наук.

Нагороди та відзнаки: За значний внесок у розвиток вітчизняної аграрної науки, активну громадську, політичну і законотворчу діяльність був відзначений урядовими нагородами, серед яких ордени "Знак Пошани" (1970, 1974) і "За заслуги" III ступеня (2003); Заслужений діяч науки і техніки України (1993), Почесна грамота ВРУ "За особливі заслуги перед Українським народом" (2015).

Основні праці: Економічна ефективність порід і сортів плодкових культур – К. : Урожай, 1968 (о); Руководитель и коллектив. – К. : Урожай, 1988 (о); Власність у сільському господарстві. – К. : Урожай, 1993 (а); Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення. – К., 1996 (а); Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: історико-соціально-економічні нариси. – К. : Наукова думка, 2009 (о); Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах. – К., 2013 (о).

Якубовський Микола Миколайович (1937 р.н.) – доктор економічних наук (1991), професор (2009), головний науковий співробітник відділу промислової політики (2006–2015).

У 1959 р. закінчив Харківський інженерно-економічний інститут, хімічний факультет. Канд. дис. "Методические вопросы совершенствования планирования цен на промышленную продукцию" (1973, спец. "економіка, організація управління і планування народного господарства", наук. кер. – к.е.н. Т.М.Левтринський); докт. дис. "Регулирование пропорций и повышение эффективности химизации народного хозяйства (на материалах Украинской ССР)" (1990, спец. "економіка, планування і організація управління народним господарством і його галузями", наук. конс. – д.е.н., проф. В.Ф.Беседін).

Коло наукових інтересів: економіка промисловості, інноваційні та структурні проблеми виробництва, розвиток внутрішнього ринку, конкурентоспроможність.

Був основним розробником проекту Програми структурної перебудови економіки України, Комплексної програми розвитку внутрішнього ринку, Державної програми розвитку промисловості на 2003–2011 рр. На запрошення Міжнародного банку реконструкції та розвитку брав участь як дослідник у підготовці Меморандуму з економічного розвитку України за розділом "Промислова та зовнішньоекономічна політика". Член редакційної колегії журналу "Економіка України". Підготував сімох кандидатів економічних наук та одного доктора економічних наук.

Здобутки: теоретична концептуалізація досліджень щодо формування промислового потенціалу з точки зору наявності у ньому умов для переходу до постіндустріального устрою; обґрунтування суперечностей технологічного структурування промисловості; визначення пріоритетів технологічної політики для вирішення завдань структурно-технологічної модернізації промисловості.

Нагороди та відзнаки: нагороджено почесною відзнакою Міністерства економіки України за багаторічну сумлінну роботу, пов'язану з реалізацією економічної політики.

Основні праці: Химизация: экономические проблемы. – К. : Наук. думка, 1988 (о); Структурная перестройка экономики Украины: основные направления и приоритеты. – К. : НИЭИ Минэкономки Украины, 1994 (р, а); Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми. – К. : НДЕІ Мінекономіки України, 2005 (р, а); Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій. – К., 2007 (а); Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку. – К., 2009 (а); Структурні зміни та економічний розвиток України. – К., 2011 (а); Промислова політика посткризової економіки. – К., 2014 (а).

Яременко Олег Леонідович (1953 р.н.) – доктор економічних наук (1998), професор (2003), провідний науковий співробітник відділу економічної теорії, керівник сектору інституційної економіки відділу економічної теорії (з 2018 р.).

У 1979 р. закінчив економічний факультет Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна за спеціальністю "по-

літична економія", в 1985 р. захистив кандидатську дисертацію; в 1998 р. – докторську дисертацію "Інституційні підвалини перехідних процесів в економіці" за спеціальністю "економічна теорія".

Коло наукових інтересів: інституційні підвалини трансформаційних зрушень в економічних системах; макрофінансові ризики грошово-кредитної політики.

Викладав економічні дисципліни у провідних університетах України (Харківський гуманітарний університет "Народна українська академія", Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна). Підготував трьох докторів та 22 кандидатів економічних наук.

Здобутки: обґрунтував концепцію послідовності основних рівнів суб'єктності в економіці у зв'язку зі структурою базових механізмів зняття невизначеності.

Основні праці: Переходные процессы в экономике Украины: Институциональный аспект. – Харків, 1997 (о); Місцеві бюджети в умовах кризових явищ і реформування. – Харків, 2011 (р); Роль довіри у розвитку економічних інститутів. – Харків, 2015 (а).

~ Розділ 4~

КУЗНЯ НАУКОВИХ КАДРІВ

ПІДГОТОВКА КАДРІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ В АСПІРАНТУРІ ТА МАГІСТРАТУРІ ІНСТИТУТУ

Важливе місце в діяльності Інституту займає підготовка наукових кадрів вищої кваліфікації.

Аспірантура і докторантура Інституту є основними формами підготовки здобувачів ступеня доктора філософії (кандидата наук) на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти та доктора наук за спеціальностями 051 "Економіка" галузі знань 05 "Соціальні та поведінкові науки" з ліцензованим обсягом 7 осіб та 072 "Фінанси, банківська справа та страхування" галузі знань 07 "Управління та адміністрування" з ліцензованим обсягом 5 осіб (ліцензії відповідно до Наказу Міністерства освіти і наук України від 19 липня 2016 року № 856 на підготовку докторів філософії; підготовка докторів наук в Інституті регламентована наказом директора Інституту від 10.08.2016 р. № 26-осн.).

Упродовж 20 років функціонування Інституту підготовка наукових кадрів через аспірантуру (докторантуру) здійснюється за такими спеціальностями:

- 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки;
- 08.00.03 – економіка та управління національним господарством;
- 08.00.04 – економіка та управління підприємствами /за видами економічної діяльності/;
- 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка;
- 08.00.07 – демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика;
- 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит;
- 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці.

Із 2014 року Інституту надано дозвіл на підготовку кадрів через аспірантуру і докторантуру зі спеціальності 08.00.02 – Світове господарство і міжнародні економічні відносини (розпорядження Президії НАН України від 11.02.2014 р. № 83).

За період 1997–2017 рр. в аспірантурі пройшли навчання 196 осіб, в докторантурі – 23 особи.

В Інституті плідно функціонують **дві Спеціалізовані вчені ради** з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук. З 2005 р. захист відбувається за спеціальностями: Д 26.239.01 (08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки; 08.00.03 – економіка та управління національним господарством); Д 26.239.02 (08.00.08 – гроші, фінанси і кредит; 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці).

У Спецрадах Інституту захистилося 78 кандидатів наук і 10 докторів наук. Серед здобувачів, які пройшли підготовку поза аспірантурою і докторантурою, захистилися три доктори і 13 кандидатів наук.

У період з 2009 р. по 2014 р. Інститут здійснював підготовку та випустив 44 фахівця освітньо-кваліфікаційного рівня "магістр" за спеціальністю 8.03050801 "Фінанси і кредит" (відповідно до ліцензії Міністерства освіти і науки України (Серія АВ № 420522) та рішення ДАК від 01.07.2008 р., протокол № 72 (наказ МОН України від 07.07.2008 р. № 2180-Л).

Наказом МОН від 13.07.2007 р. № 610 Державну установу "Інститут економіки та прогнозування НАН України" включено до Державного реєстру навчальних закладів України (реєстрація № 11-Д-502 від 02.03.2009 р.).

Двоє з випускників магістратури продовжили навчання в аспірантурі та успішно захистили кандидатські дисертації за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Станіславська І.М.

СПЕЦІАЛІЗОВАНІ ВЧЕНІ РАДИ

Д 26.239.01 ТА Д 26.239.02

З метою підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації в галузях економічного прогнозування та фінансово-кредитного регулювання на базі Інституту економічного прогнозування НАНУ постановою ВАК України від 02 липня 1998 р. № 386 було утворено спеціалізовану вчену раду Д 26.239.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук за спеціальностями:

08.01.01 – економічна теорія,

08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економіки,

08.03.02 – економіко-математичне моделювання,

08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит.

Головою спеціалізованої ради призначено директора інституту академіка НАН України Гейця Валерія Михайловича, заступником – д.е.н. Кваснюка Бориса Євгеновича та вченим секретарем – д.е.н. Точиліна Віктора Олександровича.

У цей же час директор інституту очолив одну з експертних рад ВАК України. Оскільки відповідно до Положення про експертну раду ВАК України, яке було чинним на той час, голова експертної ради не може одночасно бути і головою спеціалізованої вченої ради, Наказом ВАК України від 29.01.1999 р. № 49 було внесено зміни до складу спецради. Призначено:

– головою спеціалізованої ради – д.е.н. Кваснюка Бориса Євгеновича,

– заступником д.е.н. – Точиліна Віктора Олександровича та

– вченим секретарем Левчук (нині Романовську) Наталію Іванівну.

З 1998 р. по 2007 р. захистили дисертації

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.01.01 – економічна теорія та 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит:

Меркулова Тамара Вікторівна на тему "Інституційні основи оподаткування та податкового регулювання економіки";

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальностями 08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економіки й 08.03.02 – економіко-математичне моделювання:

Скрипниченко Марія Іллівна на тему "Комплексні макромоделі прогнозування економічного розвитку";

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія:

Гриценко Олена Аврамівна на тему "Ринок нерухомості: закономірності становлення та функціонування",

Пустовійт Роберт Фрідріхович на тему "Формування інституційного середовища підприємництва в трансформаційній економіці";

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економіки:

Алексєєв Ігор Валентинович на тему "Стратегії та регулювання інноваційного розвитку виробничо-господарських структур",

Єфименко Тетяна Іванівна на тему "Податкове регулювання економічного розвитку",

Крючкова Ірина Володимирівна на тему "Макроструктурні чинники трансформації економіки України",

Лапко Олена Олександрівна на тему "Державне регулювання інноваційної діяльності: економічний механізм і його вдосконалення",

Осташко Тамара Олексіївна на тему "Інституціонально-структурні трансформації аграрного сектора: моніторинг, оцінка, регулювання",

Шаблиста Любов Миколаївна на тему "Державне регулювання структурних зрушень в економіці України";

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит:

Аждаров Тахмасіб Гусейн огли на тему "Проблеми формування та удосконалення податкового механізму в Азербайджанській Республіці",

Барановський Олександр Іванович на тему "Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення)",

Євтух Олександр Тихонович на тему "Іпотечний механізм ефективного використання і розвитку нерухомості",

Корнєєв Володимир Вікторович на тему "Управління кредитними та інвестиційними потоками капіталу",

Кузнєцова Анжела Ярославівна на тему "Інвестиційно-інноваційна діяльність та система її фінансового забезпечення",

Луніна Інна Олександрівна на тему "Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин України",

Мельник Петро Володимирович на тему "Податкова система та механізми її реалізації у перехідній економіці",

Онишко Світлана Василівна на тему "Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України",

Тарангул Людмила Леонідівна на тему "Податкова політика та економічний розвиток регіонів: теорія, методологія, практика",

Фурман Василь Миколайович на тему "Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку",

Чугунов Ігор Якович на тему "Бюджетна система як інструмент регулювання економічного розвитку";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія:

Бондар Кирило Леонідович на тему "Теоретичні основи державного регулювання інноваційних процесів в економіці перехідного типу",

Голікова Наталія Володимирівна на тему "Людський капітал як фактор зростання та розвитку економіки",

Леонідов Ігор Леонідович на тему "Теоретичні основи ефективності стратегічного планування",

Ходжаян Аліна Олександрівна на тему "Макроекономічне регулювання сукупного попиту";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03 – організація управління, планування та регулювання економіки:

Венгер Віталій Васильович на тему "Організаційно-економічний механізм регулювання цін у природних монополіях",

Галюк Ірина Богданівна на тему "Управління інфраструктурою інноваційного підприємництва",

Ганначенко Світлана Леонідівна на тему "Економічна роль держави у формуванні українсько-російських торговельних відносин в агропродовольчій сфері",

Дергачова Вікторія Вікторівна на тему "Енергоекономічні чинники сталого розвитку: аналіз та оцінка впливу",

Дубровіна Олена Олександрівна на тему "Забезпечення економічної безпеки України у сфері оборони",

Захарін Сергій Володимирович на тему "Державне регулювання іноземного інвестування",

Кіндзерський Юрій Вікторович на тему "Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності",

Клюшин Дмитро Володимирович на тему "Державне регулювання пропорцій та темпів розвитку реального сектора економіки",

Коваленко Олександр Миколайович на тему "Організаційно-економічні механізми регулювання процесу відтворення житла в умовах ринкових трансформацій",

Коваленко Сергій Іванович на тему "Оцінка ефективності управління інституціональними трансформаціями (на матеріалах Республіки Молдова)",

Ковалко Олександр Михайлович на тему "Стратегія управління нафтогазовим комплексом України в умовах інституційно-інноваційних перетворень"

Корнєва Ольга Валеріївна на тему "Інформаційно-методичні засади формування інноваційної стратегії підприємств (на прикладі машинобудівних підприємств Івано-Франківської області)",

Кочарян Інна Сергіївна на тему "Економічна стратегія вищого навчального закладу за умов демографічної кризи",

Кузнецова Ірина Сергіївна на тему "Трансформація державного регулювання малого підприємництва в Україні",

Кулінченко Ганна Володимирівна на тему "Податкові важелі активізації інвестиційної діяльності в Україні",

Лазоренко Таїсія Василівна на тему "Розробка кваліметричних методів оптимізації економічної стратегії товарного виробництва на мікро- і макрорівнях",

Лазутін Геннадій Іванович на тему "Державне регулювання інноваційної сфери",

Махмудов Олександр Гафарович на тему "Управління інвестиційними процесами в період виходу економіки з рецесії",

Мищенко Наталія Михайлівна на тему "Державне управління сільськогосподарським виробництвом",

Нагайчук Неля Григорівна на тему "Формування системи добровільного медичного страхування в умовах ринкової економіки",

Одотюк Ігор Васильович на тему "Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку",

Оріча Джозеф Якубу на тему "Економічна оцінка варіантів організації взаємодії суб'єктів енергетичного ринку",

Паценко Олег Юрійович на тему "Конкурентоспроможність національної економіки і валютний курс: оцінка впливу, прогнозування динаміки",

Рихтюк Володимир Леонідович на тему "Потенціал оборонної сфери в інноваційній моделі розвитку національної економіки",

Слепушкіна Алла Сергіївна на тему "Державне регулювання інвестиційної взаємодії економічних суб'єктів України і міжнародних інвестиційних інститутів",

Тінтулов Юрій Валерійович на тему "Державне регулювання виноградарства та виноробства в Україні",

Частоколенко Ірина Павлівна на тему "Економічна оцінка інноваційних управлінських рішень в енергетиці",

Чураков Ярослав Анатолійович на тему "Державне регулювання фінансової діяльності та ціноутворення природних монополій в Україні",

Шнипко Олександр Сергійович на тему "Економічні важелі посилення конкурентоспроможності економіки України";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.03.02 – економіко-математичне моделювання:

Андрощук Надія Анатоліївна на тему "Імітаційні моделі в матеріально-технічному забезпеченні регіону (на прикладі агротехсервісних підприємств)",

Білько Олена Володимирівна на тему "Моделювання інвестиційного потенціалу антикризових рішень в електроенергетиці",

Бурлай Тетяна Вікторівна на тему "Короткотермінові моделі прогнозування основних макроекономічних індикаторів",

Бридун Євгеній Володимирович на тему "Моделювання системи компенсації еколого-економічних збитків",

Ліп Віктор Еріхович на тему "Імітаційне моделювання інноваційних процесів у системах енергетики",

Ляшенко Оксана Миколаївна на тему "Нелінійні статичні та динамічні моделі управління запасами підприємств",

Макара Ольга Володимирівна на тему "Макроекономічне короткострокове прогнозування динаміки ВВП з урахуванням впливу соціальних факторів",

Олейко Віра Миколаївна на тему "Методи та моделі вартісної оцінки інтелектуального капіталу суб'єктів господарювання",

Подолець Роман Здиславович на тему "Ефективність та оптимізація енергетичного балансу України",

Твердохлібова Діна Вікторівна на тему "Моделювання і регулювання грошового обігу";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – фінанси, грошовий обіг і кредит:

Амоша Олена Олександрівна на тему "Механізм оподаткування доданої вартості в Україні",

Асадчев Валерій Михайлович на тему "Трансферти в системі міжбюджетних відносин",

Баліцька Валентина Володимирівна на тему "Удосконалення платіжно-розрахункових відносин між суб'єктами ринку як фактор забезпечення економічного зростання",

Бесараб Євген Олександрович на тему "Фінансове забезпечення діяльності фінансово-промислових груп в економічній системі держави",

Буй Тхе Ву на тему "Реальний валютний курс та фактори його стабільності",

Вахненко Тетяна Петрівна на тему "Економічні наслідки державного боргу України",

Волощук Іван Петрович на тему "Управління конкурентоспроможністю банків в умовах трансформаційної економіки",

Гриценко Руслан Андрійович на тему "Організація та функціонування банківського нагляду",

Гришина Олена Сергіївна на тему "Банківське фінансування та регулювання інвестиційної діяльності",

Гумен Ігор Миколайович на тему "Становлення та перспективи розвитку ринку міжбанківських кредитів в Україні",

Євтух Олександр Олександрович на тему "Оцінка нерухомості в іпотечному кредитуванні",

Кабанець Олександр Іванович на тему "Вдосконалення валютного регулювання та контролю в Україні",

Мамонтова Наталія Анатоліївна на тему "Фінансова стійкість акціонерних підприємств і методи її забезпечення",

Марахов Костянтин Сергійович на тему "Ринок корпоративних цінних паперів в Україні: стан та перспективи розвитку",

Мельник Віктор Миколайович на тему "Податки та їхній вплив на виробництво",

Навроцький Денис Анатолійович на тему "Формування страхового ринку України",

Онишко Сергій Володимирович на тему "Підвищення ефективності системи оподаткування",

Пильтай Олександр Володимирович на тему "Територіальна модель децентралізованого управління міжбюджетними трансфертами",

Рисін Віталій Васильович на тему "Механізми залучення заощаджень населення кредитними установами України",

Рошило Віолетта Іванівна на тему "Формування амортизаційної політики підприємства",

Сидоренко-Мельник Ганна Миколаївна на тему "Методика діагностики фінансового стану господарюючих суб'єктів споживчої кооперації України",

Сорокін Михайло Едуардович на тему "Фінансування малих інноваційних підприємств у перехідній економіці",

Старостенко Наталія Вікторівна на тему "Формування доходів бюджетів міст із моногалузевою економікою",

Стубайло Тетяна Семенівна на тему "Удосконалення кредитних відносин комерційних банків із позичальниками",

Ткаченко Наталія Володимирівна на тему "Інвестиційна діяльність страхових компаній",

Чечуліна Олена Олександрівна на тему "Реформування системи управління доходами та витратами бюджету і розвиток казначейської системи його виконання",

Чижевська Марина Борисівна на тему "Організація розрахунків за експортно-імпортними операціями господарюючих суб'єктів України",

Шелудько Наталія Михайлівна на тему "Фінансова стійкість комерційних банків та механізм її забезпечення".

Через зміну переліку спеціальностей з 2007 р. в Інституті функціонують дві спеціалізовані вчені ради з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук за спеціальностями

08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки,

08.00.03 – організація та управління національним господарством (спеціалізована вчена рада Д 26.239.01) та

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит,

08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці (спеціалізована вчена рада Д 26.239.02).

Головою спеціалізованої ради Д 26.239.01 було призначено д.е.н. Кваснюка Бориса Євгеновича, заступником – д.е.н. Прокопу Ігоря Васильовича та вченим секретарем – Левчук (нині Романовську) Наталію Іванівну.

З 2008 р. і дотепер спеціалізовану вчену раду Д 26.239.01 очолює директор інституту, академік НАН України Геєць Валерій Михайлович. З 2010 р. по 2016 р. було призначено ще одного заступника голови спецради – д.е.н., професора, члена-кореспондента НАН України Шинкарук Лідію Василівну.

За весь час існування спеціалізованої ради Д 26.239.01 проведено декілька переатестацій, а також неодноразово проводились додаткові розгляди (колективне рецензування) дисертацій, які надсилались МОН України.

Упродовж 2007–2017 рр. у спеціалізованій вченій раді Д 26.239.01 захистили дисертації

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки:

Артьомова Тетяна Іванівна на тему "Логіко-історичний процес формоутворення вартості і ціни",

Герасименко Анжеліка Григорівна на тему "Ринкова влада в умовах трансформації економічних систем",

Жаліло Ярослав Анатолійович на тему "Інституційна обумовленість і суб'єктність формування економічних стратегій",

Небрат Вікторія Василівна на тему "Еволюція теорії державних фінансів в економічній думці України",

Шинкарук Лідія Василівна на тему "Нагромадження основного капіталу та тенденції його відтворення в економіці України";

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – організація і управління національним господарством:

Баліцька Валентина Володимирівна на тему "Формування та функціонування капіталу підприємств України",

Бобух Ірина Миколаївна на тему "Національне багатство України як потенціал економічного розвитку",

Бойко Аліна Василівна на тему "Стійкість національної економіки в умовах глобалізації",

Бондарук Таїсія Григорівна на тему "Регулювання та фінансове забезпечення розвитку місцевого самоврядування",

Зінчук Тетяна Олексіївна на тему "Євроінтеграційна перспектива аграрного сектора економіки України: теорія, методологія, практика",

Кіндзерський Юрій Вікторович на тему "Державна політика структурно-технологічної модернізації промисловості",

Комарова Ольга Альбертівна на тему "Формування освітнього потенціалу суспільства: методологія, методика, практика",

Лопатинський Юрій Михайлович на тему "Інституціональна трансформація аграрного сектора",

Мних Микола Володимирович на тему "Страхування як механізм надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення: сучасна теорія і практика",

Никифорок Олена Ігорівна на тему "Політика модернізації наземних транспортних систем України",

Одотюк Ігор Васильович на тему "Наукомісткість виробництва і структурні трансформації в промисловості",

Попова Ольга Леонтіївна на тему "Економічний механізм сталого розвитку аграрної сфери",

Саліхова Олена Борисівна на тему "Становлення високотехнологічної виробничої сфери економіки України: теорія, методологія, практика",

Шнипко Олександр Сергійович на тему "Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації",

Яненкова Ірина Георгіївна на тему "Організаційний ресурс інноваційного розвитку економіки";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки:

Боднарчук Тетяна Леонідівна на тему "Вплив протекціонізму на розвиток господарства України (XIX – початок XX ст.)",

Гордіца Кароліна Адольфівна на тему "Формування ринкової концепції власності в економічній думці України кінця XIX – початку XX ст.",

Горін Назар Олегович на тему "Вплив міжнародного економічного співробітництва на індустріальні перетворення в Україні (друга половина XIX – перша половина XX ст.",

Гриценко Світлана Андріївна на тему "Девіантна поведінка суб'єктів господарювання у трансформаційній економіці",

Данилова Катерина Ігорівна на тему "Платіжний баланс в системі макроекономічної стабільності в умовах глобалізації",

Дідківська Леся Володимирівна на тему "Теорія і практика сільськогосподарської кооперації в Україні у контексті її світового розвитку",

Дідківська Тетяна Володимирівна на тему "Суверенітет грошово-кредитної політики у відкритій економіці",

Слісєєва Людмила Володимирівна на тему "Становлення та розвиток місцевих фінансів у Російській імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст.",

Каушан Інна Вікторівна на тему "Вартісна основа і механізм забезпечення стабільності грошової одиниці",

Корніяка Олександр Володимирович на тему "Інститути та механізми функціонування фондового ринку в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)",

Морозова Ольга Григорівна на тему "Соціально-економічна природа фірми та її модифікація в умовах становлення інформаційного суспільства",

Фертікова Тетяна Михайлівна на тему "Добробут як фактор економічного зростання в національній економіці",

Чистілін Дмитро Костянтинович на тему "Самоорганізація як інституціональний механізм розвитку соціально-економічних систем",

Чистякова Світлана Валеріївна на тему "Роль держави у становленні корпоративних форм підприємництва в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.)";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – організація і управління національним господарством:

Артеменко Ліна Петрівна на тему "Управління діяльністю Збройних Сил України в забезпеченні воєнно-економічної безпеки",

Бак Галина Олександрівна на тему "Технологічні ресурси транснаціональних корпорацій як джерело інноваційно-інвестиційної модернізації економіки України",

Бакум Ірина Вікторівна на тему "Факторний підхід до управління національною економікою",

Беззубова Марія Олександрівна на тему "Регулювання розвитку малого і середнього бізнесу в Україні",

Беркута Тамара Василівна на тему "Трансформація господарств населення в умовах аграрних перетворень",

Бояринова Катерина Олександрівна на тему "Механізм організаційно-інфраструктурного забезпечення інноваційного підприємництва",

Буга Наталія Юріївна на тему "Державна політика інноваційного розвитку проблемних регіонів",

Венгер Лілія Анатоліївна на тему "Організаційно-економічні механізми корпоративного управління в промисловості України",

Веселовська Олена Євгеніївна на тему "Інвестиційне забезпечення економічного розвитку старопромислових регіонів",

Волосюк Марина Валеріївна на тему "Державна регіональна промислово-інноваційна політика",

Гахович Наталія Георгіївна на тему "Економічне регулювання екологізації промислового виробництва",

Глушко Олександр Олексійович на тему "Управління результативністю науково-технічної діяльності в корпоративному секторі економіки",

Головченко Наталія Миколаївна на тему "Організаційно-економічні засади розвитку органічного сільського господарства",

Грецька Наталя Анатоліївна на тему "Регулювання розвитку оптових ринків сільськогосподарської продукції",

Гук Лариса Павлівна на тему "Державне регулювання нестандартною зайнятості",

Киризюк Сергій Вікторович на тему "Ефективність державної підтримки аграрного сектора в умовах глобалізації",

Корнєєва Тетяна Миколаївна на тему "Державна політика у сфері економіки знань",

Куцмус Наталія Миколаївна на тему "Соціально-економічний розвиток села в умовах європейського вибору",

Лопатинська Анна Юріївна на тему "Стратегічне планування розвитку аграрного сектора в умовах зміни клімату",

Лубчук Ігор Вікторович на тему "Структурна політика як інструмент подолання технологічного відставання економіки України",

Лугова Марина Олександрівна на тему "Формування та ідентифікація інвестиційного партнерства держави та бізнесу",

Луцков Віталій Олегович на тему "Структурна політика як чинник економічного зростання України",

Морозов Тимур Олександрович на тему "Формування технологічної інфраструктури національної економіки",

Назаренко Анна Вікторівна на тему "Інвестиційне забезпечення розвитку біоенергетичного сектора сільського господарства",

Радченко Юрій Андрійович на тему "Інституційні механізми впровадження нових форм інтелектуальної власності в умовах постіндустріальної економіки",

Романюк Тарас Федорович на тему "Інноваційне забезпечення економіки нового технологічного укладу",

Ромусік Яніна Василівна на тему "Політика формування конкурентних переваг галузі",

Семенюк-Самсоненко Валентина Петрівна на тему "Підвищення ефективності управління об'єктами державної власності в умовах реформування економічних відносин в Україні",

Стахова Наталія Петрівна на тему "Управління оборотним капіталом в економіці України",

Ткач Іван Миколайович на тему "Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку оборонно-промислового комплексу України",

Ткачова Оксана Анатоліївна на тему "Економічна оцінка перспектив розвитку нанотехнологічної сфери",

Унгурян Віталіна Ярославівна на тему "Управління розвитком сільських територій в сучасному інституціональному середовищі",

Чемодуров Олександр Михайлович на тему "Інвестиційні ризики корпоративних цінних паперів",

Червиць Ірина Вадимівна на тему "Чинники формування конкурентного ринкового середовища в економіці України",

Чибіскова Галина Сергіївна на тему "Стимулювання розвитку ринку біопалива в Україні",

Шевчишин Марія Михайлівна на тему "Кооперативні засади розвитку виробничої і соціальної сфер села",

Шлапак Олександр Віталійович на тему "Стратегічні напрями розвитку м'ясного скотарства в Україні",

Юхновська Тетяна Миколаївна на тему "Розвиток науково-технологічного потенціалу України на основі міжнародного співробітництва".

Після реорганізації Інституту економічного прогнозування та Об'єднаного інституту економіки НАН України в 2005 р. на базі ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" відповідно до наказу ВАК України від 23.04.2007 р. № 256 було утворено спеціалізовану вчену раду Д 26.239.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук за спеціальностями:

08.00.08 – гроші, фінанси і кредит;

08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці.

Головою спеціалізованої ради Д 26.239.02 призначено заступника директора Інституту з наукової роботи д.е.н., професора Даниленка Анатолія Івановича, заступником – д.е.н., професора Точиліна Віктора Олександровича, вченим секретарем – к.е.н., старшого наукового співробітника Шелудько Наталію Михайлівну.

З 2007 р. по 2017 р. у спецраді Д 26.239.02 захистили дисертації:
на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит:

Вахненко Тетяна Петрівна на тему "Формування, економічна роль і регулювання зовнішнього боргу",

Зимовець Владислав Вікторович на тему "Державна фінансова політика економічного розвитку",

Кравченко Ольга Олексіївна на тему "Фінансове планування на основі сценарних прогнозів на залізничному транспорті";

Мельник Віктор Миколайович на тему "Домінанти податків і оподаткування та забезпечення повноти їх дії",

Нечипорук Людмила Володимирівна на тему "Інверсійний тип формування та особливості розвитку страхового ринку в умовах глобалізації",

Петрик Олександр Іванович на тему "Інфляційне таргетування як механізм забезпечення цінової стабільності в Україні",

Шелудько Наталія Михайлівна на тему "Кредитний механізм реалізації інвестиційної політики";

на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці:

Васильєва Наталя Костянтинівна на тему "Економіко-математичне моделювання системного інноваційного оновлення аграрного виробництва",

Іванова Валентина Василівна на тему "Інформаційне забезпечення економіки, заснованої на знаннях",

Ляшенко Оксана Миколаївна на тему "Методи та моделі комерціалізації трансферу технологій;

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит:

Ануфрієва Катерина Валеріївна на тему "Формування та регулювання запозичень банків України на зовнішніх фінансових ринках",

Багрій Олексій Олександрович на тему "Формування механізму оподаткування нерухомого майна в Україні",

Білай Ольга Сергіївна на тему "Управління проблемними кредитами в банках України",

Білоус Інна Василівна на тему "Формування та регулювання ринку корпоративних облігацій України",

Брус Світлана Іванівна на тему "Депозитарні послуги на ринку цінних паперів України",

Бублик Євген Олександрович на тему "Фінансові інструменти ринку іпотечного кредитування України",

Булана Олександра Олександрівна на тему "Бюджетно-податкові інструменти державної підтримки підприємств в Україні з урахуванням вимог СОТ та ЄС",

Єршова Галина Віталіївна на тему "Взаємозв'язок джерел фінансового забезпечення інвестиційної діяльності промислових підприємств",

Єрфорт Ольга Юріївна на тему "Розвиток системи фінансового забезпечення вищої освіти в Україні",

Іоненко Катерина Вікторівна на тему "Формування та оцінка фінансового потенціалу регіону",

Копилов Вадим Анатолійович на тему "Формування бюджетної стратегії економічного зростання";

Могильницький Роман Адамович на тему "Розвиток ринку банківських кредитів суб'єктам малого підприємництва",

Омельчук Святослав Володимирович на тему "Становлення ринку боргових зобов'язань України",

Приймак Світлана Вікторівна на тему "Діагностика фінансового стану підприємства в системі контролінгу",

Процько Олександр Вікторович на тему "Трансформація ринку державних цінних паперів в Україні",

Радзівілл Вікторія Юріївна на тему "Ризикоорієнтоване фінансове планування на підприємствах",

Рожкова Катерина Ігорівна на тему "Капіталізація як фактор забезпечення фінансової стійкості банківської системи України",

Рудий Володимир Михайлович на тему "Управління активами інституційних інвесторів на фондовому ринку України",

Свістунов Олексій Сергійович на тему "Страховання в системі забезпечення фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств",

Серебрянська Діна Миколаївна на тему "Розподіл видатків між рівнями місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації",

Степаненко-Липовик Богдана Валеріївна на тему "Фінансовий механізм розвитку зеленого бізнесу в Україні",

Фролова Наталія Борисівна на тему "Оцінка податкового навантаження на працю, капітал та кінцеве споживання",

Шишков Станіслав Євгенійович на тему "Біржовий механізм розвитку фондового ринку України",

Шкляр Андрій Ігорович на тему "Фінансові кризи на ринках, що розвиваються",

Янушевич Ярослав Володимирович на тему "Податковий механізм створення передумов економічного зростання";

Ярова Наталя Володимирівна на тему "Податкове навантаження та його оцінка";

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.11 – математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці:

Богославська Ольга Юріївна на тему "Моделювання та розробка цінових стратегій теплових електростанцій на оптовому ринку електроенергії України",

Веременко Ірина Анатоліївна на тему "Моделі і методи прогнозування та державного регулювання цін на ринку нафтопродуктів України",

Волощенко Лада Юріївна на тему "Моделювання впливу митного тарифу на розвиток економіки України",

Дідковська Богдана Володимирівна на тему "Прогнозування розвитку зовнішньоторговельних зв'язків України з ЄС",

Загорулько Анастасія Олександрівна на тему "Моделювання збалансованих показників вимірювання ефективності соціально-економічних систем",

Лаговський Володимир Вікторович на тему "Економіко-математичне моделювання ринку праці в освітній сфері України",

Петровська Ольга Станіславівна на тему "Фактор капіталу в моделях економічного розвитку",

Скрипниченко Віталій Владиславович на тему "Моделювання страхових ризиків в аграрній сфері економіки України",

Чепелєв Максим Григорович "Моделювання та оцінка економічних наслідків субсидіювання побутових споживачів енергетичних ресурсів",

Яценко Ганна Юріївна на тему "Ідентифікація дисбалансів в економіках емерджентного типу".

***Романовська Н.І.,
Шелудько Н.М.***

~ Розділ 5~

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

ЖУРНАЛ "ЕКОНОМІКА І ПРОГНОЗУВАННЯ"

Ідея видавати цей науковий журнал належала директору-організатору Інституту економічного прогнозування НАН України, академіку НАН України В.М.Гейцю. Інституту на той час уже виповнилося три роки, у нього вже були певні наукові напрацювання, якими можна було поділитися з науковою спільнотою, тим більше ці дослідження вирізнялися з-поміж інших у економічному академічному науковому середовищі. Власне назва – "Економіка і прогнозування" – й відобразила прогностичний напрям цих досліджень. Журнал було зареєстровано як щоквартальник, трьома мовами – українською, російською, англійською, а його головним редактором став В.М.Геєць. Перший номер побачив світ у вересні 2000 р.

Тон журналу одразу ж задали статті В.І.Голікова, Б.Є.Кваснюка, В.М.Гейця, В.П.Александрової, В.О.Точиліна, І.В.Крючкової, М.П.Соколик, Т.І.Приходько, В.В.Дем'яненко, Т.О.Осташко, С.С.Шумської, В.Е.Ліра, В.К.Олефіра, В.В.Корнєєва. Хтось із них увійшов до редколегії, а хтось залишився активним автором журналу на довгі роки.

У статтях відображалися результати емпіричних досліджень та прогнозних варіантних оцінок на майбутнє в умовах трансформаційної економіки України для різних галузей економіки, науки, техніки, технологій; перспектив економічного розвитку на макро- і мікрорівні, в кількісному та якісному вимірах, на коротко- та довгострокову перспективу; розробки економіко-математичних моделей для таких оцінок. Це демонстрували і рубрики – "Економічна політика", "Економіко-математичні методи і моделі прогнозування", "Ринок: прогноз і кон'юнктура", "Становлення нової системи господарювання і напрями науково-технічного розвитку", "Зовнішньоекономічна діяльність", які актуальні й присутні у журналі й дотепер. А коли незабаром журнал вийшов на рівень наукових

дискусій з проблемних питань соціально-ринкових та інституціональних перетворень та функціонування нової економічної моделі держави Україна, орієнтованої на інноваційний розвиток на новій – інвестиційній – основі, долучилися рубрики "Творчі дискусії з системних проблем суспільного розвитку", "Творчі дискусії з проблем інформаційно-знаннєвої економіки", "Творчі дискусії з проблем соціально-економічного розвитку", "Творчі дискусії з проблем оподаткування" тощо.

Головний редактор журналу, директор Інституту академік НАН України В.М. Гесьць, члени редакційної колегії, його перший відповідальний секретар Ю.Г.Абаніна доклали всіх зусиль, щоб журнал із самого початку зайняв свою нішу, вирізнявся у світі наукових фахових видань багатоаспектним поглядом на проблему, оригінальністю, новизною статей, якістю їх підготовки, з обов'язковими рекомендаціями на перспективу. Принципи неупередженості та об'єктивності, високої вимогливості до якості наукових досліджень, підтримки нового знання, колегіальності у прийнятті рішень щодо публікації статей, суворого дотримання авторських і суміжних прав і категоричного неприйняття плагіату в будь-яких його проявах були і залишаються головними в редакційній політиці. Статті для кожного номера завжди добираються жорстко і ретельно, після рецензентів кожна розглядається на редколегії під головуванням головного редактора. Але варто зауважити, що головним критерієм затвердження кожної конкретної статті до друку завжди виступає наукова новизна, наукове знання.

Члени редколегії журналу завжди були не тільки дописувачами, а й активними рецензентами – експертами у своїх сферах. Навколо журналу склалося й коло інших науковців-рецензентів, які завжди не лише давали оцінку статтям, а й ретельно виписували для авторів так звану дорожню карту – рекомендації щодо покращення та удосконалення. Останнім часом їх місія ускладнилася, адже до журналу стало надходити більше статей англійською мовою.

Журнал ніколи не замикався у межах наукових досліджень тільки Інституту-засновника, а запрошував дослідників з інших економічних інститутів – наукових та освітніх – і не тільки України, а й зарубіжжя, особливо ж із тих, з якими поєднувала співпраця, –

Польщі, Угорщини, Австрії. Зокрема, тут друкувалися (українською на англійською мовами) статті професора В.Вельфе (Польща), професора економіки Ж.Сапіра (Франція), Нобелівського лауреата Л.Р.Клейна (США), професора Г.Мінасяна (Болгарія), академіка М.Шимаї (Угорщина), професора Гжегожа Колодка (Польща), академіка Ю.М.Єрмольєва та Т.Ю.Єрмольєвої (Австрія).

Слід зазначити, що статті зарубіжні автори друкувалися як мовою оригіналу, так і в перекладі українською.

Статті до журналу присилали не лише економісти. Цікаві результати були викладені у статтях математиків, фізиків, кандидатів та докторів технічних наук.

Уже з 2001 р. журнал було внесено до переліку фахових видань з економічних наук Вищої атестаційної комісії України (нині – Перелік наукових фахових видань України). Тут завжди прагнули публікуватися аспіранти й докторанти з економічних спеціальностей, особливо зважаючи, що публікації у журналі завжди були безкоштовними – це принципова позиція головного редактора журналу, академіка НАН України В.М.Гейця, який вважає, що навіть у найважчі економічні часи справжня наука має бути доступною якнайширшому загалу.

Стратегічні прогнози, макроекономічний аналіз, модельні розрахунки "Економіки і прогнозування" цікавили також і працівників органів державної влади, включаючи вище керівництво країни. Із часом журнал відігравав дедалі більшу роль своєрідного наукового порадника чи навіть дороговказу для органів влади, інтелектуальної спільноти, бізнес-кіл, банківського співтовариства, підприємств, організацій та установ, а також дискусійного майданчика. Адже сюди не просто подавали наукові статті, а ділилися набутками, "перехворівши проблемою", вивчивши її комплексно, у різних аспектах і визначивши шляхи розв'язання у річизі економічної політики довгострокового розвитку. З появою перед країною нових завдань у журналі з'являлися і нові рубрики "Напрями реформування", "Інституційні перетворення в Україні", "Перспективи інноваційно-інвестиційного розвитку", "Проблеми стійкості розвитку в ринковій економіці", "Економіка сільського господарства", "Моніторинг соціально-економічних трансформацій", "Міжнародна економіка".

Інтерес до журналу зростає, про що свідчать як дані про відвідування сайту та архіву журналу і статистика скачувань статей, так і статистика відвідувань і завантажень статей, яку надсилають міжнародна наукометрична база RePEc та Google Scholar, – вони весь час збільшуються, демонструючи розширення географії відвідувань.

Сьогодні вже дедалі більше статей українських авторів друкується англійською мовою. Таким чином журнал інтегрується у міжнародний науковий простір, намагаючись представити вітчизняні дослідження. Підтримуючи Будапештську ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative), спрямовану на вільне та безкоштовне поширення наукових знань, яке сприяє прискореному розвитку науки, було створено повноцінний сайт журналу "Економіка і прогнозування" (<http://eip.org.ua/>) трьома мовами – українською, англійською, російською. На сайті розміщено повний архів статей журналу починаючи з 2000 р. і до сьогодні. Метадані для кожної статті подаються трьома мовами. З 2015 р. кожна наукова стаття отримує цифровий ідентифікатор DOI, який полегшує віднаходження її у просторі та сприяє коректному підрахунку посилань на статтю певного автора (індекс DOI журналу: <https://doi.org/10.15407/eip>). Також архів журналу розміщено на сайті Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського.

Журнал має міжнародні номери ISSN 1605-7988 – для друкованої версії та ISSN 2518-7449 – для онлайн-версії,

У рамках своєї редакційної політики науковий журнал послідовно дотримується видавничих стандартів публікації Code of Conduct for Journal Editors та Code of Conduct for Journal Publishers, затверджених Committee on Publication Ethics.

Сьогодні редколегію журналу представлено вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед перших – академіки НАН України Т.І.Єфименко та Е.М.Лібанова, члени-кореспонденти НАН України О.М.Бородіна, А.А.Гриценко, А.І.Даниленко, І.Ю.Єгоров, М.І.Зверяков, С.О.Кораблін, В.І.Сіденко М.І.Скрипниченко, Л.В.Шинкарук, чл.-кор. НААН України Т.О.Осташко, доктори економічних наук Ю.М.Бажал, П.С.Єщенко, І.В.Крючкова, І.О.Луніна, Є.Г.Панченко, Н.М.Шелудько, серед зарубіжних – академік Угорської ака-

демії наук М.Шімаї, доктори економічних наук, професори А.Мішкініс та Л.Чеканавичус з Литви, доктор економічних наук, професор Г.Мінасян з Болгарії, академік РАН В.В.Івантер, член-кореспондент РАН Р.С.Грінбер, доктор економічних наук, професор Х.Сяююн з Китаю, професор В.Г.Майєрз із США.

З метою представлення світовій економічній спільності "Економіка і прогнозування" подав заявку і був прийнятий до відомих міжнародних наукометричних спеціалізованих баз для економічних видань RePEc та EconLit. У профілі "Економіки і прогнозування" в RePEc (<https://econpapers.repec.org/article/eipjournal/>) доступний весь архів журналу за всі роки, у EconLit – з 2013 р. Слід зауважити, що у 2015 р. на журнал "Економіка і прогнозування" звернув увагу міжнародний депозитарій EBSCO, запропонувавши співпрацю.

Журнал також увійшов до міжнародних баз Ulrich's Periodicals Directory, Index Copernicus, має свій профіль у Google Scholar (<https://scholar.google.com.ua/citations?user=2IXBa2oAAAAJ&hl=en>).

За 18 років існування журнал "Економіка і прогнозування" загалом акумулював усі найвагоміші дослідження та відобразив усі напрями наукових пошуків Інституту економіки та прогнозування. І, як показав час, у ніші економічного прогнозування на теренах України конкуренти у нього не з'явилися.

У планах журналу на майбутнє – залучення до публікації авторів цікавих досліджень виконаних у різних напрямках економіко-математичного моделювання і прогнозування як в Україні, так і за кордоном, випуск англійською мовою цілих номерів (наприклад № 2 за 2016 рік, присвячений 25-річчю незалежності України, було паралельно випущено українською та англійською мовами), подальша інтеграція у міжнародний наукометричний простір. І головне, – вирішуючи злободенні прикладні завдання, "Економіка і прогнозування", як і Інститут економіки та прогнозування", сприяє поглибленню розвитку фундаментальної науки.

Бажал І.І.

ЖУРНАЛ "ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ"

Міжвідомчий науково-теоретичний журнал "Економічна теорія" було засновано у вересні 2003 р. спільними зусиллями Національної академії наук України, Міністерства освіти і науки України, Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України" та Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана з метою консолідації та активізації теоретичних досліджень у галузі економічної теорії¹. Із 2003 р. включений до Переліку наукових фахових видань України. Виходить двома мовами – українською та російською з періодичністю 4 рази на рік (щоквартально), (ISSN 1811-3141 – український друкований варіант, ISSN 1811-3133 – російський друкований варіант, ISSN 2523-4293 – онлайн-версія). Повний архів статей українською та російською мовами розміщено на сайті журналу (<http://etet.org.ua/>). Зареєстрований в наукометричних базах РІНЦ, Index Copernicus, CrossRef (індекс DOI укр. версії журналу <https://doi.org/10.15407/etet>); Ulrich's Periodicals Directory; має бібліометричний профіль у Google Scholar (<https://scholar.google.com.ua/citations?user=TJXzfyMAAAAJ&hl=ru>). Архів номерів видання розміщено на сайті Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського. Журнал представлений в українському реферативному журналі "Джерело".

Журнал є провідним друкованим органом економістів-теоретиків, осередком творчих дискусій і конструктивного діалогу представників різноманітних шкіл і течій економічної думки і вирізняється своєю спрямованістю не лише на пострадянському, а й загалом у світовому науковому просторі. Місія журналу реалі-

---

¹ Згідно зі статтею 7 Закону України "Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації" від 24 грудня 2015 року Міністерство освіти і науки як орган державної влади вийшов із числа засновників журналу.

зується через тематичну спрямованість його діяльності за такими напрямками:

- ✓ публікація оригінальних і оглядових робіт з основних проблем економічної теорії;
- ✓ консолідація теоретичної економічної думки;
- ✓ висвітлення наукових досліджень в галузі економічної теорії;
- ✓ сприяння роботі з науково-методичного забезпечення підготовки фахівців з економічної теорії.

Журнал є визнаною трибуною для обговорення нагальних проблем розвитку національної та світової економіки, методології економічної науки, політичної економії, мікро- і макроекономічного аналізу, інституціональної думки; у переліку його рубрик – "Інституціональні проблеми економічного розвитку", "Історія економічної думки", "Філософія господарства", "Проблеми змісту та методики викладання економічної теорії", "Наукове життя", "Критика і бібліографія".

Головний редактор журналу – член-кореспондент НАН України, заступник директора Державної установи "Інститут економіки та прогнозування НАН України" Андрій Андрійович Гриценко. До складу редакційної колегії входять видатні вітчизняні та зарубіжні вчені-економісти, зокрема, два академіки, три члени-кореспондента НАН України, визнані фахівці в галузі економічної теорії із США, Німеччини, КНР, Польщі, Білорусі та інших країн. **Редакційна політика** журналу базується на принципах неупередженості та об'єктивності, високої вимогливості до якості наукових досліджень, підтримки нового знання, колегіальності у прийнятті рішень щодо публікації статей, суворого дотримання авторських і суміжних прав і категоричного неприйняття плагіату у будь-яких його проявах. Науковий журнал послідовно дотримується видавничих стандартів публікації Code of Conduct for Journal Editors та Code of Conduct for Journal Publishers, затверджених Committee on Publication Ethics. Редакція підтримує Будапештську ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative) спрямовану на вільне та безкоштовне поширення наукових знань, яке сприяє прискореному розвитку науки.

На сторінках журналу відбувається ґрунтовне обговорення актуальних проблем глобальних економічних трансформацій, розвитку національного господарства, здійснюється пошук оптимальних напрямів і механізмів економічної політики. Регулярно публікують свої наукові статті академіки В.М.Геєць, О.Г.Білорус, Ю.Ю.Туниця. У 2015 р. висвітлювалися результати широкої методологічної дискусії з нагоди 400-річного ювілею політичної економії. Під пильною увагою перебувала методика викладання економічної теорії. В кожному номері журналу друкуються лекції з макроекономіки; до їх написання залучаються провідні вітчизняні фахівці у своїй галузі, які розкривають закономірності макроекономічної організації господарської системи з урахуванням особливостей і відповідних результатів економічного розвитку України.

Головні наукові здобутки журналу полягають у створенні цілісної теоретичної картини економіки епохи фундаментальних трансформацій. Підставами для цього стали послідовний логіко-історичний підхід до економіки та її структури, аналітичне відображення інституційних параметрів господарської діяльності та їх трактування з позицій принципів інституційної архітекτονіки економічних систем.

На основі усвідомлення закономірного характеру кризових явищ у економічній науці та практиці на початку нового тисячоліття у наукових публікаціях авторів журналу був зроблений важливий крок до створення нової парадигми економічної теорії. Ця парадигма, з одного боку, збагачує свій теоретичний інструментарій відповідно до нової нелінійної картини світу та досягнень сучасних соціальних наук, а з іншого, – коригує свій предмет, орієнтуючись на інноваційний та кризовий характер функціонування та розвитку господарських систем в умовах глобальних зрушень.

Журнал відновив в Україні винятковий статус економічної теорії як основи досліджень для конкретних економічних наук. У публікаціях на його сторінках були охарактеризовані історична динаміка предмету економічної науки, нові межі поняття "економічне", напрями змін його змісту, виникнення нових зон міждисциплінарної взаємодії. Це видання стало національним осередком інституційних

досліджень трансформаційних економік. У статтях відомих українських вчених представлена інституційна модель економічної довіри як національного активу, що є підставою для ефективної взаємодії держави, ринків та громадянського суспільства.

Особливо слід відзначити методологічне та інструментальне значення розробленої А.А.Гриценком теорії інституційної архітектоніки функціонування та розвитку економічних систем. Архітектонічний підхід надає можливість бачити структурні підвалини динамічної рівноваги економічних систем, прогнозувати глибину та напрями кризових явищ, оцінювати макроекономічні диспропорції та їх інституційні підстави. Принципове значення має перше в Україні системне дослідження ієрархічних та мережевих основ економічного розвитку, результати якого були опубліковані в журналі.

Приріст теоретичних знань про сучасну економіку дає можливість адекватно формулювати структурні та організаційні завдання національної стратегії стійкого розвитку в умовах глобальної нестабільності.

Редакція журналу "Економічна теорія" перебуває у постійному творчому пошуку і запрошує всіх фахівців у цій сфері до плідної співпраці на благо економічної науки та українського народу.

Яременко О.Л.

ЖУРНАЛ "УКРАЇНСЬКИЙ СОЦІУМ"

Складні й суперечливі процеси, що відбуваються у мінливому розвитку сучасного українського соціуму, швидкі та часто несподівані зміни у змістовних характеристиках суспільного життя зумовлюють постійну і нагальну потребу в неупередженому, теоретично обґрунтованому аналізі. Українське суспільство трансформується, і не всі складові цього суперечливого процесу належно осмислені вченими. Об'єктивне дослідження реалій вкрай необхідне для адекватного розуміння ситуації, що існує сьогодні в Україні, накреслення найперспективніших шляхів покращення життя суспільства в усіх його вимірах – економічному, політичному, духовному, організаційно-структурному.

Саме з цих міркувань у квітні 2002 р. засновано науковий журнал "Український соціум" (свідоцтво про держреєстрацію КВ № 19853 – 9653 ПР від 09.04.2013 р.; ISSN 1681-116X – друкованого видання, ISSN 2518-735X – електронного видання). Його першим головним редактором був канд. екон. наук О.О.Яременко, тодішній директор Українського інституту соціальних досліджень. З 2005 р. головним редактором журналу є канд. соціол. наук Ольга Миколаївна Балакірева.

За час, що минув відтоді, відбулися зміни у складі співзасновників, редакційної колегії, у зовнішньому вигляді й графічному оформленні журналу. Нині засновниками видання є ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", ГО "Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка", Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України, Київський міжнародний університет, ГО "Центр "Соціальний моніторинг"", а видавцями – ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", ГО "Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка".

Одна з особливостей тематичної спрямованості й змістового наповнення журналу – науковий аналіз взаємодії та взаємовпливу соціальних, економічних і політичних процесів. У цьому контексті актуальними є інтеграція соціальних та економічних підходів, комплексне дослідження процесів трансформації усіх сфер суспільного життя, посилення міждисциплінарних зв'язків. Публікації на сторінках видання відображають пошук шляхів оптимізації відносин людини та держави, ефективного управління соціальним розвитком; динаміку та роль цінностей, у тому числі політичних та економічних, у процесах соціальних змін; детермінанти ставлення різних верств населення до реформ уряду, євроінтеграційного вектора розвитку України тощо.

Традиційними рубриками цього наукового періодичного видання є такі: "Суспільні трансформації: міждисциплінарний аспект", "Соціологія", "Економіка", "Політика", "Соціальна політика", "Моніторинг громадської думки", "Наукове життя: події, факти, відгуки". З'явилися і нові рубрики: "Регіональні акценти", "Молодий науковець", "Думка молоді: результати U-Report", "Погляд соціолога".

Традиційною та, водночас, завжди актуальною є рубрика "Моніторинг громадської думки", де публікуються результати соціологічних масових, всеукраїнських, регіональних й експертних опитувань серед різних категорій і верств населення України, що постійно, протягом багатьох років проводяться ГО "Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка" та ГО "Центр "Соціальний моніторинг"" за участі відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" у співпраці з багатьма вітчизняними та зарубіжними партнерами з широкого спектра актуальних суспільних проблем – соціальних, економічних, суспільно-політичних.

У рубриці "Соціологія" порушуються питання державного управління, соціальної відповідальності, мультикультуралізму, соціального капіталу, гендерної політики, міграції, соціально-економічної нерівності, системи охорони здоров'я, освіти, релігії,

екології, цінностей, національної ментальності, електоральних орієнтацій, адаптації й інтеграції ВПО, правоохоронної діяльності, волонтерства, реклами тощо.

У рубриці "Економіка" публікуються статті, що містять результати досліджень зовнішньоекономічної та конкурентної політики, управління державними фінансами, сільського господарства, розвитку регіонів в умовах децентралізації, рівня доходів, впливу економіки на динаміку соціальних процесів і соціальних відносин, актуальних аспектів інноваційного розвитку, впровадження норм і стандартів соціальної відповідальності, інституціоналізації приватної власності, ринку праці, банківського ринку тощо. Низка публікацій останніх років присвячена історико-економічним аспектам формування соціальних інститутів ринку, впливу бізнесу на розвиток сільських територій, розвитку та реалізації природно-ресурсного потенціалу країни в контексті розбудови туристичної інфраструктури регіонів, трудовій міграції тощо.

Незважаючи на чотириразовий вихід у рік, журнал прагне відстежувати важливі та примітні події в науковому житті країни: їх висвітленню присвячено рубрику "Наукове життя: події, факти, відгуки". Тут вміщуються рецензії на наукові праці, повідомлення та звіти про наукові заходи (конференції, семінари, наради, конкурси), а також про діяльність Соціологічної асоціації України.

Журнал систематично звертається до висвітлення питань методики соціологічних досліджень, їх теоретичних і практичних засад, популяризації інноваційних підходів, пропаганди кращого зарубіжного та вітчизняного досвіду в цій сфері.

Редакційна політика журналу базується на принципах об'єктивності та неупередженості щодо відбору статей з метою їх публікації, високої вимогливості до якості наукових досліджень, підтримки нового знання, колегіальності у прийнятті рішень щодо публікації матеріалу, відсутності зловживання службовим становищем членів редколегії, доступності та оперативності у спілкуванні з авторами, суворого дотримання авторських і суміжних прав і засудження плагіату, механізмі врегулювання конфліктних ситуацій.

Гарантом цієї принциповості є високоавторитетний вітчизняний (академіки НАН України, члени-кореспонденти НАН України, доктори соціологічних, економічних, політичних та філософських наук, кандидати соціологічних і педагогічних наук) та іноземний (трое вчених з Німеччини, Люксембургу та Франції) склад редколегії. Редакційна колегія журналу заохочує та спонукає авторів дотримуватися належного рівня формальних і етичних вимог до підготовки та публікування статей, що подаються до друку. Ці норми обумовлені стандартами якості наукових робіт та їх викладення, прийнятими у світовому науковому співтоваристві, зокрема публікаційними принципами Publishing Ethics Resource Kit (PERK), рекомендаціями Elsevier, Комітету з етики публікацій (Committee on Publication Ethics, COPE), Етичним кодексом ученого України, а також досвідом роботи зарубіжних та українських професійних співтовариств, наукових організацій, редколегій і редакцій видань. Редакція підтримує ініціативу відкритого доступу (Budapest Open Access Initiative). Усі матеріали, крім рецензій і повідомлень інформаційного характеру, підлягають односторонньому сліпому внутрішньому та зовнішньому рецензуванню, яке здійснюють як члени редколегії, так і відповідні фахівці.

За 15 років існування журналу коло залучених авторів розширилося за своєю географією: вони представляють усі області України, а також Велику Британію, Іспанію, Італію, Канаду, Кіпр, Російську Федерацію, Словенію, США та Францію.

У жовтні 2015 р. журнал "Український соціум" пройшов переатестацію у МОН України, він входить до Переліку наукових фахових видань України із соціологічних наук. З 2007 р. по 2015 р. журнал був фаховим і з економічних наук¹.

Крім офіційної атестації, журнал є популярним і цитованим. "Український соціум" індексується в Google Scholar, реферується

---

¹ Згідно з новими вимогами, під час переатестації у 2015 р. науковий журнал міг подавати документи на фаховість лише з однієї галузі науки (або випускати різні серії, зокрема, "Соціологія", "Економіка" тощо, які мали б відповідну фаховість). Редколегією та редакцією журналу "Український соціум" було прийнято рішення про входження до Переліку наукових фахових видань України із соціологічних наук.

в українському реферативному журналі "Джерело" та зареєстрований у таких міжнародних наукометричних базах даних: з листопада 2014 р. – в Index Copernicus (Польща), з березня 2016 р. – в Scientific Indexing Services (США), з листопада 2017 р. – Ulrichs web.

Важливим кроком у популяризації журналу та доробку його авторів є розміщення електронної версії у фондах Національної бібліотеки України імені В.І.Вернадського, а також на власному сайті (www.ukr-socium.org.ua).

Випуск наукового видання – доволі складна та відповідальна справа. Редколегія і редакція журналу, його авторський актив наполегливо дбають, щоб змістове наповнення видання достатньо об'єктивно й різнобічно відображало стан українського суспільства, його проблеми та можливі шляхи їх розв'язання. Місія наукових видань – не тільки публікація та популяризація результатів досліджень та пошуків, а й озброєння суспільства знаннями щодо суспільних процесів, драйверів розвитку, доказових сценаріїв майбутнього, а також створення умов для відкритих дискусій науковців, у тому числі з гострих суспільно значущих питань. Саме на це спрямована діяльність редакційної колегії "Українського соціуму" – видання, що представляє науковий життєпис України.

Городня Г.О.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ "ІСТОРІЯ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"

Діалектика інституційної взаємодії минулого й сучасного вимагає звернення до попереднього досвіду розвитку господарства та постійного переосмислення економічної історії. Не менше значення має вивчення та популяризація національної спадщини в царині економічних досліджень; повернення із забуття імен та представлення оригінальних концепцій українських вчених, розкриття їхнього значення в контексті загальносвітового поступу економічної науки; залучення прогресивних і плідних ідей з арсеналу історії української економічної думки для вирішення актуальних завдань розвитку національного господарства. Означеним цілям має слугувати спеціалізоване наукове видання, що надає свої сторінки для представлення результатів наукових розробок, обміну думками та розширення джерельно-фактологічної бази історико-економічних досліджень.

Єдине в Україні періодичне фахове видання з історико-економічних проблем – збірник наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України" – видається Державною установою "Інститут економіки та прогнозування НАН України". Збірник зареєстрований Міністерством юстиції України (Свідectwo про державну реєстрацію серії КВ, № 13980 – 2953 Р від 27.03.2008). Постановою Президії Вищої атестаційної комісії України від 8 липня 2009 р. (№ 1–05/3) збірник наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України" включений до "Переліку наукових фахових видань України" (Бюлетень ВАК України. – 2009. – № 8. – С. 8). Фаховість видання підтверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. (№ 820). Він виходить раз на рік українською мовою (ISSN 0320-4421 – друкована версія). Архів розміщений на сайті Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, а з публікаціями за 2010–

2017 рр. можна ознайомитись на сайті видання: <http://ingedu.org.ua/> (e-ISSN 2522-4271). Збірник включений до рейтингу наукових періодичних видань України "Бібліометрика української науки", каталогу "Наукова періодика України" НБУ ім. В.І.Вернадського, має бібліометричний профіль у Google Scholar, зареєстрований в міжнародних наукометричних базах, зокрема таких: Ulrich's Periodicals Directory, Scientific Indexing Services (SIS), Index Copernicus, Cross-Ref (індекс DOI – <https://doi.org/10.15407/ingedu>).

Унікальність щорічника "Історія народного господарства та економічної думки України" визначається тим, що це єдине наукове видання з історико-економічних проблем, яке видавалося в радянський період і продовжує виходити після проголошення державної незалежності України. Історія його створення пов'язана з важливими суспільно-політичними змінами, що відбувалися в другій половині 1950-х – першій половині 1960-х років. Тоді одночасно з "відлигою" в культурному житті, проведенням економічних реформ та політичною демократизацією відбувалась розстановка нових ідеологічних акцентів, що передбачало зміни насамперед в царині історичних досліджень. З цією метою наприкінці 1962 р. у Москві була скликана вельми представницька всесоюзна нарада істориків щодо покращення підготовки науково-педагогічних кадрів. На цьому заході було аргументовано необхідність критичного перегляду загальної методології наукових досліджень та викладання історії, наголошувалося на необхідності переоцінки сталінської історіографічної спадщини, відходу від уніфікованої "історії СРСР", яка не враховувала особливостей культурного та економічного розвитку народів союзних республік. Суспільно-політичні зміни цього періоду обумовили розширення проблематики та спрямування дослідницьких робіт із загальної історії та історії народного господарства зокрема. Для обґрунтування реформ управління народним господарством відроджується практика теоретичних дискусій з методологічних і науково-практичних проблем, актуалізується розроблення питань, пов'язаних зі стимулами, рушіями та механізмами економічного зростання. В цих умовах у 1964 р. вийшла постанова Президії Академії наук УРСР "Про наукові і науково-технічні збірники", якою започатковувалось но-

ве наукове фахове видання "Історія народного господарства та економічної думки Української РСР".

На сторінках збірника наукових праць виходили публікації, присвячені проблемам індустріальних перетворень, історії розвитку окремих галузей народного господарства. Як історіографічні джерела зберігають своє значення тогочасні статті М.Д.Горбоватого, Т.І.Дерев'янкіна, С.В.Кульчицького, Р.Д.Толстова, М.О.Уперенка та інших відомих фахівців з економічної історії. Важливим тематичним напрямом публікацій у 1960–1970-х роках стало представлення результатів дослідження історії української економічної думки (статті Л.П.Горкіної, В.С.Жученка, Л.Я.Корнійчук, І.Г.Рознера). Міжвідомчий республіканський збірник репрезентував науковій громадськості малодосліджені аспекти історії господарства доби Козаччини, зародження мануфактурного виробництва та формування ринкового господарства на українських теренах (публікації С.Я.Борового, І.В.Голобуцького, Г.І.Ковальчак, Б.М.Орловського). Упродовж 1980-х років, коли посилювалися негативні тенденції розвитку економіки, загострилися суперечності суспільно-політичної системи, на сторінках збірника почали з'являтися публікації, присвячені західній економічній теорії та практиці, досвіду успішних економічних реформ, зростала увага до власної економічної історії та джерел української економічної думки. Таким чином, традиції цього наукового видання, закладені в перше тридцятиліття його існування, сприяли утвердженню економічної історії як важливого напрямку досліджень та об'єктивної основи розроблення ефективних механізмів суспільної трансформації, запит на яку з кожним роком посилювався. Після здобуття Україною державної незалежності закономірною стала перереєстрація видання під новою назвою – "Історія народного господарства та економічної думки України".

За роки видання збірника в Інституті економіки та прогнозування за ним закріпилася роль науково-методичного осередку історико-економічних досліджень, коли результати практично кожної дисертаційної роботи за відповідною спеціальністю проходять апробацію на його сторінках. Це видання стало не тільки майданчиком для оприлюднення результатів, дискусій з актуальних пи-

тань економічної історії, а й осередком комунікації та організації наукової спільноти для здійснення нових дослідницьких проєктів (спільна участь редакційної колегії у конференціях, взаємне рецензування та доопрацювання навчальної літератури, підготовка колективних монографій).

Збірник наукових праць "Історія народного господарства та економічної думки України" сприяє введенню в науковий обіг нових архівних документів і на цій основі забезпечує доведення до широкого кола читачів сучасного бачення траєкторії попередньої розвитку нашої країни та її економіки, допомагає встановити зв'язок історико-економічних досліджень з актуальними проблемами сьогодення, посилює практичну значущість отриманих результатів. У ньому друкуються наукові праці професійних учених та викладачів, підготовлені в різних науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах України. Традиційні тематичні розділи збірника – "Історія народного господарства" та "Історія економічної думки" – було доповнено новими – "З історії економічних реформ", "Новітня історія суспільних трансформацій", "Видатні постаті" та "До історії наукових установ". У рубриці "Наші публікації" започатковано перевидання праць зі спадщини української економічної думки та історичних документів. Зокрема, вперше в Україні опубліковано окремі праці М.І.Туган-Барановського, В.І.Вернадського, К.Г.Воблого, М.В.Птухи, Є.Є.Слущкого та інших відомих вчених, які раніше не перевидувалися й тому не були доступні широкому читацькому загалу.

Починаючи з 30-го випуску щорічника на його сторінках розпочато дослідження та аналіз історичного досвіду економічного реформування. Зокрема, у статтях, вміщених у відповідному тематичному розділі, висвітлено комплекс реформ, здійснених у зарубіжних країнах протягом ХХ ст. ("новий курс" Ф.Рузвельта, економічна реформа Л.Ерхарда, ринкові перетворення у Східній Європі, "китайське економічне диво" та ін.). У збірнику вміщено низку матеріалів довідково-бібліографічного характеру, зокрема:

– бібліографія основних наукових праць Інституту економіки НАН України за 1936–2001 рр. (вип. 33–34, 2002 р.),

- бібліографія основних наукових праць Інституту економіки та прогнозування НАН України за 1998–2011 (вип. 45, 2012 р.) та 2012–2017 рр. (вип. 50, 2017 р.),
- показчик авторефератів дисертацій з історико-економічної проблематики за 1946–2000 рр. (вип. 31–32, 2000 р.); 2001–2006 рр. (вип. 39–40, 2007 р.); 2007–2011 рр. (вип. 45, 2012 р.); 2012–2017 рр. (вип. 50, 2017 р.) тощо.

На сторінках збірника "Історія народного господарства та економічної думки України" знайшли висвітлення закономірності зміни конкретно-історичних форм господарювання, порівняльний аналіз економічних систем і моделей економічного розвитку; узагальнення вітчизняного та світового досвіду економічних реформ, з'ясування можливостей його використання для забезпечення успішності сучасних перетворень національного господарства. Серед численних публікацій важливим напрямом є представлення здобутків української економічної думки в її історичній тягlostі та генетичній спадкоємності. Популяризація, доведення актуальності, продуктивності та конкурентності ідей української наукової спадщини в рамках світової наукової думки становить важливий напрям діяльності редакційної колегії. Проблемно-персоніфікований аналіз економічних поглядів видатних економістів супроводжується біографічними та бібліографічними довідковими матеріалами, що підвищує цінність видання для молодих дослідників та сприяє популяризації академічної науки. Наприклад, з урахуванням конкретно-історичного контексту в низці публікацій узагальнено розвиток української економічної науки в радянський період. Поряд із висвітленням тематики і результатів академічних досліджень представлено яскраві сторінки історії неофіційної науки, а також дорожок представників української діаспори.

Пріоритетним напрямом історико-економічних досліджень упродовж останнього десятиліття стало вивчення шляхів та особливостей формування ринкового середовища у вітчизняній економіці, історії підприємництва в Україні, історичних закономірностей та інституційних чинників еволюції моделі економічного розвитку, обґрунтування можливостей та напрямів забезпечення

~~~~~

нової якості економічного зростання з урахуванням перспективних елементів вітчизняного історичного досвіду та найвагоміших здобутків вітчизняної економічної науки. Ця проблематика постійно перебуває у фокусі збірника. На його сторінках започатковано низку методологічних дискусій, зокрема, щодо критеріїв та підходів до структурування економічних наукових шкіл; напрямів розвитку економічного націознавства; змісту понять "конкурентоспроможність" підприємництва; еволюції наукових поглядів на власність; підходів до подолання стереотипів та міфів історико-економічного знання тощо.

Тематичне спрямування публікацій відповідає ключовим векторам діяльності відділу економічної історії ДУ "Інститут економіки та прогнозування", а саме:

- розвиток та апробація сучасної методології історико-економічних досліджень;
- подолання стереотипів, що сформувалися в попередній період вітчизняної історії та, відповідно, розвитку історико-економічної науки, її деміфологізація;
- вивчення генези організаційних форм економічної діяльності та інституційної динаміки взаємодії держави та господарського середовища;
- виявлення історичних детермінант місця національного господарства у міжнародних економічних відносинах;
- розкриття природи інституційних деформацій, пошук історичних джерел і механізмів розгортання сучасних проблем національного господарства;
- формування сучасної культури соціальної відповідальності на основі вивчення та популяризації української господарської традиції;
- розвиток та реалізація прогностичного потенціалу історико-економічних досліджень, їхньої практичної функції;
- розкриття значення історії української економічної думки як складової національної економічної культури та арсеналу ідей для реалізації візії успішної України.

У різний час відповідальними редакторами збірника були відомі вчені, корифеї історико-економічної науки – Д.Ф.Вірник (1965–1967 рр.), В.С.Жученко (1971–1976 рр.) та Т.І.Дерев'янкін, який беззмінно очолював роботу щодо відбору та підготовки до друку публікацій протягом 40 років (1969–2009). Із 2009 р. головним редактором видання є доктор економічних наук, завідувач відділу економічної історії В.В.Небрат. Відбулася певна зміна у політиці відбору статей для публікації, теоретико-методологічним підґрунтям якої стала переорієнтація досліджень з описово-хронологічного характеру на проблемно-історичний з метою виявлення причин і механізмів гальмування економічного розвитку шляхом вивчення так званої "попередньої траєкторії" трансформації господарства та соціально-економічних відносин. Наразі до складу редколегії входять провідні українські та зарубіжні вчені в галузі економічної історії та теорії, що представляють вісім наукових осередків, у тому числі зарубіжні, – доктори економічних наук Н.А.Супрун, П.М.Леоненко, А.О.Маслов, М.О.Уперенко, В.М.Фещенко, Л.М.Шаблиста, І.О.Благих, Д.В.Грушевський. За представництвом наукових установ та персоналіями склад редакційної колегії відповідає тематичній спрямованості збірника і вимогам до фахових видань. Редакційна політика збірника базується на принципах неупередженості та об'єктивності (матеріали підлягають двосторонньому сліпому внутрішньому та зовнішньому рецензуванню), підтримки нового знання, колегіальності у прийнятті рішень щодо публікації статей, суворого дотримання авторських і суміжних прав; спрямована на забезпечення високого наукового рівня дослідницької роботи, глибоке вивчення історичних джерел та належну обґрунтованість висновків, пропонованих авторами матеріалів.

Редакція збірника "Історія народного господарства та економічної думки України" працює над покращенням якості опублікованих матеріалів, підвищенням категорії наукового фахового видання, інтеграцією цього періодичного наукового видання до світового наукового простору.

Горін Н.О.

ЖУРНАЛ "ВІСНИК ІНСТИТУТУ ЕКОНОМІКИ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ"

Активна діяльність щодо проведення конференцій, симпозіумів, семінарів, міжвідомчих засідань та круглих столів, присвячених актуальним проблемам соціально-економічного розвитку України, яку Інститут економічного прогнозування розгорнув із перших днів свого заснування, актуалізувала потребу щодо оприлюднення результатів його досліджень. Так виникла ідея щорічника, де мали акумулюватися найцікавіші здобутки Інституту, які видавалися та представлялися науковій спільноті на конференціях, симпозіумах, круглих столах упродовж року.

"Вісник Інституту економічного прогнозування" був зареєстрований Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України 18.08.2000 р. (Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 4475). Редактором нового видання став д-р екон. наук, заступник директора Інституту Б.Є.Кваснюк, а до редколегії увійшли директор Інституту, академік НАН України В.М.Геєць, чл.-кор. НАН України В.І.Голіков, доктори економічних наук В.П.Александрова, Ю.В.Василенко, А.А.Гриценко, С.О.Кораблін, О.О.Лапко, І.О.Луніна, А.П.Ревенко, В.Р.Сіденко, В.О.Точилін, на той час кандидати економічних наук І.В.Крючкова та М.І.Скрипниченко, а також к.е.н. Р.Б.Могилевич, к.т.н. В.К.Хаустов та відповідальний секретар Ю.Г.Абаніна.

Перший "Вісник Інституту економічного прогнозування" було присвячено інноваційним процесам в економіці та представлено статтями Ю.М.Бажала "Економіка інноваційних процесів", В.П.Александрової "Економічні аспекти державного програмування інновацій", М.С.Данька "Визначення науково-технічних пріоритетів як складова політики економічного зростання", О.О.Лапко "Світовий досвід державної підтримки пріоритетної інноваційної

діяльності на прикладі енергозбереження", Т.І.Щедріної "Конкурентоспроможність промислової продукції як результат інноваційного розвитку"). А в другому номері розглядалися аспекти розвитку внутрішнього ринку України: його концепція, проблеми курсової стабільності гривні, формування ринку сільськогосподарських земель, формування ринків енергоресурсів, становлення ринку праці в Україні, розвиток українського ринку продовольчих товарів, розвиток ринку транспортних послуг. Власне вже тоді на сторінках щорічника було представлено майже все багатоманіття наукових проблем, над вирішенням яких працював колектив Інституту.

2003 року "Вісник Інституту економічного прогнозування" було внесено до переліку фахових видань з економічних наук Вищої атестаційної комісії України.

Журнал ставав майданчиком для обміну поглядами, наукових суперечок та вироблення позиції щодо тих чи інших злободенних проблем. Тут дедалі частіше виступали науковці з інших наукових інститутів та ВНЗ, представники міністерств, відомств, міжнародних та громадських організацій, дослідницьких центрів України та зарубіжжя, – зокрема, ректор КНТЕУ А.А.Мазаракі, директор Інституту кібернетики НАН України І.В.Сергієнко, заступник проректора НТУУ КПІ В.І.Тимофєєв, декан економічного факультету КНУ В.Д.Базилевич, заступник директора Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України В.Є.Новицький, заступник директора Міжнародного інституту прикладного системного аналізу (IIASA, Австрія) Г.Фішер, директор ІЕ РАН Р.С.Грінберг, завідувач Центру порівняльних досліджень трансформаційних процесів ІЕ РАН Л.Б.Вардомський, экс-урядовий секретар Кабміну В.І.Лисицький, заступник міністра промислової політики України С.Г.Грищенко, заступник міністра економіки у 2001–2007 р. Л.А.Мусіна, директор аналітичного центру "Блакитної стрічки" ПРООН/ЄС М.Свенчицки, голова наглядової Ради The Bleyzer Foundation Е.Сегура, голова Ради конкурентоспроможності України, Президент Міжнародного інститут менеджменту Ю.В.Полунєєв та інші.

З 2006 року – у зв'язку із перейменуванням засновника журналу на ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України" щорічник теж змінив назву – на "Вісник Інституту економіки та прогнозування" (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації від 28.02.2006 р. серія КВ, № 11085).

Зміна назви не означала зміну курсу. Сторінки журналу, як і раніше, надавалися для публікації матеріалів обговорень та дискусій, які проводилися, зокрема, під час круглого столу "Нова економіка та інформаційне суспільство" (спільно з Інститутом інформаційного суспільства, Клубом банкірів, Національним технічним університетом КПП, Інститутом кібернетики НАН України, Держкомітетом по зв'язках та інформатизації), науково-практичної конференції "Інноваційна модель та стратегія економічного розвитку", спільне з науковцями IIASA обговорення оцінки сценаріїв розвитку сільського господарства на основі застосування методології агроекологічного зонування в рамках міжнародної науково-практичної конференції "Дні IIASA в Україні", міжнародної конференції "Стратегічне партнерство України та Росії: міфи та реалії", конференцій "Інституційні трансформації та соціально-економічний розвиток" та "Конкурентоспроможність української економіки" (за участі представників Мінекономіки, Мінфіну, Кабміну, Ради національної безпеки та оборони, Антимонопольного комітету, Ради конкурентоспроможності України, середнього та малого бізнесу, 2007 р.), "Промислова політика як фактор підвищення конкурентоспроможності національної економіки", "Інститут довіри в економіці та суспільстві", "Фінансова політика України за сучасних умов", "Економічна соціодинаміка і сучасні ринкові трансформації", наукового семінару "Поведінкові фінанси: дослідницька практика і перспективи" та інших.

У 2009 р. головним редактором "Вісника інститут економіки та прогнозування" став чл.-кор. НАН України, заступник директора Інституту А.І.Даниленко. Під його керівництвом було визначено нові напрями та тематику наукових заходів та, відповідно, шляхів їх відображення у журналі.

Сьогодні склад редколегії журналу трохи оновився, але більшість її становлять науковці, які розпочинали випуск журналу в 2003 р.

Після 2015 р. напрям журналу дещо змінюється – його сторінки передано для публікації статей молодих учених та аспірантів Інституту з метою апробації та винесення на обговорення своїх наукових здобутків. Тепер у "Віснику" вони презентують результати власних наукових досліджень, обґрунтовують свої гіпотези, "обкачують" ідеї. Але так само, як і раніше, "Вісник" відображає результати розроблення актуальної економічної проблематики, увесь спектр напрямів і тем, які нині досліджує науковий колектив ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України".

У журналу є своя сторінка на сайті Інституту (http://ief.org.ua/?page_id=782#pagetitle), де вміщено переважне число випусків.

"Вісник Інституту економічного прогнозування" представлений у реферативному журналі "Джерело", його архів розміщено на сайті Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського.

Бажал І.І.

БІБЛІОГРАФІЯ

ОСНОВНИХ ВИДАНЬ ІНСТИТУТУ

(1998–2017 pp.)

1998

1. Продовольча безпека як концепція ринкових реформ в аграрному секторі економіки України : наукова доповідь / В.О. Точилін, Т.О. Осташко, В.В. Городній. – К. : Ін-т екон. прогноз., 1998. – 98 с.

1999

1. **Секторальні моделі прогнозування економіки України** : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. : Фенікс, 1999. – 304 с.

2. **Трансформація моделі економіки України (ідеологія, протиріччя, перспективи)** : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. : Логос, 1999. – 500 с.

3. **Вплив** кризи на основні сектори економіки та зовнішню торгівлю України : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д.е.н., проф. В.О. Точиліна. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 1999. – 87 с.

4. **Інноваційні** фактори економічного зростання : наукова доповідь / [Ю.М. Бажал, В.П. Александрова, М.С. Данько та ін.] ; відп. ред. Ю.М. Бажал. – К. : Ін-т екон. прогноз., 1999. – 52 с.

5. **Концепція економічної безпеки України** : наукова доповідь / кер. проекту В.М. Геєць. – К. : Логос, 1999. – 56 с.

2000

1. **Вахненко Т.П.** Державний борг України та його економічні наслідки : монографія / Т.П. Вахненко. – К. : Альтерпрес, 2000. – 152 с.

2. **Геєць В.М.** Нестабільність та економічне зростання : монографія / В.М. Геєць. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2000. – 344 с.

3. **Економіка України: підсумки перетворень та перспективи зростання** : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – Х. : Форт, 2000. – 424 с.

4. **Луніна І.О.** Державні фінанси України в перехідний період : монографія / І.О. Луніна. – Х. : Форт, 2000. – 296 с.

5. **Макроекономічне моделювання та короткострокове прогнозування** : монографія / за ред. к.е.н. І.В. Крючкової. – Х. : Форт, 2000. – 336 с.

6. **Національні заощадження та економічне зростання** : монографія / за ред. д.е.н. Б.Є. Кваснюка. – К. : МП Леся, 2000. – 480 с.

7. **Секторальні моделі прогнозування економіки України**: монографія / [В.М. Геєць, М.І. Скрипниченко, М.П. Соколик та ін.]. – К. : Фенікс, 2000. – 304 с.

8. **Твердохлібова Д.В.** Грошові потоки: методичні засади побудови і аналізу : наукова доповідь / Д.В. Твердохлібова. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 2000. – 88 с.

9. **Державні фінанси України та їх вплив на економічний розвиток** : наукова доповідь / І.О. Луніна, О.В. Короткевич, Т.П. Вахненко. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 2000. – 96 с.

10. **Концепція розвитку національного кооперативного руху** : наукова доповідь / кер. авт. кол. акад. НАН України В.М. Геєць. – К. : Укоопспілка, 2000. – 80 с.

11. **Формування бюджету України та бюджетно-податкова політика у 1999–2001 рр.** : наукова доповідь / Т.П. Вахненко, Б.Є. Кваснюк, І.О. Луніна та ін. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 2000. – 102 с.

2001

1. **Варналій З.С.** Мале підприємництво: основи теорії і практики : монографія / З.С. Варналій. – К. : "Знання" КОО, 2001. – 277 с.

2. **Muntian V.** Informatiology and economic security / V. Muntian. – К. : CPIC, 2001. – 430 p.

3. **Розвиток секторів і товарних ринків України** : монографія / за ред. проф., д-ра екон. наук В.О. Точиліна. – К. : ІВА, 2001. – 380 с.

2002

1. **Економічна оцінка державних пріоритетів технологічного розвитку** : монографія / за ред. д-ра екон. наук Ю.М. Бажала. – К. : Ін-т екон. прогнозув., 2002. – 320 с.

2. **Єщенко П.С.** Нова модель держави : монографія / П.С. Єщенко, Б.Є. Кваснюк, О.А. Бірюков. – Слов'янськ : Печатный двор, 2002. – 144 с.

3. **Інноваційна стратегія українських реформ** : монографія / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.

4. **Бюджетна політика та боргова стратегія України у 2003 році** : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2002. – 96 с.

5. **Держава та економічне зростання (Концепція державного регулювання відтворювальних процесів економіки України)** : наукова доповідь / за ред. д.е.н. Б.Є. Кваснюка. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2002. – 96 с.

6. **Кризові явища у світовій економіці та антикризова політика України** : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2002. – 76 с.

2003

1. **Барановський О.І.** "Відмивання" грошей: сутність та шляхи запобігання : монографія / О.І. Барановський. – Х. : Форт, 2003. – 472 с.

2. **Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку** : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., Фенікс, 2003. – 1008 с.

3. **Розвиток корпоратизму і корпоративних відносин в економіці України** : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України В.І. Голікова. – К. : Ін-т екон. прогноз., НАН України, 2003. – 304 с.

4. **Роль держави у довгостроковому економічному зростанні** : монографія / [О.Ю. Болховітінова, Б.Є. Кваснюк, С.І. Кіреєв, І.О. Луніна та ін.] ; за ред. д-ра. екон. наук Б.Є. Кваснюка. – Х. : Форт, 2003. – 422 с.

5. **Трансформаційні процеси та економічне зростання в Україні** : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – Х. : Форт, 2003. – 440 с.

6. **Україна в процесах міжнародної інтеграції** : монографія / за ред. д-ра екон. наук В.Р. Сіденка. – Х. : Форт, 2003. – 280 с.

2004

1. **Крючкова І.В.** Структурні чинники розвитку економіки України : монографія / І.В. Крючкова. – К. : Наук. думка, 2004. – 320 с.

2. **Макроструктурна політика та ринкова трансформація: досвід Польщі та України** : монографія / за ред. Яцека Кліха, Ірини Крючкової та Володимира Сіденка. – К. : Заповіт, 2004. – 358 с. (англ. та укр. мов.)

3. **Осташко Т.О.** Ринкова трансформація аграрного сектора : монографія / Т.О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.

4. **Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 роки) "Шляхом європейської інтеграції"** : монографія /

[А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, В.О. Точилін та ін.] ; Нац. Ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозів. НАН України, М-во економіки та з питань європ. інтегр. України. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 416 с.

5. **Стратегія фінансової політики держави у перехідній економіці** : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. – К. : Ін-т екон. прогнозів., 2004. – 116 с.

6. **Формування галузевих ринків України: перехідний період** : монографія / [В.О. Точилін, Т.П. Загорська, В.Е. Лір, Т.О. Осташко та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна. – К. : Фенікс, 2004. – 332 с.

7. **Галузеві ринки України: оцінка стану та перспективи розвитку** : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук В.О. Точиліна. – К. : Ін-т екон. прогнозів., 2004. – 77 с.

8. **Стратегія фінансової політики держави у перехідній економіці** : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної. – К. : Ін-т екон. прогнозів., 2004. – 116 с.

2005

1. **Бридун Є.В.** Моделювання страхового механізму компенсації еколого-економічних збитків : монографія / Є.В. Бридун. – Х. : Форт, 2005. – 256 с.

2. **Гриценко А.А.** Развитие форм обмена, стоимости и денег : монография / А.А. Гриценко. – К. : Основа, 2005. – 192 с.

3. **Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика** : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової. – К. : Основа, 2005. – 552 с.

4. **Конкурентоспроможність національної економіки** : монографія / за ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2005. – 582 с.

5. **Могильний О.М.** Регулювання аграрної сфери : монографія / О.М. Могильний. – Ужгород : ІВА, 2005. – 400 с.

6. **Моделі і методи соціально-економічного прогнозування** : підручник / В.М. Геєць, Т.С. Клебанова, О.І. Черняк. – Х. : Вид-во "ІНЖЕК", 2005. – 396 с.

7. **Політико-правове регулювання підприємництва в Україні: теорія і практика** : монографія / за ред. З.С. Варналія, В.М. Кампо. – К. : Знання України, 2005. – 380 с.

8. **Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку** : монографія / за ред. З.С. Варналія. – К. : Знання України, 2005. – 498 с.

9. **Скрипниченко М.І.** Секторальні та міжкrajнні моделі економічного розвитку : монографія / М.І. Скрипниченко. – К. : Фенікс, 2005. – 256 с.
10. **Федулова Л.І.** Актуальні проблеми менеджменту в Україні : монографія / Л.І. Федулова. – К. : Фенікс, 2005. – 320 с.
11. **Економіка знань та її перспективи для України** : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. : Ін-т екон. прогноз., 2005. – 168 с.

2006

1. **Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції** : монографія / за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної. – Ужгород : ІВА, 2006. – 496 с.
2. **Артемова Т.И.** Стоимость и цена: логико-исторический процесс формирования : монография / Т.И. Артемова. – К. : Основа, 2006. – 448 с.
3. **Вахненко Т.П.** Зовнішні боргові зобов'язання у системі світових фінансово-економічних відносин : монографія / Т.П. Вахненко. – К. : Фенікс, 2006. – 496 с.
4. **Геєць В.М.** Інноваційні перспективи України : монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
5. **Дюканов В.Г.** Гнучкі механізми Кіотського протоколу: досвід та перспективи для України : монографія / В.Г. Дюканов, О.В. Дюканова. – К. : Фенікс, 2006. – 160 с.
6. **Луніна І.О.** Державні фінанси та реформування міжбюджетних відносин : монографія / І.О. Луніна. – К. : Наук. думка, 2006. – 432 с.
7. **Система податкових пільг в Україні у контексті європейського досвіду** : монографія / [А.М. Соколовська, Т.І. Єфименко, І.О. Луніна та ін.] ; за заг. ред. А.М. Соколовської. – К. : НДФІ, 2006. – 320 с.
8. **Україна у вимірі економіки знань** : монографія / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К. : Основа, 2006. – 592 с.
9. **Федулова Л.І.** Технологічний розвиток економіки України : монографія / Л.І. Федулова. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАНУ, 2006. – 628 с.
10. **Федулова Л.І.** Інноваційна економіка : підручник / Л.І. Федулова. – К. : Либідь, 2006. – 480 с.
11. **Шинкарук Л.В.** Нагромадження основного капіталу: теорія, аналіз та тенденції розвитку в Україні : монографія / Л.В. Шинкарук. – К. : ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України", 2006. – 393 с.
12. **Яременко О.О.** Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації : монографія. Статті. Виступи. Інтерв'ю / О.О. Яременко. – К. : Ін-т екон. та прогноз. НАН України ; УІСД ім. Олександра Яременка, 2006. – 480 с.

13. **Гриценко А.А.** Середньострокова монетарна стратегія: зарубіжний досвід та основні засади формування в Україні : наукова доповідь / А.А. Гриценко, Т.О. Кричевська. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2006. – 144 с.

14. **Конкурентоспроможність української економіки** : наукова доповідь / за ред. д-ра екон. наук Б.Є. Кваснюка. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2006. – 96 с.

15. **Осташко Т.О.** Структурно-інституційний аналіз аграрного ринку : наукова доповідь / Т.О. Осташко. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2006. – 56 с.

2007

1. **Баліцька В.В.** Капітал підприємств України: тенденції, пріоритети : монографія / В.В. Баліцька. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 480 с.

2. **Венгер В.В.** Регулювання діяльності природних монополій: теорія і практика : монографія / В.В. Венгер. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 204 с.

3. **Інфляція та фінансові механізми її регулювання** : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 400 с.

4. **Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення** : монографія / за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – К. : Основа, 2007. – 488 с.

5. **Корнєєв В.В.** Фінансові посередники як інститути розвитку : монографія / В.В. Корнєєв. – К. : Основа, 2007. – 192 с.

6. **Корпоративні структури в національній інноваційній системі України** : монографія / за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. – К. : Вид-во УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с.

7. **Моделі ендогенного зростання економіки України** : монографія / за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 576 с.

8. **Небрат В.В.** Українська фінансова думка другої половини ХІХ – початку ХХ століть : монографія / В.В. Небрат. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 224 с.

9. **Подолець Р.З.** Енергетичний баланс України: моделювання і прогнозування : монографія / Р.З. Подолець. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 174 с.

10. **Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій** : монографія / відпов. ред.

канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерський. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 408 с.

11. **Розвиток банківської системи України** : монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. О.І. Барановського. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 520 с.

12. **Соціогуманітарний аспект інноваційно-технологічного розвитку економіки України** : монографія / за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 472 с.

13. **Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України** : монографія : в 3-х т. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, акад. НАН України В.П. Семиноженка, чл.-кор. НАН України Б.Є. Кваснюка. – К. : Фенікс, 2007.

Т. 1 : Економіка знань – модернізаційний проект України. – 544 с.;

Т. 2 : Інноваційно-технологічний розвиток економіки. – 564 с.;

Т. 3 : Конкурентоспроможність української економіки. – 556 с.

14. **Структурна гармонізація економіки України як чинник економічного зростання** : монографія / [І.В. Крючкова, Т.П. Шинкоренко, Н.І. Горшкова, та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової. – К. : Експрес, 2007. – 520 с.

15. **Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому і зовнішньому ринках** : наукова доповідь / за ред. акад. УААН В.М. Трегобчука, чл.-кор. УААН Б.Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 260 с.

16. **Капіталізація економіки України** : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д-ра екон. наук А.А. Гриценка. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2007. – 220 с.

2008

1. **Венгер В.В.** Фінанси : навчальний посібник / В.В. Венгер. – К. : Центр учбов. літ-ри, 2008. – 432 с.

2. **Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми** : монографія / [О.М. Бородіна, С.В. Киризяк, О.Л. Попова та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.М. Бородіної. – К. : Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2008. – 264 с.

3. **Державні цільові програми та упорядкування процесу в бюджетній сфері** : монографія / за ред. В.М. Гейця. – К. : Наук. думка, 2008. – 384 с.

4. **Институциональная архитектура и динамика экономических преобразований** : монография / под ред. д-ра экон. наук А.А. Гриценко. – Х. : Форт, 2008. – 928 с.

5. **Письменна У.Є.** Ринки електричної і теплової енергії в Україні: структура, ціноутворення і регулювання : монографія / У.Є. Письменна. – К. : НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 208 с.

6. **Розвиток банківської системи України** : монографія / за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 584 с.

7. **Сиденко В.Р.** Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель : монографія : в 2-х т. / В.Р. Сиденко. – Т. 1 : Глобализация и экономическое развитие. – К. : Феникс, 2008. – 376 с.

8. **Технологічна модернізація промисловості України** : монографія / за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 472 с.

9. **Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку** : монографія : в 3-х т. / за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка. – К. : Фенікс, 2008.

Т. 1 : Фінансова політика та податково-бюджетні важелі її реалізації. – 468 с.;

Т. 2 : Механізми грошового та фондового ринків і їх вплив на розвиток економіки України. – 442 с.;

Т. 3 : Фінанси підприємств: тенденції, стан і проблеми управління. – 308 с.

10. **Гриценко А.А.** Інститут таргетування інфляції: зарубіжний досвід і перспективи запровадження в Україні : наукова доповідь / А.А. Гриценко, Т.О. Кричевська, О.І. Петрик. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 272 с.

11. **Проблеми та напрями захисту внутрішнього ринку** : наукова доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д-ра екон. наук В.О. Точиліна; д-ра екон. наук Т.О. Осташко. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2008. – 102 с.

2009

1. **Виклики і шляхи агропродовольчого розвитку** : монографія / [Б.Й. Пасхавер, О.В. Шубравська, Л.В. Молдаван та ін.] ; за ред. акад. УААН Б.Й. Пасхавера. – К. : Ін-т екон. та прогнозув., 2009. – 432 с.

2. **Геєць В.М.** Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку : монографія / В.М. Геєць ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 864 с.

3. **Дитрих В.** Зеленый бизнес – миллиардная сделка! На смену доткомам приходят дотгрины / Вальтер Дитрих ; [пер. с нем. В. Хартмана] ; НАН Украины ; Ин-т екон. и прогнозиров. – К., 2009. – 296 с.

4. **Бондарук Т.Г.** Місцеве самоврядування та його фінансове забезпечення в Україні / Т.Г. Бондарук ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 608 с.

5. **Одотюк І.В.** Технологічна структура промисловості України: реалії та перспективи розвитку : монографія / І.В. Одотюк ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 304 с.

6. **Попова О.Л.** Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми : монографія / О.Л. Попова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 352 с.

7. **Потенціал національної промисловості: цілі та механізми ефективного розвитку** : монографія / [Ю.В. Кіндзерський, М.М. Якубовський, І.О. Галиця та ін.] ; за ред. канд. екон. наук Ю.В. Кіндзерського ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 928 с.

8. **Ринки реального сектора економіки України: структурно-інституціональний аналіз** : монографія / [В.О. Точилін, Т.О. Остащенко, О.В. Пустовойт та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 640 с.

9. **Соціологічний вимір соціально-економічних процесів в Україні** : монографія / [О.М. Балакірєва, В.А. Головенько, Р.Я. Левін та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакірєвої ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 320 с.

10. **Український ринок праці: особливості розвитку та ефективність функціонування** : монографія / [І.Л. Петрова, В.В. Близнюк, Г.Т. Куліков та ін.] ; за ред. І.Л. Петрової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 368 с.

11. **Федулова Л.І.** Економіка знань : підручник / Л.І. Федулова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 600 с.

12. **Федулова Л.І.** Теорія та практика формування інноваційної стратегії корпоративних структур : монографія / Л.І. Федулова, О.А. Фомова. – Хмельницький : Вид-во ХНУ, 2009. – 210 с.

13. **Шнипко О.С.** Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації : монографія / О.С. Шнипко ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 456 с.

14. **Юрчишин В.В.** Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох: Історико-соціально-економічні нариси : монографія / В.В. Юрчишин ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К. : Наук. думка, 2009. – 368 с.

15. **Антонов С.М.** Фондові біржі в Україні: від становлення до ефективності : науково-аналітична доповідь / С.М. Антонов, С.Є. Шишков,

Н.М. Шелудько ; за ред. Н.М. Шелудько ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. ; АУФТ. – К., 2009. – 56 с.

16. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи : Аналітичні матеріали до Парламентських слухань ["Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів"] / [Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, І.А. Шовкун та ін.] ; за ред. Л.І. Федулової, Г.О. Андрощука ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2009. – 196 с.

17. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення : науково-аналітична доповідь / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України ; Ін-т демограф. та соц. дослід. НАН України. – К., 2009. – 160 с.

18. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687с.

2010

1. Бобух І.М. Пропорції та перспективи формування національного багатства України : монографія / І.М. Бобух ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 372 с.

2. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів : монографія / [І.О. Лунина, О.П. Кириленко, А.В. Лучка та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.О. Луниної ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 320 с.

3. Економіка України за 1991–2009 роки : монографія / за заг. ред. акад. НАН України В.М. Гейця [та ін.] ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К. : Держкомстат України, 2010. – 112 с.

4. Економіка України: шоківі впливи та шлях до стабільного розвитку : монографія / [О.Г. Білоцерківець, Т.В. Бурлай, Н.Ю. Гончар та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.В. Крючкової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 480 с.

5. Запатрина І.В. Жилищно-комунальна інфраструктура: реформи и система их финансового обеспечения : монографія / І.В. Запатрина ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 336 с.

6. Зимовець В.В. Державна фінансова політика економічного розвитку : монографія / В.В. Зимовець ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 256 с.

7. Ліп В.Е. Економічний механізм реалізації політики енергоефективності в Україні : монографія / В.Е. Ліп, У.Є. Письменна ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208 с.

8. **Осташко Т.О.** Внутрішній агропродовольчий ринок України в умовах СОТ : монографія / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко, Г.В. Ленінова ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 208 с.

9. **Потенціал ендегенного зростання економіки України** : монографія / [М.І. Скрипниченко, Т.І. Приходько, В.Р. Сіденко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 436 с.

10. **Ретроспектива ринкових перетворень в Україні: сучасний дискурс** : монографія / [Л.П. Горкіна, С.О. Біла, В.В. Небрат та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 760 с.

11. **Сільськогосподарська кооперація: вибрані праці** / упоряд. Л.П. Горкіна ; за ред. д-ра екон. наук Л.П. Горкіної ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 776 с. – (Класика вітчизн. екон. думки).

12. **Стійкість фінансових ринків України та механізми її забезпечення** : монографія / [О.І. Барановський, В.Г. Барановська, Є.О. Бублик та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.І. Барановського ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 492 с.

13. **Теорія, політика та практика сільського розвитку** : монографія / за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НАНУ О.М. Бородіної, д-ра екон. наук, чл.-кор. УААН І.В. Прокопи ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 376 с.

14. **Фіскально-бюджетна та грошово-кредитна політика в Україні: проблеми та шляхи посилення взаємозв'язку** : монографія / [А.І. Даниленко, А.А. Гриценко, В.В. Зимовець та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 456 с.

15. **Економіка України за 1991–2009 роки** : науково-аналітичні матеріали / за заг. ред. акад. НАН України В.М. Гейця [та ін.] ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К. : Держкомстат України, 2010. – 112 с.

16. **Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015** : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

17. **Осташко Т.О.** Ризики для сільського господарства України при запровадженні режиму вільної торгівлі з Європейським Союзом : наукова доповідь / Т.О. Осташко ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 104 с.

18. **Федулова Л.І.** Інтелектуальна власність в національній інноваційній системі : науково-аналітична доповідь / Л.І. Федулова, Г.О. Андрощук, В.К. Хаустов ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 216 с.

2011

1. **Агроекологічна оцінка сільськогосподарського потенціалу України** : методологія і результати / К. Гуменюк, Н. Міщенко, Г. Фішер, Г. ван Вельтхайзен ; пер. з англ. Н. Міщенко ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 144 с. : табл., рис.

2. **Бублик Є.О.** Іпотечний ринок в Україні: проблеми та перспективи посткризового розвитку : моногр. / Є.О. Бублик ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 220 с. : табл., рис.

3. **Гаркавенко В.І.** Іноземний капітал у діяльності банківського сектора України : досвід минулого, уроки та майбутнє : наук. доп. / В.І. Гаркавенко ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 108 с.

4. **Державна політика стабілізації фінансів підприємств** : моногр. / [А.І. Даниленко, В.В. Зимовець, О.М. Кошик та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 452 с. : табл., рис.

5. **Детермінанти соціально-економічної нерівності в сучасній Україні** : моногр. / [О.М. Балакірева, В.А. Головенько, Д.А. Дмитрук та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 592 с. : табл., рис.

6. **Єфименко Т.І.** Податки в інституційній системі сучасної економіки / Т.І. Єфименко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2011. – 688 с. : табл., рис.

7. **Осташко Т.О.** Надзвичайні заходи СОТ для захисту ринків агропродовольчих товарів : моногр. / Т.О. Осташко, Л.Ю. Волощенко-Холда ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 224 с. : табл., рис.

8. **Подолець Р.З.** Стратегічне планування у паливно-енергетичному комплексі на базі моделі "TIMES-України" : наук. доп. / Р.З. Подолець, О.А. Дячук ; відп. ред. д-р екон. наук, проф. В.О. Точилін ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 150 с.

9. **Прокопа І.В.** Господарства населення в сучасному аграрному виробництві і сільському розвитку / І.В. Прокопа, Т.В. Беркута ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 240 с. : 31 табл., 9 рис.

10. **Сиденко В.Р.** Глобализация – европейская интеграция – экономическое развитие: украинская модель : в 2-х т. / В.Р. Сиденко ; НАН Украины, Ин-т экономики и прогнозирования. – К., 2008.

Т. 2 : Европейская интеграция и экономическое развитие. – 2011. – 448 с.

11. **Структурні зміни та економічний розвиток України** : моногр. / [В.М. Гєєць, Л.В. Шинкарук, Т.І. Артџомова та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.В. Шинкарук ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 696 с. : табл., рис.

12. **Технологічний імператив стратегій соціально-економічного розвитку України** : моногр. / [Л.І. Федулова, Ю.М. Бажал, В.Л. Осецький та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л.І. Федулової ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 656 с. : табл., рис.

13. **Трипольська Г.С.** Агробіоенергетичний ринок України : моногр. / Г.С. Трипольська ; наук. ред. д-р екон. наук, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2011. – 264 с.

14. **Шишков С.Є.** Фондові біржі України: випробування кризою : моногр. / С.Є. Шишков ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2011. – 206 с.

2012

1. **Білоусова О.С.** Фінансове планування на підприємствах: теорія, методологія та практика / О.С. Білоусова; відп. ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 388 с. : табл., рис.

2. **Державно-приватне партнерство в системі регулювання економіки** : моногр. / [Т.І. Єфименко, Є.Л. Черевиков, К.В. Павлюк та ін.] ; за заг. ред. чл.-кор. НАН України Т.І. Єфименко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 372 с.

3. **Еволюція ринкових інститутів в Україні** : у двох частинах. Ч. 1 / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун, А.С. Аблов та ін.] ; за ред. канд. екон. наук В.В. Небрат ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 332 с. : табл., рис.

4. **Еволюція ринкових інститутів в Україні** : у двох частинах. Ч. 2 / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун, А.С. Аблов та ін.] ; за ред. канд. екон. наук В.В. Небрат ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 460 с. : табл., рис.

5. **Інноваційні трансформації аграрного сектора економіки** : моногр. / [О.В. Шубравська, Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2012. – 496 с. : табл., рис.

6. **Інститут довіри в координатах економічного простору-часу** : моногр. / [А.А. Гриценко, Т.І. Артџомова, Т.О. Кричевська та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.А. Гриценка ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 212 с. : табл., рис.

7. **Карчева Г.Т.** Ефективність функціонування та перспективи розвитку банківської системи України / Г.Т. Карчева; відп. ред. акад. НАН України В.М. Геець ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 520 с. : табл., рис.

8. **Колодко, Гжегож В.** Мінливий світ : пер. з пол. / Гжегож В. Колодко ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2012. – 448 с.

9. **Лір В.Е.** Енергетична політика сталого розвитку / В.Е. Лір ; відп. ред. д-р екон. наук, проф. В.О. Точилін ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 288 с. : табл., рис.

10. **Механізми реалізації стратегії інноваційно-технологічного розвитку України в умовах глобальних викликів:** матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 1–2 листопада 2012 року) / НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування" ; відп. ред. д-р екон. наук, проф. Л.І. Федулова. – К., 2012. – 624 с. : табл., рис.

11. **Новые вызовы для денежно-кредитной политики в современных условиях** : в двух книгах / РАН, Ин-т экономики, НАН Украины, Ин-т экономики и прогнозирования; под. ред. акад. НАН Украины В.М. Гейца, акад. РАН А.Д. Некипелова. – М., 2010. – К., 2012.

Книга вторая: Взгляд из Украины / [В.М. Геец, А.А. Гриценко, С.А. Кораблин и др.] ; под. ред. акад. НАН Украины В.М. Гейца, чл.-кор. НАН Украины А.А. Гриценко ; НАН Украины, ГУ "Ин-т экономики и прогнозирования". – К., 2012. – 360 с.

12. **Регіональні інноваційні системи: ідентифікація, оцінка, інститути та інструменти розвитку** : наук.-аналіт. доп. / [Л.І. Федулова, І.В. Скорнякова, І.А. Шовкун та ін.] ; за ред. д-р екон. наук Л.І. Федулової; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2012. – 132 с.

13. **Рекапіталізація банків в Україні** : наук.-аналіт. доп. / [Н.М. Шелудько, С.І. Брус, Є.О. Бублик та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Н.М. Шелудько ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 88 с.

14. **Ризики та перспективи розвитку України у період посткризового відновлення** : моногр. / [К.В. Ануфрієва, О.С. Білоусова, В.В. Близняк та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 348 с.

15. **Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОТ: кон'юнктура та інтеграція** : моногр. / [В.О. Точилін, Т.О. Осташко, О.О. Лапко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2012. – 552 с. : табл., рис.

16. **Саліхова О.Б.** Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні : моногр. / О.Б. Саліхова ; відп. ред. чл.-кор. НАН України В.Р. Сіденко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 624 с. : табл., рис.

17. **Світогосподарська диспропорційність: особливості, тенденції, вплив на економіку України** : наук. доп. / [Л.В. Шинкарук, І.В. Барановська, І.М. Бобух та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 152 с. : табл., рис.

18. **Соціоекономічний розвиток сільського господарства і села: сучасний вимір** / [О.М. Бородіна, В.В. Юрчишин, І.В. Прокопа та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 320 с. : табл., рис.

19. **Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація** : наук. доп. / за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної, чл.-кор. НАН України І.В. Прокопи ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К., 2012. – 56 с.

20. **Фактори макроекономічної нестабільності в системі моделей економічного розвитку** : кол. моногр. / [В.М. Геєць, В.Р. Сіденко, М.І. Скрипниченко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 720 с.

21. **Шкляр А.І.** Фінансові кризи на ринках, що розвиваються / А.І. Шкляр; відп. ред. д-р екон. наук НАН України Н.М. Шелудько ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2012. – 260 с.

2013

1. **Ануфрієва К.В.** Трансформація зовнішньоторгової моделі розвитку банків України: передумови та наслідки : наук.-аналіт. доп. / К.В. Ануфрієва, Н.М. Шелудько ; за ред. д-ра екон. наук Н.М. Шелудько ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2013. – 148 с.

2. **Банківська система України: вектори посткризових трансформацій** : кол. наук. моногр. / [К.В. Ануфрієва, О.І. Барановський, С.І. Брус та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Н.М. Шелудько ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2013. – 172 с.

3. **Високотехнологічна сфера промисловості України: ресурсні можливості розвитку** : моногр. / [І.В. Одотюк, О.Б. Саліхова, Л.А. Музіна та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.В. Одотюка ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 392 с.

4. **Дейнеко Л.В.** Харчова промисловість України: ефективність використання виробничих ресурсів та кадрового потенціалу / Л.В. Дейне-

ко, Е.І. Шелудько ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 120 с.

5. **Иерархия и сети в институциональной архитектонике экономических систем** : моногр. / [Т.И. Артемова, А.А. Гриценко, Е.А. Гриценко та ін.] ; под ред. чл.-кор. НАН Украины А.А. Гриценко ; НАН Украины, ГУ "Ин-т экономики и прогнозирования". – К., 2013. – 580 с.

6. **Інститути зайнятості та безробіття: сучасні тенденції та виклики для України** : наук. доп. / [В.М. Геець, А.А. Гриценко, О.М. Бородіна та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАН України А.А. Гриценка ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2013. – 248 с. : табл., рис.

7. **Кіндзерський Ю.В.** Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : моногр. / Ю.В. Кіндзерський ; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 536 с. : табл., рис.

8. **Можливості і застереження щодо наслідків введення в дію положень Угоди про асоціацію між ЄС та Україною** : наук. доп. / [Л.В. Дейнеко, Т.О. Осташко, М.М. Якубовський та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАН України Т.О. Осташко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна ; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування". – К., 2013. – 98 с.

9. **Научно-технологическое сотрудничество Украины и России: состояние и механизмы развития** : моногр. / [Л.И. Федулова, И.А. Шовкун, В.К. Хаустов и др.] ; под ред. д-ра екон. наук Л.И. Федуловой ; НАН Украины, ГУ "Ин-т экономики и прогнозирования". – К., 2013. – 328 с.

10. **Небрат В.В.** Еволюція теорії державних фінансів в Україні : моногр. / В.В. Небрат ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 584 с.

11. **Организационно-экономические механизмы развития сотрудничества Украины и Республики Беларусь на инновационной основе** : моногр. / [Л.И. Федулова, И.А. Шовкун, В.К. Хаустов и др.] ; под ред. д-ра екон. наук Л.И. Федуловой ; НАН Украины, ГУ "Ин-т экономики и прогнозирования". – К., 2013. – 348 с. : табл., рис.

12. **Перспективы и риски экономической динамики и взаимодействия России и Украины** : моногр. / [В.В. Близнюк, Л.Б. Вардомский, В.М. Геец и др.] ; под ред. акад. НАН Украины В.М. Гейця, чл.-кор. НАН Украины А.А. Гриценко ; НАН Украины, ГУ "Ин-т экономики и прогнозирования". – К., 2013. – 292 с. : табл., рис.

13. **Понад п'ять десятиліть у фундаментальній науці.** До 85-річчя від дня народження академіка Олексія Мусійовича Онищенка / НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування" ; за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної, ред.-упоряд. акад. УААН України В.В. Юрчишина. – К., 2013. – 322 с.

14. **Пріоритети розвитку внутрішнього ринку України:** наук.-аналіт. доп. / [Л.В. Дейнеко, Т.О. Осташко, В.О. Точилін та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. А.І. Даниленка, д-ра екон. наук Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук В.О. Точиліна ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2013. – 70 с.

15. **Проблеми, напрями та чинники сприяння розвитку внутрішнього ринку України (реальний сектор) :** кол. моногр. / [Л.В. Дейнеко, Т.О. Осташко, В.О. Точилін та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук, проф. В.О. Точиліна ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2013. – 292 с.

16. **Регіональні інноваційні системи України: стан формування та розвитку в умовах інтеграційних викликів :** моногр. / [Л.І. Федулова, В.Л. Осецький, Ю.М. Бажал та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.І. Федулової ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 724 с. : табл., рис.

17. **Ризики і загрози безпеці сектора державних фінансів :** аналіт. доп. / [В.В. Зимовець, А.І. Даниленко, Ю.Б. Іванов та ін.] ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2013. – 56 с.

18. **Швець С.М.** Короткострокове прогнозування валової доданої вартості : моногр. / С.М. Швець ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 136 с. : табл., рис.

19. **Юрчишин В.В.** Сучасні аграрні перетворення в Україні. Ретроспективні нариси у трьох частинах / В.В. Юрчишин; ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2013. – 424 с. : табл., рис.

2014

1. **Агропродовольчий розвиток України в контексті забезпечення продовольчої безпеки :** кол. моногр. / [О.В. Шубравська, Б.Й. Пасхавер, Л.В. Молдаван та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 456 с. : 99 табл., 19 рис.

2. **Бойко А.В.** Стійкість національної економіки: теорія, методологія, практика / А.В. Бойко ; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К., 2014. – 288 с. : табл., рис.

3. **Вплив кризи на фінанси реального сектора економіки України та шляхи їх оздоровлення** : моногр. / [А.І. Даниленко, В.В. Зимовець, О.С. Білоусова та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка ; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 520 с. : табл., рис.

4. **Енергетичні ринки України: регуляторна конвергенція та інтеграція** : кол. наук. моногр. / [У.С. Письменна, Р.З. Подолець, Г.С. Трипольська та ін.] ; за ред. канд. екон. наук Р.З. Подольця ; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 212 с. : табл., рис.

5. **Засади модернізації виробничої інфраструктури України** : кол. моногр. / [І.К. Чукаєва, Б.З. Піріашвілі, Б.П. Чиркін та ін.] ; за заг. ред. канд. екон. наук Б.З. Піріашвілі, канд. екон. наук О.І. Никифорок ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 276 с. : табл., рис.

6. **Інструменти регулювання просторово-економічного розвитку України** : моногр. / [Т.В. Голікова, О.Б. Піріашвілі, І.В. Скорнякова та ін.] ; за наук. ред. канд. екон. наук Т.В. Голікової ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 244 с.

7. **Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки** : наук. доп. / [Л.В. Шинкарук, І.В. Барановська, І.В. Герасімова та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2014. – 92 с. : табл., рис.

8. **Кудласевич О.М.** Українські джерела теорії підприємництва : моногр. / О.М. Кудласевич ; наук. ред. д-р екон. наук В.В. Небрат ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2014. – 256 с.

9. **Лебеда Т.Б.** Макроекономічне моделювання перерозподілу ВВП через бюджет : моногр. / Т.Б. Лебеда ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 296 с. : табл., рис.

10. **Никифорок О. І.** Модернізація наземних транспортних систем України : моногр. / О.І. Никифорок ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 440 с. : 71 табл., 48 рис.

11. **Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України** : наук. доп. / [Т.О. Осташко, І.В. Прокопа, О.М. Бородіна та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко, чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 102 с.

12. **Промислова політика посткризової економіки** : кол. моногр. / [Л.В. Дейнеко, М.М. Якубовський, І.А. Шовкун та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко, д-ра екон. наук, проф. М.М. Якубовського ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 316 с. : табл., рис.

13. **Процеси соціальної мобільності в сучасному українському суспільстві** : кол. моногр. / [О.М. Балакірева, Ю.В. Серeda, Д.А. Дмитрук та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 288 с.

14. **Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації** : кол. моногр. / [І.О. Луніна, О.О. Булана, Н.Б. Фролова та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 296 с. : 46 табл., 25 рис.

15. **Твердохлібова Д.В.** Оцінка впливу зовнішніх корпоративних запозичень на доходи бюджету України : наук. доп. / Д.В. Твердохлібова ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 110 с.

16. **Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку** : моногр. / [В.В. Небрат, Н.А. Супрун, О.М. Кудласевич та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук В.В. Небрат ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 396 с.

17. **Фінансовий механізм забезпечення розвитку реального сектора України** : наук.-аналіт. доп. / [А.І. Даниленко, В.В. Зимовець, Л.М. Шаблиста та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України, проф. А.І. Даниленка ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 92 с.

18. **Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному суспільстві України** : кол. моногр. / [О.М. Балакірева, В.М. Геєць, В.Р. Сіденко та ін.] ; відп. ред. канд. соціол. наук О.М. Балакірева, канд. соціол. наук. О.П. Шестаковський ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 340 с. : табл., рис.

19. **Цибуляк В.Я.** Інституційні засади сільського розвитку в Україні: науково-прикладний аспект : моногр. / В.Я. Цибуляк ; відп. ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіна ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2014. – 272 с.

2015

1. **Геєць Валерій Михайлович** : біобібліографія / НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К. : Академперіодика, 2015. – 104 с. – (Біобібліографія вчених України).

2. **Сгоров І.Ю.** Індустріальні парки в Україні: проблеми становлення та перспективи розвитку : моногр. / І.Ю. Сгоров, О.М. Бойко, В.Ю. Грига ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України", Мін-во економ. розвитку та торгівлі України, Науково-дослідний економ. ін-т. – К., 2015. – 140 с.

3. **Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС : рекомендації на основі досвіду країн Східної Європи** : наук.-аналіт. доп. / [Т.О. Осташко, О.М. Бородіна, Д.Ф. Крисанов та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця, чл.-кор. НАН України А.І. Даниленка, чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2015. – 104 с.

4. **Інноваційна Україна 2020** : національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.] ; НАН України, Секція суспільних і гуманітарних наук. – К., 2015. – 336 с. : табл., рис.

5. **Інституційні трансформації соціально-економічної системи України** : моногр. / [Т.І. Артьомова, Т.В. Бурлай, А.А. Гриценко та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України А.А. Гриценка ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2015. – 344 с.

6. **Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні** : моногр. / [М.І. Скрипниченко, С.С. Шумська, Г.Ю. Яценко та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук М.І. Скрипниченко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2015. – 544 с.

7. **Модернізація України.** Кн. 1 : План модернізації України: Україна від кризи до економічного зростання / Федерація роботодавців України, Ін-т економіки та прогнозування НАН України, Спілка податкових консультантів, ГО "Український ін-т соціальних досліджень ім. О. Яременка", ГО "Ін-т професійних кваліфікацій", Федерація професійних спілок України, ДП "Укрпромзовнішекспертиза", Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, ТОВ "Агенція індустріального розвитку", НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук. – К., 2015. – 448 с.

8. **Модернізація України.** Кн. 2 : Віхи завтрашнього дня. Програма модернізації України: бачення та рекомендації провідних європейських експертів / Федерація роботодавців України, Ін-т економіки та прогнозування НАН України, Спілка податкових консультантів, ГО "Український ін-т соціальних досліджень ім. О. Яременка", ГО "Ін-т професійних кваліфікацій", Федерація професійних спілок України, ДП "Укрпромзовнішекспертиза", Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, ТОВ "Агенція індустріального розвит-

ку", НДІ правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук. – К., 2015. – 512 с.

9. **Неекономічні пріоритети модернізації в Україні з урахуванням інтеграційного досвіду країн Центрально-Східної Європи** : наук. доп. / [О.М. Балакірева, Ю.В. Серeda, В.Р. Сіденко та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2015. – 162 с. : табл., рис.

10. **Політика сільського розвитку на базі громад**: наук. доповідь / за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної, чл.-кор. НААН України І.В. Прокопи, д-ра екон. наук О.Л. Попової ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2015. – 70 с.

11. **Публічно-приватне партнерство у відносинах держави з міжнародними організаціями та транснаціональними компаніями** : кол. наук. моногр. / [Т.І. Єфименко, Є.Л. Черевиков, К.В. Павлюк та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Т.І. Єфименко; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2015. – 444 с.

12. **Січкаренко К.О.** Мережева організація інноваційної діяльності : наук. доп. / К.О. Січкаренко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 48 с. : табл., рис.

13. **Селянський син: дух і справа академіка Володимира Юрчишина** / за ред. чл.-кор. НАН України О.М. Бородіної ; упоряд. С.І. Оліферук ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 352 с. : табл., рис.

14. **Соціологічні зрізи українського суспільства (моніторинг соціально-економічних очікувань населення: 2005–2014 рр.)** : наук. доп. / Балакірева О.М., Серeda Ю.В., Дмитрук Д.А., Білоус Є.В.; наук. кер. канд. соціол. наук О.М. Балакірева; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 78 с.

15. **Структурні зміни та регулювання ринків в умовах лібералізації зовнішньої торгівлі України** : наук. доп. / за ред. чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 94 с.: табл., рис.

16. **Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток** : наук. доп. / [Л.В. Шинкарук, І.В. Барановська, І.А. Бевз та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 304 с.: табл., рис.

17. **Шестаковський О.П.** Базові культурні особливості українського суспільства і можливості їх використання для соціально-економіч-

ного розвитку : наук. доп. / О.П. Шестаковський, Є.В. Білоус ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2015. – 36 с.

2016

1. **Вимушені переселенці та приймаючі громади: уроки для ефективної суспільної адаптації й інтеграції** : наук. доп. / [О.М. Балакірева, В.В. Близнюк, О.М. Бородіна та ін.] ; за ред. канд. соціол. наук О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2016. – 140 с.

2. **Імплементация високих технологій в економіку України** : наук. доп. / [І.Ю. Єгоров, І.В. Одотюк, І.В. Дульська та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук І.Ю. Єгорова, д-ра екон. наук І.В. Одотюка, д-ра екон. наук О.Б. Саліхової ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2016. – 166 с.: табл., рис.

3. **Імплементация Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: економічні виклики та нові можливості** : наук. доп. / [В.М. Геєць, Т.О. Осташко, І.В. Прокопа та ін.] ; за ред. акад. НАН України В.М. Гейця; чл.-кор. НААН України Т.О. Осташко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування". – К., 2016. – 184 с.

4. **Індикатори науки та інновацій: міжнародні стандарти та практика їх використання в Україні** : кол. моногр. / [І.Ю. Єгоров, Ю.О. Рижкова, В.К. Хаустов та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Єгорова І.Ю. ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2016. – 156 с.: 13 табл., 13 рис.

5. **Крисанов Д.Ф.** Інтеграція агрохарчового сектора України в єдиний нормативний простір Європейського Союзу : моногр. / Д.Ф. Крисанов ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – Електрон. дані. – К., 2016. – 368 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/275.pdf>

6. **Неоіндустріальна трансформація промислового потенціалу України** : кол. моногр. / [Л.В. Дейнеко, І.А. Шовкун, Е.І. Шелудько та ін.] ; за ред. д-р екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – Електрон. дані. – К., 2016. – 278 с.: табл., рис. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/277.pdf>

7. **Пустовойт О.В.** Інституційна парадигма економічних циклів. Досвід України : моногр. / О. В. Пустовойт ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2016. – 388 с.

8. **Розвиток бюджетної децентралізації в Україні** : наук. доп. / [І.О. Луніна, Д.М. Серебрянська, О.Л. Попова та ін.]; за ред. д-ра екон. наук І.О. Луніної ; НАН України, ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України". – К., 2016. – 70 с.

9. **Розвиток соціально-трудової сфери України: теорія, практика, перспективи** : кол. моногр. / [В.В. Близнюк, І.Л. Петрова, Л.Л. Гук та ін.]; за ред. д-ра екон. наук І.Л. Петрової, канд. екон. наук В.В. Близнюк ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2016. – 326 с.: 58 табл., 51 рис.

10. **Твердохлібова Д.В.** Депозитні та кредитні операції: вплив на доходи бюджету України : наук. доп. / Д.В. Твердохлібова ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – Електрон. дані. – К., 2016. – 140 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/sr/296.pdf>

2017

1. **Білоусова О.С.** Взаємодія держави та підприємств у фінансово-му забезпеченні економічного розвитку : моногр. / О.С. Білоусова ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2017. – 340 с.

2. **Боднарчук Т.П.** Протекціонізм в економічній історії України (XIX – початок XX ст.) : моногр. / Т.П. Боднарчук ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2017. – 256 с.

3. **Вплив глобальних фінансів на валютно-фінансову систему України** : кол. моногр. / [Т.П. Богдан, О.М. Шаров, О.О. Сльозко та ін.]; за ред. : д-ра екон. наук Т.П. Богдан; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2017. – 356 с.

4. **Гриценко А.А.** Архітектоніка економічної безпеки : моногр. / А.А. Гриценко ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2017. – 224 с.

5. **Інтеграційні фактори трансформації інституційного середовища та структури ринків енергоресурсів України** : кол. моногр. / [Подолець Р.З., Письменна У.Є. та ін.]; за ред. канд. екон. наук Р.З. Подольця ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – К., 2017. – 208 с.

6. **Консолідація державних фінансів України** : кол. моногр. / [І.О. Луніна, О.О. Булана, О.В. Степанова та ін.]; за ред. д.е.н. І.О. Луніної ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – Електрон. дані. – К., 2017. – 344 с. ; 62 табл., 24 рис. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/288.pdf>

7. **Кораблін С.О.** Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків : моногр. / С.О. Кораблін ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2017. – 308 с.

8. **Модернізація соціально-трудової сфери Донбасу: загрози та можливості** : наук. доп. / [В.П. Антонюк, В.В. Близнюк, Ю.М. Галустян та ін.] ; за ред. канд. екон. наук В.В. Близнюк ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – Електрон. дані. – К., 2017. – 136 с. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/sr/297.pdf>

9. **Подлесная В.Г.** Логико-исторические основания формирования социально-экономических циклов : моногр. / В.Г. Подлесная ; НАН Украины, ГУ "Ин-т экономики и прогнозирования НАН Украины". – К., 2017. – 444 с.

10. **Розвиток інфраструктурних секторів як чинник реалізації пріоритетних напрямів економічної політики України** : колективна монографія / за ред. Никифорок О.І. ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – Електрон. дані. – К., 2017. – 522 с. ; табл., рис. – Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/mg/295.pdf>

11. **Соціокультурні чинники розвитку українського ринку праці** : кол. моногр. / за ред. О.М. Балакіревої ; НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогнозув. НАН України". – Електрон. дані. – К., 2017. – 264 с. – Режим доступу: <http://ief.org.ua/docs/mg/285.pdf>

12. **Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України** : кол. моногр. / [Шубравська О.В., Молдаван Л.В., Пасхавер Б.Й. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук О.В. Шубравської ; НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України". – К., 2017. – 440 с.

13. **Фінансове забезпечення структурної модернізації реального сектора економіки України** : кол. моногр. / НАН України, ДУ "Ін-т економіки та прогнозування НАН України"; за ред. д-ра екон. наук В.В. Зимовця. – К., 2017. – 396 с.

Укладачі Степенко Н.В., Дуднікова Л.М.

Наукове видання

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ В ДОСЛІДЖЕННЯХ І ПРОГНОЗАХ:

**20 років діяльності Інституту
економіки та прогнозування
НАН України**

Монографія

Редактори *Бажал І.І., Кокошко А.К., Тацій Т.П.*
Оригінал-макет *Мірецька Н.А.*

Підписано до друку 15.11.2018 р.
Формат 60×90/16. Гарнітура Times.
Ум. друк. арк. 35,5. Обл.-вид. арк. 30,0.
Наклад 100 прим. Замовлення №....

Видавець і виготовлювач:
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
вул. Панаса Мирного, 26, м. Київ, 01011

Свідцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 5793 від 22.11.2017